

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУЛИК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 902(477.81/.86)(091)"1919/1939"

ДИСЕРТАЦІЯ

**АРХЕОЛОГІЧНА НАУКА В ГАЛИЧИНІ ТА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ
У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ:
АНТРОПОЦЕНТРИЧНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ**

Спеціальності: 07.00.01 – історія України; 07.00.04 – археологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ _____ Н.М. Булик

Науковий консультант:
Голик Роман Йосипович
доктор історичних наук

Львів 2024

АНОТАЦІЯ

Булик Н. М. Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період ХХ століття: антропоцентрично-інституціональна модель. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.04 – археологія. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2024.

У дисертації здійснено комплексне вивчення історії археології на землях Галичини і Західної Волині у складі міжвоєнної Польщі. Представлено методологічні та науково-практичні результати, що відображають мету, завдання й наукову новизну праці. Вперше тему розкрито з позицій проблемно-хронологічного підходу крізь чотири зрізи: інституціональний, просопографічний, пам'яткоохоронний і музейний. Такий підхід знівелював недоліки наявної історіографії національної історії археології, у якій відсутня узагальнена модель розвитку міжвоєнної археології в Галичині та Західній Волині в умовах відсутності власної держави. Використовуючи багату джерельну базу, що охоплює неопубліковані документи і візуальні джерела з архівів України та Польщі та наукову літературу вперше схарактеризовано розвиток археологічної науки в міжвоєнний період на заході України у 1920–1930-х роках.

Дослідження синтезувало три рівнозначні теми: історія ідей, теорій і методик в археологічних дослідженнях; особистості; інституції. Антропоцентричний підхід давав змогу вивчати постаті дослідників крізь призму суспільно-політичних подій. Просопографічний – використано для створення колективного портрета археологів, враховуючи соціально-політичні реалії та комунікації. Інституціональний – сприяв висвітленню ролі різних наукових і культурних інституцій у розвитку археології.

Уточнено науково-понятійний апарат, зокрема визначено зміст, значення та логіку практичного застосування термінів «інституція», «історія археології», «музейна археологія», «археологічна культура».

Продемонстровано динаміку розвитку української та польської археології, які в реальних історичних обставинах мали кардинально різні умови, конкурували та співпрацювали між собою, що сприяло поступу археологічної науки на теренах заходу України.

Зазначено, що до розвитку міжвоєнної української археології в Галичині найбільше долучилося НТШ. Члени товариства Ю. Полянський, Я. Пастернак, О. Цинкаловський, О. Кандиба та інші відкрили й дослідили величезну кількість археологічних пам'яток, ввели їх до наукового обігу, спричинилися до формування фондів та експозиції Музею НТШ, регіональних музеїв, які разом творили потужну наукову інституціональну мережу. Хоч археологія була найменш заполітизованою наукою, повністю позбутися політичних чинників було неможливо. В археології такими «політичними темами» були середньовічні пам'ятки, студії над якими провадили винятково дослідники українського НТШ. Паралельно розвивалася українська археологія в Богословській академії, що мало важливе значення передовсім для збереження археологічних пам'яток у віддалених від міста населених пунктах. Не останню роль у розвитку археологічної науки відігравали українські дослідники, яких доля змусила емігрувати (О. Кандиба, І. Борковський, Л. Чикаленко). Волинь не мала свого українського наукового осередку, що спеціалізувався б на археології. Тут дослідження проводили вихідці з регіону, які співпрацювали з львівським археологічним середовищем. Ця співпраця виявлялася у передачі археологічних знахідок із території Волині до Музею НТШ і публікації результатів досліджень на сторінках «Записок НТШ».

Польська археологія Галичини розвивалася навколо Львівського університету, де в міжвоєнний період функціювало дві окремі кафедри. Кафедра класичної археології (1916, керівник – Е. Булянда) проводила дослідження античних пам'яток. Натомість кафедра праісторії (з 1921 р., керівник – Л. Козловський) взяла на себе головну роль у проведенні польових досліджень на території Галичини і частково Західної Волині. У міжвоєнний період на кафедрі працювали: Т. Сулімірський, М. Смішко, К. Журовський,

Я. Брик, І. Сівек, які зробили помітний внесок у розвиток археологічної науки заходу України у вигляді десятків досліджених пам'яток, публікацій основних матеріалів у наукових виданнях; налагоджували співпрацю з іноземними праісториками та брали активну участь у різноманітних наукових форумах та популяризували найновіші відкриття львівського археологічного осередку. Важливу роль у розвитку польської археології в міжвоєнному Львові відігравали інтердисциплінарні дослідження, пов'язані передовсім із кафедрою антропології і постаттю проф. Я. Чекановського.

Відзначено, що міжвоєнний період закладено основи сучасної археології, яка послідовно розвивається досі. З Львівського університету вийшло дві наукові школи: проф. Е. Булянди та проф. Л. Козловського, вихідці з яких продовжили справу вчителів у наступні десятиліття.

Важлива складова розвитку археології – Львівське праісторичне товариство, яке об'єднало місцевих українських і польських археологів, консерваторів пам'яток, а також аматорів археології.

На теренах Західної Волині основні дослідження проводили археологи львівського, краківського та варшавського археологічних осередків, і вся наукова діяльність там зосереджувалася навколо музеїв.

Пам'яткоохоронну роботу в міжвоєнний період розділено на два етапи: від входження західноукраїнських земель до Другої Речі Посполитої до прийняття реформи 1928 р. і від впровадження реформи до початку Другої світової війни (1928–1939). Відстежено, що до 1928 р. головною пам'яткоохоронною інституцією було Державне гроно консерваторів доісторичних пам'яток (1920–1928). Галичина і Західна Волинь входили до V і VI консерваторських округів. Після 1928 р. опіку над пам'ятками забезпечували воєводські чиновники, а контроль покладено на новостворений Державний археологічний музей у Варшаві. Найважливішим нововведенням реформи 1928 р. стало впровадження вимоги отримання дозволу від консерватора для проведення розкопок. Загалом, пам'яткоохоронне законодавство сприяло тому, що велика кількість пам'яток була досліджена, збережена та введена до наукового обігу. Воно також

вберегло від вивезення за кордон артефактів із території Галичини і Західної Волині. Правда, це не стосувалося польських музеїв, тому сьогодні велика кількість знахідок із розкопок, проведених у міжвоєнний період, перебуває в музеях Кракова та Варшави.

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття добре простежується археологічна діяльність музеїв Львова. Певне місце в розвитку археології займали установи Станиславова, Тернополя і Луцька. Цю мережу доповнили українські та польські музеї, що виникли в повітових містечках. Зі середини 1930-х років Львів готувався до відкриття археологічного Музею праісторії Червенської землі, у якому мали бути представлені колекції польських львівських музеїв (Дідушицьких, Любомирських, Львівського університету). Однак через початок війни відкриття так і не відбулося, і підготовлену експозицію було передано Львівському історичному музею.

Комунікація музейників відбувалася на базі музейних з'їздів, які в міжвоєнний період набули значної популярності. Ці форуми проводили українські музеологи для вирішення найважливіших проблем. Також проходили загальнопольські музейні з'їзди, на яких було представлено музейництво Галичини і Західної Волині, зокрема й українське.

Зауважено, що західноукраїнська археологія міжвоєнного часу залишалася в межах усталених наукових парадигм, проте вона також вела до відкриттів, які були революційними, принаймні для української та польської національної свідомості й науки. Саме в цьому полягає її значення для історії наукової думки й суспільного життя. Наведені в дисертації положення можуть бути використані для розробки та вдосконалення відповідних навчальних курсів з історії та археології України й історії гуманітаристики, інституційної історії, музейництва, біографістики, а також у сучасній практиці археологічних досліджень і пам'яткоохоронної діяльності.

Ключові слова: археологія, археологічна пам'ятка, праісторія, експонат, польові дослідження, Наукове товариство імені Шевченка, Львівський університет, історія археології, охорона пам'яток, музей.

ANNOTATION

Bulyk N. M. Archaeological science in Galicia and Western Volhynia in the interwar period in the 20th century: an anthropocentric-institutional model. –

Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Historical Sciences in specialties 07.00.01 – history of Ukraine, 07.00.04 – archeology. I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, 2024.

In the dissertation, a comprehensive study of the history of archeology in the lands of Galicia and Western Volhynia as part of interwar Poland was conducted. Methodological and scientific-practical results reflecting the goal, task, and scientific novelty of the work are presented. For the first time, the topic is revealed from the position of a problem-chronological approach through four sections: institutional, prosopographic, site protection, and museum. This approach eliminated the disadvantages of the existing historiography of the national history of archaeology, which lacks a comprehensive, generalized model of the development of interwar archeology in Galicia and Western Volhynia in the absence of the state. Using a rich source base, the development of archaeological science in the interwar period in the territories of western Ukraine in the 1920^s and 1930^s was characterized for the first time.

The study synthesized three equivalent topics: the history of ideas, theories, and methods in archaeological research; personalities; and institutions. The anthropocentric approach made it possible to study the figures of researchers through the prism of social and political events. Prosopographic – used to create a collective portrait of archaeologists, considering social, and political realities and communications. Institutional – contributed to highlighting the role of various scientific and cultural institutions in the development of archaeology.

The scientific and conceptual apparatus has been clarified, in particular, the content, meaning, and logic of practical application of the terms «institution»,

«history of archaeology», «museum archaeology», and «archaeological culture» have been defined.

The dynamics of the development of Ukrainian and Polish archeology, which in real historical circumstances had radically different conditions, competed and cooperated, influenced the progress of archaeological science in the territories of western Ukraine, was demonstrated.

The ShSS contributed the most to the development of interwar Ukrainian archeology in Galicia. Members of the Society Yu. Polyanskyi, Ya. Pasternak, O. Cynkałowski, O. Kandyba, and others discovered and investigated a huge number of archaeological sites, introduced them into scientific circulation, and contributed to the formation of holdings and expositions of the Museum of ShSS, regional museums, which together created a powerful scientific institutional network. Although archeology was the least politicized science, it was impossible to avoid political factors. In archeology, such «political topics» were medieval sites, studies of which were conducted exclusively by researchers of the Ukrainian ShSS. At the same time, Ukrainian archeology was developing at the Theological Academy, which was very important for archaeological site protection in locations far from the regional center. A notable role in the development of archaeological science was played by Ukrainian researchers who were forced to emigrate (O. Kandyba, I. Borkovskyi, L. Chykalenko). Volhynia did not have a Ukrainian research center specializing in archaeology, research was carried out by local historians who collaborated with the Lviv archaeological environment. This cooperation was manifested in the transfer of archaeological finds from the territory of Volhynia to the Museum of the ShSS and the publication of research results on the pages of «Notes of the ShSS».

Polish archeology of Galicia developed around Lviv University, where two separate departments functioned in the interwar period. The Department of Classical Archeology (1916, headed by E. Bulyanda) researched ancient sites. Instead, the Department of Prehistory (since 1921, head – L. Kozłowski) assumed the main role in conducting field research on the territory of Galicia and partly in Western Volhynia. In the interwar period, T. Sulimirski, M. Smishko, K. Żurowski, J. Bryk,

I. Siwek worked at the Department. They made a significant contribution to the development of archaeological science in western Ukraine by researching sites; publishing source materials in scientific issues; establishing cooperation with foreign prehistorians; taking an active part in various scientific forums and popularizing the latest discoveries of the Lviv archaeological center. An important role in the development of Polish archeology in interwar Lviv was played by interdisciplinary research, primarily related to the Department of Anthropology and the figure of Prof. J. Czekanowski.

The foundations of modern archeology were created in the interwar period, and continue to develop till nowadays. Two scientific schools of archeology appeared at Lviv University. This is the school of Prof. E. Bulyandy and the one of Prof. L. Kozłowski, whose descendants continued the work of teachers in the following decades.

An important component of the development of archeology is the Lviv Prehistoric Society, which united local Ukrainian and Polish archaeologists, conservators of sites, and archeology enthusiasts.

Archaeologists from the Lviv, Kraków, and Warszawa archaeological centers conducted the main research in the areas of Western Volhynia, and all scientific activity there was accumulated around museums.

Site protection activity in the interwar period can be divided into two stages: from the entry of the Western Ukrainian lands into the Second Polish-Lithuanian Commonwealth until the adoption of the reform in 1928 and from the implementation of the reform until the beginning of the Second World War (1928–1939). Until 1928, the main site protection institution was the State Group of Conservators of Prehistoric Sites (1920–1928). Galicia and Western Volhynia were included in the V and VI conservator districts. After 1928, the guardianship of the sites was provided by voivodeship officials, and control was entrusted to the newly created State Archaeological Museum in Warszawa. The most important innovation of the 1928 reform was the introduction of the requirement to obtain permission from the conservator to conduct excavations. Due to site protection legislation, many sites

were examined, preserved, and put into scientific circulation. It also prevented finds from the territory of Galicia and Western Volhynia from being exported abroad. True, this did not apply to Polish museums, so today many finds from excavations carried out in the interwar period are in museums in Kraków and Warszawa.

During the twenty years of interwar, the archaeological activity of Lviv's museums can be traced. Institutions of Stanislavov, Ternopil, and Lutsk occupied an important place in the development of archeology. This network was supplemented by Ukrainian and Polish museums that arose in the regional towns. Since the mid-1930^s, Lviv has been preparing for the opening of the Archaeological Museum of the Prehistory of the Cherven Land, and presenting the collections of Polish museums of Lviv (Dzieduszycki, Lubomirski, Lviv University). However, because of the beginning of the war, the opening never happened, and the prepared exposition was transferred to the Lviv Historical Museum.

Museum workers communicated during museum congresses, which became considerably popular in the interwar period. These forums were organized by Ukrainian museologists to discuss the most important problems. All Polish museum congresses were also held. Museology of Galicia and Western Volhynia, including Ukrainian, was presented there.

Western Ukrainian archeology of the interwar period remained within established scientific paradigms, but it also led to revolutionary discoveries – at least for Ukrainian and Polish national science. This is precisely its significance for the history of scientific thought and social life. The provisions presented in the dissertation can be used for the development and improvement of relevant educational courses on the history and archeology of Ukraine and the history of humanitarianism, institutional history, museology, biographical studies, as well as in the modern practice of archaeological research and site protection activities.

Key words: archeology, archaeological site, prehistory, exhibit, field research, Shevchenko Scientific Society, Lviv University, history of archeology, protection of sites, museum.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Булик Н. Львівська археологія XIX – початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014. 304 с.

Розділи в колективних працях

2. Булик Н., Берест Р. Наукова еліта Львова у роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань (на прикладі археологічного середовища). *Українська еліта в другій половині XIX – на початку XXI ст.: особливості формування, трансформація уявлень, інтелектуальний потенціал. Західні землі (кол. монографія)*. Львів, 2023. С. 223–250.
(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70%).
3. Булик Н. Історія відділу археології. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: історія, імена, ідеї / відп. ред. І. Соляр. Львів, 2021. С. 89–120.
4. Булик Н. Поховальні пам'ятки заходу України у дослідженнях археологів (XIX – перша третина XX століття). *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)*: колект. моногр. / відп. ред. Н. Булик. Львів, 2020. С. 534–579.
5. Булик Н., Гупало В. Місце представників нацменшин в освітньому процесі міжвоєнного Львова (на прикладі археологічного співтовариства). *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX–початок XXI століть)*: колект. моногр. / ред. І. Соляр. Львів, 2018. Кн. 1. С. 258–277.
(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 80%).
6. Булик Н. Перший професор львівської археології Кароль Гадачек і його наукова пасія. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції*

та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колект. моногр. / ред.: Л. Зашкільняк, П. Серженг. Львів, 2015. С. 246–257.

7. Булик Н. Львівська археологія до Першої світової війни. *Професор Леон Козловський* / ред.: С. Козловський, О. Ситник. Львів; Варшава, 2010. С. 18–82 / *Lwowska archeologia przed I wojna światową. Profesor Leon Kozłowski* / red.: S. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów; Warszawa, 2010. S. 18–82.

Статті в наукових фахових виданнях, в т.ч. іноземних

8. Булик Н., Войтович М. Археологія НТШ, написана світлом: львівська колекція фотонегативів міжвоєнного часу. *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 78–92.
(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %) (WoS).
9. Bulyk N., Berest R. Lviv archaeological environment during World War I. *Archaeologia Polona*. Vol. 61 (2023). P. 75–104.
(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 75 %) (Scopus).
10. Bulyk N., Berest R. The Didushytsky family's mission in conservation and research of Galician historical and archaeological heritage. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2023. Вип. 27. С. 81–89.
(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %) (Scopus, WoS).
11. Berest R., Bulyk N. The historical and cultural heritage of the Bernardine monastery in Dubno. *Sprawozdania Archeologiczne*. Vol. 75/1 (2023) S. 373–378. (Scopus).
12. Lutsyk I., Bulyk N. Medieval sacred monuments on the territory of Halych-Volynian Rus': the history of research in the XIX – early XX centuries. *Przegląd Archeologiczny*. 2022. Vol. 70. P. 245–274.
(внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %) (Scopus)
13. Булик Н., Берест Р. Наукова комунікація львівських археологів на прикладі дослідження пам'яток латенського і римського часів у міжвоєнний період. *Україна: культурна спадщина, національна*

свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2022. Вип. 35. С. 113–129. (внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %).

14. Булик Н. «На підложі праці того самоука виростали університетські катедри і професорські берети»: інформативні можливості некрологів для вивчення львівської археології кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2022. Вип. 26. С. 263–275.
15. Булик Н. Роль греко-католицької церкви у розвитку археології на прикладі Богословської академії у Львові (1929–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2021. Вип. 34. С. 271–282.
16. Булик Н. В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2020. Вип. 24. С. 11–46.
17. Hupalo V., Bulyk N. New view on the beginning of the history of the annalistic Plisnesk. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2020. Вип. 14. С. 225–228. (внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 60 %) (WoS)
18. Yakovyshyna Y., Koropetskyi R., Sytnyk O., Bulyk N. Influences of Sites of Trypillia BI – Cucuteni A4 Stages on the Establishing of Styles of Panting of Ceramic Ware of Zalischyky Group of Trypillia BI–BII Stages (Upper and Middle Dnister Region). *Hiperboreea*. Bucharest, 2019. Vol. 6. No. 2. S. 5–20. (внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 60 %) (Scopus, WoS)
19. Булик Н. Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 362–378.
20. Булик Н. Греко-католицька богословська академія у Львові: археологічні студії (1929–1939). *Сіверщина в історії України*. Київ–Глухів, 2019. Вип. 12. С. 317–323.

21. Булик Н. Світло й тіні музейно-археологічного життя Львова першої половини ХХ ст. (на прикладі Музею Дідушицьких). *Сіверщина в історії України*. Київ–Глухів, 2018. Вип. 11. С. 380–386.
22. Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2018. Вип. 22. С. 426–453.
23. Булик Н. З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. Харків, 2018. Вип. 54. С. 82–95.
24. Bulyk N. The Life and Work of Bohdan Janusz (1887–1930) in the Context of the Intellectual Environment of the Galicia Region. *Between History and Archaeology: Papers in honour of Jacek Lech*. Oxford, 2018. S. 403–418. (*Scopus*).
25. Булик Н. Археологія і влада: діяльність археологів Наукового товариства імені Шевченка в контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 року. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 258–284.
26. Булик Н. Археологічний вимір пам'яткоохоронних практик у Галичині (1918–1928). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2016. Вип. 20. С. 394–413.
27. Булик Н. Пам'яткоохоронні традиції кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. у археологічному середовищі Галичини. *Сіверщина в історії України*. Київ; Глухів, 2016. Вип. 9. С. 42–49.
28. Bulyk N. Archaeologists from L'viv in the formation of European intellectual environment of the middle of XIX – first quarter of XX century (interaction direct and indirect). *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica*. Łódź, 2016. Nr 31. S. 195–218.
29. Булик Н. «Вмів він розбудити серед молоді запал до вивчення класичного мистецтва і доісторичної культури»: Кароль Гадачек в оцінці сучасників.

- Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 58–68.
30. Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2014. Вип. 18. С. 442–468.
31. Булик Н. Кароль Гадачек і його внесок у розвиток львівської археології. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2013. Вип. 17. С. 251–266.
32. Булик Н. До питання про наукові контакти львівських археологів у ХІХ – на початку ХХ століття. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 478–503.
33. Булик Н. Наукове Товариство імені Шевченка та археологічні студії на заході України до Першої світової війни. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 58–67.
34. Булик Н. Археологія у науковій спадщині Антона Петрушевича. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2011. Вип. 15. С. 415–428.
35. Булик Н. Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 440–453.
36. Булик Н. Формування української археології в Галичині у ХІХ столітті: Ісидор Шараневич (1829–1901). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2009. Вип. 13. С. 307–321.
37. Bulyk N., Lech J. Karol Nadaczek (1873–1914) and the beginnings of archaeology in universities of the North-East borderland of the Austro-Hungarian Monarchy. *Archaeologia Polona*. Warsaw, 2009. Vol. 47. P. 59–89. (внесок автора у збір матеріалу та написання тексту 70 %).

38. Булик Н. Археологічні колекції у музеях Львова (1823–1914) *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 407–428.
39. Булик Н. Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки. *Археологічні дослідження Львівського університету*. Львів, 2008. Вип. 11. С. 209–237.

Статті апробаційного характеру

40. Bulyk N. The un(lost) heritage of Lviv archaeologists: glass negatives of the 1920^s – the 1930^s Use of digital technologies in the documentation, protection, management and dissemination of cultural heritage. October 19–20. Lublin, 2023. P. 20.
41. Булик Н. Українські археологи у Львівському університеті (1918–1939). *Per aspera ad astra: до 100-літнього ювілею відомого археолога Бориса Тимощука: тези доп. Міжнар. наук. конф. (Чернівці, 8 квітня 2019 р.)*. Чернівці, 2019. С. 31–33.
42. Булик Н. Замки Галичини: дослідження ХІХ ст. і сучасний стан. *Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи: зб. матер. ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 25–26 квітня 2012 р.)*. Львів, 2012. С. 23–31.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження

43. Булик Н. Середньовічні міста Галичини: історія археологічних досліджень у міжвоєнний період. *Wczesne średniowiecze w Karpatach*, Krosno, 2023. С. 141–168.
44. Булик Н. Пеленський Йосип Гаврилович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2023. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-880981>.
45. Булик Н. Латенський і римський час в дослідженнях львівських археологів в роки Другої Речі Посполитої (1918–1939). *Okres lateński i wpływow rzymskich w Karpatach*. Krosno, 2022. С. 33–53.

46. Булик Н. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Карпат у контексті пам'яткоохоронного законодавства міжвоєнної Польщі. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»*. Львів, 2020. Т. 4. С. 190–208.
47. Булик Н. М. Смішко Маркіян Юліанович. *Історична наука у Національній академії наук України в особах: енциклопедичний довідник*. Київ, 2018. С. 602.
48. Булик Н. Сакральні пам'ятки Галича та його околиць до Першої світової війни. *Badania archeologiczne zespołów sakralnych w Karpatach*. Krosno, 2016. С. 11–35.
49. Булик Н. Замки Східної Галичини у дослідженнях археологів ХІХ – початку ХХ століття. *Zamki w Karpatach*. Krosno, 2014. С. 409–422.
50. Булик Н. Політико-правова база охорони історико-культурних пам'яток у ХІХ ст. та шляхи її реалізації у Східній Галичині. *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму*. Львів, 2014. С. 75–93.
51. Булик Н. Літописні міста Галичини у дослідження археологів ХІХ – поч. ХХ ст. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»*. Львів, 2012. Вип. 2. С. 484–498.

ЗМІСТ

Список опублікованих праць за темою дисертації.....	10
Перелік умовних скорочень.....	20
Вступ.....	22
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	37
1.1. Стан дослідження проблеми.....	37
1.2. Джерельна база.....	58
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	74
Висновки до розділу 2.....	90
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ІНСТИТУЦІЇ У ДРУГІЙ РЕЧІ	
ПОСПОЛИТІЙ: АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ.....	92
3.1. Становлення та розвиток української археологічної думки у львівському та волинському наукових осередках.....	92
3.2. Наукове товариство імені Шевченка в міжвоєнний період: музей, організація археологічних досліджень, постаті, здобутки.....	104
3.3. Археологічні студії греко-католицької Богословської академії	144
3.4. Вектори комунікації: українські археологи-емігранти і їхній внесок у науку.....	155
3.5. Олександр Цинкаловський і археологія Західної Волині.....	160
Висновки до розділу 3.....	167
РОЗДІЛ 4. ПОЛЬСЬКА АРХЕОЛОГІЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ	
ЗЕМЛЯХ У 1919–1939 РОКАХ.....	169

4.1. Польська археологія Східної Галичини до 1918 року.....	169
4.2. Археологія в Університеті Яна Казимира у Львові.....	174
4.2.1. Кафедра класичної археології: проблематика наукових досліджень, люди, основні здобутки.....	175
4.2.2. Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель.....	189
4.2.3. Коло антропологічних наук.....	221
4.3. Польське праісторичне товариство та з'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х роках: львівський вимір.....	227
Висновки до розділу 4.....	236

РОЗДІЛ 5. АРХЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ПРАКТИК У ГАЛИЧИНІ ТА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ.....

5.1. Охорона археологічних пам'яток напередодні Першої світової війни: закони, установи, консерватори.....	239
5.2. Охорона пам'яток у Другій Речі Посполитій: загальний стан.....	246
5.3. Львівський і Волинський консерваторські округи.....	254
5.4. Діяльність археологів у контексті пам'яtkоохоронної реформи 1928 року.....	277
5.4.1. НТШ і регламентація археологічних досліджень: чи суперечили політичні мотиви науковим?.....	281
5.4.2. Університетська археологія міжвоєнного Львова крізь призму пам'яtkоохоронного законодавства.....	294
5.4.3. Охорона археологічних пам'яток Західної Волині.....	308
Висновки до розділу 5.....	313

РОЗДІЛ 6. МІЖВОЄННА МУЗЕЙНА АРХЕОЛОГІЯ.....

6.1. Загальний стан музейництва на теренах заходу України.....	315
6.2. Галицьке і волинське археологічне музейництво до Першої світової війни.....	320

6.3. Польські музейні установи Галичини і Західної Волині.....	329
6.3.1. Музей Дідушицьких: археологічний напрям діяльності.....	331
6.3.2. Музей праісторії Червенської землі.....	337
6.3.3. Покутський музей у Станиславові.....	339
6.3.4. Волинський музей у Луцьку.....	342
6.3.5. Археологія в польських повітових музеях.....	350
6.4. Українські музеї – осередки розвитку археології.....	354
6.4.1. Національний музей у Львові.....	354
6.4.2. Археологія в музеях Тернополя і Станиславова.....	358
6.4.3. Археологія в українських повітових музеях.....	361
Висновки до розділу 6.....	379
Висновки.....	382
Список використаних джерел і літератури.....	395
Додатки.....	492

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АДЛУ – Археологічні дослідження Львівського університету

Архів ЛНУ – Архів Львівського національного університету імені Івана Франка

АМІУ – Археологічний музей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

АМ ЛНУ – Археологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка

ГКЦ – Греко-Католицька Церква

ДАВО – Державний архів Волинської області

ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області

ДАЛО – Державний архів Львівської області

Записки НТШ – Записки Наукового товариства імені Шевченка

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

КУОМ – Комітет українських обласних музеїв

ІКОМ – з англ. International Council of Museums

ЛІМ – Львівський історичний музей

ЛННБ – Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

МДАПВ – Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині

НА ВА ІУ НАН України – Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

НА ІА НАН України – Науковий архів Інституту археології НАН України

НА НБ НаУКМА – Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»

НТШ – Наукове товариство імені Шевченка

ОУН – Організація українських націоналістів

ПАН – Польська академія наук

ПАУ – Польська академія науки і мистецтв

УГА – Українська галицька армія

ЦДІА України у Львові – Центральний державний історичний архів України у Львові

Archiwum MHS – Archiwum Muzeum Historycznego w Sanoku

МАК – Muzeum Archeologicznego w Krakowie

РАУ – Polska Akademia Umiejętności

РМА – Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie

УЖК – Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie

ВСТУП

Актуальність дослідження історії археології заходу України в період між двома світовими війнами, її утвердження і закономірного піднесення зумовлена низкою чинників. Передовсім в українській історіографії посилюється інтерес до історії ідей та наукових інституцій, які ці ідеї розповсюджували й реалізовували, зокрема до історії дисциплін, що формували саму історичну науку, впливали на колективну історичну та культурну пам'ять суспільства. Впродовж останніх десятиліть зросло зацікавлення Галичиною та Волиню як мультикультурними територіями, процесами взаємодії й конкуренції української і польської культур на цих землях. Важливою для українського соціуму початку ХХІ ст. залишається і пам'яткоохоронна діяльність в археологічній сфері як чинник, що запобігає нищенню культурної спадщини, а також її вплив на суспільну свідомість.

Археологію часто прийнято вважати науковою дисципліною поза політикою. Однак в умовах відсутності національної держави та перебування Галичини і Західної Волині у складі Австро-Угорської монархії та Російської імперії, а згодом міжвоєнної Польщі, дослідження найдавнішої історії набуло функції культурного розвитку Української держави. Саме археологія стала політичним інструментом для піднесення національної свідомості, підтвердженням факту, що терени заходу України впродовж століть були заселені українцями. В умовах новітньої російсько-української війни ця проблематика не втрачає актуальності, адже в міжвоєнний період досліджено та локалізовано головні літописні пам'ятки, які підтвердили період становлення української державності, у відсутності якої намагається переконати весь світ російська пропаганда. Ба більше, ця ж пропаганда намагається переконати світ, що пам'ятки княжої доби належать їхній історії.

Для історика археології важливим є питання: наскільки археологія слугувала ідеологічним підґрунтям для української національної самоідентичності в Галичині та Західній Волині в міжвоєнний період?

Археологічні дослідження в умовах міжвоєнної Польщі працювали і на польську концепцію державотворення. Археологи, незважаючи на політичні та наукові розбіжності, чітко підтримували ті аргументи в галузі археології, які відповідали інтересам держави й відігравали головну роль у національних ідеологіях (приклад – спільне бачення давніх опонентів Юзефа Костжевського та Леона Козловського праслов'янського походження лужицької культури)¹.

Загалом, у міжвоєнне двадцятиліття відбувався стрімкий розвиток археології і максимум зусиль спрямовувалося на збереження й дослідження пам'яток. Аналіз розвитку археології на заході України у вказаний період відображає трансформації наукових парадигм як на локальному, так і на загальноєвропейському рівнях, а також вплив змін історичної та політичної ситуації, державно-адміністративного устрою, чинної влади і створеного нею законодавства. Актуальність дослідженої проблеми полягає ще й у зверненні уваги законотворців і громадськості на припинення руйнації археологічних та архітектурно-археологічних пам'яток, що в умовах повномасштабної війни має надважливе значення.

Сучасна українська археологія, інтегруючи досягнення європейської та світової цивілізації, має можливість розвиватися динамічно. Проте відсутність матеріальної бази сповільнює ці процеси. Опираючись на помилки та досвід першої половини ХХ ст., необхідно розробити стратегії для стрімкого розвитку археологічних досліджень, незалежно від взаємодії «держава–наука», а водночас опрацювати і її моделі.

Історія археології на західноукраїнських теренах – це відкриття й акумулювання багатого польового матеріалу, оригінального методологічного інструментарію та цінного досвіду його вивчення, який важливий не лише для розуміння минулого, а й для формування перспектив майбутнього. Зі зміною етнополітичних устроїв (у цьому випадку «австрійський» та «російський» періоди змінив «польський») відбувалася, з одного боку, інституціоналізація

¹ Piotrowska D. Biskupin 1933–1996: archaeology, politics and nationalism. *Archaeologia Polona*. Warszawa, 1997–1998. Vol. 35–36. S. 259–266.

археології, залучення широкого кола дослідників до її розвитку, накопичення значного обсягу археологічного матеріалу і впорядкування його в музеях окремими археологічними відділами. З іншого – в час міжвоєнної Польської Республіки (офіційна назва – Rzeczpospolita Polska; неофіційна – Друга Річ Посполита/II Rzeczpospolita) чиновники чинили/пробували чинити різноманітні бюрократичні перешкоди українським дослідникам, зокрема членам НТШ, вбачаючи в їхній діяльності прагнення через дослідження власного минулого зберегти політичну суб'єктність українського народу та здійснювати ненасильницький опір асиміляційним процесам. Вивчення цих проблем дає змогу зробити цінні висновки для сучасності, оскільки розвиток археологічної науки залежить від ставлення до її проблем держави та регулювання різних процесів на законодавчому рівні.

Аналіз тенденцій розвитку сучасної археологічної науки дає змогу відповісти на виклики ХХІ ст. лише за умови критичного використання спадщини минулих поколінь дослідників, пошуку нової парадигми наукових досліджень, підготовки нової генерації археологів, озброєних сучасними методиками, передовими технологіями, міжнародними комунікаціями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у відділі археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в межах виконання його науково-дослідних тем: «Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (за археологічними джерелами)» (держбюджетна, номер держреєстрації 0118U003908), «Археологічна карта заходу України: від палеоліту до Галицько-Волинського Королівства та ранньомодерного часу» (держбюджетна, номер держреєстрації 0121U109809), «Повсякдення і мілітарна культура давнього населення заходу України» (держбюджетна, номер держреєстрації 0124U002580).

Мета дослідження – комплексне вивчення історії археології в Галичині й Західній Волині у складі міжвоєнної Польщі через систематизацію та аналіз діяльності археологів, наукових інституцій, провінційних музеїв, синтез

інформації про польові здобутки, організаційні рішення, інтелектуальні надбання та пам'яткоохоронні мережі у вказаний період.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– проаналізувати історіографію історії археології заходу України міжвоєнного двадцятиліття ХХ ст., ретроспективно обґрунтувати її періодизацію;

– визначити сучасний стан розробки проблеми, розглянути проблеми формування, класифікації й аналізу джерельної бази праці;

– провести системний аналіз процесу розвитку наукових засад археології на українських землях, що перебували у складі міжвоєнної Польщі;

– проаналізувати основні етапи структурно-організаційного розвитку археології через діяльність наукових інституцій, навчальних та музейних закладів; зацентувати увагу на виокремленні археології у структурі науки загалом і трансформації археологічних наукових парадигм у кожному з досліджуваних осередків зокрема;

– дослідити еволюцію наукових засад національної археології крізь призму експедиційної та камеральної роботи, публікацій узагальнювальних праць учених, що проводилися в українських наукових осередках Галичини та Західної Волині; визначити й окреслити головні елементи археологічних наукових концепцій у міжвоєнний період;

– з'ясувати роль ГКЦ та її очільників в археологічних студіях на заході України через діяльність Богословської академії;

– висвітлити внесок українських учених-емігрантів у розвиток міжвоєнної археології заходу України й налагодження за їхнім посередництвом наукових зв'язків (інституційних, індивідуальних, міждисциплінарних) з іншими європейськими фаховими осередками;

– реконструювати розвиток археології у Львівському університеті міжвоєнного періоду через інституціональний дискурс з акцентом на кадровому, науково-дослідному та навчальному аспектах;

– розкрити особливості розвитку польської археології Галичини і Західної Волині в міжвоєнне двадцятиріччя, дослідити шляхи формування наукових шкіл праісторичної та класичної археології; окреслити роль і місце міжвоєнних учених-археологів у подальшому розвитку археологічної науки України та Польщі;

– актуалізувати законодавче підґрунтя й особливості процесів збереження та охорони археологічної спадщини регіону в контексті гуманітарної політики міжвоєнної Польщі; показати вплив реформи 1928 р. на археологію заходу України;

– з’ясувати роль воєводських і повітових музеїв, музейних з’їздів у розвитку археології на теренах заходу України міжвоєнного періоду;

– створити колективний портрет української та польської археологічної інтелектуальної спільноти Галичини й Західної Волині у складі міжвоєнної Польщі через застосування просопографічних методів дослідження.

Об’єкт дослідження – наукові інституції та вчені-археологи Галичини і Західної Волині в міжвоєнній Польщі; наукові й науково-популярні праці з археології, що відображають її теоретико-методологічні засади, практичний стан; музеї; система охорони пам’яток.

Предмет – науково-дослідницька, видавнича, музейницька, пам’яткоохоронна, популяризаторська діяльність археологічних наукових інституцій та окремих учених-археологів на теренах Галичини й Західної Волині в контексті етнополітичного життя міжвоєнної Польщі; тенденції розвитку історії археології як цілісної системи знань про науку, що досліджує найдавніше минуле за допомогою залишків матеріальної культури.

Хронологічні межі мають два виміри: історичний та археологічний. В історичному аспекті дослідження охоплюють період між двома світовими війнами, коли західноукраїнські землі входили до складу Другої Речі Посполитої. У цей час активізувався процес наукового осмислення української минувшини, започатковано нові підходи до археологічних досліджень, збагачено їхню джерельну базу. Через необхідність порівняння розвитку

музейної археології та пам'яткоохоронного законодавства Польської держави з законодавчими актами австро-угорської доби, виявлення аналогій у розвитку археологічної науки хронологічні межі дослідження подекуди розширено до середини XIX ст. В археологічному вимірі дослідження охоплює період від палеоліту до пізнього середньовіччя. Ця хронологія зумовлена вивченням різночасових пам'яток на заході України, що проводили археологи досліджуваних наукових осередків.

Географічні межі – терени заходу України з урахуванням тогочасного адміністративно-територіального поділу, тобто територія Східної Галичини², інкорпорована до Польщі. Тоді рішенням польського сейму від 3 грудня 1920 р. колишню Східну Галичину трансформували, і на рівні офіційної термінології вона далі існувала як «східні воєводства Польщі»: Львівське, Станиславівське та Тернопільське. Львівське воєводство охопило територію міст і повітів Львова, Бібрки, Добромиля, Дрогобича, Городка, Самбора, Яворова, Сокаля, Рудок, Стрия, Жовкви, Мостиськ до Перемишля, Жешова, Ярослава, Ліська, Пшеворська, Кросна, Сянока, Ланцута. Станиславівське – Станиславів, Богородчани, Городенку, Калуш, Коломию, Косів, Стрий, Турку, Жидачів і відповідні повітові території. Тернопільське – Тернопіль, Броди, Бережани, Борщів, Бучач, Гусятин, Зборів, Заліщики, Тереховля, Радехів, Підгайці й землі відповідних повітів.

Територіальні межі дослідження охоплюють і землі Західної Волині, які, відповідно до розпорядження Ради міністрів Польщі від 4 лютого 1921 р., склали Волинське воєводство з центром у Луцьку, що поширювалося на такі

² В українському дискурсі, не визнаному офіційно, – «Західної України», у польському неофіційному, однак частому слововжитку і «Червенська земля», «Східна Малопольща» хоча з цією назвою не погоджувалися і тогочасні польські автори. Наприклад, укладач «Сучасної ілюстрованої енциклопедії» Міхал Арцт, даючи характеристику Галичині, вказував, що її названо Малопольщею та Східною Малопольщею неслухно (Arct M. *Nowoczesna encyklopedia ilustrowana*. Warszawa, 1936. Cz. 1. S. 397). Так «зіштовхнулися два погляди на австрійську Східну Галичину. Українці бачили у ній територію власної незалежної держави (ЗУНР), поляки (за міжвоєнною термінологією) – частину Червенської землі, (Східної) Малопольщі чи «східних кресів» давньої Речі Посполитої. Кожній із цих точок зору відповідала своя історіософія» (Голик Р. ЗУНР чи Małopolska Wschodnia?: образ Галичини 1918 року в ментальності українців та поляків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 62).

повіти, як Рівне, Дубно, Володимир, Любомль, Кременець, Здолбунів, Ковель, Костопіль³.

Методологічну основу дисертаційної роботи складають загальнонаукові та спеціально історичні методи, принципи історизму, логічності, системності та наукової об'єктивності, що ґрунтуються на історичному антропологізмі. У дослідженні проблеми важливе місце займає системний підхід, який допомагає зрозуміти головні вектори розвитку історії археологічної думки, враховуючи всі компоненти для комплексного осмислення різних її аспектів. З-поміж багатьох методів гуманітаристики застосовано такі: історико-хронологічний, порівняльний, аналізу і синтезу, системно-структурний, текстуальний, інституційний, біографічний. Зокрема, для аналізу джерельної бази дисертації застосовано історико-порівняльний та типологічний методи, а також елементи герменевтичного і структурно-семіотичного. Огляд літератури здійснено за хронологічним та структурно-тематичним принципом історіографії. З метою дослідження археологічних осередків Львова, а також організації наукової роботи використано методи аналізу і синтезу, проблемно-хронологічний, індуктивний, дедуктивний методи. Для аналізу наукового доробку окремих представників львівської археологічної школи застосовано порівняльний метод. Використання комплексу методів дало змогу зрозуміти й оцінити події та процеси, які були визначальними в історії археології в досліджуваній період. У роботі враховано і використано найновіші теоретично-методологічні розробки історії української археології, а також історичної й культурної антропології. Використання всіх цих методів дало змогу відобразити якісні та кількісні зміни в розвитку археології на теренах заходу України в міжвоєнний період і виокремити її основні тенденції.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що:

вперше:

– досліджено історію міжвоєнної археології крізь призму чотирьох зрізів: інституційного, просопографічного, пам'яткоохоронного і музейного, що дало

³ Тепер це території Волинської і Рівненської обл. України.

зможу розкрити організацію наукових студій, роль особистості в розвитку науки, вибудовування системи охорони пам'яток та її вплив на збереження археологічних пам'яток і знахідок, а також формування музейних колекцій, їхнє збереження, наукове опрацювання й експонування;

- до наукового обігу залучено першоджерела з архівів України та Польщі, що уможливило ґрунтовний аналіз цілого комплексу проблем;

- одну з провідних ролей відведено фотографії як історичному джерелу до історії археологічної науки, зокрема опрацьовано й інтерпретовано унікальну колекцію негативів на склі, які висвітлюють маловідомі аспекти польової та музейної археології заходу України міжвоєнного часу;

- зібрано, узагальнено, систематизовано й проаналізовано документи, публікації та матеріали, які дають змогу цілісно відобразити процес розвитку національної археології в міжвоєнний період;

- доробок археологів регіону інтегровано в загальноєвропейську та загальносвітову інтелектуальну традицію;

- простежено взаємодію між «владою і наукою» на прикладі діяльності пам'яткоохоронних інституцій Другої Речі Посполитої;

- розглянуто діяльність повітових музеїв Галичини як інституційних елементів розвитку археології;

удосконалено:

- теоретико-методологічні підходи до дослідження історії археології першої половини ХХ ст.;

- алгоритм опрацювання об'ємної джерельної бази з акцентом на візуальні джерела;

- вивчення розвитку наукових засад української і польської археології в першій половині ХХ ст. та їхню суть і значення для інституціоналізації комплексної системи знань про історію науки;

- концептуальні підходи до визначення основних культурно-хронологічних періодизацій історії археології;

- вивчення українського компоненту у структурі археологічної науки, внесок у його збагачення археологів-емігрантів;
- оприявлення специфіки пам'яткоохоронного законодавства, спрямованого на захист доісторичних пам'яток, виділено періоди в його еволюції;
- археологічну карту відкритих і досліджених пам'яток заходу України в міжвоєнний період;
- дослідження структури українських, польських регіональних музеїв, місця в них археологічних досліджень і внеску фахових археологів у їхній розвиток.

Одержали подальший розвиток:

- дослідження підрозділів археологічного спрямування Львівського університету, археологічного напрямку НТШ і музейних установ, що заклали підґрунтя розвитку археології в Україні та Польщі;
- концепції, що дали змогу у вимірах антропологічного дискурсу розгорнути просопографічний напрям досліджень як цілої групи археологів, так і окремих постатей;
- уніфікація термінологічного ряду з археології як внесок до утвердження відповідної понятійної матриці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в суттєвому розширенні сучасних наукових знань про розвиток археології та давньої історії в міжвоєнний період. Окремі положення і фактичний матеріал дисертації використано для розробки спільних та індивідуальних міжнародних проєктів із питань формування археологічних знань в Україні, Польщі й Австрії. Одержані дані також стануть необхідним доповненням до просопографії інтелектуалів новітньої доби. Результати дослідження засвідчують важливість археології як окремої галузі знань не лише з погляду практичного студіювання пам'яток, а й як науки, що мала і має велике суспільно-культурне значення. Крім цього, наведені в дисертації положення можуть бути використані для розробки та вдосконалення відповідних навчальних курсів з історії та археології України,

регіоналістики, української історіографії та історії гуманітаристики, інституційної історії, музейництва, біографістики, а також у сучасній практиці археологічних досліджень і пам'яткоохоронної діяльності.

Результати дисертації апробовано на засіданнях відділу археології, вчених радах Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, семінарі з історії гуманітаристики (спільна ініціатива ІКОМ України та Інституту археології НАН України) (Київ, 27 липня 2018 р.; 31 березня 2020 р.), засіданнях археологічних комісій Польської академії наук у Вроцлаві (6 листопада 2019 р.) та Кракові (23 травня 2023 р.; 28 листопада 2023 р.), а також на міжнародних і всеукраїнських конференціях та з'їздах. Зокрема таких: V Наукові читання імені академіка Я. Д. Ісаєвича (Львів, 24–26 лютого 2015 р.; доповідь – «Митрополит Андрей Шептицький та археологія»); XII Міжнародна конференція «Археологія заходу України» (Львів, 20–22 травня 2015 р.; доповідь – «Обірване життя: професійний і особистий світи Богдана Януша»); III Міжнародна наукова конференція «Історія археології: міжособистісні та інституціональні комунікації» (Львів, 15–16 жовтня 2015 р.; доповідь – «Львівська періодика як комунікативний простір археологічного співтовариства XIX – початку XX ст.»); VI Ісаєвичівські наукові читання: книгодрукування і видавнича справа в соціокультурних і державотворчих процесах в Україні (Львів, 9–10 березня 2016 р.; доповідь – «Археологічний дискурс на сторінках україномовної періодики Львова кінця XIX – початку XX століття»), *Z dziejów archeologii: badacz i jego rola – wybrane sylwetki, wybrane zagadnienia* (Варшава, 15 квітня 2016 р.; доповідь – «Przerwane życie: prywatne i zawodowe światy lwowskiego archeologa Bogdana Janusza (1887–1930)»); IV Регіональна науково-практична конференція «Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму» (Львів, 25 березня 2016 р.; доповідь – «Охорона історико-культурних пам'яток у дослідницьких практиках Богдана Януша»); XIII Міжнародна наукова конференція «Археологія заходу України» (Львів, 18–20 травня 2016 р.; доповідь – «Охорона археологічних пам'яток у Галичині в міжвоєнний період»); II Міжнародна наукова конференція

Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів в Центрально-Східній Європі (XX – початок XXI століття) (Львів, 25 травня 2016 р.; доповідь – «Львівське археологічне середовище кінця XIX – поч. XX ст.: до українсько-польської співпраці і протистояння»); XV Науково-практична конференція «Сіверщина в історії України» (Глухів, 26–27 травня 2016 р.; доповідь – «Пам'яткоохоронні традиції кінця XIX – першої половини XX ст. у археологічному середовищі Галичини»); IV Міжнародна наукова конференція «Історія археології: архівна і музейна спадщина Центральної та Східної Європи» (Львів, 6–7 жовтня 2016 р.; доповідь – «Археологічний вимір пам'яткоохоронних практик у Галичині (1918–1939)»); I Всеукраїнська наукова конференція «Історія музейної справи кінця XIX ст. – 1930-х рр.: люди і колекції» (до 140-річчя від дня народження Миколи Омеляновича Макаренка) (Київ, 6–7 лютого 2017 р.; доповідь – «Археологічні колекції у музеях Львова кінця 1920-х – 1930-х рр.: практики систематизації, реставрації, репрезентації»); Konferencja naukowa Instytutu AE PAN (Варшава, 10 березня 2017 р.; доповідь – «Ochrona stanowisk archeologicznych na terenie dawnej Galicji Wschodniej (1918–1939)»); XIV Міжнародна наукова конференція «Археологія заходу України» (Львів, 17–19 травня 2017 р.; доповідь – «Крізь терни пам'яткоохоронного законодавства: польові археологічні пошуки Ярослава Пастернака (1928–1939)»); 3 Kongres Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski (Краків, 11–14 жовтня 2017 р.; доповідь – «Ukrainian dimension of Site-Preservation Practices in the Second Polish Republic (1918–1939)»); V Міжнародна наукова конференція Історія археології: механізми управління та форми організації науки (до 115-річчя проведення XII Археологічного з'їзду в Харкові) (Харків, 5–6 жовтня 2017 р.; доповідь – «З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір»); VIII Ісаєвичівські читання. Львів в історії та культурі України, Центрально-Східної Європи (Львів, 5–7 березня 2018 р.; доповідь – «Музейно-археологічне життя Львова першої половини XX століття (на прикладі Музею Дідушицьких)»); XV Міжнародна наукова конференція

«Археологія заходу України» (Львів, 16–18 травня 2018 р.; доповідь – «У Львові і поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського»); XVII Всеукраїнська науково-практична конференція «Сіверщина в історії України» (Глухів, 30 травня – 1 червня 2018 р.; доповідь – «Археологічний відділ Музею Дідушицьких у першій половині ХХ ст.»); Всеукраїнська наукова конференція «Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики» (Львів, 9 листопада 2018 р.; доповідь – «Місце представників нацменшин в освітньому процесі міжвоєнного Львова (на прикладі археологічного співтовариства»); I Всеукраїнський археологічний з'їзд (Ніжин, 23–25 листопада 2018 р.; доповідь – «Інформативні можливості некрологів для вивчення львівської археології ХІХ – першої половини ХХ ст.»); XVI Міжнародна наукова конференція «Археологія заходу України» (Львів, 22–24 травня 2019 р.; доповідь – «Українське археологічне середовище в Університеті Яна Казимира у Львові (1919–1939)»); XVII Всеукраїнська науково-практична конференція «Сіверщина в історії України» (Глухів, 29–31 травня 2019 р.; доповідь – «Греко-Католицька Богословська Академія у Львові: археологічні студії (1929–1939)»); IV Міжнародна науково-практична конференція до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка «Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат. Проблеми їх збереження та використання» (Львів–Урич, 5–7 червня 2019 р.; доповідь – «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Карпат у контексті пам'яткоохоронного законодавства міжвоєнної Польщі»); VI Міжнародна наукова конференція історія археології: інтелектуальний простір міста і формування ідентичностей (до 120-річчя ХІ Археологічного з'їду) (Київ, 3–4 жовтня 2019 р.; доповідь – «Львів археологічний кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.: спроба просопографічно-просторового нарису»); Міжнародна науково-практична конференція «Музей – платформа суспільного діалогу» (Львів, 24 жовтня 2019 р.; доповідь – «Археологічні колекції у музеях міжвоєнного Львова: практики систематизації, реставрації, репрезентації»); Х Наукові читання імені академіка Ярослава Ісаєвича (Львів, 3 березня 2020 р.; доповідь – «Археологи Львівського

університету на студентських з'їздах польських університетів у 1930-х роках»); VII Міжнародна наукова конференція «Історія археології: взаємодія науки з суспільством» (до 120-річчя Маркіяна Смішка) (Львів–Київ, 1–2 жовтня 2020 р.; доповідь – «Археолог Маркіян Смішко: життя і наукова діяльність у австрійському, польському і радянському Львові»); XVII Міжнародна наукова конференція «Археологія заходу України» (Львів, 19–20 травня 2021 р.; доповідь – «“Всі вони немов сховалися під це «археологічне крильце»”: академічна археологія радянського Львова»); VIII Міжнародна наукова конференція «Історія археології: удома й на чужині» (до 100-річчя заснування Українського вільного університету) (Львів–Київ, 7–8 жовтня 2021 р.; доповідь – «Радянська археологія Львова: (не)свої і (не)чужі»); Міжнародна наукова конференція «Латенський і римський час в Карпатах» (Кросно, 4–5 листопада 2021 р.; доповідь – «Латенський і римський час в дослідженнях львівського археологічного осередку в роки Другої Речіпосполитої (1918–1939)»); I Всеукраїнська наукова конференція з історії гуманітаристики XIX–XX ст. (до 100-річчя заснування Лаврського музею культів та побуту) (Київ, 13–14 січня 2022 р.; доповідь – «“Подбати, щоби музей мав зовсім окреме, спеціальне приміщення...”: до історії музеїв у будинку НТШ у Львові», співдоп. Р. Берест); IX Міжнародна наукова конференція «Історія археології: охорона культурної спадщини та регламентація досліджень» (Київ–Львів, 6–7 жовтня 2022 р.; доповідь – «(Не)втрачена спадщина львівських археологів: негативи на склі міжвоєнного часу в контексті вивчення пам'яткоохоронних практик»); XXIII Міжнародний науково-практичний форум «Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (Львів, 4–6 жовтня 2022 р.; доповідь – «Середньовічні поховальні пам'ятки заходу України в дослідженнях археологів XIX – середини XX століття», співдоп. І. Луцик); Раннє середньовіччя в Карпатах: міжнародна наукова конференція (Кросно, 3–4 листопада 2022 р.; доповідь – «Середньовічні міста Галичини: історія археологічних досліджень у роки II Речі Посполитої»); Міжнародна науково-практична конференція до 100-річчя з дня заснування Української

господарської академії в Подєбрадах «Історично-культурний феномен Української господарської академії в Подєбрадах» (25 листопада 2022 р.; доповідь – «Принагідний досвід: теренові студії Ярослава Пастернака на Празькому граді та у княжому Галичі»); II Всеукраїнська наукова конференція з історії гуманітаристики XIX–XX ст. (до 100-річчя заснування Лаврського музею культур та побуту) (Київ, 15 січня 2023 р.; доповідь – «(Не)втрачене: візуалізація дієвців львівської міжвоєнної археології»); XI Наукові читання імені академіка Ярослава Ісаєвича (Львів, 30 березня 2023 р.; доповідь – «(Не)врятований археологічний спадок Львова в часі Другої світової війни»); XXXVI Жешівська археологічна конференція. Археологічні дослідження, проведені на терені південно-східної Польщі, західної України і північної Словаччини (Жешів, 24–25 квітня 2023 р.; доповідь – «Львівська міжвоєнна археологія на скляних пластинах: проблеми дослідження та консервації»); XVIII Міжнародна наукова конференція «Археологія заходу України» (Львів, 17–19 травня 2023 р.; доповідь – «Археологія Наукового товариства імені Шевченка на скляних негативах міжвоєнного часу (до 150-річчя НТШ)»); X Міжнародна конференція Історія археології: схоплене у часі та просторі» (Київ, 5–6 жовтня 2023 р.; доповідь – «Візуальні студії з археології Наукового товариства імені Шевченка: (не)нові сюжети»); Міжнародна конференція «Використання цифрових технологій у документуванні, охороні, управлінні та поширенні культурної спадщини» (Люблін, 19–20 жовтня 2023 р.; доповідь – «(Не)втрачена спадщина львівських археологів: скляні негативи 1920–1930-х рр.»); Міжнародна наукова конференція «Пізнє середньовіччя в Карпатах» (Кросно, 23–24 листопада 2023 р.; доповідь – «Ярослав Пастернак і пізньосередньовічна археологія заходу України»). Окрім цього, виголошено низку публічних лекцій у Львові, Кракові, Галичі.

Особистий внесок здобувачки. Усі результати дослідження здобуті самостійно шляхом виявлення та наукового опрацювання джерел і самостійно обраної методики. У публікаціях у співавторстві особистий внесок автора становить 60 і більше відсотків. Він полягає у зборі джерельного матеріалу,

його опрацюванні та написанні текстів про: представників національних меншин у львівській міжвоєнній археології⁴, просопографічний портрет першого професора львівської археології⁵, історію дослідження трипільських пам'яток⁶, історію вивчення та наукову комунікацію під час польових досліджень на археологічних пам'ятках латенського і римського часу⁷, історію археологічного вивчення середньовічних сакральних пам'яток Галичини⁸, львівське археологічне середовище в роки Першої світової війни⁹.

Публікації. За результатами проведеного дослідження видано 1 монографію, 38 фахових публікацій, зокрема 6 розділів у колективних монографіях, 32 статті у наукових фахових виданнях, із них 5 – у закордонних і 3 – в українських, внесених до міжнародних наукометричних баз *Scopus* і *WoS*, 9 – іноземними мовами. Додатково відображають результати 12 публікацій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, шести розділів (кожен із них містить підрозділи), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 595 сторінок, із них 394 – основного тексту. Список використаних джерел складається з 1 238 найменувань, із яких 512 – іноземними мовами.

⁴ Булик Н., Гупало В. Місце представників нацменшин в освітньому процесі міжвоєнного Львова (на прикладі археологічного співтовариства). *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть): колект. моногр.* / ред. І. Соляр. Львів, 2018. Кн. 1. С. 258–277.

⁵ Bulyk N., Lech J. Karol Hadaczek (1873–1914) and the Beginnings of Archaeology in Universities of the North-East Borderland of the Austro-Hungarian Monarchy. *Archaeologia Polona*. Warsaw, 2009. Vol. 47. P. 59–89.

⁶ Yakovyshyna Y., Koropetskyi R., Sytnyk O., Bulyk N. Influences of Sites of Trypillia BI – Cucuteni A4 Stages on the Establishing of Styles of Panting of Ceramic Ware of Zalischyky Group of Trypillia BI–BII Stages (Upper and Middle Dnister Region). *Hiperboreea*. Bucharest, 2019. Vol. 6. No. 2. S. 5–20.

⁷ Булик Н., Берест Р. Наукова комунікація львівських археологів на прикладі дослідження пам'яток латенського і римського часів у міжвоєнний період. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр. Львів, 2022. Вип. 35. С. 113–129.

⁸ Lutsyk I., Bulyk N. Medieval Sacred Monuments on the Territory of Halych-Volynian Rus': the History of Research in the XIX – early XX centuries. *Przegląd Archeologiczny*. 2022. Vol. 70. P. 245–274.

⁹ Bulyk N., Berest R. Lviv Archaeological Environment during World War I. *Archaeologia Polona*. 2023. Vol. 61. P. 75–104.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми

Досі історія археології західноукраїнських земель, що в міжвоєнний період входили до складу Другої Речі Посполитої, не була об'єктом спеціального дослідження крізь призму пам'яткоохоронного законодавства, діяльності наукових інституцій, окремих постатей, формування археологічних колекцій у музейних установах в українській історіографії, однак це не означає, що проблему історії археології Галичини і Західної Волині між двома світовими війнами не заторкували взагалі. Біля витоків історіографії історії археології в міжвоєнний період стояли українські та польські дослідники середини ХХ ст. Тому перші роботи, що охоплювали історію археології досліджуваного періоду з'явилися практично в той час, коли ця історія творилася¹⁰.

У радянський період питання історії археології міжвоєнного періоду, зокрема західноукраїнської, належали до не зручних, а часто й закритих. У цей час з'явилася низка праць у польській науковій літературі. Інтерес до історії археології в Україні помітно зріс після здобуття Україною незалежності. Свідчення чого – низка опублікованих збірників наукових праць та індивідуальних монографій. Сьогодні археологія практично кожного регіону України має свого провідного дослідника. Як писав акад. Ярослав Ісаєвич: «... історію творять люди для людей, людські долі є основним складником історичного процесу»¹¹.

В історіографії дослідження буде проаналізовано окремо *загальні праці з історії археології* та виокремлено чотири тематичні блоки з урахуванням проблем, розглянутих у дисертації: *інституційна історія, біографістика, пам'яткоохоронна діяльність та історія музейної археології*. Такий поділ

¹⁰Czekanowski J. Sto lat antropologii polskiej. 1856–1956. Ośrodek Lwowski. *Materiały i Prace Antropologiczne*. Wrocław, 1956. Nr 34. 69 s.

¹¹ Ісаєвич Я. Д. Біографічний словник – національний пріоритет. *Українська біографістика: зб. наук. праць*. Київ, 1996. Вип. 1. С. 7.

виникає з огляду на дослідницькі завдання. У межах кожного тематичного блоку чітко простежено наявність українських і польських наукових розробок, які дають змогу комплексно дослідити історію наукових інституцій, внесок окремих постатей, систему пам'яткоохоронного законодавства у сфері збереження археологічних пам'яток, зокрема і вплив влади на дослідників, мережу музейних установ та значення музейних з'їздів для наукової комунікації археологів. Часто порівняння української і польської історіографії цієї проблеми дає змогу показати реальний стан справ у тій чи тій ділянці історії археологічної науки на українських землях, що входили до складу міжвоєнної Польщі.

Суттєво відрізняються публікації і залежно від часу написання. Тут дуже умовно простежуються три етапи: I – праці сучасників подій; II – публікації, що вийшли в радянський період; III – історіографія років незалежності. Статті та монографії першого етапу переказують події в археології заходу України, які відбулися нещодавно, містять інформацію про українських та польських археологів із мінімальною оцінкою результатів досліджень. На цей час припадають перші кроки в осмисленні важливості археологічних досліджень. У радянський період ситуація суттєво змінилася. Частина археологів одержала клеймо «буржуазного історика» (Ярослав Пастернак, Юрій Полянський, Олег Кандиба, Тадеуш Сулімірський та ін.) і навіть покликання на їхні праці було заборонене. Боротьба більшовицької влади з «буржуазним націоналізмом», що припала на початок 1970-х років, зводилася до того, щоб ці прізвища назавжди стерти з науки¹². Історія археології в цей час адекватно висвітлювалася лише в діаспорі. У роки незалежності відбулося повернення імен і дослідники почали вивчати різні напрями діяльності наукових та культурно-освітніх установ, наукову комунікацію різних осередків тощо.

¹² 18 квітня 1973 р. видано наказ по Інституту суспільних наук АН УРСР на створення комісії, яка мала перевірити видання на наявність заборонених покликань, бібліотечні й інші фонди на наявність спадщини заборонених авторів. Від відділу археології до неї ввійшли Олександр Черниш, Вітольд Ауліх та Ігор Свешніков, які відповідали за вилучення бібліотечних фондів (НА ІУ НАН України, Наказ № 45 по Інституту суспільних наук АН УРСР від 18 квітня 1973 р.). З усних повідомлень колег із відділу археології відомо, що за вилучення бібліотечних та архівних фондів із відділу відповідав Володимир Савич.

А проте впродовж ХХ ст. відбувався поступовий розвиток історії археології як окремого напрямку досліджень в усьому світі. Терени Галичини і Західної Волині, та й тогочасної Польщі загалом, не розвивалася як щось відокремлене від світових тенденцій. Аналіз праць підтверджує, що зі середини ХХ ст. дослідники робили спроби створити періодизацію розвитку археології, визначити напрями формування археологічної думки тощо. Одна з перших таких узагальнювальних праць з історії археології – монографія польського археолога Юзефа Костжевського, який на початку ХХ ст. навчався у Львівському університеті та був учнем Кароля Гадачека. Автор подає аналіз публікацій, які виходили у Львові від початку ХІХ ст. Необхідно зазначити, що важливий елемент монографії Ю. Костжевського – це добре підібраний ілюстративний матеріал. У роботі зібрано значну кількість портретів археологів, які зробили внесок у розвиток археологічних знань. Однак автор монографії лише побіжно розглядає діяльність наукових установ, предметом зацікавлення яких була археологія. До уваги дуже поверхово взято роботи українських дослідників – монографія охоплює лише польське археологічне середовище Львова.

Значне місце в цьому дослідженні займають терени заходу України. Розділ, присвячений міжвоєнній історії археології, Юзеф Костжевський справедливо назвав «В гонитві за синтезом (1918–1939)» («*W dążeniu do syntezy*»)¹³, а для підтвердження цієї назви проаналізував узагальнювальні роботи українських і польських археологів (Ярослава Пастернака, Яна Брика, Леона Козловського) та зробив помітний акцент на доволі вузькій спеціалізації молодого покоління археологів (Левка Чикаленка, Гелени Цегак)¹⁴.

Згодом ці ідеї одержали подальший розвиток у працях європейських авторів. Для прикладу, чеський археолог Карел Скленарж у праці «Археологія в Центральній Європі: перші 500 років» («*Archeology in Central Europe: the First 500 Years*») застосовує періодизацію, яку певною мірою дослідники

¹³ Kostrzewski J. Dzieje polskich badań prehistorycznych. Poznań, 1949. S. 221.

¹⁴ Ibid. S. 131–208.

використовують і досі. Початковий етап він окреслює як «період антикварів і романтичних синтез» (до 1868 р.); позитивістичний аналіз (до 1899 р.) і типологічний синтез (до 1945 р.)¹⁵.

Важливе місце в історіографії проблематики належить працям англійця Гліна Деніела¹⁶. Автор із великою обережністю називав різноманітні концепції і теорії, що існували з ХІХ ст., моделями. Важливого значення дослідник надавав постатям, які творять науку, і саму історію археології трактував як «довгий календар ексцентричних особистостей»¹⁷. Це – виправданий підхід, адже як не старався б дослідник під час написання історії науки знайти якісь інші шляхи, все одно людина виходить на перший план, бо саме особистості творили цю історію.

Одна з кращих робіт з історії археологічної думки належить перу канадського археолога Брюса Тріггера («*A History of Archaeological Thought*»)¹⁸. Дослідник, дотримуючись доволі специфічного підходу в еволюції археологічної думки, зокрема не застосовуючи єдиного критерію, виділяв популярні, інтелектуальні, соціальні та постмодерністські історії археології.

Насправді, будь-які періодизації доволі умовні, і дослідник намагається втиснути певний ланцюжок подій у розроблену ним, зручну схему. З цього приводу чи не найкраще висловилися чеські дослідники Ярослав Маліна і Зденек Вашішек у праці, присвяченій історії археології «Археологія вчора і сьогодні. Розвиток археології в природничих і гуманітарних науках» («*Archaeology Yesterday and Today. The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities*»), які з долею скепсису пропонують «міряти археологів тим самим аршином, яким вони міряють інших, тобто побудуємо типологію, типологічні ряди, вертикальну стратиграфію, встановимо географічне середовище, впливи середовища і міграції, і все це застосуємо не для

¹⁵ Sklenář K. *Archeology in Central Europe: the First 500 Years*. Leicester, 1983. P. 6, 62, 102, 130.

¹⁶ Daniel G. *The idea of prehistory*. New York, 1963; Daniel G. *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*. Hardcover, 1975; Daniel G. *150 Years of Archaeology*. Harvard University Press, 1976.

¹⁷ Daniel G. *From Worsaae to Childe. The models in prehistory*. Proceedings of Prehistoric Society. London, 1971. Vol. 37. P. 140–153.

¹⁸ Trigger B. *A history of archaeological thought*. Cambridge, 1989.

артефактів, а до поглядів археологів»¹⁹. А проте середовища та міграції насправді впливали на результативність, світогляд, методику досліджень, наукову комунікацію археологів у досліджуваний період і це добре простежується в дисертації.

На *першому етапі* до тем історії науки одним із перших звертався Ярослав Пастернак. У праці, присвяченій вивченню Галича, що побачила світ 1944 р., учений із притаманною йому деталізацією подав історію археологічних досліджень княжої столиці. Автор високо оцінював роботи своїх попередників, які працювали не один польовий сезон у пошуках місцерозташування літописного міста²⁰. Із польських дослідників невеликі розвідки, що охоплювали історію археології, належать авторству Володимира Антоневича²¹, Едмунда Булянди²².

На *другому етапі*, у 1969 р., в Україні побачила світ робота Івана Шовкопляса, присвячена розвитку археології в Україні у 1917–1966 рр., де автор дуже схематично і фрагментарно подав окремі віхи історії західноукраїнської археології до 1939 р. Заслуговує уваги те, що в роботі мовлено про діяльність НТШ у галузі археології, згадано прізвища Ярослава Пастернака та Івана Борковського, що було відважним кроком в умовах радянського режиму²³.

У цей час, 1961 р., в Торонто вийшла фундаментальна монографія Я. Пастернака «Археологія України», де у вступі автор у загальних рисах окреслив діяльність львівського археологічного осередку в міжвоєнний період, чітко виділивши два потужні наукові центри: Львівський університет і НТШ. Водночас у загальному окреслив стан археологічної науки на Волині в 1920–1930-х роках, згадуючи прізвища Юрія Шумовського, Олександра

¹⁹ Malina J., Vašíček Z. *Archaeology Yesterday and Today. The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities*. Cambridge, 1990. P. 103–104.

²⁰ Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). Краків–Львів, 1944.

²¹ Antoniewicz W. *Stan i potrzeby badań archeologicznych w Polsce*. Warszawa, 1926; Antoniewicz W. *Dotychczasowy dorobek archeologii polskiej. Zapiski Archeologiczne*. Warszawa, 1953. Z. 4. S. 14–53.

²² Bulanda E. *Organizacja studium archeologii i historii sztuki starożytnej zagranicą i u nas. Kwartalnik Klasyczny*. Lwów, 1930. T. IV/1–2. S. 43–47.

²³ Шовкопляс І. Г. *Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966)*. Київ, 1969. 344 с.

Цинкаловського та ін.²⁴. Власне, Я. Пастернак уже на початку ХХ ст. за рівнем наукового розвитку виокремлював львівську археологічну науку і ставив її на однин науковий щабель з одеською та київською школами.

Фактично, після публікацій Я. Пастернака й І. Шовкопляса в українській археологічній літературі тривалий час не було робіт, присвячених історії археології. Таку ситуацію зумовила радянська суспільно-політична система. Виняток становили діаспорні видання, де вийшла серія статей, присвячених окремим постатям археології, Ярослава Пастернака²⁵ й Олександра Домбровського²⁶.

У 1967 р. у польській історіографії історії археології з'явилася монографія Стефана Носека, яка охопила період від початку ХІХ до середини ХХ ст. У роботі автор торкається окремих питань розвитку міжвоєнної археології Малопольщі (Краківське, Люблінське і Сандомирське воєводства), не відкидаючи значення львівського археологічного осередку, однак доволі суб'єктивно абсолютизує роль польських учених у процесі формування археологічної науки в Галичині²⁷.

У 1984 р. побачила світ робота Барбари Столп'як («*Rozwój prehistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. 1: 1918–1928*»), де археологія Галичини і Західної Волині займає одне з центральних місць. Авторка поділила розвиток міжвоєнної археології на чотири етапи: А (1918–1920) – побудова організаційної структури у праісторії; В (1921–1928) – спроба централізації інституцій та наукових досліджень (пов'язано це, очевидно, зі змінами пам'яткоохоронного законодавства); С (1929–1934) – інтенсифікація методичних польових досліджень; Д (1935–1939) – прагнення до отримання синтез²⁸. Видається, що цей поділ дещо штучний, оскільки прагнення до

²⁴ Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1969. С. 25.

²⁵ Пастернак Я. Ті, що розкрили підземний архів України (Пам'яті видатних археологів України). Терм. Детройт, 1962. Р. 1. Ч. 1. С. 7–12; Пастернак Я. Олег Кандиба – археолог і дослідник. Український історик. Нью-Йорк-Мюнхен, 1969. Т. 4 (24). С. 5–11.

²⁶ Домбровський О. Декілька недрукованих листів професора Ярослава Пастернака. Український історик. Нью-Йорк-Мюнхен, 1971. № 3/4. С. 106–113.

²⁷ Nosek S. Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce. Wrocław, 1967. S. 81–114.

²⁸ Stolpiak B. Rozwój prehistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. 1: 1918–1928. Poznań, 1984. S. 5, 17.

створення наукових синтез можна спостерігати впродовж усього міжвоєнного двадцятиліття. Друга частина роботи так і не вийшла.

В українській історіографії сприятливий ґрунт для вивчення історії археологічної науки в Галичині та Західній Волині, дослідження напрямів археологічних робіт, простеження життєвого та творчого шляху науковців, аматорів-археологів, краєзнавців і вирішення різних проблематичних питань, пов'язаних із розвитком археології, з'явився лише на початку 90-х років минулого століття, тобто після відновлення Україною незалежності. На *третьому етапі розвитку історіографії археології*, перш ніж з'явилися спеціальні монографічні дослідження, ці питання неодноразово ставали тематикою окремих збірників і конференцій. Першим у цьому списку був спеціальний том «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Постаті української археології», де чи не вперше відкрито прозвучали імена Кароля Гадачека, Володимира Гребеняка, Богдана Януша, Ярослава Пастернака, Юрія Полянського, Михайла Клапчука, Олега Кандиби-Ольжича, Юрія Шумовського, Маркіяна Смішка, Левка Чикаленка, Івана Борковського й ін.²⁹. Привертають увагу спеціальні випуски: «Археологічні дослідження Львівського університету» (Львів, 2005; 2006), «Професор Леон Козловський» (Львів, 2010), «Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники і наукові центри» (Київ, 2012), «Наукові студії» (Львів–Винники, 2013) та два спеціальні томи збірника «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» (Львів, 2015, 2017). Рубрика «Історія археології» сьогодні є практично в усіх археологічних збірниках, що виходять в Україні, і з кожним роком вона наповнюється краще. Однак це не означає, що до 1990-х

²⁹ Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 78–79; Бандрівський М. Все ще недооцінений археолог Володимир Гребеняк (1892–1915). С. 79–81; Стефанович М., Яницький О. Західноукраїнський археолог Богдан Януш (1887–1930). С. 82–84; Бандрівський М. Ярослав Пастернак і антропологічні студії у Львові. С. 99–101; Ситник О. С. Біля витоків формування палеолітичної науки в Україні (Ю. Полянський). С. 16–20; Кулаковська Л. Дослідник палеоліту Михайло Клапчук. С. 31–33; Павлів Д. Олег Кандиба-Ольжич – археолог. С. 97–99; Крушельницький Б. Науковий здобуток палеолітознавця з Волині Ю. Шумовського (до 90-річчя з дня народження). С. 38–39; Цигилик В. Маркіян Смішко – дослідник римської доби на Прикарпатті і Волині. С. 47–50; Петегирич В. Археолог Левко Чикаленко (до 110 річниці з дня народження). С. 26–27; Петегирич В. Іван Борковський – видатний археолог з Прикарпаття. С. 86–87.

років історії археології не існувало. Свідчення цього – кілька праць українських дослідників середини ХХ ст.

Сучасна історіографія археології заходу України 1918–1939 рр. представлена різноплановими розробками, серед яких виокремлюються загальні праці з історії археології, інституціональна історія, біографістика, охорона археологічної спадщини та історія музейної археології.

Серед перших узагальнювальних робіт варто назвати монографічне дослідження Петра Курінного «Історія археологічних знань про Україну», де автор зупиняється на археологічній діяльності НТШ та Національного музею в міжвоєнний період³⁰. У 2012 р. вийшла монографія Олександра Ситника, присвячена історії львівської археології, що охоплює і міжвоєнний період. Вона побудована на постатях львівської археології у контексті їхньої діяльності в НТШ та Львівському університеті. Монографія написана головню на опублікованих джерелах із незначним залученням архівних матеріалів. Автор розглядає історію львівської археології як «історію ідей» і ділить її на чотири періоди за політичними режимами, які пережили терени заходу України у ХХ ст.: австрійський (друга половина ХІХ ст. – 1918 р.), польський (1918–1939), радянський (1939–1991), український (1991 р. і до нині)³¹. Робота містить і певні неточності, зокрема в інтерпретації світлин³².

Історія археологічних досліджень Волині представлена монографіями Богдана Прищепи, Олени Прищепи³³ та Святослава Терського, статтями Миколи Бандрівського³⁴, Світлани Гаврилюк³⁵. У роботі С. Терського значне місце відведено енциклопедичним довідкам про постаті, які творили археологію Волині ХІХ–ХХ ст.³⁶.

³⁰ Курінний П. Історія археологічних знань про Україну. Полтава, 1994. С. 78–81.

³¹ Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ ст. Львів–Жешів, 2012. С. 12–13.

³² Там само. С. 91.

³³ Прищепи Б. А., Прищепи О. П. Історичне краєзнавство Волині. Рівне, 2008.

³⁴ Бандрівський М. Печерний могильник висоцької культури в Куликові поблизу Кременця (за матеріалами розкопок О. Цинкаловського і К. Яджевського 1937 р.). *Волинь незабуття: Тези VI регіональної науково-практичної конференції «Нові краєзнавчі дослідження у контексті національного відродження України»*. Рівне, 1995. С. 14–16.

³⁵ Гаврилюк С. Археологічні дослідження Волинської і Рівненської областей у другій половині 1940-х – 1980-х рр. *Старий Луцьк*. Луцьк, 2023. Вип. 18. С. 267–276.

³⁶ Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів, 2010. С. 160–256.

У польській історіографії серед таких узагальнень варто відзначити роботу Анджея Абрамовіча, який розглядає польську міжвоєнну археологію на загальноєвропейському тлі³⁷. Львівському археологічному осередку автор відводить дуже важливу роль у становленні сучасної польської археології. Поза увагою дослідника залишилися діяльність НТШ та Я. Пастернака. З польських авторів варто виокремити Яцека Леха³⁸, який багато уваги приділив археології заходу України, українсько-польським контактам в археології до 1939 р.³⁹, побудові синтез власне в історії археології⁴⁰.

Значно більший перелік праць, що є складовою історіографії теми дисертації, якщо розглядати їх за окремими напрямками досліджень. Найперше варто зупинитися на інституційній історії, яка має певні наукові напрацювання. Закономірно, що найбільша кількість розробок стосується НТШ та Львівського університету. Перші наукові публікації з історії археологічних досліджень, які проводили в Галичині, зокрема у Львові, розкривають історію української археологічної школи. Вони присвячені діяльності НТШ. До історії археології у НТШ і діяльності окремих постатей зверталися в публікаціях працівники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Володимир Петегірич, Дмитро Павлів⁴¹, Олександр Ситник⁴², Наталя Булик⁴³. Важливо зазначити, що ці автори розглядали польові дослідження НТШ, історію археологічних збірок Музею НТШ тощо. Микола Бандрівський дослідив діяльність Церкви з позицій охорони пам'яток історії і культури Галичини⁴⁴.

³⁷ Abramowicz A. Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek. Warszawa–Łódź, 1991. S. 105–138.

³⁸ Lech J. Between Captivity and Freedom. Polish Archaeology in the 20th Century. Warsaw, 1999. S. 35–55.

³⁹ Lech J. Z badań polsko-ukraińskich związków w archeologii do II wojny światowej. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2006. T. 54. S. 5–57.

⁴⁰ Lech J., Piotrowska D. Z historii badań nad Słowiańszczyzną w archeologii polskiej do wczesnych lat 1940. *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 301–324.

⁴¹ Петегірич В., Павлів Д. Археологія у дослідженнях членів НТШ. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 412–426; Петегірич В. Доля археологічної колекції музею НТШ. *Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди*. Львів, 1996. С. 59–67.

⁴² Ситник О. Культурно-історичне тло розвитку археологічних досліджень у Львові у період між двома світовими війнами. *Profesor Leon Kozłowski*. Lviv–Warsaw, 2010. S. 82–204.

⁴³ Булик Н. Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки. *АДЛУ*. Львів, 2008. Вип. 11. С. 209–237; Булик Н. Наукове товариство імені Шевченка та археологічні студії на заході України до Першої світової війни. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 58–67.

⁴⁴ Бандрівський М. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець ХІХ–ХХ ст.): автореф. дис.... канд. іст. наук. Львів, 2001. 20 с.

Певні акценти на археологічні дослідження розставлено й у статтях Миколи Бандрівського⁴⁵ та Михайла Глушка⁴⁶, присвячених розвитку антропології у НТШ. Наукова та популяризаторська діяльність Богословської академії стала об'єктом зацікавлень Ігоря Ковалю та Романа Пахолока, однак ці автори не акцентували на археологічному аспекті діяльності цієї установи⁴⁷.

Важливо зазначити, що на початку ХХІ ст. спостерігається винятковий інтерес до питань становлення та розвитку археологічної науки у Львівському університеті. Яскраве свідчення цього – роботи Наталії Білас, у яких висвітлено процес формування та розвитку археологічної науки у Львівському університеті в другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст.⁴⁸. У дослідженнях авторка багато уваги приділила навчальному процесу на кафедрах класичної археології та праісторії, подала детальний аналіз лекційних курсів студентів. Добре доповнення до історії університетської археології – праці Романа Тарнавського, присвячені розвитку антропології та етнології, зокрема співпраці з праісториками Кароля Стояновського, Соломона Чортковера та ін.⁴⁹. Ці дисципліни в міжвоєнний період дуже тісно перепліталися з археологією. Доповнюють перелік праць з інституціональної історії археології Львівського університету роботи Олександра Ситника⁵⁰, Анастасії Баукової⁵¹,

⁴⁵ Стефанович М. З історії антропологічних студій на заході України. *Записки НТШ. Праці Археологічної комісії*. Львів, 2002. Т. 244. С. 320–333.

⁴⁶ Глушко М. Антропологічні студії в Науковому Товаристві імені Шевченка (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2010. Вип. 45. С. 413–436.

⁴⁷ Коваль І., Пахолок Р. Студентська науково-дослідницька робота в системі чоловічої богословської освіти Галичини (1929–1939 роки). *Обрії*. 2013. № 1 (36). С. 21–24.

⁴⁸ Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (ХІХ–30-ті роки ХХ ст.) *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 46–114; Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії Львівського університету у 1921–1939 рр. *АДЛУ*. Львів, 2009. Вип. 12. С. 204–225; Білас Н. Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель: напрямки наукових досліджень. *АДЛУ*. Львів, 2004. Вип. 7. С. 72–86; Білас Н. Розвиток археології у Львівському університеті у міжвоєнний період (1919–1939). *Археологія*. 2002. № 2. С. 151–156.

⁴⁹ Тарнавський Р. Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947). Львів, 2016; Тарнавський Р. «Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського». *Народознавчі зошити*. Львів, 2014. Вип. 1. С. 18–28.

⁵⁰ Ситник О. Культурно-історичне тло розвитку археологічних досліджень у Львові у період між двома світовими війнами. *Profesor Leon Kozłowski. Lviv–Warsaw*, 2010. S. 82–204; Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясінь та випробувань (1939–1951). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 106–133.

⁵¹ Баукова А. Антична археологія у Львівському університеті. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2014. Вип. 50. С. 123–138.

Наталі Булик⁵². Діяльність львівської філії Польського праісторичного товариства розглядав Роман Масик⁵³.

Окреме місце львівська інституціональна археологія зайняла у працях польських дослідників. Йоанна Пісулінська в монографії, присвяченій львівському історичному середовищу в міжвоєнний період, розглядає дві кафедри археології Львівського університету як невід'ємну частину цього середовища⁵⁴. Окремі штрихи діяльності археологів віднайдено і в монографії польського дослідника Яна Драуса, присвяченій історії Університету Яна Казимира у Львові⁵⁵. Казимир Крульчак розглядав польське археологічне середовище Львівського університету в контексті дослідження стародавньої історії у цій інституції⁵⁶. Фрагментарно діяльність кафедр археології у Львівському університеті згадував Мацей Іловецький у праці «Історія польської науки до 1945 року»⁵⁷.

Тісно переплітається з інституціональною історією історіографія, присвячена окремим постатям археології. Це закономірно, позаяк інституціональну історію науки творили люди. На сьогодні більшість археологів міжвоєнного часу стали об'єктом зацікавлень дослідників. Звісно, що одні постаті мають своїх біографів і томи монографій, інші – окремі невеличкі замітки в енциклопедіях. Коли йдеться про дослідження життя і наукової діяльності вчених-археологів чи персоналістику, то необхідно насамперед виокремити праці, які охоплюють цілу групу дослідників певного регіону чи періоду. Цій тематиці присвячена стаття О. Ситника, у якій увагу звернено на дослідників, що творили університетську археологію впродовж

⁵² Булик Н. Університетська археологія міжвоєнного Львова через призму пам'яткоохоронного законодавства 1928 року. *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 362–378.

⁵³ Масик Р. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939). *Схід*. 2009. № 5 (96). С. 58–61.

⁵⁴ Pisulińska J. Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939). Rzeszów, 2012. S. 58–60, 246.

⁵⁵ Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni. Kraków, 2007. S. 34, 42, 45.

⁵⁶ Królczyk K. Polscy badacze starożytności na Uniwersytecie Lwowskim (1873–1939) szkic do portretu. *Haec mihi in animis vestris templa Studia Classica in Memory of Professor Lesław Morawiecki* / Ed. by Piotr Berdowski and Beata Błahaczek. Rzeszów, 2007. S. 23–46; Królczyk K. Historia starożytna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym. *Історія та історіки у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)* / за ред. Л. Зашкільняка та П. Серженги. Львів, 2015. С. 122–132.

⁵⁷ Howiecki M. Okręty na oceanie czasu: historia nauki polskiej do 1945 roku. Warszawa, 2001. S. 312–314.

столітнього існування кафедри. Значне місце автор відводить львівській археологічній школі кінця XIX – початку XX ст.⁵⁸. Інтелектуальний портрет цілої когорти волинських археологів представила Ірина Скакальська⁵⁹. Важливою для відстеження аналогій між умовами для наукової діяльності археологів на заході України та підрадянській Україні є стаття відомого археолога Віталія Отрощенка, присвячена виявам інтелектуального спротиву українських науковців-археологів радянській реальності у 20–80-х роках XX ст.⁶⁰. З польських археологів такі зведені портрети писав Стефан Кароль Козловський⁶¹. Дослідник присвятив окрему статтю українським і польським археологам першої половини XX ст., що репрезентували львівське археологічне середовище⁶². Варто відзначити дві його монографії, у яких подано портрети «другого» і «третього» поколінь археологів⁶³. Суттєвий недолік праць С. К. Козловського – практично відсутній бібліографічний апарат наукових досліджень, тому при їх опрацюванні потрібен доволі критичний підхід.

Найбільшу групу публікацій в історіографії дослідження становлять монографії, збірники та статті, присвячені окремим постатям. Значна кількість авторів залишила передовсім оцінку окремих аспектів наукової діяльності своїх попередників. Тут варто відзначити статті про Богдана Януша авторства Ярослава Дашкевича⁶⁴, Івана Сварника⁶⁵, Миколи Бандрівського⁶⁶, Романа та

⁵⁸ Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 11–45.

⁵⁹ Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини XX ст.: нариси життя та діяльності. Тернопіль: Астон, 2012; Скакальська І. Історія України в особах: волинська сторінка міжвоєнного періоду XX ст. Київ, 2017; Скакальська І. Б. Просопографічний портрет українських вчених Західної Волині у першій половині XX ст. [Електронний ресурс]. *Історія науки і біографістика*. Київ, 2015. № 3.

⁶⁰ Отрощенко В. В. Українські археологи-нонконформісти тоталітарної доби. *Археологія*. Київ, 2022. № 3. С. 131–146.

⁶¹ Kozłowski S. K. Pierwsi profesorowie. Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim. Warszawa, 1993. S. 53–70; Kozłowski S. K. Polscy Ukraińcy i ukraińscy Polacy w lwowskiej archeologii lat 1905–1945. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2013. Vol. 61. P. 233–241.

⁶² Козловський С. К. Польські українці і українські поляки у львівській археології 1905–1945 років. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 116–122.

⁶³ Kozłowski S. K. Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928. Warszawa–Łódź, 2012; Kozłowski S. K. Kwiat Królestwa. Archeologów polskich pokolenie trzecie. Warszawa–Łódź, 2015.

⁶⁴ Дашкевич Я. Богдан Януш як вірменознавець. *Галицька брама*. Львів, 1996. № 21–22. С. 18.

⁶⁵ Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. *Пам'ятки України*. Київ, 1996. № 3–4. С. 110–115.

⁶⁶ Стефанович М., Яницький О. Західноукраїнський археолог Богдан Януш (1887–1930). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 82–84

Ігоря Береста⁶⁷. В останні роки з'явилося кілька статей, які відтворюють просопографічний портрет Б. Януша з акцентами на його захоплення, внесок в археологію й охорону культурної спадщини, риси характеру тощо⁶⁸.

Найбільше публікацій, зокрема монографій, змальовує науковий шлях, участь у культурному житті Галичини, наукову комунікацію Я. Пастернака. Головними біографами цього видатного археолога стали автори монографій «Дослідник підземного архіву України» Ігор Коваль⁶⁹ та «Ярослав Пастернак. Життєпис вченого» Тарас Романюк⁷⁰. Ярославові Пастернаку присвячено й низку статей. Серед авторів – Тарас Романюк, Володимир Петегирич, Лариса Крушельницька та ін. Одне з останніх напрацювань українських дослідників – збірка «Ярослав Пастернак і локальна історія» за редакцією Ірини Кіянки, яка демонструє середовище, у якому формувався вчений та його родину і найближче оточення⁷¹.

Не оминула увагою сучасна історіографія і постать Ю. Полянського. Одні з перших статей належать авторству палеолітознавців Олександра Черниша⁷², Олександра Ситника⁷³, геолога Миколи Демидюка⁷⁴. Особливої уваги заслуговують кандидатська дисертація⁷⁵ та публікації Олени Томенюк⁷⁶. Певне

⁶⁷ Берест Р., Берест І. Краєзнавчі студії Богдана Януша. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 204–212.

⁶⁸ Adamczyk K. Bohdan Janusz – człowiek, który kochał zabytki. URL:: <http://histmag.org/Bohdan-Janusz-czlowiek-ktory-kochal-zabytki-8571>; Zięba A. Bohdan Janusz albo astwadzadur howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii ormian polskich. *Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom ormian polskich*. Kraków, 2015. Т. 3. S. 133–176; Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *МДАПВ*. Львів, 2014. Вип. 18. С. 442–468.

⁶⁹ Коваль І. Дослідник підземного архіву України. Галич–Львів, 1999; Коваль І., Миронюк І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ, 2006.

⁷⁰ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого. (Серія монографічна, число 4). Львів, 2018.

⁷¹ Ярослав Пастернак і локальна історія. До 130-річчя від дня народження (1892–1969) / автор і упорядник Ірина Кіянка. Львів, 2022. 70 с.

⁷² Черниш О. Археологічна діяльність Юрія Полянського. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 14–16.

⁷³ Ситник О. С. Біля витоків формування палеолітичної науки в Україні (Ю. Полянський). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 16–20; Ситник О. С. Юрій Полянський – перший дослідник західноукраїнського палеоліту. *Археологія*. Київ, 2003. Вип. 1. С. 140–144.

⁷⁴ Демедюк М. Дійсний член НТШ – Юрій Полянський. *Вісник НТШ*. Львів, 1995. Ч. 12–13. С. 10–11, 22.

⁷⁵ Томенюк О. Наукові ідеї Юрія Полянського та їхній вплив на розвиток геоморфології і палеогеографії в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спеціальністю 11.00.04 – геоморфологія та палеогеографія. Львів, 2013. 20 с.

⁷⁶ Томенюк О. Палеогеографічні та археологічні дослідження Юрія Полянського. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 438–443; Ситник О., Томенюк О. Юрій Полянський та Стефан Круковський – геологічно-палеолітичний тандем. *АДЛУ*. Львів, 2010. Вип. 13. С. 7–52.

історіографічне значення має стаття Маряна Колоса⁷⁷. Внесок Олега Кандиби в археологію ретельно дослідили Дмитро Павлів⁷⁸ та Сергій Рижов⁷⁹. Постаті Івана Старчука присвятили низку статей Олександр Домбовський⁸⁰, Михайло Филипчук⁸¹, Богдан Гринюка⁸². Археологи Львівського університету теж не залишилися поза увагою дослідників. Адміністративну та педагогічну діяльність класичного археолога Едмунда Булянди досліджувала Наталія Білас⁸³. Тадеушові Сулімірському присвячена низка статей, які розкривають науковий доробок вченого⁸⁴, зокрема відображають його внесок у дослідження епохи бронзи та раннього заліза⁸⁵, авторства польських археологів.

Не могла залишитися поза увагою дослідників така постать в українській археології, як М. Смішко. Кілька статей, присвячених ученому, вийшли з-під пера його учня Володимира Цигилика⁸⁶, цікаві спогади опублікував син Роман⁸⁷, внук Орест схарактеризував 1930-ті роки в його науковій діяльності⁸⁸, деякі аспекти польової роботи описала Оксана Адамишин⁸⁹ та ін. Ґрунтовний аналіз його наукової роботи зробили польські колеги Ян Гурба та Анжей

⁷⁷ Колос М. Палеолітичні колекції Ю. Полянського в чорнових нотатках О. Черниша. *МДАПВ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 519–534.

⁷⁸ Павлів Д. Олег Кандиба-Ольжич – археолог. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 97–99; Павлів Д. Перша муза Олега Кандиби. *МДАПВ*. Львів, 2007. Вип. 11. С. 11–24.

⁷⁹ Рижов С. О. Кандиба (Ольжич) – славетний український археолог. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 5–17.

⁸⁰ Домбовський О. Іван Старчук – видатний клясичний археолог. *Український історик*. Нью-Йорк, 2005. Т. 42. № 2/4. С. 229–233.

⁸¹ Филипчук М. Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука. *Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції*. Львів, 1993. Т. 225. С. 97–103.

⁸² Гринюка Б. Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950 рр.). *Вісник Інституту археології*. Львів, 2013. Вип. 8. С. 114–130; Гринюка Б. Наукова діяльність Івана Старчука у Львівському університеті (1939–1950 рр.). *Вісник Інституту археології*. Львів, 2014. Вип. 9. С. 65–75; Гринюка Б. Музейна діяльність Івана Старчука (1930–1950 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2014. Вип. 22. С. 137–145.

⁸³ Білас Н. Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди у Львівському університеті. *АДЛУ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 350–381.

⁸⁴ Rojek W. W służbie Polski i nauki. Tadeusz Sulimirski (1898–1983). *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego* / Red. Jan Chochorowski. Kraków, 2004. S. 33–42.

⁸⁵ Чопек С. Тадеуш Сулімірський та його внесок у дослідження епохи бронзи і раннього заліза Поділля та Волині. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 97–105.

⁸⁶ Цигилик В. Маркіян Смішко – дослідник римської доби на Прикарпатті і Волині. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 47–50; Цигилик В. Вчений, педагог, людина (до 100-річчя від дня народження М. Смішка). *МДАПВ*. Львів, 2002. Вип. 8. С. 10–12; Цигилик В. Маркіян Смішко як науковець і педагог. *АДЛУ*. 2005. Вип. 8. С. 158–162.

⁸⁷ Смішко Р. Спогади про Маркіяна Смішка. *МДАПВ*. Львів, 2011. Вип. 15. С. 11–18.

⁸⁸ Смішко О. Тридцять років у науковій діяльності Маркіяна Смішка. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 50–52.

⁸⁹ Адамишин О. Поховальні пам'ятки археології у дослідженнях Маркіяна Смішка. *Наукові записки. Серія Історія*. Тернопіль, 2014. Вип. 1 (2). С. 98–102.

Коковські⁹⁰. Не залишилися поза увагою дослідників і Леон Козловський⁹¹, Казимир Маєвський⁹², Олександр Чоловський⁹³.

Серії статей присвячено І. Свешнікову⁹⁴, Ю. Шумовському⁹⁵. Певна кількість наукових праць розглядає діяльність Олександра Цинкаловського⁹⁶, зокрема його постаті присвячена дисертація Вікторії Дяченко «Наукова та культурно-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського», у якій також висвітлено окремі аспекти археологічної діяльності вченого⁹⁷. Не оминула сучасна історіографія і відомих археологів Волині Яна Фітцке⁹⁸ та Зигмунда Леського⁹⁹. Роботи в Галичині та взаємозв'язки з галицьким археологічним

⁹⁰ Gurba, J., Kowowski, A. Działalność naukowa Marcjana Śmiszki w okresie przed II wojną światową. *Spotkania polsko-ukraińskie* / Red. Z. Mańkowski. Lublin, 1992. S. 87–94.

⁹¹ Білас Н. Леон Козловський – професор кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (1921–1939) Університету Яна Казимира у Львові. *Profesor Leon Kozłowski*. Lviv–Warsaw, 2010. S. 328–367; Woźny M. «Wielki szkodnik naukowy» czy «jedna z najwybitniejszych postaci»? Leon Kozłowski w ocenie współczesnych. *МДАПВ*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 69–81; Woźny M. Leon Kozłowski (1892–1944): the Kraków phase in the life of the researcher, soldier, and politician. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2021. Vol. 69. P. 243–278; Kaczorowski G. Badania terenowe i publikacje Leona Kozłowskiego. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. Stefan Karol Kozłowski, Oleksandr Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 409–439.

⁹² Гурба Я. Казимир Маєвський – польський дослідник трипільської культури. *АДТУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 163–168; Kolendo J. Kazimierz Majewski we Lwowie – okres kształtowania się osobowości naukowej badacza. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. Stefan Karol Kozłowski, Oleksandr Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. С. 526–540.

⁹³ Laszak E. Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944). Łódź, 2004. 185 s.

⁹⁴ Гупало В. Ігор Кирилович Свешніков: віхи життєпису. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 7–13; Юхимчук К. Ігор Свешніков: нові штрихи до наукового портрета. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2014. Вип. 50. С. 244–255; Юхимчук К. Український вчений-археолог Ігор Свешніков: основні етапи біографії та наукова спадщина. *Історіографічні дослідження в Україні: зб. наук. пр.* Київ, 2016. Вип. 26. С. 182–206; Gurba J., Malejew J. Pamięci Prof. Igora K. Swiesznikowa. *Archeologia Polski Środkowoschodniej*. Lublin, 2006. T. 8. S. 426–428.

⁹⁵ Крушельницький Б. Науковий здобуток палеолітознавця з Волині Ю. Шумовського (до 90-річчя з дня народження). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 38–39; Чорнописька Л. Професор Юрій Шумовський (до сторіччя з дня народження). *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 444–447; Яремчук В. Юрій Шумовський – етнограф, археолог: історіографічний аспект. *Народознавчі зошити*. Львів, 2018. № 4 (142). С. 967–975; Яремчук В. Філософія життя і творчості етнографа, археолога, священика Юрія Шумовського. *Народознавчі зошити*. Львів, 2019. № 3 (147). С. 557–562.

⁹⁶ Кучінко М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині. *Нариси культури давньої Волині*. Луцьк, 2006. С. 12–31; Сус І. Олександр Миколайович Цинкаловський – історик-археолог та етнограф Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф.* Луцьк, 2003. Ч. 2. С. 64–65; Корзонюк М. Подвиг Олександра Цинкаловського. Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк, 2007. С. 33–38.

⁹⁷ Дяченко В. М. Наукова та культурно-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2021.

⁹⁸ Кононець П. Ян Фітцке – дослідник минулого Волинської землі. *Острозький краєзнавчий збірник*. Остріг, 2010. Вип. 4. С. 312–317; Охріменко Г., Дмитрук В., Златогорський О. Ян Фітцке дослідник минувшини Волині. *Археологічна спадщина Яна Фіцке*. Луцьк, 2005. С. 9–14; Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. *Z Wołynia 1936–1939 / zebra., oprac. A. Gaczol, W. J. Kowalów*. Biały Dunajec–Ostrog, 2009. 308 s.

⁹⁹ Верба Т. Діяльність Зигмунта Леського із дослідження та збереження археологічної спадщини на Волині (1929–1938 рр.) *Волинський музейний вісник*. Луцьк, 2020. Вип. 10. С. 80–83.

середовищем краківського археолога Володимира Деметрикевича відстежила Мажена Возьни¹⁰⁰.

Життя і діяльність українських археологів міжвоєнного двадцятиліття, які працювали в діаспорі й підтримували постійні контакти з львівським середовищем, досліджували Лариса Крушельницька¹⁰¹, Володимир Петегирич¹⁰², Тарас Романюк¹⁰³, Ярослав Падох¹⁰⁴, Ярослав Левкун¹⁰⁵ та ін.

Перелік праць про постаті, що творили археологію Галичини та Західної Волині можна продовжити. Однак із нього видно, що основним об'єктом уваги дослідників найчастіше ставали люди, які творили науку. Не всі постаті вивчені однаково, не всі аспекти їхньої діяльності висвітлені, тому написання просопографічних портретів кожного з них матиме продовження, бо періодично з'являються нові джерела та удосконалюються підходи дослідників до їх детального вивчення¹⁰⁶.

Окремим блоком доцільно розглянути літературу про пам'яткоохоронну діяльність археологів Галичини та Західної Волині, оскільки в ній часто закладено вияви історичної свідомості, історичної та культурної пам'яті. Аналіз діяльності консерваторських служб важливий для дослідження історії археології насамперед тим, що він допомагає створити карту досліджених пам'яток у міжвоєнний період, а також показати, як законодавча база впливала на діяльність археологів. Ця проблематика частково висвітлена в сучасній літературі. Польські дослідники зупинялися на законодавчій базі та загальному

¹⁰⁰ Возьни М. Археологічні дослідження Володимира Деметрикевича (1859–1937) на території Східної Галичини. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. С. 19–41; Woźny M. Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937). *Prehistoryk z przełomu epok*. Kraków, 2018.

¹⁰¹ Крушельницька Л. Праця українських археологів в еміграції (В. Щербаківський, Л. Чикаленко, І. Борковський). *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 1998. Т. 235. С. 639–642.

¹⁰² Петегирич В. Археолог Левко Чикаленко (до 110 річниці з дня народження). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 26–27; Петегирич В. Іван Борковський – видатний археолог з Прикарпаття. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 86–87.

¹⁰³ Романюк Т. Наукова діяльність Івана Борковського в Чехословаччині. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 448–453.

¹⁰⁴ Падох Я. Археолог Іван Борковський: Дослідник Празького королівського замку. *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge, 1980. Vol. 3–4. P. 2, 627–637.

¹⁰⁵ Левкун Я. Історичний портрет археолога І. Борковського. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2011. № 18–19. С. 199–207.

¹⁰⁶ Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2006. Вип. 13. С. 6–27.

стані охорони археологічної спадщини у Другій Речі Посполитій¹⁰⁷. Окремих питань охорони пам'яток у зазначений період торкалися й українські дослідники¹⁰⁸. Збереження культурної спадщини Волині стало предметом дослідження Світлани Гаврилюк¹⁰⁹. Низку статей питанням охорони історичних пам'яток Волині присвятила Наталія Кінд-Войтюк. Однак авторка не побачила відмінностей в історичних та археологічних пам'ятках, підпорядкування різним міністерствам і подала їх охорону як одне ціле¹¹⁰. Таке висвітлення стану справ хибне.

Окреме місце в історіографії проблеми належить працям із музейної археології. Тут варто виокремити роботи про загальні основи музейництва та колекціонерства як історично змінні форми збереження цієї історичної і культурної пам'яті в часі та просторі, праці про окремі музейні колекції, роботу музейників і різноманітні музейні форуми. Напрямок музейної археології в Україні представлений роботами Анни Яненко¹¹¹. Дослідниця окрему увагу звертала на музей як науково-дослідний осередок із вивчення археології з

¹⁰⁷ Blombergowa M. Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 115–133; Karczewski M. Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych. *Seminare*. Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław, 2015. T. 36. Nr 4. S. 183–197; Piotrowska D. Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na zachodniej Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2006. T. 54. S. 61–98; Wysocki J. Konserwatorstwo archeologiczne w Polsce w latach 1920–1940. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 133–145.

¹⁰⁸ Сприса Т. Пам'яткоохоронна та реставраційна діяльність у Львові від середини XIX-го століття до початку Другої світової війни (1939 року). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Львів, 2011. С. 269–273; Саламаха І. Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 73–79; Петровський О. Нормативні та організаційні засади становлення системи охорони пам'яток історії та культури в Польщі та її поширення на західноукраїнські землі (1919–1920 рр.). *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2007. Т. 15. С. 374–381; Петровський О. Пам'яткоохоронна справа у міжвоєнній Польщі як внутрішньополітичний чинник. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2003. Вип. 3. С. 295–298.

¹⁰⁹ Гаврилюк С. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.). Луцьк, 2002. 532 с.

¹¹⁰ Кінд-Войтюк Н. Організація пам'яткоохоронної роботи у Другій Речі Посполитій у 1921–1939 рр. (на прикладі Волинського воеводства). *Питання історії України*. Чернівці, 2003. Т. 6. С. 325–328; Кінд-Войтюк Н. XII З'їзд Ради консерваторів Другої Речі Посполитої (20–24 вересня 1927 року): дослідження, збереження та каталогізація пам'яток народно-побутової культури Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимира-Волинського та Волині*. Луцьк, 2013. Вип. 47. С. 298–302.

¹¹¹ Яненко А. Музеї Західної України і перспективи археологічних досліджень регіону в 1945–1946 рр. (за матеріалами архіву М. Рудинського). *МДАПВ*. Львів, 2013. Вип. 17. С. 295–300; Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Київ, 2016. 368 с.

урахуванням польових та камеральних робіт, розробку лекцій та екскурсій тощо¹¹². Серед загальних праць про музейництво Галичини та Західної Волині варто виокремити розвідки Андрія Козицького¹¹³, Олени Волинської¹¹⁴, Василя Банаха¹¹⁵, Віталія Кушніра¹¹⁶. Втрати музеїв Львова під час війни, зокрема й археологічні, представлено в монографії Романа Дзюбана¹¹⁷.

На сьогодні наявна доволі широка історіографія про роботу Музею НТШ, яка охоплює різні аспекти його діяльності. Низку публікацій цим питанням присвятив В. Кушнір¹¹⁸, який проаналізував фінансові документи, надходження у фондів збірки експонатів за окремими групами, вплив з'їздів на загальний стан і розвиток музейництва Галичини¹¹⁹. Підсумком його наукових досліджень стала монографія «Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892–1940 рр.)»¹²⁰. Інформативна і стаття Василя Бурдуланюка¹²¹. Різні аспекти формування археологічних збірок музею НТШ розглядали львівські дослідники Роман Берест, Лариса Таравська¹²², Святослав Терський¹²³. Історію етнологічної

¹¹² Яненко А. Музей як науково-дослідний осередок з вивчення археології (досвід музеїв УСРР 1920-х – першої половини 1930-х рр.). *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. Вип. 6. С. 135–149.

¹¹³ Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. *Вісник львівського університету. Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 467–477.

¹¹⁴ Волинська О. Музейництво Галичини першої третини ХХ століття. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 7. С. 30–36.

¹¹⁵ Банах В. Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період (1921–1939). *Історико-культурна спадщина: європейський вимір: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції, 1 червня 2018 року / упор. Ю. Курдина*. Львів, 2018. С. 9–13.

¹¹⁶ Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.). *Народознавчі зошити*. 2012. № 1. С. 150–159.

¹¹⁷ Дзюбан Р. Культурні цінності установ Львова у 1939–1953-х рр.: переміщення і втрати / відп. ред. Л. Сніцарчук. Львів, 2020. 344 с.

¹¹⁸ Кушнір В. Джерела фінансування та видатки музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1920–1930-х рр. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4 (112). С. 586–590; Кушнір В. Збірка Львівського музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у 1920–1939 рр.: структура і розвиток. *Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник*. Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 198–201.

¹¹⁹ Кушнір В. Західноукраїнські музейні з'їзди 1930-х рр. *Народознавчі зошити*. Львів, 2003. № 5–6. С. 827–834.

¹²⁰ Кушнір В. Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892–1940 рр.). Львів, 2021. 192 с.

¹²¹ Бурдуланюк В. Музеї Наукового товариства імені Шевченка. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2009. Вип. 15. С. 3–10.

¹²² Берест Р., Таравська Л. До питання про формування археологічних збірок Музею НТШ у Львові в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. *АДЛУ*. Львів, 2000. Вип. 4. С. 228–231.

¹²³ Терський С. З історії колекціонування археологічних пам'яток львівськими науковими та музейними осередками у ХІХ – 1-а половина ХХ ст. (за архівними матеріалами та колекціями Львівського історичного музею). *Історичні пам'ятки Галичини*. Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. Львів, 2005. С. 43–55; Терський С. В., Омельчук Б. А. Археологічні матеріали Ярослава Пастернака у музейних колекціях. *Historical and cultural studies*. 2014. № 1. С. 89–94.

колекції розглянуто у статті Таїсії Гонтар¹²⁴. Діяльність Музею Дідушицьких теж відображена в історіографії¹²⁵.

Не залишилися поза увагою дослідників і музейні установи в Тернополі, Станиславові та Луцьку. Варто відзначити праці Олега Гаврилюка про історію створення та діяльність музею у Тернополі¹²⁶, Ольги Цівкач про Покутський музей та його директора Юзефа Грабовського¹²⁷, Тараса Верби про Волинський музей¹²⁸.

Діяльність повітових музеїв розглянута в численних статтях, але археологія в них не розглядалась. Так, про культурно-освітню й організаційну роботу Музею «Бойківщина» писали Роксоляна Данчин¹²⁹, Василь Горняткевич¹³⁰ та Василь Семчишин¹³¹, Музею «Стривігор» Степан Заброварний¹³² та Святослава Скородинська-Шпитковська¹³³, Музей «Верховина» у Стрию досліджувала Адріана Надопта¹³⁴, Музею «Лемківщина» – Піотр Котовіч¹³⁵. Аналіз публікацій, присвячених повітовим музеям, дає підстави стверджувати, що питання розвитку археології в цих установах піднімав лише Піотр Котовіч, досліджуючи музей у Сяноку.

¹²⁴ Гонтар Т. Етнографічні колекції музею НТШ. *Записки НТШ*. Львів, 1992. Т. 223. С. 417–427.

¹²⁵ Taborski A. Geneza i dzieje Muzeum Przyrodniczego im. Dzieduszyckich we Lwowie. *Opuscula Musealia. Kraków*, 2013. Т. 21. S. 189–207; Bulyk N., Berest R. The Didushytsky family's mission in conservation and research of Galician historical and archaeological heritage. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2023. Вип. 27. С. 81–89.

¹²⁶ Гаврилюк О. Музей у Тернополі: історія заснування та розвитку. Збірник праць: музеї Тернопільщини. Тернопіль, 2013. С. 129–135.

¹²⁷ Ciwkacz O. Działalność dr. Józefa Grabowskiego w Stanisławowie w latach 1930–1935. *Kurier Galicyjski*. 13–26 marca 2018 r. Nr 5 (297). S. 22–23.

¹²⁸ Верба Т. Формування фондів Волинського музею (за матеріалами періодичного видання «Wołyń» 1933–1939 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. Дрогобич, 2021. Вип. 8/50. С. 196–214

¹²⁹ Данчин Р. Діяльність товариства і музею «Бойківщина»: історія та сучасність. *Вісник Закарпатського художнього інституту*. Ужгород, 2014. Вип. 5. С. 38–45.

¹³⁰ Горняткевич В. Сторінки історії музею «Бойківщина» у Самборі. *Бойківщина: науковий збірник*. Дрогобич, 2002. Т. 1. С. 107–111.

¹³¹ Семчишин В. Сторінки історії Т-ва і Музею «Бойківщина» в Самборі. *Літопис Бойківщини*. Торонто, 1993. Ч. 1/53 (64). С. 3–7.

¹³² Заброварний С. Музей «Стривігор» в Перемишлі. *Варшавські українознавчі записки*. Варшава, 1989. Вип. 1. С. 230–232.

¹³³ Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. *Перемишльські дзвони*. Перемишль, 1994. № 3. С. 9–12.

¹³⁴ Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 23–24. С. 401–406.

¹³⁵ Kotowicz P. N. Muzeum Towarzystwa «Łemkowszczyzna» w Sanoku – przyczynek do historii polskiej i ukraińskiej archeologii w okresie międzywojennym. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 296–323.

Не залишилася поза увагою дослідників і музейницька діяльність окремих постатей галицького та волинського музейництва, зокрема Олександра Чоловського¹³⁶, Юрія Полянського¹³⁷, Михайла Скорика¹³⁸, Володимира Кобільника¹³⁹, Івана Старчука¹⁴⁰, Зигмунда Леського¹⁴¹.

Ще одну важливу групу публікацій в історіографії проблеми становлять праці з різних аспектів польової та теоретичної археології, які містять розділи з історії досліджень певної проблеми. За останні роки таких монографій з'явилася велика кількість і вони відображають історію досліджень різних археологічних культур, конкретних пам'яток, середньовічних міст тощо. Фактично кожен археолог у процесі опису результатів своїх наукових досліджень є істориком археології. Зупинитися на детальній характеристиці всіх робіт не дасть змоги обсяг дисертації, однак необхідно виділити декілька з них. Так, історія дослідження трипільської культури на галицьких землях подана в каталозі Яни Яковишиної та Оксани Куценяк¹⁴², культури лійчастого посуду – у дослідженні Андрія Гавінського та Войцеха Пастеркевіча¹⁴³, пам'яток епохи бронзи – періоду раннього заліза – у роботі Миколи Бандрівського¹⁴⁴, римської доби – в монографії Ярослава Онищука¹⁴⁵, деякі аспекти історії середньовічної археології представлено у працях Романа Береста про середньовічні монастирі Галичини¹⁴⁶, Віри Гупало про Звенигород

¹³⁶ Кротоус А. Львівські музеї і Олександр Чоловський. *Наукові записки ЛІМ*. Львів, 1997. Вип. 6. С. 3–13.

¹³⁷ Томенюк О., Богуцький А., Ситник О. (2017). В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і Музей НТШ. *МДАПВ*. Вип. 21. С. 11–40.

¹³⁸ Гілевич І. Михайло Скорик – етнолог, історик, фольклорист. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. істор.* Львів, 2014. Вип. 50. С. 206–243.

¹³⁹ Голик Р. Між Асклепієм, Марсом і Кліо. Володимир Кобільник та його епоха. *Дзвін*. 2006. Ч. 11–12. С. 104–108.

¹⁴⁰ Гринюка Б. Музейна діяльність Івана Старчука (1930–1950 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2014. Вип. 22. С. 137–145.

¹⁴¹ Kuśnierz J. Zygmunt Leski (1896–1965), archeolog z Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku – szkic biograficzny. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.* Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 21–30.

¹⁴² Яковишина Я., Куценяк О. Трипільська антропоморфна пластика у фондах Львівського історичного музею. Львів, 2021. С. 7–19.

¹⁴³ Гавінський А., Пастеркевіч В. Археологічні пам'ятки культури лійчастого посуду на території України. Львів, 2016. С. 10–20.

¹⁴⁴ Бандрівський М. Культурно-історичні процеси на Прикарпатті і Західному Поділлі в пізній період епохи бронзи – на початку доби раннього заліза. Львів, 2014. С. 14–24.

¹⁴⁵ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект. Львів, 2018. С. 21–101.

¹⁴⁶ Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло і побут. Львів, 2011. С. 41–63.

та Звенигородську землю¹⁴⁷, Святослава Терського про княжий Володимир¹⁴⁸, Марини Ягодинської про давньоруські пам'ятки Західного Поділля¹⁴⁹, Дмитра Павліва та Володимира Петегирича про археологічні пам'ятки Рогатинщини¹⁵⁰. Цей перелік не претендує на повноту й вичерпність, однак дає розуміння, наскільки важливий розгляд історії досліджень для археологічних культур та окремих проблем не лише Галичини і Західної Волині, а й України загалом.

Розглядаючи історіографію антропоцентрично-інституціональної моделі розвитку археології на теренах заходу України, не можна недооцінювати енциклопедій, словників й інших довідникових видань. Із них почерпнуто довідкову інформацію щодо діяльності окремих осіб, товариств, музеїв. Так, інформацію про Володимира Тисса отримано з невеличкої статті Наталії Лешкович, яка є чи не єдиною публікацією про цього дослідника¹⁵¹. «Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка» містить біографії багатьох археологів та антропологів, які працювали в університеті. Серед них уваги заслуговують розвідки Ярослава Погоральського¹⁵², Наталії Білас та Романа Лаврецького¹⁵³. Не менш інформативна й «Енциклопедія сучасної України»¹⁵⁴.

Детальні біографічні нариси про польських археологів Галичини і Західної Волині вміщено на сторінках багатотомного видання «Польський біографічний словник» («*Polski Słownik Biograficzny*»), перший том якого побачив світ у 1935 р. Тут можна знайти інформацію про науково-дослідницьку діяльність,

¹⁴⁷ Гупало В. Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII ст. Львів, 2014. С. 35–60.

¹⁴⁸ Терський С. В. Княже місто Володимир. Львів, 2010. С. 13–31.

¹⁴⁹ Ягодинська М. Археологічні пам'ятки Тернопільщини: Давньоруські пам'ятки Західного Поділля у X–XIII століттях. Тернопіль, 2018. С. 6–15.

¹⁵⁰ Павлів Д., Петегирич В. Археологія і давня історія Рогатинщини. *Старожитності Рогатинщини* / упоряд. Я. Польвий. Львів, 2015. С. 19–24.

¹⁵¹ Лешкович Н. Тисс Володимир Васильович. *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*. Львів, 2000. С. 162.

¹⁵² Погоральський Я. Брик Ян. Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2011. Т. 1. С. 241; Погоральський Я. Буянда Едмунд Ян. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 250–251; Погоральський Я. Журовський Казимир. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 502.

¹⁵³ Білас Н., Лаврецький Р. Козловський Леон. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 631–631.

¹⁵⁴ Петегирич В. Міхаловський Казімеж-Юзеф. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Київ, 2019. С. 195–196.

наукові зацікавлення, біографічні й бібліографічні дані багатьох археологів Галичини першої половини ХХ ст.¹⁵⁵.

Перелік праць, присвячених різним аспектам розвитку археології на теренах заходу України, можна продовжити. Вони доволі повно представлені в бібліографії дослідження. Підсумовуючи огляд літератури, варто зазначити, що на сьогодні накопичена потужна історіографічна база, яка дає змогу на сучасних науково-методологічних засадах всебічно висвітлити процес розвитку археології в Галичині та Західній Волині в міжвоєнний період, відстежити спільне і відмінне між цими двома регіонами з урахуванням перебування під різними політичними режимами до 1918 р.

1.2. Джерельна база

Міжвоєнне двадцятиліття в розвитку археологічної науки відіграло надзвичайно важливу роль. Саме в цей час зародилася сучасна археологічна наука, яка порівняно з попереднім, «австрійським», періодом відзначалася чітко окресленим предметом досліджень та в якій можна відстежити спеціалізацію фахівців. Основними опорними центрами в розвитку археології Галичини та Західної Волині в міжвоєнний період стали НТШ і Львівський університет. Окрім цього, діяло ціле гроно дослідників, існувала низка інших наукових та культурних установ, які залишили чисельну джерельну базу.

Весь пласт наявних опублікованих і неопублікованих джерел, використаних у роботі, умовно поділено на кілька різновидових груп, зокрема:

1. *Документація науково-освітніх та громадських установ* – особові справи діячів археології міжвоєнного часу, документи археологічних інституцій, інвентарні книги, дозволи на археологічні дослідження тощо.

¹⁵⁵ Burchard H. Janusz Bogdan. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962. S. 587–588; Radzik T. Tadeusz Sulimirski. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa–Kraków, 2007. T. XLV/1. Z. 184. S. 457–461; Jażdżewski K., Jędruszczak T. Kozłowski Leon. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa–Kraków, 1994. T. 35/1. Z. 144. S. 19–21.

2. *Опубліковані звітні матеріали* – різноманітні хроніки, навчальні програми, списки надходжень музейних предметів, звіти з археологічних досліджень, нормативно-правова база пам'яткоохоронних органів.

3. *Его-джерела* – епістолярій із родинних та офіційних архівів, опубліковані та рукописні мемуари, щоденники, інші документи з родинних архівів.

4. *Праці археологів міжвоєнного часу*.

5. *Матеріали преси* – різноманітні статті, повідомлення та замітки в газетах і журналах.

6. *Візуальні наративи* – рисунки, світлини, негативи.

Цей поділ важливий, але дотримання його не може бути аксіомою, адже для характеристики джерельної бази дослідження іноді доцільно використовувати матеріали за інформаційною складовою, що дає змогу розглянути різні блоки в межах структури дисертації.

Внаслідок наукової діяльності низки археологічних установ, головно Львова, який був потужним археологічним центром від кінця XIX ст. і не втратив цих позицій у міжвоєнний період, а також когорти дослідників-археологів, сформувалася велика кількість документів у різних українських та зарубіжних установах, закладах, приватних колекціях. Із метою створення антропоцентрично-інституціональної моделі розвитку археології на теренах заходу України, що входили в міжвоєнний період до складу Другої Речі Посполитої, опрацьовано архіви Львова, Івано-Франківська, Луцька, Києва, Варшави, Кракова, Вроцлава, Познані, Сянока й ін. Використано окремі документи з архівів Відня та Лондона, а також приватні документи археологів, що через війну, розруху, міграції та зміни політичних режимів не потрапили до офіційних архівів, а перебували на зберіганні в нащадків (М. Смішка, І. Старчука, Т. Сулімірського, І. Свешнікова). Вони дають змогу по крупинці відтворити історію розвитку археологічної науки та її найяскравіші сторінки на етапі становлення новітньої археології.

Для реконструкції особового складу й археологічної складової в діяльності наукових установ необхідне залучення всього пласту джерел. Звичайно, що

історію науки творили люди, тому очевидне домінування его-джерел – документів особового походження (особові справи, автобіографії, мемуари, спогади, листування, щоденники тощо). Зважаючи на складний період життя й діяльності, вимушені міграції, частина документів переміщалася разом із людьми. Це спричинило і чималі втрати. Так, до прикладу, не вдалося віднайти документів про діяльність Покутського музею у Станиславові. Існує думка, що вони були вивезені в час німецької окупації разом з експонатами. Ці втрати не є масовими, і те, що збереглося в архівах України та Польщі, дає змогу відтворити історію розвитку археології заходу України в міжвоєнний період.

Вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань потребувало опрацювання широкого комплексу неопублікованих документів науково-освітніх і громадських установ. Серед місцевих архівних установ помітне місце займає Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІА України у Львові), який зберігає документи Наукового товариства імені Шевченка (Ф. 309), Греко-католицького митрополичого ординаріату (Ф. 408), Товариства «Коло консерваторів пам'яток старовини Східної Галичини» (Ф. 616), Українського національного музею (Ф. 750); особові та родинні фонди Андрея Шептицького (Ф. 358)¹⁵⁶, Українського університету, м. Львів (Ф. 310) та ін. У фонді «Шептицький Андрей» зберігаються листи українських регіональних музеїв «Гуцульщина», «Бойківщина» в Коломиї, Самборі, Львові до митрополита щодо співпраці¹⁵⁷. Вони дали змогу дослідити розвиток археологічної науки у НТШ, різні аспекти діяльності музею цієї установи, наукову комунікацію в середовищі українських археологів, які гуртувалися навколо товариства тощо. Взаємодію ГКЦ і археологічної науки дають змогу відстежити документи 408 та 358 фондів, у яких збереглися листи Я. Пастернака про результати археологічних досліджень на теренах Галичини за підтримки Церкви, деякі епізоди археологічної діяльності Богословської академії тощо. Цікаві документи Українського таємного університету у Львові з

¹⁵⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 358 (Шептицький Андрей). Оп. 1. Спр. 317 (Лист Я. Пастернака до митрополита А. Шептицького. Листопад, 1917 р.). 33–34 арк.

¹⁵⁷ ЦДІА України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 129. 70 арк.

огляду на те, що в ньому навчався згодом відомий археолог М. Смішко, збереглася його залікова книжка й ін.¹⁵⁸.

Документи ЦДІА України у Львові дають змогу відтворити доволі повні просопографічні портрети археологів і містять документи, що стосуються не лише їхньої наукової діяльності. Приклад – згадка, що Т. Сулімірський був співвласником фірми, яка продавала легкові автомобілі у Львові «Т. Skolimowski i Dr. T. Sulimirski» (Ф. 545)¹⁵⁹.

Широке коло джерел із теми дослідження містять фонди Державного архіву Львівської області (ДАЛО). У розвитку археологічної науки західноукраїнських земель у міжвоєнний період одну із провідних ролей відігравав Львівський університет, у якому існувало дві кафедри археології, де працювала низка талановитих дослідників. Аналіз матеріалів фонду «Львівський університет» (Ф. 26), зокрема, опису 5 («Особові та пенсійні справи викладачів», 1817–1939) дає змогу простежити процес поступового виокремлення археології з інших навчальних дисциплін, виникнення двох кафедр археології, появу окремих семінарських курсів, габілітацію археологів, рейтинг викладачів серед студентів. Викладацька, камеральна й науково-дослідна робота, польові відрядження, комунікація з музейними установами та наукові стажування й подорожі археологів Львівського університету здебільша відображені в особових справах персоналії¹⁶⁰.

¹⁵⁸ ЦДІА України у Львові. Ф. 310 (Український університет, м. Львів). Оп. 1. Спр. 356. 12 арк.

¹⁵⁹ ЦДІА України у Львові. Ф. 545 («Т. Skolimowski i Dr. T. Sulimirski», Представництво компаній «Alfa-Romeo», «Chrysler», «Harley-Davidson» у Східній Малопольщі та Волині, м. Львів, 1927–1939 рр). Оп. 1.

¹⁶⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 336 (Особова справа професора К. Гадачека); ДАЛО. Ф. 26. Оп. 2. Спр. 186 (Брик Ян Едвард (справа про закінчення університету), 1930). 9 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 166 (Особова справа асистента Брика Яна, 1925–1934). 36 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174 (Особова справа професора Булянди Едмунда, 1916–1939). 197 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 478 (Особова справа доцента Гостковського Раймунда, 1932–1935). 39 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 688 (Особова справа асистента Журовського Казімежа, 1937–1939). 19 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891 (Особова справа професора Козловського Леона, 1920–1939). 156 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1154 (Особова справа доцента Маєвського Казімежа, 1928–1939). 123 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1269 (Особова справа доцента Міхаловського Казімежа, 1923–1934). 86 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1420 (Особова справа асистентки Орош Яніни, 1920–1936). 37 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1758 (Особова справа асистента Смішко Марціана Ореста, 1929–1937). 61 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1802 (Особова справа асистента Старчука Яна, 1930–1937). 29 арк. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1939 (Ян Фальковський, особова справа). 239 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841 (Сулімірський Тадеуш (особова справа), 1931–1938). 95 арк.; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2078 (Чортковер Саломон (особова справа), 1930–1939). 3 арк.

Важливою віхою розвитку археології у Львівському університеті було заснування окремої кафедри класичної археології та праісторії під керівництвом К. Гадачека (1905), її фахова диференціація після Першої світової війни, поділ на окремі кафедри – праісторії та класичної археології, діяльність «гуртка антропологічних наук», до якого належала і праісторія, наукові відрядження, польові дослідження, стипендії, участь у конференціях – усе це і багато іншого зафіксовано в особових справах університетських археологів Е. Булянди (Спр. 174), Л. Козловського (Спр. 891), Т. Сулімірського (Спр. 1841), Я. Брика (Спр. 166), М. Смішка (Спр. 1758), К. Міхаловського (Спр. 1269), К. Журовського (Спр. 688), К. Маєвського (Спр. 1154).

На увагу заслуговує і діяльність Львівського доісторичного товариства, юридичне оформлення якого відбулося 20 грудня 1933 р., коли воно потрапило до складу державного реєстру Воєводського управління у Львові¹⁶¹.

Суттєво доповнюють історію університетської археології в міжвоєнний період документи Архіву Львівського університету, де у фонді Р-119 зібрано особові справи, що містять цінну інформацію про роботу І. Старчука (Ф. Р-119. Оп. 1. Спр. 2415), М. Смішка (Особові архівні фонди. Ф. 8. Спр. 1–11), Ю. Полянського (Особова справа професора Львівського університету Юрія Полянського, 1939–1940 рр.), Я. Пастернака (Ф. 119. Оп. 1. Спр. 141. (Особова справа професора Пастернака Ярослава)) та ін.

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів) теж містить багато цінних документів. У процесі дослідження системи охорони археологічних пам'яток особливої уваги заслуговував фонд 26 («Управління консервації Львівського воєводства»), який містить різні урядові документи, пов'язані з охороною пам'яток, але найцінніші для історії археологічної науки дозволи/чи заборони, які видавали на розкопки, та короткі звіти про дослідження. На їхній основі можна відтворити археологічну карту

¹⁶¹ ДАЛО. Ф. 1 (Львівське воєводське правління). Оп. 54. Спр. 1252 (Львівське доісторичне товариство). 20 арк.

досліджуваних пам'яток міжвоєнного періоду. Важливе місце серед документів займають повідомлення від місцевого населення про випадково відкриті пам'ятки, окремі знахідки тощо. Матеріали фонду дають змогу простежити, як політична ситуація впливала на наукове життя заходу України, наскільки національна належність чи певні переконання ставали на заваді професійній роботі, з якими труднощами стикалися українські археологи, щоб отримати своє законне право на професійну діяльність, залучення поліції для нагляду за роботами тощо.

Документи цього фонду дають змогу відстежити археологічну діяльність Богдана Януша на посаді консерватора доісторичних пам'яток Львівського округу, його комунікації з дослідниками, непорозуміння з головним консерватором Юзефом Піотровським.

Серед документів відділу рукописів ЛННБ ім. Стефаніка окремої уваги заслуговує фонд, присвячений українському археологові з Волині Олександру Цинкаловському (Ф. 237). Зокрема, доцільно виокремити біографії та спогади його авторства, нотатки про участь у конференції, що проходила в Національному музеї у Львові 1931 р. тощо.

Під час написання роботи використано Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І Крип'якевича (НА ВА ІУ НАН України). Важливими для змалювання цілісної картини історії археології заходу України стали т. зв. сепарати Леона Козловського. Ці папки в кількості 26 шт. зберіг і переховував М. Смішко. У них містяться приватні документи, тексти лекцій, рукописи статей, нотатки, польові щоденники, замальовки з багатьох музеїв світу, які відвідував Л. Козловський. Є також відбитки статей, які надсилали Л. Козловському відомі праісторики й археологи-класики з різних країн світу. Ця колекція цінна з огляду на кілька моментів, адже дає змогу відстежити його наукові контакти, зібрати автографи багатьох відомих учених, мати уявлення, яку фахову літературу читали та використовували львівські археологи, зрештою, засвідчує, що археологічний Львів першої половини ХХ ст. був добре знайомий із передовими європейськими тенденціями в археології.

Другу групу документів архіву становить особиста наукова спадщина археологів, що починали роботу в «польський» період, а продовжили в «радянський» у відділі археології. Серед них цінні матеріали Я. Пастернака, щоденники та нотатки М. Смішка, І. Старчука, рисунки Л. Чикаленка.

Особливої уваги заслуговує унікальна колекція негативів на склі з розкопок у різних місцевостях Галичини, які проводили українські та польські археологи в 1920–1930-х роках, на характеристиці якої буде зацентровано згодом.

Не можна залишити поза увагою поодинокі архівні справи, що збереглися в Науковому архіві Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Йдеться про фонд керівника одного з українських музеїв Галичини Якіма Ярему (Ф. 12). Його цінність у тому, що документи, які він містить, дають змогу вперше відтворити археологічний аспект діяльності Подільського музею при Кружку «Рідна школа» в Тернополі.

Важливим доповненням до історії музейної археології служать архівні збірки Державного природознавчого музею НАН України, а також інвентарні книги музеїв кафедри праісторії та НТШ, що зберігаються в архівах Львівського історичного музею та Інституту народознавства НАН України. Вони важливі з огляду на те, що в міжвоєнний період і час радянської окупації музейні колекції зазнали значних змін та переміщень. Завдяки збереженим інвентарям можна відстежити ці міграції музейних предметів. Ще один важливий аспект, який простежено завдяки інвентарним книгам – це співпраця музеїв Галичини і Волині з НТШ. Вдалося встановити конкретні прізвища людей, які співпрацювали з Я. Пастернаком та Музеєм НТШ і вплив цієї співпраці на розвиток музейної археології.

У фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) виявлено документи, що дають змогу відстежити поодинокі польові роботи Покутського музею у Станиславові та роботу його директора Ю. Грабовського (Ф. 6. Оп. 2. Спр. 471), перешкоди з боку місцевої поліції в діяльності Я. Пастернака (Ф. 68. Оп. 2. Спр. 420).

Не менш багаті колекції для дослідження історії археології на українських землях, що входили до складу Другої Речі Посполитої, зберігаються в польських архівних установах. Вони важливі ще й тим, що їх досі фактично не опрацьовували для досліджень історії археології з позицій українського дослідника. Так, в архіві Державного археологічного музею у Варшаві поміщено низку консерваторських розпоряджень, звітів, кошторисів на розкопки, листів, що мають відношення до львівського консерваторського огляду. Після пам'яткоохоронної реформи 1928 р. цей музей став головною інституцією в державі, яка мала охороняти доісторичні пам'ятки. Саме тут зберігається велика кількість дрібних нотаток щодо охорони пам'яток, різні розпорядження консерваторам, прописані їхні права й обов'язки; листи до директора музею Романа Якімовіча від львівських колег, зокрема Богдана Януша, Ярослава Пастернака¹⁶². Також опрацьовано листування Юрія Полянського, документи Міхала Древка, Олександра Цинкаловського й ін. Важливе значення для роботи мають і візуальні джерела з цього архіву (фото окремих знахідок, розкопки на Волині).

В Архіві Польської академії наук у Варшаві зберігається унікальний архів львівського краєзнавця, археолога та консерватора Б. Януша, переданий його дружиною (PAN III-166). У Львові його документи не збереглися, і тому тільки цей архівний фонд дає змогу відтворити сторінки біографії та професійної діяльності цієї непересічної постаті у львівській археології. Зауважмо, що до виявлення «варшавської» збірки навіть точна дата народження дослідника була не відома.

Цікава та науково вартісна справа К. Маєвського, де зберігаються особисті документи дослідника зі світлинами, тексти лекцій і семінарських занять львівського періоду, а також, оригінали документів Е. Булянди (PAN III-275). Можна лише припустити, що залишившись у Львові після від'їзду Е. Булянди,

¹⁶² Ярослава Пастернака і Романа Якімовіча об'єднували студії у Львівському університеті в професора Кароля Гадачека. Це було коротке знайомство – далі життєві дороги археологів розійшлися, однак спілкування не припинялося в міжвоєнні роки.

К. Маєвський зберіг документи свого вчителя і при виїзді зі Львова забрав їх зі собою, однак із невідомих причин не передав Е. Булянді.

У фонді В. Антоневича (PAN III-222) збереглося по одному листу від Я. Пастернака та Л. Чекановського.

Цінні за змістом і наповненням документи знайдено в фондах Архіву давніх актів у Варшаві (*Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie*) (Nr z. 388. Sygn. 466) та Архіву нових актів (*Archiwum Akt Nowych w Warszawie*) (Zesp. 14. Sygn. 7030).

Важливими є колекції рукописів, що зберігаються в наукових установах Кракова. Зокрема, фонди Архіву Краківського археологічного музею (*Muzeum Archeologiczne w Krakowie (MAK)*) збагатили роботу новими, досі невідомими матеріалами Т. Сулімірського (МАК SP33/9). Тут зберігаються його польові щоденники, плани розкопів, фото з розкопок, нотатки, заготовки статей, зарисовки з музеїв та ін. Ці рукописи у фонди архіву передала родина вченого. Варто зазначити, що велику частину світлин із розкопів Т. Сулімірський сам так і не опублікував. Вдалося простежити контакти польських археологів В. Антоневича та В. Деметрикевича з львівським осередком (МАК SP8/36). Цікавими документами є особисті листи Б. Януша до краківських колег.

Ще одна значуща група документів цієї установи пов'язана з волинським періодом діяльності Я. Фітцке (Sygn. SP 30/49). Це передовсім його листування із краківськими археологами щодо публікацій, спільних робіт, музейної справи.

Важлива група документів, що дає змогу доповнити антропоцентрично-інституціональну модель розвитку археології Галичини та Західної Волині, перебуває в Архіві Польської академії наук (*Archiwum Nauki PAN I PAU w Krakowie*). Тут збереглася документація, пов'язана з набуттям членства ПАН дослідниками зі Львова та Луцька, їхніми доповідями на засіданнях, публікаційною активністю й участю в різного роду наукових форумах (Sygn. PAU KSG 411/1925; Sygn. PAU. Akta członków. Nr 856/35; Sygn. PAU KSG 300/1928). Окремі документи свідчать про фінансову підтримку польових досліджень (Sygn. PAU I-24).

Архіви Ягеллонського (Sygn. UJ SII-853; Sygn. WF II-148; Sygn. WF II-149) та Вроцлавського (Sygn. RK-120) університетів суттєво доповнюють історію класичної археології у Львові.

Добре збереглися фонди Архіву Музею Лемківщини в Сяноку. Тут представлені документи, які дають змогу в повному обсязі дослідити археологічний аспект діяльності цієї установи, зокрема польові роботи, експозиційну та виставкову діяльність тощо (Спр. 100, 323, 372).

Не останню роль у дослідженні відіграють родинні архіви, які сприяли відтворенню подій 1920–1930-х років. Зокрема, заслуговують уваги колекції документів, що зберегли родини І. Старчука¹⁶³ та М. Смішка¹⁶⁴. Вони дають змогу по-іншому оцінити зазначені постаті, слугують вагомим джерелом для дослідження освітнього процесу в середовищі львівських археологів. Власне в родинних збірках залишилися залікові книжки, з яких можна дізнатися перелік навчальних курсів, автобіографічні дані, дані про польові роботи зі світлинами виконання робіт. Значну кількість фотодокументів зберегли приватні архіви родин М. Смішка та І. Старчука¹⁶⁵. З них вдалося почерпнути чимало експедиційних, портретних світлин та світлин із наукових стажувань, конференцій, з'їздів, які дають змогу окреслити й коло спілкування галицьких і волинських археологів між двома світовими війнами.

Документи дають можливість створити просопографічні портрети археологів міжвоєнного часу, встановити наукову комунікацію, простежити процес формування інституцій археологічного профілю, а також еволюцію археологічних досліджень і значення археологічної науки в системі історичних знань, а також відтворити загальне тло життя Львова, Галичини та Волині до середини ХХ ст.

Поряд з архівними документами й опублікованими джерелами важливу базу для дослідження становлять зібрані/створені безпосередньо археологами і

¹⁶³ Колекція І. Старчука оцифрована і цифрова копія зберігається у Археологічному музеї Львівського університету.

¹⁶⁴ Матеріалами з архіву М. Смішка люб'язно поділився внук археолога О. Смішко і завдяки цьому їх вдалося ідентифікувати та ввести до наукового обігу.

¹⁶⁵ Цифровий архів Археологічного музею Львівського університету. Колекція І. Старчука.

музейниками галицького та волинського наукових осередків *візуальні наративи*. Вони зазвичай є складними для інтерпретації, і робота з ними можлива лише у випадку, коли доступні вербальні наративи та невербальні форми вираження подій. Однак для дослідження історії археології у всіх її виявах без візуальних джерел не обійтися. Суттєвим доповненням для дослідження є колекція негативів на склі міжвоєнного часу НТШ та Львівського університету (близько 1 000 од.), яка зберігається в НА ВА ІУ НАН України¹⁶⁶. Це – негативи формату 9×12 см. Творцями цієї колекції були представники львівської археології (Я. Пастернак, М. Смішко, Т. Сулімірський, В. Тисс, Е. Булянда та ін.). Цікаві наукові результати дають зіставлення цих фотодокументів із пам'яткоохоронними дозволами, звітами про розкопки, публікаціями діячів археології тощо. Колекцію негативів виявлено на початку повномасштабної війни. Її вперше ґрунтовно опрацювала і ввела до наукового обігу авторка дисертації. Важливість фотографічної бази в тому, що це єдина з доступних колекцій, у якій разом зібрано польову археологічну діяльність, музейну археологію, результати наукових подорожей дослідників до музеїв світу, окремі знахідки, відкриття, пам'яткоохоронну роботу цілого гона археологів, що працювали на археологічних пам'ятках Галичини та Західної Волині.

Найбільше на світлинах відображено роботу Я. Пастернака і Музею НТШ. Приступаючи до характеристики фотографій «з поля», передовсім треба відзначити, що всі пам'ятки доволі скрупульозно за алфавітним принципом намагався систематизувати Я. Пастернак. Більшість пластин в індивідуальному конверті. На ньому дослідник чорним чорнилом зазначив населений пункт, часто із вказівкою повіту, дати й опис того, що зображено на світлині. До цієї групи входять не тільки світлини безпосередньо з археологічних робіт, а й фотографії знахідок із цих досліджень, подекуди із прив'язкою до об'єктів, у

¹⁶⁶ Етнографічна частина колекції негативів на склі зберігається у фондах Інституту народознавства НАН України (детальніше див.: Тарас Я. Відтворити минуле задля майбутнього: фотонегативи музею наукового товариства ім. Шевченка у фондах Інституту народознавства НАН України (до 150-річчя заснування НТШ). *Народознавчі зошити*. 2024. № 1 (175). С. 56–64).

яких вони були здобуті. Цікаво, що серед світлин є й такі, на яких Я. Пастернак вказував власника землі, на якій проводили роботи, що зараз дає змогу досить чітко локалізувати місце археологічних пошуків¹⁶⁷.

На деяких світлинах додатково вказаний рік проведення робіт, у частині випадків – конкретний місяць і день, що в подальшому дасть змогу зіставити й уточнити послідовність археологічних робіт дослідника з 1929 р. по 1944 р. охопно, що до сьогодні в багатьох випадках було неможливим.

Перелік візуальних джерел доповнює і фрагмент фільму Юліана Дороша з розкопок у Крилосі 1937 р., який зберігається в Архіві Фотомузею у Львові. Невеличкий відеоряд тривалістю 1 хв 14 с дає уявлення про масштаби робіт Я. Пастернака у Крилосі, демонструє знаменитий саркофаг під час розкриття і найважливіше – відтворює шану українців, із якою вони сприймали археологічну науку та відкриття національної святині.

Добре доповнюють колекції негативів на склі фото із приватних архівів М. Смішка та І. Старчука. Комплексне зіставлення цих візуальних джерел дає змогу відстежити чимало питань розвитку археологічної науки заходу України в міжвоєнне двадцятиліття.

Не менш важливе значення має колекція світлин з архіву Краківського археологічного музею, пов'язана з діяльністю Т. Сулімірського, Я. Брика, Я. Фітцке й інших учених.

Для дослідження історії львівської класичної археології цікава колекція документів бібліотеки Католицького університету в Любліні¹⁶⁸. Тут представлено цінні фотодокументи, пов'язані із практичним функціонуванням у Львівському університеті кабінету-музею доісторичних знахідок, а також персонально роботу Е. Булянди, І. Старчука та ін.

Доповнюють цей ряд джерел світлини з архіву Природничого музею у Львові й архіву Віденського університету. Ці колекції пов'язані з діяльністю К. Гадачека та кафедри праісторії Львівського університету.

¹⁶⁷ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

¹⁶⁸ Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Dokumenty ikonograficzne.

Величезна кількість світлин із різноманітних наукових заходів, польових робіт, дозвілля, окремих експонатів та експозицій музеїв багатогранно відкриває стан і розвиток археологічної науки. Вони – безцінне джерело для повноцінного формування просопографічних портретів багатьох археологів міжвоєнного часу на теренах заходу України.

Не менш важливу групу становлять звітні *опубліковані матеріали*. Сюди віднесено річні звіти різних структур, програми університетських курсів, консерваторські звіти, програми конференції і з'їздів, хроніки, статuti, закони та підзаконні акти, які видали органи державної влади Другої Речі Посполитої¹⁶⁹, епістолярій, спогади тощо.

Цікаве джерело – праці археологів заходу України досліджуваної доби. З них дуже часто можна почерпнути інформацію про те, коли відбувалися дослідження, хто фінансував виконання робіт, про безпосередніх учасників розкопок тощо.

Різнманітну інформацію про історію родин, роки навчання, середовища, у яких формувалися археологи, дають мемуари та щоденники¹⁷⁰. Не менш важлива група джерел – приватне й офіційне листування¹⁷¹. Вони зберігають інформацію, недоступну в інших матеріалах, яка не лише підсилює дослідження фактажем, а й дає змогу побачити самого дослідника зі сильними і слабкими сторонами. Водночас ця група джерел потребує особливо критичного

¹⁶⁹ Dekret o otworzeniu Ministerstwa Sztuki i Kultury. *Dziennik Praw 1918 r.* Nr 19. R. 52; Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik Ustaw 1918 r.*; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. O opiece nad zabytkami. *Dziennik Ustaw 1928 r.* Nr 29. R. 265.

¹⁷⁰ Пастернак Я. Моя праця в Національному музею 1913–14 рр. *Двадцять п'ять–ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 29–31; Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 63–75; Клапчук М. Спогади. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 289–305; Свешніков І. Спогади музейного працівника. *Пам'ятки України: Історія та культура*. Київ, 2008. Вип. 2. С. 1–38; Michałowski K. Wspomnienia. Warszawa, 1986; Kostrzewski J. Z mego życia. *Pamiętnik*. Wrocław, 1970; Reumanowa O. Ze wspomnień o Janie Fitzkem. *Z Otchłani Wieków*. 1951. Nr 9–10. S. 167.

¹⁷¹ Домбровський О. Декілька недрукованих листів професора Ярослава Пастернака. *Український історик*. 1971. № 3/4; Ольжич О. Листування. *О. Ольжич. Незнаному воякові*. Київ, 1994; У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941). Київ, 1993; Крушельницька Л. Епістолярна спадщина Ярослава Пастернака. Львів, 2013. Зош. 1; Наулко В., Руденко Н., Франко О. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. Львів, 2001; Ольжич О. Листування. *О. Ольжич. Незнаному воякові*. Київ, 1994. С. 314–350; Листи Митрополита Андрея Шептицького до Іларіона Свенціцького з архіву Національного музею у Львові / упор. С. Дяків. Львів, 2005. 108 с.; Woźny M. Pan Kolega i ja. *Korespondencja między prehistorykami Włodzimierzem Demetrykiewiczem i Józefem Kostrzewskim z lat 1913–1933*. Kraków, 2019. 236 s.

підходу, адже спогади часто написані за багато років після подій, тому містять неточності чи перекручені дати/факти.

Цікавим, нетрадиційним, доволі часто (незаслужено) забутим у сучасній історіографії джерелом для просопографічних досліджень є некрологи¹⁷² й меморіальні статті¹⁷³.

Важливе джерело – періодичні видання та преса 1918–1945 рр. Звітній стиль мали «Хроніка НТШ» та два польські періодичні видання «*Wiadomosci Konserwatorski*» і «*Z Otchłani Wieków*». Особливої уваги заслуговують газети, головню «Діло», «*Kurjer Lwowski*», «*Gazeta Lwowska*», а також місцевого значення, що виходили в повітових містечках. Власне на сторінках преси найчастіше публікували археологічні новинки, інформацію про випадкові знахідки, виголошені публічні лекції. Важливе місце в цій групі джерел належить музейній археології, бо всі заходи, що відбувалися в обласних чи повітових музеях найширше відображені на сторінках преси. Тут присутні культурно-освітня активність музеїв, актуальні розкопки та комунікація в середовищі археологів через з'їзди.

Висновки до розділу 1

Незважаючи на те, що історіографія археології Галичини та Західної Волині досить багата та представлена працями українських і польських дослідників, аналіз робіт показує, що вони фрагментарно висвітлюють окремі аспекти й вимагають виконання окремого узагальненого спеціального наукового дослідження. Наявна література із залученням джерельної бази дає змогу створити цілісну антропоцентрично-інституціональну модель археології на теренах заходу України в міжвоєнний період. Найбільшу групу публікацій становлять статті та монографії, присвячені різним аспектам діяльності

¹⁷² Голубець М. Над могилою Богдана Януша. *Діло*. 1930. Ч. 251. С. 4; Łempicki S. S. p. Bohdan Janusz. *Gazeta Lwowska*. Nr 265. 1930. S. 3–4; Mydlarski J. Śp. Karol Stojanowski profesor antropologii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu. *Przegląd Antropologiczny*. Poznań, 1949. T. 16. S. 207–214; J. K. Śp. prof. dr. Leon Kozłowski. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1947. T. 7. S. 311–312.

¹⁷³ Janusz B. Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. S. 73–76; Majewski K. Edmund Bulanda. W trzydziestą rocznicę śmierci. *Archeologia*. Wrocław, 1984. T. 32. S. 165–167.

конкретних постатей галицького та волинського наукових осередків. Їхній аналіз вказує на те, що необхідне написання групового портрета археологів міжвоєнного двадцятиліття на українських землях, які входили до складу Другої Речі Посполитої. З інституцій, навколо яких відбувався розвиток археології, найбільше досліджень присвячено Львівському університету та НТШ.

Однак ці дослідження не вичерпують перелік проблем в археологічних пошуках вказаних інституцій у міжвоєнний період. Статті присвячені пам'ятокоохоронним практикам в археології міжвоєнного часу практично відсутні (за винятком низки публікацій авторки дослідження), натомість непогано в літературі представлена охорона архітектурних комплексів та окремих пам'яток. Питання розвитку археології у музеях Галичини і Західної Волині теж здебільша залишилися поза увагою дослідників.

Для з'ясування невисвітлених у науковій літературі проблем опрацьовано цілий пласт різноманітних за формою, змістом і походженням джерел, побіжний аналіз яких свідчить, що джерельна база наукового дослідження надзвичайно широка й різнопланова. Представлена вона рукописами та опублікованими матеріалами, які взаємодоповнюють одні одних.

Основна кількість документів, що дає змогу розкрити тему, збереглася в чотирьох архівах України (Державному архіві Львівської області, Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, Науковому архіві Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України) та чотирьох установах Польщі (Краківському археологічному музеї, Архіві ПАН у Варшаві, Архів ПАН і ПАУ у Кракові та Державному археологічному музеї у Варшаві).

Це не применшує значення інших архівних збірок, де є унікальні документи з діяльності людей та установ, що творили археологію Галичини й Волині в міжвоєнний період.

З опублікованих джерел першочергове значення мають хроніки НТШ і Львівського університету, звіти, праці самих археологів міжвоєнного часу.

Тонкощі людських стосунків серед археологів, оцінку результатів діяльності колег та опонентів, приватне життя якнайкраще допомагають відтворити мемуарні джерела й епістолярна спадщина.

Найчисельнішими є публікації та замітки на сторінках преси. Саме вони дають змогу комплексно висвітлити всі складові розвитку археологічної науки, зокрема польову, музейну, пам'яткоохоронну, освітню, популяризаторську й наукову комунікацію, у досліджуваний період.

Аналіз стану наукової розробки теми дає підстави стверджувати, що на сьогодні узагальнене дослідження дисертаційної теми відсутнє. Введення до наукового обігу нових джерел, узагальнення результатів попередніх робіт, оцінка крізь призму польової та кабінетної діяльності окремих постатей, наукових, музейних, пам'яткоохоронних інституцій і комунікативних практик в археологічному середовищі дають змогу створити ґрунтовну роботу з історії археологічної науки на теренах Галичини і Західної Волині, які між двома світовими війнами перебували у складі Другої Речі Посполитої.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження історії археології Галичини та Західної Волині в міжвоєнний період – це важливий аспект вивчення розвитку археологічної науки в Україні, адже він характеризується значними соціально-політичними змінами, що впливали на розвиток науки та культурного життя регіону. Дотримуюсь думки, що дослідження історії археології будь-якого невеликого регіону треба проводити крізь призму історії конкретної країни. Тут необхідно розуміти, як націоналізм, регіоналізм та інші культурні переконання впливали на вибір дослідницьких тем в археології та польовій практиці, а також на «кабінетну інтерпретацію» археологічних матеріалів. Важко не погодитися з Войцехом Вжосеком, який вважає, що «мова досліджуваної культури визначає пізнавальні рамки дослідження та межі культурного приписування і встановлює певну відносність пізнання»¹⁷⁴. Тому український вимір розвитку археології необхідно розглядати крізь призму політики міжвоєнної Польської держави, у яку рельєфно впліталися український національний, етнокультурний, соціокультурний та інші чинники.

Прийнято вважати, що археологія – єдина з гуманітарних дисциплін, яка не піддалася впливу політичної заангажованості другої половини ХХ ст., і відповідно ідеологічний чинник не мав впливу на мислення археологів¹⁷⁵. Однак дослідження показують, що він був не менший, аніж в інших галузях гуманітаристики¹⁷⁶. Для прикладу, Ю. Костжевський вважав, що пам'ятки перших століть нашої ери (Псари, Романове Село, Теробовля, Увисла, Грицівці,

¹⁷⁴ Wrzosek W. O myśleniu historycznym. Bydgoszcz, 2009. S. 24.

¹⁷⁵ Ostojka-Zagórski J. Archeologia a historia. Refleksje nad myśleniem historycznym archeologów. Bydgoszcz, 2015. S. 11.

¹⁷⁶ Це простежувалося і на трактуванні археологічних тем в українській та світовій археології, особливо в міжвоєнний час, коли історичні й археологічні дослідження чітко розмежовували за ідеологічними доктринами тих країн, у яких їх проводили: від СРСР (з одного боку) до Німеччини чи Італії (із другого). (Див. наприклад: *Archaeology, Ideology and Society: The German Experience* / Ed. H. Harke. Bern und Frankfurt/Main: Peter Lang, 2000. 430 p.) Крім того, йшлося і про політичну заангажованість археологів, наприклад, в українському випадку Олега Кандиби (Ольжича) – автора дослідження про галицьку неолітичну мальовану кераміку і водночас активного члена ОУН.

Неслухів та ін.) залишили племена гепідів, які переміщалися у III ст. уздовж Вісли й Західного Бугу до Дністра. Натомість Л. Козловський, Т. Сулімірський та інші в межах тогочасної Польщі бачили слов'ян, коріння яких виводили з лужицької культури¹⁷⁷.

Методологія дослідження охоплює особливий комплекс теоретико-методологічних підходів, що дає змогу аналізувати як діяльність окремих науковців, так і інституцій, що сприяли розвитку археології в цей період.

Історія археології за методологічними якостями, характеристиками, змістом та основами формування належить до галузі історичних знань. Проте дослідження ґрунтується на принципі міждисциплінарності, що передбачає залучення різноманітних методів і підходів суміжних галузей науки: археології, історії, історіографії, культурології, музеєзнавства. Для повної оцінки контекстів історії археології дослідникові потрібно володіти методами та знаннями з української і світової історії, наукознавства/методології науки, історії ментальності й ідей, історії повсякденності, культурної та соціальної антропології тощо. Варто усвідомити, що історія археології – субдисципліна не лише археології, а й історіографії, історичного наукознавства/історії й методології науки, культурології.

Необхідно зазначити, що дослідники-археологи у процесі проведення археологічних пошукових робіт часто мимоволі стикалися з різними науковими дисциплінами. Кожна галузь знань, дотична до історії археології (історія, антропологія, лінгвістика, спелеологія, геологія, керамологія, нумізмати́ка), має власні методи досліджень, але вони не завжди можуть бути ефективними в суміжних галузях. Тому діяльність дослідника повинна опиратися на чіткі теоретико-методологічні підходи, які охоплюють організаційну, дослідницьку й інші види робіт. Для фахівця це означає, по-перше, обов'язковість розуміння епохи та об'єктивного погляду на довколишній світ тих осіб, яких він досліджує, а не відтворення власних уявлень; по-друге, вміння інтерпретувати

¹⁷⁷ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект. Львів, 2018. С. 41.

різні дії, вчинки, чинники, терміни досліджуваних людей у контексті їхнього уявлення про світ, у якому вони діяли. Важливого значення тут набуває не так теоретичне, як практичне застосування можливостей міждисциплінарних студій.

Тенденція інтеграції історії з іншими науковими дисциплінами стала помітною в науці останнім часом. Основу міждисциплінарного підходу в межах дисертації складає єдине групування явищ, подій, універсальних концепцій різних наук, у межах яких вони можуть і повинні бути проінтегровані. *Контекстуальний аналіз* у роботі передбачав розгляд діяльності науковців у контексті соціально-політичних умов міжвоєнного періоду на західноукраїнських землях, охопно із впливами концепцій різних наукових шкіл і міжнародних контактів.

Повноцінне опрацювання джерельної бази й історіографічного матеріалу не можливе без застосування методів і методологічних підходів, які дають змогу вирішити поставлені завдання. Методологічний інструментарій дослідження складається з певних наукових принципів, методів і термінологічного апарату.

У процесі комплексного опрацювання історичних, архівних, археологічних, візуальних та інших джерел було використано успішно апробований *генетично-контактний підхід*, який зародився в порівняльно-історичній компаративістиці у ХІХ ст.¹⁷⁸. Він дав змогу вивчати міжнаціональні етнокультурні зв'язки на землях Галичини та Західної Волині. Нерідко вони стосувалися міжособистісної і професійної комунікації вчених, яка під впливом низки чинників відбувалася крізь призму міжнаціональних стосунків. Предметом генетично-контактного підходу стали різноманітні комунікативні взаємодії дослідників на окресленому межами дослідження територіальному й хронологічному просторі й часі.

¹⁷⁸ Цей підхід зародився у філологічній, літературознавчій компаративістиці. Спочатку він полягав у вивченні історико-літературних впливів і взаємовпливів національних літературних традицій через порівняння подібностей у їхньому розвитку та дослідженні генези цих подібностей (генетичний чи генеалогічний підхід). Він також вивчає зовнішні контакти між авторами та літературними середовищами, причому ці контакти в цій парадигмі діляться на одно- й двосторонні, синхронні й несинхронні, безпосередні й опосередковані.

Окремої уваги заслуговують наукові принципи, застосовані в роботі. *Принцип історизму* дав змогу побачити історіографічні факти в контексті конкретно-історичних обставин їхнього виникнення й еволюції¹⁷⁹. *Принцип системності* – відстежити певні події чи явища, що відбувалися в історії археології заходу України, крізь призму взаємодії різних чинників, елементів, фактів, внутрішньо об'єднаних між собою низкою взаємозв'язків і взаємовідношень¹⁸⁰. Археологію, як і методологію та історію археології, треба розглядати як багаторівневу систему систем¹⁸¹. Передовсім у ній варто виділити наукові, освітні, етнокультурні, політичні, соціальні, економічні, національні рівні й виміри, а також і суто людські, антропологічні чинники розвитку археологічної науки, що виходили за межі наявних наукових, соціальних, ідеологічних і політичних системи. Важливим був *принцип об'єктивності*, який допоміг неупереджено здійснювати науковий, опертий на фактологію, підхід до текстів та подій¹⁸². Документи міжвоєнного часу нерідко політично заангажовані, тому необхідно виокремлювати принципово важливе від суб'єктивного. *Принцип наукового плюралізму*¹⁸³ теж набув важливого значення, адже він побудований на аналізі й узагальненні різних думок, ідей, концепцій щодо досліджуваної проблеми. Це дало змогу побачити

¹⁷⁹ Йдеться про те, щоб діяльність археологів і археологічних шкіл (як і істориків та їхніх середовищ) розглядати в контексті епохи, її конкретних обставин, у яких вони формувалися, а також простежувати розвиток, еволюцію ідей та інституцій (Темірова Н. Р. Історія історичного знання: від зародження до статусу науки. Вінниця, 2019. С. 11). Цей принцип ґрунтується на тому, що дійсність сама собою історична і її треба розглядати в історичній перспективі. Водночас у процесі історичного пізнання потрібно розрізняти історичну дійсність такою, якою вона була насправді (об'єкт досліджень історика), такою, якою її подає історична наука, і такою, якою її бачить суспільство, яке цю науку сприймає. Кожна з цих проєкцій історизму дає інший результат (Topolski J. Teoretyczne problemy wiedzy historycznej. Antologia tekstów/wybrała, do druku przygotowała i wstępem opatrzyła E. Domańska. Poznań, 2016. S. 68–69).

¹⁸⁰ У цьому випадку мають діяти ті ж принципи, що й у методології історії та історіографії історичного знання, яка, за словами Л. Зашкільняка, «підходить до історії, як однієї з наук, із мірками та засадами, прийнятими у наукознавстві, намагається вибудувати певну систему понять, категорій і принципів, які повинні допомогти історика свідомо рухатися від джерел до наукових історичних знань, розуміти роль і функції історичних знань у суспільстві» (Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності. Львів, 1999. С. 7).

¹⁸¹ Пор.: Данильян О. Г. Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень. Харків, 2019. С. 124–135.

¹⁸² У сучасній гуманітарній думці принцип історичної об'єктивності трактується як поєднання нарративної толерантності, критичного мислення та відкритості чи прозорості обґрунтування дослідження, незалежно від методологічного напрямку дослідника: Мішалова О. Питання об'єктивності історичного знання: роздуми з позиції аналітичної нарративної філософії історії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Львів, 2022. Вип. 43. С. 117–125.

¹⁸³ Омельчук І. В. Теоретико-методологічний потенціал принципу плюралізму в гуманітарно-науковому дискурсі. *Філософія науки: традиції та інновації*. Суми, 2014. № 2 (10). С. 99–106.

альтернативні варіанти тлумачення тих чи тих археологічних концепцій, а отже, уникнути редукціонізму й однобокості в їхній інтерпретації.

Під час написання дисертаційної роботи використано низку загально-наукових (історизму, систематизації, об'єктивності, типологізації та ін.), спеціальних (проблемно-хронологічний, історично-порівняльний, порівняльно-типологічний та ін.) і специфічних (біографічний, логіко-семантичний та ін.) методів дослідження. Їхнє застосування ґрунтується передовсім на конкретних пошукових і фактологічних проблемах.

Важливого значення у процесі дослідження набули *індукційний* та *дедукційний методи*. Так, у процесі застосування методу індукції відбувалося поетапне, інформативно зростаюче емпіричне нагромадження й опрацювання зібраних просопографічних даних та історико-археологічних матеріалів за принципом «від часткового факту до загальної тези». Водночас дедуктивний метод вимагав пошуку основ тієї чи тієї суспільно-політичної події та етнокультурного явища, пов'язаних з еволюцією археології на західноукраїнських землях, розгортання дослідження в напрямі «від загальної тези/гіпотези до часткового факту». Взаємодоповнення обох методів уможливило повнішу верифікацію фактів, створення ширшої, панорамної, картини формування й розвитку археологічної науки на землях Галичини і Західної Волині.

Джерельну базу дисертації складають різні групи інформативних матеріалів. Їх повноцінне та результативне вивчення не можливе без застосування різноманітних методів і методологічних підходів. Для опрацювання джерельної бази й історіографії дослідження було застосовано *метод критичного аналізу історіографії та критики джерел*¹⁸⁴, який полягав у

¹⁸⁴ Цей метод акумулює риси низки інших: від індукції й дедукції до текстологічних методів. Зокрема, тут важливий джерелознавчий аналіз і синтез. Перший ґрунтований на ретельному вивченні та тлумаченні змісту джерела/тексту, встановленні його авторства, локалізації та хронологізації, верифікації/даних, відповідно оцінці його надійності/ненадійності, достовірності/недостовірності, значущості/незначущості. Другий полягає в руху від одного джерела/тексту до комплексу текстів. Шляхом їхньої систематизації, класифікації, зіставлення, рейтингування він дає можливість перевірити надійність і репрезентативність джерел/текстів (джерел та історіографічних текстів з історії археології) як виявів наукової думки міжвоєнного періоду. Пор.: Історичне джерелознавство / авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; гол.

вивченні наукових праць і публікацій, що стосуються археології Галичини та Західної Волині в міжвоєнний період, перевірки їхньої достовірності. Цей метод також застосовано під час опрацювання українських та іноземних архівів, спогадів, епістолярію і матеріалів преси. Перевагу при цьому надано науковому опрацюванню й осмисленню маловідомих документів українських та польських архівів, раніше не введених до наукового обігу.

Особливу увагу приділено науковим працям провідних археологів (Я. Пастернака, Ю. Полянського, М. Смішка, Л. Козловського, Т. Сулімірського) та роботі з архівними документами, охопно з листуванням науковців, протоколами засідань археологічних товариств (НТШ, Польського праісторичного товариства), звітами про розкопки, з'їзди та наукові форуми й іншими матеріалами, що висвітлюють діяльність археологів. Часто ці різнотипні джерела взаємодоповнювали один одного і так закривали виявлені прогалини в окремих підтемах дослідження. Для опрацювання цього типу джерел застосовано *історико-типологічний* та *порівняльно-типологічний методи*¹⁸⁵, які широко використовують в історії, археології, антропології, етнографії та інших дисциплінах. Важливо, що оснований на принципі аналогії, пошуку спільності між явищами, подіями, текстами, порівняльно-типологічний метод допоміг виявляти спільні ознаки та взаємозв'язки між різними об'єктами (наукові інституції, громадські товариства, музеї) чи явищами. Його залучено під час групування і класифікації археологічних пам'яток, досліджених у міжвоєнний період. *Функціональний метод* найпродуктивніше застосовано для з'ясування функцій, які виконували пам'яткоохоронні служби на різних етапах їхньої діяльності, а також встановлення стану археологічних колекцій у музеях Галичини та Західної Волині в різні хронологічні періоди.

Об'єктом історії археології в дисертації є три рівнозначні теми: історія створення, запровадження та взаємодій ідей, теорій і методик в археологічних

ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. С. 144–154; Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика. Запоріжжя, 2021. С. 96.

¹⁸⁵ Перший із них дає змогу виявити типи, загальні риси і схеми в розвитку історичних явищ та подій, концепцій, другий ґрунтується на їхньому порівнянні, виокремленні подібного й відмінного в кожному явищі, події, концепції (Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика. С. 95).

дослідженнях; особистості; інституції (університети, товариства, музеї). Для їхнього повноцінного висвітлення важливе розуміння, як проводити ці дослідження, щоби відтак створити єдину антропоцентрично-інституціональну модель розвитку археології на теренах заходу України, які входили до складу міжвоєнної Польщі. Однак акцентування на моделі не означає, що поза увагою залишено випадкові археологічні відкриття.

Описовий метод сприяв повному й об'єктивному висвітленню фактичного матеріалу¹⁸⁶. Для розкриття теми дисертації використано *історико-порівняльний, проблемно-хронологічний та біографічний/просопографічний методи*. *Методи аналізу й узагальнення* – під час формування висновків дослідження.

Проблемно-хронологічний метод забезпечив можливість розчленування широкої теми на низку вузких, кожен з яких розглянуто у хронологічній послідовності. Його застосування дало змогу дослідити історію археології Галичини та Західної Волині в міжвоєнний період у чотирьох вимірах: *антропоцентричному, інституціональному, пам'яткоохоронному та музейному*.

В *антропоцентричному вимірі* на першому місці поставлено конкретного дослідника, бо, власне, особистості відображали і навколо них відбувалися всі процеси: пошуки, інтерпретація, збереження колекцій, підготовка кадрів і формування виставок. Погоджуюся з думкою Ярослава Калакура, що одним з основних принципів історієписання є принцип історичного антропологізму¹⁸⁷. Ярослав Калакура орієнтує на домінування в пошукових роботах людинознавчого підходу. Відповідно в центрі наукової розвідки опиняється особа, її дії та переконання. Так, антропоцентричний підхід до вивчення різних аспектів діяльності того чи того вченого уможливорює дослідження його особистості й діяльності крізь призму суспільно-політичних подій і явищ.

¹⁸⁶ Цей метод полягає в систематичному, детальному, доскіпливому описі явища чи ситуації, інституції чи даних про персоналію. Він, звісно, не дає відповіді на запитання «чому?» і не виявляє причин явища, але дає відповідь на запитання «як?» і стає претекстом, передумовою до інтерпретації, пояснення.

¹⁸⁷ Калакура Я. С. Історичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни. *Українознавство*. Київ, 2001. № 1. С. 20.

При створенні колективного портрета групи археологів використано *просопографічний метод*, зокрема до уваги взято їхні суспільно-політичні й історичні реалії, соціальне походження та комунікації. Колективні біографії, представлені в дисертаційній праці, становлять місток між приватними біографіями українських і польських археологів Галичини та Волині і їхніми суспільними діями в політичних реаліях міжвоєнного часу. Застосований метод колективних біографій демонструє побутування багатоступеневого рівня соціалізації і взаємодії, адже комунікативні зв'язки між дослідниками були різними. У багатьох випадках вони конструктивні та взаємсприятливі. Проте нерідко значними бар'єрами між науковцями ставали принципи державної політики, міжнаціональної зверхності, національної чи соціальної неприязні, недовіри.

До окремої групи теоретичних праць у гуманітарних науках можна віднести біографічні студії. Один із важливих підходів, застосованих у дисертації, – *генераційний*, оскільки історія археологічної науки є історією зміни поколінь, кожне з яких формується під впливом певних спільних рис. Розглядати особистість науковця без урахування покоління, до якого він належав, неприпустимо. Ірина Старовойтенко зазначає, що такий підхід дає змогу «вивчити особистісну сутність, яка часто пояснює причини і наслідки у біографічних фактах»¹⁸⁸, тобто, розглядаючи особистість у контексті колективу, можна знайти пояснення багатьом явищам або подіям у житті конкретної людини. Однак у роботі свідомо не зроблено просопографічної характеристики кожного археолога персонально, оскільки авторка дисертації вже опублікувала низку просопографічних портретів¹⁸⁹. До того ж у сучасній науковій літературі

¹⁸⁸ Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2006. Вип. 13. С. 6–7.

¹⁸⁹ Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *МДАПВ*. Львів, 2014. Вип. 18. С. 442–468; Булик Н. «Вмів він розбудити серед молоді запал до вивчення класичного мистецтва і доісторичної культури»: Кароль Гадачек в оцінці сучасників. *МДАПВ*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 58–68; Bulyk N. The Life and Work of Bohdan Janusz (1887–1930) in the Context of the Intellectual Environment of the Galicia Region. *Between History and Archaeology: Papers in honour of Jacek Lech*. Oxford, 2018. S. 403–418; Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *МДАПВ*. Львів, 2018. Вип. 22. С. 426–453; Булик Н. В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка. *МДАПВ*. Львів, 2020. Вип. 24. С. 11–46.

більшості з постатей археологів присвячена не одна публікація. Цей метод став одним із найважливіших під час написання дисертаційної роботи, бо передбачає дослідження біографій і наукової діяльності не тільки провідних археологів, а й багатьох дослідників-аматорів, які працювали в галузі локальної археології.

Написання історії археології не за конкретними біографіями, а за науковими й організаційними напрямками в середині конкретних інституцій дало змогу розкрити трансформації в наукових зацікавленнях археологів НТШ та Львівського університету, простежити появу вузької спеціалізації, що було відмінністю міжвоєнної археології порівняно з кінцем XIX – початком XX ст.

Проводячи дослідження крізь призму *інституціонального виміру*, сконцентровано увагу на вивченні ролі наукових і культурних інституцій у розвитку археології регіону. Варто зацентувати, що в дисертації використано термін «інституція», а не «інститут». На думку Алена Турена, інституція сьогодні має позначати ті механізми, завдяки яким культурні орієнтири трансформуються в соціальну практику¹⁹⁰. Французький філософ Поль Рікер вважав, що «інституції є не чим іншим, як віддзеркаленням стану волі та почуттів певної людської групи в певний момент історії; інституції – то завжди абстрактний знак, який ще треба розшифрувати»¹⁹¹. З цим твердженням важко не погодитися. Тому в інституціональному вимірі взято до уваги діяльність наукових товариств, навчальних закладів, музеїв, Церкви, консерваторських органів і будь-яких інших об'єднань, сферою зацікавлень яких була археологія. Узагальнення проведено на основі дослідження архівних матеріалів, протоколів засідань, звітів про діяльність археологічних інституцій, як-от НТШ, університетські кафедри, музейні установи, церковні інституції (Богословська академія та Митрополича консисторія ГКЦ) і вивчення нормативно-правових документів, що регулювали діяльність археологічних інституцій, серед яких закони, постанови та інструкції, вивчення структури й організаційних змін в

¹⁹⁰ Турен А. Повернення дієвця. Київ, 2003. С. 19.

¹⁹¹ Рікер П. Історія та істина. Київ, 2001. С. 302.

інституціях, їхньої взаємодії з іншими науковими та культурними установами. Власне, пошуки шляхів наукової комунікації між інституціями та заходи, проведені за їхньої участі, дали змогу відтворити цілісну інституціональну модель археології на заході України в міжвоєнний період. Не останнє місце в джерельній базі посіла преса. Для дрібних інституцій, що виникали на периферії, часто вона є єдиним джерелом, яке засвідчувало їхнє існування та відобразило археологічний аспект життєдіяльності.

Інституціональний вимір у дослідженні плавно перейшов у пам'яткоохоронний, адже розглядаючи проблеми охорони й збереження доісторичних пам'яток регіону, маємо справу як із пам'яткоохоронними інституціями, так і глибшими структурами суспільної ментальності. У ретроспективі *пам'яткоохоронний вимір* демонструє також різні форми вияву історичної свідомості, культурної та історичної пам'яті українців і поляків.

У дисертаційній роботі для розкриття цих проблем було поставлено за мету провести аналіз охоронних заходів і практик збереження археологічних пам'яток у регіоні; вплив превентивних досліджень на національну свідомість населення Галичини й Західної Волині; реакцію поліції та інших органів державної влади на пам'яткоохоронну діяльність. Для розкриття цих питань застосовано такі методи:

– аналіз нормативних джерел, що полягав у вивченні законодавчих актів і нормативно-правових документів, які регулювали охорону археологічних пам'яток у міжвоєнній Польщі;

– емпіричний аналіз¹⁹², що передбачав дослідження практик збереження та реставрації пам'яток, охоплюючи технології і методи, що їх використовували в міжвоєнний період.

Опрацювання пласту різнопрофільних джерел і їхня класифікація дали змогу відстежити те, як пам'ятки й випадково виявлені знахідки потрапляли до реєстрів, як їх досліджували фахові археологи, як поповнювали колекції музеїв

¹⁹² Емпіричні дослідження полягають у спостереженні та виявленні явищ через безпосередній, часто експериментальний досвід, і охоплюють т. зв. емпіричний цикл (empirical: від спостереження (observation) через індукцію (induction), дедукцію (deduction), перевірку-тестування (testing) до оцінки (evaluation)).

і широко популяризувалися серед місцевого населення. Встановлено, що випадкові знахідки, масштаби професійних археологічних робіт, популяризація історичної та культурної спадщини помітно впливали на свідомість мешканців Галичини та Західної Волині. Багато з них стежили за перебігом археологічних досліджень і згодом, як наслідок, приносили власні випадково знайдені артефакти до місцевих музеїв. Окремі пам'ятки ставали музеями просто неба.

Музейництво та колекціонерство як історично змінні форми збереження історичної та культурної пам'яті в часі та просторі простежено через *музейний вимір* дослідження – вивчення ролі музеїв у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини Галичини і Західної Волині міжвоєнного двадцятиліття. Археологічні колекції давали відповіді на чимало актуальних і спірних питань давньої історії й особливо важливими були в умовах перебування українських земель у складі міжвоєнної Польщі. Загалом, музеї як соціально-культурні інституції, водночас «кунсткамери», технології й інструменти ідеологічної пропаганди¹⁹³ відігравали й відіграють низку суспільних функцій: слугують засобами фіксації й акумуляторами колективної, історичної, культурної пам'яті, а також просторами передавання пам'яті між поколіннями¹⁹⁴. Вони підтримують історичну нарацію, слугують засобом діалогу між публікою та дослідниками¹⁹⁵, а також мають і підтримують різні ідентичності (індивідуальні, соціальні, регіональні), слугують місцями колекціонування.

Звичайно, для дослідження цього аспекту доцільним було би використання спеціальних наукових методів музеєзнавства, однак «власного методу музеєзнавства не має, але повинно запозичати методи з інших дисциплін, застосовуючи їх розв'язувати ті чи інші конкретні дослідницькі завдання»¹⁹⁶. Для з'ясування низки проблем музейної археології проведено аналіз колекцій

¹⁹³ Руденко С. Музей як технологія. Київ, 2021. 436 с.

¹⁹⁴ The Organization of Museums: Practical Advice. Paris: Unesco, 1960. 232 p.

¹⁹⁵ Вайдахер Ф. Загальна музеологія / перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. Львів, 2005; Krotoszyński M. Architektura przeszłości. Muzea jako nośnik narracji historycznej. *Sensus Historiae*. Bydgoszcz, 2019. Vol. 36. No 3. S. 83–99.

¹⁹⁶ Кушнір В., Марискевич Т. Проблема предмету та методів музеєлогії та альтернативні погляди. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2018–2019. Вип. 19–20. С. 161.

археологічних артефактів у музеях регіону, результати їхньої каталогізації; дослідження історії створення та розвитку музеїв, їхньої ролі в археологічних дослідженнях; аналіз виставкової та експозиційної діяльності музеїв, вивчення виставок, присвячених археологічним знахідкам та їхньої ролі в популяризації археологічної науки, а також наукову комунікацію між музейниками. Завдяки залученню всього пласту джерел, зокрема й візуальних, вдалося ввести до наукового обігу матеріали, що засвідчили археологічний аспект діяльності невідомих раніше в науці музейних установ Галичини.

Розгляд історії археології Галичини і Західної Волині в міжвоєнний період крізь призму чотирьох описаних вимірів, був би не повноцінним без використання *візуальних джерел* (світлин різних колекцій і формування з них цілісності; негативи на склі). Їхні опрацювання, каталогізація, ідентифікація та введення до наукового обігу потребують застосування спеціальних міждисциплінарних методів.

Передовсім варто зазначити, що візуальні джерела в дисертації використано не просто як ілюстрацію, а як повноцінне історичне джерело, адже фотографія вже давно набула такого статусу¹⁹⁷. Прийнято вважати, що для науковців-гуманітаріїв вона цікава в кількох аспектах, зокрема як об'єкт для аналізу, матеріал та інструмент для збору інформації¹⁹⁸. «Фотографії цінуються, бо дають інформацію. Вони розповідають про те, що є. Вони інвентаризують. Для шпигунів, метеорологів, коронерів, археологів та інших інформаційних професіоналів їхня вартість неоцінима», – зауважила колись Сьюзен Зонтаг¹⁹⁹. Це – своєрідні візуальні тексти. Тому фотографія чи відеофільм потребують такої ж джерелознавчої критики й відповідного методичного інструментарію, як і писемні документи²⁰⁰. Важливість використання фотографії у студіях з історії археології ще й у тому, що її необхідно пов'язати з іншими видами

¹⁹⁷ Гаскел А. Візуальна історія. *Нові підходи до історіописання* / ред. П. Берк. Київ, 2010. С. 221–256; Котлобулатова І. Єврейські фотографії та фотостудії Львова (1860–1939). Львів, 2023. С. 16.

¹⁹⁸ Малес Л. В. Образний ряд усної історії. Феномен фотографії. Схід–Захід. *Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень*. Харків, 2008. Вип. 11/12. С. 77.

¹⁹⁹ Sontag S. *On Photography*. New York, 2005. P. 22.

²⁰⁰ Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст.* Київ, 2008. Вип. 14. С. 259.

джерел і тим самим або доповнити сукупність наявних фактів, або поставити під сумнів окремі твердження, які випливають із писемних джерел²⁰¹.

Методи роботи з фотографіями як історичним джерелом передбачають декілька основних підходів та етапів, зокрема *контекстуальний аналіз*, що полягає в ідентифікації (визначенні дати, місця й обставин, за яких було зроблено фотографію), авторстві (визначенні фотографа, якщо можливо, оскільки це може впливати на інтерпретацію) та призначенні (документування подій, пропаганда, особистий архів тощо); *візуальний аналіз* (аналіз композиційних елементів та їхнього значення в контексті часу та культури, розгляд дрібних деталей, що можуть вказувати на технічні й соціальні аспекти періоду).

У роботі зі світлинами важливе місце відведено *порівняльному методу* (зіставленню з іншими фотографіями, документами, картами або письмовими свідченнями того ж періоду), що уможливлює ідентифікацію місця, часу чи обставини виникнення джерела. Аналіз використаних у дисертації колекцій фото дає підстави відстежити не лише методику польових археологічних досліджень, особовий склад експедицій, масштаби проведених робіт, вигляд експозицій музеїв чи окремих експонатів, а й окремі питання повсякденного життя Галичини та Західної Волині у 20–30-х роках минулого століття, зокрема, яким було матеріальне забезпечення зображених осіб, якою була мода того часу тощо. Тобто в археології фотографія є одночасно і методом дослідження, і засобом документації²⁰².

Не менш важливий технічний аналіз фотографій, найперше техніка виконання (від цього залежить час походження візуального джерела) та стан (може вказувати на умови зберігання або використання).

На сьогодні одне з центральних завдань, які стоять перед дослідником, що працює з колекцією світлин, – диджиталізація чи використання цифрових технологій. Зокрема, цифрова реставрація за допомогою використання

²⁰¹ Страдлінг Р. Викладання історії Європи ХХ століття. Страсбург, 2004. С. 110.

²⁰² Колеснікова В. Історія археології у світлинах: проблеми збереження та використання фотоархівів. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. Вип. 6. С. 173.

програмного забезпечення для відновлення та покращення якості зображень і створення цифрових архівів для збереження й доступу до історичних фотографій. Особливе значення ці підходи мають під час опрацювання родинних архівів або колекцій, що зберігаються в різних, не спеціалізованих архівних інституціях. Усі ці технічні методи застосовано при опрацюванні великої кількості фотодокументів, які ширше розкривають тему дослідження і дають змогу здобути глибше розуміння історичного контексту, значення та впливу фотографій як джерел інформації про минуле.

Ще один важливий момент у методології дослідження, який потребує особливого підходу, – використання термінів. Поняття і методи в археології належать до змінних історичних категорій. Вони проходять постійну еволюцію. І в цьому полягає динамічність археології як наукової дисципліни²⁰³.

Використання *термінологічного принципу* охоплює дослідження генези понять, уточнення змісту термінів і їхньої ролі в понятійному апараті тих теорій, на яких ґрунтується дослідження. У міжвоєнний час археологічні дослідження відбувалися навколо польових робіт – дослідницьких методів – понять і теорій. Треба зауважити, що саме професор міжвоєнного Львівського університету Л. Козловський був чи не єдиним археологом у тогочасній Польщі, який робив спробу написання методичних і методологічних праць. У ці часи його висновки належали до винятків²⁰⁴. Йому належить впровадження нових методик, наприклад, він робив акцент на важливості застосування картографії в дослідженнях з археології²⁰⁵. Загалом, накопичення археологічного матеріалу та розробка нових методів опрацювання привела до появи низки теоретичних узагальнених праць. Не випадково період між двома світовими війнами називають часом «гонитви за синтезом»²⁰⁶ і для львівського археологічного середовища ці синтези пов'язані з іменем Л. Козловського.

²⁰³ Renfrew C., Bach P. *Archeologia: Teorie, metody, praktyka*. Warszawa, 2002. S. 19.

²⁰⁴ Ostojka-Zagórski J. *Archeologia a historia. Refleksje nad myśleniem historycznym archeologów*. Bydgoszcz, 2015. S. 96.

²⁰⁵ Kozłowski L. *Metodyka kartograficzna w prehistorii*. Lwów, 1928.

²⁰⁶ Kostrzewski J. *Dzieje polskich badań prehistorycznych*. Poznań, 1949. S. 131–208.

Пристаючи до термінів, використаних у дисертаційній роботі, відзначу, що під терміном «історія археології» авторка розуміє історію ідей та теорій у вивченні найдавнішого минулого, а також особистостей дослідників, що продукували ці ідеї і теорії, та інституцій, у яких вони творили. У такому сенсі історія археології є частиною історіографії, історії (історичної) науки, і до неї самої можна застосувати концепцію археології гуманітарного знання, про яку говорили постмодерністи, зокрема Мішель Фуко²⁰⁷. Це означає, що в ній є свої шурфи й пласти, які ведуть вглиб теорії, а водночас наукові парадигми, у розумінні Томаса Куна, що змінюються в часі й просторі шляхом наукової еволюції чи революції²⁰⁸. Сучасна історія археології досліджує персоналії, інституціональну історію, історію польових досліджень, теорію та методик у археології та їхню еволюцію, історію формування музейних колекцій, історію та еволюцію пам'яткоохоронної діяльності.

Для дослідження археологічної діяльності музейних установ Галичини і Західної Волині в дисертаційній праці використано термін «музейна археологія», широко застосований у сучасній науці для процесів колекціонування та класифікації минулого й відтворення історії археології в музейному просторі²⁰⁹. «Музейну археологію» розглянуто як сукупність усіх видів археологічної діяльності музейних працівників і за участю музеїв, де першочергове значення відведено польовим дослідженням, а також береться до уваги робота з археологічними колекціями, поповнення фондів, інвентаризація, участь музейників у різних наукових заходах тощо. У сучасній історіографії існує й інше сприйняття поняття «музейна археологія». Зокрема, А. Яненко використовує цей термін лише для дослідження польових робіт за участю працівників музеїв²¹⁰. У дисертації в поняття «музейна археологія» закладено всі виміри роботи з археологічною пам'яткою.

²⁰⁷ Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. Київ, 2003. 326 с.

²⁰⁸ Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.

²⁰⁹ Stevenson A. Introduction: Museum Archaeology. *The Oxford Handbook of Museum Archaeology*. Oxford: Oxford University Press, 2022. P. 1–26.

²¹⁰ Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Київ, 2016. С. 8.

Водночас проаналізовано походження терміна «археологічна культура», який є основним поняттям у практиці праісторії. Його почав застосовувати у польській археології Л. Козловський 1913 р. Яцек Лех вважає, що від Леона Козловського цю ідею згодом підхопив Гордон Чайльд²¹¹. Однак ідея «археологічних культур» походить із культурно-історичної школи, яка виникла на ідеях позитивізму на початку ХХ ст. і головним гаслом якої було «індивід творить історію». Її представники звертали увагу на вивчення просторового розповсюдження культурних явищ, усю історію культури зводили до переміщення і нашарування декількох культурних ареалів, відірваних від конкретних народів – творців культури. Згодом термін «культурний ареал» було замінено терміном «археологічна культура». Культурно-історична археологія увібрала в себе елементи різних концепцій, проте головним її інструментом стала археологічна культура. Однак це не центральна ідея теорії. Для археолога важливі, крім виокремлення самої культури, ареал її поширення, культурні зв'язки, міграції, історія. Тому в історії археологічної науки, наукові школи, які використовували такий підхід і всю археологію цього періоду, називали культурно-історичними²¹².

У контексті поняття археологічних культур доцільно наголосити, що в міжвоєнний період вживали інші назви до частини археологічних культур, аніж прийняті сьогодні. Наприклад, трипільську називали «культурою мальованої кераміки» і під такою назвою вона увійшла в літературу міжвоєнного часу, пшеворську культуру – «вандальською». Ярослав Пастернак уперше вжив термін «український гальштат» до пам'яток білогрудівської культури²¹³.

Термінологічний аспект дослідження засвідчує той факт, що чимало визначень, які застосовували в міжвоєнний період, на сьогодні застарілі. Наприклад, тоді використовували термін «зонда» – сьогодні «шурф», «траншея»; у музейництві часто вживаними були «габльота» (музейна вітрина)

²¹¹ Lech J. *Kultura archeologiczna: z dziejów jednego pojęcia. Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa / Red. S. Tabaczyński*. Warszawa, 2000. S. 171.

²¹² Trigger B. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge, 1989. P. 148–206.

²¹³ Пастернак Я. *Археологія України*. Торонто, 1961. С. 283.

та «кустош» (охоронець фондів). Цей список можна продовжити. Однак, як влучно відзначив нідерландський професор Ренс Бод, «якщо втиснути історичну інтелектуальну діяльність в корсет сьогоденної термінологічної системи, то піддамося ризику скотитися до небажаної форми так званої “презентності”, в якій минуле інтерпретується з погляду концепцій і перспектив сьогодення»²¹⁴. Тому в дисертації старі терміни іноді вжито як синоніми до сучасних.

Висновки до розділу 2

Методологія дослідження історії археології Галичини та Західної Волині через інституціональний, просопографічний, пам'яткоохоронний і музейний аспекти дала змогу комплексно розглянути розвиток археологічної науки в регіоні. Вона охопила сукупність теоретико-методологічних підходів, які забезпечували всебічний аналіз, враховуючи діяльність окремих науковців, інституційні аспекти, практики збереження пам'яток і роль музеїв у популяризації археологічної спадщини, що сприяло розвитку археології в цей період. Дослідження історії археології ґрунтувалося на міждисциплінарному підході, який передбачав залучення методів та знань із різних галузей науки: археології, історії, культурології, музеєзнавства. Принцип міждисциплінарності уможливив використання методів і знань із загальної історії, наукознавства, методології науки, історії філософії та історії ідей.

Методологічний інструментарій дослідження охопив наукові принципи, методи й термінологічний апарат. Генетично-контактний підхід давав змогу вивчити етнокультурні зв'язки, міжособистісну та професійну комунікацію вчених крізь призму міжнаціональних стосунків. Наукові принципи, як-от історизм, системність, об'єктивність, науковий плюралізм та інші, допомогли забезпечити неупереджений науковий підхід і розкрити причинно-наслідкові зв'язки. У роботі використано загальнонаукові, спеціальні та специфічні методи

²¹⁴ Бод Р. Забуті науки. Історія гуманітарних наук. Київ, 2016. С. 16.

дослідження, як-от проблемно-хронологічний, історично-порівняльний, порівняльно-типологічний, біографічний та ін.

Генеалогічний метод сприяв виявленню спільності та різнорідності походження; контактологія фокусувалася на взаємодії дослідників. Індукційний та дедукційний методи використано для поетапного накопичення даних і пошуку основ суспільно-політичних подій.

Аналіз документальних джерел і польових досліджень сприяв глибшому розумінню археологічного процесу та збереженню культурної спадщини регіону. Метод критичного аналізу історіографії застосовано для перевірки достовірності наукових праць і документів.

Дослідження об'єднало три рівнозначні теми: історія створення, запровадження та взаємодій ідей, теорій і методик в археологічних дослідженнях; особистості; інституції. Антропоцентричний підхід давав змогу вивчати постаті дослідників крізь призму суспільно-політичних подій, принцип історичного антропологізму акцентував на людинознавчому підході. Просопографічний метод використано для створення колективного портрета археологів, враховуючи соціальні, політичні реалії та комунікації. Генераційний підхід давав можливість розглянути особистості археологів у контексті покоління, до якого вони належали. Інституціональний вимір – показати роль наукових і культурних інституцій у розвитку археології. Узагальнення проведено завдяки вивченню архівних матеріалів і нормативно-правових документів. Пресу використано для відображення діяльності дрібних інституцій, що виникали на периферії.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ ІНСТИТУЦІЇ У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ: АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

3.1. Становлення та розвиток української археологічної думки у львівському та волинському наукових осередках

За відсутності власної держави українці Галичини та Західної Волині ні в австрійський/російський, ні в польський період не мали гідних умов для розвитку національної культури, науки та суспільно-політичного життя. Порівняно нечисельна когорта інтелігенції в різних галузях працювала на те, щоби зберегти й дослідити своє, українське. Це безпосередньо стосується археології, яка була відносно молодою науковою дисципліною і тільки формувала гроно фахівців, випрацьовувала свою методику досліджень, накопичувала джерельну базу тощо. А проте українське археологічне середовище Східної Галичини від останньої чверті XIX ст. до початку Другої світової війни активно розвивалося, ставало доволі потужним і вносило помітну лепту в розвиток української гуманітаристики.

Від середини XIX ст. відбувається доволі швидкий процес інституціоналізації науки і збільшення її кадрів. Ці явища спостерігаються і у Східній Галичині, де виникають українські та польські наукові інституції, які не можна вважати закритими в національному плані. У межах діяльності наукових осередків є чимало прикладів наукової співпраці, що позитивно впливали на розвиток науки.

Українська археологія габсбурзького Львова розвивалася навколо Ставропігійського інституту, Народного дому, НТШ і Національного музею²¹⁵. Представлена вона кількома дослідниками, які були більше істориками – археологія стала для них радше хобі. Йдеться про Антона Петрушевича, Ісидора Шараневича, Михайла Грушевського, Володимира Гребеняка,

²¹⁵ Детальніше див.: Булик Н. Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки. *АДЛУ*. Львів, 2008. Вип. 11. С. 209–237.

Ярослава Пастернака, Йосипа Пеленського та, частково, Богдана Януша. Саме вони заклали підґрунтя для розвитку української археології на теренах заходу України, а окремі з них (Я. Пастернак, Й. Пеленський, Б. Януш) продовжили свою наукову діяльність у царині археології і в «польський» період.

Територія Волині перебувала у складі Російської імперії і розвиток археології там мав свої особливості. Тут існували польське археологічне середовище та підтримуване державою російське. На цих теренах головно працювали київські історики й археологи. У контексті розвитку археології на Волині важливу роль відіграла діяльність Київської археографічної комісії (1843–1921), до якої перейшли відповідні функції Тимчасового комітету для пошуку старожитностей²¹⁶.

Від середини ХІХ ст. мода на археологію спостерігається в багатьох країнах Європи, тому не дивно, що українські історики ввели цю нову наукову дисципліну до сфери своїх наукових зацікавлень.

За відсутності власної держави дослідження праісторії набули виняткової актуальності. Адже українські дослідники намагалися за допомогою археології довести, що землі Східної Галичини споконвіку заселяли праукраїнські племена. Тому наукові пошуки зосереджувалися передовсім навколо відомих літописних пам'яток і давньоруських міст, як-от Бужеськ, Галич, Звенигород, Пересопиця, Тереховля, Львів тощо. Саме тоді в науковій літературі точилися дискусії щодо розташування княжих столиць Галича та Звенигорода²¹⁷. Власне археологічні розкопки львівських дослідників у майбутньому поставили крапки в цих дискусійних питаннях.

Одним із перших у Східній Галичині до археологічних студій приступив Ставропігійський інститут. Ця замкнута елітарна інституція об'єднувала представників науки та культури. За статутом, його членом можна було стати, маючи лише українську національність і греко-католицьке віросповідання²¹⁸.

²¹⁶ Журба О. Київська археографічна комісія 1843–1921: нарис історії і діяльності. Київ, 1993. С. 58.

²¹⁷ Грушевський М. Звенигород Галицький. *Записки НТШ*. Львів, 1899. Т. 31–32. С. 1–28.

²¹⁸ Орлевич І., Пашук В. Українські товариства Історія Львова у трьох томах. Львів, 2007. Т. 2. С. 371.

Археологічні дослідження Ставропігійського інституту припадають на 1880–1890-ті роки. Його діячі неодноразово наголошували на необхідності проведення розкопок із метою дослідження могильників, городищ, фундаментів церков. Першим кроком до зацікавлень археологічними пам'ятками в середовищі Ставропігії можна вважати виступ львівського історика І. Шараневича на З'їзді педагогів у Коломиї (1870). Дослідник намагався пояснити присутнім, які саме предмети та пам'ятки старовини є значимими історичними джерелами. Він звертав увагу аудиторії на важливість вивчення могил, курганів, городищ, руїн замків, давніх цвинтарів, монастирів і викопних знахідок для вивчення історії²¹⁹.

Приблизно в той час археологією зацікавився український історик, мовознавець, керівник митрополичої консисторії А. Петрушевич, який розпочав археологічні пошуки в Галичі. На основі розкопаних окремих церквич та власної інтерпретації церкви Пантелеймона створив реконструкцію топографії Галича²²⁰, яка виявилась помилковою. Його графічні матеріали згодом були використані під час археологічної виставки 1888–1889 рр. у Ставропігійському інституті. Дмитро Дорошенко називав Антона Петрушевича «автодидактом на полі археології та історії»²²¹. Однак у справі локалізації княжого Галича А. Петрушевич помилявся, бо вважав місцем розташування столиці сучасний Галич.

Ісидор Шараневич – найвідоміший археолог Ставропігійського інституту. З його іменем пов'язані розкопки в містечку Галич й сусідньому селі Залуква на Станиславівщині, селах Чехи та Висоцьке Бродівського повіту на Львівщині. Свої планові археологічні дослідження він розпочав 1882 р. на терені княжого Галича, коли отримав відповідний дозвіл від Крайового відділу та фінансування в сумі 2 000 зл.²²². Його роботи тривали впродовж 1882–1887 рр.²²³. Але тут

²¹⁹ Szaraniewicz I. O źródłach służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego. Rzecz czytana na posiedzeniu oddziału Lwowskiego Towarzystwa Pedagogicznego dnia 15.IV.1870. Lwów, 1870. S. 4–5.

²²⁰ Петрушевич А. С. Археологические находки близ города Галича. *Вестник Народного Дома*. Львов, 1882–1884. № 1–18.

²²¹ Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. Київ, 1996. С. 181.

²²² ЦДІА України у Львові. Ф. 146. Оп. 51а. Спр. 1030. Арк. 3.

варто зацентувати на певних моментах непорозумінь і перешкод, створених для українського дослідника на право проведення робіт. Консерватор Войцех Дідушицький ветоував проведення досліджень у Галичі та виплату виділених Крайовим відділом грошей. Протиріччя між В. Дідушицьким й І. Шараневичем виникли щодо потреби та доцільності термінових досліджень Галича²²⁴. Войцех Дідушицький відверто висловив сумніви щодо наукової компетенції дослідників зі Ставропігії у справах ведення масштабних археологічних розкопок, хоча на той час Ісидор Шараневич був уже професором Львівського університету і мав певний досвід виконання археологічних робіт. Войцех Дідушицький пропонував залучити із Кракова «більш компетентну» комісію. Але цю пропозицію І. Шараневич відхилив. Меценатом виконання досліджень Галича став В. Федорович – власник сіл Вікно, Товсте та Чернігівці, що на Поділлі. Тоді польові дослідження І. Шараневича охопили 17 моргів²²⁵ поля. Ісидор Шараневич дослідив шість церквищ на терені Галича і мав свою теорію розташування княжого Галича, яка теж не була підтверджена.

Знахідки з розкопок Галича й інших пам'яток були представлені на виставці у Львівській політехнічній школі 1885 р. Після її закінчення В. Дідушицький мав намір перевезти експонати у фонди приватного музею Дідушицьких. Проти цього виступили І. Шараневич, А. Петрушевич та інші дослідники. Згодом справа набула значного розголосу і дійшла до львівського магістрату, за рішенням якого 1886 р. археологічні матеріали з виставки перевезли у приміщення Ставропігійського інституту, де облаштували відповідні умови для збереження артефактів і проведення нової виставки.

У 80-х роках ХІХ ст. львівська Ставропігія поступово з малопомітної культурно-просвітницької організації перетворилася на потужний науковий центр. У 1888 р. інститут організував і провів археологічно-бібліографічну

²²³ Шараневич І. Известия о результате исследовательских раскопок в рубежах древне-княжого Галича предпринятых в г. г. 1886–1887. Львів, 1888. 8 с.

²²⁴ Zachariewicz W., Szaraniewicz I. Plan robot podjęć się mający w celu odszukania i bliższego zbadania starodawnych budowli lub innych historycznych pomników w Załukwi, w Haliczu i na Kryłosisie. *Przegląd Archeologiczny*. Lwów, 1883. Z. 2. S. 36–38.

²²⁵ У Галичині тоді 1 морг = 0,57 га.

виставку, яка стала основою Музею Ставропігійського інституту. Його експозиція складалася із двох відділів: археологічно-артистичного й бібліографічного. Археологічна частина виставки представлена головно матеріалами із княжих міст (Галича, Звенигорода), а також випадковими знахідками (наприклад Молотівський скарб)²²⁶.

Варто зауважити, що до 1892 р. Ставропігійський інститут формально залишався єдиною науковою інституцією українців у Львові. Проте тут були внутрішні протиріччя. Із другої половини ХІХ ст. в українському середовищі загострилися дискусії між народовцями та русофілами щодо національної ідентичності галицьких українців. Управа Ставропігійського інституту опинилася на боці русофілів. І тому на зламі ХІХ–ХХ ст. «общерускій язык» став офіційною мовою документації та друкованої продукції інституту. У русофільському середовищі, яке ідеологічно та фінансово підживлював російський царизм, напередодні Першої світової війни переважали антиукраїнські настрої. Русофіли Ставропігії підтримували тісні контакти з різними російськими слов'янофільськими товариствами²²⁷. Наприкінці ХІХ ст. археологічна наука в цій інституції почала входити у кризову смугу.

У цей час наукові сили українського національного спрямування консолідує Наукове товариство ім. Шевченка. На початковому етапі його створення, у червні 1874 р., до Контрольної комісії ввійшов І. Шараневич²²⁸.

Після реорганізації НТШ у березні 1892 р. НТШ із науково-популярної, культурно-просвітницької установи перетворюється на потужний науковий заклад – Всеукраїнську академію наук. Основним завданням, згідно з положеннями його статуту, став збір і збереження пам'яток старовини²²⁹.

У 1894 р. до Львова переїхав Михайло Грушевський (1866–1934). Він був талановитим учнем відомого київського історика й археолога Володимира

²²⁶ Детальніше див.: Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014. С. 96–124.

²²⁷ Орлевич І., Пашук В. Українські товариства Історія Львова... С. 373.

²²⁸ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Мюнхен–Париж, 1986. С. 41.

²²⁹ Грицак Я. Й. Формування академічного статусу НТШ. *Т. Шевченко і українська національна культура: матеріали наукового симпозіуму (Львів, 8–9 червня 1989 р.)*. Львів, 1990. С. 70.

Антоновича. У 1897 р. М. Грушевського обрали головою НТШ. На тоді він уже мав чималий науковий доробок у галузі історії, у якій важливу роль відводив археології. Зокрема, у першому томі «Історії України-Руси» М. Грушевський про значення археології писав так: «... до недавніх часів історія народів починалася першими історичними письменними звітками про них. Тепер дві молоді науки – археологія з антропологією й порівняльне язикознавство – розширили науковий обрій далеко поза сі границі»²³⁰.

Дослідник вважав, що залучення археологічних джерел необхідне для вивчення ранніх періодів історії людства. І незважаючи на те, що М. Грушевський упродовж усього життя залишався вірним історії, його заслуги перед археологією значні й пов'язані з галицьким періодом життя і діяльності.

Під керівництвом М. Грушевського Історико-філософська секція багато уваги приділяла археологічному напрямку роботи. У межах її роботи допоміжними дисциплінами були Археологічна та Статистична комісії²³¹. Михайло Грушевський власним прикладом заохочував розвиток археології у стінах НТШ хоча б тим, що його перші публікації на сторінках «Записок НТШ» присвячені саме археології²³². Крім того, він періодично на порядок денний ставив обговорення та дискусії на археологічну тематику. Так, із 1894 р. по 1913 р. було виголошено й обговорено 32 доповіді, підготовлених на археологічних джерелах²³³. Учений започаткував у НТШ багатопланові польові археологічні дослідження. Відразу після приїзду до Львова в 1894 р. він розпочав розкопки на великому могильнику біля сіл Чехи (тепер – Лугове) і Висоцько на Львівщині²³⁴. Роботи тривали впродовж 1895–1898 рр. спільно з І. Шараневичем, однак різними розкопками.

²³⁰ Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. Львів, 1898. Т. 1: До початку XI віка. С. 13.

²³¹ Кубійович В. Нарис історії НТШ (1873–1949). Львів, 1991. С. 21.

²³² Грушевський М. Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Брідський). *Записки НТШ*. Львів, 1895. Т. 6. С. 11–12; Грушевський М. Дальші розкопки в с. Чехах. *Записки НТШ*. Львів, 1895. Т. 7. С. 1; Грушевський М. Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина). *Записки НТШ*. Львів, 1896. Т. 10. С. 1–4; Грушевський М. Печатка з Ступниці під Самбором. *Записки НТШ*. Львів, 1899. Т. 31–32. С. 1–4.

²³³ Крип'якевич І. Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського в 1894–1913 рр. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 396.

²³⁴ Петегирич В., Павлів Д. Археологія у дослідженнях членів НТШ. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 412; Бандрівський М., Крушельницька Л., Купчинський О. Від редакторів тому. *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 1998. Т. 235. С. 6.

Дослідження могильника проводилося на новому науковому рівні. Цьому посприяло те, що М. Грушевський переніс нові методи із київського (В. Антонович) до львівського наукового центру²³⁵, зокрема вивчення великими площами (галицькі археологів копали методом траншей). У результаті кількарічної роботи вдалося дослідити понад 370 поховань. Аналіз речового матеріалу уможливив виділення пам'ятки в окрему археологічну культуру, якій надали назву за місцем знаходження – «культура Чехи-Висоцько». Дослідження на могильнику стали, фактично, першими розкопками виконаними на значно вищому методичному рівні. Так твердити дає підстави ретельна фіксація матеріалів, детальний аналіз речового комплексу, спроба пошуків аналогій з іншими культурами. Крім цього, із розкопок захоронень залишилися ситуаційні плани та фотоматеріали, які демонструють професіоналізм дослідників.

Вивчення могильника Чехи-Висоцько стало новим етапом розвитку української археології Східної Галичини. На її прикладі можна побачити якісні зміни, що відбулися в методиці археологічних досліджень у 1890-х роках. Варто зауважити, що результати розкопок М. Грушевського відразу були опубліковані на сторінках наукових видань, найперше – «Записок НТШ»²³⁶, а згодом – у часописі Грона консерваторів Східної Галичини «*Teka Konserwatorska*»²³⁷. Ці дослідження провели видатні представники двох різних генерацій українських археологів – І. Шараневич і на 37 років молодший М. Грушевський, вихований в іншій епосі, а також в іншому науковому середовищі. Очевидно тому на інформацію М. Грушевського, як більш достовірну, покладалися його сучасники²³⁸.

У контексті діяльності Михайла Грушевського у НТШ варто виокремити його співпрацю з багатьма вченими, зокрема з Федором Вовком (1847–1918),

²³⁵ Пастернак Я. Ті, що розкрили підземний архів України (Пам'яті видатних археологів України). Терм. Детройт, 1962. Р. 1. Ч. 1. С. 9.

²³⁶ Грушевський М. Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Брідський). *Записки НТШ*. Львів, 1895. Т. 6. С. 11–12; Грушевський М. Дальші розкопки в с. Чехах. *Записки НТШ*. Львів, 1895. Т. 6. С. 1.

²³⁷ Szaraniewicz I. Smentarzyska przedhistoryczne w Czechach i Wysocku w powiecie brodzkim, odkryte w 1895, 1896 i 1897. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1900. R. 2. S. 1–30.

²³⁸ Наулко В., Руденко Н., Франко О. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. Львів, 2001. С. 35.

який тоді проживав у Парижі. В архіві НТШ збереглося чимало матеріалів, що ілюструють наукові контакти вчених.

У 1896 р. Ф. Вовк співпрацював із НТШ у підготовці етнографічних матеріалів, однак тут теж відбувся конфлікт поколінь. Федір Вовк не завжди належно оцінював наукові здібності молодого Грушевського, що ставало причиною гострих розбіжностей у різних наукових питаннях. Розрив у їхніх стосунках відбувся у жовтні 1898 р.²³⁹. Понад 3 роки вони не спілкувалися. Щоправда, для популяризації української науки особисті амбіції іноді відходили на другий план. У 1900 р. у Парижі відбувся XII Міжнародний конгрес праісториків, антропологів та археологів. Представником НТШ на ньому був Ф. Вовк, який виголосив реферат М. Грушевського «Похоронні поля в Чехах», що йому передав І. Франко²⁴⁰.

Співпраця НТШ в особі М. Грушевського з Ф. Вовком в археології була важливою для обміну досвідом, ознайомлення з результатами української науки в Європі, обміну літературою, поповнення колекцій тощо. Так, наприклад, улітку 1903 р. Ф. Вовк прочитав курс лекцій з археології в НТШ у Львові²⁴¹, що демонстрували кращі здобутки французької археології, привізши із Франції колекцію артефактів. Її показ супроводжували його розповіді про археологічну періодизацію Габріеля Мортільє (1821–1898), чії термінологія та основи хронології використовують досі²⁴².

Михайло Грушевський значну увагу приділяв пам'яткам археології Київської Русі. Цій тематиці присвячено велику теоретичну статтю про літописний Звенигород²⁴³. Автор подав детальний аналіз писемних та археологічних джерел, вирішивши дискусійне питання про локалізацію

²³⁹ Франко О. Неопублікована епістолярія Михайла Грушевського з Федором Вовком (1895–1913). *Михайло Грушевський і Західна Україна: доповіді й повідомлення наукової конференції (Львів, 26–28 жовтня 1994 р.)*. Львів, 1995. С. 45.

²⁴⁰ Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка. *З історії Наукового товариства імені Шевченка: збірник доповідей і повідомлень наукових сесій НТШ у Львові*. Львів, 1997. С. 91.

²⁴¹ Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. Київ, 2001. С. 226; Берест Р., Таравська Л. До питання про формування археологічних збірок Музею НТШ у Львові в кінці XIX – на початку XX ст. *АДЛУ*. Львів, 2000. Вип. 4. С. 230.

²⁴² Brézillon M. *Dictionnaire de la préhistoire*. Paris, 1969. P. 161.

²⁴³ Грушевський М. Звенигород Галицький. *Записки НТШ*. Львів, 1899. Т. 31–32. С. 1–28.

літописного Звенигорода. Він перший використав підвісні свинцеві печатки від князівських грамот у справі локалізації стольного міста.

Археологічна діяльність М. Грушевського охоплює короткий період його наукової роботи, однак польові дослідження вченого вплинули на подальші праці про найдавніше минуле. Його ставлення і розуміння результатів археологічних досліджень ілюструють висновки до статті 1904 р.: «... ми повинні залишити археології те, вона мусить і може нам дати – історію культури певної території, нехай вона се зробить свobodно, не в'яжучись з історичними відомостями»²⁴⁴. Дуже важливо, що не межі ХІХ–ХХ ст. історик такого рівня відводив належну роль археологічним джерелам.

На початку ХХ ст. НТШ поповнили нові кадри. Серед них варто відзначити Богдана Януша та Володимира Гребеняка.

Богдан Януш (1887–1930) в археології був самоуком. Він належав до українського й польського інтелектуальних середовищ. «З роду і переконання українець, силою незавидних обставин працював переважно в польських видавництвах, але утримував з українською наукою тісні зв'язки і містив у наших видавництвах статті під псевдонімом Василь Карпович», – писав у некролозі про дослідника Іван Крип'якевич²⁴⁵.

Богдан Януш здійснив чимало піших мандрівок по Галичині з метою збору археологічного матеріалу. Короткий період працював у Музеї НТШ. Варшавський археолог В. Антоневич згадував, що Б. Януш мав вроджений талант впорядковувати археологічні збірки. Перші роботи на археологічну тематику він опублікував ще навчаючись у 7-му класі гімназії²⁴⁶. У грудні 1907 р. на засіданні Історико-філософської секції НТШ виступив із доповіддю «Камінь з загадковим знаком в селі Заздрості, Тереховлянського повіту», яка мала значний успіх і була опублікована в «Записках НТШ»²⁴⁷. До Першої

²⁴⁴ Грушевський М. Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи. *Статті по славяноведенью*. Санкт-Петербург, 1904. Вып. 1. С. 330.

²⁴⁵ І.К. Богдан Януш (посмертна згадка). *Діло*. 7.11. 1930. Ч. 249.

²⁴⁶ Берест Р., Берест І. Краєзнавчі студії Богдана Януша. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 206.

²⁴⁷ Януш Б. Камінь з загадковим знаком в с. Заздрості (Тереховлянського пов.). *Записки НТШ*. Львів, 1907. Т. 80. С. 125–128.

світової війни Б. Януш займався археологією. Наступна його діяльність пов'язана з охороною пам'яток, про що йтиметься у відповідному розділі.

Трагічно склалася доля молодого та перспективного члена НТШ Володимира Гребеняка (1892–1915) (рис. А. 2), який встиг якнайкраще зарекомендувати себе в науковому середовищі Львова. Його шлях в археології, крім НТШ, пов'язаний із Львівським університетом, де він студіював археологію та антропологію. Його близькими університетськими друзями були польський археолог В. Антоневич та Я. Пастернак. Разом із Ярославом Пастернаком він брав участь в археологічно-антропологічних експедиціях вивчення печери Вертеба під керівництвом антрополога Яна Чекановського.

У середовищі НТШ студент 4-го курсу університету почав формуватися як учений-археолог. У квітні 1914 р. В. Гребеняк став членом Етнографічної комісії. На цей час він уже мав певний науковий доробок у галузі археології. Зокрема, на шпальтах газети «Діло» вийшли статті «Значінє останніх археологічних здобутків для нашої преісторії» (1910) та «Значінє преісторії і преісторичних пам'яток» (1911), а також праці на сторінках «Записок НТШ»²⁴⁸. Володимир Гребеняк також був постійним дописувачем рубрики «Наукова хроніка» в цьому ж часописі. Його перу належала велика кількість рецензій на археологічні праці та відгуків на наукові форуми. У співпраці з М. Грушевським В. Гребеняк опублікували низку рецензій на праці Л. Нідерле, В. Хвойки, В. Антоновича, М. Біляшівського, а також польських археологів А. Кіркора, В. Деметрикевича, К. Гадачека²⁴⁹. У невеличкому некролозі на сторінках журналу «Хроніка НТШ» представлено огляд його наукових здобутків²⁵⁰, який, зважаючи на вік, вражає. Маючи досвід роботи в галузі антропології, В. Гребеняк ініціював створення антропологічного розділу в «Матеріалах до української етнографії».

²⁴⁸ Гребеняк В. Сліди скитської культури в Галичині. *Записки НТШ*. Львів, 1914. Т. 117–118; Гребеняк В. Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини. *Записки НТШ*. Львів, 1915. Т. 122. С. 5–28.

²⁴⁹ Петегрич В., Павлів Д. Археологія у дослідженнях членів НТШ. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 414.

²⁵⁰ Володимир Гребеняк. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові*. Львів, 1914–1918. Вип. 60–62. С. 127–128.

У практичній археології В. Гребеняка цікавили пам'ятки скіфського часу. Йому належить особлива заслуга у вивченні висоцької культури, зокрема він першим аргументував окремішність артефактів цієї культури серед інших²⁵¹.

Про зростання значення археології в дослідженнях НТШ свідчить те, що на засіданні Історико-філософської секції 26 листопада 1913 р. М. Залізняк подав проєкт заснування Археологічно-етнографічної комісії. На наступному засіданні (31 грудня 1913 р.) прийнято рішення про її утворення, але активувати його вирішено пізніше²⁵². Однак реалізувати плани не вдалося, оскільки в розвиток науки у Львові внесла свої корективи Перша світова війна. З початку російської окупації Галичини наукова еліта Львова залишилася без засобів до існування. Окрім фінансових проблем було складно морально²⁵³.

Ситуація для українського і польського археологічних середовищ склалася вкрай складною. НТШ втратило довголітнього голову, палкого прихильника археології М. Грушевського. Перша світова війна застала його зі сім'єю на відпочинку у Криворівні на Гуцульщині²⁵⁴. Перед наступом російських військ на Галичину сім'я Грушевського через Відень переїхала до Італії, а звідти – до Києва. До Львова він більше не повернувся. З перших днів війни на військову службу в австрійську армію призвали Я. Пастернака та В. Гребеняка. Спочатку В. Гребеняк потрапив на старшинські курси до Гляйхенберга²⁵⁵, а потім його скерували у 19-й полк крайової оборони, який формували в Будапешті. З Будапешта у травні 1915 р. формування перекинули на російський фронт у Галичину. 6 червня В. Гребеняк надіслав останнього листа з фронту, де писав, що чується фізично й духовно виснаженим і щодня по 16 годин на ногах долає кілометри шляху²⁵⁶. 7 червня він загинув у бою біля с. Слобідка Калуського

²⁵¹ Бандрівський М. Все ще недооцінений археолог Володимир Гребеняк (1892–1915). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 80.

²⁵² Крип'якевич І. Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського в 1894–1913 рр. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 410.

²⁵³ Janusz B. Wspomnienie o śp. Karolu Nadaczecku. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. S. 74.

²⁵⁴ Сіромський Р. «Велика погибельна руїна»: Перша світова війна в історіософії Михайла Грушевського. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2016–2021. Спецвипуск. С. 235.

²⁵⁵ Романюк Т. Внесок Володимира Гребеняка у розвиток української археології. *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 2007. Т. 253. С. 725.

²⁵⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2243. Арк. 59.

повіду. Значно менше даних про Я. Пастернака, який після закінчення війни ще довго перебував на еміграції.

З 1914 р. по 1919 рр. були відчутними втрати колекцій НТШ. У період окупації Львова російськими військами від осені 1914 р. до початку літа 1915 р. будинок НТШ та музей були опечатані²⁵⁷. Поза офіційними втратами музейних колекцій зникло чимало приватних збірок. Ярослав Пастернак згадує про знахідки доісторичної і княжої доби зі Звенигорода біля Львова із приватної колекції священника Івана Білінкевича²⁵⁸, яку конфіскували угорські вояки восени 1914 р. як воєнну здобич²⁵⁹. Після відступу російських військ у 1915 р. НТШ продовжило роботу з упорядкування фондів, однак кілька разів ця справа починалася наново через рішення вислати найцінніші речі до Відня на тимчасове зберігання на час можливої повторної окупації.

Процес наукового вивчення пам'яток старовини в Галичині розпочався дещо швидше, ніж на Волині. На волинських землях, що були під владою Російської імперії, дослідження до кінця XIX ст. були переважно краєзнавчими. Як згодом писав О. Цинкаловський: «...цей край із населенням більше 3 000 000 чоловік не мав жодної вищої школи. Віддалений від університетських міст, він становив територію, де проводили лише випадкові експедиції. Не було також й опрацювань археологічних»²⁶⁰. Певним поступом у зацікавлені археологією можна вважати створення 1896 р. Волинського церковно-археологічного товариства²⁶¹.

Одним із перших, хто професійно досліджував Волинь, був професор Київського університету В. Антонович. За словами його учня М. Грушевського, він «став справжнім засновником української археології і знайшов у цій сфері

²⁵⁷ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Львів, 1918. Ч. 60–62. С. 141–144.

²⁵⁸ Серед матеріалів колекції І. Білінкевича цікавою видається знахідка богині Артеміди-Діани з ланню розміром у долоню, знайдена на стерні у Звенигороді. Колекцію оглядав К. Гадачек, який вважав, що вона з'явилася випадково – хтось її загубив, оскільки за всіма ознаками «єсть безперечно старинним предметом» (Національний Музей у Львові. Од. зб. о./н. Арк. 41, 42).

²⁵⁹ Пастернак Я. Княжий Звенигород в доісторичній і ранне-історичній добі. *Життя і знання*. Львів, 1931. Ч. 9. С. 279.

²⁶⁰ Sunkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1961. S. 1.

²⁶¹ Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів, 2010. С. 31.

багато співробітників і продовжувачів»²⁶². Найбільша його заслуга перед археологією Волині – створення «Археологічної карти Волинської губернії», де за географічним принципом подано опис городищ, могильників, монетних і речових скарбів у 1 105 населених пунктах²⁶³.

Розвиток української археології перервала Перша світова війна. Після неї Галичина та Західна Волинь стали частиною Другої Речі Посполитої, відтак відбулися певні зміни у ставленні до українських вчених. Ці перетворення були не на краще, проте українська археологія продовжила розвиватися й у міжвоєнне двадцятиліття дала потужні наукові результати.

3.2. Наукове товариство імені Шевченка в міжвоєнний період: музей, організація археологічних досліджень, постаті, здобутки

Час найбільшого розквіту й одночасно найбільших труднощів у розвитку академічної української археології Львова припадає на міжвоєнний період, коли Східна Галичина стала частиною Другої Речі Посполитої. НТШ відновило свою діяльність у березні 1921 р.²⁶⁴. Закладена в австрійський період методико-теоретична база для розвитку археології у стінах НТШ давала добрий результат. Поступово товариство перетворилося на основний осередок української археології. Найкраще його репрезентували Юрій Полянський (1892–1975) (рис. А. 4) та Ярослав Пастернак (1892–1969) (рис. А. 3). Водночас відчувалися фінансові труднощі й небажання влади підтримувати українську науку. НТШ позбавили права публікувати шкільні підручники, що неабияк позначилося на його фінансовому стані. Восени 1922 р. поширилися погроми українських культурно-освітніх установ Львова радикально налаштованими поляками, які не оминули будинок товариства і завдали значних фінансових збитків, зокрема «дня 23 вересня підложили невикриті варвари в сінях камениці бомбу з очевидним наміром, знищити бібліотеку й музей Товариства. На щастє,

²⁶² Грушевський М. Развитие украинскихъ изученій въ XIX в. и раскрытіе в нихъ основныхъ вопросовъ украиновѣдѣнія. *Украинскій народъ в его прошломъ и настоящемъ*. Санкт-Петербургъ, 1914. С. 29.

²⁶³ Антоновичъ В. Б. Археологическая карта Вольнской губерніи. Москва, 1900. 131 с.

²⁶⁴ Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Звідомлення за рр. 1921–1922. Львів, 1922. Вип. 1–2. Ч. 65–66. С. 1.

намір не вдавсь»²⁶⁵. НТШ продовжувало існувати, регулярно видавало «Записки НТШ» (1920–1930 рр. – 34 томи), де опубліковано більшість наукових праць Ю. Полянського та Я. Пастернака, «Хроніку НТШ» тощо²⁶⁶.

Археологія у НТШ зосереджувалася навколо музею, який став провідним українським науковим осередком на теренах заходу України. Польові дослідження науковців НТШ періодично поповнювали його фонди. Як згодом відзначав Я. Пастернак: «Археологічний відділ музею став уже централею українських археологічних дослідів, наче Археологічним Інститутом для всіх українських західніх земель»²⁶⁷. Саме тому про академічну й музейну археологію у НТШ варто говорити як про одне ціле. Це – добрий приклад чисельних польових робіт, популяризації, наукового опрацювання, налагодження комунікації з колегами з інших осередків й одночасно збереження, реставрації та експонування археологічних артефактів.

У міжвоєнний період у НТШ добре налагодилася експозиційна та фондова робота, однак не менш важливого значення надавали польовим археологічним дослідженням, публікаціям нових матеріалів та фондових колекцій, участі в наукових форумах із метою популяризації головних здобутків української археології. НТШ постійно намагалося шукати кошти для виконання робіт, сприяти організації наукових стипендій до музеїв археологічного профілю з метою ознайомлення із колекціями та пошуком аналогій місцевих знахідок. Поза тим науковці НТШ виголошували публічні лекції на археологічну тематику для загалу, публікували науково-популярні статті на сторінках періодичних видань тощо. На цих основних напрямках діяльності пропоную зупинитися детальніше.

Певні зміни у НТШ відбулися ще до закінчення війни. У 1917 р. управу музею очолили відомий географ, картограф й етнограф Степан Рудницький (1877–1937) та антрополог і зоолог Іван Раковський (1874–1949). Вони

²⁶⁵ Там само. С. 5.

²⁶⁶ Кубійович В. Мемуари. Роздуми. Вибрані листи. Т. 2 / уряд. Шаблій О. І. Париж–Львів, 2000. С. 75–77.

²⁶⁷ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.І.1935–31.ХІІ.1937. Культурно-історичний музей Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937. Львів, 1937. Ч. 73. С. 95.

розробили план упорядкування й розміщення музейних експонатів у п'яти відділах: археологічному, етнографічному, природописному, галереї портретів, церковного мистецтва²⁶⁸.

Музей займав вісім кімнат першого і другого поверхів будинку НТШ на Чарноцького, 24 (тепер – Винниченка, 24)²⁶⁹ (рис. В. 1). Частина наявних експонатів, зберігалася в окремих фондах²⁷⁰. Археологія розміщувалася в чотирьох кімнатах першого поверху²⁷¹. Варто зазначити, що в роки війни музей, хоч доволі повільно, та все ж поповнювався археологічними експонатами. Зазвичай це були випадкові знахідки, поховальна урна із Золочівського повіту, яку знайшли селяни 1916 р., чи кам'яна сокира, яку випадково виявили 1906 р. біля Бродів²⁷². Загалом, на 1916 р. у фондових збірках Музею НТШ зберігалися унікальні артефакти, які потребували належного догляду та реставрації. Наприклад, «колекції передісторичних викопанок і знахідок з різних місцевостей Подніпров'я і Подністров'я – мають першорядне наукове і національно-культурне значіння... коли ж додати до них частину палеолітичної мізиньської колекції (присланої проф. Ф. Вовком – з її сенсаційними костяними артистичними виробами)²⁷³. На кінець 1919 р. в археологічному відділі Музею НТШ нараховувалося 6 218 предметів²⁷⁴.

Колекція негативів на склі, яка збереглася у відділі археології, дає змогу вперше фрагментарно відтворити вигляд археологічної експозиції Музею НТШ²⁷⁵. Для відвідувачів він працював щонеділі²⁷⁶.

Одна з найбільших тодішніх його потреб – лабораторія для консервації експонатів, відсутність якої була дуже відчутною²⁷⁷.

²⁶⁸ Полянський Ю. Стан Музея у 1914–1920 рр. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Ч. 63–64. Львів, 1920. С. 103; Томенюк О., Богущкий А., Ситник О. В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і Музей НТШ. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 11–40.

²⁶⁹ *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Ч. 63–64. Львів, 1920. С. 4.

²⁷⁰ Дорошенко В. *Огнище української науки – наукове Товариство ім. Шевченка*. Нью-Йорк–Філадельфія, 1951. С. 76.

²⁷¹ Сьогодні в цих кімнатах розміщено відділ археології та Археологічний музей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

²⁷² Полянський Ю. Стан Музея у 1914–1920 рр. ... С. 105.

²⁷³ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 778. Арк. 3–4.

²⁷⁴ *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Ч. 63–64. Львів, 1920. С. 107, 110.

²⁷⁵ НА ВІ ІУНАН України. Негативи на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

²⁷⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 781. Арк. 16–18.

Виокремленню археології у відділ передувало створення незалежної Музейної комісії на початку 1918 р., до завдань якої входило «заняти ся гладженням музею»²⁷⁸. У середині липня 1920 р. на роботу в музей прийшов Ю. Полянський, якому доручили «передовсім консервацію і нагляд над збірками»²⁷⁹ (рис. В. 4). Перед тим він працював у бібліотеці НТШ²⁸⁰. На засіданні відділу 7 серпня 1920 р. вирішили дати музею назву – «Український національний музей Наукового товариства ім. Шевченка»²⁸¹. У цей час відбулася інвентаризація відділу археології, всі матеріали було згруповано за археологічними культурами.

Восени 1920 р. кустошем археологічного відділу музею став Йосип Пеленський (1879–1957)²⁸², відомий дослідженнями княжого Галича²⁸³. Ще 1914 р. у Кракові вийшла друком його узагальнювальна праця «*Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej: na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych*». Тут були вміщені й результати його власних польових досліджень 1909 р. і 1911 р.²⁸⁴. Тоді ж мала відбутися габілітація Й. Пеленського на доцента Ягеллонського університету, однак початок війни перекреслив ці сподівання. За станом здоров'я він був звільнений із фронту і відправлений на лікування до санітарної частини 89-го піхотного полку австрійської армії у Пшеворську. Однак повного звільнення від військової служби Й. Пеленському вдалося домогтися лише в листопаді 1917 р. завдяки протекції митрополита А. Шептицького²⁸⁵. У цей час Й. Пеленський став

²⁷⁷ Пастернак Я. Музей Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові за 1928 р. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–30*. Ч. 69–70. Львів, 1930. С. 32.

²⁷⁸ Наукова діяльність товариства. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1914–1918*. Ч. 60–62. Львів, 1918. С. 14.

²⁷⁹ Полянський Ю. Стан Музею у 1914–1920 рр. ... С. 108. Полянський Ю. Стан музею в 1914–1920 рр. / [відбитка]. Львів, 1920. С. 7.

²⁸⁰ Дорошенко Д. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. *Записки НТШ*. Т. 171; Збірник філологічної секції. Т. 30. Нью-Йорк–Париж, 1961. С. 22.

²⁸¹ *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Львів, 1920. Ч. 63–64. С. 5.

²⁸² Наукова діяльність товариства. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Львів, 1920. Ч. 63–64. С. 9.

²⁸³ Лукомський Ю., Романюк Т. Сторінки життя і діяльності Йосипа Пеленського. *Записки НТШ. Праці Археологічної комісії*. Львів, 2002. Т. 244. С. 313.

²⁸⁴ Peleński J. *Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej (na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych)*. Kraków, 1914.

²⁸⁵ Лукомський Ю., Романюк Т. Сторінки життя і діяльності ... С. 316.

членом консерваторського кола Східної Галичини, дійсним членом НТШ і почав працювати в музеї.

Урочисте відкриття музею відбулося 31 жовтня 1920 р. у «найобширнішій з саль першого поверха... будинку при ул. Чарнецького ч. 24», яке розпочалося о 12:30 вітальною промовою тодішнього голови Василя Щурата (1871–1948)²⁸⁶. З цього дня експозиція Музею НТШ була офіційно відкрита для відвідувачів по неділях. Налічував музей вісім відділів: археологічний; етнографічний; модерного мистецтва; старого церковного мистецтва; керамічний; історичний; архів карт та ілюстрацій; природописний²⁸⁷. Впорядкуванням і систематизуванням фондів займався Ю. Полянський, що однаково стосувалося природничих й археологічних колекцій. Як справедливо зазначає дослідниця життя і діяльності Юрія Полянського Олена Томенюк, «ця робота допомогла йому у майбутньому зробити висновки у його польових, лабораторних та кабінетних дослідженнях. Це дало Ю. Полянському змогу розглядати наукові проблеми на широкому фоні природничих та історичних процесів»²⁸⁸.

Упродовж 1921–1922 рр. археологічний відділ музею поповнився невеличкою кількістю експонатів (32 од.), серед них уваги заслуговують випадкові знахідки зі Звенигорода під Львовом²⁸⁹, кам'яний молот і неолітичні сокирки із Бродів²⁹⁰. Вони зафіксовані на світлині з колекції НТШ²⁹¹.

У 1924 р. розпочалися переговори з Я. Пастернаком про можливість очолити археологічний напрям діяльності у НТШ. На той час він закінчив навчання в Карловому університеті і працював у Празі під керівництвом Любора Нідерле. Його кандидатуру розглядали як найвідповіднішу на посаду управителя Музею НТШ задовго до повернення до Львова. Перебуваючи у Празі, він був у постійному контакті з українським науковим і музейним

²⁸⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 776. Арк. 3.

²⁸⁷ Полянський Ю. Стан Музея у 1914–1920 рр. ... С. 110.

²⁸⁸ Томенюк О. Палеогеографічні та археологічні дослідження Юрія Полянського. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 440.

²⁸⁹ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 2. Арк. 212. Інв. н. 15232–15234.

²⁹⁰ Полянський Ю. Стан Музея у 1921–1922 рр. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1921–1922*. Львів, 1922. Ч. 65–66. С. 89.

²⁹¹ НА ВІ ІУНАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака.

середовищем Львова (рис. В. 11). Ініціативу підтримував голова НТШ Кирило Студинський²⁹². У листі І. Свенціцького до Я. Пастернака від 25 травня 1924 р. зазначено: «... була за Вас мова на виділі Товариства ім. Шевченка, як за найвідповіднішого управителя Музея; тут моглаби Вам бути платня яких 120 мільйонів»²⁹³.

Восени 1925 р. НТШ також запросило до праці в музеї інженера Володимира Пещанського²⁹⁴, який поза обов'язками реставрації та фотографування етнографічних експонатів, займався систематизацією археологічних знахідок²⁹⁵.

До 1928 р. єдиним археологом НТШ був Юрій Полянський, який робив виїзди в поле – на його рахунку низка відкритих і досліджених археологічних пам'яток (рис. А. 4; В. 4). Ім'я Ю. Полянського тривалий час було серед заборонених. Відомий він більше як геолог, музейник природничого напрямку²⁹⁶, проте його внесок в археологію НТШ, заходу України та палеоліту важко переоцінити²⁹⁷.

Про науковий авторитет Ю. Полянського свідчить те, що його наукові здобутки в археології та геології обговорювали на засіданні Всеукраїнської академії наук. Відомий геолог Володимир Крокос виголосив доповідь «Огляд робіт Юрія Полянського по четвертинним покладам та археології в Східній Галичині»²⁹⁸. Це – один із небагатьох фактів залучення матеріалів із Галичини до досліджень у підрадянській Україні.

²⁹² Національний Музей у Львові. Оп. 1. Спр. 521. Арк. 36.

²⁹³ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2404. Арк. 24.

²⁹⁴ Володимир Пещанський (1873–1926) – відомий архітектор, мистецтвознавець, реставратор живопису та декоративного мистецтва. Проводив реставраційні й археологічні дослідження в Києві. До Львова переїхав на запрошення митрополита А. Шептицького.

²⁹⁵ Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Звідомлення за р. 1923 від 1.VII. по кінець 1925. Львів, 1926. Ч. 67–68. С. 7.

²⁹⁶ Український природознавчий музей. *Вільне слово*. № 61. 27.11.1941. С. 4.

²⁹⁷ Ситник О. Біля витоків формування палеолітичної науки в Україні (Ю. Полянський). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 16–20; Ситник О. С. Юрій Полянський – перший дослідник західноукраїнського палеоліту. *Археологія*. Київ, 2003. Вип. 1. С. 140–144; Томенюк О. Палеогеографічні та археологічні дослідження Юрія Полянського. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 438–443; Ситник О., Томенюк О. Юрій Полянський та Стефан Круковський – геологічно-палеолітичний тандем. *АДЛУ*. Львів, 2010. Вип. 13. С. 7–52.

²⁹⁸ Зацікавлення науковими працями галичан. *Діло*. Ч. 71. 31.03.1929. С. 3.

Юрій Полянський відстежував виявлені на теренах Галичини й Волині випадкові знахідки і сприяв викупу їх для Музею НТШ. Цікавіші з них опубліковано на сторінках «Записок НТШ». Наприклад, стаття про скарб монет із Межиріча Корецького на Волині: «Гроші зберігалися у великим чорнім глечуку, який зараз же був розбитий. Мені не довелося вивідатися нічого ближче ані про його форму, ані про орнамент»²⁹⁹. До скарбу входили монети середини XVI–XVII ст. До нумізматичного опису Ю. Полянський підійшов із притаманною йому скрупульозністю та фаховістю. У 1926 р. він відвідав княжий Звенигород, де зафіксував пам'ятки пізнього палеоліту та неоліту. Під час одного з відряджень із Звенигорода для Музею НТШ привіз два великі фрагменти імпортової червонолакової кераміки типу «*terra sigillata*» з характерним пластичним орнаментом. Але локалізувати місце знахідки було неможливо, оскільки кераміку селяни виявили значно раніше³⁰⁰. Найбільш вражаючим для археолога був багатий археологічний матеріал княжої доби, що дало підставу в публікації назвати Звенигород «наші мініатюрні Помпеї»³⁰¹.

Варто наголосити, що завдяки старанням і зусиллям Я. Пастернака у фондівих колекціях Народного дому у Львові тоді вдалося відшукати ще 20 великих уламків червонолакової кераміки з цього ж населеного пункту, з яких згодом відреставрували 10 мисок³⁰².

Більшість нових надходжень до музею Ю. Полянський зібрав під час археологічних експедицій. «Друга частина – це принагідні знахідки моїх учеників, які збирали матеріяли на поверхні землі по моїм вказівкам... Вкінці третю групу матеріялів творять принагідні знахідки учителів, священників і селян, які в почуттю важности збереження археологічних пам'яток прислали до Музея поодинокі знайдені предмети», – акцентував дослідник³⁰³.

²⁹⁹ Полянський Ю. Скарб з Межиріча Корецького (пов. Рівне) на Волині. *Записки НТШ*. Львів, 1926. Т. 144–145. С. 216.

³⁰⁰ Пастернак Я. Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини та Волині. *Записки НТШ*. Львів, 1931. Т. 151. С. 1.

³⁰¹ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини. *Записки НТШ*. Львів, 1928. Т. 149. С. 19; Гупало В. Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII ст. Львів, 2014. С. 46.

³⁰² Пастернак Я. Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини та Волині. *Записки НТШ*. Львів, 1931. Т. 151. С. 1–11.

³⁰³ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини... С. 9.

У 1928 р., коли археологією у НТШ зацікавився Я. Пастернак, Ю. Полянський залишив інформацію про нові знахідки з Галичини, що зібрав за останні 4 роки, зокрема зазначивши, що «призбирано біля 1000 предметів, які мусів я в Музею зінвентаризувати»³⁰⁴.

У «Записках НТШ» за 1928 р. Ю. Полянський представив 65 місцевостей з виявленими археологічними пам'ятками, знахідки з яких потрапили до Музею НТШ. Він намагався зафіксувати для науки імена людей, від яких отримував експонат або інформацію про пам'ятку. Важливо, що при описі надходжень він подавав інвентарні номери. Сучасним дослідникам ця інформація дуже корисна, оскільки, опрацьовуючи фотодокументи, на яких збережено лише старі ентешівські номери, чітко можна відстежити походження музейного предмета (рис. В. 8).

Серед цікавих експонатів виділяється скарб княжої доби з Вербова на Тернопільщині³⁰⁵. Між світлин НТШ добре збережений негатив на склі із зображенням цього скарбу з датою на конверті – «10.VI.1929 р. Фотограф Е. Чайков...»³⁰⁶ (рис. В. 10).

Новий етап у розвитку Музею НТШ, та й археології загалом, розпочався навесні 1928 р. після повернення із Праги до Львова Я. Пастернака, який став найпомітнішою фігурою у львівській археології міжвоєнного періоду. Мета переїзду до Львова відображена в публікації газети «Діло» від 26 квітня 1928 р., де Я. Пастернак акцентує, що «прийшла пора воскресити з мертвих початки нашого історичного життя – володіння на рідній землі, добути їх з нутра землі з пієтизмом на денне світло та перевірити на їх основі найстаріші вістки галицької літописи»³⁰⁷.

У цей період ідейних антиукраїнських утисків, різноманітних перешкод польської влади українській інтелігенції позиція Я. Пастернака була дуже важливою для підтримки національного духу. У Львові він пов'язав своє життя

³⁰⁴ Там само.

³⁰⁵ Там само. С. 11.

³⁰⁶ НА ВІ ІУНАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака.

³⁰⁷ Пастернак Я. Середньовічні розкопки на Празькьім Граді та майбутні в Крилосі. *Діло*. Ч. 91. 26.04.1928. С. 2.

з Національним музеєм, НТШ, а згодом ще й з Богословською академією³⁰⁸. Докторська дисертація «Руські Карпати в археології», захищена 1925 р. у Празі під керівництвом Л. Нідерле, була успішно нострифікована у Варшавському університеті. Варто зазначити, що сам дослідник не їздив до Варшави³⁰⁹. Реферат його докторату на засіданні професорського складу університету зачитав його приятель студентських років В. Антоневич і ступінь доктора було одноголосно підтверджено. У листі від 12 грудня 1928 р. В. Антоневич написав: «Вітаю нового д-ра Варшавського університету»³¹⁰.

Дослідження Я. Пастернака високо оцінював І. Крип'якевич, який відзначав, що «автор розглядає культуру обох боків Карпат від найдавнішої кам'яної доби до мандрівки народів і часів слов'янських городищ. В дуже старанно опрацьованих інвентарях зібрано найдрібніші, навіть звістки, про передісторичні знахідки в кожній місцевості Галичини і Закарпаття»³¹¹. 25 вересня 1929 р. Я. Пастернака обрали дійсним членом Історично-філософської секції НТШ³¹². Його робота охоплювала низку обов'язків, відтак, окрім польових робіт, він мусів вчасно публікувати результати досліджень, зокрема на сторінках преси, надавати консультації регіональним музеям щодо культурно-хронологічної належності нововідкритих пам'яток, читати публічні лекції у Львові, Рогатині, Станиславові в межах «Академічних вечорів». Принагідно зауважу, що Я. Пастернак сам проводив фотофіксацію під час розкопок, а в цей час «доступ чужому інтелегентови (а ще з фотогр[афічним] апаратом) до села дуже утруднений і він більше тратив би часу на воловодження з поліцією»³¹³.

Ярослав Пастернак став директором Культурно-історичного музею НТШ 1 січня 1929 р., проте інтенсивну роботу тут провадив із весни 1928 р. Саме

³⁰⁸ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 69; Пахолок Р. Реформа Богословської освіти в Галичині (1929–1944 рр.). *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2012. № 4. С. 67.

³⁰⁹ Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ ст. Львів–Жешів, 2012. С. 87.

³¹⁰ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Спр. 2404. Арк. 17.

³¹¹ Крип'якевич І. Слідами археологів. *Діло*. Ч. 223. 06.10.1928. С. 2.

³¹² Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–30. Львів, 1930. Ч. 69–70. С. 95.

³¹³ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Львів, 1922. Вип. 1–2. Ч. 65–66. С. 16.

влітку–восени 1928 р. із його ініціативи переробили частину археологічної експозиції, у якій акцентовано на пам'ятках неоліту й енеоліту³¹⁴. Одна з найбільших проблем, із якими довелося мати справу новому директорові, – відсутність приміщень. Велика кількість знахідок, головно виробів із кераміки, потребувала великих площ і для експонування та реставрації. За місяць перебування на посаді директора Я. Пастернак писав: «Неможність виставити усього керамічного матеріалу перед його опрацюванням, на що потрібна окрема кімната та лабораторія, зродила потребу заложення магазину на неопрацьовані археологічні матеріали, головно із кераміки, на який призначено одну темнішу неуряджену кімнатку від подвір'я при другому вході до музею»³¹⁵.

Маючи добрий досвід роботи в музеях Праги, Я. Пастернак розпочав повну інвентаризацію відділу археології, щоби зрозуміти, що було втрачено в час війни, а що зовсім не заінвентаризовано: «Головно явилась конечною потреба переведення основної контролі цілого інвентаря, аби можна було виявити, що з предметів підчас численних воєнних ревізій пропало, її переведення стало з технічних причин можливим щойно після обняття управи музею автором цих стрічок і протягом літних та осінніх місяців минувшого року була переведена вже контроля цілого відділу доісторичної та протоісторичної археології»³¹⁶. З ініціативи Я. Пастернака «заведено рухомий листковий каталог відділу по випробуваному чеському взірцеві»³¹⁷. Впровадження карткового каталогу було важливим нововведенням, оскільки тепер усі експонати наносили на окремі картки разом з інвентарними номерами та їхнім зображенням³¹⁸ (рис. В. 6). Імовірно, що саме під час цієї інвентаризації багато фотографували і в такий спосіб творили велику групу склопластин, яка досить добре збережена та є вагомим джерелом для дослідження історії музею³¹⁹.

³¹⁴ Кушнір В. Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892–1940 рр.). Львів, 2021. С. 128.

³¹⁵ Пастернак Я. Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р. І. Відділ археологічно-етнографічний. *Діло*. Ч. 28. 07.02.1929. С. 3.

³¹⁶ Там само.

³¹⁷ Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–30. Львів, 1930. Ч. 69–70. С. 36.

³¹⁸ Окремі інвентарні картки фондової групи «Археологія» збереглися серед документів Я. Пастернака в НА ВІ ІУНАН України.

³¹⁹ НА ВІ ІУНАН України. Негативи на склі. НТШ.

У 1929 р. Музей НТШ уже мав, хоча й примітивну, але власну окрему обладнану лабораторію «біля канцелярії музею», у якій працівники клеїли кераміку. Тоді ж було опрацьовано й законсервовано римські монети з Борочицького скарбу³²⁰. Умови в будинку НТШ були далекими від ідеальних. Управа музею постійно шукала способи їх покращення, особливо музейникам, які працювали з фондovими колекціями. Реальну ситуацію в будинку НТШ відображає коментар Я. Пастернака у статті, присвяченій діяльності музею 1928 р.: «... канцелярія музею містилася з початком року в малій, темній кімнатці біля другого входу до музею. Неможність працювати в ній також із-за вохкості змусила Управу музею перенести її тимчасово до салі кераміки, а щойно пізною осінню, після перенесення воєнного льокатора до другої камениці, повернула вона на своє давнє місце біля салі кераміки. Відзискану рівночасно побіч кімнатку з водотягом призначено на фотографічну темну, комору та консерваційну робітню»³²¹. Ярослав Пастернак особисто піклувався про фахову консервацію та реставрацію археологічних знахідок. Незважаючи на труднощі з робочими приміщеннями, важливою стала наявність власної консерваційної майстерні, у якій виконувалась частина робіт. Поза тим директор Музею НТШ налагодив у цьому напрямі співпрацю з Львівським університетом. Зокрема, стипендіати музею К. Добрянський і магістр Р. Гарасимчук проводили фахову консервацію металевих виробів із розкопок в «археологічній робітні на університеті»³²².

Археологічний відділ музею поповнювався з дарунків і результатів власних розкопок, що їх проводив Я. Пастернак. Принагідно зауважу, що випадкові знахідки, які приносили мешканці сіл і містечок, згодом сприяли проведенню на пам'ятках повномасштабних польових робіт. Так, наприклад, Я. Почапський і Р. Маринович у 1929 р. передали до музею кілька знахідок зі с. Почапи Золочівського повіту і повідомили Я. Пастернакові про відкриття

³²⁰ Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–30. Львів 1930. Ч. 69–70. С. 36.

³²¹ Пастернак Я. Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р. I. Відділ археологічно-етнографічний. Діло. Ч. 28. 07.02.1929. С. 3.

³²² Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка у 1938 р. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.XII.1937–31.XII.1938*. Львів, 1939. Ч. 74. С. 96.

пам'ятки, яку археолог дослідив у наступні роки. Аналогічно, 1930 р. під час земляних робіт, пов'язаних зі спорудженням будинку Семка Біловуса в ур. Могила в с. Гринів поблизу Львова, селяни випадково натрапили на кремаційний могильник, про що повідомили директорів Музею НТШ. На пам'ятку спершу виїхав Я. Пастернак, який зібрав кераміку, залізний меч зі залишками піхви, фрагменти умбонів від щитів, наконечники списів та інше, що належали до пшеворської культури, і передав на зберігання в Музей НТШ³²³.

Ярослав Пастернак підтримував тісні наукові контакти з багатьма відомими дослідниками, навчальними закладами та науковими установами, що сприяло поглибленню його знань. 13 січня 1935 р. на кафедрі доісторичної археології Українського вільного університету у Празі він габілітувався на посаду доцента³²⁴.

За час керування Я. Пастернака Музей НТШ упевнено перетворився на основний український археологічний осередок Галичини і Західної Волині, що входив до складу Другої Речі Посполитої. Йому належала першість у питанні комплектації фондів. На кінець 1937 р. «Археологічний відділ музею став уже централею українських археологічних дослідів, наче Археологічним Інститутом для всіх українських західних земель. Про зацікавлення вже широких кол громадництва його науково-консерваторською працею свідчить те, що громади чим раз частіше оголошують нововідкриті пам'ятки старовини та передають до музею нові окремі знаходи з усіх сторін краю»³²⁵. Музей НТШ мав власну фотолабораторію, яка постійно поновлювалася: «Необхідну кожному музеєви фотографічну робітню збагатив Виділ НТШ дуже потрібним апаратом до побільшувань формату 9/12 і меншого»³²⁶. Зазначу, що знімки на склі з колекції НТШ переважно мають розмір 9×12 см.

³²³ Śmieszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów, 1932. S. 8–13.

³²⁴ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.1.1935–31.XII.1937. Культурно-історичний музей. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.1.1935–25.XII.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 100.

³²⁵ *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.1.1935–25.XII.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 95.

³²⁶ *Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926–30*. Львів, 1930. Ч. 69–70. С. 38.

У сучасних публікаціях можна натрапити на дані, що в Музеї НТШ на 1937 р. було 73 тис. експонатів. Левова частка з них належала археології³²⁷. Тому не можна погодитися з думкою польської дослідниці Еви Ляшак, що найчисельніші археологічні колекції перебували в музеях Дідушицьких і Любомирських, а також Археологічному кабінеті університету, а менша – у Музеї НТШ³²⁸. Все ж таки найбільшою у Львові в період між двома світовими війнами була археологічна збірка НТШ.

Аналіз документів і «Хронік НТШ» дає підстави стверджувати, що кількість археологічних експонатів у музеї постійно зростала. Археологічні колекції в 1930–1932 рр. збільшилася на 791 експонат³²⁹. За 1935–1936 рр. археологічний відділ поповнився на 1 034 експонати³³⁰, а в 1938 р. – ще на 2 053³³¹. Більшість знахідок походила з розкопок Я. Пастернака. Тут варто відзначити золоті, срібні та бронзові, залізні та скляні вироби із Золотого Току у Крилосі, знахідки княжої доби з Белза, а також велику кількість предметів, подарованих музею. Загалом, в інвентарі за цей рік зафіксовано рухомі пам'ятки з «88 місцевостей Галичини, Волині, Холмщини, Полісся»³³².

Археологічна експозиція Музею НТШ у 1930-х роках формувалася вже не просто за археологічними культурами, а з дотриманням хронологічно-територіального принципу. Нові знахідки доволі швидко входили у фонди та до експозиції. Так вважати дає підстави інформація, одержана при зіставленні звітних публікацій Музею НТШ і нових фотодокументів. Для підтвердження цієї думки зазначу, що зі статті «Нові археологічні набутки Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові» 1920–1930-х років можна дізнатися, що велику збірку мальованої кераміки (так тоді називали трипільську культуру) із Заліщиків, яку сформував М. Панас, музей отримав до середини 1930-х років.

³²⁷ Терський С. В. Музеї. *Історія Львова*. Т. 3: Листопад 1918 – поч. XXI ст. Львів, 2007. С. 115.

³²⁸ Laszak E. *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944)*. Łódź, 2004. С. 91.

³²⁹ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка від 1.І.1930 до 1.ІХ.1932. *Культурно-історичний музей. Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1931–30.ІХ.1932*. Ч. 71. Львів, 1932. С. 17.

³³⁰ Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.І.1935–31.ХІІ.1937. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 93.

³³¹ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка у 1938 р. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.ХІІ.1937–31.ХІІ.1938*. Львів, 1939. Ч. 74. С. 95.

³³² Там само. С. 96.

Контакти Я. Пастернака з М. Панасом розпочалися 1931 р., після розвідкової експедиції на Тернопільщину. «В Заліщиках оглянув я приватну збірочку книгаря Панаса і маю приобіцяні 3 цілі посудини для нашого музею», – писав Я. Пастернак у листі до К. Студинського 29 серпня 1931 р.³³³. За цією збіркою згодом Я. Пастернак особисто їздив до Заліщик³³⁴. Ба більше, крім переданих кам'яних, металевих і керамічних знахідок, М. Панас, на прохання Я. Пастернака, для потреб експонування знахідок у Музеї НТШ придбав вітрину³³⁵. До колекції входило 45 посудин, 3 глиняних антропоморфних і зооморфна фігурки, 34 виробів із кременю, виріб із міді та 5 – з каменю³³⁶.

Єдина відома на сьогодні світлина експозиції Музею НТШ міжвоєнного часу датована 1937 р. (рис. В. 7). Вона дає змогу вперше фрагментарно відтворити вигляд археологічної експозиції. Завдяки підпису на конверті, який зробив Я. Пастернак, відомо, що її сфотографовано 26 листопада 1937 р., а речі в експозиції походять зі збірки, що її передав М. Панас. На передньому плані помітно вітрину з виробами трипільської культури із Заліщиків³³⁷. Інформація, яку можна зчитати зі світлини, вказує на те, що на задньому плані є ще одна велика вітрина, що складалася із двох частин. Зверху на ній, подібно до вітрини із трипільським матеріалом, є підпис «Волинь». Її основу складала вироби із кременю. Етикетаж вітрин (Заліщики, Волинь) підтверджує, що експозиція сформована за хронологічно-територіальним принципом.

Помилково було би вважати, що археологи НТШ працювали лише зі своїми археологічними знахідками. Для наукових публікацій, пошуків аналогій вони залучали матеріали з фондів різних музейних збірок Галичини. На це вказують фотографії. Як приклад – дві світлини з ювелірними виробами княжої доби зі Шманьківців, де поряд із відфотографованими нашивками є прописний

³³³ ЦДІА України у Львові Ф. 362. Оп. 1. Спр. 55. Арк. 52.

³³⁴ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.І.1935–31.ХІІ.1937. Культурно-історичний музей *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 105.

³³⁵ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.І.1935–31.ХІІ.1937. Культурно-історичний музей *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 93.

³³⁶ Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 254.

³³⁷ НА ВІ ІУ НАН України. Матеріали Ярослава Пастернака. Негативи на склі. Заліщики. мальов. кераміка із збірки М. Панаса з музею НТШ. Фот. Я. Паст. 26.ХІ.1937.

надпис польською мовою. На ньому вказано вхідні дані цих предметів, а також інвентарний номер музейної установи, з якої вони походять³³⁸. Зважаючи на мову підпису, можна припустити, що ці експонати зберігалися в музейній установі, пов'язаній із польським культурним середовищем, найімовірніше, у Археологічному кабінеті Львівського університету.

Знахідки з фондів колекцій Музею НТШ походять переважно з території Прикарпаття та Волині³³⁹. Аналіз музейних експонатів і світлин в археологічних фондах Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича та Львівського історичного музею дають підстави вважати, що у верхньому рядку вказували інвентарні номери, а нижче – назву пам'ятки, з якої походила річ. На експонатах є шифрування, виконане українською мовою та нанесене здебільша білою фарбою. Так тривалий час шифрував свої знахідки Музей НТШ.

Також доволі часто трапляються ентешівські етикетки, які були витвором мистецтва (рис. В. 2; В. 5). Цікаво, що найвищі номери, засвідчені на світлинах, походять із польових досліджень Я. Пастернака у Крилосі (29595), що очевидно з огляду на час проведення робіт у княжому місті³⁴⁰, а майже наполовину нижчі – присвоєні предметам із фондів Музею НТШ, відбитих на світлинах срібного скарбу княжої доби із с. Вербова Перемишлянського повіту (16732–16734)³⁴¹ (рис. В. 10). Це дає підстави стверджувати, що в міжвоєнний період археологічні колекції Музею НТШ активно наповнювалися – відбувалася подальша інвентаризація артефактів. Підтверджує це і нотатка Я. Пастернака: «... справа охорони доісторичних пам'яток у нас вже настільки спопуляризована..., що чимраз частіше самі селяни приносять навіть з дальших околиць до Музею різні викопані пам'ятки даром чи на продаж. Такі окремі надходження доповнені матеріалом із систематичних розкопів, стало

³³⁸ НА ВІ ІУ НАН України. Матеріали Ярослава Пастернака. Негативи на склі. Шманьківці пов. Чортків.

³³⁹ Артефакти з території Волині потрапляли до цього музею головно завдяки О. Цинкаловському.

³⁴⁰ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

³⁴¹ Там само.

доповнюють археологічний відділ Музею, який є сьогодні одинокою живучою... збіркою у цілому Львові»³⁴².

Варто зазначити, що серед експонатів Музею НТШ збереглися пластини зі старими інвентарними етикетками на конвертах, які стосуються предметів, взятих на облік в установі. Так, на одному читаємо: «На кліші сфотографовані рч. 3199–3239». У лівому нижньому куті є наліпка з надрукованим текстом: «Музей Н. Т. ім. Шевч.», а в середині прописом червоним чорнилом – «5921»³⁴³. Ці пластини більшого розміру (17,8×13 см), ніж скляні негативи з археологічних досліджень 1920–1930-х років. У колекції Музею НТШ на скляних негативах трапляються знахідки, що перебували у приватних збірках та інших музейних установах Галичини. Наприклад, емальований ковток із Дзвиняча Заліщицького повіту, який належав Лукії Темницькій та який сфотографував Ярослав Пастернак у вересні 1932 р.³⁴⁴. Цікаві для дослідження діяльності НТШ світлини, які засвідчують наукову комунікацію чи джерела надходження експонатів до Музею НТШ. Приклад цього – світлина із зображеними речами № 726–731 та інвентарним номером конверту 5913. На пластині з кістяними виробами з Більча Золотого є надпис, який вказує, що музей отримав знахідки в дар від М. Гроховського³⁴⁵. Таких прикладів значно більше. Вони свідчать про те, що НТШ підтримувало зв'язки навіть із дуже віддаленими від Львова місцевостями Галичини та Західної Волині. Воно було центральною установою, навколо якої до 1939 р. зосереджувалася вся українська археологія.

Щоб забезпечити належний науковий рівень музею, управа НТШ намагалася відшукувати бодай якісь кошти для реагування на повідомлення про відкриття археологічних пам'яток. Виїзди на пошукові роботи забезпечували НТШ статус неофіційного консерваторського органу, що позначалося на поповненні фондів новими археологічними експонатами. Іноді це були

³⁴² ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 43.

³⁴³ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ.

³⁴⁴ НА ВІ ІУ НАН України. Матеріали Ярослава Пастернака. Негативи на склі. Ковток емальований з Дзвиняча, пов. Заліщики (власність Лукії Темницької). Фот. 1932/ІХ.

³⁴⁵ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ.

дарунки, а іноді доводилося викупувати артефакти в селян. Маючи добрий досвід роботи з місцевим населенням, Я. Пастернак через публікації на сторінках преси намагався донести, наскільки важливо, щоб на пам'ятках працювали фахові археологи: «... теренові розкопки повинен вести лише фаховий археолог, а рішуче не жаден аматор старовини. Як прим, нефаховець-фільольог найде цінний рукопис, то рукопис не тратить тим на вартости, але як нефаховець археолог розкопає доісторичну пам'ятку, то може зовсім не пізнати, чи то був прим, тілопальний гріб, чи землянка, чи відпадкова яма, а добути в той спосіб із землі предмети мають без відповідної “метрики” далеко меншу вартість, попадаючи у сіру масу “принагідних нахідок”»³⁴⁶. НТШ заохочувало різні зацікавлення старовиною і покривало витрати студентам та свідомим селянам, які привозили археологічні знахідки до музею. Одним із методів заохочення стали екскурсії його музеєм³⁴⁷.

Результати польових досліджень, виїзди на наукові стажування та основні публікації обговорювали на засіданнях комісій НТШ. Варто зазначити, що асистент кафедри праісторії Львівського університету М. Смішко як член НТШ також регулярно звітував про свою роботу. Так, 3 листопада 1934 р. археолог склав звіт про свою стипендійну подорож музеями Радянського Союзу³⁴⁸.

Дійсним членом НТШ був і археолог-аматор Лев Чачковський (1867–1933). Найбільша його заслуга перед археологією – дослідження літописних міст: Галича³⁴⁹, Звенигорода³⁵⁰, Теробовлі³⁵¹, Белза³⁵², Буська³⁵³. Важливо, що матеріали, які він зібрав, а також його гіпотези стали добрим підґрунтям для майбутніх археологічних досліджень на цих пам'ятках. Археологічні матеріали з теренових пошуків Л. Чачковський передавав до Музею НТШ. В інвентарних

³⁴⁶ Пастернак Я. Про знання рідної старовини. *Діло*. Ч. 170. 2.08.1929. С. 3.

³⁴⁷ Там само.

³⁴⁸ Хроніка Наукового товариства імені Шевченка. За час від 1.X.1932–31.XII.1934. Львів, 1935. Ч. 72. С. 77.

³⁴⁹ Чачковський Л., Хмільевський Я. Княжий Галич. Чикаго, 1959. 104 с.

³⁵⁰ Чачковський Л. Княжий Звенигород (досліди в поземеллю). Станиславів, 1932. 27 с.

³⁵¹ Чачковський Л. Княжий город Теробовля. *Життя і знання*. Львів, 1932. № 9 (57). С. 257–259.

³⁵² Чачковський Л. Княжий Белз. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 15–31.

³⁵³ Робота про Буськ не була опублікована. Рукопис цієї праці зберігається у НА ВА ІУ НАНУ.

книгах збереглися записи про знахідки з Теробовлі та Звенигорода³⁵⁴. Більшість наукових розвідок Л. Чачковського, які не втратили актуальності досі, були опубліковані після його смерті³⁵⁵.

Над музейними колекціями НТШ у різні роки працювали відомі археологи з багатьох країн, львівських інституцій та містечок Галичини і Західної Волині, що свідчить про існування потужної фондової бази. Інформацію про дослідників ретельно фіксували. Вона відображена в щорічних звітах про роботу музею. Так, у серпні 1923 р. матеріали трипільської культури у фондах опрацьовував відомий англійський археолог Гордон Чайльд. Серед гостей, які цікавилися археологічними колекціями черняхівської культури (1928) згадано д-ра Гомана з Берліна. Яна Брика цікавили колекції скіфської доби, Олега Кандибу – енеолітична мальована кераміка, Маркіяна Смішка – пам'ятки готів, Я. Розенівну з Варшави – латенська культура кельтів³⁵⁶. У «Хроніці НТШ» 1929 р. відзначено, що фондові збірки музею опрацьовували віденський археолог Карпентієр, краківський консерватор Юзеф Журовський, варшавський консерватор Роман Якімовіч та ін.³⁵⁷. У 1935–1937 рр. колекції лужицької культури вивчав Тадеуш Сулімірський та В. Бер із Варшави, мальовану кераміку – Е. Боасвен із Праги та Н. Оберг зі Стокгольма, неолітичні знахідки – Ф. Томпа з Будапешта і Ю. Костжевський із Познані³⁵⁸. У 1938 р. у фондах працювали д-р Р. Кнорр із Берліна, проф. Д. Фрай із м. Бреслав, В. Касінський із Лодзя³⁵⁹. Цей список подано деталізовано не випадково, адже результати роботи у фондах кожного з археологів згодом було опубліковано на сторінках важливих наукових видань, що сприяло входженню львівської археології у європейський науковий простір.

³⁵⁴ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарні книги Музею НТШ. Ч. 6. Арк. 40. Інв. н. 22530; Арк. 60. Інв. н. 22761–22763.

³⁵⁵ Петегірч В. М. Лев Чачковський і його рукописна праця про Теробовлю. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2023. Вип. 4. С. 67.

³⁵⁶ Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926–30. Ч. 69–70. Львів, 1930. С. 35.

³⁵⁷ Там само. С. 40.

³⁵⁸ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.I.1935–31.XII.1937. Культурно-історичний музей. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.I.1935–25.XII.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 99.

³⁵⁹ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка у 1938 р. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.XII.1937–31.XII.1938*. Львів, 1939. Ч. 74. С. 97.

Особливу тісну і тривалу співпрацю зі Львовом і НТШ налагодив учень Вадима Щербаківського Олег Кандиба, який працював над докторською дисертацією, присвяченою культурі мальованої кераміки. Без матеріалів із Галичини ця робота була б неповною. Свої контакти з Я. Пастернаком він налагодив у червні 1928 р.: «За порадою професора Строцького звертаюся до Вас з великим проханням, бо тема моєї дисертації “Мальована галицька кераміка”, відношення її до сусідніх культур, я хотів би перестудіювати відповідні збірки Галичини»³⁶⁰. У цьому ж листі О. Кандиба просить Я. Пастернака посприяти налагодженню контактів і з польськими археологами, щоби він міг ознайомитися з матеріалами їхніх розкопок: «Може, Ви, пане Докторе, могли б мені зробити протекцію, або порадили, до кого з археологів мушу я звернутися з листовим запитом? Не відмовте ласкаво мені написати, бо в противному разі я муситиму зректися теми і на студії виїхати до Берліну»³⁶¹ (рис. В. 47). Цього ж літа О. Кандиба, завдяки підтримці Я. Пастернака, опрацьовував колекції Музею НТШ та інших львівських музеїв³⁶². 2 серпня 1928 р. у листі до батька О. Кандиба писав: «Роботу свою по музеям я вже скінчив. Маю єдину в своєму роді збірку кераміки з більшості селищ Галичини. Ніхто такої немає. Зустрічався з тутешнім професором університету Козловським. Показалося, що він знає багато менше, ніж я, в мальованій кераміці теоретично і практично. Наприклад, по його власному музеї³⁶³ водив його я! Відкрив йому очі (на свою голову) на багато рідких примірників, що про них він не підозрював. Я дійсно знайшов тут дещо великої наукової ваги»³⁶⁴.

Товариство було зацікавлене в розвитку музейної справи і, крім того, що проводило успішну організаційну роботу зі збору музейних експонатів, незважаючи на відсутність достатнього фінансування, намагалося підтримати

³⁶⁰ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2403 (Лист О. Кандиби-Ольжича до Я. Пастернака від 29 червня 1928 р.). Арк. 62–63.

³⁶¹ Там само.

³⁶² ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2403. Арк. 86.

³⁶³ Йдеться про музей при кафедрі праісторії Львівського університету.

³⁶⁴ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 976 (Лист О. Кандиби-Ольжича до батька від 2 серпня 1928 р.). Арк. 126.

наукові стажування та участь у різноманітних форумах. Підтвердження цьому – наукова подорож Я. Пастернака за фінансової підтримки «Фонду національної культури» у травні 1936 р. до Румунії, Угорщини, Словаччини і Закарпаття³⁶⁵ для археологічних студій у місцевих музеях³⁶⁶. Ярослав Пастернак відвідав 24 установи і зібрав матеріал для публікації «Роля карпатських провалів у археології»³⁶⁷. У червні 1938 р., за фінансової підтримки Міністерства освіти та віровизнань, він відбув місячну наукову подорож до Німеччини³⁶⁸. У 7-х німецьких містах він відвідав 17 музеїв. Ярослав Пастернак не лише опрацьовував місцеві музейні колекції, а й популяризував українську археологію. Зокрема, «виголосив два виклади про галицьку княжу катедру в Крилосі, на університетах у Берліні та в Бресляві»³⁶⁹. Тоді ж, у 1938 р., він взяв кількадечну участь у розкопках, які проводив професор Берлінського університету В. Унферцагт на городищі Лебос (Бранденбург)³⁷⁰.

Важливим моментом у популяризаторській діяльності Музею НТШ було заснування восени 1937 р. Товариства прихильників Культурно-історичного музею НТШ³⁷¹. Перші його збори відбулися 16 жовтня в будинку НТШ за адресою Чарноцького, 24³⁷². Очолив товариство директор Земельного банку у Львові, член НТШ Павло Кривуцький, а секретарем вибрали Ярослава Пастернака. Мета його діяльності відразу була оголошена на сторінках преси: «Допомагати Музеєві матеріально, приєднувати до нього все нових прихильників, дбати про поширювання ідей українського музейництва та належну пошану для всієї української старовини»³⁷³. Як відзначено в газеті «Українські вісти»: «Скит Манявський, Теробовля, Підгірні, Урич, Спас,

³⁶⁵ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937. Львів, 1937. Ч. 73. С. 53.

³⁶⁶ Там само. С. 19, 53.

³⁶⁷ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.І.1935–31.ХІІ.1937. Культурно-історичний музей Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937. Львів, 1937. Ч. 73. С. 100.

³⁶⁸ *Сьогочасне і минуле: вісник українознавства*. Львів, 1939. № 1. С. 122.

³⁶⁹ Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.ХІІ.1937–31.ХІІ.1938. Львів, 1939. Ч. 74. С. 47; Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка у 1938 р. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.ХІІ.1937–31.ХІІ.1938*. Львів, 1939. Ч. 74. С. 98.

³⁷⁰ Там само.

³⁷¹ Засідання Виділу 22.ІХ.1937. *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 26–27.

³⁷² Конечно потрібне Товариство. *Українські вісти*. Ч. 229. 16.10.1937. С. 2.

³⁷³ Опіка над українською старовиною: повідомлення «Товариства прихильників Музею НТШ». *Українські вісти*. Ч. 242. 1.11.1937. С. 4.

Берестечко, а тепер Крилос і Давидгородок їх консервація і досліджування було радше ділом припадку, як плянової акції»³⁷⁴, а новостворене товариство займатиметься питаннями дослідження і консервації такого типу пам'яток. Діяльність товариства не була задекларована лише на папері. Однією з реальних справ, які воно робило, був пошук фінансів на археологічні розкопки, що відбувалися під егідою НТШ. Підтвердження цьому – окремі згадки у звітах і пресі, як-от: «... в часі літних ферій [1938 – *Н. Б.*] др. Я. Пастернак провадив коштом Т-за Прихильників Іст.-Культ. Музею НТШ розкопи на Золотому Тоці в Крилосі з незвичайно гарним вислідом»³⁷⁵. Серед планів було фінансування розкопок Я. Пастернака в Белзі та Звенигороді. Крім цього, дотримуючись задекларованої в меті тези про «поширювання ідей українського музейництва», видало 10 тис. наліпок із планом катедри у Крилосі й теракотові фігурки «Княжна з Крилосу» (рис. В. 9), надавало допомогу в інсталяції музейних збірок³⁷⁶.

Ярослав Пастернак був учасником багатьох з'їздів істориків (Варшава, 1933), археологів і музеологів. Серед важливих варто виокремити ІХ З'їзд музеологів у Познані, що відбувся 24–26 вересня 1933 р. Цю наукову подорож фінансував «п. др. М. Волошин, за що Президія і Виділ складають йому щирю подяку»³⁷⁷. З археологів у цьому форумі брали участь Т. Рейман і В. Антоневич. У вересні 1936 р. Я. Пастернак узяв участь у ХІІ З'їзді музеологів у Варшаві коштом виділу НТШ. На жаль, через відсутність фінансів у попередньому з'їзді, який відбувся 1935 р. у Торуні та Бидгоші, НТШ участі не брало³⁷⁸. У ситуаціях, коли НТШ не могло фінансово підтримати дослідника в закордонному форумі, як, наприклад, 1938 р. поїздки на конгрес дослідників

³⁷⁴ Конечно потрібне Товариство. *Українські вісти*. Ч. 229. 16.10.1937. С. 2.

³⁷⁵ Хроніка НТШ. Львів, 1939. Ч. 74. С. 22.

³⁷⁶ Загальні збори Товариства Прихильників Музею НТШ. *Українські вісти*. Ч. 15 (934). 24.01.1939. С. 2.

³⁷⁷ Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.Х.1932–31.ХІІ.1934. Львів, 1935. Ч. 72. С. 26.

³⁷⁸ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.І.1935–31.ХІІ.1937. Культурно-історичний музей. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 100.

християнської археології в Рим, то надсилало вітальні листівки, щоб у такий спосіб заявити про себе³⁷⁹.

На 1940 р., коли відбулася реорганізація усіх львівських музеїв, колекції НТШ перевезли на пл. Ринок, 4, до приміщення Львівського історичного музею. У новій експозиції археологічні матеріали НТШ мали приблизно 5 000 експонатів, серед яких важливе місце відводилося знахідкам «з археологічних розкопів у Крилосі, Белзі, Звенигороді, Валяві коло Перемишля, Заліщик та багато інших наших історичних місцевостей Галичини»³⁸⁰. Окремі археологічні пам'ятки з Музею НТШ залишилися у приміщенні будинку, де він функціонував до 1939 р., і сьогодні зберігаються у фондах Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича³⁸¹.

Звичайно, повноцінних наукових досліджень, публікацій і музейних колекцій не може бути без польових досліджень. У міжвоєнний період українські археологи, які проводили розкопки на теренах Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств, нерозривно були пов'язані з НТШ. Ідеться передовсім про Ю. Полянського та Я. Пастернака. Більшість польових досліджень останнього пов'язана з пам'яткоохоронним законодавством міжвоєнної Польщі, дозволами та заборонами на професійну діяльність, звітами консерваторові й іншими документами, що представлено в іншому розділі.

До 1928 р. розкопки від НТШ проводив лише Ю. Полянський. Починаючи з 1923 р., на власні кошти та незначну фінансову підтримку товариства він відбував щорічні експедиції, під час яких збирав багатий археологічний матеріал, що ліг в основу його подальших наукових висновків. «Я знаю, що неодно датовання дрібної знахідки покажеться в будуччині сумнівним і неточним, так, що щойно нові розкопки на місці кинуть новий жмут світла на дану археологічну пам'ятку. Дальше мушу замітити, що матеріали, які

³⁷⁹ Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.XII.1937–31.XII.1938. Львів, 1939. Ч. 74. С. 22.

³⁸⁰ Історичний Музей у Львові. *Львівські вісті*. Р. 1. Ч. 101. 4.12.1941. С. 3.

³⁸¹ ДАЛО. Ф. Р-45 (Львівський державний етнографічний музей). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 99.

походять з принагідних, не моїх власних збірок, були перемішані і ненауково зібрані. Це ускладнює мою працю; тому я старався матеріял в міру можности поклясифікувати на типологічній основі. Наведені застереження вважаю за конечне подати читачеві до відома», – підсумовував Ю. Полянський у публікації за 1928 р.³⁸².

Юрієві Полянському належить відкриття великої кількості різночасових археологічних пам'яток. Він їх ретельно фіксував і впроваджував до наукового обігу. У науковій діяльності Ю. Полянського основне місце займав палеоліт, тому його заслужено називають «батьком західноукраїнського палеоліту»³⁸³. Його наукові пошуки добре пов'язувалися із палеогеографічними дослідженнями й виступали «цінним матеріалом для закріплення хронології і для встановлення раціональної кореляції здобутків Ю. Полянського з добре вивченими і хронологічно визначеними відрізками плейстоцену Середньої і Західної Європи»³⁸⁴. У міжвоєнний період дослідник відкрив і ввів у науку 66 палеолітичних місцезнаходжень³⁸⁵. Більшість із них лише побіжно згадані на сторінках його геологічних праць³⁸⁶, деякі матеріали опубліковано в «Записках НТШ»³⁸⁷. Серед палеолітичних пам'яток, які відкрив Ю. Полянський, варто згадати Більче-Золоте, Вербилівці, Верхня Липиця, Вовчків, Голігради, Долина, Звенигород, Ісаків, Конюшки, Красіїв, Красне, Кулаківці, Лисичники, Монастирок, Нижня Липиця, Обертин, Олешів, Печірна, Почапи, Рожнів, Торське, Устечко, Хмелева, Хотимир, Щитівці, Буківна, Янів та ін. (рис. Б. 1).

³⁸² Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини... С. 10.

³⁸³ Пастернак Я. Ті, що розкрили підземний архів України (пам'яті видатних археологів України). *Терм. Проблеми української культури*. Детройт, 1962. С. 7–12; Ситник О. «Батько західноукраїнського палеоліту» Юрій Полянський. *Геоморфологічні дослідження в Україні: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 50-річчя кафедри геоморфології і палеогеографії Львівського національного університету імені Івана Франка (18–20 жовтня 2000 р.)*. Львів, 2002. С. 269–274; Ситник О. С. Юрій Полянський – перший дослідник західноукраїнського палеоліту. *Археологія*. Київ, 2003. Вип. 1. С. 140–144.

³⁸⁴ Томенюк О. Палеогеографічні та археологічні дослідження Юрія Полянського. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 441.

³⁸⁵ Ситник О. С. Юрій Полянський – перший дослідник західноукраїнського палеоліту. *Археологія*. Київ, 2003. Вип. 1. С. 142.

³⁸⁶ Колос М. Палеолітичні колекції Ю. Полянського в чорнових нотатках О. Черниша. *МДАПВ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 519.

³⁸⁷ Полянський Ю. Скарб з Межиріча Корецького (пов. Рівне) на Волині. *Записки НТШ*. Львів, 1926. Т. 144–145. С. 216–223; Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини... С. 9–35; Полянський Ю. Завваги до хронології палеолітичної стоянки в Журавці та молодоплейстоценських терас середнього Дніпра. *Відбитка зі зб. Фізіограф. Комісії НТШ*. Львів, 1932. Вип. 4–5. С. 1–8.

Ю. Полянський створив карту палеолітичних знахідок з Галицького Придністер'я, яку оприлюднив на сторінках видань НТШ³⁸⁸.

Ґрунтовні польові дослідження Ю. Полянський провів на двох пізньопалеолітичних пам'ятках – Лисичники та Новосілка-Костюкова, а невеликі розвідкові шурфи заклав на мустьєрській стоянці біля с. Касперівці неподалік Заліщиків. У Новосілці-Костюковій палеолітичну пам'ятку він досліджував у серпні 1922 р. Із публікації на сторінках газети «Діло» відомо, що саме тут відбулося його знайомство з польським палеолітознавцем Стефаном Круковським (рис. В. 3), яке переросло у тривалі роки дружби й тісної співпраці: «Відкриттям п. Полянського зацікавився п. консерватор Б. Януш і за його ласкавим посередництвом приїхав на дніх відомий спеціаліст по палеоліту п. Степан Круковський. Пан Круковський означив збірку проф. Полянського як палеоліт доби ориньяцької»³⁸⁹. Варто зауважити, що у Львові тоді працював Л. Козловський, який також мав певні зацікавлення у палеоліті. В одному з листів до С. Круковського Ю. Полянський писав: «... був в мене п. Козловський, виявив зацікавлення до Новосілки і просив, мене щоб взяв його до співпраці. Сказав йому, що це залежить від Пана [йдеться про С. Круковського – Н. Б.], бо мушу дотриматись слова»³⁹⁰.

Залучення до робіт С. Круковського з Варшави спричинило значне невдоволення серед львівських археологів, що відображено в одному з листів, де Ю. Полянський пише: «Мушу Пану доповісти, що Львів'яни дуже сердиті на мене, що запросив до співпраці Пана, а не їх. Але я просто з мосту відповів, що працювати мушу тільки зі знавцями палеоліту, а не з адептами, які можуть оскандалити і себе, і мене»³⁹¹. Юрій Полянський вважав, що не достатньо знається на археології, постійно консультувався зі Стефаном Круковським і вважав його своїм вчителем, який своїми листами доучує «підстаркуватого

³⁸⁸ Polanskyj G. Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpaläolithikums der podolisch-bessarabischen Provinz. *Відбитка з Праць Географічної комісії НТШ*. Вип. 1. Львів, 1936. 23 s.

³⁸⁹ Важне археологічне відкриття. *Діло*. Ч. 196. 4.09.1925. С. 2.

³⁹⁰ РМА (Dział dokumentacji naukowej). List J. Polańskiego do S. Krukowskiego z dnia 9.XI.1925.

³⁹¹ РМА (Dział dokumentacji naukowej). List J. Polańskiego do S. Krukowskiego z dnia 4.IX.1924.

аматора праісторії ... з міста над Полтвою»³⁹². Так зародився перший україно-польський «геологічно-палеолітичний тандем»³⁹³, який зробив помітний вклад у вивчення палеоліту на теренах заходу України.

Юрій Полянський був не тільки надзвичайно ретельним і скрупульозним дослідником, а й великим патріотом. Про його принциповість та вболівання за українську науку свідчить те, що для нього першочерговим і надважливим було поповнення саме українських музеїв знахідками з теренів Галичини. Це підтверджує лист до голови НТШ Кирила Студинського, у якому археолог повідомляв про приїзд до нього на пам'ятку в Новосілці-Костюковій Богдана Януша й Олександра Чоловського влітку 1925 р.³⁹⁴. Богдан Януш, який тоді обіймав посаду консерватора доісторичних пам'яток, запропонував фінансову й наукову допомогу, однак Юрій Полянський відмовився її прийняти, оскільки вважав, що «Януш хотів забрати мою знахідку до Академії [науки і мистецтва – *Н. Б.*], але я не дав, бо тоді все відкриття пішлоби на рахунок польський. Також відкинув пропозицію співпраці з двома спеціалістами з палеоліту, однак погодився на то, щоб Януш приїхав і разом зі мною розкопав неолітичні пам'ятки, розкопки ці можуть дати гарний матеріал, але то вже не то, що розкопки палеоліту...»³⁹⁵. Однак ця принциповість не заважала Ю. Полянському працювати делегатом Державного об'єднання консерваторів і отримувати за це платню³⁹⁶. Нерідко перебіг польових робіт залежав від наявності чи відсутності фінансування. Іноді не було грошей для завершення дослідження. «Мені бракло фондів на ведення дальшої роботи в палеолітичній знахідці. Через тиждень копав я сам, а тепер мушу брати робітника, бо дуже

³⁹² РМА (Dział dokumentacji naukowej). Listy J. Polańskiego do S. Krukowskiego z dnia 20.V. i 31.V.1933 г.

³⁹³ Ситник О., Томенюк О. Юрій Полянський та Стефан Круковський – геологічно-палеолітичний тандем. *АДЛУ*. Львів, 2010. Вип. 13. С. 7–52.

³⁹⁴ Богдан Януш спільно з Олександром Чоловським саме закінчували роботу над каталогом пам'яток «*Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego*», тому така підвищена зацікавленість цією територією не випадкова.

³⁹⁵ ЦДІА України у Львові. Ф. 362 (Кирило Студинський). Оп. 1. Спр. 371. Арк. 26–27; Цей лист опубліковано у: У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / упорядники О. Гайова, У. Єдлінська, Н. Сварник. Київ, 1993. С. 460–461.

³⁹⁶ Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ ст. Львів–Жешів, 2012. С. 63.

руки змозоліли. Крім того, треба дещо гроша для пересилки річий до музею», – писав він К. Студинському 25 липня 1925 р.³⁹⁷.

Варто зазначити, що Ю. Полянський не лише відкрив багато нових археологічних пам'яток, а й щедро «ділився» ними з іншими науковцями, залишивши за собою право на дослідження палеоліту: «Не розпоряджуючи ані часом, ані фондами на дальші досліди на місцях, відкриваю отсим кождому дослідникови можливість переняти розкопки на всіх становисках мною відкритих. Для себе і свого співробітника п. С. Круковського резервую лишень усі без виїмку стоянки палеолітичні, а для Музея експльоатацію енеолітичних селищ в Заліщиках і Ланівцях»³⁹⁸ (рис. В. 8).

До теренових праць у Музеї НТШ залучено низку відомих українських дослідників, які науково опікувалися нововиявленими археологічними пам'ятками, а подеколи здійснювали рятівні розкопки, щоб уберегти їх від знищення. У 1928–1929 рр. такі мандрівки на Тернопільщину здійснив О. Кандиба. Ці роботи ініціювало й підтримало НТШ: «Восени 1928 та влітку 1929 р. мені довелося відбути з доручення Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові подорож по двох повітах галицького Поділля – борщівському та заліщицькому. Мета її була – оглянути передісторичні становища, відкриті переважно проф. д-р Ю. Полянським, та виявити можливості дослідчої праці в цих околицях. З браку часу треба було обмежитися пробними розкопками та врятуванням тих пам'яток, що їм загрожувало знищення. Увесь здобутий матеріал зберігається в археологічному відділі Музею»³⁹⁹. У Заліщицькому та Борщівському повітах він оглянув енеолітичні пам'ятки, які відкрив Ю. Полянський, провів археологічні розкопки в печері Вертеба, що в Більчі Золотім⁴⁰⁰, а також виконав розвідкові роботи с. Ланівці Борщівського повіту в урочищах Лаканці та

³⁹⁷ ЦДІА України у Львові. Ф. 362 (Кирило Студинський). Оп. 1. Спр. 371. Арк. 26–27.

³⁹⁸ Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини... С. 10.

³⁹⁹ Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в рр.1928–1929. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 1.

⁴⁰⁰ Цвек О., Скаун Н., Терьохіна В. Вивчення пам'яток трипільської спільності Верхнього Подністров'я. *Археологія*. 2017. № 2. С. 93.

Зайчисько, а також у Заліщиках і Новосілці-Костюковій⁴⁰¹. Результати досліджень опубліковано на сторінках «Записок НТШ»⁴⁰². Результати своїх пошуків на пам'ятках заходу України О. Кандиба оприлюднював на міжнародних конгресах. На одному з таких у серпні 1932 р. у Лондоні дослідник першим запропонував розглядати українську групу пам'яток «мальованої» кераміки як споріднену з пам'ятками Молдови та Трансильванії⁴⁰³.

Юрій Полянський продовжував займатися археологією до середини 1930-х років. До цього часу відбувалися виїзди в терен і з'являлися публікації із залученням археологічних джерел. Археологічні здобутки Ю. Полянського високо оцінювали сучасники⁴⁰⁴.

Окремої уваги заслуговує польова археологія Я. Пастернака. Здобувши добру освіту й досвід польових досліджень у Празі, він намагався застосувати їх на пам'ятках заходу України. Чеський археолог Р. Глубінка зазначав, що він «досконало володіє сучасним науковим методом історичних розкопок будь-якого масштабу»⁴⁰⁵. Крім того, його щоденники і фотоматеріали з розкопок на Празькому граді довгий час слугували головним джерелом при наступних дослідженнях (рис. В. 12).

У наукових пошуках Я. Пастернак головно акцентував на вивченні середньовічних пам'яток⁴⁰⁶. Для цього було кілька причин. Насамперед, в умовах відсутності власної держави українці намагалися досліджувати корені свого народу, історію своєї державності і через дослідження та популяризацію середньовічних міст це було робити найкраще.

⁴⁰¹ Полянський Ф. Слідами О. Кандиби на Борщівщині. *Спадщина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: Збірник матеріалів Міжнародної національної конференції*. Тернопіль, 1999. С. 103–107.

⁴⁰² Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928 та 1929. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 1–14.

⁴⁰³ Kandyba O. The Dnistro-Danubian Region. *Proceedings of the First International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, London, August 1–6, 1932*. Oxford, 1933. P. 27.

⁴⁰⁴ Крип'якевич І. Слідами археологів. *Діло*. Ч. 223. 6.10.1928. С. 2.

⁴⁰⁵ Boháčová I., Podliska J. Archeologie středověku v Praze mezi dvěma světovými válkami – zapomenuté kapitoly z historie oboru. *Archaeologia historica*. Brno, 2020. Vol. 45 (2). P. 661.

⁴⁰⁶ У середині ХХ ст. спостерігаються подібні тенденції щодо дослідження середньовічних пам'яток і в середовищі польських археологів на території Польщі (детальніше див.: Szczerba A. Urban archaeology in the activities of the Management of Research on the Beginnings of the Polish State (1949–1953). *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 379–387).

Інші археологічні епохи також цікавили Я. Пастернака. Йому часто доводилося виїздити в поле, де випадково виявляли артефакти, і там проводити розкопки. І тому, крім середньовічних, на його рахунку низка досліджених пам'яток енеоліту, доби бронзи, римського часу.

Польові дослідження Я. Пастернака в Галичині охоплюють 1929–1941 рр. Незважаючи на проблеми з фінансуванням та перешкоди з боку влади з отриманням дозволу на розкопки⁴⁰⁷, його польова діяльність була успішною. З більшості пам'яток, на яких він проводив археологічні роботи, залишилися звіти, польові нотатки й велика кількість світлин. Частково роботи фінансувала Богословська академія, НТШ, а на окремі виїзди доводилося шукати меценатів. В особовій справі археолога зберігся перелік експедицій, проведених у «львівський» період його діяльності, у ньому 44 експедиції⁴⁰⁸. Очевидно, що тут відображено не всі одно- та дводенні виїзди на пам'ятки. Лише за 1935–1937 рр. він розкопав 19 пам'яток у різних частинах Галичини. Така активність обумовлена тим, що працюючи в НТШ як єдиній тогочасній українській науковій установі, Я. Пастернак змушений був реагувати на інформацію про відкриття пам'яток, яка надходила із сіл Галичини. Як згодом писав сам дослідник: «Працюючи директором музею НТШ, я часто, бувало, діставав з терену алярмуючі зголошення випадково виявлених, при земельних роботах пам'яток старовини ... Тоді необхідно було виїхати негайно в терен для перевірення знахідки і переводити розвідкові дослідження на кількох... цвинтарищах Осталовичі Перемишляни 1932, Деліїв Товмач, 1932»⁴⁰⁹.

Перелік археологічних експедицій Я. Пастернака за роками представив у монографії Т. Романюк⁴¹⁰. Водночас розкопки, які Я. Пастернак проводив за всіма вимогами консерваторських служб і з яких збереглися детальні документи, що засвічували протистояння із владою, розглядаю у відповідному

⁴⁰⁷ Булик Н. Археологія і влада: діяльність археологів Наукового товариства імені Шевченка в контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 року. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 258–284.

⁴⁰⁸ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 141 (Особова справа професора Пастернака Ярослава). Арк. 5–6.

⁴⁰⁹ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 4. С. 72.

⁴¹⁰ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого (Серія монографічна, число 4). Львів, 2018. С. 237–276.

розділі роботи. Тут вважаю за доцільне зупинитися лише на найважливіших, з огляду на наукові результати, резонанс, який вони викликали у майбутньому, і нові деталі, що їх вдалося відстежити на основі джерел.

Дуже важлива для вивчення польової діяльності Я. Пастернака наявність авторських світлин археолога з розкопок, які є літописом його польової археології і допомагають по-новому глянути на окремі сторінки історії археологічних досліджень⁴¹¹. Світлини дають змогу побачити методику досліджень, розкриті об'єкти, виявлені знахідки, локалізувати місця розкопів, відтворити археологічну карту пам'яток тощо, адже далеко не про всі польові роботи збереглися дані та документи. Наприклад, завдяки фіксації на світлинах стало відомо, що 16 липня 1929 р. Я. Пастернак здійснив поїздку на Поділля, у Зборів, де обстежив «Татарську могилу» (рис. В. 13)⁴¹². Інформація про ці розвідкові роботи ніде не зафіксована, а виїзд відбувся ще до отримання консерваторського дозволу. Варто зауважити, що Я. Пастернак постійно повідомляв голову НТШ К. Студинського про свої виїзди на пам'ятки. Іноді повідомлення були доволі детальні, з наголосом на перспективах майбутніх досліджень, результатах пошуків і поповнення колекцій Музею НТШ⁴¹³.

Окремі розкопки Я. Пастернака відбувалися у співпраці з колегами з Львівського університету. Так, Ю. Полянський кількома роками раніше детальну інформацію про пам'ятку в Новосілці-Костюковій подав доцентіві кафедри праісторії Т. Сулімірському, і згодом, у серпні 1931 р., на пам'ятці відбулися спільні результативні розкопки Я. Пастернака та Т. Сулімірського. Ярослав Пастернак згадував про цю наукову співпрацю на сторінках газети «Діло», де про свої роботи в польовому сезоні 1931 р. писав: «... в Новосілці розкопав я при випадковій допомозі д-ра Сулімірського зі Львова простору культурну верству з останками хати, великою кількістю черепа глиняного посуду, кістяним знаряддям та двома нецілими фібулами з бронзового

⁴¹¹ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Я. Пастернак.

⁴¹² Там само.

⁴¹³ ЦДІА України у Львові Ф. 362 (Кирило Студинський). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 52.

крученого дроту»⁴¹⁴. Про виконані роботи він повідомив К. Студинського, акцентуючи на розкопаному підплитовому похованні XIII ст. (рис. В. 14) і розкопках поселення «зовсім нової досі у нас гальштатської культури трацького походження»⁴¹⁵. Із цих досліджень збереглися детальні світлини, які відображають і процес досліджень, і зустріч двох археологів (рис. В. 14).

У польовому сезоні 1931 р. Я. Пастернак дослідив також дві пам'ятки в Золочівському повіті – Хильчиці та Почапи⁴¹⁶. У перших днях вересня золочівські гімназисти натрапили «на слід скелетового погребіща з бронзами унетицького типу» в с. Почапи і передали інформацію Я. Пастернаку. Вчений розкопав два найбагатші і найкраще збережені поховання, про що писав: «... у Почапах і Хильчицях (Золочів, 1931) я досліджував залишки великого поселення і знайшов там кераміку з прикметною низкою дірок під вінцями... Прикметна кераміка вказує на приналежність усіх цих нахідок до так зв. висоцької культури»⁴¹⁷. Аналізуючи знахідки з Почапів, писав, що до складу інвентарю входили: «... кістяне шило та бронзові прикраси: три перстенці, два бляшані кружочки з діркою до пришивання, подвійна дротяна спіралька, нашійник із дротяних спіральок і сім камінних кораликів..., кусок бронзового дротяного ковтка та кістяне шило..., бронзова листовидна стрілка»⁴¹⁸ (рис. В. 16–17). Влітку 1932 р. він провів розкопки могильників культури шнурової кераміки в селах Дусанів та Якторів Перемишлянського повіту⁴¹⁹. Процес дослідження цих поховань відображено на збережених скляних негативах. На них добре простежується методика виконання досліджень поховань шнуровиків. Щобільше, на них зафіксовано самого археолога з відповідним реманентом під час польових робіт, що для міжвоєнного часу доволі рідкісне (рис. В. 18–19).

⁴¹⁴ Пастернак Я. З археологічних проблем Поділля. *Діло*. Ч. 209. 18.09.1931. С. 2–3.

⁴¹⁵ ЦДІА України у Львові Ф. 362 (Кирило Студинський). Оп. 1. Спр. 55. Арк. 52.

⁴¹⁶ Пастернак Я. Хильчицько-Почапська надма у світлі археологічних дослідів. *Золочівське слово*. Ч. 1. 1.01.1933. С. 2–3.

⁴¹⁷ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью Йорк-Торонто-Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 63–75.

⁴¹⁸ Пастернак Я. Нові археологічні набутки Музею Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1929–1932 р. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 124.

⁴¹⁹ Там само.

Упродовж 1934–1938 рр. Я. Пастернак розкопав низку пам'яток культури карпатських курганів. Перша нагода трапилася 1934 р. у с. Перерісль на Станиславівщині (рис. В. 20–21). Там же роботи продовжив навесні 1936 р. «Маслосоюз і Центросоюз дали нам по 50 зл. на розкопки римського тілопального могильника у Переріслі біля Надвірної, куди їду вже у середу по святах приблизно на тиждень роботи. Жертвую вже 5 день святочної відпустки на це, аби якнайскоріше це виконати та зберегти перед нищенням плугами», – писав у вітальній листівці з нагоди Великодня Я. Пастернак голові НТШ К. Студинському⁴²⁰. Подібні пам'ятки Я. Пастернак розкопував і в інших місцевостях: «Перерісль, Грабовець, Камінне, Цуцилів, Корнич, Бринь, Підгороддя, Струтин Долішній (1934–1938) у цих місцевостях була відкрита мною нова в Подністров'ю культура пра-слов'янських тілопальних могил»⁴²¹. Матеріали з цих розкопок зберігалися в Музеї НТШ. Серед документів Я. Пастернака є фото з посудиною з Переріслі (інв. н. 26982)⁴²² (рис. В. 20).

Пріоритетне місце в польових роботах Я. Пастернака належало літописним містам. На деяких пам'ятках археолог провів розвідкові роботи (Глинсько, Звенигород), на інших – надавав консультації місцевим дослідникам (Теребовля, Ступниця). Натомість, вивчення Галича й Белза тривали кілька польових сезонів.

Перші роботи на середньовічних пам'ятках Галичини Я. Пастернак провів у 1931–1932 рр., коли консультував В. Кобільника перед початком робіт на городищі у Ступниці (рис. В. 22). Як лікар за фахом, В. Кобільник часто запрошував до виконання польових робіт відповідних спеціалістів. У 1930-х роках він локалізував дитинець городища округлої у плані форми, результати досліджень публікував на сторінках часопису «Літопис Бойківщини»⁴²³.

⁴²⁰ ЦДДА України у Львові. Ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка). Оп. 1. Спр. 180. Арк. 43.

⁴²¹ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 79.

⁴²² Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 260; Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 8. Арк. 87.

⁴²³ Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 3–48.

Особливо зацентрував на знахідках кераміки із клеймами на денцях⁴²⁴. До фондів Музею НТШ потрапила невеличка збірка кераміки XI ст. Сьогодні частина археологічних знахідок зберігається у музеї «Дрогобиччина», а ті, що потрапляли до Музею НТШ, передано у фонди Львівського історичного музею. В архіві відділу археології виявлено дві фотопластини на склі, датовані вереснем 1932 р., які підтверджують виїзд Я. Пастернака на пам'ятку Ступницю. На одній із них він зафіксований під час розкопок (рис. В. 24), а на іншій – як разом із В. Кобільником перебуває на валу городища (рис. В. 23). Підписані знімки рукою Я. Пастернака.

У 1931–1932 рр. Я. Пастернак кілька разів побував у Тереховлі для надання консультацій місцевим дослідникам (рис. В. 25). Археологічні роботи проводилися на Замковій горі, і вже 1931 р. з'явилася низка публікацій у періодиці, головно, на сторінках газети «Діло», з їхніми результатами. Тоді з ініціативи Подільського краєзнавчого товариства проводили роботи з усунення румовища посеред мурів замку і з цієї нагоди було відкрито підвалини муру з давнішого замку, а в середині замкової площі розкопано замкову криницю глибиною 45 м. Розкопки проводили директор місцевої гімназії Казимир Міссона та вчитель Осип Подгайський. Участь у дослідженнях взяли Л. Чачковський та Я. Пастернак. На сторінках газети «Діло» Я. Пастернак відзначив: «... поїхав я з доручення Наукового Товариства ім. Шевченка подивитися на тереховельські розкопки, в надії розпізнати, може які пам'ятки ще з часів нещасного Василька, який панував там під кінець XI ст.»⁴²⁵. На основі обстеження пам'ятки Я. Пастернак встановив, що найдавніший культурний шар у розкопаному місці походив із XV ст.: «... осідок тереховельських князів знаходився не на сучасній Замковій Горі, а в іншому місці – на невеликому городищі в сусідньому с. Зеленче над р. Серетом»⁴²⁶. Проте Л. Чачковський вважав, що головна твердиня літописного міста

⁴²⁴ Кобільник В. Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці пов. Самбір. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 8. С. 1–11.

⁴²⁵ Пастернак Я. На тереховельському замку. *Діло*. Ч. 202. 10.09.1931. С. 3–4.

⁴²⁶ Там само; Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1961. С. 650–651.

перебуває на Замковій горі в Тереховлі⁴²⁷. Результати «усіх своїх теренових дослідів у виді окремих монографічних нарисів з мапами призначив Покійний для Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові для користування ними при дальших археологічних дослідах на місці», – пише автор некрологу, ймовірно, Я. Пастернак про дослідницькі роботи Л. Чачковського над історією княжих міст⁴²⁸.

Наступного року роботи в Тереховлі Я. Пастернак проводив за підтримки Богословської академії. Ще один виїзд відбувся 1937 р, що також зафіксовано в документах та на світлинах⁴²⁹.

Заплановані розкопки у Крилосі Я. Пастернак розпочав 1934 р. Це були масштабні польові дослідження княжої столиці Галича в межах сучасного с. Крилос, що тривали вісім польових сезонів. Вони остаточно прояснили проблему локалізації літописного Галича завдяки відкриттю фундаментів головної святині князівства – Успенського собору⁴³⁰. Мені вдалося віднайти неопубліковані світлини з цими розкопками та фрагментами виявленої кераміки (рис. В. 26). Варто зауважити, що ці фотоматеріали в публікації Я. Пастернака не потрапили. З розкопок у Крилосі збереглося багато світлин із загальними видами на пам'ятку, розкопками, окремими знахідками, роботою експедицій.

У польовому сезоні 1935 р. Я. Пастернак продовжив дослідження на околиці Крилоса, в ур. Діброва, де розкопав дві мадярські могили⁴³¹, які вважав першими пам'ятками стародавніх угрів у Галичині⁴³². Результати досліджень він оприлюднював на наукових форумах⁴³³, ілюструючи доповіді чисельними фотографіями, що збереглися на скляних кліше і не усі з них були опубліковані.

⁴²⁷ Чачковський Л. Княжий город Тереховля. *Життя і знання*. 1932. № 9 (57). С. 257–259.

⁴²⁸ Лев Володимир Чачковський. *Діло*. Ч. 136. 29.05.1933. С. 5; Детальніше див.: Петегрич В. М. Лев Чачковський і його рукописна праця про Тереховлю. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2023. Вип. 4. С. 67–70.

⁴²⁹ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. Арк. 32.

⁴³⁰ Наприкінці ХХ ст. дослідження на місці фундаментів Успенського собору проводив Ю. Лукомський (Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича (За результатами нових досліджень 1992–2000 років). *Записки НТШ*. Львів, 2002. Т. 243. С. 578–607).

⁴³¹ Pasternak J. Moje badania terenowe w 1935 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. 11. Z. 10–11. S. 132.

⁴³² Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні досліди у 1850–1943 рр.). Івано-Франківськ, 1998. С. 78.

⁴³³ Старомадярські могили в Крилосі. *Діло*. Ч. 114. 24.05.1936. С. 7.

Ще одна експедиція відбулася у серпні 1935 р. до Скита Манявського (рис. В. 27–28). Тоді в монастирі тривали реставраційні роботи і Я. Пастернака запросили для попередніх досліджень. Розкопки проводили на місці дерев'яної церкви Воздвиження Чесного Хреста. Водночас на монастирському подвір'ї виявлено поховання «добі татарських нападів» і чернечі келії⁴³⁴. Експедиція, що працювала у Скиті Манявському, була доволі чисельною, однак нетривалою, оскільки велися роботи у Крилосі.

Результативним у дослідженні Крилоса був 1936 р. У цьому польовому сезоні закладено 10 шурфів-траншей. Усі розкопки задокументовано на світлинах, які не ввійшли до монографії Я. Пастернака про Галич, однак у роботі «Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.)» подано детальну характеристику перебігу й результатів робіт⁴³⁵. Так, наприклад, в одному з перших шурфів встановлено, що «в цьому місці мусіла стояти в княжій добі хата-ліп'янка. Мабуть, слідом від неї була кругла ямка 30 см завширшки і 20 см завглибшки... У всякім разі в цій зонді не було найменшого сліду руїн старого собору»⁴³⁶. Лише у 10 шурфі на Крилоській горі виявили залишки мурованої споруди княжих часів. Наприкінці польового сезону «показався масивний сильний мур з тесаних кам'яних блоків, 240 см завгубшки і це був перший слід фундаментів старого кафедрального собору княжого Галича, відкритий дня 25 липня 1936 року»⁴³⁷. Інтуїція підказувала Я. Пастернаку, що він натрапив на те, що шукав. В архіві відділу археології збереглася світлина з підписом рукою Я. Пастернака: «... сонда біля церкви з муром катедрі внизу. Я. Пастернак стоїть на мурі, за ним робітник на підлозі. 1936» (рис. В. 29)⁴³⁸. Про це відкриття Я. Пастернак 8 серпня 1936 р. повідомив митрополита Шептицького⁴³⁹ (рис. В. 30), а також громадськість через пресу⁴⁴⁰.

⁴³⁴ Феданків В. Археологія Скиту. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 745.

⁴³⁵ Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). С. 84.

⁴³⁶ Там само. С. 84–91.

⁴³⁷ Пастернак Я. Старий Галич... С. 92.

⁴³⁸ НА ВА ІУ НАН України. Матеріали НТШ. Негативи на склі Я. Пастернака.

⁴³⁹ ЦДІА України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 39–40.

⁴⁴⁰ Пастернак Я. Княжими слідами. *Діло*. Ч. 181. 13.08.1936. С. 5–6.

У листі до митрополита від 8 серпня 1936 р. він писав: «... велика шкода, що це надзвичайно інтригуюче відкриття не припало на сам початок сьогорічних розкопів, бо тоді малибисьмо досі вже цілі ті мури відкриті і була б вже відповідь відносно їх походження. А так хоч як палить мене зрозуміла цікавість дослідника дійти якнайскоріше правди та в разі здійснення моїх оправданих здогадів поділитися радісною звісткою з Вашою Ексцеленцією та найширшими кругами громадянства та, на жаль, призначені на сей рік час і фонди вже скінчилися і я мушу відложити все до слідуючого року»⁴⁴¹. Місце розкопу було законсервовано до наступного року.

Польовий сезон 1937 р. на терені княжого Галича тривав із 1 липня по 15 серпня. Головним завданням дослідника було віднайти княжу церкву XII ст. і розкрити фундаменти Успенського собору (рис. В. 31–32). «Відкриття фундаментів княжої галицької катедри в Крилосі остаточно вирішило 90-літній спір про те, де саме був літописний Галич», – писав він⁴⁴². Того ж сезону дослідник під поверхнею підлоги виявив кам'яний монолітний саркофаг з останками чоловічого скелета і поховання молодої жінки зі збереженим чільцем-златоглавом (рис. В. 33). «На самому вступі моєї цьогорічної праці, в минулорічній зонді, найшов я – погляньте – ось цей саркофаг. Великий і тяжкий, тесаний із одної камінної брили білого вапняка, з таким же тяжким, трішки випуклим, але розбитим віком. Він такого типу, як зустрічаються в Києві у княжій добі», – розповідав Я. Пастернак С. Щурату у Крилосі⁴⁴³.

Дослідження у Крилосі, без перебільшення, можна вважати міждисциплінарними. До виконання робіт було залучено велику кількість фахівців різних галузей. Зокрема, будівельний матеріал Успенського собору ретельно вивчив брат відкривача пам'ятки – геолог Северин Пастернак⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ ЦДДА України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 39–40.

⁴⁴² Пастернак Я. «Золотий Тік» промовив. *Життя і знання*. Львів, 1938. Ч. 12. С. 352–353.

⁴⁴³ Щурат С. На руїнах катедри Осмомисла. *Наша Батьківщина*. 1937. № 9. С. 185.

⁴⁴⁴ Пастернак С. З чого була збудована княжа катедра в Крилосі? *Наша Батьківщина*. Львів, 1938. Ч. 9. С. 199.

Мистецтвознавець Володимир Залозецький оцінював відкриття фундаментів Успенського собору і «їх значіння з точки погляду історії мистецтва»⁴⁴⁵.

Із розкопок у Крилосі збереглася чи не найбільша кількість світлин. Цікаві вони тим, що містять написи та шифри Я. Пастернака. Крім нього, фотофіксацію робив інженер Роман Крохмалюк⁴⁴⁶. Згодом у Торонто він виголосив доповідь, присвячену цим розкопкам, а в публікації акцентував, що «про археологічні розкопи на терені села Крилоса в 1937 і 1938 роках, де знаходився біля 900 літ тому княжий город Галич, багато писали свого часу наші та чужі часописи»⁴⁴⁷.

Відразу після закінчення польових робіт з'явилася ініціатива створення на місці відкриття Успенського собору історичного заповідника з музеєм (рис. В. 34). Було запропоновано законсервувати розкопи, зберегти історичну топографію місцевості, укріпити береги і побудувати невеликий музей поряд⁴⁴⁸.

Від ранньої весни 1937 р. Я. Пастернак проводив короткі виїзди й на інші пам'ятки. На початку квітня він досліджував старий Городецький цвинтар у Львові в пошуках могили митрополита Антіна Ангеловича⁴⁴⁹. 18–23 квітня проводив польові роботи в Нижньому Струтині на Станиславівщині, де розкопав городище X–XI ст. і дві тілопальні пізньоримські могили.

Ще одна пам'ятка, яка поряд із Галичем займала помітне місце в наукових дослідженнях Я. Пастернака, – княжий Белз⁴⁵⁰. Впродовж трьох польових сезонів (1935, 1936, 1938) за фінансової підтримки громадськості він проводив розкопки в цьому літописному місті. Дослідник зазначав: «... розпочаті нами у 1935 р. систематичні дослідження, за їхньою матеріальною допомогою, дали

⁴⁴⁵ Залозецький В. Розкопи в Крилосі. *Діло*. Ч. 192. 2.09.1937. С. 2.

⁴⁴⁶ Крохмалюк Р. Археологічні розкопи на території княжого Галича. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. Т. 2. С. 177–181.

⁴⁴⁷ Крохмалюк Р. Археологічні розкопи на території княжого Галича... С. 177.

⁴⁴⁸ Гординський С. Створім Галицький акрополь! *Діло*. Ч. 179. 15.08.1937. С. 1.

⁴⁴⁹ Митрополит Антін Ангелович – український релігійний, освітній і політичний діяч, ректор Львівського університету (1796–1797). Був похований на Городецькому цвинтарі Львова. У 1880 р., коли останки двох інших митрополитів – Григорія Яхимовича і Спиридона Литвиновича – перенесено на Личаківське кладовище, могили Антіна Ангеловича не змогли знайти (Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. Львів, 1991. С. 130; Umiński J. Angelowicz Antoni (1756–1814). *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1989. S. 112).

⁴⁵⁰ Детальніше див.: Петегирич В. Белзька земля у дослідженнях Ярослава Пастернака. *Белз і Белзька земля*. Белз, 2006. Вип. 2. С. 67–70.

цінні висліди, згідні з найдавнішими літописними згадками про Белз»⁴⁵¹. Ці розвідки зайняли помітне місце в наукових пошуках Я. Пастернака, що відображено на сторінках преси⁴⁵². У перший рік досліджень він проводив розкопки в ур. Замочок. У 1936 р. – на місці чоловічого монастиря в ур. Клименщина. Вчений дослідив чернече кладовище, «кістяки викопаних 34-ох небіжчиків були положені головами на захід, а лицем звернені на схід. Це вказує, що їх хоронили за правилом східного грецького обряду і це доказ, що тут був монастир східно-грецького обряду, себто український ... Один із кістяків мав під головою кусень каменя, як цього вимагає звичай хоронення черців»⁴⁵³. Невеликий перелік знахідок (12 екз.), які надійшли у фонди Музею НТШ із розкопок 1935–1937 рр., згадано в тогочасному музейному звіті. Колекція фотографій із розкопок у Белзі порівняно невелика – приблизно 20 негативів на склі, які сучасникові дають уявлення про місця проведення польових робіт, методи досліджень, знахідки. Кілька негативів із цих досліджень зберігаються в Києві⁴⁵⁴.

У контексті дослідницьких робіт НТШ треба згадати ще одну княжу столицю – Звенигород, де в міжвоєнний період масштабні археологічні роботи не проводили. Але ця пам'ятка не могла опинитися поза увагою українських археологів. До Музею НТШ періодично потрапляли випадкові знахідки зі Звенигорода. У звіті консерваторові від 22 січня 1938 р. Я. Пастернак зазначив, що 7–8 травня 1937 р. був у Звенигороді Бібрського повіту й обстежив «середньовічний культурний шар»⁴⁵⁵, де виявив рештки храму, які вважав за долівку «двірської церкви»⁴⁵⁶. Це був швидше виїзд на повідомлення про

⁴⁵¹ Пастернак Я. Праісторичні та княжі часи Белзької землі у світлі археології. *Надбужаничина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінещина, Холмищина і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1986. Вип. 1. С. 157.

⁴⁵² Пастернак Я. Розкопки в княжому Белзі. *Новий час*. 1935. Ч. 203; Пастернак Я. На слідах княжого Белза. *Діло*. Ч. 224. 9.10.1938. С. 7.

⁴⁵³ Пастернак Я. Княжими слідами. *Діло*. Ч. 181. 13.08.1936. С. 7.

⁴⁵⁴ Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 57 (Фонд негативів на скляних пластинках, 1897–1941 рр.).

⁴⁵⁵ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. Арк. 32.

⁴⁵⁶ Pasternak J. Moje badania terenowe w roku 1937. *Z Otchłani Wieków*. Warszawa, 1938. R. 13. Z. 7–8. S. 106.

виявлені археологічні артефакти під час земляних робіт у підвалі колишнього замку Сінявського⁴⁵⁷.

Серед світлин Я. Пастернака є цікаві окремі знахідки, що походять зі Звенигорода. У нотатках, а також на скляних негативах, зафіксована унікальна татарська кістяна пластина, яка складається з двох частин, із зображенням різьбленої людської голови (рис. В. 10). Вона зберігалася у Музеї НТШ. Як вона потрапила до музею, – документи мовчать. Серед світлин Я. Пастернака є й інші цікаві знахідки із Звенигорода.

Віднайдена колекція світлин дає доволі широке уявлення про дослідження в терені. Ретельно опрацьовані публікації Я. Пастернака дають підстави твердити, що більшість світлин, які збереглися на склі в архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, не встигла потрапити до наукового обігу. На основі підписів конвертів зі склопластинами встановлено, що певна частина (авторства Я. Пастернака) перебувала на загальному обліку Музею НТШ. Наприклад, на чотирьох пластинах із досліджень 1933 р. в ур. Війтова гора в Кульчицях, окрім підпису, що наніс археолог, є проштампований інвентарний номер «24052», після нього через «/» написані додаткові номери від 1 до 4⁴⁵⁸. На основі аналізу інвентарних книг Музею НТШ вдалося встановити, що колекція світлин, які передав Я. Пастернак, складалась із 10 одиниць. В інвентарній книзі вказано, що це збірка «з літних ферій 1933 р.»⁴⁵⁹. На цих прикладах найкраще видно взаємозв'язок між еспедиційною діяльністю Я. Пастернака та новими надходженнями до археологічного відділу Музею НТШ.

Ярослав Пастернак був єдиним з українських археологів, пов'язаних із музейництвом, що мав дозвіл на виконання археологічних робіт на території трьох західноукраїнських воєводств. Тому його часто запрошували регіональні музеї на розкопки, які самостійно фінансували і матеріали, з яких поповнювали

⁴⁵⁷ Пастернак Я. Археологія України... С. 647.

⁴⁵⁸ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ.

⁴⁵⁹ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарні книги Музею НТШ. Ч. 7. Арк. 15. Інв. н. 23885–26028.

фонди й експозиції і місцевих музеїв, і Музею НТШ⁴⁶⁰. Окрім цього, він постійно здійснював камеральне опрацювання знахідок й «означування культурної та часової приналежності археологічних находів для майже всіх українських обласних музеїв»⁴⁶¹.

Дослідницька праця Я. Пастернака сприяла визнанню його наукового авторитету. Про це свідчить запрошення від Білоруського музею очолити роботу та взяти участь у виконанні археологічних досліджень на городищі княжих часів у Давидгородку⁴⁶². Однак це виявилось не можливим через відсутність відповідного дозволу влади.

У процесі виконання робіт Я. Пастернак публікував результати своїх досліджень. Здебільша вони виходили українською мовою на сторінках видань НТШ і Богословської академії. Зокрема, велику наукову статтю «“Terra sidillata” зі Звенигорода» він присвятив нововідкритим римським пам'яткам у Галичині і на Волині⁴⁶³. Результати розкопок пам'яток доби бронзи оприлюднив 1933 р. на сторінках «Записок НТШ»⁴⁶⁴. Загалом, за короткий період роботи у НТШ на сторінках його видання Я. Пастернак опублікував понад 120 наукових і науково-популярних статей. Окрім цього, у газеті «Діло» він вів окрему рубрику «Нові археологічні знахідки», де розмістив чимало коротких інформативних заміток, а також знайомив читачів з новинами європейської археології. А на сторінках часопису товариства «Просвіта» «Життя і знання» вийшло близько 70 публікацій⁴⁶⁵. Важливе місце в його науковому доробку посідають описи різночасових археологічних знахідок, що

⁴⁶⁰ Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937. Львів, 1937. Ч. 73. С. 96–97.

⁴⁶¹ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка у 1938 р. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.ХІІ.1937–31.ХІІ.1938*. Львів, 1939. Ч. 74. С. 98.

⁴⁶² У 1937–1939 рр. на кошти Державного археологічного музею у Варшаві дослідження на городищі в Давидгородку проводив Р. Якімовіч. На основі здобутих матеріалів він датував заснування Давидгородка рубежем XI–XII ст.

⁴⁶³ Пастернак Я. Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини і Волині. *Записки НТШ*. Львів, 1931. Т. 151. С. 1–17.

⁴⁶⁴ Пастернак Я. Перша бронзова доба в Галичині в світлі нових розкопок. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 63–112.

⁴⁶⁵ Див.: Ярослав Пастернак. *Бібліографічний покажчик / упоряд. І. Лучків. Ювілейний збірник наукових праць з нагоди 100-річчя НТШ і 25-річчя НТШ в Канаді*. Торонто, 1977. С. 162–222.

зберігалися в українських музеях Львова, Музеї НТШ упродовж 1929–1932 рр.⁴⁶⁶ та нових надходжень у фондові збірки впродовж 1933–1936 рр.⁴⁶⁷.

Для популяризації української археології важливою була участь у різноманітних наукових форумах. Фактично, жоден науковий захід, де могла бути представлена українська археологія, не обходився без участі Я. Пастернака. Як приклад варто навести VII Конгрес істориків у Варшаві, який відбувся 21–26 серпня 1933 р. (рис. В. 37), де археолог виголосив доповідь «Східні периферії Унецицької культури». Це був усесвітній форум істориків, у якому брало участь понад 1 000 учасників, і те, що на ньому звучав реферат, присвячений українській археології, свідчить передовсім про дуже високий рівень дослідника. 24–26 вересня Я. Пастернак брав участь у Науковій конференції працівників музеїв у Познані. Є згадка, що у зв'язку зі скрутним фінансовим становищем НТШ, залагодження усіх фінансових питань з цього приводу узяв на себе М. Волошин⁴⁶⁸.

Різнманітність наукових інтересів дослідників сприяла територіальному та хронологічному розширенню тематики досліджень. Тому помітне місце на сторінках «Записок НТШ» відводилося статтям і розвідкам археологічного змісту. Особливої уваги заслуговують праці Ю. Полянського «Нові археологічні знахідки з Галичини», О. Кандиби «Досліди на галицькому Поділлі в 1928 та 1929 роках», О. Цинкаловського «Матеріали до археології Володимирського повіту» та ін.

У міжвоєнний період НТШ було провідною академічною установою у Львові, яка забезпечувала розвиток археології на території Львівського, Станіславівського, Тернопільського та частково Волинського воєводств. Незважаючи на те, що кількість українських археологів тоді була мізерною, вони зуміли забезпечити проведення якісних польових досліджень (рис. Б. 1), публікували велику кількість наукових праць, брали участь у наукових

⁴⁶⁶ Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. *Записки НТШ*. Львів, 1929. Т. 150. С. 229–242.

⁴⁶⁷ Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за час від 1929–1932 рр. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 113–130.

⁴⁶⁸ Хроніка Наукового товариства імені Шевченка від I.X.1932–31.XII.1934. Львів, 1935. Ч. 72. С. 26.

форумах і дбали про збереження й популяризацію рухомих пам'яток археології, і майданчиком для цього був Музей НТШ.

3.3. Археологічні студії греко-католицької Богословської академії

Інституцією, що діяла паралельно з НТШ у Львові й відіграла помітну роль у розвитку української археології міжвоєнний період, була греко-католицька Богословська академія. Вона заснована 28 лютого 1928 р. Тоді ж затверджено її статут та призначено ректора – Йосифа Сліпого (1892–1984). Однак урочисте відкриття академії відбулося лише за півтора року – 6 жовтня 1929 р. Навчання проводилося на двох факультетах: богословському (з 1928 р.) і філософському (1930). Як згадував М. Чубатий, «ректор о. Сліпий подбав про стягнення якнайбільше поважних наукових сил не тільки з-поміж духовних, але також і світських. Окрім богословських предметів, викладалися в Академії такі світські предмети: Історія Мистецтва (проф. Залозецький), археологія (д-р Пастернак), антропологія (д-р Раковський), філологія (д-р Чехович), основи права (д-р Надрага)»⁴⁶⁹. Основними були богословські курси. Однак, окрім них, до навчального процесу на філософському факультеті широко впроваджувалися антропологія, етика, історія мистецтва, математика, іноземні мови, а також археологія. Звичайно, остання не була провідною навчальною дисципліною в академії, проте митрополит А. Шептицький і ректор Й. Сліпий під час паломницьких подорожей до Палестини переконалися в тому, що вивчення біблійної археології має беззаперечне значення для поглиблення знань студентів-богословів зі Святого Письма, і поставили викладання біблійної, християнської та церковної археології на доволі високий рівень⁴⁷⁰. У перший навчальний рік в академії навчальний курс «Церковна археологія» читав Іларіон Свенціцький, а вивчення біблійної археології в контексті Старого Завіту проводив Тит Мишковський. Після повернення Я. Пастернака до Львова та

⁴⁶⁹ Світильник Істини: Джерела до історії Української католицької богословської академії у Львові. 1928–1944: матеріали збір. і опрац. д-р Павло Сениця. Торонто–Чикаго, 1983. Ч. 3. С. 132.

⁴⁷⁰ Гоян І., Коваль І. Світ археологічних зацікавлень кардинала Йосифа Сліпого. *Етнос і культура. Часопис Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника: збірник науково-теоретичних статей*. Івано-Франківськ, 2014. № 10/11. С. 116.

результативних перших наукових досліджень йому запропонували викладання для студентів академії навчального курсу з археології. Він часто спілкувався з А. Шептицьким, брав участь у різноманітних заходах, які організовував митрополит.

У Богословській академії археолог працював до 1939 р., спершу як доцент (1932–1935), а потім як надзвичайний професор (1935–1939). Спочатку він читав два курси: «Біблійна археологія» й «Археологія Палестини». Для них було розроблено ілюстративний матеріал, почерпнутий із найновіших досліджень археологів⁴⁷¹. Частина ілюстрацій з археології Палестини зберігається в архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича на паперових носіях, а також на скляних негативах (рис. В. 38)⁴⁷².

Коли Я. Пастернак читав курс «Археологія Палестини», на сторінках «Діла» з'явилося кілька його заміток, присвячених цьому питанню⁴⁷³. Із часом в академії створили окрему кафедру археології, яку очолив Я. Пастернак⁴⁷⁴. Також він розробив і ввів до навчальних програм академії цикл узагальнювальних лекцій «Археологія України», а згодом розбив їх на курси: «Культура залізної доби на Україні», «Археологія України в першому тисячолітті по Христу» й «Археологія Галичини до Христа». Наприклад, у 1933/1934 н. р. читав курси «Культура залізної доби на Україні» та «Археологія Палестини», а Ю. Полянський – «Основи антропології»⁴⁷⁵. Курс лекцій із найдавнішого минулого західноукраїнських земель, який уклав Я. Пастернак у Богословській академії, здобув загальне визнання. Як вважав сам учений, його лекції піднесли «освітній рівень будучих священиків та належного їм престижу як учителів народу на кожному полі. У той спосіб вийшли з Богословської

⁴⁷¹ Пастернак Я. Новий чинник в українській археології. *Діло*. Ч 261. 30.09.1934. С. 4.

⁴⁷² НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака

⁴⁷³ Пастернак Я. З нових розкопок у Святій землі. *Діло*. Ч 193. 1.09.1932. С. 2.

⁴⁷⁴ Романюк Т. Ярослав Пастернак: популяризація історичних знань і досягнень історичної науки. *Галич і Галицька земля в доісторії і середньовіччі. Проблеми методології*. Галич, 2010. С. 96.

⁴⁷⁵ Вісти з гр.-кат. богословської академії у Львові. *Діло*. Ч. 330. 14.12.1933. С. 3.

Академії вже два випуски священиків, разом яких 90 душ, з першою досі у всіх трьох галицьких єпархіях археологічною підготовкою»⁴⁷⁶.

Дослідник дуже чітко розумів необхідність викладання археології саме майбутнім священникам. «Майже весь археологічний матеріал добувають на селі, тому обов'язок повчити селян-добувачів про його значіння та вартість для нашої історії та культури; цей обов'язок лежить майже виключно на сільській інтелігенції як головнім виховнім чиннику народу. У першу чергу священик та учитель можуть це зробити. Одначе вони мусять перш за все самі цього навчитися і це зрозуміти. І тут причина факту, що вже отес третій шкільний рік йдуть виклади з археології України та Палестини у програмі викладів на філософічним відділі Богословської Академії у Львові», – писав археолог на сторінках «Діла»⁴⁷⁷. Щоб належно забезпечити підготовку студентів-богословів у галузі археології, він написав підручник «Коротка археологія західноукраїнських земель» (1932), що вийшов у кількох частинах журналу «Богословія», а згодом – окремою книжкою. Навчальна праця призначалася не лише для студентів академії, а й для священників Галичини⁴⁷⁸.

Ярослав Пастернак був членом історико-правничої секції Богословського наукового товариства (1923–1939), де брав участь у засіданнях і читав лекції «Святе Письмо в світлі найновіших археологічних розкопів»⁴⁷⁹.

Ректор Й. Сліпий високо цінував наукову діяльність Я. Пастернака і сприяв його науковому росту. Підтвердження цього – двотижневе відрядження Я. Пастернака до музеїв Європи, яке ініціювала та повністю профінансувала Богословська академія. Воно мало на меті ознайомитися з аналогіями знахідок, виявлених під час розкопок на теренах заходу України. Після повернення Я. Пастернак на сторінках преси детально описав свої враження від наукової подорожі: «... ше сьогодні, коли хто хоче докладно перестудіювати прим, праісторію якого краю бувшої австрійської імперії, той після праці у краєвих

⁴⁷⁶ Пастернак Я. Новий чинник в українській археології. *Діло*. Ч. 261. 30.09.1934. С. 4.

⁴⁷⁷ Там само.

⁴⁷⁸ Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель. Львів, 1932. 130 с.

⁴⁷⁹ Мизак Н. Діяльність Богословського наукового товариства української греко-католицької церкви у 1923–1939 рр. *Релігія та Соціум*. Чернівці, 2013. № 3–4 (11–12). С. 114.

музеях мусить ще їхати до Відня. Ціль такої моєї подорожі, центральна археологічна збірка, є там у Природничо-історичному Музею. Вона приміщена тільки у трьох великих салях. Не дорівнює проте виставовою поверхнею хоч би праським археологічним збіркам, але так переповнена, що при більше прозорому приміщенні заповнила би ще може вдруге стільки місця. Найбільшою її атракцією є велика збірка пам'яток із світової слави погребіща у Гальштаті, яке надало назву цілій старшій фазі залізної доби у середущій Європі»⁴⁸⁰. Серед документів Я. Пастернака збереглися світлини з цієї подорожі (рис. В. 39). Дослідник зазначив, що експонати з пам'ятки Гальштат, яка дала назву цілій археологічній культурі, майже ідентичні знахідкам керамічного посуду з Янчина⁴⁸¹.

Окрім теоретичних викладів і наукових розробок, дуже важливою частиною роботи Я. Пастернака в академії було залучення студентів «з рискалем у руці» до польових робіт. «Однак наука археологія в Богословській академії не є лише теоретична. Згідно з новочасними напрямками в науці, мусить вона бути й оглядова, практична, і маючи це на увазі, відбувається щороку научні екскурсії студентів Академії для розкопів у терені. Тим набирають вони практичного знання для кращого зрозуміння викладів та для успішної майбутньої праці в терені, коли дойде потреба негайно рятувати відкрити... пам'ятку», – писав археолог⁴⁸².

Керівництво навчального закладу фінансово підтримувало археологічні екскурсії студентів, які ставали повноцінними експедиціями. Вони відбувалися щороку і супроводжувалися незначними за обсягом розкопками. На виконання робіт Я. Пастернак мусів отримати дозвіл від консерватора. Проте український археолог наткнувся на численні перешкоди з боку влади. Щоб отримати право на професійну діяльність, він був змушений готувати більше, ніж інші

⁴⁸⁰ Пастернак Я. Із мандрівки по віденських музеях. *Діло*. Ч. 83. 30.03.1934. С. 5.

⁴⁸¹ Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з рамени гр.-катол. Богословської академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 2–3. С. 174.

⁴⁸² Там само. С. 165.

дослідники звітів, пояснень, повідомлень, розписок, однак це його не зупиняло, і він доволі активно проводив свої дослідження⁴⁸³.

Одна з перших експедицій Я. Пастернака з ініціативи академії відбулася восени 1932 р. – розкопки в с. Деліїв на Товмаччині, де об'єктом дослідження став цвинтар підплитових поховань XV ст. Ці роботи він проводив спільно з Т. Сулімірським. Під час польових робіт підтвердив гіпотезу, що т. зв. підплитові гроби княжої доби, де надгробна плита присипана землею, використовували до XV ст., опісля нагробні плити вже не присипали землею та робили на них написи⁴⁸⁴. Ці поховання Я. Пастернак порівнював з аналогічними на Чернечій горі в Уневі⁴⁸⁵. Поза розкопками поховань, він заклав траншею до кам'яної вежі і встановив, що «перше замешкання городища наступило, мабуть, ще у княжій добі»⁴⁸⁶. Знахідки прикрас із поховань поповнили збірку музею академії.

Окремої уваги заслуговують розкопки Я. Пастернака в підземеллях церкви Святого Юрія у Львові, які розпочалися в червні 1932 р. Результати досліджень автор опублікував у детальному звіті на сторінках журналу «Богословія»⁴⁸⁷. Під час розкопок Я. Пастернак відкрив сім поховань, зокрема гріб священника, дитяче поховання, гріб зі скелетом без голови, поховання єпископа Сільвестра Сембаровича та домовину Никифора Шептицького, і склав детальний план розкопу⁴⁸⁸. Наступного, 1933, року він продовжив дослідження, вивчаючи фундаменти церкви, зокрема виявив рештки головної апсиди попередньої катедри, закладеної на місці дерев'яного храму наприкінці XIV ст. і розібраної 1743 р.⁴⁸⁹.

⁴⁸³ Детальніше див.: Булик Н. Археологія і влада: діяльність археологів Наукового товариства імені Шевченка в контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 року. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 258–284.

⁴⁸⁴ Пастернак Я. Новий чинник в українській археології. *Діло*. Ч. 261. 30.09.1934. С. 4.

⁴⁸⁵ Дослідження підплитових поховань на Чернечій горі в Уневі на рубежі XX–XXI ст. проводив Роман Берест (Берест Р. Археологічні дослідження давнього монастирського комплексу в Уневі 2000 р. *АДЛУ*. Львів, 2002. Вип. 5. С. 268).

⁴⁸⁶ Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з рамени гр. кат. Богословської академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 24. Кн. 2–3. С. 167.

⁴⁸⁷ Пастернак Я. Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові. *Богословія*. Львів, 1932. Т. 10. Кн. 4. С. 312–315.

⁴⁸⁸ Там само.

⁴⁸⁹ Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого (Серія монографічна, число 4). Львів, 2018. С. 248.

Розкопки на Святоюрській горі викликали неабиякий резонанс серед населення. Щоб задовольнити цікавість, у вересні 1933 р. було скликано пресконференцію, на яку запросили провідні львівські часописи («Діло», «Новий час», «Нова зоря», «Мета», «Неділя», «Свобода» й ін.)⁴⁹⁰. Ярослав Пастернак представив результати. Він зазначав, що «всі археологічні розкопки на території св. Юра веде він на власний кошт Ексселенції Митрополита, який не жаліє видатків на те, та як великий меценат нашої науки і мистецтва дає й нашій церковній археології одинокую тепер і найкращу змогу нинішніми святоюрськими дослідками додержувати одного кроку з аналогічними, модерними тепер дослідками у інших народів культурного світа»⁴⁹¹. Археолог репрезентував і висновки, зокрема зацентрував, що «цього року найшов д-р Пастернак під підлогою притвору катедри головну абсиду храму з XIV ст. з прибудівкою невідомого призначення на зовні, а на підставі одного філяру колишньої престольної частини останок фрески XV–XVI ст., чим вповні потверджується факт, що там, де сьогодні вхід до катедри, був колись її головний вівтар... Розкопками потверджено також устну традицію, що св. Юр побудований на скалі»⁴⁹². Весь процес досліджень зафіксовано на світлинах, що збереглися на склі і не були опубліковані⁴⁹³ (рис. В. 40).

Восени 1932 р.⁴⁹⁴ Я. Пастернак завдяки фінансовій підтримці Богословської академії виїхав до Теробовлі на одержане повідомлення про знахідку «різьбленого одвірка з княжої церкви»⁴⁹⁵. Цього разу дослідник провів розвідки в ур. Гуртівка, де було виявлено культурний шар княжої доби, зокрема взято до колекції музею Богословської академії перстень, плетений із бронзового дроту, та пряслице з рожевого «рупака». Дослідник оглянув

⁴⁹⁰ Віднова архикатедрального собору Св. Юра. *Діло*. Ч. 237. 10.09.1933. С. 2–3.

⁴⁹¹ Там само.

⁴⁹² Віднова архикатедрального собору Св. Юра. *Діло*. Ч. 237. 10.09.1933. С. 2–3.

⁴⁹³ Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Я. Пастернак. Негативи на склі.

⁴⁹⁴ Перший виїзд до Теробовлі відбувся з ініціативи НТШ восени 1931 р. Тоді Я. Пастернак відвідав розкопки Подільського краєзнавчого товариства під проводом директора гімназії Казимира Міссони і мав намір віднайти «пам'ятки ще з часів нещасного Василька, який панував там під кінець XI ст.» (Пастернак Я. На теробовельському замку. *Діло*. Ч. 202. 10.09.1931. С. 3).

⁴⁹⁵ У Теробовлі в цей час розкопки проводило Подільське краєзнавче товариство.

розкопки на Замковій горі, які проводив вчитель гімназії Осип Підгайський, та підтвердив висновки попереднього року. Свій виїзд на пам'ятку Я. Пастернак задокументував на світлинах⁴⁹⁶, яких, згідно з інвентарною книгою, у фонди НТШ передано п'ять, зокрема і з археологічних досліджень на малому кладовищі замкової площі в Теробовлі (23315/3), що здійснював він сам у жовтні 1932 р.⁴⁹⁷. На Теробовельському замку Я. Пастернак не зафіксував жодних матеріалів старіших XV ст. Він згадував знахідки, отримані на замку, які датував XVI–XVII ст., і вказував, що вони були у студні. Серед цікавих знахідок відзначив кахлі без поливи. Результати досліджень Я. Пастернак опублікував у журналі «Богословія»⁴⁹⁸. Ця експедиція не поповнила музею Богословської академії, оскільки директор місцевої гімназії Казимир Міссона формував музейну колекцію історії Теробовлянському замку і кількість знахідок була дуже мізерна.

Наступна експедиція Я. Пастернака прибула 3 жовтня 1933 р. у с. Залісці Бібрського повіту з метою проведення рятівних розкопок на селищі липицької культури. Пам'ятку поблизу кар'єру під час добування лімоніту було відкрито випадково. Наступного дня Я. Пастернак із чотирма слухачами Богословської академії провів розвідкові роботи на поселенні та могильнику III–IV ст. н. е.⁴⁹⁹ (рис. В. 41).

Експедиція стала ще одним прикладом бюрократичних перипетій, з якими довелося зіштовхнутися дослідникові. Короткі дводенні роботи супроводжувалися величезною кількістю приписів. Ярослав Пастернак змушений був повідомляти про початок робіт, надсилати детальні звіти і навіть вказувати, хто братиме участь у його експедиції⁵⁰⁰.

⁴⁹⁶ НА ВА ІУ НАНУ. Я. Пастернак. Негативи на склі.

⁴⁹⁷ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарні книги Музею НТШ. Ч. 6. Арк. 102; НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ.

⁴⁹⁸ Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з ремени гр.-кат. Богословської Академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 1–4. С. 165–179.

⁴⁹⁹ Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów, 1932. S. 67.

⁵⁰⁰ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства). Спр. 42. Ч. 1. Арк. 92.

Про всі роботи інформовано консерватора Збігнєва Горнунга⁵⁰¹. Ярослав Пастернак одразу привернув увагу коменданта місцевої поліції, який написав детальне донесення Бібрському старості Стефану Бернатовичу про його розкопки у Залісцях, місце проведення робіт, знахідки та дозвільну документацію археолога⁵⁰² (рис. В. 42). Окрім цього, староста С. Бернатович 18 жовтня 1933 р. інформував про роботу Я. Пастернака воєводське управління у Львові⁵⁰³.

Під час робіт було знайдено фрагменти ліпної та кружальної кераміки, залишки гончарної печі, а також кремаційне поховання в урні. Ярослав Пастернак припускав, що це міг бути могильник. Як і М. Смішко⁵⁰⁴, він вважав творцями липицької культури племена гето-дакійського походження⁵⁰⁵.

Наступна коротенька експедиція зі слухачами Богословської академії зафіксована 26 жовтня до Осталович і Янчина Перемишлянського повіту. В Осталовичах Я. Пастернак розкопав «два підплитові поховання»⁵⁰⁶. Під час досліджень кургану виявлено «27.10 в Янчині пов. Перемишляни на фільварку “Яблунів” гальштатську скелетову могилу з двома скелетами та двома глиняними посудинами»⁵⁰⁷. У похованні знайдено чоловічий і жіночий випростані скелети, розміщені на долівці на незначній відстані один від одного. Біля чоловічого скелета стояв глиняний півкулястий черпак, нижня частина якого була прикрашена канелюрами. Форма посудини, а найбільше виступаюче вушко над його вінцями, дали підстави Я. Пастернаку віднести пам'ятку до гальштатської доби та датувати 800–300 рр. до н. е.⁵⁰⁸. Звіт про роботи надіслано до управлінь Тернопільського і Львівського воєводств.

⁵⁰¹ Збігнєв Горнунг (1903–1981) – історик мистецтва. У 1929 р. після захисту докторату отримав посаду Округового консерватора пам'яток у Львові, яку обіймав до 1939 р. У 1946 р. виїхав до Польщі, де одержав керівну посаду в Центральному офісі інвентаризації пам'яток при Міністерстві культури і мистецтва. Після реабілітації в 1949 р. працював професором у Вроцлавському та Торунському університетах.

⁵⁰² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 121.

⁵⁰³ Там само.

⁵⁰⁴ Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego ... S. 173.

⁵⁰⁵ Пастернак Я. Готи чи гепіди. *Діло*. Ч. 327. 11.12.1933. С. 2–3.

⁵⁰⁶ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 129.

⁵⁰⁷ Там само. Арк. 129; Пастернак Я. Новий чинник в українській археології. *Діло*. Ч. 261. 30.09.1934. С. 4.

⁵⁰⁸ Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з рамени гр.-катол. Богословської академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 2–3. С. 172.

При Богословській академії 1931 р. засновано музей, який слугував для наочного навчання студентів. «Археологічний матеріал, добутий фінансованими через Богословську Академію екскурсіями, зберігається у новозаложенім музею як показовий матеріал до викладів та засновок необхідного при високошкільній кафедрі археологічного кабінету», – писав Я. Пастернак⁵⁰⁹.

Окрім археологічних знахідок, музей збирав ікони, пам'ятки мистецтва, речі церковного вжитку. Збірки містилися у двох кімнатах, трьох коридорах і сходовій клітці через три поверхи. Дрібніші експонати демонстрували в застелених габльотах. Охоронцем був колишній співробітник Національного музею Михайло Драган⁵¹⁰. Він також брав участь в археологічних дослідженнях, які поповнювали фонди музею. Приклад цього – розкопки в с. Побережжя неподалік Єзуполя на Станиславівщині, проведені в середині червня 1935 р. за участю Я. Пастернака. Інформацію про споруду круглої форми, що потребувала досліджень, М. Драган одержав ще 1928 р., однак завдяки фінансовій підтримці ректора Й. Сліпого тільки в середині 1935 р. вдалося провести ці дослідження. Відтак відкрито фундаменти ротонди з тесаного каменю, яку в місцевих переказах вважали монастирем Святих Бориса і Гліба, що його зруйнували татари. Під час перших досліджень вдалося розкопати головну наву, а розкопки вівтарної частини дослідники змушені були відкласти до осені – до збору урожаю. Процес задокументовано на кількох світлинах (рис. В. 43). Обидва вчені датували пам'ятку XIII ст. Археологічні знахідки (головно, фрагментами різьбленого каміння) потрапили до музею Богословської академії у Львові⁵¹¹. Згодом, у 1989 р., охоронні роботи навколо фундаментів храму проводив Богдан Томенчук, який підтримав висновки Я. Пастернака щодо монастирського характеру цього церковного комплексу⁵¹².

⁵⁰⁹ Пастернак Я. Новий чинник в українській археології ... С. 4.

⁵¹⁰ Другий з'їзд українських музеологів. *Діло*. Ч. 176. 9.07.1933. С. 1.

⁵¹¹ Пастернак Я. Цінне археологічне відкриття з княжих часів. *Діло*. 29 червня 1935. С. 1.

⁵¹² Томенчук Б. Галич і Мала Галицька земля XII–XIII ст. Історична топографія городищ. Івано-Франківськ, 2016. С. 181–182.

Археологічні дослідження вносили пізнавальне розмаїття у студентське життя, тому студенти залюбки брали в них участь. Траплялися випадки, що вони публікували щоденники з таких подорожей на сторінках львівської періодики. Як приклад наведу конспект студента Д. Микитюка із заняття з польової археології під керівництвом проф. Ярослава Пастернака, який складено на місці літописного міста Щекотин на Глинському городищі біля Жовкви й опубліковано в часописі «Мета»⁵¹³. Йдеться про розвідкове шурфування на городищі Щекотин Жовківського повіту, яке проводив Я. Пастернак зі студентами Богословської академії впродовж 30 жовтня – 3 листопада 1934 р.⁵¹⁴. Тоді було виявлено залишки наземного житла з фрагментами гончарного посуду, уламки скляних браслетів і бойову сокиру XIV ст. Пам'ятку датували XIII–XIV ст.

На дитинці городища Я. Пастернак дослідив наземне житло, де знайшов «багато дрібних вугликів з попелом, досить багато черепків із глиняного посуду XIII–XIV ст., грудок випаленої глини (обмазки стін), а під колишнім ліжком найшлася залізна сокира типу “Франціска” та кусок чорного браслету із крученого скла»⁵¹⁵. Дослідник також згадує про відкриту вздовж внутрішнього краю валу вимощену камінням доріжку. З цих розкопок збереглася невеличка його замітка в журналі «Богословія» з описом проведених робіт, але без ілюстрацій⁵¹⁶. Світлини, які підтверджують звіт, збереглися в архіві відділу археології. На них зафіксовано розкопану кам'яну стежку та долівку житла (рис. В. 44).

Останні роботи Я. Пастернака зі студентами академії відбулися 1938 р. Йосип Сліпий ініціював розкопки крипти під церквою Святого Духа. Під час досліджень під головним престолом виявлено поховання ченців-домініканців. З цього приводу Я. Пастернак зазначав: «Колись престіл був висунений значно до переду, а у пресвітерії був лише хор – місце для монашок під час богослужінь.

⁵¹³ Микитюк Д. Під попелом століть. *Мета*. 10 лютого 1936.

⁵¹⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 17. Ч. 2. Арк. 82.

⁵¹⁵ Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з ремени гр.-кат. Богословської Академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 1–4. С. 177.

⁵¹⁶ Там само.

Під таким хором можна було ховати небіжчиків. Зовсім аналогічний випадок спостерігав, просліджуючи 19.V.1933 крипту під нинішньою українською парохіальною церквою у Белзі»⁵¹⁷.

У контексті підтримки ГКЦ археології на теренах заходу України необхідно згадати Перемишльського єпископа Йосафата Коциловського, який 1939 р. запропонував Я. Пастернакові розпочати масштабні дослідження могильника княжої доби у Валяві біля Перемишля і фінансово підтримав їх. Всього на території могильника вивчено 88 поховань і виявлено понад 200 срібних предметів. Із цих розкопок Я. Пастернак повернувся перед початком війни, а результати зміг опублікувати аж 1961 р.⁵¹⁸.

Ще одним важливим напрямом роботи академії стала популяризація археології через публічні лекції. З 1933 р. такі відбувалися у приміщенні «Української бесіди» за адресою вул. Рутовського, 22 (тепер – вул. Краківська). Ярослав Пастернак виголосив кілька цікавих доповідей: «Святе Письмо в світлі археологічних розкопок», «Початки християнства на Україні в археологічних пам'ятках», «Розвій похоронного обряду на землях України», «Археологічні джерела української історії». У доповіді про археологічні джерела 6 грудня 1936 р. Я. Пастернак особливо зацентрував на потребі ґрунтовних досліджень княжих міст Звенигорода, Белза, Теробовлі, Перемишля, Пліснеська⁵¹⁹.

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що в міжвоєнний період ГКЦ відіграла важливу роль у формуванні об'єктивного розуміння археології серед священників через навчальні програми слухачів Богословської академії. Впродовж 1929–1939 рр. академія розвивалася як повноцінний науковий і навчальний осередок, далеко не останнє місце в якому займала ця дисципліна. Свідчення чого – розкопки на низці археологічних пам'яток, діяльність музею,

⁵¹⁷ Пастернак Я. Крипта під церквою Св. Духа гр.-кат. Богословської Академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1938. Т. 16. Кн. 2–3. С. 158–160.

⁵¹⁸ Пастернак Я. Княжий город Перемишль. *Перемишль – західний бастион України*. Нью-Йорк–Філадельфія, 1961. С. 16–18. Наприкінці ХХ ст. до матеріалів із Валявського могильника звертався В. Петегирич (детальніше див.: Петегирич В. Валявський могильник. Галич і галицька земля. Київ–Львів, 1998. С. 114–119).

⁵¹⁹ Археологічні джерела української історії. *Мета*. Ч. 51. 20.12.1936. С. 6–7; Археологічні жерела української історії. *Нова зоря*. Ч. 98. 20.12.1936. С. 6.

участь у з'їздах і конференціях, а також численні публікації Я. Пастернака на археологічну тематику в богословських часописах. Подальшому розвитку археологічної науки в Богословській академії завадила Друга світова війна.

3.4. Вектори комунікації: українські археологи-емігранти і їхній внесок у науку

Після Першої світової війни частина українців не повернулася на Батьківщину, розпочавши облаштовувати життя в еміграції. Молоді археологи згуртувалися навколо Карлового університету й Українського вільного університету в Празі. У 1920-х роках це було доволі потужне середовище, яке заявляло про себе на всю Європу. Йдеться про Ярослава Пастернака, Олега Кандибу, Вадима Щербаківського, Левка Чикаленка, Івана Борковського. Тут варто наголосити, що В. Щербаківський, який був добре знайомий із львівським археологічним середовищем із попередніх років своєї діяльності⁵²⁰, виїхав до Праги з підрадянської України в березні 1922 р., де очолив кафедру праісторії та археології на філософічному факультеті Українського вільного університету⁵²¹. Кожен із них під час перебування у Празі мав контакти з львівським археологічним середовищем, головно через НТШ і Національний музей.

Людські контакти й наукова співпраця спричинилися до того, що про здобутки української археології в Галичині стало відомо у Європі. Одночасно, українські часописи відображали діяльність археологів-емігрантів, свідчення чого – згадка про виголошений реферат І. Борковського «Висліди археологічних дослідів на Празькому Граді за рр. 1925–1930» на засіданні Українського історично-філологічного товариства 10 лютого 1931 р.⁵²², чи опубліковані спогади В. Щербаківського у ювілейному виданні Національного

⁵²⁰ Детальніше див.: Булик Н. Львівська археологія XIX – початку XX століття... С. 175–176.

⁵²¹ Франко А., Франко О. Аналіз документів та матеріалів особистого наукового архіву Вадима Щербаківського. *Вісник Інституту археології Львівського університету*. Львів, 2012. Вип. 7. С. 67.

⁵²² З українського наукового життя за кордоном. *Діло*. 1931. Ч. 31. 11.02.1931. С. 5.

музею під назвою «Моє перебування та праця в Музею о. митрополита А. Шептицького у Львові» (1931).

На еміграції у Празі українські вчені об'єдналися навколо Українського історично-філологічного товариства, утвореного з ініціативи професорів філософського факультету Українського вільного університету у травні 1923 р.⁵²³. На засіданнях товариства археологи мали змогу виголошувати наукові та науково-популярні доповіді. Такі підготували, зокрема, Я. Пастернак («“Куштановицький тип” у Східній Галичині»), В. Щербаківський («Енеолітична землянка в с. Каршеві (Галичина)»)⁵²⁴. Чимало робіт на засіданнях товариства апробував О. Кандиба. З 1928 р. по 1938 р. заслухано 15 доповідей, більшість із яких була на матеріалах із Галичини. Серед них: «Археологічні дослідження на Галицькому Поділлі в 1928 та 1929 рр.», «Кам'яні вироби неолітичної мальованої кераміки в Галичині», «“Біноклі” Трипільської культури», «Шипинське селище Трипільської культури»⁵²⁵.

Важливими майданчиками для наукової комунікації виступали наукові з'їзди, до прикладу, I З'їзд слов'янських географів та етнологів, що відбувся 4–8 червня 1928 р. у Празі. Тоді Я. Пастернак мав зустріч із професором Я. Чекановським, який прибув до Праги 2 червня і запросив його на розмову⁵²⁶, а також із головою НТШ К. Студинським, із яким обговорили перспективу праці в Музеї НТШ на випадок повернення до Львова⁵²⁷.

Після переїзду у Львів Я. Пастернак підтримував тісні стосунки з Л. Чикаленком, який спочатку навчався і працював у Празі (1923–1926), а потім перебував у Кракові (1926–1939), де викладав у Ягеллонському університеті. Він був автором низки праць, присвячених трипільській культурі⁵²⁸. Незадовго після прибуття Я. Пастернака до Львова і початку його клопотів з отриманням

⁵²³ Українське Історично-Філологічне товариство в Празі. З Приводу 5-літнього існування (1923–1928). *Діло*. Ч. 150. 07.07.1928. С. 2.

⁵²⁴ Наріжний С. 15 літ діяльності Українського Історично-філологічного Товариства в Празі (1923–1938). Прага, 1940. С. 13, 16.

⁵²⁵ Наріжний С. 15 літ діяльності... С. 11.

⁵²⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1 Спр. 2404. Арк. 86.

⁵²⁷ Національний Музей у Львові. Оп. 1. Спр. 521. Арк. 36.

⁵²⁸ Чикаленко Л. Нарис розвитку української неолітичної мальованої кераміки (Більче Золоте). *Трипільська культура на Україні*. Київ, 1926. Т. 1. С. 113–118.

дозволу на розкопки Л. Чикаленко писав: «Від Антоневича знаю, як Вам не повезло з Крилосом і співчуваю вам сердечно. Велика шкода, що з таким великим досвідом, який Ви придбали на Hradé, досі не могли Ви щось такого розпочати в Галичині»⁵²⁹. У спогадах він зазначає, що часто бував у Галичині та на Волині: «Вже на еміграції перебуваючи з 1920 року, я в роках 1928–1943 часто бував влітку то в Галичині, то на Волині та Холмщині і тут теж, крім матеріялів по передісторії, назбирав не тільки багатенько вражіннь, а таки й матеріялу, записаного щодо мови місцевої людности»⁵³⁰. З 1932 р. Л. Чикаленко був дійсним членом НТШ⁵³¹. Одна з його заслуг перед археологією – перші професійні розкопки в літописному Червені 1940 р.⁵³².

Коли йдеться про українських археологів, що працювали в еміграції і підтримували постійні контакти з львівським середовищем, то особливої уваги заслуговує О. Кандиба. 18 жовтня 1930 р. він подав до захисту докторат «Галицька мальована неолітична кераміка». Матеріали дослідження були опрацьовані в тісній співпраці з НТШ та Я. Пастернаком. Це сприяло популяризації української археології за кордоном, зокрема у Празі. Олег Кандиба виголосив кілька доповідей, на яких був присутній Вадим Щербаківський⁵³³.

У 1931 р. О. Кандиба, уже як сформований фахівець, був запрошений на посаду завідувача археологічного відділу чеського Національного музею у Празі⁵³⁴. На цій посаді він здобув великий авторитет і про українського археолога згадували в наукових колах. Із доручення і за фінансової підтримки

⁵²⁹ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2404 (Лист Л. Чикаленка до Я. Пастернака від 10 серпня 1928 р.). Арк. 88.

⁵³⁰ Старовойтенко І. Із мемуарної спадщини Левка Чикаленка: Спогади про дитячі та студентські роки. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Київ, 2020. Вип. 23–24. С. 707.

⁵³¹ Іванівська Т. Л. Є. Чикаленко як археолог. *Український історик*. Нью-Йорк-Мюнхен, 1970. Т. 1–3 (25–27). С. 139.

⁵³² Чикаленко Л. Справоздання з розкопок в околицях стародавнього Червна влітку 1940 року. *Записки НТШ*. Львів, 1998. Т. 235. С. 623–635; Петегирич В., Филипчук М. Лев Чикаленко. Післямова. *Записки НТШ*. Львів, 1998. Т. 235. С. 636–637.

⁵³³ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2403 (Лист Олега Кандиби до Я. Пастернака від 18 листопада 1929 р.). Арк. 64.

⁵³⁴ Пам'яті археолога д-ра Олега Кандиби. *Промінь*. Зальцбург. Ч. 11. 13.06.1948. С. 4.

музею О. Кандиба здійснював наукові археологічні подорожі не лише територією Чехо-Словаччини, а й на Батьківщину – Закарпаття і Галичину.

Здібності О. Кандиби високо оцінювали в Українському вільному університеті у Празі. У публікації 1933 р. А. Андрієвський висловлює жаль із приводу того, що університет опинився в такому фінансовому становищі, що не може взяти на роботу талановитих молодих дослідників, як-от «д-р Олег Кандиба, син нашого поета Олесея, видатний археолог; цього літа працював, як знавець в Американській Експедиції на археологічних розкопках у Сербії; багато про це писалось у сербських часописах»⁵³⁵.

У спогадах історик Михайло Шляхтиченко залишив інформацію про те, що Олег Кандиба «був іменований асистентом при кафедрі археології з платнею 500 кч⁵³⁶ місячно», і це чи не єдиний випадок оплати асистентові Українського вільного університету⁵³⁷.

Важливим напрямом роботи О. Кандиби була популяризація археології на сторінках преси. З серпня 1931 р. він опублікував серію нарисів у львівському часописі «Новий час». Такі ж науково-популярні праці з'являлися на сторінках часописів 1932 р. у Чехословаччині й інших країнах Європи. Але найважливішою стала монографія, присвячена археологічній пам'ятці Шипинці, яка вийшла німецькою мовою⁵³⁸ (рис. В. 45).

Олег Кандиба користувався авторитетом не лише серед археологів. Цікаво, що він був редактором тому «Збірника Українського наукового інституту в Америці»⁵³⁹, який побачив світ 1939 р. У ньому опубліковано його велику узагальнювальну статтю, присвячену кераміці трипільської культури з археологічних пам'яток Галичини⁵⁴⁰.

⁵³⁵ Андрієвський А. Стан Українського університету у Празі. *Діло*. Ч. 44. 23.02.1933. С. 2.

⁵³⁶ кч – чеських крон.

⁵³⁷ Шляхтиченко М. До біографії д-ра Олега Кандиби-Ольжича. *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 124.

⁵³⁸ Kandyba O. Schipenitz – Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes. *Bücher zur Ur-und Frühgeschichte V*. Wien, 1937. 129 с.

⁵³⁹ Андрусак М. Жмуток спогадів у зв'язку з редагуванням д-ром Олегом Кандибою Збірника Українського Інституту в Америці». *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1976. Ч. 1–4. С. 110–113.

⁵⁴⁰ Кандиба О. Старша мальована кераміка в Галичині. *Збірник Українського Наукового Інституту в Америці* / ред. Олег Кандиба (О. Ольжич). Сент-Пол–Прага, 1939. С. 129–157.

У контексті наукової комунікації українських археологів із львівським науковим осередком варто згадати І. Борковського, який жив і працював у Празі. Він підтримував контакти зі Львовом та Я. Пастернаком до початку Другої світової війни. У 1938 р. за пропозицією Я. Пастернака його обрали дійсним членом Історично-філософичної секції НТШ у Львові⁵⁴¹. Іван Борковський до своїх наукових досліджень залучав матеріали з Галичини, постійно шукав аналогії. Цікавими видаються його наукові розвідки, присвячені культурі шнурової кераміки, з якою пов'язують проблему найстарших індоєвропейців. Ця тема була його докторатом і над нею він працював з 1929 р.

У лютому 1930 р. Прагу відвідав Т. Сулімірський⁵⁴², який при зустрічі з І. Борковським висловив припущення щодо походження культури шнурової кераміки. У 1934 р. на сторінках «Діла» з'явилася невеличка замітка, у якій акцентовано, що археолог «приходить до висновку, що шнурова культура на Україні та в східній Європі дуже стара й автохтонна та звідти ширилася на середущу Європу»⁵⁴³. Навколо цієї проблематики ім'я І. Борковського засвітилося роком раніше на сторінках «Діла», де відбувалася наукова дискусія щодо походження культури шнурової кераміки. Тадеуш Сулімірський у статті «Культури шнурової кераміки і індоєвропейська проблема», яка вийшла в матеріалах VII Міжнародного конгресу істориків у Варшаві (1933), висловив припущення про азійське походження культури шнурової кераміки і вважав її «культурою перших індоєвропейців»⁵⁴⁴.

Згодом із цього приводу на сторінках часопису «Діло» розгорнулася велика дискусія між М. Смішком, І. Борковським та Т. Сулімірським. Іван Борковський фактично звинуватив Тадеуша Сулімірського в плагіаті. Він закидав, що той запозичив його думки, озвучені кілька років тому у приватній

⁵⁴¹ Діяльність секцій і наукових комісій. *Хроніка НТШ*. 1939. С. 47; Падох Я. Археолог Іван Борковський: Дослідник Празького королівського замку. *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge, 1980. Vol. 3–4. P. 637.

⁵⁴² Сулімірський Т. Досліди над преісторією Східної Галичини (Спростування на заміти п. доц. Борковського). *Діло*. Ч. 22. 27.01.1934. С. 5.

⁵⁴³ Праця українського археолога. *Діло*. Ч. 160. 20.06.1934. С. 6.

⁵⁴⁴ Смішко М. Досліди над преісторією Східної Галичини. Нова теорія про шнурову кераміку. *Діло*. Ч. 270. 14.10.1933. С. 2.

розмові, а також, що «він легким коштом вбирається в чуже пір'я, любить випускати феєрверки, коли в них хтось насипле світляної матерії, і свідомо чваниться вислідом чужої праці, як своєї власної»⁵⁴⁵. Тадеуш Сулімірський із відповіддю не забарився і на сторінках «Діла» опублікував велику статтю-спростування, у якій розставив крапки над «і»⁵⁴⁶. На боці Т. Сулімірського в цій дискусії виступав М. Смішко.

Підсумовуючи зауважу, що українські археологи, які в силу політичних обставин опинилися в еміграції, опрацьовували археологічні колекції з Галичини й Волині, проводили незначні археологічні дослідження, а потім популяризували археологію цих теренів на сторінках іноземних видань та міжнародних наукових форумах у Європі.

3.5. Олександр Цинкаловський і археологія Західної Волині

Після входження частини Волині за умовами Ризького мирного договору до складу Польщі спостерігається збільшення кількості археологічних досліджень у цьому регіоні. Це не випадково, адже Волинь також багата на пам'ятки. Як влучно відзначив відомий волинянин Улас Самчук: «Взагалі Волинь – одна величезна археологічна копальня, там, де не копни, натрапиш на старовину, горшки зі старовинними монетами викопують жінки на городах, плугатарі виорюють на своїх полях старовинні шаблі, списи, шоломи»⁵⁴⁷. Цей період характеризується і якісними змінами в організації польових та камеральних досліджень.

На Західній Волині в міжвоєнний період не було своїх українських наукових інституцій. Найважливішим майданчиком для наукової комунікації стало НТШ. Археологію цього регіону представляли О. Цинкаловський, Ю. Шумовський і студент Львівського університету І. Свєшніков. Без перебільшення, найважливішу роль у розвитку української археології Волині в

⁵⁴⁵ Борковський І. Досліди над преісторією Східної Галичини. *Діло*. Ч. 16. 21.01.1934. С. 3

⁵⁴⁶ Сулімірський Т. Досліди над преісторією Східної Галичини (Спростування на заміти п. доц. Борковського). *Діло*. Ч. 22. 27.01.1934. С. 5.

⁵⁴⁷ Самчук У. Волинь незабутня. Слово до ювілею 25-річчя Інституту дослідів Волині у Вінніпезі (25.5.1977). *Літопис Волині*. Вінніпег, 1977–1978. Ч. 12. С. 17.

цей період відіграв О. Цинкаловський (1898–1983) (рис. В. 51). Він був випускником Варшавського університету (1929), де вивчав церковну історію й археологію, мистецтво; мав добрі приятельські стосунки з польським археологом В. Антоневичем і впродовж усього часу підтримував контакти з українським інтелектуальним середовищем. Не припинялися вони і під час навчання у Варшаві. В автобіографії О. Цинкаловський про це записав: «Моральну, а потім і матеріальну допомогу давали мені Українська студентська громада й Братня поміч...»⁵⁴⁸.

Хронологічний діапазон досліджень О. Цинкаловського охоплював археологічні пам'ятки від палеоліту до пізнього середньовіччя. Про свої наукові пошуки він писав: «Моя головна мета – зібрати той матеріал, що безслідно гине й занотувати на мапі все цінне для археолога, який зможе покористуватися моїм матеріалом для своїх фахових праць»⁵⁴⁹. Саме тому дослідник спершу проводив рекогносцирувальні роботи, але вони були результативними й у подальшому дали змогу вивчити сотні пам'яток. Серед визначних об'єктів уваги заслуговують палеолітичні (м. Кременець, с. Бодаки, с. Борки на Тернопільщині, с. Сераховичі, с. Смідин, с. Стара Гута на Волині) та мезолітичні (Воротнів, Ізів, Марія – Воля, Нуйно, Острів, Піски Річинські, Смідин, Ставище, Старосілля, Кречів на Волині) стоянки.

Серед пам'яток, які відкрив О. Цинкаловський, значиме трипільське поселення в с. Бодаки на Тернопільщині (рис. В. 52). У 1939 р. він провів шурфування, під час якого виявив об'єкти цієї культури. Серед знахідок варто згадати мальований посуд, мідну сокиру та вироби з кістки. Газета «Діло» опублікувала коротку інформацію про роботи із застереженням, що знахідки хочуть забрати до Варшави⁵⁵⁰. Продовжити роботи завадила війна. Крім того, О. Цинкаловський відкрив та обстежив десятки середньовічних пам'яток (Боремель, Зимне, Пересопниця, Ізів, Грабів та ін.) (рис. В. 53–54).

⁵⁴⁸ Цит. за: Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 19.

⁵⁴⁹ Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Радянська Волинь*. Луцьк. № 215. 1.11.1972. С. 4.

⁵⁵⁰ Археологічні розшуки Олександра Цинкаловського на Волині. *Діло*. Ч. 131. 11.06.1939. С. 11.

Незважаючи на те, що дослідник був студентом навчального закладу у столиці Польщі, його стосунки з офіційною владою склалися не найкраще. Приклад – лист володимирського старости до директора Державного археологічного музею у Варшаві від 2 червня 1933 р., де зазначено, що волинезнавець «підтримує тісний контакт з націоналістичними діячами» і «неодноразово вже знайдені на теренах Володимирського повіту знахідки віддавав до українського музею⁵⁵¹ у Львові»⁵⁵² (рис. В. 48–49).

Це стало на заваді отримання диплома магістра, але роботу в Державному археологічному музеї у Варшаві О. Цинкаловський отримав. Працюючи там впродовж 30-х років ХХ ст., він часто виїздив в експедиції по Західній Волині. Про його скрупульозність свідчить є те, що він не покладався на інформацію, почерпнуту в селян чи з інших джерел, а вважав, що все мусить перевірити самостійно в терені і тому проводив ґрунтовні розвідки: «Маючи на увазі таку систему, я постановив об'їхати всі села Волині та вміру можливості особисто побувати на усіх городищах, могильниках, окремих могилах і селищах»⁵⁵³.

Польові наукові пошуки на теренах Волині О. Цинкаловський розпочав 1930 р.⁵⁵⁴. Дослідникові вдалося ретельно опрацювати територію Володимирського повіту. Він не лише зібрав інформацію з літератури, а й провів розвідкові роботи, створив детальну карту археологічних пам'яток регіону.

На деяких об'єктах О. Цинкаловський проводив повноцінні розкопки. Серед них варто виокремити пам'ятку лужицької культури у с. Млинисько⁵⁵⁵, що на правому березі р. Західний Буг в ур. Коло Озера. Впродовж 1933–1934 рр. він досліджував могильник і поселення лужичів. Розкопки могильника

⁵⁵¹ Йдеться про Музей НТШ.

⁵⁵² РМА (Dział dokumentacji naukowej). L.B-41/33. Poufne pismo starosty powiatowego z Włodzimierza Wołyńskiego do «rak własnych Pana Dyrektora» РМА z 2 czerwca 1933 г. Див. також: Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 рр. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 67–85; Węgrzynowicz T. Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Warszawa, 2001. S. 6.

⁵⁵³ Цинкаловський О. Матеріяли до археології Володимирського повіту. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 194.

⁵⁵⁴ Там само.

⁵⁵⁵ Cynkałowski A. Cmentarzysko kultury łuzycyckiej w Młyniskach w powiecie Włodzimierskim. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. S. 51.

проводив методом траншей. Виявив понад 30 урнових поховань, але не всі матеріали досліджень увійшли до наукового обігу.

Олександр Цинкаловський проводив дослідження і на місцях випадково виявлених знахідок. Приклад – одиночне захоронення, відкрите 1936 р. під час реконструкції дороги між селами Рудка і Рудочка Мала Кременецького повіту⁵⁵⁶. Він встановив, що це чоловіче захоронення з багатим поховальним інвентарем. Серед знахідок варто відзначити глиняний, бронзовий і скляний посуд, два скляні гральні жетони, дві срібні шпори, підв'язна фібула з декоративним колечком на спинці та ніж – вони були передані у фонди Археологічного музею у Варшаві. Археолог вважав, що пам'ятка походить із часів Великого переселення народів і належить готам⁵⁵⁷. Коротка інформація про знахідку була оприлюднена спершу на сторінках часопису Польського археологічного товариства «*Z Otchłani Wieków*»⁵⁵⁸.

Чи не найвідоміша з пам'яток, що їх досліджував О. Цинкаловський у 1930-х роках, – Зимнівське городище, яке дослідники вважають одним із найраніших ранньосередньовічних укріплених пунктів на землях слов'ян⁵⁵⁹.

З 1936 р. О. Цинкаловський став працівником Волинського музею при Кременецькому ліцеї. Свої праці в міжвоєнний період він публікував українською та польською мовами. Співпраця з українським інтелектуальним середовищем Львова сприяла появі його публікацій на сторінках «Записок НТШ» та журналу «Життя і знання»⁵⁶⁰. Варто зазначити, що окремі праці українською мовою О. Цинкаловський підписував псевдонімом. Таким

⁵⁵⁶ Cynkałowski A. Grob gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego. *Życie Krzemienieckie*. Krzemieniec, 1936. № 8–9. S. 349–353; Kokoński A. W 60-lecie odkrycia grobu «książęcego» w miejscowości Rudka na Wołyniu. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь: Матеріали ІХ наук. іст.-краєзнав. міжнар. конф.* Луцьк, 1998. S. 157–160.

⁵⁵⁷ Cynkałowski A. Grób gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego. *Życie Krzemienieckie*. Krzemieniec, 1936. № 8–9. S. 349–353.

⁵⁵⁸ Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. 11. Z. 10–11. S. 143.

⁵⁵⁹ Значення цієї пам'ятки підтвердили подальші дослідження. У 1951–1959 рр. розкопки на Зимнівському городищі проводила постійна Волинська експедиція на чолі з львівським археологом Ю. Захаруком. У 1956–1964 рр. – В. Ауліх. Вони дали величезну кількість знахідок, окремі з них сьогодні зберігаються у фондах Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича.

⁵⁶⁰ Цинкаловський О. Доісторична Володимирщина. *Життя і знання*. Львів, 1932. Ч. 7 (квітень). С. 198–200; Цинкаловський О. Данилова пам'ятка на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1933. Ч. 4 (67). С. 99; Цинкаловський О. Людські черепи попробовані цвяхами з Володимира й його околиць. *Життя і знання*. Львів, 1935. Ч. 3. С. 87–88; Цинкаловський О. Готський гріб римської доби в селі Рудки на Кременецьщині. *Життя і знання*. Львів, 1937. Ч. 5. С. 141–142.

прикладом є монографія «Ріка Прип'ять та її допливи. Старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком (географічно-археологічна студія)»⁵⁶¹. Варто зазначити, що в цьому дослідженні автор, використовуючи археологічні джерела, акцентував на важливості існування водного шляху по р. Прип'ять із римської доби⁵⁶².

У 1933 р. Державний археологічний музей уповажив О. Цинкаловського збирати експонати на Волині. Відповідного листа Р. Якімовіч надіслав до повітового старости у Володимирі Волинському. На що отримав відповідь, яка засвідчувала співпрацю О. Цинкаловського з НТШ і поповнення колекцій Музею НТШ знахідками з Волині. Уже незабаром Р. Якімовіч надіслав відповідь на цей лист, де зазначав, що «з 1 січня 1933 р. з малим винятком (залишки раніше переданої колекції з однієї місцевості) Музей Шевченка не отримує від п. Цинкаловського жодної доісторичної знахідки»⁵⁶³. Однак інвентарні книги НТШ засвідчують протилежне. Упродовж 1933–1937 рр. знахідки з різних місцевостей Волині таки надходили від О. Цинкаловського до Музею НТШ і кожна з них фіксувалася⁵⁶⁴.

Завдяки співпраці О. Цинкаловського з Музеєм НТШ і Національним музеєм у Львові відбувалося поповнення експонатами з Волині львівських археологічних колекцій. Чималу кількість таких надходжень зафіксував Я. Пастернак у публікаціях «Нові археологічні набутки музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1929–1932 р.» (1933), «Нові археологічні набутки музею наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936» (1937). Зберігся фотонегатив, на якому зафіксовано «залізний топір з дуже розширеним лезом (22427)» княжої доби із Зимного на Волині, який потрапив до переліку надходжень 1929–1932 рр. до Музею

⁵⁶¹ Бужанський А. Ріка Прип'ять та її допливи. Старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком (географічно-археологічна студія). Вінніпег, 1966. 40 с.

⁵⁶² Там само. С. 14.

⁵⁶³ РМА. Dokumentacja. 41/33. Pismo 423-IX. Zgromadzenie zabytków dla РМА.

⁵⁶⁴ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 7. Арк. 21, 23, 40; Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 8. Арк. 51, 53, 56.

НТШ⁵⁶⁵. Більшість із них зафіксована на сторінках інвентарних книг. До прикладу, 1935 р. Музей НТШ купив два черепи з Володимира-Волинського, пробитих цвяхами на тім'ї і скроні (інв. № 25137–38)⁵⁶⁶. Їхнє зображення збереглося на скляних негативах із позначкою, зробленою рукою Я. Пастернака, «Володимир волин. опир»⁵⁶⁷.

Ще один представник української археології, що розпочинав свої археологічні пошуки на Волині – Ігор Свешніков, який мешкав із батьками в родинному маєтку в с. Хотин, що поблизу Дубна. Початкову освіту здобув у Дубенській гімназії. У Львівському університеті одночасно навчався на двох факультетах (за окремим дозволом ректора Едмунда Булянди)⁵⁶⁸, був учнем Леона Козловського.

У середині 1930-х років І. Свешніков пробував свої сили в археологічних дослідженнях, обстежуючи Хотин та його найближчі околиці. Перші знахідки походили з парку власної садиби в Хотині і представлені вони крем'яними знаряддями. Першою пам'яткою, яку вивчав І. Свешніков, стало поселення висоцької культури, відкрите 1936 р. біля с. Полуничне (тепер – Радивилівського р-ну Рівненської обл.). У 1938 р., уже як член Польського археологічного товариства, І. Свешніков разом зі своїм товаришем З. Шварцем провів на пам'ятці археологічні розкопки (рис. В. 50). В ур. Острівок було розкрито площу 157 м² і зібрано посуд, крем'яні вироби, кам'яні зернотерки, грузила до ткацького верстата, куски залізного шлаку висоцької культури. Знахідки зберігаються у Дубенському краєзнавчому музеї.

Навчаючись у Львові, І. Свешніков продовжував підтримувати тісні зв'язки з Дубенським музеєм, який на той час перемістився в окремий маленький будинок. Застосовуючи вміння й навички, набуті під час практики в Музеї Червенських городів, разом із директором М. Шульмінським здійснив

⁵⁶⁵ Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1929–1932 р. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 129.

⁵⁶⁶ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 7. Арк. 109; Детальніше див.: Луцик І. Черепи, пробиті цвяхами, з Володимира-Волинського та його околиць. *Вісник Інституту археології*. Львів, 2017. Вип. 12. С. 44–69.

⁵⁶⁷ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

⁵⁶⁸ Гупало В. Ігор Кирилович Свешніков: віхи життєпису. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 7.

першу фахову систематизацію фондової збірки за хронологією та культурною належністю артефактів. У результаті цих зусиль 1939 р. І. Свешнікова призначили завідувачем відділу археології Дубенського краєзнавчого музею на громадських засадах. Подальша доля археолога нерозривно пов'язана зі Львовом, хоча дослідження пам'яток Волині він проводив впродовж усього життя.

Ще один український дослідник минулого Волині, який заслуговує уваги в контексті дослідження – Юрій Шумовський (1908–2003). Його ім'я менш відоме в українській археологічній науці. Він був випускником Варшавського університету, який закінчив 1938 р., захистивши працю «Доісторичні погребальні культури на Волині». Його обрали делегатом від Волині у Варшавський археологічний музей (1934–1938).

Перші самостійні археологічні пошуки Ю. Шумовського відбулися біля с. Мирогощі, звідки він походив. Про свої роботи дослідник писав: «На полях с. Мирогощі відкрив я в минулому році велику оселю неолітичну. Знайдено тут кілька сот кременних знарядь неолітичних, шліфованих і не шліфованих...»⁵⁶⁹. Зібрана в цій місцевості колекція представлена знахідками неолітичних знарядь праці та кераміки. Ними зацікавилися польські музеї та Національний музей у Львові, зокрема І. Свенціцький та Я. Пастернак⁵⁷⁰.

Важливо, що більшість знахідок зі своїх досліджень Ю. Шумовський передавав до українських музейних установ Дубна, Львова та Луцька⁵⁷¹. Частина зараз зберігається у фондах Львівського історичного музею із відповідними позначками інвентарних книг Національного музею та Музею НТШ⁵⁷². Про надходження експонатів із Волині також згадував у публікаціях на сторінках «Записок НТШ» і Я. Пастернак⁵⁷³.

⁵⁶⁹ Шумовський Ю. Старовинні пам'ятки Волині. *Церква і нарід*. 1936. Ч. 10. С. 310.

⁵⁷⁰ Шумовський Ю. Зруйноване гніздо, чи Історія однієї священицької родини на Волині. Саванна, 1994. Т. 2. С. 41.

⁵⁷¹ Там само. С. 49.

⁵⁷² Львівський історичний музей (ЛІМ) КР-18497 (ЛІМ-2062, НТШ-29210). Пряслице з отворами, с. Мирогоща.

⁵⁷³ Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 241–268.

Одне з найцікавіших відкриттів археолога в 1934–1935 рр. – парне поховання чоловіка і жінки неподалік Мирогощі з багатим поховальним інвентарем з шнуровим орнаментом⁵⁷⁴. Воно викликало неабиякий резонанс у науковому світі, свідчення чого – візити до Мирогощі археологів із Вільна, Кракова, Львова, Познані та Варшави⁵⁷⁵.

Висновки до розділу 3

У міжвоєнний період українська археологія Галичини і Західної Волині продовжила розвиватися. Українські археологи опинилися у значно гіршому становищі, ніж у попередній, австрійській, період. Щоб домогтися дозволу на професійну діяльність, доводилося пройти велику кількість перевірок і подати чимало документів, а проте вони її вели.

До розвитку міжвоєнної археології у Галичині найбільше долучилося НТШ. Дослідники Ю. Полянський, Я. Пастернак, О. Цинкаловський та інші відкрили й дослідили величезну кількість археологічних пам'яток, ввели їх до наукового обігу, спричинилися до формування фондів та експозиції Музею НТШ, регіональних музеїв, які разом творили потужну наукову інституціональну мережу. Паралельно розвивалася українська археологія в Богословській академії, що мало важливе значення передовсім для збереження археологічних пам'яток у віддалених від міста населених пунктах. Адже випускники академії на своїх парафіях відігравали основну роль у збереженні та правильному трактуванні культурної спадщини, і лише священники, які слухали курс археології і брали участь в розкопках, могли належно оцінити випадкові знахідки й повідомити про них відповідні наукові інституції.

Не останню роль у розвитку археологічної науки відігравали українські дослідники, яких доля змусила емігрувати. Незважаючи на те, що вони працювали в іноземних наукових установах, через них відбувалася

⁵⁷⁴ Бардецький А., Ткач В. Поховальні пам'ятки, відкриті Ю.Ф. Шумовським у 1930-х роках в с. Мирогоща Дубенського р-ну Рівненської обл.: аналіз та інтерпретація даних. *Волино-Подільські археологічні студії*. Луцьк, 2012. Вип. 3. С. 153–162.

⁵⁷⁵ Скакальська І. Історія України в особах: волинська сторінка міжвоєнного періоду ХХ ст. Київ, 2017. С. 52.

популяризація основних здобутків української археології у Європі через статті, доповіді на конференціях і науково-популярні виступи.

Волинь не мала свого українського наукового осередку, що спеціалізувався б на археології. Тут дослідження проводили вихідці з регіону, які співпрацювали з львівським археологічним середовищем. Ця співпраця виявлялася у передачі археологічних знахідок із території Волині до Музею НТШ і публікації результатів досліджень на сторінках «Записок НТШ».

РОЗДІЛ 4

ПОЛЬСЬКА АРХЕОЛОГІЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1919–1939 РОКАХ

4.1. Польська археологія Східної Галичини до 1918 року

У міжвоєнний період разом із політичними відбулися зміни і в розвитку польської археології Галичини. Тоді Східна Галичина опинилася у складі Другої Речі Посполитої і 1920 р. одержала офіційну назву «Східна Малопольща»⁵⁷⁶. У цей час поляки мали значно більше прав та привілеїв, ніж українці. Як відзначав польський археолог Я. Лех: «Беззаперечним є той факт, що польська держава не забезпечила українській меншості повноти належних їй прав, які ґрунтувалися на основі міжнародних зобов'язань»⁵⁷⁷. Обмеження прав українців простежувалося в усіх сферах, а найбільше – у науці, освіті та культурі. На археологічні пам'ятки поширювалося пам'яткоохоронне законодавство Другої Речі Посполитої, чимало питань контролювала Варшава. Разом із Познанню, Краковом і Варшавою Львів був одним із провідних археологічних осередків. Тут діяло два археологічні середовища, однак фахіці, афілійовані польським університетом, мали значно більше привілеїв і можливостей, аніж їхні колеги з українських наукових установ. У міжвоєнне двадцятиліття Львів міг похвалитися потужною польською археологічною школою, вихідці з якої згодом роз'їхалися по багатьох університетах Польщі і стали засновниками сучасної польської археології.

Цьому передував потужний розвиток науки в австрійський період, коли в археології Східної Галичини чітко простежується формування двох наукових середовищ: українського та польського. У розвитку археології «Галичина крокує на чолі діяльності в галузі праісторії в цілій Польщі», – відзначив

⁵⁷⁶ Східна Малопольща (пол. Małopolska Wschodnia) – у міжвоєнний період найменування території Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств із перевагою тут українського населення.

⁵⁷⁷ Лех Я. З історії польсько-українських зв'язків в археології (кінець XVIII ст.–1939 р.). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 41.

Б. Януш, коли Східна Галичина ввійшла до складу Другої Речі Посполитої⁵⁷⁸. На зламі XIX/XX ст. умови для розвитку польської археології в Галичині були значно сприятливіші, ніж української. Львівський університет мав кафедру класичної археології та праісторії в особі єдиного фахового археолога проф. Кароля Гадачека (1873–1914). У музеях Львова (Дідушицьких, Любомирських та ін.)⁵⁷⁹ були великі колекції доісторичних артефактів. Існувало Крайове археологічне товариство, яке мало свій друкований орган «*Przegląd Archeologiczny*»⁵⁸⁰. Археологічна карта Східної Галичини щорічно доповнювалася новими пам'ятками, на яких дослідження проводили не лише місцеві археологи, а й вчені із Кракова, Варшави й інших міст⁵⁸¹.

Головним осередком розвитку польської археології Львова була кафедра класичної археології та праісторії у Львівському університеті. Остаточне виокремлення археології з-поміж інших навчальних дисциплін пов'язане із призначенням весною 1905 р. К. Гадачека на посаду професора класичної археології. Під його керівництвом вона проіснувала до кінця 1914 р.

Навколо кафедри археології в університеті формувалося нове покоління фахівців. Однак із вибухом війни все змінилося, зокрема і в роботі Львівського університету. Частина професорсько-викладацького складу покинула Львів. В останні дні серпня 1914 р. виїхала більшість університетської спільноти, зокрема ректор Станіслав Стажинський і проректор Казимир Твардовський. Покинув Львів і декан філософського факультету Станіслав Толлочко⁵⁸², а виконувачем обов'язків призначили Кароля Гадачека⁵⁸³.

Кароль Гадачек за своє коротке життя був співробітником Інституту археології у Відні, консерватором Центральної комісії старожитностей у Відні,

⁵⁷⁸ Janusz B. *Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego*. Lwów, 1919. S. 32.

⁵⁷⁹ Булик Н. Археологічні колекції у музеях Львова (1823–1914). *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 407–428.

⁵⁸⁰ Детальніше див.: Булик Н. Львівська археологія до Першої світової війни. *Професор Леон Козловський / ред. С. К. Козловський, О. Ситник*. Львів–Варшава, 2010. С. 18–82; Булик Н. Львівська археологія XIX – початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014. С. 209–235.

⁵⁸¹ Булик Н. З історії археологічних досліджень у Східній Галичині в XIX – на початку XX ст. *МДАПВ*. Львів, 2006. С. 298–317; Возьни М. Археологічні дослідження Володимира Деметрикевича (1859–1937) на території Східної Галичини. *Наукові студії: зб. наук. праць*. Львів–Винники, 2013. С. 19–41.

⁵⁸² Ісаюк О. Викладацькі та наукові кадри Львівського університету у роки першої Світової війни. *TeKa Komisji Historycznej*. Lublin, 2012. Vol. 9. S. 175.

⁵⁸³ ДАЛО. Ф. 26 (Львівський університет). Оп. 13. Спр. 755. Арк. 1.

співробітником Музею Дідушицьких у Львові, членом-кореспондентом Академії наук у Кракові⁵⁸⁴. На формування його зацікавлення археологією визначальний вплив мав професор класичної філології Людвік Цвіклінський. Саме за його рекомендацією після закінчення університету К. Гадачек упродовж 1897–1900 рр. навчався у Відні, де студіював класичну археологію, праісторію та нумізматику, слухав лекції Е. Райша, Р. Борманна і М. Хоернеса⁵⁸⁵. У цей час у Центральній Європі, передовсім у Відні та Берліні, зародилася культурно-історична археологія, головними постулатами якої були археологічна культура, ареал її поширення, взаємозв'язки культур і їхніх історичних доль⁵⁸⁶. Саме ці критерії стали основними в археологічних дослідженнях початку ХХ ст. Кароль Гадачек упродовж усього життя підтримував ідеї культурно-історичної школи в археології.

Після успішної габілітації із класичної археології та праісторії у Львові (1903) К. Гадачек працював на посаді приват-доцента Львівського університету і займався дослідженням археологічних пам'яток у басейні Дністра. Завдяки посаді консерватора Центральної комісії старожитностей, яку він обіймав при Віденському інституті археології з 1903 р., йому вдалося зібрати інформацію про археологічні пам'ятки Галичини. Результати цих пошуків вилилися в серйозні дослідження, де подано історію їх відкриття та наукове трактування⁵⁸⁷.

Упродовж всієї наукової кар'єри основна увага К. Гадачека була зосереджена на вивченні старожитностей Східної Галичини. Серед найважливіших здобутків варто згадати його розвідки в Кошилівцях, відкриття могильника у Пшеворську, дослідження пам'яток висоцької культури, могильників слов'янського часу, дослідження городища у Пліснеську. У

⁵⁸⁴ Булик Н. Кароль Гадачек (1873–1914 рр.): нові матеріали до наукового портрету. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 152

⁵⁸⁵ Vienna University Archive. PN 1268. Fol. 68; ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 336 (Особова справа професора К. Гадачека). Арк. 3; Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 78; Lech J. Between Captivity and Freedom. *Polish Archaeology in the 20th Century*. Warsaw, 1999. P. 28.

⁵⁸⁶ Trigger B. A history of archaeological thought. Cambridge, 1989. P. 148–206.

⁵⁸⁷ Hadaczek K. Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru. *Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*. Kraków, 1903. T. 6. S. 27–35; Hadaczek K. *Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego. Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*. Kraków, 1912. T. 12. S. 23–28.

роботах К. Гадачека є не лише опис пам'яток, а й їхня наукова інтерпретація. Зокрема, 1911 р. він уперше підсумував зібрані археологічні матеріали з розкопок І. Коперницького у Верхній Липиці та виділив їх в окрему культуру⁵⁸⁸.

Активна археологічна діяльність ученого поєднувалася з викладацькою роботою. Для дальшої еволюції львівської археології необхідно було виховати добрих спеціалістів, оскільки в університеті відчувався брак фахових археологів, він сам керував археологічним семінаром (1909–1914). Важливим кроком у цьому напрямі була організація Академічного гуртка любителів археології⁵⁸⁹. Студенти мали змогу брати участь у розкопках пам'яток та археологічних розвідках у Східній Галичині. Їх залучали до камерального опрацювання матеріалів, які походили з розкопок різних пам'яток.

Кароль Гадачек виховав перспективних учнів, які зробили помітний внесок у розвиток археології в міжвоєнний період. Найвідомішими серед них були Б. Януш, В. Гребеняк (рис. А. 2), В. Антоневич⁵⁹⁰. Студії з археології у проф. К. Гадачека розпочинав і Я. Пастернак. У літньому семестрі 1913 р. Я. Пастернак та В. Гребеняк слухали у професора курс «Огляд археологічних досліджень на території колишньої Польщі» й відвідували археологічний семінар⁵⁹¹. Богдан Януш, хоч і не здобув університетської освіти, але неодноразово брав участь в археологічних розвідках під керівництвом проф. К. Гадачека і тому вважав його своїм учителем⁵⁹². Добрим приятелем Б. Януша був В. Антоневич, який 1912 р. розпочав студії у К. Гадачека⁵⁹³. Серед предметів, які читав професор, В. Антоневич вибрав: «Вступ до археології»,

⁵⁸⁸ Hadaczek K. *Kultura dorzecza Dniestru...* S. 23–28; Śmiszko M. *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*. Lwów, 1932. S. 26–54.

⁵⁸⁹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 601 (Книга протоколів засідань, вирізки з газет і список членів студентського гуртка любителів археології за 1908–1914 рр.); детальніше див.: Булик Н. *Львівська археологія XIX – початку XX століття...* С. 229–231.

⁵⁹⁰ Kostrzewski J. 1916 Karol Hadaczek i jego działalność naukowa. *Kosmos*. Lwów. T. 41. S. 95–97; Antoniewicz W. Karol Hadaczek jako prehistoryk. W drugą rocznicę zgonu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. Lwów, 1917. S. 481–488.

⁵⁹¹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 15. Спр. 635 (Каталог студентів).

⁵⁹² Janusz B. Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Z. 3. S. 73–76.

⁵⁹³ Kozłowski S. K. Pierwsi profesorowie. *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*. Warszawa, 1993. S. 53.

«Грецька скульптура в IV ст. до н. е.», «Огляд археологічних досліджень на території колишньої Польщі» та археологічний семінар⁵⁹⁴.

Кароль Гадачек – одна з найяскравіших постатей польської львівської археології кінця XIX – початку XX ст. Наведений короткий огляд його дослідницької діяльності засвідчує, що вона стала основою, на якій відбувався подальший розвиток археології в Галичині.

У 1913 р. у Львівському університеті відкрили кафедру антропології. Очолив її Ян Чекановський (1882–1965), який від початку залучав до співпраці студентів-археологів Володимира Гребеняка та Ярослава Пастернака. Вони брали участь в антропологічній експедиції, яка досліджувала печеру Вертеба на Тернопільщині⁵⁹⁵. Як згадував проф. Я. Чекановський, для збору матеріалу він поділив слухачів на групи, які мали влітку працювати на теренах Східної Галичини. Два українських студенти-археологи планували спільні теренові подорожі на літо 1914 р. Однак початок війни не дав реалізувати цей задум⁵⁹⁶. Часто Я. Чекановського запрошували на археологічні пам'ятки консультантом. Приклад – палеолітична стоянка у Глинянах біля Львова. Результати опубліковано у Кракові 1914 р. під назвою «Про відкриття палеоліту з фауною ссавців делювіальних під Глинянами».

Ян Чекановський ставив собі за мету перетворити антропологію на широку дисципліну і її розвиток вбачав у тісній співпраці з іншими дисциплінами. До основних його зацікавлень належали палеоантропологія, краніометрія, методика відновлення зовнішності людини за кістковими рештками. Діяльність Я. Чекановського показала добрий приклад симбіозу археології та антропології на етапі формування обох наук і в міжвоєнний період була успішно продовжена та розвинута.

⁵⁹⁴ C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letniem 1912/1913. Lwów, 1913.

⁵⁹⁵ Романюк Т. Внесок Володимира Гребеняка у розвиток української археології. *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 2007. Т. 253. С. 717.

⁵⁹⁶ Czekanowski J. Sto lat antropologii polskiej. 1856–1956. Ośrodek Lwowski. *Materiały i Prace Antropologiczne*. Wrocław, 1956. Nr 34. S. 19.

Територія Західної Волині тоді належала до Російської імперії і археологія в ній розвивалася за тими ж принципами, що й в усій імперії із залучення до досліджень київських археологів. Лише 4 лютого 1921 р., відповідно до розпорядження Ради міністрів Польщі, ці землі утворили Волинське воєводство і відтоді на території Волині розпочалося формування польського наукового середовища для археологічних досліджень.

4.2. Археологія в Університеті Яна Казимира у Львові

Одразу після закінчення війни і зміни влади виникло питання про відновлення роботи університету з відповідними кафедрами. У 1919 р. відбулася реорганізація Львівського університету, якому присвоїли ім'я польського короля Яна Казимира. Тоді тут існувало п'ять факультетів: теологічний, юридичний, гуманістичний (до 1923 р. – філософський), математично-природничий і медичний, на яких навчалося близько 6 000 студентів. Викладання забезпечували 91 професор, 114 доцентів та 175 асистентів (на 1937/1938 н. р.)⁵⁹⁷.

Для львівської археології цей час був своєрідним викликом, адже в австрійський період кафедра ототожнювалася лише із професором і, відповідно, під час війни залишилася без ресурсів для подальшого функціонування. Однак дуже швидко габілітації здобуло гроно молодих, повних сил та ідей фахівців, навколо яких розвивалася вся польська археологія наступні десятиліття. Промовистим є той факт, що Е. Булянда став професором у віці 30 років, Ю. Костжевський – у 33, Л. Козловський – у 28, В. Антоневич – у 27.

Але у Львівському університеті обставини склалися так, що кафедра археології розпалася на дві. Значною мірою цьому сприяли результати дослідження античної спадщини. Відповідно кафедру класичної археології очолив проф. Е. Булянда, а праісторії після відмови Ю. Костжевського запропонували Л. Козловському.

⁵⁹⁷ Зашкільняк Л. Наука. Історія Львова. Львів. Львів, 2007. Т. 3. С. 86.

Загалом, період після війни став справжнім випробовуванням для гуманітаристики. Катастрофічно бракувало фінансування, періодично зростала інфляція. З цього приводу досить влучно 1920 р. висловлювався проф. Я. Чекановський: «Ще в листопаді отримав, як дотацію квартальну антропологічно-етнологічного інституту Університету Яна Казимира у Львові 66 крон, що рівно ціні півтора фунта масла»⁵⁹⁸. Одночасно членські внески в поважних наукових товариствах європейського рівня становили близько 2 000 крон на рік, а ціни на щорічники – орієнтовно по 500 крон. Щоб якось протриматися в науковому світі, вчені мусіли шукати додаткові ресурси.

Загалом, спостерігалось недофінансування кафедр, інститутів, науки. Це стосувалося і наукових працівників. Не випадково, вчені в резолюціях з'їздів окремими пунктами просили клопотати перед Міністерством віровизнань і народної освіти про створення спеціального фонду для молодих учених, щоб забезпечити їм наукові подорожі за кордон, бо по-іншому не бачили можливим розвиток науки⁵⁹⁹.

4.2.1. Кафедра класичної археології: проблематика наукових досліджень, люди, основні здобутки

Кафедра класичної археології у Львівському університеті виокремила ще в час війни. Впродовж 1916–1939 рр. її завідувачем був відомий знавець античного мистецтва проф. Е. Булянда (1882–1951). Він походив із Кракова, був вихованцем Ягеллонського університету, учнем П. Беньковського. Свої наукові пошуки розпочав із дослідження лука, стріл й інших аксесуарів, що його супроводжували в різних народів стародавнього світу⁶⁰⁰.

Після смерті К. Гадачека питання пошуку професора постало доволі гостро. У липні 1916 р. рада філософського факультету Львівського університету, до якої входили професори Йоган Балоз-Антоневич, Станіслав Закшевський, Броніслав Кручкєвич, Юзеф Семірадський і декан Станіслав

⁵⁹⁸ Czekanowski J. Byt materialny nauki. *Nauka Polska*. Warszawa, 1920. T. 3. S. 138–141.

⁵⁹⁹ Ibid. S. 141.

⁶⁰⁰ Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275/2 (Majewski K.). Teczka 77 (Edmund Bulanda).

Толлочко, написала клопотання про рекомендацію приват-доцента класичної археології Ягеллонського університету Едмунда Булянди на посаду надзвичайного професора класичної археології кафедри археології та історії матеріальної культури й керівника інституту археології Львівського університету⁶⁰¹. 14 листопада 1916 р. він отримав від цісаря Австро-Угорщини Франца Йосифа I звання надзвичайного професора (рис. Г. 1)⁶⁰².

Едмунд Булянда приступив до виконання обов'язків 1 грудня 1916 р. Кафедра тоді розміщувалася у старому корпусі університету за адресою вул. Миколая, 4. Він керував семінаром й очолював Археологічний інститут. Фактично, у 1916/1917 н. р. Е. Булянда представляв у Львівському університеті кафедру археології. Крім нього, тут було два технічні працівники: демонстратором працювала слухачка філософії Софія Віслоцька, а помічником – В. Саган⁶⁰³. Ці молоді люди не пов'язали своє майбутнє з археологією, бо в наступні роки їхні прізвища не зустрічаються.

Професор Е. Булянда був добрим адміністратором, про що свідчать вибори його на посаду декана гуманістичного факультету (1926/1927) та двічі – ректора (1933/1934 і 1938/1939) Львівського університету (рис. Г. 2). Незважаючи на добру освіту, прекрасні знання із класичної археології, він показав себе більше адміністратором, аніж ученим. Його найкращий учень Казимир Міхаловський у спогадах відзначав, що він «мав за собою добру освіту і добре знав, що таке археологія», проте переконливо вважав, що «Булянда насправді не до кінця повірив у можливості розвитку польської класичної археології, а тому свої здібності і навички віддавав загальній організації навчання в університеті, а передусім улюбленого ним Львівського університету»⁶⁰⁴. Майже весь період війни Е. Булянда присвятив облаштуванню кафедри і її матеріальному забезпеченню. Зауважу, що в 1920-х роках вона ще перебувала в тому ж приміщенні, де раніше кафедра К. Гадачека. Вона займала чотири кімнати

⁶⁰¹ ДАЛО. Ф. 26. Спр. 174. Арк. 6; Спр. 793. Арк. 119.

⁶⁰² Там само. Арк. 5, 11–14.

⁶⁰³ Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. Lwow, 1917. S. 52.

⁶⁰⁴ Michałowski K. Wspomnienia. Warszawa, 1986. S. 48–49.

площею 175 м², мала непогану, як на той час, бібліотеку⁶⁰⁵ та не менш важливу для навчального процесу збірку гіпсових копій стародавньої скульптури. Єжи Ковальський писав: «... коли став професором кафедри класичної археології у Львівському університеті, мусів розпочати від початку працю з організації цього закладу, бо після свого попередника, який займався більше праісторією, отримав лише 117 книжок. Праці цій не сприяла спочатку війна, а потім період інфляції»⁶⁰⁶. Згодом завдяки старанням Е. Булянди кафедра класичної археології отримала чудові просторі приміщення в колишньому будинку Галицького сейму, а скромна колекція гіпсових копій перетворилася на солідну збірку, збагачену привезеними з-за кордону раритетами. На світлинах із приватної збірки одного з працівників – Івана Старчука – збереглися копії гіпсових статуй, якими була декорована вся кафедра (рис. Г. 3)⁶⁰⁷. Швидко поповнювалася й бібліотека, куди надходили не тільки найважливіші серії археологічних часописів і періодичних видань, а й усі можливі нові монографії. У спогадах К. Маєвський зазначив, що Е. Булянда дбав про поповнення кафедральної бібліотеки, намагаючись передовсім купувати ті видання (інколи дуже дорогі), які були необхідні його учням для написання докторських чи габілітаційних робіт⁶⁰⁸.

Як зауважив кількالكітній керівник бібліотеки, асистент кафедри, а згодом всесвітньовідомий археолог-класик К. Міхаловський, замовити і купити для бібліотеки книжки не справляло жодних труднощів, оскільки це було одним із пріоритетів керівника закладу. Археологи-класики стежили за тим, що відбувається у класичній археології всього світу. Підтвердження цього – велика стаття І. Старчука, присвячена огляду результатів польових робіт в Єгипті, Месопотамії, Нубії⁶⁰⁹.

⁶⁰⁵ Частина рідкісних видань довоєнного періоду збереглася в «сепаратах» Л. Козловського і зараз перебуває в Архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича.

⁶⁰⁶ Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego. RK-120 (Bulanda Edmunda). Арк. 16.

⁶⁰⁷ Цифровий архів Археологічного музею Львівського університету. Матеріали І. Старчука.

⁶⁰⁸ Majewski K. Edmund Bulanda. *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. Wrocław, 1955. Nr 6. S. 6.

⁶⁰⁹ J. St. Przegląd wykopalisk archeologicznych. *Kwartalnik Klasyczny*. Lwów, 1932. Nr 6. S. 353–360.

Варто відзначити ще один цікавий момент, який зберігся у спогадах К. Міхаловського. Він свідчить про високий рівень викладання в тогочасному університеті, а також про знання студентів, що пов'язали себе з ним. Зокрема, у контексті розповіді про колег, приятелів і частих гостей бібліотеки К. Міхаловський зазначав, що йому доводилося дуже багато працювати над собою, щоб могли належно підтримувати бесіду, оскільки «для них факт, що я є асистентом університету вже підтверджував мою компетенцію в галузі класичної археології»⁶¹⁰.

Сферу наукових зацікавлень Е. Булянди можна простежити з його публікацій і тематики лекцій, які зосереджувалися навколо досліджень грецьких ваз та малярства, грецької різьби, етрусського мистецтва (рис. Г. 4). Цікавила Е. Булянду також організація викладання археології в Польщі⁶¹¹. Зокрема, з доповіддю «Організація вивчення археології та історії стародавнього мистецтва за кордоном і у нас» він виступив на З'їзді класичних філологів слов'янських країн, який відбувався 3–6 червня 1929 р. у Познані⁶¹². Важливо, що він вважав своїм обов'язком опрацювати античні пам'ятки, які перебували в польських музейних збірках, і цю роботу проводив передовсім у Кракові та Львові⁶¹³. Також часто друкувався в наукових часописах «*Filomata*», «*Eos*», «*Przegląd Klasyczny*» на тему середземноморських цивілізацій епохи еллінізму й античного мистецтва⁶¹⁴.

Брак кваліфікованих археологів відчувався доволі гостро не лише у Львові. В архівних документах збереглися дані, що Варшавський університет робив спробу переманити Е. Булянду до себе. Однак Львівський університет подав до Міністерства віровизнань і народної освіти обґрунтування, у якому головний акцент зроблено на тому, що землі Східної Галичини дуже багаті на археологічні пам'ятки, а Е. Булянда – єдиний археолог, який має досвід роботи

⁶¹⁰ Michałowski K. Wspomnienia... S. 51–52.

⁶¹¹ Bulanda E. Organizacja studium archeologii i historii sztuki starożytnej zagranicą i u nas. Lwów, 1929.

⁶¹² Білас Н. Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди у Львівському університеті. *АДЛУ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 360.

⁶¹³ Archiwum PAN III-275/77. Edmund Bulanda.

⁶¹⁴ Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ ст. Львів–Жешів, 2012. С. 102.

в полі, і тому не можна Львів та Східну Галичину позбавити такого фахівця. Щоб остаточно це питання вирішити, рада професорів філософського факультету Львівського університету звернулася до міністерства із проханням призначити його звичайним професором⁶¹⁵. Після реформи університету в 1939/1940 н. р. кафедру класичної археології було ліквідовано, а Е. Булянду перевели на кафедру класичної філології, що було найближче до його спеціальності. Археологією в цей час професор майже не займався⁶¹⁶.

На початку 1920-х років на кафедрі класичної археології штатними були: посада звичайного професора, дві ставки для старших асистентів та лаборант. Короткий період від початку 1922 р. молодшим асистентом був Єжи Кульчицький⁶¹⁷, а з квітня 1920 р. демонстратором працювала Яніна Орош (Орошувна), яку із січня 1921 р. призначили молодшим асистентом. За 2 роки Я. Орош стала старшим асистентом і на цій посаді працювала до 1929 р. У 1935 р. вона виїхала до Варшави⁶¹⁸.

У звіті про діяльність кафедри класичної археології, складеному за кілька тижнів до початку радянсько-німецької війни, подано такий її особовий склад (рис. Г. 5): керівник – Е. Булянда, ад'юнкт доктор – І. Старчук (у 1930–1935 рр. асистент), старший асистент доцент – К. Маєвський (із 1930 р. асистент, з 1935 р. ад'юнкт), заступник асистента – Євгеніуш Конік, старший музейний їздовий – А. Козловський. Раніше співробітниками кафедри були К. Міхаловський (асистент у 1924–1933 рр.), Є. Кульчицький (асистент у 1922–1934 рр.)⁶¹⁹, Р. Петеленз-Лукасевич (старший асистент-волонтер у 1930–1931 рр.) та ін.⁶²⁰.

⁶¹⁵ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174 (Особова справа професора Булянди Едмунда, 1916–1939). Арк. 39, 39зв., 40.

⁶¹⁶ Majewski K. Edmund Bulanda (28.X.1882–15.IV.1951). *Archeologia*. Wrocław, 1955. Т. 5. S. 377–381.

⁶¹⁷ Królczyk K. Historia starożytna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)* / за ред. Л. Зашкільняка та П. Серженги. Львів, 2015. С. 128.

⁶¹⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1420 (Особова справа асистентки Орош Яніни, 1920–1936).

⁶¹⁹ Królczyk K. Historia starożytna na Uniwersytecie Jana Kazimierza... С. 128; За О. Ситником, Є. Кульчицький був асистентом кафедри стародавньої історії (1922–1928 рр. – молодший, а в 1928–1934 рр. – старший асистент): Ситник О. Археологічна наука у Львові. С. 107.

⁶²⁰ Білас Н. Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди... С. 356.

Варто зазначити, що, незважаючи на те, що Е. Булянда не мав слави доброго лектора серед студентів, «попри блискучі знаннями, не вмів їх подавати цікаво і методично»⁶²¹, він читав курси не лише з класичної археології, а й праісторії, а також проводив Археологічний семінар (рис. Г. 6)⁶²².

Сучасники Е. Булянди відзначали, що, будучи археологом-класиком, він мав багато планів для організації археологічних досліджень на всій території тодішньої Польщі. Свої ідеї він пропагував на семінарах і конференціях⁶²³. Також створив проект Державного археологічного інституту, однак не знайшов підтримки навіть серед нечисленного грона археологів⁶²⁴.

При кафедрі класичної археології 1932 р. проф. Е. Булянда організував фотографічну лабораторію, якою сам керував. Для підготовки фахівців найняв відомого фотографа Юзефа Світковського, що був автором кількох підручників із фотографування⁶²⁵. У нього впродовж 2 років проходив навчання позаштатний асистент кафедри класичної археології, українець Володимир Тисс, який вивчав класичну археологію в міжвоєнний період (рис. Г. 8). У 1926 р. він став студентом гуманістичного факультету Львівського університету, у 1933 р. – отримав диплом магістра філософії⁶²⁶. Впродовж 1933–1939 рр. він робив фотографії для кафедр класичної археології, праісторії, львівських музеїв і воєводських консерваторів⁶²⁷. Неодноразово як фотограф виїжджав у поле (рис. Г. 7; Г. 9). Частина цих світлин дійшла до наших днів⁶²⁸. На жаль, не вдається віднайти інвентарну книгу, без якої не всі фото можна ідентифікувати та атрибуувати.

⁶²¹ Michałowski K. Wspomnienia... S. 48.

⁶²² Детально курси кафедри класичної археології в міжвоєнний період проаналізувала Н. Білас: Білас Н. Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди... С. 367–375.

⁶²³ Michałowski K. Edmund Bulanda (28.X.1882–15.IV.1951). *Archeologia*. Wrocław, 1955. T. 5. S. 377–381.

⁶²⁴ Archiwum PAN III-275/77. Edmund Bulanda. S. 3.

⁶²⁵ UJK. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33. Lwów, 1932. S. 151.

⁶²⁶ Лешкович Н. Тисс Володимир Васильович. *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*. Львів, 2000. С. 162.

⁶²⁷ Архів ЛНУ. Ф. 119 (Львівський державний університет імені Івана Франка). Оп. 1 (Відділ кадрів). Спр. 588. Арк. 1.

⁶²⁸ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі Львівського університету.

Перебуваючи на високих посадах у Львівському університеті та маючи добрі наукові контакти, Е. Булянда сприяв організації стипендій до Греції та Італії для своїх талановитих учнів і тим самим збирав навколо кафедри класичної археології найталановитіших студентів. Добрий приклад того, що Е. Булянда вмів заохотити студентів і вони бачили перспективу тих студій, – те, що в 1938/1939 н. р. на заняття із класичної археології записалося 78 студентів⁶²⁹, а праісторії – лише 20⁶³⁰.

Фактично всі працівники кафедри класичної археології були вихованцями Е. Булянди. У 1924 р. на посаду молодшого асистента запросили Казімежа Міхаловського (1901–1981). Згодом він опублікував спогади, у яких дуже тепло згадав про колег і свою працю у Львівському університеті. У 1926 р. під керівництвом проф. Е. Булянди захистив докторат про Ніобідів⁶³¹ у грецькому мистецтві. Про важливість цієї праці свідчить її публікація за рік французькою мовою⁶³².

Після захисту докторату К. Міхаловський отримав стипендію Міністерства релігійних віросповідань і народної освіти для студій за кордоном. Потім він продовжив навчання в Берліні, Гайдельберзі, Парижі й Афінах – на кафедрах та інститутах із давніми дослідницькими традиціями, значними науковими досягненнями, досвідом підготовки кадрів і польової діяльності⁶³³.

Казимир Міхаловський відвідав чимало великих музеїв Німеччини, Франції, Данії, Великої Британії, Італії, Греції, брав участь у розкопках в Афінах та на о. Крит. Упродовж 1927–1930 рр. перебував у кількох провідних наукових центрах, зокрема Берліні, Римі та Парижі. Він відвідував академічні заняття, працював у бібліотеках і музеях, публікував результати своїх роздумів і встановлював контакти з видатними вченими. Тоді він захопився археологією стародавніх цивілізацій, що виникли в Середземноморському басейні та його

⁶²⁹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7 (Філософський факультет 1849–1924. Гуманітарний факультет 1924–1939). Спр. 1616. Арк. 26.

⁶³⁰ Там само. Арк. 165.

⁶³¹ Ніобіди – герої давньогрецької міфології.

⁶³² Lipińska J. Kazimierz Michałowski. *Bulletin du Musée National de Varsovie*. 2001. Vol. 42. N. 1–4. S. 7.

⁶³³ Sztetyło Z. Kazimierz Michałowski (1901–1981). *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 L–R 1816–2016*. Warszawa, 2016. S. 257.

околицях. Із 1928 р. він брав участь у розкопках на грецьких островах Тасос і Делос як іноземний член Французької школи Афін. У 1929 р. габілітувався з дисертацією «Про доричне мистецтво» («*O sztuce doryckiej*»)⁶³⁴ і став доцентом Університету Яна Казимира у Львові⁶³⁵, але за рік переїхав до Варшави.

Одним із найкращих учнів Е. Булянди був уродженець містечка Бережани Казимир Маєвський (1903–1981)⁶³⁶. Упродовж 1927–1939 рр. він працював на кафедрі класичної археології Львівського університету. Спочатку був молодшим, а з 1930 р. – старшим асистентом. У 1935 р. здобув габілітацію і до 1939 р. працював приват-доцентом. Щорічно впродовж 1931–1937 рр. виїздив на стипендії з метою опрацювання археологічного матеріалу, відтак побував у Греції, Італії, Австрії, Болгарії, Франції, Німеччині, Угорщині⁶³⁷.

Львів відіграв вирішальну роль у формуванні К. Маєвського як археолога-класика (рис. Г. 10). Варто зазначити, що він один із небагатьох польських археологів, які залишилися у Львові після приходу радянської влади в 1939 р.⁶³⁸ Його наукова робота була зосереджена навколо кількох проблем. Передусім варто згадати унікальні розробки з тематики егейської культури. У 1929 р. він захистив докторат, присвячений егейському танцю, який у цікавий спосіб пов'язав із культурою і віруваннями мешканців Криту в добу бронзи⁶³⁹.

До вибору подальших студій і наукових інтересів К. Маєвського спричинилися його наукові подорожі до Греції 1931–1937 рр. за фінансової підтримки Фонду національної культури та Міністерства віровизнань і народної освіти. Його захопленням стала кікладська мармурова пластика доби бронзи. Під час перебування у Греції він брав участь у розкопках на Криті та

⁶³⁴ Michałowski K. O sztuce doryckiej. *Kwartalnik Klasyczny*. 1930. R. 4. Z. 1–2. S. 169–203.

⁶³⁵ Білас Н. М. Розвиток археології у Львівському університеті у міжвоєнний період (1919–1939). *Археологія*. 2002. № 2. С. 151–156.

⁶³⁶ Dynowski W. Kazimierz Majewski (1903–1981). Wspomnienie pośmiertne. *Etnografia Polska*. Warszawa, 1982. T. 26. Nr 2. S. 9–13.

⁶³⁷ Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275 (Majewski K.). Teczka 39.

⁶³⁸ Він працював на кафедрі стародавньої історії Львівського університету і з січня 1940 р. науковим співробітником Львівського відділу Інституту археології.

⁶³⁹ Press L., Kolendo J. Kazimierz Majewski (1903–1981). *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 L–R 1816–2016*. Warszawa, 2016. S. 154.

Пелоппонесі⁶⁴⁰. Цій тематиці присвячена низка досліджень, статей, лекцій, підготовка учнів (Л. Пресс, Р. Рутковський), унікальна монографія «*Figuralna plastyka cykladzka. Geneza i rozwój form*» (1935), яка стала його габілітацією.

З цією тематикою тісно переплелися зацікавлення трипільською культурою і, зокрема, пластикою південно-східної Європи у III–II тис. до н. е. Треба наголосити, що самостійних археологічних розкопок К. Маєвський не проводив. Проте існувала багаторічна його співпраця із М. Смішком – відомим дослідником Городниці⁶⁴¹, І. Старчуком, який у 1938 р. проводив розкопки в с. Корничі, що біля Коломиї⁶⁴².

У дослідженнях К. Маєвський використовував висновки праісториків щодо культурно-історичних зв'язків та імпорту римського часу. Трипільській пластиці він присвятив велику статтю, яка вийшла 1938 р. на сторінках часопису «*Swiatowit*». У ній ретельно проаналізовано колекції трипільської пластики з фондів Музею НТШ, Міського музею етнографії і Музею Духовної академії.

У процесі опрацювання археологічних матеріалів із фондів музеїв НТШ і Духовної академії К. Маєвський мав добру наукову підтримку й допомогу від Я. Пастернака, який, зокрема, виготовив фотографії експонатів для статті (рис. Г. 11)⁶⁴³. Аналізуючи антропоморфну пластику, дослідник відзначив частину колекції, яку подарував музею Данило Щербаківський. Цікавою вважав жіночу фігурку з дитиною (рис. Г. 11)⁶⁴⁴.

Казимир Маєвський також досліджував контакти місцевого населення з римським царством і вивчав археологію античних причорноморських міст. Він неодноразово виїжджав на місця розкопок, а також опрацьовував колекції в Києві, Одесі та Москві, а з метою кращого вивчення історії античних міст

⁶⁴⁰ Kolendo J. Kazimierz Majewski we Lwowie – okres kształtowania się osobowości naukowej badacza. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. Stefan Karol Kozłowski, Oleksandr Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 529.

⁶⁴¹ Див.: Śmiszko M. Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. Kraków, 1939. T. 44. S. 38–40; Śmiszko M. Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Extrait du Bulletin de l'Académie et Polonaise des Sciences et des Lettres*. Cracovie, 1939. Nr 1–3. S. 67–73.

⁶⁴² Гурба Я. Казимир Маєвський – польський дослідник трипільської культури. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 165.

⁶⁴³ Majewski K. Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach Lwowskich. *Swiatowit*. Warszawa, 1938. T. 17. S. 64.

⁶⁴⁴ Majewski K. Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej... S. 69.

організував участь українських студентів Львівського університету в експедиції в Ольвії⁶⁴⁵.

Якщо коротко підсумувати роботу К. Маєвського у львівський період його діяльності, то ватро наголосити, що він був членом Львівського наукововго товариства, Польського доісторичного товариства та Польського філологічного товариства, публікував рецензії та статті на різноманітні археологічні теми на сторінках фахових журналів «*Eos*», «*Światowit*», «*Kwartalnik Klasyczny*», «*Przegląd Klasyczny*». І ще потрібно відзначити, що впродовж життя К. Маєвський з особливою шаною та повагою ставився до свого вчителя Е. Булянди. В архіві ПАН серед документів К. Маєвського зберігається окрема папка Е. Булянди з особистими документами, фотографіями, а також повідомлення про вшанування пам'яті львівського археолога-класика⁶⁴⁶.

З 1932 р. при кафедрі класичної археології над габілітацією працював вихованець Ягеллонського університету Раймонд Гостковський (1885–1966) (рис. Г. 7). На той час був працівником Університету Стефана Баторія у Вільно, де започаткував класичну археологію. Рада гуманітарного факультету Університету Яна Казимира на засіданні 22 червня 1932 р. вибрала комісію для вивчення та оцінки наукових якостей Р. Гостковського. 26 червня 1932 р. її члени одногolosно прийняли рішення про його допуск до викладацької роботи та дальших наукових досліджень. У січні 1935 р. міністр освіти затвердив габілітацію д-ра Р. Гостковського у Львівському університеті на посаду доцента класичної археології⁶⁴⁷.

Серед відомих учнів Едмунда Булянди також виділяється виходець зі Станіславівщини, українець Іван Старчук (1894–1950)⁶⁴⁸. Варто зазначити, що як стрілець УГА, він втратив у бою око. Незважаючи на заборону для молоді, яка воювала в УГА, навчатися у Львові, 1925 р. І. Старчук таки став студентом

⁶⁴⁵ Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275 (Majewski K.). Teczka 39.

⁶⁴⁶ Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275/2 (Majewski K.). Teczka 77 (Edmund Bulanda).

⁶⁴⁷ Іменування професорів вищих шкіл у Львові. *Діло*. Ч. 13. 18.01.1935. С. 6.

⁶⁴⁸ Чебан М. Українські студенти-історики в Університеті Яна Казимира (1919–1939). *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)* / ред. І. Соляр. Львів, 2018. Кн. 1. С. 292.

кафедри класичної археології гуманістичного факультету Львівського університету⁶⁴⁹. То ж, досліджуючи його біографію, не можу погодися з твердженням, що польська влада перешкоджала в досягненні поставленої мети. За багато років його донька Оксана Старчук написала у спогадах: «Задумуюся, як склалося, що сільський хлопчина з Покуття став археологом. Ця професія дотепер мені видається елітарною, пов'язаною з оточенням і хоч якимось матеріальним стартом, тим більше для українця у ті часи»⁶⁵⁰.

Записи в заліковій книжці І. Старчука свідчать, що він у перший рік навчання у Львівському університеті відвідував заняття таких відомих професорів: Л. Козловського, Е. Булянди, В. Подляхи, К. Твардовського й ін.⁶⁵¹ (рис. Г. 12). Проте найбільше вплинув на його формування як археолога проф. Е. Булянда, який контролював роботу лекційних і практичних занять, наукового семінару, а також особисто читав лекційні курси: «Стародавній театр», «Апеллес, життя і твори», «Мистецька критика в стародавньому світі» (1925/1926 н. р.), «Історія грецької скульптури (частина 1)» (1926/1927 н. р.), «Грецька скульптура V ст.» (1927/1929 н. р.), «Історія грецької скульптури IV ст.» (1929/1930 н. р.)⁶⁵². Ще студентом І. Старчук формувався як археолог-класик. Тоді він перебував у середовищі молодих, перспективних і талановитих колег. Його поєднувала щира дружба з Юрієм Кульчицьким, Казимиром Маєвським, які багато читали та працювали над собою і «кожна одна публікація, закуплена для бібліотеки, була скрупульозно читана, реферована, дискутована. Все це відбувалося не обов'язково в межах існуючого кола наукового, але самостійно в якійсь з кімнат асистентів або на прогулянках»⁶⁵³.

Іван Старчук мав добрі умови для навчання, які максимально використовував. Після закінчення університету працював асистентом й

⁶⁴⁹ Детальніше див.: Домбровський О. Іван Старчук – видатний класичний археолог. *Український історик*. Нью-Йорк, 2005. Т. 42. № 2/4. С. 229–233; Гринюка Б. Дитинство, юність та навчання Івана Старчука. *Буковинський журнал*. Чернівці, 2015. Вип. 4 (98). С. 190–205; Гринюка Б. Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950 рр.). *Вісник Інституту археології*. Львів, 2013. Вип. 8. С. 114–130; Е. К[оник]. Iwan Starczuk (1884–1950). *Archeologia*. 1950–1951. Wrocław, 1953. Т. 4. S. 165.

⁶⁵⁰ Старчук О. Спогади про батька. *МДАПВ*. Львів, 2006. С. 329.

⁶⁵¹ Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука.

⁶⁵² Там само; Білас Н. Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди... С. 367–377.

⁶⁵³ Michałowski K. *Wspomnienia*. Warszawa, 1986. S. 55.

ад'юнктом у проф. Е. Булянди. На початку 1930 р. захистив докторат на тему «Стародавня різьба з Вілянова»⁶⁵⁴, за що 10 травня 1930 р. йому присвоїли ступінь доктора. В архіві дослідника збереглася світлина з написом на звороті: «10.V.1930. Моя промоція. Комісія: промотор проф. Е. Булянда, ректор Г. Трамм, про декан А. Хибінські»⁶⁵⁵. Зауважу, що з 1925 р. захист докторату відбувався зі значними змінами, порівняно з попередніми роками. Тепер він став можливим тільки після здобуття ступеня магістра, публічного захисту і з рецензентами.

Після захисту докторату на І. Старчука чекав ще один успіх, який вплинув на подальшу долю. Археолог здобув прихильність меценатки – графині Артстовської, яка профінансувала його подорож до Англії⁶⁵⁶. В університеті вона звернула увагу на здібного молодого ученого й запропонувала йому вдосконалити знання мови у США. Однак І. Старчук попросив її замінити цю поїздку відрядженням до Англії, де мав намір працювати у Британському музеї і бібліотеці. З цієї подорожі збереглися цікаві світлини та вхідні квитки до Британського музею та його читального залу (рис. Г. 13).

Упродовж 1931–1935 рр. І. Старчук подорожував Європою з метою опрацювання музейних експонатів античного мистецтва Північного Причорномор'я (рис. Г. 14). У 1934–1935 рр. він опрацьовував фондіві колекції в музеях Угорщини, Югославії, Німеччини, Болгарії, Румунії, Туреччини й ін.⁶⁵⁷. Це збагатило його новим джерельним матеріалом. Щоб забезпечити належний науковий рівень, майже всі працівники кафедри класичної археології відбували такі подорожі до країн, багатих на античні пам'ятки.

Важливим етапом у діяльності І. Старчука була робота на кафедрі класичної археології. Упродовж 1931–1935 рр. він проводив студентам практичні заняття з курсу «Нижчі археологічні вправи» (рис. Г. 15). Відомо, що з 1 березня 1934 р. його навантаження складало 28 годин на тиждень, за що він

⁶⁵⁴ Starczuk I. Les sculptures antiques de Wilanów. *Eos*. 1930. № 32. P. 389–422.

⁶⁵⁵ Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука.

⁶⁵⁶ Ситник О. Археологічна наука у Львові... С. 104.

⁶⁵⁷ Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука.

отримував «квоту» в сумі 196 зл. на місяць⁶⁵⁸. Як наголошувала його донька О. Старчук: «У ті часи, хоча батько працював багато, матеріально йому було нелегко. Вже будучи ад'юнктом професора Е. Булянди, він не мав власного мешкання і на день ставив своє складене ліжко між подвійні двері в аудиторії на кафедрі, де вів заняття зі студентами. Одружившись, батько придбав “парцелю” – ділянку на т. зв. професорській колонії, завів сад, але побудова власного будинку (був гарний проект) не вдалася через початок II-ої світової війни»⁶⁵⁹. У 1935/1936 н. р. адреса проживання його значилася вул. Бадені, 12 (тепер – вул. Івана Вакарчука)⁶⁶⁰, за якою мав власний будинок Е. Булянда.

Іван Старчук, поряд із Казимиром Маєвським, мав славу одного з кращих учнів Едмунда Булянди. Як зауважив один із дослідників наукової спадщини І. Старчука О. Домбровський: «... мусів бути добрим фахівцем своєї ділянки знання, якщо Е. Булянда, який не любив українців, взяв його на працю на свою катедру ад'юнктом. Згодом, уже за советської окупації, д-р Старчук оповідав мені, що Булянда не хотів допускати його як українця до доцентури»⁶⁶¹. Тут варто зазначити, що в міжвоєнний період у Львівському університеті здобути ступінь професора було доволі важко. Можливо було лише одержати доцентуру на основі габілітації і чекати слушного моменту, коли в якомусь з університетів звільниться професорське місце.

Те, що пріоритетним напрямом досліджень кафедри класичної археології було античне мистецтво й історія античних цивілізацій, а польові археологічні дослідження – кафедри праісторії, не означає, що перша не проводила розкопок чи не була задіяна у польових роботах. Звичайно, вона не могла конкурувати з кафедрою праісторії у проведенні польових досліджень. Археологічні експедиції її працівників – радше виняток. Документи, які збереглися, засвідчують, що археологи-класики Львівського університету долучалися до польових досліджень на теренах Галичини. Зокрема, з особової справи І. Старчука

⁶⁵⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1421. Арк. 6.

⁶⁵⁹ Старчук О. Спогади про батька... С. 330.

⁶⁶⁰ UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/1936. Lwów, 1935. S. 66.

⁶⁶¹ Домбровський О. Іван Старчук – видатний клясичний археолог... С. 229.

відомо, що «в практичній археологічній роботі (в археологічних розкопках) брав участь з 1935 р.»⁶⁶². Одразу відзначу, що Е. Булянда самостійних археологічних розкопок не вів, однак дозволи за його клопотанням видавали керівникові кафедри, а також К. Маєвському й І. Старчуку⁶⁶³.

Документи також засвідчують, що відбувалися спільні експедиції кафедр класичної археології та праісторії. Приклад – розвідкова експедиція на Борщівщину в липні 1937 р. «За два тижні із Львівського університету виїжджає наукова експедиція під проводом професора д-ра Едмунда Булянди, яка має досліджувати в повіті Борщів останки римської культури, а саме т. зв. “Вал Трояна”. Ця експедиція буде досліджувати ліси між Мушкатівкою і Турильчем у Борщівщині, де також є сліди культури давних римлян»⁶⁶⁴, – писала 6 липня 1937 р. газета «Українські вісти». Дозвіл на неї отримав асистент кафедри класичної археології К. Маєвський, а до робіт, окрім І. Старчука, залучили асистента кафедри праісторії М. Смішка (рис. Г. 9)⁶⁶⁵.

У 1938 р. результати цієї розвідкової експедиції опублікував К. Маєвський, акцентуючи, що метою їхньої роботи було дослідження курганів і Троянових валів на Поділлі. Він наголошував на великій ролі класичної археології для вивчення античних імпорту, яка полягала в їхньому стилістичному аналізі та спробі локалізації майстерні виготовлення⁶⁶⁶. З цього виїзду на Борщівщину в архіві І. Старчука залишилися світлини авторства В. Тисса (рис. Г. 9).

Підсумовуючи, варто зазначити, що в цей час у Львові сформувалося гроно талановитих археологів-класиків, які не тільки вивчали місцеві античні пам'ятки, а й поглиблювали свої знання в різних музеях світу. Ця кафедра була найбільшою в Польщі і виховала спеціалістів найвищого професійного рівня, що суттєво впливало на стан та розвиток археологічної науки.

⁶⁶² Архів ЛНУ. Ф. Р-119 (Львівський державний університет імені Івана Франка). Оп. 1 (Особові справи). Спр. 2415 (Старчук Іван Данилович). Арк. 12.

⁶⁶³ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 7. Арк. 75, 77, 78.

⁶⁶⁴ Сліди римської культури у Сх. Галичині. *Українські вісти*. Ч. 147. 6.07.1937. С. 4.

⁶⁶⁵ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 61.

⁶⁶⁶ Majewski K. Badania terenowe Zakładu Archeologii Klasycznej U.J.K. w powiecie borszowskim. *Eos*. Lwów, 1938. T. 39. S. 92–96.

4.2.2. *Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель*

Друга археологічна кафедра Львівського університету мала назву «доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель», однак частіше вживали «кафедра праісторії». Впродовж усього часу існування під цією назвою її очолював молодий, талановитий археолог і політик Леон Козловський (1892–1944). Вона була ближча до кафедри археології в сучасному розумінні, бо досліджувала археологічні культури на наших теренах⁶⁶⁷. Археологів на ній об'єднувала сфера наукових зацікавлень, яка зосереджувалася навколо пам'яток енеоліту, доби бронзи та раннього заліза, а також римського часу.

Процес створення кафедри праісторії помітно затягнувся через вибух Першої світової війни та її наслідки. Тому не всі процеси відбувалися швидко. Із цього приводу відомий антрополог Я. Чекановський, який дав оцінку університетській археології воєнного часу, зауважив, що для цієї галузі це був не найгірший період, оскільки «8 лютого 1918 р. провели з професором класичної археології Едмундом Буляндом габілітацію Юзефа Костжевського, а згодом Леона Козловського»⁶⁶⁸. На перебігу цих подій і їхньому значенні для майбутнього праісторичної науки доцільно зупинитися детальніше.

У 1918 р. у Львові пройшов габілітацію Юзеф Костжевський (1885–1969). Молодий археолог одразу отримав пропозицію очолити кафедру праісторії Львівського університету. Цей львівський епізод він детально описав у спогадах: «19 лютого 1918 року габілітувався з праісторії у Львові у професорів Я. Чекановського, Е. Булянди і Ю. Сімірадського. Університет Яна Казимира прагнув залишити мене як наступника Кароля Гадачека, який після заняття Львова росіянами, пригноблений хворобою і позбавлений засобів до існування,

⁶⁶⁷ Основна увага в дослідженні зосереджена на науковій роботі кафедри. Дидактичну діяльність залишу осторонь, лише згадаю окремі лекційні курси, що, на мій погляд, мали вирішальний вплив на формування наукових інтересів того чи того археолога. Дидактична робота кафедри праісторії добре представлена у працях Наталі Білас (Білас Н. Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель: напрямки наукових досліджень. *АДЛУ*. Львів, 2004. Вип. 7. С. 72–86; Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії Львівського університету у 1921–1939 рр. *АДЛУ*. Львів, 2009. Вип. 12. С. 204–225).

⁶⁶⁸ Czekanowski J. Sto lat... S. 20.

скоїв самогубство. Оскільки не було праісторика, то габілітація мала відбутися перед професорами найближчими до праісторії, і тому антрополога, археолога класичного і геолога»⁶⁶⁹. Після габілітації Ю. Костжевський прийняв пропозицію очолити кафедру. Однак тут свої корективи внесла війна. Зокрема, визволення Познаня з-під німецької окупації (1918) мало вирішальний вплив на вибір Ю. Костжевського. «Підтвердження моєї габілітації, вислане восени 1918 р., потрапило до мене аж на весну 1919, пролежавши перед тим в університеті і на пошті довгий час, коли документ потрапив до мене, то в той час вже мали власний університет в Познані, тому вирішив від викладання у Львові відмовитися»⁶⁷⁰, – писав за багато років у спогадах професор.

У червні 1920 р. знову постало питання утворення окремої кафедри праісторії. Тепер ініціатором виступив Е. Булянда, який вніс відповідну пропозицію і від імені спеціальної Комісії запропонував Л. Козловському її очолити. Від 1 вересня 1920 р. останній був куратором археологічного відділу музею Дідушицьких⁶⁷¹. До речі, Е. Булянда тимчасово викладав на новій кафедрі в зимове півріччя 1919/1920 н. р.⁶⁷².

Львівський університет звертався до очільника держави Ю. Пілсудського із проханням призначити професором праісторії Л. Козловського. У проханні вказано, що «дотеперішня наукова робота д-ра Леона Козловського, його широка обізнаність праісторії з швидкою реакцією, дають гарантії того, що повністю впорається з покладеними на нього завданнями»⁶⁷³. У 1921 р. на посаду професора таки запросили Л. Козловського (рис. Г. 16), який рік перед тим здобув габілітацію у Кракові, захистивши роботу «Мегалітичні гробниці на схід від Одри»⁶⁷⁴. Вже в листопаді цього ж року в листі до В. Деметрикевича він ділився враженнями і писав про свої нові обов'язки: «Потихеньку починаю звикати та адаптовуватися до Львова. Почав читати лекції і починаю

⁶⁶⁹ Kostrzewski J. Z mego życia. Pamiętnik. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970. S. 101.

⁶⁷⁰ Ibid. S. 103.

⁶⁷¹ Sprawy personalne. *Rozprawy i wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*. Lwów, 1922. C. 233.

⁶⁷² Stolpiak B. Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. 1: 1918–1928. Poznań, 1984. S. 92.

⁶⁷³ Kozłowski M. Sprawa premiera Leona Kozłowskiego. Zdrój czy ofiara? Warszawa, 2005. S. 31–32.

⁶⁷⁴ Kostrzewski J. Sp. Leon Kozłowski. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1947. T. 7. Z. 2. S. 311–312.

організувати інститут. Також став співробітником музею Дідушицьких, де розпочав створення карткового інвентаря та наукового вивірення колекцій»⁶⁷⁵.

До Л. Козловського і його габілітаційної роботи у Львові було критичне й далеко неоднозначне ставлення. Так, у приватному листуванні Ю. Костжевський і В. Деметрикевич обговорювали питання, як добиватися невизнання габілітації, й обговорювали саму роботу, яку вважали повною помилок, неточностей та фальшування фактів⁶⁷⁶, однак їм це не вдалося і сенат Львівського університету підтримав професора-праісторика.

На кінець 1921 р. кафедру праісторії представляв лише проф. Л. Козловський, але згодом її кількісний склад змінювався і наповнювався її ж випускниками. Так, упродовж міжвоєнного періоду на тут працювали Кароль Стояновський (1895–1947)⁶⁷⁷, Ян Брик (1899–1940), Гелена Цегак (1902–1979), Маркіян Смішко (1900–1981), Ірена Сівек (1911–?), Тадеуш Сулімірський (1898–1983), Казимир Журовський (1909–1987).

Першим асистентом кафедри при Л. Козловському був д-р К. Стояновський (1922–1926)⁶⁷⁸, який 1926 р. перейшов у Познанський університет. Ян Брик займався археологією теж відносно недовго. Після перебування на посаді демонстратора (1925–1926)⁶⁷⁹ й асистента кафедри в 1926–1932 рр. він відійшов від археології на адміністративну роботу і став бургомістром містечка Кам'янка-Струмилова⁶⁸⁰. Гелена Цегак після захисту докторату з праісторії та класичної археології «Пластика енеолітичної культури мальованої кераміки Польщі» («*Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce*»), виконаної під керівництвом Леона Козловського 1930 р. у

⁶⁷⁵ MAK. Sygn. SP8/36. List L. K. do W. Demetrykiewicza. 8.XI.1921 r.

⁶⁷⁶ Archiwum MAK. Sygn. SP8/36. List J. Kostrzewskiego do W. Demetrykiewicza. Z dn. 28.I.1922; Archiwum MAK. Sygn. SP8/36. List W. Demetrykiewicza do J. Kostrzewskiego. Z dn. 22.II.1922 r. Детальніше див.: Woźny M. «Wielki szkodnik naukowy» czy «jedna z najwybitniejszych postaci»? Leon Kozłowski w ocenie współczesnych. *МДАЛВ*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 69–81.

⁶⁷⁷ Kočka W. Prof. dr Karol Stojanowski jako archeolog. *Archeologia*. Wrocław, 1948. T. 2. S. 475; Mydlarski J. Śp. Karol Stojanowski profesor antropologii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu. *Przegląd Antropologiczny*. Poznań, 1949. T. 16. S. 207–214.

⁶⁷⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. (Особова справа професора Козловського Леона, 1920–1939). Арк. 78.

⁶⁷⁹ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Curriculum vitae. Jan Bryk.

⁶⁸⁰ Blombergowa M. Uczeń polscy rozstrzelani w Katyniu, Charkowie i Twerze. *Analecta*. Romae, 2000. T. 9/2 (18). S. 57.

Львівському університеті, в пошуках роботи переїхала до Вільна⁶⁸¹. Там вийшла заміж за відомого археолога Володимира Голубовіча і тривалий час працювала асистентом кафедри класичної археології Університету ім. С. Баторія, де одночасно очолювала археологічний музей⁶⁸². Упродовж усього наукового життя вона досліджувала проблематику релігійних вірувань в археології.

Тадеуш Сулімірський був правою рукою свого вчителя Леона Козловського і як приват-доцент (1931–1935), а згодом ад'юнкт (1935–1937) очолював кафедру в час політичної діяльності професора (рис. Г. 17). Тоді ж працювали Маркіян Смішко (1932–1939), який пройшов шлях від молодшого асистента до ад'юнкта, Ірена Сібек, Владислав Ягелло (1937–1938), Казимир Журовський (1938–1939). Тут варто наголосити, що постать українця М. Смішка розглядаю в контексті польської археології Львова з огляду на те, що він весь міжвоєнний період був пов'язаний із Львівським університетом і був постаттю офіційної археології, яку підтримувала польська влада. Він користувався всіма привілеями, що їх мали польські археологи кафедри, однак підтримував стосунки з НТШ і сприяв співпраці між НТШ та Львівським університетом у справі консервації археологічних експонатів.

На початок Другої світової війни на кафедрі праісторії було всього чотири працівники: проф. Леон Козловський, ад'юнкт Маркіян Смішко, молодший асистент магістр Казимир Журовський і возний Леон Ревіг). Кожен з археологів вніс помітну лепту не лише в дидактичний процес Львівського університету у праісторії, а й відкрив та дослідив велику кількість археологічних пам'яток, опублікував результати своїх досліджень, популяризував здобутки львівської праісторії на різних наукових форумах.

Кафедра праісторії від часу заснування мала низку проблем, які керівник намагався вирішувати самостійно, але це не завжди вдавалося. Серед

⁶⁸¹ Burdukiewicz A., Burdukiewicz J. M. Profesor Leon Kozłowski jako człowiek, uczony, polityk i jego wpływ na archeologię wrocławską. *Wychowanie w rodzinie*. Wrocław, 2012. T. 5. S. 206.

⁶⁸² Poczest archeologow polskich. Helena Cehak-Hołubowiczowa. *Z Otchłani Wieków*. Wrocław–Poznań–Warszawa, 1970. R. 36. S. 328–329; Gediga B. Prof. dr Helena Cehak-Hołubowiczowa. *Archeologia Polski*. Warszawa, 1980. T. 25. S. 455–461.

найскладніших: недостатнє фінансування, відсутність відповідного приміщення⁶⁸³, погане технічне забезпечення тощо. Як зазначає Барбара Столп'як, у перші роки діяльності Леон Козловський не вів занять, бо не було охочих студентів записатися на його дисципліни. Він тоді займався науково-дослідною працею, тісно співпрацював із кафедрою антропології та етнології під керівництвом Я. Чекановського і проводив спільні наукові розробки⁶⁸⁴. У цей час Л. Козловський мав змогу здійснювати наукові подорожі, свідчення чого – велика кількість нотаток і рисунків, що збереглася з них⁶⁸⁵. Упродовж лютого–березня 1923 р. він відвідував музеї на Балканах (Югославія, Румунія, Болгарія) (рис. Г. 18; Г. 19). Матеріали з цієї наукової подорожі використав для завершення праці, присвяченої неоліту в Польщі⁶⁸⁶.

Обставини, у яких опинилася кафедра праісторії у 20-х роках минулого століття, аж ніяк не сприяли залученню великої кількості студентів. Окрім цього, археологія продовжувала залишатися не надто популярною і дещо «елітарною» спеціальністю. У цих умовах на неї записувалися люди, які розуміли, що це за професія, і свідомо присвячували їй життя. Дослідниця Б. Столп'як зміни на краще для львівської університетської праісторії пов'язує з літом 1924 р., коли «філософський факультет розділено на: гуманістичний факультет, в рамках якого знаходилась археологія, а також математично-природничий факультет»⁶⁸⁷. Із цим важко не погодитися. У цей час кафедра керувала науковою роботою кількох студентів. Наприклад, 1925 р., коли навчальне приміщення розміщувалося у прохідній кімнаті Музею Дідушицьких, під керівництвом Л. Козловського працювали лише

⁶⁸³ На початку 1920-х років відбулися помітні зміни у Львівському університеті. На навчання приймали тільки підданих Польщі і лише як виняток українців, які у графі «державна належність» писали «Польща». У 1923/1924 н. р. усі факультети скористалися цим правом. Для цього академічний сенат 4 вересня 1924 р. прийняв відповідне положення і ввів обмеження на кількість слухачів. Формально причину назвали відсутністю приміщень. Для виконання цього положення необхідно було розробити механізм. І тут військова служба в попередні роки, громадська робота на користь держави і навчання в польських школах відіграли визначальну роль (Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923/1924 za rektora prof. d-ra Juliusza Makarewicza. Lwów, 1924. S. 36–37).

⁶⁸⁴ Stolpiak B. *Rozwój prahistorii polskiej...* S. 92.

⁶⁸⁵ НА ВІ ІУ НАНУ. Теки Леона Козловського. Щоденники з подорожей по музеях Європи.

⁶⁸⁶ Pietrzak S. *Podróże naukowe prof. Leona Kozłowskiego. Profesor Leon Kozłowski / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 455.*

⁶⁸⁷ Stolpiak B. *Rozwój prahistorii polskiej...* S. 93.

К. Стояновський, Т. Сулімірський і Я. Брик. Згодом до них приєдналися М. Смішко та Г. Цегак, які навчалися на одному курсі⁶⁸⁸. Більше студентів на праісторичний семінар не набирали через відсутність місця для навчання, та все ж, порівняно з попередніми роками, це вже був певний прогрес.

Окреме приміщення в новому корпусі університету, що на вул. Маршалковській, 1, кафедра праісторії отримала лише в 1931/1932 н. р.⁶⁸⁹. Тому ситуація суттєво покращилася приблизно зі середини 1930-х років⁶⁹⁰. Варто навести ще один цікавий факт. Незважаючи на те, що заняття планували заздалегідь, вносили у план кафедри і на них записувалися студенти, траплялися випадки, коли викладач отримував стипендію на наукову подорож чи посаду на державній службі і їх скасовували⁶⁹¹. Курси не читали за розширеною програмою, вони не охоплювали всієї археології, а були прив'язані до наукових зацікавлень викладача⁶⁹² (рис. Г. 23). Нерідко траплялося, що не читали цілі періоди і, відповідно, у майбутньому формувалися фахівці, які продовжували працювати в тому ж хронологічному періоді, що й учитель⁶⁹³.

Певні зміни відбулися після повернення Л. Козловського з державної служби на кафедральну роботу. На 1935/1936 н. р. професор змінив більшість курсів, які викладав, зокрема «Польські землі в період нар. Хр.» перейменував на «Проблеми походження слов'ян під кутом зору праісторії»; «Кургани Південно-Східної Польщі» – на «Праісторія Південно-Східної Польщі під кутом зору археологічних розкопок»⁶⁹⁴. Це свідчить, з одного боку, про зміну підходу до викладання праісторії у Львівському університеті, коли читали більш узагальнені курси, а з другого – про зростання наукових зацікавлень Л. Козловського до тематики походження слов'ян.

⁶⁸⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1039 (Звіти завідуючих кафедрами факультету за 1925–1926 н. р.). Арк. 113; Спр. 1081 (Звіти деканату і керівників кафедр факультету за 1926–1927, 1927–1928 і 1928–1929 н. р.). Арк. 5.

⁶⁸⁹ UJK. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. Lwów, 1931. S. 78, 153.

⁶⁹⁰ Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії... С. 208.

⁶⁹¹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891 (Особова справа професора Козловського Леона, 1920–1939). Арк. 31, 37, 73.

⁶⁹² Turowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa (1918–1939). Wrocław, 1991. S. 109.

⁶⁹³ Детальніше див.: Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії... С. 204–225.

⁶⁹⁴ ДАЛО Ф. 26. Оп. 7 (Філософський ф-т 1849–1924. Гуманітарний ф-т 1924–1939). Спр. 775. Арк. 134.

Коли йдеться про наукову та пам'яткоохоронну діяльність кафедри праісторії Львівського університету, то доцільно зупинитися на постатях, що її творили. Не можна змалювати загальний образ певної групи людей без акценту на їхніх взаємодіях, співпраці, протиріччях, політичних переконаннях, рисах характеру. Тому вважаю за доцільне детальніше розглянути всі ці напрями діяльності вчених Львівського університету, які відігравали провідну роль у становленні археології на теренах галицьких і волинських земель, що входили до складу Другої Речі Посполитої.

У міжвоєнний період на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі, склалася доволі непроста суспільно-політична ситуація⁶⁹⁵. Не могла вона оминати й археологічне середовище. Українські та польські археологи, всупереч політичним, національним, ідейним й іншим непорозумінням, мусіли співпрацювати та співіснувати в межах однієї держави, що не завжди було простим і комфортним. Як зазначає відомий польський історик археології з Варшави Я. Лех: «Польсько-українські зв'язки в археології періоду II Речі Посполитої неможливо вивчати окремо від дуже складних і важких польсько-українських і українсько-польських зв'язків»⁶⁹⁶.

Повертаючись до Л. Козловського, зауважу, що спогади сучасників засвідчують, що він був професором, який відзначався доволі поміркованим ставленням до осіб різних національностей. Цікаві факти, що відображають ставлення до представників національних меншин, залишив у спогадах І. Свешніков. Він писав, що під час «антисемітських заворушень, що їх влаштувала польська молодіжна організація “Млодзєж вшехпольська”, Козловський зробив заяву, що припиняє лекції, бо в умовах, коли студенти єврейського походження рівні у своїх правах з іншими, безправно не допускалися до роботи в університетські аудиторії, він працювати не може»⁶⁹⁷. Тут варто зацентувати, що в міжвоєнний період ставлення до студентів-

⁶⁹⁵ Соляр І. Між ідеями негачії Польської держави і зобуття автономії. *Проект «Україна». Галичина і Волинь у складі міжвоєнної Польщі*. Харків, 2017. С. 44–110.

⁶⁹⁶ Лех Я. З історії польсько-українських зв'язків в археології... С. 41.

⁶⁹⁷ Свешніков І. Спогади музейного працівника. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2008. № 2. С. 8.

українців було неоднозначним. Так, М. Клапчук, який був учнем Л. Козловського, в останній передвоєнний навчальний рік відзначав, що професор «українського самостійницького руху не толерував», але попри це «при собі тримав ад'юнктом нашого земляка М. Смішка й прихильно відносився до мене»⁶⁹⁸. Зрештою, четверо вихованців Леона Козловського (Маркіян Смішко, Михайло Клапчук, Ігор Свешніков, Юзефіна Вогель) підтвердили, що їхня польська національність не перешкоджала у здобутті університетської археологічної освіти. Проте, якщо взяти до уваги, що в міжвоєнний період відсоток українців, яким вдалося здобути науковий ступінь на гуманістичному факультеті, був дуже мізерним – з 149 осіб – лише 7⁶⁹⁹, то археологи перебували не в найгіршій ситуації. А водночас, ставши політиком, Л. Козловський виступив ініціатором створення концтабору в Березі Картузькій⁷⁰⁰.

Поза тим, Л. Козловський був одним із небагатьох археологів, що публікував узагальнювальні праці. Так, за 1917–1928 рр. він видав шість монографій⁷⁰¹, охопивши хронологічний період від палеоліту до доби бронзи⁷⁰². Його роботи часто критикували сучасники, зокрема С. Круковський, Л. Савіцький, Ю. Костжевський. Причому робили це доволі публічно люди, які вважалися його приятелями. Однак він не тримав зла за цю критику, що в посмертній згадці відзначив Ю. Костжевський, один із колег і наукових опонентів, який писав: «... був добрим колегою, який навіть по відношенні до осіб, які йому надокучили, не вмів довго тримати образи в серці»⁷⁰³. Згодом узагальнену оцінку його робіт дав Стефан Носек: «Синтеза польського неоліту і початку епохи бронзи Л. Козловського була творінням оригінальним, вперше

⁶⁹⁸ Клапчук М. Спогади. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 290.

⁶⁹⁹ Pisulińska J. Doktoraty historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza 1918–1939. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku* / pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. Rzeszów, 2004. T. 1. S. 233–249.

⁷⁰⁰ Інформація про причетність Л. Козловського до створення Берези Картузької міститься у примітці до книжки його родича Мацея Козловського «Справа премера Леона Козловського» (Kozłowski M. *Sprawa premiera Leona Kozłowskiego...* 319 s.).

⁷⁰¹ Kozłowski L. *Młodsza epoka kamienna w Polsce*. Lwów, 1924; Kozłowski L. *Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływy na ruchy etniczne i zaludnienie Polski*. Lwów, 1928.

⁷⁰² Woźny M. «Wielki szkodnik naukowy»... С. 69–81.

⁷⁰³ Kostrzewski J. *Sp. Leon Kozłowski...* S. 312.

запропонованим, і як всякі його починання, відзначалася оригінальним підходом і сміливими, цікавими, хоч і не завжди аргументованими, помислами. Тому то викликали вони дискусію і полеміку. Вадою праць Л. Козловського було не дуже старанне зіставлення джерел, що утруднювало їх використання, примушуючи до нудної зв'язки, а також недбалий стиль і жахлива коректа. Незважаючи на ці та інші браки та вади, були то єдині синтетичні праці у великий міжвоєнний період»⁷⁰⁴.

Ніхто з оточення навіть не підозрював, що невдовзі він стане відомим політиком та обійматиме найвищі державні посади. А на той час молодий проф. Л. Козловський «викурював завжди масу папіросів з цигарниці, голосно сміявся і мав багато наукових планів»⁷⁰⁵. Наукова робота не стала на заваді політичній діяльності. Він був палким прихильником поглядів Ю. Пілсудського. З 1931 р. по 1935 р. виконував обов'язки депутата сейму, був міністром земельних реформ і на короткий термін (1934–1935) – прем'єр-міністром Польщі⁷⁰⁶. Політична ситуація між українцями і поляками тоді, як зрештою, у весь міжвоєнний період, була далека від ідеальної⁷⁰⁷. Як пізніше відзначав Стефан Козловський: «Польсько-українські відносини бувають напруженими, Степан Бандера організовує замах на міністра Перацького. Козловський у відповідь створює табір у Березі Картузькій, але в археології Козловський і Старчук, Журовський і Смішко, Кобильнік і Сулімірські, Пастернак і Рейман, Фітцке і Цинкаловські й надалі працюють разом»⁷⁰⁸. Важливо, що ставши прем'єр-міністром, Львівського університету й наукової роботи він не залишив і в майбутньому ще виховав цілу плеяду археологів.

⁷⁰⁴ Nosek S. Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce. Wrocław, 1967. S. 110–111.

⁷⁰⁵ Michałowski K. Wspomnienia... S. 54.

⁷⁰⁶ Kozłowski M. Sprawa premiera Leona Kozłowskiego... 319 s.

⁷⁰⁷ Детальніше див.: Руда О. Національне питання в Польщі в 20–30 роках ХХ століття. *Українсько-польські відносини. Новітня доба* / відп. ред. Микола Литвин. Львів, 2017. С. 305–336; Піх О., Чебан М. Наука у міжвоєнній Польщі: до історії взаємин українських і польських учених. *Українсько-польські відносини...* С. 354–375; Голик Р. Ворожнеча і/як/чи толерантність?: дилеми культурної пам'яті галицьких українців та поляків у міжвоєнний час. *Українсько-польські відносини...* С. 384–406; Литвин М. Партійно-політичне протистояння на західних землях України у міжвоєнний період ХХ століття. *Українсько-польські відносини...* С. 421–429; Соляр І. Між ідеями негачії Польської держави... С. 44–110.

⁷⁰⁸ Козловський С. К. Польські українці і українські поляки у львівській археології 1905–1945 років. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 121.

За відсутності Л. Козловського керівником кафедри був доцент Т. Сулімірський. Леон Козловський повернувся аж 1936 р. Трохи раніше, у березні 1935 р., його обрали дійсним членом Академії науки і мистецтва (*Akademii Umiejętności*)⁷⁰⁹. Після повернення до обов'язків керівника кафедри парісторії Л. Козловського Т. Сулімірський перейшов до Ягеллонського університету⁷¹⁰.

Повертаючись до археологічної діяльності Л. Козловського, варто зазначити, що сферою його наукових зацікавлень була трипільська культура. Археолог мав добрі контакти з багатьма британськими вченими, зокрема Гордоном Чайлдом⁷¹¹, Річардом Хатчінсоном, Джоном Престоном і ін.⁷¹². Вони не просто підтримували дружні контакти, а й приїжджали на розкопки в Кошилівці (Г. Чайльд, Д. Бакстон) та Незвисько (Р. В. Хатчінсон і Дж. П. Престон).

У серпні 1922 р. проф. Л. Козловський проводив розкопки на г. Федір у Бучачі (рис. Г. 20). До цих робіт було залучено К. Стояновського. Тоді Л. Козловський дослідив рештки чотирьох заглиблених жител квадратної форми зі стовповою конструкцією та печами, що склалися із пласких каменів середніх розмірів⁷¹³. Дослідник не зауважив, що пам'ятка має два культурні різночасові шари і помилково витлумачив ранньослов'янські житла та печі-кам'янки як трипільські⁷¹⁴.

Дослідження в Кошилівцях припали на літо 1923 р., коли для того, щоб ознайомитися з пам'ятками кошиловецького типу, на запрошення «пань Немировських в товаристві проф. Гордона Чайльда з Единбургу поїхав до

⁷⁰⁹ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, sygn. PAU W I-3. Protokoły Wydziału I, k. 113; PAU W I-24. Nr 91/30; Poczet członków Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–2000 / pod. red. R. Majkowskiej. Kraków, 2006. S. 66.

⁷¹⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 74, 87.

⁷¹¹ Lech J. Gordon Childe (1892–1957) w poszukiwaniu źródeł cywilizacji europejskiej. *Gordon Childe i archeologia w XX wieku*. Warszawa, 1999. S. 27.

⁷¹² Lech J. On Polish Archaeology in the 20th century: remarks and polemic. *Archaeologia Polona*. Warszawa, 2002. V. 40. P. 212–217.

⁷¹³ Kozłowski L. Budowle kultury ceramiki malowanej w świetle badań przeprowadzonych w Koszyłowcach, Niezviskach i Buczaczu. Lwow, 1930. S. 42.

⁷¹⁴ Яковишина Я. Поселення Бучач-I та його місце серед трипільських пам'яток Середнього Придністров'я. *АДЛУ*. Львів, 2008. Вип. 11. С. 26.

Кошиловець»⁷¹⁵ (рис. Г. 21). Варто зауважити, що Л. Козловський у публікації результатів досліджень детально описує методику своїх польових робіт, зазначаючи, що копав квадратами 10×10 і робив при цьому детальні нотатки, «знайдені артефакти також зберігалися окремо для кожного шару»⁷¹⁶. Яцек Лех вважає, що 1923 р. під час перебування в південно-східній Польщі «Чайльд шукав аргументів для обґрунтування зв'язку між культурами мальованої кераміки східної Болгарії, східної Фесолії та південної Росії або ж археологічних слідів населення, яке принесло культуру Діміні до східної Фесалії. Видається, що дружба з Леоном Козловським мала вплив на остаточну кристалізацію чайльдівської концепції археологічної культури і її дефініції»⁷¹⁷.

У 1926 р. невеличкі розкопки в Кошилівцях проводив англійський археолог Деніс Бакстон. Невідомо, чи це відбувалося за підтримки Л. Козловського, який тоді працював на пам'ятці й дуже тісно співпрацював із британськими дослідниками⁷¹⁸. Потрібно зауважити, що частину знахідок дослідники намагалися вивезти до британських музеїв. Зокрема, матеріали з Кошиловець потрапили до Британського музею завдяки клопотанням Д. Бакстона, який, незважаючи на заперечення консерватора Б. Януша, через посольства домогся дозволу (рис. Г. 22). Справу погодив Р. Якімовіч⁷¹⁹. У скринях, які перевозив Д. Бакстон, були «різні горщики та чаші, керамічні фігурки (антропоморфні і зооморфні), кам'яні сокири, крем'яні ножі, скребки з кістки та знаряддя з рогу»⁷²⁰.

Цього ж, 1926, року Л. Козловський проводив розкопки в с. Незвисько повіту Городенка. Результати досліджень опублікував у книжці, присвяченій В. Деметрикевичу⁷²¹. Праісторик відзначав, що в час своїх польових виїздів на Поділля він кілька разів відвідав Незвисько і підтвердив, що урвище тераси,

⁷¹⁵ Kozłowski L. Budowle kultury ceramiki malowanej... S. 4–5.

⁷¹⁶ Ibid. S. 6.

⁷¹⁷ Lech J. Gordon Childe... S. 27.

⁷¹⁸ PMA. Dział dokumentacji naukowej. L.11941/AD.2. Koszyłowce pow Buczac. Wykopaliska.

⁷¹⁹ PMA. Dział dokumentacji naukowej. 514-IX. O wywóz zabytków z Koszyłowic. Na pismo IVN 6880/28; IVN. 3868/29. Koszyłowce. Wywóz wykopalisk.

⁷²⁰ PMA. Dział dokumentacji naukowej. Nr 98. 198/2/28 od 18 czerwca 1928 r.

⁷²¹ Kozłowski L. Chaty kultury Czechy-Wysocko odkryte w Niezwiskach w pow. horodeńskim. *Księga pamiątkowa cu czci Prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza*. Poznań, 1930. S. 206–224.

розташованої понад 5 м над рівнем Дністра, «окрім кераміки мальованої, містить ще інші знахідки, які походять з пізніших поселень»⁷²².

У 1926 р. Л. Козловський із представниками археологічного Музею Кембріджа проводив спільні археологічні дослідження на кількох пам'ятках мальованої кераміки, під час яких було відкрито наземне житло цієї культури. Вчений вважав, що поява наземної житлової будівлі в Незвиську спричинена передовсім середземноморськими впливами на місцеві культури⁷²³. Також частково результати своїх досліджень опублікували Р. В. Хатчінсон та Дж. П. Престон⁷²⁴. Інша частина матеріалів перебуває у Львівському історичному музеї та в Кембріджі, і вони публіковані лише частково.

Результати досліджень у Незвиську, Кошилівцях і Бучачі Л. Козловський опублікував окремою брошурою⁷²⁵. На жаль, йому не вдалося простежити складну стратиграфію багат шарових пам'яток Бучач та Незвисько, і причиною тому була передовсім недосконала методика виконання археологічних робіт⁷²⁶. Опрацьовуючи матеріали з цих пам'яток, для аналогій використовував напрацювання, одержані під час наукових подорожей до музеїв Балкан⁷²⁷.

Помилково було би вважати, що Л. Козловського цікавили лише пам'ятки трипільської культури. У 1924 р. на сторінках часопису, який видавав Б. Януш, він публікував статтю «Що говорять розкопки?». У ній він зробив наголос на важливості археологічних джерел і прирівняв їх до документів, закликаючи населення не нищити залишки минулих епох, бо відновити їх неможливо: «Часто випадок буває відкривачем пам'яток. В такому разі необхідно ним скористатися, зберегти знахідку від знищення, повідомити про неї фахівцю. З року в рік земляні роботи відкривають багато археологічних пам'яток, але, на жаль, рідко інформація про них доходить куди слід. Усвідомлення

⁷²² Ibid. S. 206.

⁷²³ Kaczorowski G. Badania terenowe I publicacje Leona Kozłowskiego. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. С. 434.

⁷²⁴ Hutchinson R. W. Excavations at Niezwiska, Poland, July, 1926. *Annals of Archaeology and Anthropology*. London, 1930. Vol. 17. Nos. 1–2. P. 19–26.

⁷²⁵ Kozłowski L. Budowle kultury ceramiki malowanej... 1930.

⁷²⁶ Цвек О., Скаун Н., Терьохіна В. Вивченн я пам'яток трипільської спільності Верхнього Подністров'я. *Археологія*. 2017. № 2. С. 93.

⁷²⁷ Pietrzak S. Podróże naukowe prof. Leona Kozłowskiego... S. 455.

найширшими колами великого значення того роду знахідок повинно забезпечити їм належне пошанування і вслід за тим, зберігання у публічних музеях»⁷²⁸. Леон Козловський теж дотримувався цього принципу і, коли траплялися повідомлення про археологічні відкриття, безвідмовно виїжджав на пам'ятки. Найкраще такі виїзди відображено в щоденній пресі, оскільки вона реагувала на новинки найшвидше. Зокрема, на сторінках «Львівської газети» («*Gazeta Lwowska*») від 18 червня 1922 р. уміщено повідомлення, що в с. Виспа Рогатинського повіту у зсуві яру знайдено кістки мамонта, і «розкопки здійснила наукова експедиція у складі професорів університету Семірадського, Козловського і Ломницького»⁷²⁹. У цьому ж номері згадано пам'ятку в Сухоставі Гусятинського повіту на Тернопільщині, де під час землеробських робіт розкопано велику кількість урн, горщиків і пічок. Їх Л. Козловський означив як кельтські, а численні знахідки вказували на велике поселення⁷³⁰.

Одним із перших асистентів на кафедрі праісторії був Ян Брик. За відносно короткий період він встиг розкопати кілька пам'яток, опублікувати результати досліджень і стати членом Антропологічної та праісторичної комісії Польської академії науки і мистецтв (16 травня 1931 р.)⁷³¹ (рис. Г. 24).

Самостійні дослідження Я. Брик розпочав 1923 р. на території Західної Волині, де виявив сліди епіпалеоліту⁷³². Там він зафіксував три види техніки виробництва крем'яного знаряддя⁷³³. Під час роботи над докторатом, присвяченому цій проблематиці, крім власних польових матеріалів, дослідник опрацьовував численні археологічні колекції, які перебували у фондових збірках львівських музеїв, зокрема Дідушицьких, Любомирських, НТШ⁷³⁴.

⁷²⁸ Kozłowski L. Co mówią wykopaliska? *Wiadomości konserwatorski*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 13.

⁷²⁹ Wykopaliska we Wsch. Małopolsce. *Gazeta Lwowska*. Nr 129. 18 czerwca 1922. S. 8.

⁷³⁰ Ibid.

⁷³¹ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Nr 185/31. Komisja antropologii i prehistorii.

⁷³² У міжвоєнний період так називали верхній або пізній палеоліт і датували від 13 до 8 тис. років тому. Див.: Polanskyj G. Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpaläolithikums der podolisch-bessarabischen Provinz. Lemberg, 1935. S. 19–20.

⁷³³ Bryk J. Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części południowego Wołynia. Warszawa, 1928. S. 4–13.

⁷³⁴ Bryk J. Osady epoki kamiennej na wydmach nadbużańskich. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1924. T. 9. S. 51; Пастернак Я. Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р. I. Відділ археологічно-етнографічний. *Діло*. Ч. 28. 7.02.1929. С. 3.

У 1924 р. Я. Брик провів розкопки на поселенні біля с. Хильчиці на Золочівщині, де виявив керамічний матеріал висоцької культури. Серед знахідок варто відзначити невеликий глиняний черпак із вухом. Після тривалої перерви, зумовленої відсутністю коштів, дослідження вчений продовжив аж 1930 р. У Хильчицях на трьох стоянках виявив мішаний мезолітично-неолітичний (неолітично-енеолітичний) інвентар⁷³⁵. Він також дослідив ґрунтове поховання зі супровідним матеріалом у вигляді крем'яного вістря списа та фрагмента мідної прикраси біля с. Вирів (тепер – Кам'яно-Бузького р-н)⁷³⁶.

Масштабні польові роботи Я. Брика припадають на літо 1929 р. у с. Остап'є Скалатського повіту на Тернопільщині. Тоді він розкопав шість курганів доби бронзи⁷³⁷. Розкопки фінансував власник маєтку в Остап'ї Олександр Залеський, який розумів важливість цих досліджень, тому оплатив працю робітників. У трьох скорчених похованнях на кам'яному помості було знайдено три сильно пошкоджені кістяки, які лежали на правому боці, повернені головою на південний захід (рис. Г. 25). Поряд виявлено поховальний інвентар, серед якого кам'яне скребло, трикутне вістря для стріли, амулет з ікла кабана, ретушований відщеп і трикутна стрілка⁷³⁸.

Увагу багатьох дослідників привертало парне поховання під курганним насипом. Поховальну яму перекривали кам'яні плити, оточені дрібним камінням, що утворювали коло⁷³⁹. Біля кістяків під могильними насипами знайдено керамічний кухоль із високою циліндричною шийкою з відбитками шнура, а також вазу із двома ручками білопотоцького типу, шматок бронзової бляшки круглої форми та два уламки бронзового грубого дроту, приблизно трикутного в перетині. Поховальний інвентар дав змогу дослідникові стверджувати про існування певного зв'язку між культурою шнурової кераміки та локальним варіантом комарівської культури епохи бронзи.

⁷³⁵ Bryk J. Osady epoki kamienniej na wydmach nadbużańskich... S. 58.

⁷³⁶ Войтович М. Дослідження пам'яток культур шнурової кераміки на Прикарпатті у міжвоєнний період. *АДЛУ*. Львів, 2012. Вип. 14–15. С. 275.

⁷³⁷ Bryk J. Badania archeologiczne w Ostapiu na Podolu. *Światowit*. 1934–1935. Т. 16. S. 117.

⁷³⁸ *Ibid.* S. 120–121

⁷³⁹ Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1961. С. 203.

Влітку 1930 р. Я. Брик продовжив розкопки курганів у с. Русилів Кам'янецького повіту, с. Красне Золочівського повіту та с. Ульвівок на Сокальщині. Ці роботи частково фінансувало Міністерство віровизнань і народної освіти⁷⁴⁰.

У польовому сезоні 1931 р. Я. Брик проводив розкопки на пам'ятці трипільської культури в Кудринцях Борщівського повіту⁷⁴¹, а також досліджував тілопальний могильник доби пізньої бронзи на запрошення власника земельних угідь в с. Буківна Тлумацького повіту на Станиславівщині Войцеха Комарницького⁷⁴². На пам'ятці він зафіксував 46 курганних насипів⁷⁴³. Цю експедицію частково фінансувала Антропологічна та праісторична комісія Польської академії науки і мистецтв⁷⁴⁴. Дослідник звернув увагу на специфіку просторового розташування курганів, які траплялися групами по три пам'ятки в лінійному та трикутному розміщенні. Тут також виявлено кераміку білогрудівської культури⁷⁴⁵.

Збереглося кілька листів Я. Брика до Польської академії науки і мистецтва. В одному з них, від 15 грудня 1931 р., мовиться про розкопки в Буківні. Він подає короткий звіт про результати робіт і пише: «На сьогоднішній день реконструював 37 посудин і зараз опрацьовую дрібні фрагменти, можливо, із них теж вдасться зробили щось ціле. Крім кераміки, знайдено ще пару штук крем'яних і кам'яних знарядь, але виробів з металу (бронза, залізо) – ні одного». Й одночасно висловлює прохання забезпечити можливість розкопок наступного року, оскільки «вони дуже цікаві і на їх основі вдасться щось конкретне з'ясувати про добу бронзи і раннього заліза, зокрема про поселення, оскільки можна припустити, що поблизу є поселення цього часу, але треба його

⁷⁴⁰ Bryk J. Tymczasowe sprawozdanie z badan archeologicznych we Wschodniej Malopolsce. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 6. S. 89–90.

⁷⁴¹ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 21.

⁷⁴² Makarowicz P. Ziemiaństwo w służbie archeologii w II Rzeczypospolitej. Wojciech Komornicki – członek Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego i badania na cmentarzysku kurhanowym w Bukówniej nad Dniestrem. *Fontes Praehistorici Posnanienses*. Poznań, 2017. Vol. 53. S. 331–344.

⁷⁴³ У короткому звіті про розкопки Я. Брик пише про 49 курганів. (Archiwum MAK. 264/32. Kurhany w Bukównie)

⁷⁴⁴ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. PAU I – 24a. Nr 207/31.

⁷⁴⁵ Sulimirski T. Sprawozdania z działalności lwowskiego ośrodka przedhistorycznego... S. 25.

знайти»⁷⁴⁶. Очевидно, ці роботи Я. Брик не продовжив, оскільки весною 1932 р. завершив кар'єру археолога. Восени 1937 р. від Інституту преісторії Львівського університету археологічні дослідження в Буківні Тлумацького повіту проводили М. Смішко й І. Сібек.

Навесні 1932 р. Я. Брик за власним бажанням звільнився з посади старшого асистента кафедри праісторії і на його місце прийняли М. Смішка, який у 1926–1931 рр. був студентом гуманістичного факультету. На першому році навчання він слухав лекції К. Твардовського, Р. Ингардена, Я. Птасьніка й один предмет у Л. Козловського (рис. Г. 26). На другому – обрав праісторію і до закінчення університету тісно співпрацював із Л. Козловським, Т. Сулімірським, а також з археологами-класиками. Маркіян Смішко прослухав низку лекційних курсів Леона Козловського: «Вступні відомості з праісторії» (1926/1927 н. р.), «Молодша кам'яна доба в Польщі (неоліт)», «Аналіз доісторичної кераміки» (1927/1928 н. р.), «Доісторичні пам'ятки Східної Малополющі», «Бронзова доба в Європі» (1928/1929 н. р.) та ін.⁷⁴⁷.

Одночасно з М. Смішком навчальні студії на кафедрі праісторії проходив Т. Сулімірський, який 1925 р. почав вивчати доісторичну археологію в університеті. Майбутній археолог мав за плечима докторат із права і дуже добрі фінансові можливості для наукової кар'єри⁷⁴⁸. У перший рік навчання в Л. Козловського він працював над бронзовими скарбами з території Галичини і підготував на цю тему велику статтю⁷⁴⁹.

У 1929 р. Т. Сулімірський успішно захистив докторат із праісторії. У жовтні 1929 р. розкопав частину великого могильника у Висоцьку на Львівщині, а наступного відбув стажування у кількох університетах Німеччини. Вже у травні 1931 р. Т. Сулімірський здобув габілітацію на основі праці «Висоцька культура»⁷⁵⁰. У 1931 р. цілісно опублікував і проаналізував усі

⁷⁴⁶ Archiwum MAK. 209/31 Jan Bryk do PAU. 15.12.1931

⁷⁴⁷ Родинний архів О. Смішка. Залікова книжка М. Смішка.

⁷⁴⁸ Детальніше див.: Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *МДАПВ*. Львів, 2018. Вип. 22. С. 426–453.

⁷⁴⁹ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1039. Арк. 113; Спр. 1081. Арк. 5.

⁷⁵⁰ Sulimirski T. *Kultura wysocka*. Kraków, 1931.

виявлені на тоді пам'ятки та виділив окремо висоцьку культуру, яку вважав праслов'янською⁷⁵¹.

Виходячи з великого скупчення характерних випадкових знахідок у районі між Золочевом і Бродами, дослідник припускав, що саме там розміщений центр носіїв висоцької культури. На його думку, ним могло бути поселення на місці с. Чехи, де й виявлено великий могильник⁷⁵². Племена цієї культури археолог датував занадто пізнім періодом, близьким до християнських часів⁷⁵³.

Роботу Т. Сулімірського під час габілітаційного колоквіуму представляв Л. Козловський, який наголосив на важливості власних польових досліджень здобувача у Висоцьку, Гринові, Ульвівку, а також у Добровлянах, що поблизу Заліщик. Цього ж року Т. Сулімірський одержав посаду доцента кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (кафедри праісторії) і посаду заступника проф. Л. Козловського на 1931/1932 н. р. Із цього приводу вчений писав: «... восени цього року, тобто рівно за 6 років після вступу на перший рік праісторії, обійняв – як заступник – кафедру Козловського, який бавився тоді в політику»⁷⁵⁴.

Відтоді Т. Сулімірський стає однією з головних постатей польської археології Львова міжвоєнного періоду, ведучи доволі активне наукове життя. Він брав безпосередню участь у щоденному житті кафедри: читав лекції, проводив науковий семінар, керував Археологічним інститутом, виконував функції керівника кафедри за відсутності Л. Козловського, їздив на конференції та з'їзди. Відразу після захисту докторату проводив самостійні археологічні дослідження.

Серед найважливіших навчальних курсів, які читав Т. Сулімірський для студентів-археологів Львівського університету, варто виокремити: «Епоха бронзи і раннього заліза в Польщі», «Доісторичні пам'ятки Східної Малопольщі», «Польські землі у I тис. до Р. Х. на тлі європейської історії»,

⁷⁵¹ Ibid. S. 172.

⁷⁵² Ibid. S. 146.

⁷⁵³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 9.

⁷⁵⁴ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Kol. 458/17.

«Вступні відомості з праісторії» (1932/1933 н. р.), «Епоха бронзи і раннього заліза в Європі», «Початкові відомості про праісторію» (1933/1934 н. р.), «Польські землі на рубежі н. е.», «До питання духовної культури в доісторичні часи», «Вступні відомості з праісторії» (1934/1935 н. р.), «Скіфська проблематика на польських землях» (1935/1936 н. р.), «Питання бронзової доби на території Східної Малопольщі» (1936/1937 н. р.)⁷⁵⁵.

Свідчення дружньої атмосфери на кафедрі – велика кількість спільних експедицій, які провели працівники, а також обмін матеріалами для публікацій за науковими зацікавленнями. Впродовж 1931–1939 рр. можна побачити безліч прикладів польових робіт, де залучена ледь не вся кафедра.

Одночасно з Т. Сулімірським розвивалася і наукова кар'єра М. Смішка. У публікаціях, присвячених М. Смішкові, є інформація, що його не допускали до габілітації через те, що він був українцем⁷⁵⁶. Однак документи, які збереглися, дають підстави поставити під сумнів це твердження. Адже відомо, що асистентом університетської кафедри могла стати людина з дипломом нижчого ступеня, але аж ніяк не випускник. Після того, як Я. Брик залишив роботу в університеті, декан В. Подляха та професори Л. Козловський і А. Фішер просили ректора залишити М. Смішка працівником кафедри праісторії. Вони підготували рекомендацію ради факультету з обґрунтуванням доцільності залишити абсолювента університету М. Смішка на посаді молодшого асистента⁷⁵⁷. Це клопотання ректор задовольнив. Вирішальну роль відіграли старання і здібності М. Смішка, а також підтримка вчителів. Для прикладу зачитую лист, датований 28 вересня 1927 р., у якому проф. Л. Козловський пише рекомендацію на державну стипендію і наголошує: «Пан Смішко Марян Орест другий рік працює на моїм семінарі. Працює дуже ретельно і має намір повністю присвятити себе науковій роботі і вже приступає до дослідження

⁷⁵⁵ Білас Н. Археологічна освіта у Львівському університеті: здобутки минулого, завдання сьогодення. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 40.

⁷⁵⁶ Домбровський О. Маркіян-Орест Смішко. *Український історик*. Нью-Йорк, 1993. Вип. 30. С. 138; Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (XIX – 30-ті роки XX ст.). *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 70.

⁷⁵⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1758 (Особова справа асистента Смішко Марціана Ореста, 1929–1937). Арк. 38.

готської культури на терені трьох південно-східних воєводств. Він не має матеріальної підтримки і тому його подальша праця повністю залежить від отримання стипендії. Подання його гаряче підтримую і вважаю, що він є найбільш відповідним кандидатом на цю стипендію»⁷⁵⁸ (рис. Г. 28).

Доволі прихильним було ставлення до М. Смішка і колег із Варшави. У жовтні 1932 р. директор Державного археологічного музею Р. Якімовіч у характеристиці на нього для отримання наукової стипендії зазначав: «Др. Маркіян Смішко походить з української сім'ї. Наскільки мені відомо, справами політичними не займається, весь свій час посвячує науковій роботі»⁷⁵⁹.

У 1932 р. М. Смішко відбув на наукове стажування до Праісторичного музею ПАН у Кракові (рис. Г. 29). Фінансування молодий дослідник отримав із фонду декана гуманістичного факультету. Тоді він одержав унікальну можливість ознайомитися з єдиною на той час у Польщі взірцево організованою лабораторією праісторичних знахідок і здобути досвід консервації археологічних артефактів. Ці знання він пізніше використає при інвентаризації та консервації колекції Інституту праісторії Львівського університету. Він також допомагав колегам з інших установ, зокрема Музею НТШ, правильно це робити із предметами їхніх збірок.

З 1 квітня 1932 р. М. Смішко одержав посаду асистента при кафедрі праісторії Львівського університету (рис. Г. 30), а 16 квітня відбулася його промоційна лекція⁷⁶⁰. У 1932 р. опублікував монографію і захистив докторат на тему «Культури ранньоримського часу в Східній Малополющі», що принесла йому наукове визнання.

Природні здібності й добра університетська освіта сприяли тому, що студент-українець залишився працювати в університеті. Перший етап його наукової діяльності тривав до 1939 р. Саме в цей час М. Смішко повністю

⁷⁵⁸ Родинний архів Маркіяна Смішка; Цит. за: Lech J. Z badań polsko-ukraińskich związków w archeologii do II wojny światowej. *Przegląd Archeologiczny*. 2006. T. 54. S. 46.

⁷⁵⁹ Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Nr 756-IV.

⁷⁶⁰ Kronika. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1932. R. 7. Z. 2–3. S. 49.

сформувався як вчений, визначився з науковою проблематикою, розкопав величезну кількість археологічних пам'яток на заході України.

За успішну працю та здобутки в галузі праісторії 1933 р. Фонд культури Міністерства віровизнань і народної освіти надав М. Смішкові стипендію (700 зл.) для наукової роботи (опрацювання матеріалів у Кракові) та закордонної поїздки (1934), яку молодий дослідник здійснив до Радянського Союзу (опрацьовував музейні фонди в Москві, Ленінграді, Мінську, Києві, Харкові, Полтаві та ін.). Щоденники з цих подорожей із детальними рисунками й описом матеріалів зберігаються в архіві відділу археології⁷⁶¹. Варто зазначити, що в них відсутня інформація про якісь налагоджені контакти з археологами або музейниками Києва, Харкова чи Полтави.

У травні 1934 р. кандидатуру М. Смішка рекомендували на посаду старшого асистента кафедри праісторії. Тут також не обійшлося без клопотання її керівництва в особі Т. Сулімірського, який тоді виконував обов'язки завідувача. У клопотанні Т. Сулімірський акцентував на захищеному доктораті, а також на численних результативних самостійних польових роботах. У справі про це переведення від 9 травня 1934 р. зазначено, що він «зобов'язаний проводити інвентаризацію та опікуватися археологічною збіркою, він зобов'язаний також самостійно проводити археологічні розкопки»⁷⁶² (рис. Г. 31).

Маркіян Смішко, отримавши посаду старшого асистента, з 1 вересня 1935 р. мав тижневе навантаження 20 годин з оплатою 170 зл. на тиждень⁷⁶³. Одночасно багато копав, проводив розвідкові роботи (як, наприклад, спільно з кафедрою класичної археології у Борщівському повіті влітку 1937 р.⁷⁶⁴), а також періодично публікував результати досліджень у наукових виданнях.

На 1930-ті роки припадають дослідження М. Смішка могильників і поселень римського часу в селах Гринів (1930), Незвисько (1934), Колоколин (1935); енеолітичного селища в Малих Грибовичах поблизу Львова (1933–

⁷⁶¹ НА ВА ІУ НАН України. Матеріали М. Смішка.

⁷⁶² ДАЛО Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1758. Арк. 43.

⁷⁶³ Там само. Арк. 60.

⁷⁶⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 61.

1934); курганів доби бронзи в Чижикові; курганів перших століть н. е. на Прикарпатті: Цуцилин, Трач, Стопчатів (1936), Струтин Нижній (1937), Городниця (1938–1939) (рис. Б. 1). Часто вони відбувалися спільно з Т. Сулімірським, К. Журовським та І. Сівек.

Документи свідчать, що ще студентом М. Смішко отримував дозволи на археологічні розкопки і самостійно їх проводив⁷⁶⁵. Першу експедицію він провів восени 1930 р. на могильнику перших століть н. е. біля с. Гринів неподалік Львова (рис. Г. 32). До робіт було залучено Т. Сулімірського. Могильник виявили випадково і він був частково знищений. Дослідники провели розкопки на вцілілій південно-східній частині пам'ятки, де виявили 12 тілопальних поховань із матеріалами липицького типу⁷⁶⁶ – відкрили 7 із них. На основі здобутого матеріалу М. Смішко зробив висновок про повні аналогії отриманих знахідок із комплексом матеріалів Верхньолипицького могильника⁷⁶⁷. Молодий дослідник ретельно опрацював кераміку й металеві вироби з розкопок⁷⁶⁸. Результати досліджень лягли в основу його доповіді на ІЗ'їзді студентів праісторії вищих навчальних закладів у Кракові (1930). Маркіян Смішко також звернув увагу на пам'ятки липицької культури. Вони були свідченням проживання в Подністров'ї найпівнічнішого відгалуження гето-дакійського масиву, поширеного в Закарпатті, Молдові, Румунії, Словенії. Згодом матеріали з досліджень могильника у с. Гринів він опублікував в окремій монографії⁷⁶⁹. Ще одна праця вийшла 1934 р. у співавторстві М. Смішка, Т. Сулімірського та К. Мичковського⁷⁷⁰.

У 1931 р. Т. Сулімірський проводив розвідкові роботи в селах Голігради та Новосілці-Костюковій із метою попереднього вивчення поселень

⁷⁶⁵ Там само. Спр. 17. Ч. 2. Арк. 385; Там само. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 52, 55.

⁷⁶⁶ Śmiszko M. *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*. Lwów, 1932. S. 55–64.

⁷⁶⁷ Смішко О. Тридцять років в науковій діяльності Маркіяна Смішка. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 51.

⁷⁶⁸ Bryk J. Tymczasowe sprawozdanie z badan archeologicznych we Wschodniej Malopolsce. *Z Otchłani Wieków*, 1930. R. 5. Z. 6. S. 92.

⁷⁶⁹ Śmiszko M. *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego...* S. 171–178.

⁷⁷⁰ Śmiszko M., Sulimirski T., Myczkowski K. *Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowo-wschodniej Polski*. Lwów, 1934.

білогрудівської культури Верхнього Подністрів'я⁷⁷¹. Згодом поселення Голігради дало назву локальній групі пам'яток, що стала складовою культури Гава-Голігради⁷⁷².

Під час польових робіт Т. Сулімірський співпрацював з українськими археологами НТШ. Зокрема, пам'ятку в Новосілці-Костюковій Заліщицького повіту відкрив Ю. Полянський. Він зібрав там величезну кількість кераміки, яка перебувала в Музеї НТШ. А також надав Т. Сулімірському вичерпну інформацію про розташування пам'ятки, і останній у серпні 1931 р. спільно з Я. Пастернаком провів там розкопки (рис. В. 12). Серед інших археологічних знахідок Т. Сулімірський виявив «дві бронзові фібули»⁷⁷³. З досліджень цієї пам'ятки в його архіві залишилися коротенькі польові нотатки (рис. В. 13), а в архіві відділу археології – неопубліковані фото.

Того ж року Т. Сулімірський провів дослідження у Збараському повіті. Розвідкові роботи тривали від 30 квітня до 6 травня 1931 р. Було обстежено доісторичні цвинтариська в Чагарях Старозбараських, Романовому Селі та середньовічний цвинтар у Грицівцях. Учасницею цієї археологічної експедиції була Г. Цегак⁷⁷⁴. Тоді ж проведено невеличкі розвідкові роботи в околицях с. Грицівці, внаслідок яких виявлено фрагменти кераміки черняхівської культури⁷⁷⁵. А також у с. Кошилівці Заліщицького повіту, де мав намір відшукати місця урнових поховань, які досліджував К. Гадачек, однак кількадевні пошуки не дали результату⁷⁷⁶.

Улітку 1932 р. М. Смішко спільно з Т. Сулімірським провів розкопки на групі курганів енеолітичного часу в с. Колпець Дрогобицького повіту⁷⁷⁷ (рис. Г. 33). У короткому звіті про роботи 1932 р. М. Смішко зазначав, що

⁷⁷¹ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego... S. 23.

⁷⁷² Свешніков І. К. Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі. *МДАІВ*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 40–66.

⁷⁷³ Śmiszko M., Sulimirski T., Myczkowski K. Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowo-wschodniej Polski. Lwów, 1934. S. 34.

⁷⁷⁴ Cehak-Hońbiewiczowa H. Próbnе wykopaliska w powiecie Zbaraskim. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 59–70.

⁷⁷⁵ Archiwum MAK. SP 33/9. T. Sulimirski.

⁷⁷⁶ Ibid. Ark. 501.

⁷⁷⁷ Ibid. Ark. 273–275; Войтович М. Поховальний обряд населення культури шнурової кераміки Верхнього Придністрів'я. *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми)* / відп. ред. Н. Булик. Львів, 2020. С. 102.

розкопано 10 курганів⁷⁷⁸. Однак у більшій статті на сторінках газети «Діло» писав: «Прокопано тоді 8 могил, де найдено останки похоронів людности, що належала до культури т. зв. шнурової кераміки. Це була людність кочівнича, яка заселювала, між іншим, також степові території нашого краю. Похоронний обряд того племені цікавий ще й тим, що мерця хоронили все в скорченому положенні, при чому тіло посипували охрою»⁷⁷⁹.

Виявлені сокирки дали дослідникам можливість датувати кургани ранньонеолітичним часом. Ще два поховання досліджено в лісі за 1,5 км від попередньої групи. Результати досліджень Т. Сулімірський представив у статті «Культури шнурової кераміки і індоєвропейська проблема», яка вийшла у матеріалах VII Міжнародного конгресу істориків у Варшаві (1933). У публікації він висловив припущення про азійське походження шнуровиків і вважав їх «культурою перших індоєвропейців»⁷⁸⁰. На боці Т. Сулімірського в цій дискусії виступав М. Смішко. У 1933–1934 рр. розкопки в Колпці останній продовжив самостійно.

Про польову активність М. Смішка свідчить і той факт, що в 1933 р. та 1934 р. він одночасно проводив стаціонарні польові дослідження в Малих Грибовичах під Львовом⁷⁸¹. Із них в архіві відділу археології збереглася польова документація і численні світлини (рис. Г. 34).

Варто зазначити, що звіти про дослідження М. Смішка з'являлися фактично відразу на сторінках тогочасних археологічних часописів. На сторінках журналу «*Z Otchłani Wieków*» за 1934 р. є таке повідомлення: «... др. Смішко провів дослідження земляних валів з XII і XIII віку по Христі в Грибовичах. При розкопуванні валів виявлено сліди поселення із кінця молодшої кам'яної епохи, тобто 2000 років перед Христом. Натраплено на гріб, в якому був кістяк і чотири посудини з рештками їжі. Неподалік знайдено

⁷⁷⁸ Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 1–2. S. 21–25.

⁷⁷⁹ Смішко М. Досліди над преісторією Східної Галичини. Нова теорія про шнурову кераміку. *Діло*. Ч. 270. 14.10.1933. С. 2.

⁷⁸⁰ Там само.

⁷⁸¹ Детальніше див.: Гавінський, А. Поселення культури лійчастого посуду в Малих Грибовичах. *МДАПВ*. Львів, 2009. Вип. 13. С. 172–197.

крем'яну сокиру, ніж і бронзові намистини. Збоку знайдено сліди кількох доісторичних земляних жител, а також завали глиняних стін. Стверджено, що в цьому місці в ХХ віку перед Христом проживало плем'я землеробсько-скотарське (культура лійчастого посуду)... Наступні археологічні дослідження будуть проведені навесні»⁷⁸². На цю пам'ятку кафедра організовувала наукові екскурсії. Збереглися світлини й документи, які засвідчують, що сюди неодноразово навідувалися її працівники чи не повним складом (рис. Г. 35), а для студентів, що записувалися на заняття праісторії, виїзди сюди були обов'язковими⁷⁸³.

На 1934 р. припадає початок досліджень на епонімній пам'ятці комарівської культури біля с. Комарів на Станиславівщині⁷⁸⁴. Упродовж 1934–1936 рр. Т. Сулімірський досліджував тут великий могильник і залишив доволі детальну інформацію про розкопки⁷⁸⁵ (рис. Г. 36). До досліджень тоді ще був залучений студент кафедри праісторії К. Журовський. Детальніше про це – в контексті пам'яткоохоронної археології і діяльності консерваторських служб.

Окрім розкопок у Комарові, 1934 р. Т. Сулімірський проводив дослідження у с. Бартишів на Станиславівщині. Ці роботи також відбувалися за участю Ю. Грабовського (рис. Г. 37). Вивчено шість поховань скіфського часу, у яких виявлено дзеркала, золоті ковтки, посуд, стріли і намисто⁷⁸⁶. Про розкопки Т. Сулімірського в Бартишеві згадував на сторінках «Діла» Я. Пастернак: «... важним причинком до пізнання скитської інвазії у нас є розколи д-ра Т. Сулімірського, доцента львівського університету, літом ц. р. [1934 – Н. Б.], у Бартишеві біля Товмача, де також недалеко дністрового берега найшов він кілька скитських могил, а в них, між іншим, – типовим інвентарем два гарні

⁷⁸² Śmiszko, M. Nowe wykopaliska Małopolska Wschodnia. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 1. S. 17.

⁷⁸³ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1583. Арк. 51–52; Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії... С. 215.

⁷⁸⁴ На світлинах, що збереглися в Архіві Археологічного музею у Кракові, та негативах на склі у відділі археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича зафіксовано весь процес масштабних досліджень. Більшість із цих світлин не опублікована і є безцінним джерелом для вивчення історії дослідження цієї пам'ятки.

⁷⁸⁵ Sulimirski T. Cmentarzysko kurhanowe w Komarowie koło Halicza i kultura komarowska. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umijętnosci*. Kraków, 1936. R. 16. Z. 9. S. 273–277.

⁷⁸⁶ Цінні знахідки в Коломийщині та Товмаччині. *Діло*. Ч. 173. 3.07.1934. С. 4.

бронзові округлі дзеркала. У скитських могилах не знайшли в нас досі ні одного їздця з конем і тому можна бачити у них не скитів-номадів, тільки Геродотових скитів орачів, у яких Нідерле бачить слов'ян»⁷⁸⁷.

У 1935 р. експедиція кафедри праісторії у складі Т. Сулімірського, М. Смішка, К. Журовського й І. Сівек досліджувала пам'ятку в Колоколині на Рогатинщині (рис. Г. 38–39). Ці роботи розпочалися з виїзду Т. Сулімірського на пам'ятку весною. Його запросили місцеві мешканці на місце знищеної печери та для обстеження двох частково зруйнованих поховань⁷⁸⁸. Тоді ж селяни передали йому деякі бронзові знахідки, виявлені на іншому могильнику в околицях цього села. Проведені на місці дослідження дали підстави вважати, що невеликий фрагмент бронзової посудини походить із пізнішого впускного поховання і що цей курган енеолітичного часу⁷⁸⁹. До складу могильника входило сім насипів. Досліджуючи один із них, Т. Сулімірський виявив багате впускне поховання липицької культури⁷⁹⁰. Археолог вважав, що частину супровідного інвентарю було вивезено із ґрунтом. Під час робіт виявлено чотири бронзові фібули, масивну бронзову ручку із зображеннями античного бога Пана (рис. Г. 40), пряжки й окуття пояса, уламки бронзового посуду, частини срібного сакрального столика тощо. Археологічні знахідки з досліджень передано до музею університету. Опублікував їх М. Смішко, припустивши, що в печері було поховано знатну особу гетського або кельтського походження⁷⁹¹.

У червні цього ж року роботи на курганах доби бронзи продовжила група археологів Львівського університету під керівництвом М. Смішка. Ірена Сівек, Казимир Журовський і Маркіян Смішко розкопали ще шість насипів у Колоколині (рис. Г. 38). Внаслідок проведених досліджень Т. Сулімірського й

⁷⁸⁷ П. Я. Нові археологічні знахідки. *Діло*. Ч. 234. 3.09.1934. С. 4.

⁷⁸⁸ Śmiszko M. Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. rohatyński. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. Т. 13. S. 155.

⁷⁸⁹ Ibid.

⁷⁹⁰ Махнік Я., Павлів Д., Петегрич В., Принада І. Кургани крайнього заходу Подільської височини. *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 2002. Т. 244. С. 497.

⁷⁹¹ Śmiszko M. Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie... S. 155–161.

М. Смішка зафіксовано сліди трупопокладень і тілоспалень, а також небагатий супровідний інвентар⁷⁹².

Дещо з польової документації збереглося і з розкопок у Коропужі Рудківського повіту, які відбувалися в серпні 1935 р. Тоді Т. Сулімірський дослідив один курган культури шнурової кераміки в ур. Під Могилою на північ від села (рис. Г. 41–42). Під насипом діаметром 26 м та висотою 1 м він відкрив поховання зі скорченим кістяком, посипане червоною вохрою. Знайдено також глиняну амфору, притаманну культурі шнурової кераміки⁷⁹³.

З 12 серпня 1936 р. М. Смішко спільно з асистенткою І. Сівек проводив розкопки групи курганів культури карпатських курганів у с. Стопчатів Коломийського повіту (рис. Г. 43). Усього досліджено три об'єкти. У листі до дружини від 20 серпня 1936 р. археолог наголошував, що закінчив копати групу могил і ще проведе розвідки в цьому населеному пункті (рис. Г. 44). У монографії за 1960 р. М. Смішко пише, що ці три кургани досліджувались 1937 р., хоча нижче згадує четвертий, який вивчав того ж року⁷⁹⁴. З огляду на те, що збереглися польовий щоденник дослідника і фотографії матеріалів із його підписами, можна стверджувати, що в монографії дослідник припустився помилки, вказуючи неточну дату розкопок⁷⁹⁵.

У вересні 1936 р. М. Смішко спільно з Т. Сулімірським проводив польові дослідження на курганному могильнику IV ст. в околиці с. Яблунів в ур. Мишина Коломийського повіту⁷⁹⁶. Ці роботи були продовженням досліджень курганних поховань Прикарпаття 1935 р., коли М. Смішко розкопав сім курганних насипів культури карпатських курганів у с. Мишин на Станиславівщині⁷⁹⁷. Фактично, це – остання археологічна експедиція «львівського» періоду наукової діяльності Т. Сулімірського.

⁷⁹² Sulimirski T. Cordet ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians. London, 1968. P. 141–142

⁷⁹³ Archiwum MAK. SP 33/9. Ark. 169.

⁷⁹⁴ Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери. Київ, 1960. С. 44, 46.

⁷⁹⁵ НА ВА ІУ НАНУ. Архів М. Смішка. Папка 13.

⁷⁹⁶ Наукові викопки на Гуцульщині. *Діло*. Ч. 178. 9.08.1936. С. 8.

⁷⁹⁷ Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери... С. 27.

У 1936 р. до обов'язків керівника кафедри повернувся Л. Козловський, а у Кракові раптово помер Ю. Журовський. Відтак Т. Сулімірський став основним претендентом на посаду професора праісторії Ягеллонського університету⁷⁹⁸. Як він сам відзначав: «... тим часом помер мій кузин Юзьо Журовський і “о удача”, що м в 1936 р. восени отримав краківську кафедру, хоча ціла процедура тривала ще майже рік і офіційно професором став в 1937»⁷⁹⁹.

Отже, 1936 р. Т. Сулімірський звільнився з Львівського університету та переїхав до Кракова, де очолив кафедру археології й одержав посаду професора, однак терени, які досліджував у «львівський» період, залишилися серед наукових зацікавлень. Дослідження в Лисичинцях Збараського повіту і Раковій Самбірського повіту – яскравий цьому приклад. Необхідно зазначити, що з цих розкопок залишилися світлини і кресленики, які ілюструють методику польових робіт у 1930-х роках і служать добрим джерелом для дослідників історії археології.

Загалом, до 1939 р. Т. Сулімірський провів археологічні роботи приблизно у 35 місцевостях⁸⁰⁰. Висоцько, Гринів, Ульвівок, Добровляни, Братишів, Городок, Ладзішин, Комарів, Колоколин, Жулиці, Белжець, Почапи, Романове Село, Максимівка, Ганнів, Рокитно, Окужани, Вікторів, Увисла, Голігради, Грушів, Жежава, Королівка, Велика Озимина, Дощове, Колпець, Серники, Конин, Берем'яни, Ракова, Кульчиці, Вишнівець, Грицьківці, Новосілка-Костюкова й ін. Серед робіт значаться не тільки стаціонарні розкопки, а й археологічні рятівні дослідження пам'яток, а також пошуково-розвідкові роботи, які відкривали перспективи майбутніх досліджень.

У 1938 р. на посаду молодшого асистента кафедри праісторії львівського університету прийняли К. Журовського⁸⁰¹. Тоді на кафедрі працювали лише Л. Козловський, М. Смішко і Возний⁸⁰².

⁷⁹⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841. Арк. 74, 87.

⁷⁹⁹ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Kol. 458/17.

⁸⁰⁰ Rojek W. W służbie Polski i nauki. Tadeusz Sulimirski (1898–1983). *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego* / Red. Jan Chochorowski. Kraków, 2004. S. 35.

⁸⁰¹ Архів ЛНУ. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 490. Арк. 1.

⁸⁰² UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/1939. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Lwów, 1938. S. 68.

Цього ж навчального року відбувся захист магістерської праці К. Журовського «Бронзовий скарб з Грушки, Тлумацького повіту». Скарб бронзових виробів із 142 предметів було виявлено у листопаді 1935 р.⁸⁰³. Обстежити територію і дослідити знахідки довірили Т. Сулімірському, який на тоді був членом-кореспондентом консерваторської комісії. Він кілька разів виїжджав на місце віднайдення скарбу і зафіксував, що його виявлено в ур. Могилки між двома курганами. До скарбу входило 94 предмети і 39 фрагментів сировини⁸⁰⁴ (рис. Г. 45.). Тадеуш Сулімірський доручив опрацювати знахідки своєму талановитому учню Казимирові Журовському. Наступного року після захисту магістерської роботи на сторінках часопису «*Przegląd Archeologiczny*» була опублікована стаття про цей скарб⁸⁰⁵.

Після отримання диплому магістра К. Журовський приступив до роботи над докторатом, який присвятив скарбам доби бронзи. На одному з наукових семінарів кафедри праісторії він звітував про виконану роботу, виголосивши «Звіт про результати дотеперішньої роботи над бронзовими скарбами південно-східної Польщі»⁸⁰⁶.

У 1938–1939 рр. М. Смішко розкопував багаточисельну пам'ятку в Городниці Городенківського повіту на Станиславівщині. До участі в археологічних роботах 1938 р. він залучив молодшого асистента К. Журовського. Попередні результати, присвячені неолітичним знахідкам, опубліковано 1939 р.⁸⁰⁷. Однак більшість матеріалів автор розкопок не оприлюднив⁸⁰⁸ (рис. Г. 46). В інвентарній книзі кафедри праісторії зафіксовано,

⁸⁰³ Зараз Грушківський скарб зберігається у Львівському історичному музеї.

⁸⁰⁴ Żurowski K. Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1949. T. 8. Z. 2. S. 199.

⁸⁰⁵ Żurowski K. Skarb brązowy z Gruszki pow. Tłumacki. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1939. T. 6. Z. 2–3. S. 204–221.

⁸⁰⁶ Казимир Журовський габілітаційну працю захистив лише 1948 р. на тему «*Zabytki brązowe w młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru*». У публікації на сторінках наукового журналу «*Przegląd Archeologiczny*» (1949) у вступі автор наголошує, що всі матеріали до докторату зібрані в музеях Львова до 1939 р.

⁸⁰⁷ Śmiszko M. Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres*. Cracovie, 1939. S. 67–73.

⁸⁰⁸ Частину колекції доби бронзи і раннього заліза оприлюднив І. Свешніков (Свешніков І. Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі. *МДАПВ*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 41), знахідки слов'янського часу – В. Баран (Баран В. Ранньослов'янські пам'ятки Верхнього Подністров'я і Південно-Західної Волині. *МДАПВ*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 96). У результаті досліджень на городищі, крім перерізу валу, М. Смішко виявив цікаві

які знахідки з цих досліджень потрапили до музейної збірки при кафедрі, і там відзначено, що це були спільні роботи «д-ра Смішка і мг. Журовського»⁸⁰⁹.

У 1938 р. К. Журовський проводив самостійні розкопки в місцевості Марківці Тлумацького повіту. З них збереглося кілька світлин знахідок, а також записи в інвентарній книзі про надходження експонатів до музею при кафедрі праісторії⁸¹⁰. Цікаві негативи на склі з експонатами з Марковець, які потрапили до музейної збірки кафедри праісторії Львівського університету⁸¹¹ (рис. Г. 47). Відомо про 10 досліджених курганів пізньоримського часу.

Одним з останніх учнів Л. Козловського на кафедрі праісторії був І. Свешніков. У Львівському університеті він одночасно навчався на двох факультетах – юридичному і гуманістичному (за окремим дозволом ректора Е. Булянди)⁸¹². У 1937 р. І. Свешніков здав колоквіум у проф. Л. Козловського із предмета «Вступні відомості з праісторії разом з вправами» на оцінку «дуже добре». У 1937/1938 н. р. відвідував його семінар із праісторії. Свої археологічні пошуки він розпочав 1936 р., коли відкрив поселення висоцької культури біля с. Полуничне (тепер – Радивилівського р-ну)⁸¹³. У 1938 р., ще студентом кафедри праісторії, разом зі З. Шварцом провів там археологічні розкопки. Згодом долучився до формування Музею Червенької землі.

Останнім учнем Леона Козловського і кафедри праісторії був палеолітознавець Михайло Клапчук (1920–1984)⁸¹⁴, який записався до Львівського університету восени 1938 р. Хлопець із бідної селянської сім'ї так згадував про початок навчання: «Користаючи з того, що в Перерові перебував

споруди давньоруського часу. Матеріали з цих розкопок він передав В. Петегиричу, який згодом їх опублікував (Петегирич В. Пам'ятки часу навали золотоординців на Галицьку землю. *Археологія*. Київ, 1983. Вип. 42. С. 47–51; Петегирич В. Городниця над Дністром – невідоме місто княжої доби в Галицькій землі. *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 133–134).

⁸⁰⁹ Архів ЛІМ. Інвентарна книга кафедри праісторії Львівського університету Яна Казимира. Ч. 3. 1932–1938. Арк. 96.

⁸¹⁰ Там само. Арк. 116.

⁸¹¹ НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі кафедри праісторії Львівського університету.

⁸¹² Гупало В. Ігор Кирилович Свешніков: віхи життєпису. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 7.

⁸¹³ Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект Львів, 2018. С. 39.

⁸¹⁴ Народився майбутній археолог у с. Корнич неподалік Коломиї. У гімназійні роки ознайомився з польовою археологією і брав участь у розкопках під керівництвом Я. Пастернака у Крилосі, мабуть, не підозрюючи, що ця подія визначить його долю і подальшу професію (Кулаковська Л. Михайло Клапчук (1920–1984). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 285).

на відпочинку ад'юнкта катедри класичної археології Львівського університету І. Старчук, ... я познайомився з ним і попросив дозволити мені хоч пару перших днів, поки я не ввійду в курс справи, задержатися в його квартирі. Він погодився, віддав мені ключі, а я випросив у своїх батьків кільканадцять золотих, зібрав свої документи й у середині вересня виїхав до Львова ... наказом з 24 вересня мене зачислили студентом, хоча я не здавав жодного іспиту. Сталося це тому, що того року на студії археології поступило лише моє прохання й професорові Л. Козловському не залишалося нічого більше як прийняти мене заочно»⁸¹⁵.

У перший рік студій М. Клапчук вибрав і вписав до залікової книжки лекційні курси Л. Козловського «Початки мистецтва» та «Походження слов'ян у світлі археологічних досліджень»; М. Смішка – «Вступні відомості з археології»; Я. Чекановського – «Загальна антропологія»⁸¹⁶.

Загалом, у спогадах М. Клапчук дуже позитивно характеризує університетське середовище, з яким безпосередньо контактував⁸¹⁷. Талановитого студента всіляко підтримували. «На першому курсі студій на нашому факультеті здавати іспитів не дозволялося. Але професор Л. Козловський, що в своїй бібліотеці весь час замічав переважно мене одного, довідавшись, що я з небагатої селянської родини, запропонував мені здавати в нього екзамен не на свідоцтво, а на тимчасове посвідчення, щоби при наявності доброї оцінки на основі того посвідчення отримати на другому курсі стипендію. Ця стипендія була доволі висока, мені усміхалися від другого курсу повноцінні студії, тим то я доклав усіх зусиль, щоби здати екзамен якнайкраще. Це мені вдалося зробити і на тимчасовому посвідченні появилася оцінка “дуже добре”»⁸¹⁸, – за багато років «у стіл» написав М. Клапчук. Варто зазначити, що в цей перший рік навчання, за кілька місяців до початку війни, він здобув власний перший польовий досвід. Не обійшлося, звісно, без підтримки

⁸¹⁵ Клапчук М. Спогади... С. 289.

⁸¹⁶ Там само. С. 290.

⁸¹⁷ У 2006 р опубліковано чорновий варіант «Спогадів» М. Клапчука, котрі той не мав надій опублікувати.

⁸¹⁸ Клапчук М. Спогади... С. 290.

керівника кафедри: «Вичувши, що археологічний матеріал я опанував незле та що я став цікавитися, як і він, палеолітом, професор Козловський дав мені ще одну пропозицію, а саме згодитися на польові дослідження на Прикарпатті. Він вистарав для мене в державного консерватора відкритий лист, забезпечив грошми й у серпні 1939 р. я зробив свій перший науковий маршрут Коломия–Ланчин–Товмач–Городенка. Під час польових робіт виявив 22 верхньопалеолітичні та мезолітичні місцезнаходження»⁸¹⁹. Збереглися документи із прохання надати дозвіл і сам дозвіл на розкопки⁸²⁰.

Було б помилково вважати, що вся діяльність археологів кафедри праісторії зводилася до проведення занять студентам, польових досліджень і написання наукових праць. Важливе місце в їхній роботі займали участь у конференціях, семінарах, публічних лекціях, наукові поїздки до різних археологічних осередків, робота з музейними колекціями, що давало змогу спілкуватися із провідними тогочасними археологами, дискутувати на різні наукові теми, налагоджувати співпрацю й обмінюватися публікаціями. Серед таких знакових подій варто виокремити участь львівської делегації у складі Л. Козловського, Т. Сулімірського, М. Смішка, І. Сівек у ювілейних заходах, присвячених В. Деметрикевичу, що проходили у Кракові в червні 1930 р. (рис. Г. 48). У книзі з нагоди 70-річчя В. Деметрикевича вийшла велика стаття Т. Сулімірського, присвячена бронзовим скарбам зі Станиславівщини⁸²¹. У Варшаві 21–28 серпня 1933 р. проходив VII Міжнародний конгрес історичних наук, на який з'їхалися представники 40 країн. Археологія та праісторія на ньому були представлені окремою секцією⁸²². Львівську університетську археологію репрезентував Т. Сулімірський, виголосивши доповідь, присвячену культурі шнурової кераміки⁸²³.

⁸¹⁹ Там само. С. 294.

⁸²⁰ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. Арк. 93.

⁸²¹ Sulimirski T. Skarby bronzowe z Kamionki Wielkiej, w pow. Kołomyjskim i z Potoczysk, w pow. Horodenka. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza*. Poznań, 1930. S. 177–186.

⁸²² Tymieniecki K. VII Międzynarodowy kongres historyczny. *Roczniki Historyczne*. Poznań, 1933. R. 9. S. 309.

⁸²³ Sulimirski T. Die schnurkeramischen Kulturen und das indoeuropäische Problem. *La Pologne en VIIe Congrès des Sciences Historiques*. Warszawa, 1933. V. 1. S. 287–308.

Учасниками II З'їзду польських праісториків у Кракові 29 червня – 1 липня 1935 р. від Львівського університету були Т. Сулімірський та М. Смішко (рис. Г. 49). Початково вони не були заявлені і, відповідно, внесені до його програми, однак троє учасників не приїхали до Кракова, тому львівські археологи одержали можливість представити результати своїх досліджень. Тадеуш Сулімірський виголосив дві доповіді, присвячені лужицькій і скіфській культурам на Поділлі⁸²⁴. Певною мірою підсумовими були виступ М. Смішка і стаття, опублікована на основі доповіді у варшавському збірнику «*Wiadomości Archeologiczne*» (1936), у якій автор наголошував на етнічному зв'язку старожитностей римської доби цієї території з місцевою слов'янською людністю попередніх періодів⁸²⁵.

Також археологів кафедри запрошували не лише на різні наукові заходи, а й до членства в різних комісіях, товариствах тощо. Вони брали участь у роботі Комісії антропології та археології Академії науки і мистецтв у Кракові (Я. Брик, Л. Козловський, Т. Сулімірський, М. Смішко), були членами Наукового товариства у Львові (Т. Сулімірський (від травня 1932 р.), М. Смішко (з 1933 р.)⁸²⁶. На засіданнях комісії НТШ М. Смішко виголошував наукові доповіді («Культури вчасної доби римського цесарства у Східній Галичині», «Розвадівське залізне ратище з рунічним написом» та ін.)⁸²⁷. Тадеуш Сулімірський був головою студентського гуртка Товариства народної школи (1934–1936) та членом Народознавчого товариства (з листопада 1934 р.)⁸²⁸.

Також потрібно зазначити, що викладачі кафедри праісторії докладали чимало зусиль для популяризації археологічних відомостей. Свідчення цього – численні світлини та згадки про екскурсії, зокрема під час Львівського

⁸²⁴ Kostrzewski J. II zjazd prehistoryków polskich w Krakowie. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 4–5. S. 53–56.

⁸²⁵ Śmiszko M. Stan i potrzeby badań nad okresem cesarstwa rzymskiego w południowo-wschodniej Polsce. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 125–140.

⁸²⁶ Найда О. Окремі аспекти діяльності Історико-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка. 1913–1940-ві роки. *З історії Наукового товариства ім. Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові*. Львів, 1998. С. 10, 26.

⁸²⁷ Петегрич В., Павлів Д. Археологія у дослідженнях членів НТШ. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 424.

⁸²⁸ Jazdzewski K. Z okazji 70-lecia urodzin profesora Tadeusza Sulimirskiego. *Prace i materiały Muzeum archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*. Łódź, 1968. Nr 15. S. 7.

студентського археологічного з'їзду (Т. Сулімівський), на пам'ятці в Малих Грибовичах (М. Смішко). Ці екскурсії проводили не лише для студентів-археологів. Так, у «Хроніці НТШ» зазначено, що 22 листопада 1935 р. М. Смішко провів екскурсію для студентів-техніків на городищі в Малих Грибовичах⁸²⁹. У його сімейному архіві збереглися світлини, зроблені під час екскурсії на цю пам'ятку у травні 1936 р., на яких присутні працівники кафедри праісторії Львівського університету на чолі з Л. Козловським.

Важливе значення для налагодження контактів й ознайомлення з найновішими археологічними відкриттями мала поїздка в червні 1937 р. до Перемишля, Кракова, Гнєзна, Біскупіна та Познані. Технічним керівником групи студентів був М. Смішко⁸³⁰. Участь у ній брав і керівник кафедри Л. Козловський. Серед присутніх були Т. Журовський та І. Сівек. З цієї наукової подорожі збереглися цікаві світлини (рис. Г. 50–51). Варто наголосити, що серед учасників був і Л. Козловський (рис. Г. 52), незважаючи на те, що з керівником експедиції у Біскупіні Ю. Костжевським у них були глибокі політичні й наукові розбіжності⁸³¹.

4.2.3. Коло антропологічних наук

У Львівському університеті від часу виокремлення археології в самостійну спеціальність спостерігається тісна співпраця між представниками археологічної науки й антропології. Яна Чекановського запрошували на археологічні пам'ятки як консультанта. У міжвоєнний період така співпраця набирала все більших масштабів.

Діяльність Я. Чекановського була добрим прикладом співпраці між археологією та антропологією на етапі формування обох наук. Він особисто розробляв суто археологічні теми на антропологічному матеріалі. Професор антропології, використовуючи антропологічні рештки, вивчав проблеми походження лужицької культури, питання етногенезу слов'ян тощо.

⁸²⁹ Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.І.1935–25.ХІІ.1937. Львів, 1937. Ч. 73. С. 53.

⁸³⁰ Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії... С. 214–215.

⁸³¹ Лех Я. З історії польсько-українських зв'язків в археології... С. 39.

В університеті Я. Чекановський давно виношував план комплексних антропологічно-археологічно-етнологічних досліджень під загальним гаслом антропології як науки про людину⁸³². Якоюсь мірою йому вдалося реалізувати окремі з цих завдань. У будь-якому випадку ці три напрями читали для студентів-праісториків, і викладачі кафедр спільно готували відповідні теми.

Особливе місце в наукових пошуках Я. Чекановський відводив остеологічним решткам доісторичних епох. Він розумів необхідність застосування спеціальних методів у їхньому опрацюванні та співпраці з праісториками. Ці дослідження бачив окремим напрямом етнічної антропології – палеоантропологію. Її специфікою було те, що вчений на підставі рис індивіда (зазвичай черепа) визначав його належність до певної популяції, антропологічного типу чи раси⁸³³.

Окремий курс «Палеоантропологія» в останній третині 1920-х років читав Б. Росінський⁸³⁴. Програма його лекцій була побудована за основними археологічними періодами й охоплювала теми від палеоліту до енеоліту⁸³⁵.

У 1922 р. вийшла програмна стаття вченого, у якій окреслено головні завдання, методи і форми дослідження антропології та археології як науки про людину та людське суспільство давноминулих епох. «Обмежуючись дослідженнями предметів матеріальної культури минулих періодів, ми обмежуємося сферою археології, або доісторичної археології, якщо розглядаються предмети доісторичних періодів», – писав Я. Чекановський⁸³⁶. Найважливішою допоміжною наукою палеоантропології він вважав праісторичну археологію⁸³⁷.

⁸³² Jaczewski B. *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1978. S. 37.

⁸³³ Czekanowski J. *Antropologja, etnologja, prehistorja*. *Lud*. Lwów, 1922. T. 1. S. 9; Тарнавський Р. Особливості викладання антропології у Львівському університеті наприкінці XIX – в першій третині XX ст. *Народознавчі зошити*. № 2 (164). 2022. С. 464.

⁸³⁴ UJK. *Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*. Lwów: I Związkowa drukarnia, 1927. S. 40.

⁸³⁵ Детальніше див.: Пацай Т. Діяльність Болеслава Росінського на кафедрі антропології університету Яна Казимира. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. Вип. 43. Київ, 2014. С. 15–20.

⁸³⁶ Czekanowski J. *Antropologia, etnologia i preistoria...* S. 12.

⁸³⁷ *Ibid.* S. 13.

Керівник кафедри праісторії Л. Козловський поділяв погляди дослідника і на кафедрі праісторії тоді панувала концепція Я. Чекановського про праісторію, як одну зі складових антропологічних наук – головно епохи каменю і палеометалів.

Асистентом кафедри праісторії у Леона Козловського з травня 1922 р. по травень 1926 р працював антрополог Кароль Стояновський. У 1922 р. його залучили до розкопок трипільського поселення в Бучачі⁸³⁸. Варто наголосити, що в наступних антропологічних дослідженнях К. Стояновський неодноразово звертався до археологічного матеріалу з досліджень Л. Козловського⁸³⁹.

З проф. Яном Чекановським співпрацювала група працівників і докторантів кафедр антропології (робота якої тематично концентрувалася на етногенезі слов'ян), праісторії, а також етнографії, керівником якої був проф. Адам Фішер (1888–1943). Для дослідників-славістів ці три дисципліни стали базовими. Професор Я. Чекановський безрезультатно клопотав про створення Інституту антропології (за зразком Інституту класичної археології проф. Е. Булянди), який би організаційно об'єднував ці три кафедри.

У 1920-х роках спостерігається одночасне вивчення праісторії, антропології, етнографії, класичної археології і філології, стародавньої історії. Відбувалися вони в окремих групах разом для слухачів споріднених дисциплін: праісторії, етнографії і антропології. Лекції та семінари вів проф. Л. Козловський. Проте це не були методичні виклади нових навчальних курсів, а здебільша реферати, вибірково складені з наукових праць самого Л. Козловського⁸⁴⁰. З «археологічного матеріалознавства» іспит приймав старший асистент Я. Брик. Ці спеціалізації були об'єднані при захисті диплома магістра філософії⁸⁴¹.

У кінці 1926 р. за спеціальним розпорядженням міністерства з'явилася можливість здобути ступінь магістра праісторії, етнології й етнографії в галузі

⁸³⁸ Ситник О. Археологічна наука у Львові... С. 134.

⁸³⁹ Stojanowski K. Szkice do prehistorycznej antropologii Europy północnej. *Kosmos*. Lwów, 1926. T. 51. S. 863–865.

⁸⁴⁰ Stolpiak B. Rozwój prahistorii polskiej... S. 134.

⁸⁴¹ Закосьцельна А., Гурба Я. Діяльність польських археологів з кафедри праісторії Львівського університету після Другої світової війни. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 134.

антропології. Такий підхід відповідав методичним засадам Я. Чекановського про необхідність комплексного навчання усіх трьох дисциплін разом, що пізніше (1928) практично реалізувалося в заснуванні студентського «Кола антропологічних наук».

Впродовж всього міжвоєнного періоду в університеті бракувало вузькопрофільних спеціалістів. Тому всі габілітаційні колоквиуми також відбувалися за участю праісторика (Л. Козловського), археолога-класика (Е. Булянди), антрополога (Я. Чекановського), етнографа (А. Фішера). Як приклад можна навести габілітацію Юзефа Костжевського за участю професорів Яна Чекановського, Едмунда Булянди⁸⁴² чи Болеслава Росінського, яку проводили професори Ян Чекановський, Леон Козловський, Адам Фішер та Емунд Булянда⁸⁴³.

На початку 1928 р. студенти Університету Яна Казимира заснували гурток, який об'єднував слухачів археології, антропології та праісторії⁸⁴⁴ (рис. Г. 53). Установчі збори «Кола антропологічних наук» відбулися о 19 годині 6 лютого 1928 р. у залі Етнологічного інституту⁸⁴⁵. На них вибрали керівний склад і визначили основні напрями діяльності. Його головою став Едвард Олексін, скарбником – Саломон Чортковер. Серед членів є прізвище М. Смішка. Згодом до організації приєдналися Г. Цегак і Я. Брик.

На першому засіданні були присутні професори Я. Чекановський, А. Фішер, Л. Козловський і д-р Т. Сулімірський, які з першого дня діяльності забезпечили гуртку всесторонню підтримку. Варто зауважити, що статут «Кола антропологічних наук» прийняли з урахуванням поправок Т. Сулімірського⁸⁴⁶.

⁸⁴² Kostrzewski J. Z mego życia... S. 101

⁸⁴³ Пацай Т. Діяльність Болеслава Росінського на кафедрі антропології університету Яна Казимира. *Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць*. Київ, 2014. Вип. 43. С. 15–20.

⁸⁴⁴ У міжвоєнний період у Львівському університеті різноманітні академічні товариства були доволі поширеним явищем. Норми їхньої діяльності прописувалися в університетських статутах. Окремо виділявся розділ «Академічні товариства та корпорації» статутів 1926 р. і 1929 р., у якому зазначалося, що студентські організації Львівського університету повинні мати куратора, призначеного академічним сенатом із професорів чи доцентів на річний термін (див.: Тарнавський Р. Наукові товариства студентів-народознавців Львівського університету в першій половині ХХ ст.: особливості організаційних засад та діяльності. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2022. Вип. 23. С. 341–352)

⁸⁴⁵ Oleksin E. Koło Nauk Antropologicznych Studentów U. J. K we Lwowie. *Lud.* Lwów, 1927. Т. 26. S. 130.

⁸⁴⁶ Ibid. S. 130.

Серед основних видів діяльності «Кола антропологічних наук» вдалося простежити організацію польових експедицій (археологічних, етнографічних та антропологічних) і наукові дискусії за участю студентів та професорів, на яких заслуховували реферати про найновіші відкриття. Серед виголошених доповідей у контексті розвитку археологічної науки уваги заслуговує реферат Я. Брика «Типи антропологічні за ефективністю фізичного розвитку»⁸⁴⁷. 23 травня 1928 р. реферат виголосила Г. Цегак на тему «Троянська проблема». Участь у дискусії взяли професори Я. Чекановський і Л. Козловський⁸⁴⁸.

У звіті про діяльність «Кола антропологічних наук» за 1928 р. Я. Гаєк подає коротку інформацію про дві археологічні експедиції за участю М. Смішка й Е. Олексіна до середньовічного Крешова, де було віднайдено піч із фрагментами кераміки на городищі другої половини XI ст., та розкопки М. Смішка могильника перших століть нашої ери біля с. Копки Ниського повіту (тепер – Республіка Польща), де випадково виявлено тілопальний могильник римського часу⁸⁴⁹. У цей час М. Смішко був студентом 4-го курсу. Результати обох експедицій були оприлюднені.

Важливим моментом співпраці стало залучення антропологів до розкопок могильників й окремих поховань. Зокрема, 1929 р. у розкопках Тадеуша Сулімірського у Висоцьку Бродівського повіту брав участь Ярослав Брик та абсолювент антропології Університету Яна Казимира Соломон Чортковер⁸⁵⁰, який працював з остеологічними рештками. Результати робіт так і не були опубліковані. Всього за нумерацією Т. Сулімірського на площі близько 250 м² виявили 133 поховання. Знайдені під час розкопок 93 черепи передали до Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету і вони становили найціннішу частину колекції. Загалом, Т. Сулімірський 1929 р. розкопав менше 1/5 площі могильника⁸⁵¹. У наступні роки С. Чортковер

⁸⁴⁷ Ibid. S. 131.

⁸⁴⁸ Gajek J. Sprawozdanie z czynności «Koła Nauk Antropologicznych» studentów U. J. K. za rok 1928/1929. *Lud.* Lwów, 1928. T. 27. S. 192.

⁸⁴⁹ Gajek J. Sprawozdanie... S. 191.

⁸⁵⁰ Архів ЛНУ. Ф. Р-119, Оп. 1, Спр. 205. Соломон Чортковер. Особова справа (1939–1941). Арк. 92.

⁸⁵¹ Suliminski T. Cmentarzysko w Wysocku, powiecie brodzkim (Małopolska Wschodnia). *Z Otchłani Wieków.* Poznań, 1930. R. 5. Z. 2. S. 22–23.

опрацював матеріали з інших розкопок Т. Сулімірського. Як він зазначав: «... отримавши від доц. д-ра Тадеуша Сулімірського черепи з його розкопок 1931 р. на цвинтарищі в Добровлянах пов. Заліщики, доповнив матеріал кількома черепами з інших цвинтарищ з цих самих околиць, а це з Бедриковіц пов. Заліщики і Михалкова пов. Борщів. Весь матеріал опрацював за методом Я. Чекановського»⁸⁵².

До досліджень Т. Сулімірського 1930 р. в с. Ульвівок на Сокальщині теж залучили антропологів Я. Брика та С. Чортковера. Чи брали вони безпосередню участь у розкопках, чи лише залучались до опрацювання антропологічного матеріалу, – достеменно не відомо⁸⁵³. Однак, судячи з доволі детальних описів знахідок⁸⁵⁴, які залишив Я. Брик, найімовірніше він був учасником експедиції. Такий підхід до організації роботи свідчив про те, що львівські вчені в міжвоєнний період застосовували міждисциплінарні методи досліджень.

Необхідно зазначити, що членам гуртка довіряли невеличкі самостійні археологічні дослідження. Так, Г. Цегак завдяки підтримці Студентського гуртка антропологічних наук Університету Яна Казимира провела дослідження в Чагарах і Романовому Селі та частково опублікувала їхні результати⁸⁵⁵.

Один із найважливіших заходів за участю «Кола антропологічних наук» – IV З'їзд студентів преісторії польських університетів, який організувала секція праісторії 25–29 травня 1933 р.⁸⁵⁶. Участь у ньому брали і студенти-антропологи, що пояснюється передовсім тим, що у Львівському університеті в міжвоєнний період існувала спеціалізація «Антропология, етнология та праістория», тому в подібних заходах брали участь не лише працівники і студенти кафедри доісторичної археології.

⁸⁵² Czortkower S. Naddniestrzańskie czaszki historyczne. *Wiadomości Archeologiczne*. 1936. T. 14. S. 91.

⁸⁵³ Детальніше див.: Павлів Д. Пам'ятки археології села Ульвівок та околиць у дослідженнях львівських вчених. *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 337–361.

⁸⁵⁴ Bryk J. Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych we Wschodniej Małopolsce. *Z Othlani Wieków*. Poznań, 1930. T. 5. Z. 6. S. 91–92.

⁸⁵⁵ Cehak-Hońbiewiczowa H. Próbnе wykopaliska... S. 59–70.

⁸⁵⁶ Wardzała K. Sprawozdanie z IV zjazdu studentów prehistorii uniwersytetów polskich. *Z Othlani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 3–5. S. 98–101.

Співпраця в середовищі праісториків та антропологів простежується і на сторінках публікацій. У часописі «*Lud*» друкували свої наукові розробки Л. Козловський, Т. Сулімірський, М. Смішко.

4.3. Польське праісторичне товариство та з'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х роках: львівський вимір

Чимало наукових заходів відбувалося із залученням багатьох наукових осередків тогочасної Польщі. Це цілком стосується діяльності Польського праісторичного товариства⁸⁵⁷ та з'їздів студентів-археологів польських університетів, які припали на 1930-ті роки. Не оминули вони й археологічну науку на українських землях, що входили до складу Другої Речі Посполитої.

Час створення Польського праісторичного товариства припадає на 1920 р. Розпочало воно свою історію з м. Познань⁸⁵⁸. Поступово відкрило філії у Кракові, Варшаві та Львові. Ініціатором його створення був Ю. Костжевський⁸⁵⁹, який 1922 р., характеризує проблеми, пов'язані з накопиченням матеріалу і потраплянням його у приватні руки, висловив думку, щоб усіх зацікавлених в археології аматорів об'єднати в межах «Польського праісторичного товариства» і час до часу збирати на засідання, які проводять відомі археологи. Тільки так можливо зберегти від нищення і археологічні пам'ятки⁸⁶⁰. Варто звернути увагу на те, що Ю. Костжевський пропонував залучити до товариства не лише фахівців, а й усіх аматорів, які могли бути корисні археологічній науці, а не лише наносити шкоду пам'яткам.

Львівська філія товариства виникла за 3 роки після його створення. Наприкінці 1931 р. археологи приступили до створення Львівського праісторичного товариства. 15 жовтня 1932 р. на загальних зборах прийняли рішення про заснування організації як окремого відділення. Так виник

⁸⁵⁷ Паралельно вживається назва Польське доісторичне товариство (Polskie Towarzystwo Prehistoryczne).

⁸⁵⁸ Ustawy Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1919. T. 1. R. 1. Z. 3–4. S. 152.

⁸⁵⁹ Kaczmarek J. E., Prinke A. *Żywot długi, pracowity i spełniony. Profesor Józef Kostrzewski (1885–1969) – prehistoryk, patriota, Europejczyk*. Poznań 2021. S. 360.

⁸⁶⁰ Kostrzewski J. *Praca naukowa na prowincji w zakresie archeologii predhistorycznej*. *Nauka Polska*. Warszawa, 1923. T. 4. S. 218.

Львівський відділ Польського праісторичного товариства. До нього ввійшло 16 осіб, не беручи до уваги 4, які вже були його членами. Головою вибрали Леона Козловського, віцеголовою – Констанція Хилінського, секретарем – Тадеуша Сулімірського. Серед членів є прізвища Е. Булянди, О. Чоловського, С. Чортковера, А. Фішера, З. Горнунга, К. Маєвського, Е. Олексіна, Я. Пастернака, Ю. Полянського, Ю. Вогель⁸⁶¹.

Вже на першому засіданні філії Т. Сулімірський виголосив доповідь про цілі й завдання Львівського відділу товариства. Річний членський внесок становив 10 зл., із яких 6 отримував головний осередок у Познані⁸⁶². Юридично товариство оформилося аж 20 грудня 1933 р., коли його зареєструвало Воєводське управління у Львові⁸⁶³.

Завдання, задекларовані у програмних документах, передбачали вивчення найдавнішої історії, поширення серед населення зацікавлення археологією, співпрацю з консерваторськими урядами Галичини в питаннях збереження пам'яток тощо. Львівське праісторичне товариство планувало проводити періодичні тематичні зібрання, організовувати лекції та дискусії, наукові курси, археологічні експедиції, пропагувати археологічні відкриття на сторінках спеціалізованих видань; засновувати археологічні бібліотеки та музеї, створювати в повітах Східної Галичини регіональні відділення і наукові секції, співпрацювати з іншими товариствами, які ставили перед собою подібні завдання, тощо⁸⁶⁴.

Товариство мало важливу інформаційно-пропагандивну місію в захисті історико-культурної спадщини. Воно виконувало об'єднавчу роль між професійними археологами і прихильниками археологічної науки. Щомісяця, за винятком сезону розкопок, періодично відбувалися засідання. На них обговорювали результати попередніх розкопок, важливі археологічні знахідки

⁸⁶¹ Nowi członkowie Pol. Towarzystwa Prehistorycznego. *Z Otchłani Wiekow*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 4–5. S. 84.

⁸⁶² Oddział Lwowski Pol. Tow. Prehistorycznego. *Z Otchłani Wiekow*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 1–2. S. 27.

⁸⁶³ ДАЛО. Ф. 1 (Львівське воєводське правління). Оп. 54. Спр. 1252 (Львівське доісторичне товариство). Арк. 3–4.

⁸⁶⁴ Масик Р. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939). *Схід*. Донецьк, 2009. С. 59.

та відкриття на теренах Галичини й Волині, наукові відкриття у світі, публікації і праці дослідників, що готувалися до друку, та багато інших питань.

На 1935 р. товариство нараховувало близько 30 членів. Тоді скарбником був М. Смішко⁸⁶⁵. До правління входив Я. Пастернак, а до контролюючої комісії – О. Чоловський та Ю. Полянський. Згодом членом товариства став І. Свешніков⁸⁶⁶.

Товариство заснувало науково-популярний збірник «*Pracy Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego*». У червні 1934 р. вийшов перший том видання, присвячений питанням липицької культури⁸⁶⁷. У ньому була спільна праця М. Смішка, Т. Сулімірського та К. Мичковського з археології пізньоримського часу Південно-Східної Польщі (1934)⁸⁶⁸.

У перші роки функціювання можна простежити певну активність у роботі товариства, але поступово воно зменшувало її масштаби. За 1935–1939 рр. відбулося лише 5 засідань управи, виголошено всього 10 доповідей. У той час надійшло лише 37 листів⁸⁶⁹. Серед доповідей варто відзначити Я. Пастернака, присвячену розкопкам у Крилосі 1935 р. Дослідник детально розповів про розкопки стародавніх могил, «відчит був багато ілюстрований знімками прелегента з розкопів та з відчищених вже предметів»⁸⁷⁰.

Чисельно Львівське відділення Польського праісторичного товариства було найменшим. Це зумовлено незначною кількістю археологів у Галичині та Західній Волині. Практично всі, що працювали на теренах заходу України, були залучені до його діяльності. Це був вдалий приклад співпраці між українськими та польськими дослідниками в міжвоєнний період.

Польське праісторичне товариство в Познані стало ініціатором проведення З'їздів студентів праісторії польських університетів. Львів'яни це підтримали.

⁸⁶⁵ В іншому звіті вказано, що скарбником був Я. Пастернак (Oddział Lwowski Pol. Tow. Prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 1–2. S. 27).

⁸⁶⁶ Gurba J., Malejew J. Pamięci Prof. Igora K. Swiesznikowa. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. Lublin, 2006. T. 8. S. 426.

⁸⁶⁷ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego... S. 27–28.

⁸⁶⁸ Śmiszko M., Sulimirski T., Myczkowski K. Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowo-wschodniej Polski. Lwów, 1934.

⁸⁶⁹ ДАЛО. Ф. 1 (Львівське воєводське правління). Оп. 54. Спр. 1252. Арк. 19.

⁸⁷⁰ З відчитової салі. Д-р Яр. Пастернак: «Археольогічні розкопи у 1935 р.». *Діло*. Ч. 58. 14.03.1936. С. 5.

Важливо, що ідею студентів підхопили професори і брали активну участь в організації з'їздів та наукових дискусіях. Усього вдалося відстежити шість таких наукових форумів. Необхідно зазначити, що вся інформація про з'їзди обмежується опублікованими звітами та короткими згадками в особових справах учасників⁸⁷¹. На жаль, ні запрошень, ні протоколів самих заходів виявити не вдалося. Проходили вони здебільша в останній тиждень травня. Щодо участі львівських студентів, то відомо, що лише на трьох із шести були представники Львівського університету.

Приставаючи до характеристики з'їздів, зауважу, що вони досі не стали об'єктом дослідження істориків археології. Ба більше, дуже важко відстежити документи, які би пролили світло на чимало питань. Однак навіть скупі дані, що збереглися, дають змогу хоча б у загальному окреслити організаційні засади, їхній кількісний і персональний склад, наукову проблематику та проблеми, які викладали в резолюціях і намагалися реалізувати до наступного разу, зрештою, наукову комунікацію між молодим поколінням археологів.

Історія з'їздів студентів праісторії розпочалася у Кракові. Перший із них відбувся 29 червня – 1 липня 1930 р. Він збігся в часі з урочистостями, присвяченими вшануванню ювілею відомого археолога В. Деметрикевича. Засідання відбувалися в Коллегіумі Ягеллонського університету. Львівських студентів представляли Г. Цегак, Я. Фальковський і М. Смішко. Цікаво, що також його відвідав проф. Л. Козловський⁸⁷². Учасники урочистих заходів зробили групове фото, однак М. Смішко на ньому відсутній. Загальний звіт про з'їзд та результати засідань склав Ян Фітцке. На той час він був студентом Ягеллонського університету, і в 1930 р. став активним членом Польського

⁸⁷¹ Deleka J. Drugi Zjazd Uczniow prehistorji na Wyzszych Uczelniach w Poznaniu od 23–26 maja 1931 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1931. R. 4. Z. 3. S. 41–45; Kamieniecka W. Sprawozdanie z III ogólnopol. zjazdu stud. preh. Szk. Wyzszych w Warszawie od 25–27 maja 1932. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 3. S. 41–45; Wardzała K. Sprawozdanie z IV zjazdu... Z. 6. S. 98–101; Hansen-Kucharska I. Sprawozdanie z V-go Zjazdu Delegatów Kół Prehistoryków Studentów Uniwersytetów Pzeczypospolitej Polskiej, który się odbył w Wilnie w dniach od 20 do 23 maj 1934 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 3. S. 47–50; Okińska Z. Sprawozdanie z VI-go Zjazdu Młodych Prehistoryków Stud. Uniwersyt. Polskich odbytego w Sądzie (pow. zamojski) w dn. od 27 do 29 czerwca 1937 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1937. R. 12. Z. 11–12. S. 160–162.

⁸⁷² Fitzke J. Pierwszy Zjazd Uczniow prehistorji na Wyzszych Uczelniach. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 6. S. 82.

доісторичного товариства. Важливо, що Я. Фітцке і надалі був учасником низки студентських з'їздів⁸⁷³.

Від часу проведення I З'їзду активним представником Львова був М. Смішко. На тоді молодий та талановитий дослідник мав уже певні напрацювання в археології, зокрема і власні дослідження. Варто зазначити, що саме М. Смішко вів перше засідання з'їзду. На ньому львівські студенти виголосили дві доповіді. Одну з них представила Г. Цегак під назвою «Пластика культури мальованої кераміки в Польщі». Це був докторат молодій дослідниці, написаний під керівництвом Л. Козловського. Цього ж року робота побачила світ у фаховому часописі «*Światowit*»⁸⁷⁴. Вчені відзначали, що авторка вдало поєднала методи класичної та праісторичної археології, завдяки чому робота становить цінне дослідження з неолітичної пластики⁸⁷⁵. Другу доповідь про початки землеробства і перші знаряддя в Європі виголосив Я. Фальковський⁸⁷⁶, який тоді навчався на гуманітарному факультеті Львівського університету⁸⁷⁷. На його науковий світогляд вплинули професори А. Фішер, Я. Чекановський і Л. Козловський⁸⁷⁸.

Ян Фальковський поєднав матеріали археологічних досліджень з етнографічними даними. Принагідно зазначу, що в міжвоєнний період такий підхід дуже заохочувався серед студентів кафедр народознавчого спрямування Львівського університету: етнологічного, антропологічного й археологічного. Цьому сприяла і діяльність створеного 1928 р. Студентського гуртка антропологічних наук Університету Яна Казимира, до якого належали студенти антропологи, археологи й етнологи⁸⁷⁹. Проблематика найдавніших

⁸⁷³ Кононець П. Ян Фітцке – дослідник минулого Волинської землі. *Острозький краєзнавчий збірник*. Остріг, 2010. Вип. 4. С. 312.

⁸⁷⁴ Cehak H. Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce. *Światowit*. Warszawa, 1930–1931. T. 14. S. 164–252.

⁸⁷⁵ Gediga B. Prof. dr Helena Cehak-Hołubowiczowa... S. 455.

⁸⁷⁶ Engelking A., Linkiewicz O. Jan Falkowski (1901–ok. 1940). *Etnografowie i ludoznawcy polscy: sylwetki, szkice biograficzne*. Wrocław-Kraków, 2010. T. 3. S. 61–72.

⁸⁷⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1939. Арк. 95–96, 139.

⁸⁷⁸ Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2013. Вип. 48. С. 413.

⁸⁷⁹ Gajek J. Sprawozdanie z czynności «Koła Nauk Antropologicznych» studentów U. J. K. za r. 1928/9. *Lud. Organ Polskiego towarzystwa etnologicznego, wydawany przez Polskie towarzystwo ludoznawcze we Lwowie*. 1928. Serja 2. T. 7 (27). Z. 1–4. S. 191–192.

землеробських знарядь стала об'єктом докторату Я. Фальковського, захищеного у грудні 1930 р., а роком пізніше опублікованого у Львові під назвою «Сільськогосподарські знаряддя орного типу. Палеоетнологічне дослідження»⁸⁸⁰.

На другому засіданні виступив М. Смішко з доповіддю «Культура т. зв. вандалська⁸⁸¹ в Східній Малополющі». У доповіді він використав нові матеріали із власних досліджень, проведених у с. Гринів біля Львова⁸⁸². За 2 роки ця тема була детальніше розкрита в узагальнювальній роботі М. Смішка «*Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*»⁸⁸³. У дискусіях на обох засіданнях брали участь професори Ю. Костжевський із Познані та Л. Козловський зі Львова.

II З'їзд відбувся в Познані 23–26 травня 1931 р. У ньому львівські студенти участі не брали⁸⁸⁴. III З'їзд – 25–27 травня 1932 р. у Варшаві. Представників Львова також не було. Натомість було вислано запрошення для проведення наступного, IV, З'їзду у Львові. На перешкоді цьому стояла відсутність тут філії Польського праісторичного товариства. Головною передумовою було заснування такого праісторичного товариства у Львові до того часу. На М. Смішка та Я. Фальковського була покладена відповідальність повідомити до 1 лютого 1933 р. організаторів заходу в Познані, чи у Львові засновано «Коло польських праісториків» і чи може тут відбутися з'їзд. На випадок невиконання умови IV З'їзд мав відбутися у м. Вільно (тепер – м. Вільнюс), але також за умови виникнення там філії Польського праісторичного товариства. В іншому випадку місцем його проведення знову мав стати Краків⁸⁸⁵. Головну умову для проведення з'їзду у Львові було виконано, розпочалася підготовка.

⁸⁸⁰ Falkowski J. Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Studium paleo-etnologiczne. Lwów, 1931.

⁸⁸¹ Тут йшлося про пам'ятки пшеворської культури, які «вандалською культурою» вважав К. Гадачек. Ця назва поширена в польській літературі до Другої світової війни, у міжвоєнний період вживалася паралельно з назвою «пшеворська культура».

⁸⁸² Смішко О. Тридцять років у науковій діяльності Маркіяна Смішка. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 50.

⁸⁸³ Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu... S. 3–26.

⁸⁸⁴ Delekta J. Drugi Zjazd Uczniow prehistorji... S. 41–45.

⁸⁸⁵ Kamieniecka W. Sprawozdanie z III ogolnopol. zjazdu stud. preh. ... S. 41–45.

Організатором виступила секція праісторії студентського Гуртка антропологічних наук Університету Яна Казимира⁸⁸⁶.

IV З'їзд студентів праісторії польських університетів проходив 25–29 травня 1933 р. під загальною темою «Праісторія і її співвідношення до інших наук». На нього прибули учасники з Познані, Кракова, Вільна. Присутніми були три професори: Я. Чекановський, А. Фішер і Т. Сулімірський. Всього виголошено 26 доповідей.

Відкриття з'їзду відбулося 25 травня 1933 р. У вітальному слові почесний голова Я. Чекановський акцентував увагу на різниці між антропологією і праісторією та спільній користі від співпраці для обох наук⁸⁸⁷. Від Інституту праісторії Львівського університету з вітальним словом виступив Т. Сулімірський. Далі зачитали і прийняли програму заходу, після чого учасники приступили до виголошення доповідей і їхнього обговорення.

Цікаві доповіді представили Саломон Чортковер («Черепи з Криму і Миколаївщини в світлі праісторії») та Юзефіна Вогель («Стилізація антропоморфних мотивів в праісторичному і сучасному мистецтві»)⁸⁸⁸. У дискусіях виступали Я. Чекановський, Т. Сулімірський, М. Смішко.

У звіті про з'їзд згадано, що в перерві першого дня роботи зроблено загальне фото учасників. Воно збереглося в родинному архіві М. Смішка. Серед учасників, яких вдалося розпізнати, є Ян Чекановський, Тадеуш Сулімірський, Адам Фішер, Володимир Голубович, Рудольф Ямка, Тадеуш Рейман, Ян Фітцке. Світлину зроблено в залі, де відбувалися засідання ректорату (рис. Г. 54–55)⁸⁸⁹.

Окрім насичених наукових засідань, учасникам організували культурну програму. Важливими її пунктами були львівські музеї з багатими археологічними колекціями. У перший день о 16 годині Т. Сулімірський провів

⁸⁸⁶ Студентський гурток антропологічних наук Університету Яна Казимира засновано в лютому 1928 р. Він об'єднував студентів археології, антропології та праісторії. З археологів до його складу входив М. Смішко. Засідання переважно відбувалися в аудиторії Інституту праісторії (вул. Маршалковська, 1) (Oleksin E. *Koło Nauk...* S. 130–132).

⁸⁸⁷ Wardzała K. *Sprawozdanie z IV zjazdu...* Z. 6. S. 99.

⁸⁸⁸ *Ibid.* S. 100.

⁸⁸⁹ Колишній зал засідань Галицького сейму.

учасників до палацу Дідушицьких на вул. Курковій (тепер – Лисенка), щоб показати золотий Михалківський скарб. Також відбулася екскурсія до Музею Дідушицьких, де учасники мали змогу оглянути експозицію археологічного відділу. 26 травня молоді дослідники побували в музеях Любомирських і НТШ.

Львівський з'їзд відрізнявся від попередніх тим, що учасники мали змогу відвідати археологічні пам'ятки. Під керівництвом Т. Сулімирського 18 осіб ввечері 26 травня виїхали до Заліщик на Тернопільщину. Варто зазначити, що ці терени були багаті на різночасові археологічні пам'ятки, і впродовж 20–30-х років минулого століття тут провели низку польових робіт Ю. Полянський, Б. Януш, Т. Сулімирський.

27 травня 1933 р. студенти відвідали пам'ятку трипільської культури Більче-Золоте та печеру Вертеба, які, поза всяким сумнівом, були цікавими для усіх присутніх хоча б з огляду на історію досліджень пам'яток (розкопки А. Кіркора, Г. Осовського, В. Деметрикевича). Більшість знахідок із пам'ятки перебувала у Краківському археологічному музеї. Далі оглянули місця археологічних досліджень у Голіградах і Новосілці-Костюковій⁸⁹⁰. Тут, досліджуючи пам'ятки доби пізньої бронзи, Т. Сулімирський 1931 р. провів археологічну розвідку з метою попереднього вивчення поселень білогрудівської культури Верхнього Подністров'я⁸⁹¹.

28 травня учасники ознайомилися з археологічними пам'ятками в Жежаві (тепер – Зелений Гай) й Городниці, де 1931 р. Т. Сулімирський розкопав два кургани давньоруського могильника. Головною метою на цих пам'ятках було відвідати та показати майбутнім фаховим археологам одне з найбільших оборонних городищ⁸⁹². На цьому IV З'їзд студентів праісторії польських університетів завершив роботу.

⁸⁹⁰ Це відома палеолітична пам'ятка, яку з 1925 р. досліджував Ю. Полянський. Перше повідомлення про відкриття з'явилося на сторінках газети «Діло» 4 вересня 1925 р. під заголовком «Важне археологічне відкриття» (детальніше див.: Томенюк О. Наукові контакти професора Юрія Полянського (за матеріалами епістолярної спадщини). *Вісник Львівського університету Серія географічна*. Львів, 2013. Вип. 41. С. 336–357).

⁸⁹¹ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego... S. 23; Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті... С. 84.

⁸⁹² Wardzała K. Sprawozdanie z IV zjazdu... S. 101.

Наступний, V, З'їзд студентів праісторії проходив у Вільно 20–23 травня 1934 р. Львів представляли І. Сівек і Ю. Вогель⁸⁹³. Доповідь останньої про «Типологію сокир з епохи каменю» викликала тривале обговорення, насамперед щодо термінології⁸⁹⁴. Варто зазначити, що ця проблематика лягла і в основу її магістерської праці, захищеної того ж року на тему «Сокири культури шнурової кераміки Східної Малополющі»⁸⁹⁵. Учасники V З'їзду висловили пропозицію створити окремий студентський Гурток праісториків у Львові, незалежно від антропологічного та етнологічного. Юзефіна Вогель винесла на обговорення пропозицію, щоб на наступні з'їзди представники кожного осередку готували невеличку доповідь про нові розкопки на території, яку представляли. Це була дуже влучна ідея, оскільки з часу розкопок до публікації матеріалів проходило чимало часу, а так наукова спільнота мала би змогу хоча б у загальному орієнтуватися в археологічних новинах.

VI З'їзд студентів праісторії, незважаючи на те, що був запланований на 1935 р. у Кракові, відбувся в містечку Сутійськ Люблінського воєводства 27–29 червня 1937 р. Його учасники розіслали листи-подяки професорам університетів, зокрема Л. Козловському та Т. Сулімірському⁸⁹⁶. Організаційно він суттєво відрізнявся від попередніх. На ньому не було представників зі Львова, не приймали резолюції і не визначили місця проведення наступного.

Варто зауважити, що практично кожен студентський з'їзд закінчувався резолюцією, а наступного року обговорювали її результати. Так, наприклад, на IV З'їзді у Львові обговорено резолюцію III З'їзду, а точніше її частину, що стосувалася клопотання до Міністерства віровизнань і народної освіти впровадити у програми для вчителів на літніх курсах лекції із праісторії, а дирекції польського радіо висловлено прохання виділити ефірний час хоча б на одну розповідь на місяць на тему праісторії.

⁸⁹³ Юзефіна Вогель проводила самостійні дослідження в червні 1933 р. у повіті Скалат на Тернопільщині. Вона отримала дозвіл на роботи, у якому було вказано, що їх має контролювати Т. Сулімірський.

⁸⁹⁴ Hansen-Kucharska I. Sprawozdanie z V-go Zjazdu... S. 48.

⁸⁹⁵ Kozłowski S. K. Kwiat królestwa. Archeologów polskich pokolenie trzecie. Warszawa–Łódź, 2015. S. 222.

⁸⁹⁶ Okińska Z. Sprawozdanie z VI-go Zjazdu... S. 162.

Під час проведення V З'їзду у Вільно молоді дослідники вирішили скористатися тим, що посаду прем'єра тоді обіймав професор Львівського університету Л. Козловський, тому в резолюції звернулися до нього із проханням допомогти у справі «відродження доісторичних консерваторств на території усіх воєводств для добра науки»⁸⁹⁷.

З'їзди студентів-праісториків польських університетів мали важливе значення для загального розвитку археології, адже були комунікаційними майданчиками для обміну досвідом між молодими дослідниками, допомагали їм у вирішенні різних проблем термінології й датування, репрезентували в науковому середовищі нові археологічні відкриття тощо. Майбутні фахівці вчилися визначати найважливіші проблеми тогочасної археології, укладали головні тези в резолюції і стежили за їхнім виконанням. Відрадно, що всі прізвища учасників, вписані у звітах, згодом стали відомими в археологічній, етнологічній та антропологічній науках.

Висновки до розділу 4

Польська археологія на теренах заходу України розвивалася головно навколо Львівського університету. Починаючи з часу заснування першої кафедри археології під керівництвом К. Гадачека (1905), її польова діяльність поширювалася на територію Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств. Інша ситуація склалася на Волині, яка перебувала у складі Російської імперії і тут роботи проводили здебільша представники київської археології.

Після трагічної смерті К. Гадачека (1914) університетську археологію розділили на дві окремі кафедри. Кафедра класичної археології (1916, керівник – Е. Булянда) проводила дослідження античних пам'яток. Археологи-класики іноді виїжджали на пам'ятки (І. Старчук, К. Маєвський), але основну роботу зосереджували на опрацюванні музейних колекцій, наукових подорожах до Греції, Італії та інших країн, а також на викладацькій роботі. Натомість

⁸⁹⁷ Hansen-Kucharska I. Sprawozdanie z V-go Zjazdu... S. 49.

кафедра праісторії (з 1921 р., керівник – Л. Козловський) взяла на себе головну роль у проведенні польових досліджень на території Львівського, Станіславівського, Тернопільського і частково Волинського воєводств. У міжвоєнний період на кафедрі працювали відомі археологи (Т. Сулімірський, М. Смішко, К. Журовський, Я. Брик, І. Сівек та ін.), які зробили помітний внесок у розвиток археологічної науки заходу України у вигляді десятків досліджених пам'яток, публікацій основних матеріалів у наукових виданнях; налагоджували співпрацю з іноземними праісториками та брали активну участь у різноманітних наукових форумах, де ознайомилися з основними здобутками світової археологічної науки та популяризували найновіші відкриття львівського археологічного осередку.

Важливе значення має те, що більшість польових досліджень задокументована у вигляді звітів, щоденників, світлин та рисунків, що збереглися до наших днів і дають змогу відстежити масштаби й методику польових робіт.

Важлива складова роботи кафедри праісторії – виховання учнів. Чисельність археологів у міжвоєнний період була незначною, але важливо, що був свій осередок, який забезпечував навчання, польову та конференційну роботу, наукову комунікацію і якісний рівень наукових досліджень.

Не менш важливу роль у розвитку польської археології в міжвоєнному Львові відігравали інтердисциплінарні дослідження, пов'язані передовсім із кафедрою антропології і постаттю проф. Я. Чекановського. Ця співпраця забезпечила присутність антрополога практично під час усіх польових робіт на могильниках та опрацювання антропологічних решток фахівцями.

Важлива складова розвитку археології – Львівське праісторичне товариство, яке об'єднало місцевих українських і польських археологів, консерваторів пам'яток, а також аматорів археології. Його діяльність слугує добрим прикладом співпраці незалежно від політичних переконань чи фаху. Основною заслугою товариства була підтримка та проведення З'їздів студентів археології польських університетів, на яких молоді люди мали змогу заявити

про себе в науковому середовищі, пройти апробацію перших розробок і налагодити контакти, які не припинялися в наступні роки життя та наукової діяльності.

Так, провідним осередком польської археології Галичини в роки Другої Речі Посполитої став Львівський університет. На Волині таких наукових центрів не було, то ж на теренах Західної Волині основні дослідження проводили археологи львівського, краківського та варшавського археологічних осередків, і вся наукова діяльність там зосереджувалася навколо музеїв.

РОЗДІЛ 5

АРХЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ПРАКТИК У ГАЛИЧИНІ ТА ЗАХІДНІЙ ВОЛИНІ

5.1. Охорона археологічних пам'яток напередодні Першої світової війни: закони, установи, консерватори

Підґрунтя у справі охорони пам'яток у Галичині було закладено у ХІХ ст. Тоді вийшло кілька законодавчих актів, а також створено окрему консерваторську інституцію – Гроно консерваторів і кореспондентів Східної Галичини⁸⁹⁸, яка окрему увагу звертала на доісторичні пам'ятки та залучала до консерваторської діяльності фахових археологів. Перша світова війна зупинила пам'яткоохоронну діяльність. Після її закінчення це питання знову стало актуальним і важливим.

Для розуміння процесів, що відбувалися після Першої світової війни у сфері охорони пам'яток у Галичині необхідно зробити короткий екскурс у ХІХ ст., коли закладались основи законодавства, спрямованого на збереження культурної спадщини. В останні десятиліття існування імперії Габсбургів спостерігався процес інституціоналізації в організації охорони пам'яток. Так, 1888 р. у Кракові відбувся конгрес консерваторів і кореспондентів, на якому створено два самостійні грона консерваторів – Східної і Західної Галичини. Керівництво обома здійснювала з Відня Цісарсько-королівська центральна комісія⁸⁹⁹.

На території Львова та околиць розгорнуло діяльність Гроно консерваторів Східної Галичини. Його очолив польський письменник та історик, секретар Оссолінеуму, колекціонер Владислав Лозинський (1843–1913), а секретарем призначено Олександра Чоловського (1865–1944)⁹⁰⁰. Друкованим органом

⁸⁹⁸ Аналогічне гроно існувало для Західної Галичини з центром у Кракові.

⁸⁹⁹ Детальніше див.: Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття... С. 148–158.

⁹⁰⁰ Археологія була одним із захоплень О. Чоловського. Він часто звертався до неї, виконуючи обов'язки консерватора історичних пам'яток. У роботі «Як гинуть наші пам'ятки?» заторкував питання охорони археологічної спадщини від скарбошукачів (Czołowski A. Jak giną nasze zabytki? *Protokoly obrad Ziazdu c.k. Konserwatorów i Korespondentów w Przemyślu*. Lwów, 1904. S. 146–152). Напередодні Першої світової війни зв'язки дослідника з археологією послабилися, однак повністю не припинилися.

інституції з 1892 р. був часопис «*Teka Konserwatorska*», у якому публікували основні результати археологічних досліджень, урядові постанови, бібліографію та коротку хроніку подій, пов'язаних, зокрема, з археологією та архітектурою Східної Галичини⁹⁰¹.

Після 1892 р. відбулися зміни у структурі Грона консерваторів: проводився поділ пам'яток за секціями та змінювалася кількість консерваторів у кожній з них. Секція 1 – «Доісторичні пам'ятки» – відтепер мала чотирьох консерваторів: Людвіка Цвіклінського, Андрія Любомирського, Владислава Пшибиславського та Ісидора Шараневича. Для них визначили повіти, за охорону доісторичних пам'яток у яких вони відповідали⁹⁰². Однак археологи нарікали на відсутність фінансування на цю групу пам'яток⁹⁰³.

У 1890 р. у Львові, а в 1891 р. у Кракові, проходили спільні з'їзди консерваторів обох частин Галичини. Проте після 1891 р. вони припинилися⁹⁰⁴. На цих з'їздах піднімали питання ґрунтовної реорганізації консерваторських служб, інвентаризації пам'яток Галичини. У них брало участь близько 2/3 консерваторів, і відбувалися вони з великими суперечками. З'їзди засвідчили, що між двома гронами не було спільної програми дій, спільних поглядів на вирішення проблем. Це видно вже із виступів їхніх голів щодо інвентаризації пам'яток. Так, М. Соколовський зазначав, що «цілий дотеперішній перебіг інвентаризації у нас доводить, що між членами консерваторських Грон немає спільного бачення щодо інвентаризації», а керівник Львівського грона В. Лозинський піднімав питання про те, що «в сьогоденнішньому стані завчасно було б думати про саму інвентаризацію, можна лише збирати до неї матеріали і визначитися зі системою збору цих матеріалів»⁹⁰⁵.

⁹⁰¹ *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1892. R. I; Frycz J. Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795–1918. Warszawa, 1975. S. 190.

⁹⁰² Kronika czynności Koła c. k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1892. R. 1. S. 148.

⁹⁰³ Szczerbowski B. Działność Grona konserwatorów Galicyi Zachodniej w latach 1889–1900. *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne*. Kraków, 1901. R. 13. Nr 2 (48). S. 369–374.

⁹⁰⁴ *Ibid.* S. 369.

⁹⁰⁵ *Ibid.* S. 370–371.

Важливим моментом у розвитку археології у Львові стало призначення 1897 р. І. Шараневича⁹⁰⁶ Державним консерватором історичних пам'яток Східної Галичини⁹⁰⁷. Варто зазначити, що на цій посаді він був першим українцем⁹⁰⁸. Забезпечуючи охорону пам'яток, намагався і сам проводити розкопки на цих теренах, і це сучасники зараховували до його найбільших заслуг⁹⁰⁹.

Коли йдеться про охорону пам'яток, то зрозуміло, що самі консерватори не могли впоратися з покладеними на них завданнями, оскільки під їхньою опікою перебували доволі великі території і нерідко доводилося стикатися з різними труднощами. Однак відрядно, що вже наприкінці ХІХ ст. свідомі громадяни розуміли, що таке доісторичні пам'ятки, і сприяли їхньому збереженню. Як приклад – повідомлення невідомого автора зі Львова, датоване липнем 1897 р., до Кола консерваторів і кореспондентів Східної Галичини про те, що в «недалеких околицях приватні особи збирають колекції доісторичних предметів, при цьому розкопують доісторичні могильники, а знахідки забирають у свою власність. В такий спосіб робиться шкода науковим установам і музеям. Такі самовільні пошуки унеможливають пізніше опрацювання матеріалів. Крім того, це велика шкода для археологічних досліджень, оскільки цілісна картина порушена і не зрозуміла. А знахідки є знищені цими пошуками або просто залишаються поза науковою вартістю, бо не мають всіх необхідних даних. Звертаюся до староств і гмін, щоб заборонити і унеможливити самовільне розкопування могил»⁹¹⁰. Відповідь не забарилася. У газеті «Час» 23 липня 1897 р. Крайовий відділ помістив розпорядження, у

⁹⁰⁶ Важливе значення для налагодження й розвитку пам'яткоохоронної роботи в Галичині у другій половині ХІХ ст. мало створення різноманітних інституцій, які прагнули згуртувати галицьких науковців, освітян, працівників культурних закладів та інтелектуальну еліту. Ісидор Шараневич через діяльність у таких товариствах пропагував необхідність збереження історико-культурної спадщини (Berest I., Berest R., Pasichnyk M., Zachera A., Zubk N. Pedagogical Ideas and System of Eastern Galicia in the Second Half of the XIXth Century on an Example of the Professional Activity of «Towarzystwa pedagogicznego we Lwowie». *Journal of complementary medicine research*. 2020. Nr 1. Vol. 11. P. 373–379)

⁹⁰⁷ ЦДІАУ у Львові. Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат). Оп. 1. Спр. 1190. Арк. 1–8 (Історична довідка І. Шараневича про розкопки в Бродівському повіті).

⁹⁰⁸ Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1961. С. 10.

⁹⁰⁹ Грушевський М. Ісидор Шараневич – заслужений історик. *Записки НТШ*. Львів, 1902. Т. 45. С. 14.

⁹¹⁰ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Rps PAN Kr. 3851 (Fragment archiwum Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w Krakowie lat 1850–1928). Ark. 75.

якому наголосив, що «дороги торгівлі антикваром ведуть за кордон», тому було накладено заборону на розкопки поховальних пам'яток (у них найчастіше виявляли археологічні знахідки, які ставали предметом вивозу і продажу). Право на такі розкопки мали лише консерватори, або археологи, які представляли письмовий дозвіл від консерватора⁹¹¹.

Досвід викладачів Львівського університету, спрямований на охорону археологічних пам'яток, продовжив один із найвідоміших львівських археологів XIX – початку XX ст., професор кафедри класичної археології та праісторії Кароль Гадачек. Ще до заснування кафедри археології в університеті, з 1903 р. він обіймав посаду консерватора Центральної комісії старожитностей при Віденському інституті археології. Тоді йому вдалося зібрати детальну інформацію про археологічні пам'ятки Галичини⁹¹². На цій посаді він проводив дослідження в різних місцевостях імперії. З того часу збереглися листи, які свідчать, що професор археології зі Львова мав добру підтримку у справі розкопок від власників місцевих маєтків, де і зупинявся під час польових робіт⁹¹³. Діяльність К. Гадачека як консерватора була успішною, оскільки завдяки посаді він зміг фінансово забезпечити проведення розкопок, а також поповнювати університетську збірку археологічними знахідками і тим самим гарантувати їхнє збереження й наукове опрацювання.

Певні зміни в організації пам'яткоохоронних органів у Східній Галичині відбулися на початку XX ст. У 1908 р. стало відомо, що готується новий законопроект, за яким право на розкопки матимуть лише центральні наукові установи Відня⁹¹⁴. Дещо раніше Археологічна комісія при Краківській академії науки і мистецтва прийняла рішення про видання спеціальних дозволів на проведення археологічних робіт. Їх видавали тим, хто займався науково-дослідною діяльністю, а також представляв наукову чи культурно-освітню

⁹¹¹ Ibid. Ark. 76.

⁹¹² Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 78.

⁹¹³ ЛННБ України. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 13-д. Арк. 9–24.

⁹¹⁴ Саламаха І. Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 73.

установу. Це були перші «відкриті листи» на право проведення археологічних розкопок у Галичині.

Цю новинку з Відня наукове співтовариство обох частин Галичини сприйняло насторожено й відразу розпочало певні заходи, щоб запобігти прийняттю такого закону і розширити повноваження місцевих установ у справі охорони пам'яток⁹¹⁵. Крайовий сейм також виявив стурбованість із цього приводу та зобов'язав Крайовий виділ розробити відповідне законодавство про охорону пам'яток, а той звернувся до грона, яке доручило консерваторові К. Гадачеку підготувати доповідь, яка б могла лягти в основу цього закону⁹¹⁶. Проте завдання передали секретарю грона Владиславові Козицькому⁹¹⁷. Ймовірно, причиною цього було те, що К. Гадачек, як і О. Чоловський, мав інше бачення проблеми. На одному з найближчих засідань, де обговорювали проєкт, вони заявили, що не можна рвати стосунки з Віднем, а треба добиватися офіційного визнання Львівського і Краківського грон.

Однак усі ці зміни залишилися на рівні проєктів і розмов, оскільки, коли призначили нового голову – В. Абрахама, змінилася ситуація в самій Центральній комісії у Відні. Його заступником став колишній консерватор Львівського грона Кароль Лянцкоронський. Відповідно почалися зміни і в законодавчій базі. У 1911 р. прийнято новий Статут Центральної комісії, за яким відбувалася повна централізація пам'яткоохоронної діяльності. Другий його параграф присвячено доісторичним пам'яткам, де наголошено на винятковому праві проведення археологічних досліджень, а також публікацій з археології Австрійського археологічного інституту⁹¹⁸.

Фактично, нове законодавство повністю обмежило повноваження місцевих консерваторів. Жодного важливого рішення без погодження з Віднем не приймали. Найбільше несприйняття спричинило обов'язкове розміщення

⁹¹⁵ ЛННБ України. Відділ рукописів. Ф. 26. Оп. 1. Спр. УК-7. Арк. 47.

⁹¹⁶ Там само. Арк. 123.

⁹¹⁷ У 1889–1898 р. був головою Грона консерваторів Східної Галичини.

⁹¹⁸ Reskrypt Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 2 sierpnia 1911, dotyczący Najwyższego zatwierdzenia nowego statutu c.k. Komisji centralnej dla pieczy nad zabytkami. *Dziennik ustaw państwa królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych*. Wiedeń, 1911. Z. 64. S. 490.

археологічних знахідок із Галичини у віденських музеях⁹¹⁹. У відповідь К. Гадачек та О. Чоловський від імені Грон консерваторів Східної і Західної Галичини підготували законопроект, у якому просили Центральну комісію дозволити проводити інвентаризацію та призначити консерваторів для археологічних пам'яток⁹²⁰.

У травні 1912 р. на зміну В. Абрахама Гроно цісарсько-королівських консерваторів і кореспондентів Східної Галичини вибрало своїм президентом (так називалася посада з 1911 р.) К. Гадачека⁹²¹. У цей час між Центральною комісією та Гроном галицьких консерваторів існував досить серйозний конфлікт, спричинений небажанням галичан підпорядковуватися Відню, а натомість прагненням створити в Галичині Крайову консерваторську раду. Проте всі спроби виявилися марними.

У травні 1914 р. державним консерватором Галичини став історик мистецтва Тадеуш Шидловський. Водночас Гроно консерваторів і кореспондентів було повністю відсторонене від пам'яткоохоронної роботи. Вибух Першої світової війни вніс свої корективи в розвиток археології на теренах заходу України, зокрема і пам'яткоохоронної справи. Початок російської окупації приніс на ці землі багато лиха. З осені 1914 р. розпочалася «інвентаризація» – фактично справжній грабіж галицьких банків, музеїв, книгарень, які перетворювалися на склади зброї, хліви для коней⁹²². Уся пам'яткоохоронна система, розроблена за попередні десятиліття, в умовах війни перестала працювати.

Набагато гіршою, ніж у Східній Галичині, у контексті охорони пам'яток, була ситуація на Волині, яка після другого поділу Польщі в 1793 р. увійшла до Російської імперії⁹²³. Як відзначає С. Терський: «... відставала Волинь у

⁹¹⁹ ЛННБ України. Відділ рукописів. Ф. 26. Оп. 1. Спр. УК-7. Арк. 181.

⁹²⁰ Там само. Арк. 197, 199.

⁹²¹ Там само. Арк. 208–209; ЦДІА України у Львові. Ф. 616. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 42.

⁹²² Берест І. Перша світова війна на землях Східної Галичини і Західної Волині: люди, події, факти. Львів, 2015. С. 132–134.

⁹²³ Питання охорони археологічних пам'яток на землях, що входили до складу Російської імперії, детально проаналізувала Адріанна Щерба (Szczërba A. Problem ochrony zabytków archeologicznych na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (pod panowaniem rosyjskim) w XIX i na początku XX w. Łódź, 2012).

пам'яткоохоронній діяльності. Як виняток були роботи з реставрації пам'яток архітектури проведені у два етапи... фактично, поза увагою пам'яткоохоронних поривів суспільства залишилися пам'ятки архелогічні. І це у той час, коли по-сусідству – у Галичині вже з кінця ХІХ ст. уповні діяли державні служби охорони пам'яток, з яких на початку ХХ ст. виділилась функція хранителя археологічних (праісторичних) пам'яток»⁹²⁴. Насправді, тут був нижчий освітній рівень населення, кількість інтелігенції – незрівнянно меншою; не існувало окремих інституцій, які мали безпосередньо займатися охороною пам'яток, зокрема й археологічних. На волинських землях під владою Російської імперії дослідження були здебільша поодинокими краєзнавчими. Як згодом писав один із найвидатніших археологів Волині міжвоєнного часу О. Цинкаловський: «Цей край із населенням більше 3 000 000 населення не мав жодної вищої школи. Віддалений від університетських міст, він становив територію, де проводили лише випадкові експедиції. Не було також й опрацювань археологічних в цьому регіоні»⁹²⁵.

Після створення 1859 р. Археологічної комісії в Петербурзі (інша назва – Імператорська археологічна комісія) нагляд за пам'ятками здійснювала ця установа. Починаючи з цього року, інформацію про виявлені на території Волинської губернії скарби або дані про них надсилали в Археологічну комісію. Її члени давали оцінку скарбу та виплачували особі, що його здала, грошову винагороду – вартість дорогоцінного металу, з якого склалися знайдені речі, але без врахування історичної цінності. Такий підхід до справи породжував скарбошукацтво.

На межі ХІХ–ХХ ст. виникали наукові товариства, одним із пріоритетних напрямів діяльності яких ставала пам'яткоохоронна діяльність. Серед таких варто відзначити Київське товариство старожитностей і мистецтв (1897–1918). Його метою було збирання пам'яток для проведення на їхній базі наукової та культурно-просвітницької діяльності. Тоді ж утворюється і Товариство

⁹²⁴ Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів, 2010. С. 49.

⁹²⁵ Sunkalowski A. Materiały do pradžejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1961. S. 1.

дослідників Волині (1896–1920), яке мало на меті всебічне вивчення історії краю. Тут варто зауважити, що від його заснування до початку діяльності пройшло 5 років. Перше засідання відбулося у грудні 1900 р. після тривалих бюрократичних перепитів із царським чиновницьким апаратом⁹²⁶. Із чотирьох секцій, друга належала історії й охоплювала дослідження та опіку над пам'ятками археології. У квітні 1910 р. засновано Київське товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва (відоме під аббревіатурою – КТОПСІМ), яке ставило за мету пошук та охорону об'єктів культурної спадщини, зокрема і на території Подільської та Волинської губерній. Його головою обрано О. Мердера⁹²⁷. Таким був стан справ в охороні доісторичних пам'яток Волині до Першої світової війни.

Підсумовуючи, зазначу, що на межі XIX–XX ст. у Східній Галичині та Західній Волині сформувалися кардинально відмінні умови для забезпечення охорони доісторичних пам'яток. Якщо в Галичині цим займалася окрема інституція з чітко налагодженою мережею консерваторів і кореспондентів, які звітували про всі польові роботи і випадкові знахідки, то на Волині охорона пам'яток значилася серед завдань поодиноких товариств, які охоплювали величезні території, і переважно доісторичні пам'ятки краю перебували далеко на маргінесі цих досліджень. Це не могло не позначитися на подальшому стані археологічної науки загалом і збереженні від руйнувань археологічних місцезнаходжень зокрема.

5.2. Охорона пам'яток у Другій Речі Посполитій: загальний стан

Після розпаду імперії Габсбургів та утворення Другої Речі Посполитої, до якої увійшли і західноукраїнські землі, знову актуальним стало питання охорони історичних та доісторичних пам'яток. У 1920 р. створено Державне

⁹²⁶ Тарабукін О. Археологічні дослідження Товариства дослідників Волині та Волинського науково-дослідного музею на Житомирщині в першій третині XX ст. *Матеріали і тези наукової конф. до сторіччя Житомирського краєзнавчого музею*. Житомир, 1995. С. 31–35.

⁹²⁷ Устав Киевского общества охраны памятников старины и искусства. Київ, 1910. С. 3. Качковська Л. Пам'яткоохоронна діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини й мистецтва впродовж 1910–1913 рр.: становлення та розвиток. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки*. Луцьк, 2016. Вип. 3 (328). С. 144.

гроно консерваторів доісторичних пам'яток, яке мало опікуватися пам'ятками до IX ст. Цьому передував Указ Регентської ради «Про опіку над пам'ятками мистецтва і культури» від 31 жовтня 1918 р., який передбачав діяльність історичних та доісторичних консерваторів, затверджених міністром. У документі чітко прописано, на які пам'ятки поширюється опіка держави, зокрема зацентровано на нерухомих, серед яких «печери, городища, кургани, могили, могильники... і т. д.». У п. 13 зазначено, що ці пам'ятки не можуть бути «знищені, перероблені, відновлені, реконструйовані, оздоблені без попереднього дозволу відповідного консерватора»⁹²⁸. Окремо п'ять пунктів указу відведено археологічним пам'яткам та поодиноким знахідкам. Основна теза зводилася до такого: «... власник чи орендар землі, на якій виявлено пам'ятку, чи керівник робіт, при яких відкрито пам'ятку, чи будь-хто, кому належить відкриття, зобов'язані якнайшвидше про це повідомити найближчий консерваторський уряд, який з метою забезпечення збереження пам'ятки чи знахідок видає розпорядження про призупинення робіт і окреслює подальші дії; кошти, у разі їхньої потреби, видає місцева адміністрація»⁹²⁹.

Для реалізації цього указу 1918 р. утворено Міністерство мистецтва та культури, яке мало опікуватися всіма пам'ятками, за винятком археологічних⁹³⁰. Цього ж року археологію трактовано як щось важливіше, ніж пам'ятки культури й мистецтва, визнано, що археологічні пам'ятки єдині, які мають «наукове значення», і їх залишено під опікою Міністерства віровизнань і народної освіти, водночас самі консерватори підпорядковувалися Міністерству мистецтва і культури. Як відзначає польський дослідник Я. Висоцький: «... в такий спосіб археологічні пам'ятки залишилися практично без опіки»⁹³¹. Оскільки археологічні пам'ятки мали наукове значення, то і дозволи на право розкопок залишилися за Міністерством віровизнань і народної освіти. Варто

⁹²⁸ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik Ustaw 1918 r.* Warszawa, 1918. S. 95.

⁹²⁹ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r... S. 96.

⁹³⁰ Dekret o utworzeniu Ministerstwa Sztuki i Kultury. *Dziennik Praw 1918 r.* Warszawa, 1918. Nr 19. Roz. 52. S. 141.

⁹³¹ Wysocki J. Konserwatorstwo archeologiczne w Polsce w latach 1920–1940. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 133.

наголосити, що це була нова практика і міністерство не мало належного досвіду в питаннях охорони археологічної спадщини. Міністерство мистецтва і культури проіснувало до 1924 р. Після його ліквідації реалізацію указу про охорону пам'яток повернено до компетенції Міністерства віровизнань і народної освіти, однак Державне гроно консерваторів доісторичних пам'яток і надалі функціювало поза воєводським консерватором – так тривало до 1928 р., коли знову відбулася суттєва реорганізація у сфері охорони пам'яток на теренах всієї Речі Посполитої. Треба наголосити, що система, яка функціювала до 1928 р., була добре налагоджена і давала непоганий результат у справі збереження археологічних пам'яток. Зміни, які відбулися після 1928 р., суттєво вплинули на стан збереження, та, на жаль, не на користь археології.

Отже, коли йдеться про модель об'єднання консерваторів у перші повоєнні роки, то насамперед варто звернути увагу, що вона була створена за зразком Австрійських пам'яткоохоронних органів, які діяли у ХІХ ст. – окрім консерваторів, на місцевостях призначали кореспондентів⁹³².

З жовтня 1918 р. у середовищі істориків та археологів велися переговори про формат майбутньої пам'яткоохоронної служби. Одним з ініціаторів виступав Володимир Деметрикевич (1859–1937)⁹³³, який мав значний досвід роботи в консерваторських службах у час імперії Габсбургів. Йому належала низка розробок із питань охорони археологічних пам'яток, і його бачення ситуації було вартим уваги⁹³⁴. Володимир Деметрикевич уважав, що пам'яткоохоронними центрами повинні бути музеї, які одночасно стали б центрами консерваторських округів. У Львові таким мав бути Музей Дідушицьких, але тільки після переходу в державну власність⁹³⁵. До нього

⁹³² Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття... С. 142–156.

⁹³³ Возьни М. Археологічні дослідження Володимира Деметрикевича (1859–1937) на території Східної Галичини. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. С. 19–41.

⁹³⁴ Demetrykiewicz W. Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków galicyjskich. Kraków, 1885. 29 s; Demetrykiewicz W. Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. Kraków, 1886. 74 s.

⁹³⁵ Demetrykiewicz W. W sprawie gruntownej reformy i nowego urzadzenia instytucji publicznych przeznaczonych do badan naukowych nad wykopaliskami archeologicznymi w Polsce, jakotez dla umiejętnej ich ochrony. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 6; Karczewski M. Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych *Seminare*. Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław, 2015. T. 36. Nr 4. S. 185.

планували передати археологічні колекції з інших, менших, музеїв, зокрема Оссолінеуму.

Важливим і відмінним від XIX ст. було те, що В. Деметрикевич у своєму проєкті акцентував на необхідності вузької спеціалізації: «Сьогодні один і той вчений не може вже так само добре (як це було раніше) займатися, напр., палеолітом і періодом великого переселення народів, чи епохою городищ, бо для того сьогодні потрібні різні фахівці»⁹³⁶. Для реалізації цієї умови необхідним було створення кафедр праісторії в кожному університеті, оскільки гостро відчувався брак фахівців.

Свої думки щодо нової консерваторської служби висловив також археолог Володимир Антоневич⁹³⁷. Він вважав, що треба створити при Міністерстві віровизнань і народної освіти археологічний дорадчий центр та заснувати консерваторські округи. На посаду консерватора доісторичних пам'яток призначати винятково фахового археолога, оскільки із завданням обстежити чи розкопати археологічну пам'ятку історик мистецтва чи архітектор не може належно впоратися⁹³⁸.

Всі ці роздуми на тему праісторії узагальнено в меморіалі польської Академії науки і мистецтва у Кракові від 12 червня 1919 р. та подано на розгляд до Міністерства віровизнань і народної освіти. Суть документа зводилася до трьох основних пунктів: 1) створення кафедр праісторії в кожному університеті і забезпечення їх усім необхідним (бібліотека, фотокопії археологічних експонатів із різних музеїв, копії знахідок); 2) створення консерваторських органів, які стежитимуть за розвитком самих археологічних досліджень і братимуть у них участь; створення семи округів із центрами у Кракові, Львові, Варшаві, Любліні, Познані, Торуні та Вільні, а при Міністерстві віровизнань і народної освіти – окремого відділу, який відповідатиме за справи праісторії, і на чолі його стоятиме професор-археолог; 3) у кожному воєводському центрі

⁹³⁶ Demetrykiewicz W. W sprawie gruntownej reformy i nowego urzadzenia... S. 5.

⁹³⁷ Див.: Kozłowski S. K. Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy. Warszawa, 2009.

⁹³⁸ Blombergowa M. Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 125.

перевести наявні музеї із праісторичними збірками у державну власність і поставити їм завдання збереження та експонування археологічних знахідок⁹³⁹.

На підставі цих пропозицій Міністерство віровизнань і народної освіти скликало в червні 1919 р. конференцію археологів, на якій було встановлено напрями державної охорони доісторичних пам'яток. Після тривалих дискусій розроблено керівні вказівки для державної організації охорони доісторичних пам'яток. Президентом організації призначено Еразма Маєвського, заступником президента організації став Володимир Антоневич, а секретарем – Роман Якімовіч, який у 1924 р. очолив цю організацію⁹⁴⁰. У щоденнику під 2 березня 1920 р. Е. Маєвський занотував: «Сьогодні відбудеться в мене перше консерваторське засідання (на 3-х: Якімовіч, Антоневич і я)»⁹⁴¹. 26 лютого 1920 р. Президія Державного гона консерваторів звернулася до охоронців пам'яток мистецтва з повідомленням про початок роботи й акцентом на те, що зі всіма питаннями, пов'язаними із праісторією, повідомляти її⁹⁴².

Остаточному розпорядженню міністерства передувала анкета, розіслана в січні 1920 р. і покликана створити тимчасове Бюро Державного гона консерваторів доісторичних пам'яток як керівного органу для розпочатої справи. На основі результатів анкети, на яку відповіли В. Антоневич, П. Беньковський, Е. Булянда, Я. Чекановський, М. Древіко, В. Деметрикевич, Ю. Талько-Гринцевич, Р. Якімовіч, Ю. Костжевський, Е. Маєвський, Ю. Журовський, розробили «Проект постанови Ради Міністрів в справі утворення Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток»⁹⁴³. На його основі всю територію держави поділили на вісім округів (рис. Д. 1).

Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток створено з ініціативи археологів як центральну інституцію для справ, пов'язаних із

⁹³⁹ O organizację archeologii przedhistorycznej w Polsce. (Memorjał Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie wniesiony do Ministerstwa W. R. i O. P.). *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 22.

⁹⁴⁰ Przewoźna-Armon K. Życie poświęcone ochronie zabytków archeologicznych i studiom nad wczesnym średniowieczem. Roman Jakimowicz (1889–1951). *Slavia Antiqua*. Poznań, 1991/92. T. 33. S. 189; Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 68.

⁹⁴¹ РМА (Dział dokumentacji naukowej). Teczka E. Majewski. Notatnik myśli i wrażeń. Nr. inw. 3757, notes 95.

⁹⁴² ЛННБ ім. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 18. Арк. 115.

⁹⁴³ Organizacja ochrony zabytków przedhistorycznych w Polsce. *Wiadomości Archeologiczne*. 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 77.

музейництвом та пам'яткоохоронною діяльністю (рис. Д. 2). Структура складалася із президії, гонорових та округових консерваторів. Запрошували і кореспондентів та делегатів, які мали дорадчий голос у вирішенні поточних справ⁹⁴⁴. Консерватори працювали при Міністерстві віровизнань і народної освіти на контрактній основі. Друкованим органом інституції став часопис «*Wiadomosci Archeologiczne*»⁹⁴⁵. На його сторінках публікували: 1) методи та організацію наукової праці на предмет праісторії; 2) матеріали про охорону доісторичних пам'яток; 3) дані музеології; 4) звіти про діяльність округових консерваторів і наукові описи проведених розкопок; 5) урядові постанови і повідомлення в галузі археології.

Одночасно гостро постало питання інвентаризації археологічних пам'яток на території всіх округів. Володимир Антоневич справедливо вважав, що цю справу необхідно покласти на Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток, оскільки різні наукові установи, які в попередні роки намагалися інвентаризувати фонди, наштовхувалися на брак фінансування. За його проектом, Консерваторська служба мала закладати на це кошти в бюджет, тим паче, що такі інвентарі були вкрай необхідні для роботи округових консерваторів. Головний тягар роботи мав лягти на охоронців і президію. Власне в останній і мав накопичуватися центральний інвентарний опис доісторичних пам'яток всієї Польщі. Теоретично працівник президії повинен був забезпечити пошук й опрацювання наявної археологічної літератури, натомість округові консерватори з допомогою кореспондентів мали інвентаризувати колекції знахідок і нерухомі пам'ятки на території своїх округів. Результати повинні були публікувати на сторінках часопису інституції. Матеріал, який напрацювала президія, надсилали консерваторам і, відповідно,

⁹⁴⁴ Stolpiak B. *Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego*. Cz. 1: 1918–1928. Poznań, 1984. S. 55; Blombergowa M. *Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928*. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 126.

⁹⁴⁵ «*Wiadomosci Archeologiczne*» – перший у Польщі спеціалізований археологічний часопис. Його започаткував 1873 р. Ян Завіша у Варшаві. У міжвоєнний період відновлене видання (з 5-го тому, 1920 р.) виходило як друкований орган Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток, а з 1929 р. – стало друкованим органом Державного археологічного музею у Варшаві.

робота консерваторів скеровувалася до президії грона із залученням фото, планів тощо⁹⁴⁶. Так інвентарі взаємно доповнювалися б і ніколи не виникало б питання авторського права окремих працівників. Інвентар доісторичних пам'яток мав складатися з архіву й індексу місцевостей. Для зручності проведення інвентаризації розробили спеціальні картки, у які мали вноситися дані (рис. Д. 3). Для уніфікації всіх даних Президія Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток мала розсилати всім округовим консерваторам картки в потрібній кількості⁹⁴⁷.

У 1924 р. відбулося створення Округової консерваторської комісії. Її очільником став воєвода⁹⁴⁸. 20 вересня Міністерство віровизнань і народної освіти розіслало листи до різних установ із проханням, щоби вони подали кандидатури своїх представників до комісії. На листи відгукнулися професори, вчителі гімназій, музейні й архівні працівники. Серед осіб, що мали відношення до археології, є прізвища Е. Булянди та І. Свенціцького⁹⁴⁹ (рис. Д. 6). Перше засідання комісії відбулося 14 лютого 1925 р. На порядок денний винесли три питання: організацію та узаконення консерваторської комісії, обговорення проекту нового консерваторського статуту, поточні справи охорони пам'яток⁹⁵⁰. Улітку 1925 р. Р. Якімовіч розіслав до всіх округових консерваторів листа, у якому зобов'язував їх двічі на місяць звітувати, повідомляти про всі виїзди, проведені роботи та складати фінансовий звіт⁹⁵¹.

Розробляючи нове законодавство щодо охорони пам'яток, плануючи роботу консерваторів, археологи наштовхнулися на ще одну проблему – земельну реформу. 10 липня 1919 р. прийнято постанову, за якою всі великі землеволодіння мали бути розподілені між без- і малоземельними селянами. У попередні роки вдавалося домовлятися із власниками великих земельних ділянок і ті забезпечували зберігання пам'яток, які перебували на їхній

⁹⁴⁶ Antoniewicz W. O inwentaryzacji zabytków przedhistorycznych. *Wiadomości Archeologiczne*. 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 31.

⁹⁴⁷ Ibid. S. 32.

⁹⁴⁸ У 1924 р. посаду Львівського воєводи обіймав Станіслав Зимни (10 березня – 4 грудня 1924 р.).

⁹⁴⁹ ЛННБ ім. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 59. Арк. 6.

⁹⁵⁰ Там само. Спр. 17. Ч. 2. Арк. 491.

⁹⁵¹ РМА. Teczka M. Drewki. PGKZP za 1925 r.

території. Археологи розуміли, що, якщо земельні ділянки будуть розпорошені, то простежити за кожною пам'яткою стане значно важче. Тому виступили із пропозицією проєкту закону, який після схвалення сеймом зобов'язав би Головний земельний уряд забезпечити збереження пам'яток. Цей закон на сейм мало внести Міністерство віровизнань і народної освіти разом із Міністерством мистецтва і культури, оскільки справу вилучення археологічних знахідок та фіксації пам'яток (із поділених маєтків) належить розглядати з чіткою локалізацією на місцевості⁹⁵².

За цим законом, на Головний земельний уряд покладали низку завдань, зокрема за пів року до поділу земель доносити обом міністерствам проєкти поділу. Відповідно впродовж цього часу консерватори мали обов'язок об'їхати райони, про які мовиться, з метою інвентаризації наявних там пам'яток. Обов'язком консерватора було обґрунтовано запропонувати виведення цих земель із поділу. Незалежно від того – опрацювати якнайшвидше каталоги пам'яток і місцезнаходження, відомі в літературі. Результати повинні бути всесторонньо продискутовані, стисло викладені й передані Головному земельному уряду, а він зобов'язаний взяти це до уваги. Насамперед ідеться про печери, могильники і поселення, мегаліти, кургани, городища, вали, кам'яні ідоли. Всі дані про пам'ятки необхідно публікувати й наносити на кадастрові мапи, щоби вони не залишалися поза увагою компетентних органів влади. Пам'ятки, що не входять до приватних землеволодінь, залишити для утримання держави⁹⁵³. Володимир Антоневич вносив пропозицію, щоб округові консерватори доісторичних пам'яток знайшли спільну мову на цю тему з консерваторами пам'яток мистецтва і делегатами Державної ради охорони природи у своїх округах для одностайності організованої акції.

Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток поширювало серед консерваторів свою широку програму діяльності в кількох напрямках: розвідкові роботи, рятівні дослідження та планові стаціонарні розкопки.

⁹⁵² Antoniewicz W. Jak wyzyskać reformę rolną dla prahistorji? *Wiadomości Archeologiczne*. 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 24.

⁹⁵³ Ibid. S. 25.

5.3. Львівський і Волинський консерваторські округи

Як уже згадано, Польщу було поділено на вісім консерваторських округів. Землі Східної Галичини належали до V округу з центром у Львові. Він охоплював 42 повіти⁹⁵⁴. Західна Волинь входила до VI округу з центром у Любліні. Початково, у проєкті від 22 лютого 1920 р. було виокремлено III округ – Любельський, до якого мали ввійти Володимирський, Луцький і Ковельський повіти Волині. Одночасно в документі зазначено, що в «міру появи кваліфікованих сил на полі праісторії, кількість консерваторських урядів збільшиться, а слідом за цим зміняться округи, що уможливить обережнішу опіку над археологічними пам'ятками»⁹⁵⁵. Волинський округ очолював консерватор Міхал Древо (1887–1964) і з 1923 р. він охоплював Люблінське та Волинське воєводства. Межа між двома округами проходила по старому австро-російському кордону.

Відразу після створення окремих округів від президії Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток до Східної Галичини скеровано В. Антоневича, щоб той ознайомився зі станом справ. Це зроблено не випадково, оскільки Східна Галичина ще з XIX ст. мала славу одного з найбагатших країв на археологічні пам'ятки в Австро-Угорській імперії.

Відвідини Львівського округу вилилися у ґрунтовний звіт, опублікований у «*Wiadomościach Archeologicznych*», де автор відзначив мету свого візиту і загальні міркування, зокрема «археологічна інспекція на Поділля мала зорієнтуватися, насамперед в проблемах, які якнайшвидше потрібно вирішити... важливим завданням є утворення Регіональної консерваторської установи у Львові і доручення керувати нею найкращому знавцю праісторії

⁹⁵⁴ Львівський, Городецький, Рава-Руський, Цішановський (від січня 1923 р. повітовий центр перенесено до Любачова), Яворівський, Мостиський, Старосамбірський, Турківський, Дрогобицький, Сколівський, Долинський, Жидачівський, Рудківський, Бібрський, Перемишлянський, Жовківський, Сокальський, Кам'янецький, Бродівський, Золочівський, Зборівський, Збаразький, Тернопільський, Скалатський, Терехівський, Підгаєцький, Бережанський, Рогатинський, Калуський, Станіславівський, Богородчанський, Надвірнянський, Печеніжинський, Косівський, Коломийський, Снятинський, Заліщицький, Городенський, Глумацький, Бучацький, Чортківський, Борщівський, Гусятинський (Stolpiak B. *Rozwój prahistorii polskiej...* S. 57).

⁹⁵⁵ Projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie utworzenia Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 83.

Поділля п. Б. Янушу»⁹⁵⁶. 22 лютого 1922 р. керівництво Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток надіслало обґрунтоване подання до Міністерства віровизнань і народної освіти із клопотанням призначити з нового польового сезону на посаду консерватора Б. Януша⁹⁵⁷, оскільки попереднє клопотання від 30 жовтня 1921 р. залишилося без відповіді (рис. Д. 4).

Незважаючи на відсутність освіти, Б. Януш мав налагоджену добру наукову комунікацію. Окрім львівського історичного й археологічного середовищ, дослідник співпрацював із колегами з Кракова, Варшави, що згодом дуже допомагало в його консерваторській діяльності. З листування, що збереглося після Б. Януша, можна відтворити коло людей, із якими він доволі тісно спілкувався у професійних цілях. Серед адресатів і кореспондентів є прізвища В. Деметрикевича, В. Антоневича, Р. Якімовіча, Ю. Костжевського. Особливо приятні стосунки збереглися з В. Антоневичем, із яким його об'єднували часи спілкування і дружби у Львівському університеті. Крім того, частина листування В. Деметрикевича з колегами також стосується постаті Б. Януша. Це свідчить передовсім про те, що останнього приймали за «свого» в археологічному співтоваристві.

Повертаючись до пам'яткоохоронної роботи Б. Януша, варто відзначити, що призначенню на посаду також передувала робота над кількома каталогами пам'яток. Дослідник здійснив чимало піших мандрівок Галичиною з метою збору археологічного матеріалу. Він накопичував інформацію про різні пам'ятки, детально фіксував їхні місцезнаходження, що згодом знайшло відображення у складеному каталозі, який не втратив актуальності досі. Як стверджував близький колега, відгук про Б. Януша як «паперового дослідника» доволі категоричний, оскільки «мало хто так знав свій терен, як власне Б. Януш, і що часом мандрівки свої здійснював без гроша в кишені знали лише

⁹⁵⁶ Antoniewicz W. Sprawozdanie z dekegacyj na Podole i do Wilna. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1921. Т. 6. S. 192.

⁹⁵⁷ Окрім того, що В. Антоневич особисто знав Б. Януша зі студій у Львові, останній на час призначення його консерватором був добре відомим у середовищі археологів каталогами пам'яток, які опублікував у 1918 р. і 1919 р. Тож не було сумніву, що Б. Януш найкраще знав цей регіон і впорався з посадовими обов'язками, незважаючи на відсутність освіти.

товариші по мандрівках»⁹⁵⁸. Згодом зібрані матеріали лягли в основу праці «*Z pradziejów ziemi Lwowskiej*», яку 1913 р. опублікувало «Товариство любителів минулого Львова». У ній автор популяризував велику кількість археологічних знахідок, що зберігалися у львівських музеях із початку ХІХ ст., одночасно апробував свої наукові пошуки, зокрема значне місце в розвідках присвятив городищу в Рокитному, яке датував «руськими часами», хоча не охоплював ранішого його існування. Окрім того, науковець уперше ототожнив городище біля Рокитного з літописним «Борком» («Боркоу») ⁹⁵⁹, 1911 р. власноруч виконав його план та подав у монографії.

Сучасні дослідження підтвердили здогадки Б. Януша про те, що час спорудження городища – Х ст.⁹⁶⁰. Цікаві результати й інших розвідок, зокрема дослідник висунув версію про Львів, який нібито став спадкоємцем сусіднього Звенигорода⁹⁶¹. Ця частина праці перекладена українською мовою й опублікована за 10 років у часописі «Стара Україна»⁹⁶².

У ранніх публікаціях Б. Януш за кожної нагоди наголошував на необхідності збереження надбань минулих поколінь, акцентував увагу на історичних музеях як головних осередках збереження давньої історії. Українським музеям Львова він присвятив кілька статей. Дослідник розглядав процес формування археологічних колекцій у Музеї НТШ, Народному домі та Національному музеї⁹⁶³. Це, власне, і було тим необхідним моментом, про який дуже часто забувають дослідники зараз – популяризація/використання культурного надбання. Археологічна тематика знайшла відображення в роботі з «*Z pradziejów Bukowiny*»⁹⁶⁴, однак ця праця друком так і не вийшла.

⁹⁵⁸ Antoniewicz W. Bohdan Janusz. Wiadomości Numizmatyczno-archeologiczne. Kraków, 1931–1932. Т. 14. S. 166–167.

⁹⁵⁹ Janusz B. *Z pradziejów ziemi Lwowskiej*. Lwów, 1913. S. 43–45, 63–64.

⁹⁶⁰ Берест Р. Нові дані про Городище біля с. Рокитне. *АДЛУ*. Львів, 1997. Вип. 2. С. 22–28; Шишак В., Погоральський Я., Ляска В. Городище Х–ХІ ст. Рокитне II на Розточчі. *МДАПВ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 327.

⁹⁶¹ Janusz B. *Z pradziejów ziemi Lwowskiej*... S. 82–86.

⁹⁶² Петегрич В., Павлів Д. Археологія у дослідженнях членів НТШ. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 418.

⁹⁶³ Janusz B. Muzeum Narodowe Ruskie. Na ziemi naszej. 1911. Nr 5. S. 7.

⁹⁶⁴ Koźłowski S. K. Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy. Warszawa, 2009. S. 258.

Перша світова війна стала своєрідним переломом у наукових зацікавленнях Б. Януша (рис. Д. 5). Якщо всі попередні роки він нерозривно був пов'язаний з археологією, то після війни і аж до смерті до цього додалося зацікавлення охороною пам'яток, етнографією, мистецтвом. Під час війни Б. Януш опублікував дві найбільші і, без перебільшення, найкращі праці. Йдеться про «*Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej*» (1918), яка є першим каталогом пам'яток, що охопив усю галузь. Ця робота – цінне джерело і для сучасних археологів, хоча має певні недоліки. Зокрема, автор не залучив неопубліковані матеріали з львівських музеїв, які були зовсім поряд. У рецензії на книжку Ю. Костжевський, окрім позитивних відгуків, зазначав, що «доповнення праці неопублікованими матеріалами значно б збільшило її наукову вартість; це б, звичайно, вимагало довших подорожей на які, можливо, не вистачило автора»⁹⁶⁵.

Друга, не менш важлива, робота – «*Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego*» (1919). Варто зазначити, що вона написана кількома роками раніше, про неї згадував наприкінці 1915 р. В. Антоневич у листі до В. Деметрикевича, даючи високу оцінку: «Буде це поруч з працями Костжевського – цікавий цьогорічний доробок в нашій праісторії»⁹⁶⁶.

Не оминула критика і цієї роботи. Поза схвальними відгуками, В. Антоневич до прогалин відносив відсутність ілюстрацій: «... так необхідних в археологічних працях»⁹⁶⁷. Зауваження до обох археологічних каталогів однакові: відсутність нових матеріалів із розкопок у Галичині, відсутність археологічних експонатів із львівських музеїв, брак власної інтерпретації і критичного підходу. Однак це не применшує важливості того, що зробив Б. Януш для розвитку археологічної науки. Його зацікавлення історико-культурними пам'ятками Львова і діяльність у краєзнавчих гуртках завершилася публікацією 1922 р. путівника по Львову «*Przewodnik po Lwowie (z planem miasta)*».

⁹⁶⁵ Kostrzewski J. Janusz Bohdan: Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wshodniej (Prace naukowe). Lwów, 1918. 310 s.; *Przegląd Archeologiczny*. Année, 1919. Nr 1–2. S. 67.

⁹⁶⁶ За: Kozłowski S. K. Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy... S. 258.

⁹⁶⁷ Antoniewicz W. Janusz Bohdan. Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego. Lwów, 1919. 171 s.; *Przegląd Archeologiczny*. Année, 1919. Nr 1–2. S. 153.

Короткий аналіз діяльності Б. Януша переконливо свідчить про те, що він був гідною кандидатурою на посаду очільника Львівського консерваторського округу, оскільки не мав рівних у знанні терену, археологічних колекцій у львівських музеях і загального стану археології заходу України.

З літа 1923 р. Б. Януш приступив до виконання обов'язків консерватора, до яких належало: охорона й рятівні дослідження випадково виявлених під час земляних робіт пам'яток, фіксація таких знахідок на місці відкриття; розвідкові об'їзди повітів із метою створення археологічної мапи; археологічні розкопки для наукових цілей (однак відзначалася відсутність коштів); інвентаризація (проводилася лише в зимовий період діяльності консерватора); популяризація на сторінках преси; бюрократична робота (ведення кореспонденції, залагодження урядових справ, ведення архіву, комплектування матеріалів і літератури)⁹⁶⁸.

Свою роботу Б. Януш розпочав з облаштування приміщення управління за адресою вул. Зиблікевича, 18 (тепер – вул. І. Франка). У першому консерваторському звіті він акцентував на тому, що у Львові доволі важко знайти пристосоване для таких потреб приміщення і тому до роботи вдалося приступити лише в липні 1923 р. Однак зазначу, що із завданням облаштування офісу консерватор впорався дуже добре, адже організував робочий кабінет, розпочав формування бібліотеки, яка б дала змогу максимально задовольнити наукові потреби щодо вивчення доісторичних пам'яток Львівського округу. Ба більше, йому вдалося домогтися передачі бібліотеки й архіву Грона консерваторів і кореспондентів Східної Галичини до приміщення консерватора доісторичних пам'яток, що було безсумнівним успіхом. За це Б. Януша ставили у приклад, і в протоколі VI Конференції округових консерваторів доісторичних пам'яток, яка проходила 15–17 грудня 1923 р. у Варшаві, зазначено, що «Львівський консерваторський уряд прийняв документи у власність б. Грона консерваторів Східної Галичини, які стосуються справ доісторії. Те саме б належало зробити в Кракові з документами Грона консерваторів Західної

⁹⁶⁸ Janusz B. Państwowy urząd konserwatorski dla zabytków przedhistorycznych we Lwowie. Lwów, 1924.

Галичини»⁹⁶⁹. Важливо, що Б. Януш зібрав і велику кількість фотографій та рисунків. Цікаво, що серед них були негативи фотографій і друкарські кліше, «цинкотипія»⁹⁷⁰, а також різноманітні вирізки аналогій артефактів⁹⁷¹. Ще одну частину ілюстрацій становили матеріали Грона консерваторів і кореспондентів Східної Галичини.

У цей час у Б. Януша налагодилися нові наукові контакти. Зокрема, дослідники, які приїжджали до Львова для ознайомлення з музейними колекціями, щоби взяти участь у роботах археологічних експедицій, зазвичай спілкувалися з консерватором, адже він міг забезпечити доступ до збірок незалежно від канікул чи вихідних. У липні 1923 р. у Львові проходила стажування варшавська дослідниця Ядвіга Домашевська, яка завдяки сприянню Богдана Януша змогла опрацювати археологічні збірки у львівських музеях, незважаючи на літні канікули. На початку серпня 1923 р. Богдан Януш познайомився з англійським праісториком Гордоном Чайлдом⁹⁷², який «відвідав Львів для ближчого ознайомлення з матеріалами культури мальованої кераміки, після чого виїхав до Чернівців, на кілька днів затримавшись в Кошилівцях»⁹⁷³.

Як довголітній дописувач періодичних видань, Богдан Януш мав завдання інформувати громадськість про особливі досягнення Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток⁹⁷⁴.

Незважаючи на певні успіхи в організації роботи, Б. Януш не належав до консерваторів, яким особливо сприяли в роботі. На величезний округ державний службовець навіть не отримав пілг на проїзд територією, хоча посада це передбачала. Він писав про «брак вільної залізничної картки, яка

⁹⁶⁹ PMA. Teczka M. Drewki.

⁹⁷⁰ Цинкотипія – вид фотографії, при якому рисунок фотографується на цинк, травляться місця, що мають бути чисті, а рисунок залишається. При фотографуванні через сітку виходить тіньоване кліше.

⁹⁷¹ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1923 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1924–1925. T. 9. Z. 3–4. S. 345.

⁹⁷² Гордон Чайльд був приятелем Леона Козловського і в час цього візиту брав участь у розкопках поселення трипільської культури в Кошилівцях біля Заліщик. Із цієї наукової подорожі залишилися цікаві нотатки і зарисовки. На теренах заходу України Г. Чайльд шукав аргументів на підтвердження зв'язку між мальованою керамікою Східної Болгарії, Східної Фесалії і Південної Росії, чи археологічних слідів народу, який приніс культури Діміні до Східної Фесалії.

⁹⁷³ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora... S. 346.

⁹⁷⁴ Sprawozdanie z działalności kierownictwa państwowego Grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1924. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 185.

повинна надаватися консерваторам на їх службових округах. Поки що консерватор змушений з власної кишені покривати кошти подорожі і тільки тоді надсилати рахунок за неї»⁹⁷⁵. З огляду на територію Львівського округу, відсутність інших джерел фінансування для Б. Януша було суттєвою побутовою перешкодою на шляху до реалізації планів, бо нерідко він просто не мав грошей, щоб повноцінно виконати свою роботу.

Підсумки роботи консерватора 1923 р. опубліковано окремою невеликою брошурою під назвою «*Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych*» і розповсюджено на території округу, передовсім надано поліції, старостам, кореспондентам та різним установам⁹⁷⁶. Звіт за перший рік роботи на посаді засвідчив, що Б. Януш за кожним повідомленням виїжджав на пам'ятки, налагодив співпрацю у повітах із місцевими краєзнавцями, вчителями, любителями/аматорами старовини з метою їхньої фіксації та одночасно інформування консерватора. Цих людей називали кореспондентами, були вони різних професій і статків. Він зберіг для історії їхні імена, зокрема Л. Гарматій – старший вчитель із с. Могильниця Тереховлянського повіту; Ю. Никоровіч – землевласник с. Ульвівок Сокальського повіту; Й. Вітковський – лісник із с. Бажніковці Бережанського повіту; Й. Столяр – комендант поліцейського посту в с. Щепанів Підгаєцького повіту⁹⁷⁷. Щоб кореспонденти могли менш-більш якісно виконувати покладену на них громадську роботу, їм необхідно було мати літературу. Не завжди місцеві аматори старовини могли собі це дозволити. Щоби вирішити проблему, Б. Януш сам закупував книжки і розсилав їх. Цікаво, що свої каталоги археологічних пам'яток Галицького Поділля та Східної Галичини він теж скуповував у великій кількості для розсилання кореспондентам. Це безумовно впливало на якість майбутніх пошуків і збереження пам'яток.

⁹⁷⁵ Janusz B. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych za 1924 i 1925 rok. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 256.

⁹⁷⁶ Janusz B. *Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych*. Lwów, 1924. 15 s.

⁹⁷⁷ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora... S. 346; Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ ст. Львів–Жешів, 2012. С. 155.

У першому польовому сезоні 1923 р. Б. Янушеві особливо «таланило» на кістки мамонта. Одне з перших повідомлень про знахідки надійшло у травні 1923 р. із с. Рудки на Львівщині. Навколо них розгорівся скандал, оскільки староста Б. Зброжек вилучив кістки у власників землі, на якій їх було виявлено, і розмістив у ратуші в Рудках. Про це стало відомо консерваторові, і Б. Януш звернувся до поліції, «щоб притягнути до відповідальності особу, яка займається цією колекцією і прикрасила ними Ратушу в Рудках з дорученням їх забезпечення збереження поліцією»⁹⁷⁸. Одночасно він написав замітку на сторінках щоденної газети «*Słowo Polskie*». Найбільше невдоволення висловлював через те, що його як консерватора доісторичних пам'яток не поінформовано, натомість від окружного консерватора Ю. Піотровського скеровано на місце 10 серпня 1923 р. професорів університету Л. Козловського і Я. Семірадського, які мали підтвердити, що знайдені кістки не становлять жодної наукової вартості. До цієї теми Б. Януш повертався неодноразово, акцентуючи на тому, що пам'ятку свідомо нищили, ніхто не «перешкоджав населенню Рудок використовувати кістки, перетворювати їх на дрібніші вироби та торгувати ними»⁹⁷⁹. Яскраве підтвердження припущень Б. Януша – часопис «*Światowid*» від 6 березня 1926 р., де розміщено фото з підписом «Іменини маршалка сейму Ратая. З чисельних подарунків, вручених п. марш. Мацейові Ратаю в день іменин, найбільшу увагу заслуговує гарнітур до письма, виготовлений з кісток мамонта, вручений імениннику радою м. Рудок»⁹⁸⁰.

У половині серпня консерватора повідомили про відкриття кісток мамонта біля Літятина (пов. Бережани). Під час робіт із видобутку глини робітники натрапили на частину хребта й один бивень⁹⁸¹. Цього ж року подібну знахідку зафіксував консерватор на території Львова – під час прокладання каналізації на вулицях Костюшки та Кадетській виявлено кісткові рештки. Інформація поширилася на сторінках преси. «*Kurjer Lwowski*» повідомляв, що під час

⁹⁷⁸ РМА. Teczka Bohdan Janusz.

⁹⁷⁹ Ibid.

⁹⁸⁰ Światowid: ilustrowany kurjer tygodniowy. Kraków, 1926. R. 3. Nr 10 (83). S. 13.

⁹⁸¹ Janusz B. Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych. Lwów, 1924. S. 7.

земляних робіт «натраплено на глибині чотирьох метрів на скелет мамонта, зуби якого старанно зібрано і передано до міського музею»⁹⁸². Консерваторові довелося спростовувати цю інформацію, щоб нікого не вводити в оману. Він наголошував, що цей варіант повністю заперечується, оскільки у плейстоценових відкладах в околицях Львова перебувають лише невеликі фрагменти, переважно зуби (Погулянка, Лисиничі, Знесіння, Голоско, Личаків), і ніколи – цілі скелети. І на цей раз знайдено саме зуби⁹⁸³.

У 1923 р. консерватор курував дослідження скринькового поховання в Ульвівку неподалік Сокаля. Власник маєтків Юзеф Никорович, починаючи з 1913 р., почав збирати на своїх полях колекцію. Під час робіт натраплено на тілопокладення та тілоспалення з різноманітними керамічними і бронзовими виробами. Юзеф Никорович зібрав велику кількість артефактів, навіть провів рятівні розкопки, відкривши 18 поховань у південно-східній частині могильника, детально описавши поховання та супровідний матеріал⁹⁸⁴. Колекція знищена в час Першої світової війни. Однак незабаром почався збір нової, оскільки під час постійних земляних робіт відкривалися цілі посудини, кістки й інші предмети. Юзеф Никорович усе це дуже пильно фіксував, занотовував і зберігав (рис. Д. 7). При зустрічах із державним охоронцем ділився інформацією – завдяки цьому вдалося описати всі артефакти й ввести їх до наукового обігу⁹⁸⁵. 18–23 вересня 1923 р. Б. Януш відвідав Ульвівок для проведення там самостійних досліджень. «Землевласник-археолог» Ю. Никорович всіляко допомагав консерваторові⁹⁸⁶. Однак про самі дослідження інформація відсутня. У звіті Б. Януш зазначав, що у зв'язку із «браком робітників і коштів для належного дослідження могильника в Ульвівку, відклав його систематичне дослідження на весну 1924 р.

⁹⁸² Szkielety mamutów przedpotopowych. *Kurjer Lwowski*. Nr 250. 22.11.1923. S. 5.

⁹⁸³ Janusz B. Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych. Lwów, 1924. S. 10.

⁹⁸⁴ Павлів Д. Пам'ятки кінця доби бронзи–початку ранньозалізної доби із с. Ульвівок на Сокальщині. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 10. С. 155.

⁹⁸⁵ Janusz B. Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych. Lwów, 1924. S. 11.

⁹⁸⁶ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora... S. 350.

п. Ю. Никорович приязно залишив цю землю облогом, щоб плуги більше не нищили плитко розташованих поховань, які в той спосіб, можливо, збережуться до весни»⁹⁸⁷. Однак ні весною, ні восени 1924 р. ці роботи продовжити не вдалося, оскільки на місці могильника відбувся розлив Бугу. Як зазначав, Б. Януш, на відстані 0,5 км від могильника, на глибині 30 см він натрапив на два поховання і зафіксував поодинокі знахідки, вимиті водою. Серед них була неорнаментована миска, крем'яна сокирка у формі клина, бронзові предмети, монети⁹⁸⁸.

Остеологічні рештки з розкопок в Ульвівку Консерваторський уряд передав до Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету, який очолював проф. Я. Чекановський. Це було п'ять черепів та інші кістки. На підставі аналізу, який виконав професор, вдалося встановити, що антропологічний тип цього населення сформувався під впливом носіїв північноєвропейського, середземноморського та праслов'янського типів⁹⁸⁹.

У перший рік на посаді консерватора Б. Януш проводив обстеження в Буську, Красному, Утішкові. Інформація про пам'ятки не завжди підтверджувалася. Часто звіряв дані, які містилися в інвентарях і музейних збірках. Обстеживши неолітичну пам'ятку поблизу Буська, він акцентував, що знахідки з неї зберігаються у Музеї НТШ і консерватор опрацьовує цю колекцію⁹⁹⁰.

Окремої уваги заслуговують дослідження поселення культури карпатських курганів (II–V ст.), проведені у с. Голинь поблизу Калуша. Результати робіт одразу були опубліковані⁹⁹¹. Улітку 1924 р. випадково виявлено гончарну піч, про що без зволікань повідомлено консерватора. Богдан Януш виїхав на місце і провів «24–30 липня археологічні розкопки, які увінчалися відкриттям бездоганно збереженої гончарської печі римського часу з великою кількістю

⁹⁸⁷ Ibid. S. 352.

⁹⁸⁸ Janusz B. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego... S. 259.

⁹⁸⁹ Ibid.

⁹⁹⁰ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora... S. 348.

⁹⁹¹ Janusz B. Przechydzynowa pracownia garncarska w Hołyniu pod Kałuszem. Lwów, 1924.

кераміки з хвилястим орнаментом»⁹⁹². Це, зокрема, чарка із прямими гранчастими стінками, зрізаноконічна миска, широкий біконічний горщик із горизонтальними вінцями, прикрашений заглибленими горизонтальними прямими та хвилястими лініями (рис. Д. 8). На підставі особливостей керамічного матеріалу дослідник відніс цю пам'ятку приблизно до VIII ст. н. е. Маркіян Смішко вважав, що «цей матеріал має ознаки продукції, характерної для часу близько середини I тисячоліття н. е.»⁹⁹³. Щоб забезпечити належне зберігання печі, консерватор ще кілька разів відвідував Голинь (рис. Д. 9–10). Зрештою, її законсервували, а відповідальність за збереження поклали на місцеву владу та поліцію. Для Музею Дідушицьких у Львові Б. Януш замовив виготовлення копії з дотриманням усіх розмірів та елементів.

У звіті про діяльність у 1924 р. Б. Януш також згадує про кількадевні роботи (14–19 серпня) в околицях Сколе і Розгірча Стрийського повіту, відзначаючи, що «в першій місцевості йшлося про відкриття і дослідження могили і долини Святослава»⁹⁹⁴ над річкою Опір... Дослідження консерватора на місці місцевості Святослав і околицях також не дали жодних результатів, так що лише випадок колись може наштовхнути на сліди зрівняної з землею могили нещасного князя»⁹⁹⁵. У Розгірчі Б. Януш перевіряв стан збереження пам'ятки після Першої світової війни і з допомогою студента політехніки

⁹⁹² Janusz B. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego... S. 256.

⁹⁹³ Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття н. е. Київ, 1960. С. 9.

⁹⁹⁴ У с. Демня біля Сколе є місце, овіяне легендами і часто відвідуване туристами, – це «Могила Святослава». Досі не відомо, чи має ця місцевість відношення до князя Святослава, однак у літературі є підтвердження, що у XIX ст. вона не залишалася поза увагою археологів. Власне, 1889 р. її оглянув Г. Оссовський. Археологічних артефактів дослідник не знайшов, але у звіті зафіксував сліди попередніх розкопок (Ossowski G. Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1890. Т. 14. S. 19–22). Одним із перших на цю пам'ятку звернув увагу відомий поет та прозаїк Микола Устиянович. Студії батька продовжив його син Корнило, який 1902 р. опублікував розвідку, присвячену цій пам'ятці (Устиянович К. Н. Путь на Бескид: «Святославіє» і традиція о Святославі 1015 р. Устиянович К. Н. Три цікаві загадки. Чернівці, 1902). У 1971 р. розкопки тут проводив Олексій Ратич. У заповненні поховальної ями знайдено уламки горщиків, уламок бронзового кільця, залізу шпору, підкову та рукоятку меча. Рештки небіжчика не збереглися, а сліди попелу та золи підтвердили, що він був похований за обрядом трупоспалення. Відкриті артефакти дали змогу датувати це поховання знатного дружинника XI ст. (Ратич А. А. Раскопки кургана «Могила Святослава». АО 1971 года. Москва, 1972. С. 382; детальніше див.: Берест Р. Историчне минуле Прикарпаття та гірських районів Львівщини в поховальних пам'ятках і знаках. *Туристичними шляхами Прикарпаття*. Львів, 2012. С. 37; Петегрич В., Павлів Д. розкопки кургану «Могила Святослава» у Карпатах 1971 р. та їх інтерпретація. *Фортеця: збірник заповідника «Густань»*. Львів, 2018. Кн. 3. С. 94–116).

⁹⁹⁵ Janusz B. Prace urzędu konserw. zab. przedhistorycznych we Lwowie w 1924 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Lwów, 1925. Nr 4. S. 131–132.

А. Вартересевича зробив детальні обміри. Результати досліджень він готував до публікації⁹⁹⁶.

У липні–жовтні 1925 р. консерватор об'їхав майже все Поділля, зокрема Збараж, Копичинці, Теребовлю, Микулинці, Кривче, Більче-Золоте, Чортків, Золочів, Підгірці, Тернопіль⁹⁹⁷. Улітку 1926 р. Б. Януш у с. Лучка Тернопільського повіту досліджував випадково відкрите тілопальне поховання (рис. Д. 11). Про знахідку консерватора повідомив сенатор д-р Орлінський, який згадував «поховання з залишками урни, металевих острог, піхов від меча, фібули, пряжки від ремня і бронзові перстені»⁹⁹⁸.

Під час проведення польових робіт з'ясувалося, що перепалені кістки перебували в невеликій ліпній урні жовтого кольору, зверху накритій умбоном щита. Поряд лежали предмети поховального інвентарю: рештки бронзової піхви меча, дві залізні шпори, тричі зігнутий наконечник списа, пряжка від пояса, дві бронзові фібули і два кільця. Богдан Януш вважав, що пам'ятку залишили готи на шляху міграції в Північне Причорномор'я⁹⁹⁹. А крім того, він виїжджав на кожне повідомлення про виявлені знахідки в поле, фіксував усе і подавав інформацію у консерваторських звітах.

Богдан Януш прислужився справі відновлення Подільського музею у Тернополі, який був знищений у час війни. Спільно з О. Чоловським готував до друку працю, присвячену минулому і пам'яткам Тернопільського воєводства, яка побачила світ 1926 р. Монографія «*Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego*» відзначалася багатим ілюстративним матеріалом.

Багато пам'яток вдалося дослідити і зберегти завдяки небайдужим мешканцям. Але часто траплялися фіктивні повідомлення. Наприклад, у липні 1923 р. консерватор виїхав на звістку про знахідку двох кам'яних баб у с. Сторонибаби на Золочівщині. Однак виявилось, що їх знайдено ще у 1882 р.,

⁹⁹⁶ Ibid.

⁹⁹⁷ Janusz B. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego... S. 264.

⁹⁹⁸ Ibid. S. 268.

⁹⁹⁹ Czołowski A., Janusz B. *Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego*. Tarnopol, 1926. S. 11; Śmiszko M. *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*. Lwów, 1932. S. 18–20; Онищук Я. *Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект* Львів, 2018. С. 30.

а при новому поштовху у проведенні археологічних робіт і роботі кореспондентів на місцях ця інформація просто виринула в людській пам'яті й була донесена Б. Янушу. У вересні 1923 р. консерватор отримав повідомлення про знахідку кам'яної фігури у с. Стоки (повіт Бібрка), проте виїзд на місце не підтвердив інформації. Він припускав, що така знахідка була, але, очевидно, не у Стоках, відтак розпочав пошуки, щоб в'яснити ситуацію¹⁰⁰⁰.

Наприкінці кожного року консерватори проводили Конференцію консерваторів доісторичних пам'яток, на якій підбивали підсумки діяльності в округах. У перший рік на посаді консерватора Б. Януша її учасників обурило поведінка Л. Козловського. Зокрема, виникло питання, «на основі чого проф. Л. Козловський висилає своїх студентів, необізнаних з методикою теренових досліджень, на розкопки відкритих пам'яток; Б. Януш це з'ясував і попередив проф. Козловського, щоб повідомляв консерваторський уряд, коли висилає в терен своїх студентів, щоб консерватор міг проконтролювати якість їх роботи», – йшлося у звіті за 1923 р.¹⁰⁰¹. Тут варто наголосити, що кафедра праісторії Львівського університету, зважаючи на своє привілейоване становище, часто не погоджувала свої дії в полі з консерваторами.

Документи підтверджують, що Львівський округ отримував найменше фінансування. Кожному з консерваторів на рік виділялася певна сума на польові дослідження. Дослідниця Барбара Столп'як зазначила, що Богданові Янушу в 1924–1927 рр. видали 1 437 зл. на службові поїздки і 87 (!) зл. на розкопки, водночас Міхал Древіко отримав на поїздки 5 666 зл. і на розкопки 6 560 зл., а Людвік Савицький – на подорожі 7 467 зл. і на розкопки 10 514 зл.¹⁰⁰².

Якщо проаналізувати фінансові звіти грона, бачимо, що кошти розподіляли дуже суб'єктивно. До прикладу, якщо консерватори Ю. Журовський і С. Круковський на виїзди 1925 р. отримали понад 2 000 зл., то Б. Януш – лише

¹⁰⁰⁰ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora... S. 346.

¹⁰⁰¹ Jakimowicz R. Sprawozdanie z VI Konferencji konserwatorów zabytków przedhistorycznych, odbytej w Warszawie w dn. 15, 16 i 17 grudnia 1923 roku *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1924. T. 9. Z. 1–2. S. 129.

¹⁰⁰² Stolpiak B. Rozwój prahistorii polskiej... S. 123

480 зл.¹⁰⁰³. У 1926 р., коли конфлікт із головним консерватором досяг піку, Б. Януш на потреби Львівського консерваторського округу не отримав нічого.

Із 1924 р. Б. Януш власним коштом почав видавати щомісячник «*Wiadomosci Konserwatorskie*» з метою популяризації доісторичних пам'яток, оскільки вважав, що публікації на шпальтах газет недовговічні й обсяг, який дозволяє редакція, недостатній для висвітлення проблеми. У передмові до першого видання зазначав, що завдання часопису – «відновлення перерваної традиції давніх консерваторів краю та їхньої корисної діяльності, а згодом підтримка теперішніх праць державних консерваторів на території Львівського консерваторського округу» та «висвітлення приватних заходів у сфері охорони пам'яток»¹⁰⁰⁴. Він виходив «на доброму папері, старанно підготовлений з огляду типографії і змісту... Запал, енергія і знання редактора забезпечують йому належне місце і підтримують часопис на високому рівні»¹⁰⁰⁵ (рис. Д. 12). Позитивні відгуки про новий часопис з'явилися і на шпальтах газет¹⁰⁰⁶. Богданові Янушу вдалося залучити до збірника і відомих археологів. Зокрема, Л. Козловський опублікував розвідку «Про що говорять розкопки?»¹⁰⁰⁷. Також друкували статті про консерваторські виїзди на пам'ятки, випадкові знахідки монетних скарбів¹⁰⁰⁸, IV З'їзд музейників у Львові¹⁰⁰⁹ тощо. Особливою гордістю і втіхою від праці Б. Януша була значна кількість передплатників у Львівському окрузі, яка поступово зростала¹⁰¹⁰. У 1924–1925 рр. вийшло з друку сім номерів. На сторінках часопису оприлюднювали приватні й публічні збірки Львова, описували найцінніші пам'ятки, що перебували на території

¹⁰⁰³ Sprawozdanie z działalności keirownictwa Państwowego grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1925. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 199.

¹⁰⁰⁴ Od redakcji. *Wiadomosci Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 1.

¹⁰⁰⁵ Antoniewicz W. *Wiadomości Konserwatorskie*, miesięcznik poświęcony zabytkom sztuki i kultury, pod redakcją kons. Bohdana Janusza. Lwow X/1924. Rok I, nrp 1. *Wiadomości Archeologiczne*. 1924. T. 9. Z. 1–2. S. 136.

¹⁰⁰⁶ *Wiadomosci Konserwatorskie*. *Gazeta Lwowska*. Nr 285. 10.12.1924; *Wiadomosci Konserwatorskie*. *Słowo Polskie*. Nr 342. 15.12.1924; *Wiadomosci Konserwatorskie*. *Ziemia Przemyska*. Nr 1. 3.01.1925.

¹⁰⁰⁷ Kozłowski L. Co mówią wykopaliska? *Wiadomosci Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 10–13.

¹⁰⁰⁸ Mękicki R. Skarby monet odkryte w Lwowskim Okr. kons. *Wiadomosci Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 21–24.

¹⁰⁰⁹ IV Zjazd muzeologów we Lwowie. *Wiadomosci Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 28–32.

¹⁰¹⁰ Janusz B. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego... S. 264.

Львівського консерваторського округу та потребували захисту. Журнал припинив існування через відсутність грошей у Б. Януша.

До роботи Б. Януша як охоронця пам'яток зауважень не було. Однак у жовтні 1925 р. воєводський консерватор Ю. Піотровський заборонив львівському консерваторові доісторичних пам'яток проводити дослідження і інвентаризацію без його дозволу¹⁰¹¹. Як уже наголошено, аналіз видатків на роботу консерваторів засвідчує, що Б. Януш отримував і до того найменші суми. Очевидним було те, що між двома охоронцями виник конфлікт, який поступово почав виходити в публічний простір. Богдан Януш поширював цю інформацію «на зібраннях, в пресі і в розмовах, а найбільше – в “Консерваторських відомостях”, видаваних власним коштом»¹⁰¹².

У листі до відділу науки Міністерства віровизнань і освіти Б. Януш зазначав, що вже 1925 р. у нього закінчилися фінанси на друк журналу «*Wiadomosci Konserwatorskie*». Клопотання до міського уряду дало результат і йому пообіцяли профінансувати видання у червні 1925 р., призначивши виплату в розмірі 2 000 зл. Проте тут втрутився консерватор Ю. Піотровський і зумів заблокувати це рішення, причому в доволі гострій формі, він «пригрозив Президенту¹⁰¹³ [міста – *Н. Б.*], що у випадку виплати цієї допомоги місто не отримає ніколи жодної державної допомоги на культурні цілі. Пан Президент, стривожений такою заявою, призупинив виплату»¹⁰¹⁴.

Ще одна причина непорозуміння – питання охорони дерев'яних церков, зруйнованих під час війни¹⁰¹⁵. Відзначу, що від початку діяльності на посаді консерватора доісторичних пам'яток Б. Янушу надходили повідомлення про необхідність збереження дерев'яної архітектури, наприклад, церков у с. Віднів¹⁰¹⁶ (Жовківського повіту) та Старому Варяжу (Сокальського повіту).

¹⁰¹¹ Ibid. S. 269.

¹⁰¹² Jakimowicz R. Ś.P. Bohdan Janusz. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 314.

¹⁰¹³ Посаду бургомистра в 1919–1927 рр. обіймав друкар Юзеф Нойманн (Józef Neumann).

¹⁰¹⁴ РМА. Teczka Bohdan Janusz. Odpis od 15.X.1926.

¹⁰¹⁵ Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина XX ст. ... С. 155

¹⁰¹⁶ Йшлося про дерев'яну церкву Різдва Пр. Богородиці 1738 р.

Цю інформацію консерватор ретельно переказував Ю. Піотровському, до службових обов'язків якого входила охорона цих пам'яток¹⁰¹⁷.

Для того, щоб в'яснити, що відбувається у Львівському окрузі, весною 1925 р. Львів відвідав Р. Якімовіч, який детально проаналізував стан справ і залишив звіт із поїздки. Головну причину конфлікту він вбачав у тому, що у Львові традиції охорони пам'яток мали тривалу історію, і, на його думку, кожен із консерваторів міг однаково добре дати раду з історичними та доісторичними пам'ятками, а Б. Януш навпаки вважав, що дії не археологів можуть призвести до нищення пам'яток. У цій ситуації львівське наукове середовище розділилося на прихильників Ю. Піотровського та Б. Януша. Однак Ю. Піотровський мав кращу підтримку, зокрема і від Р. Якімовіча¹⁰¹⁸.

Як зазначає Данута Піотровська, «по-суті мав рацію, але Міністерство WRiOP делікатно звертало його увагу на те, що він такою поведінкою порушує правила цивільної служби і підважує довіру суспільства до дій певного чиновника»¹⁰¹⁹. Так чи так, Богдан Януш у цій конфліктній ситуації виграв битву, але програв війну – усунути з посади і відправити на пенсію Ю. Піотровського йому вдалося, однак він сам втратив місце праці. Як влучно написав Р. Якімовіч, «переміг, але і сам поліг у тій боротьбі»¹⁰²⁰. Богдан Януш одержав коротке офіційне пояснення причини звільнення з посади: «У звітному році в результаті нового закону про захист пам'яток та проектами реконструкції впорядкування історичних пам'яток, а також через дії, проведені проти окремих осіб з Грона, як удар цій установі, були ліквідовані дві посади консерваторів доісторичних пам'яток; на кінець листопада Міністерство розриває контракт з Консерваторами Людвіком Савицьким і Богданом Янушем»¹⁰²¹. Цей конфлікт інтересів затягнувся. Остаточне розірвання угоди з

¹⁰¹⁷ Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora... S. 347.

¹⁰¹⁸ PMA. Teczka Bohdan Janusz.

¹⁰¹⁹ Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 74.

¹⁰²⁰ Jakimowicz R. Ś.P. Bohdan Janusz. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 314.

¹⁰²¹ Sprawozdanie z działalności państwowego Grona konserwatorów zabytkow przedhistorycznych za rok 1927. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 216.

Б. Янушем відбувся 29 лютого 1928 р. – за кілька днів до ліквідації Державного грона консерваторів.

Варто зауважити, що під час розгортання цього конфлікту траплялися випадки, коли Б. Януша ігнорували як консерватора, а інформацію про нововідкриті пам'ятки надсилали до Львівського університету. Так, у липні 1925 р. під час земляних робіт у Куликові Жовківського повіту було виявлено старожитності. Коротка інформація про це надійшла до Львівського воєводства. І, що найцікавіше, 14 серпня відповідь надійшла не до консерватора, а до професора Львівського університету Я. Чекановського із проханням надіслати фахівців для дослідження на місці¹⁰²².

Після звільнення з посади консерватора Б. Януш намагався повернутися на державну роботу будь-якою ціною. Мабуть, сподівався обійняти посаду Ю. Піотровського. Тим паче, що це питання міг вирішити давній приятель Б. Януша – Р. Якімовіч. Однак консерватор не підтримав його. З цього питання Б. Януш вів листування з Л. Савицьким, Ю. Костжевським, де не в найкращій іпостасі змальований Р. Якімовіч. Юзеф Костжевський інформував Богдана Януша, що «опіку над пам'ятками в Пана окрузі має зайняти др. Журовський. Це є більше, аніж втрата і прикрість особиста для шановного Пана, а непоправна втрата для праісторії, бо проведення раціональної опіки над пам'ятками всієї Галичини з Кракова є неможливе»¹⁰²³. Тут варто згадати, що Ю. Журовський проводив розвідкові роботи на теренах Львівського воєводства і в час консерваторської діяльності Б. Януша¹⁰²⁴. Зокрема, археолог згадував про знахідку крем'яної сокири в Рудках, розвідки в Гошанах (тепер – с. Градівка Городоцького р-ну), Коропужі та Комарно повіту Рудки, де обстежив замчища і подав їхній опис¹⁰²⁵.

Під час цих непорозумінь у середовищі охоронців пам'яток продовжувала працювати Окружна консерваторська комісія, яка збиралася час до часу для

¹⁰²² PMA. Kulików, pow. Żółkiew d. woj. lwowskie.

¹⁰²³ Kozłowski S.K. Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928. Warszawa–Łódź, 2012. S. 237.

¹⁰²⁴ Stołpiak B. Rozwoj prahistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. S. 136

¹⁰²⁵ Żurowski J. Sprawozdanie z działalności Konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Poznańskiego za 1924, 1925, 1926 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 228.

вирішення поточних справ Львівського округу. Цікавий протокол її засідання від 16 січня 1926 р. Серед присутніх були державний консерватор пам'яток мистецтва Ю. Піотровський, Е. Булянда, запрошено фахівця з археології Л. Козловського. Одне з питань обговорення – проєкт нової консерваторської служби.

Гостро стояло і питання видачі дозволів на розкопки. Щодо цього висловився Л. Козловський, звернувши увагу на те, що систематичні дослідження проводять здебільша люди з науковим ступенем і видавати професорам такі документи не коректно, натомість перед початком польових робіт варто повідомляти консерватора про них, щоб той міг орієнтуватися, що відбувається в межах його округу. Після обговорення та дискусій сторони зійшлися на думці, що такий дозвіл необхідний хоча б з огляду на те, що це – урядовий документ і зобов'язує власника землі, на якій розташована пам'ятка, не перешкоджати проведенню досліджень¹⁰²⁶.

Окружна консерваторська комісія подала до Міністерства віровизнань і народної освіти подання, у якому особливо акцентувала на дозволах на археологічні дослідження: «Усі фахові пошуки науковцями можна проводити лише з попереднім дозволом консерваторів, різні аматорські археологічні пошуки забороняються. В дозволі може вказуватись на обов'язкове передання знахідок повністю або частково, безплатно або за оплату державі, яка передасть їх до публічних музеїв»¹⁰²⁷.

Консерватором VI округу – Любельсько-волинського – 1920 р. став уже згадуваний сполонізований українець, уродженець Сокаля на Львівщині варшавський археолог Міхал Древо¹⁰²⁸. Він був випускником Ягеллонського університету та учнем В. Деметрикевича. У перший рік діяльності переїхав до Любліна і намагався там розпочати роботу. Однак ні в Любліні, ні в Луцьку не було наукової установи, навколо якої можна було розгорнути

¹⁰²⁶ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 59. Арк. 152.

¹⁰²⁷ Там само. Арк. 167.

¹⁰²⁸ Kozłowski S. K. Polscy Ukraińcy i ukraińscy Polacy w lwowskiej archeologii lat 1905–1945. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2013. Vol. 61. P. 234.

пам'яткоохоронну роботу. Відтак усю осінь 1920 р. консерватор присвятив опрацюванню літератури та каталогізації археологічних пам'яток у межах свого округу¹⁰²⁹. Міхал Древо навіть не мав приміщення для виконання своєї роботи, тому розпочав консерваторські об'їзди Волині. Тоді ж обстежив городище в Городку, кургани в селах Сліпче й Амбуків¹⁰³⁰.

Варто зазначити, що, на відміну від Б. Януша, який (за повної відсутності грошей на поїздки), намагався об'їхати територію свого консерваторського округу і перевірити всі місцезнаходження, де було зафіксовано археологічні знахідки, М. Древо об'їжджати Західну Волинь не поспішав. Консерваторські звіти свідчать про те, що ця територія залишалася на маргінесі його зацікавлень. Однак 1926 р. М. Древо розпочав роботу над інвентарем доісторичних пам'яток Волинського воєводства¹⁰³¹, оскільки без цього в пам'яткоохоронній справі ніяк.

У цей час дослідження на Волині проводив Людвік Савицький (1893–1972), консерватор VII (Полісько-Новоградського) і VIII (Віленьського) округів. Його цікавила палеолітична пам'ятка в Городку (рис. Д. 13–14). Як відзначав Людвік Савицький у консерваторському звіті за 1922 р., інформацію про цю палеолітичну пам'ятку надав йому Левко Чикаленко. Вже в червні цього року археолог виїхав у терен, щоб ознайомитися з місцевістю і запланувати розкопки, після чого «дня 16 серпня розпочав розкопки палеолітичної стоянки в Городку»¹⁰³². У перші дні на розкопі працювало шестеро солдатів. Дослідження в перший рік тривали місяць, площа охопила 180 м², археологічні матеріали «в кількості 6 ящиків» у жовтні перевезли до Варшави¹⁰³³.

¹⁰²⁹ Sprawozdanie z działalności Prezydium Państwowego Grona Konserwatorów zabytków przedhistorycznych w r. 1920. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 3–4. S. 224.

¹⁰³⁰ Drevko M. Sprawozdanie z działalności Państwowego urzędu Konserwatorskiego na okręg Lubelski. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1921. T. 6. S. 182.

¹⁰³¹ Drevko M. Sprawozdanie z czynności Państwowego Konserwatora zabytków przedhistorycznych na okręg Lubelski. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 285.

¹⁰³² Sawicki L. Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków. Przedhistorycznych na Kresy Wschodnie za rok 1922. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1923. T. 8. Z. 2–4. S. 231.

¹⁰³³ Sawicki L. Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków... S. 232.

До розкопок Л. Савицького залучали студентів із Варшави. Згодом відомі археологи Я. Соколовська й А. Камінський набули практики розкопок саме на Волині – на палеолітичній стоянці в Городку. Вже маючи власний польовий досвід, Я. Камінська дуже високо оцінила ці дослідження і написали про них у мемуарах: «Роботи студентів практикантів у Городку були дуже цікавими та різноманітними. Савицький призначав нас на різні роботи, і оскільки він був дуже вимогливий, іноді змушував перероблювати одне і те ж по кілька разів, наприклад, вимірювання, креслення тощо»¹⁰³⁴.

Треба зазначити, що Л. Савицький дуже швидко зорієнтувався, що в Городку має справу не лише з палеолітичними пам'ятками (рис. Д. 14), а й з неолітом і середньовіччям¹⁰³⁵. Його роботи високо оцінювали колеги¹⁰³⁶.

У 1924 р. уповноваженим із державної охорони доісторичних пам'яток Волинського воєводства Президія Грона консерваторів призначила історика, краєзнавця Якуба Гофмана (1896–1964)¹⁰³⁷. Це було вдале рішення, оскільки, на відміну від М. Древка, він жив і працював на Волині. Його цікавило минуле краю у всіх його виявах, тому археологічні пам'ятки не залишалися поза увагою. До безпосередніх обов'язків делегата Грона консерваторів входила фіксація археологічних пам'яток на території Волинського воєводства, збір випадково виявлених артефактів, які поосідали у приватних колекціях, і передача їх до Державного археологічного музею у Варшаві, проведення археологічних досліджень та написання звітів.

Консерватор Я. Гофман опублікував інформативний звіт про свою роботу в ділянці охорони доісторичних пам'яток, з якого можна виснувати, що він із перших днів роботи інформував консерваторів М. Древка і Л. Савицького про

¹⁰³⁴ Piotrowska D. Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 2003. T. 56. S. 70.

¹⁰³⁵ Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках... С. 77.

¹⁰³⁶ PMA (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-7-12-1. Odpis opinii prof. Dr Jana Lewińskiego z dn. 24 maja 1927 r. o wartości naukowej badań archeologicznych Ludwika Sawickiego w Gródku – przesłane jako załącznik do pisma Ludwika Sawickiego z dnia 27 maja 1927 r. do Wydziału Nauki Ministerstwa. S. 19.

¹⁰³⁷ Drevko M. Sprawozdanie z czynności Państwowego Konserwatora zabytków przedhistorycznych na okręg Lubelski. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 282.

нові пам'ятки на теренах Волині і, що найцікавіше, вони більше цікавили Л. Савицького, аніж консерватора VI Любельсько-Волинського округу¹⁰³⁸.

Після призначення делегатом Я. Гофмана археологічні роботи на Волині стали системними. Тепер після повідомлень консерваторові М. Древку про виявлення старожитностей у тій чи тій місцевості на пам'ятку виїжджав делегат, обстежував її і надсилав звіт консерваторові. Збереглася інформація і про випадково виявлені знахідки, які зусиллями Я. Гофмана потрапляли до Державного археологічного музею у Варшаві¹⁰³⁹.

На розкопках у Городку від початку з Людвіком Савицьким була Ірена Шойер-Савицька, яка виконувала функції представника Державного об'єднання консерваторів. Вона проводила тут самостійні розкопки на неолітичних (культури шнурової кераміки в ур. Кургани¹⁰⁴⁰) та середньовічній (в ур. Над Рудніком) пам'ятках¹⁰⁴¹. Зокрема, консерватор М. Древо подає інформацію про її розкопки від серпня до грудня 1925 р. із детальним описом відкритих об'єктів із керамікою до XIII ст., виробів із металу, кістки та семи печей¹⁰⁴².

У 1926–1928 рр. розкопки на середньовічній пам'ятці в Городку, в ур. Над Рудніком, проводив М. Древо за участю Я. Гофмана. Поселення датоване періодом від VI до початку XI ст.¹⁰⁴³. Із цих робіт в архіві Державного археологічного музею у Варшаві збереглося чимало документів і світлин. Із листування з Державним археологічним музеєм можна переконатися, що часто розкопки ставали справою самих археологів, не завжди роботи фінансувались – доволі довго доводилося випрошувати повернення коштів, вкладених у

¹⁰³⁸ Hoffman J. Sprawozdanie z działalności delegata Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych na obszar województwa wołyńskiego za lata 1924, 1925 i 1928. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 300.

¹⁰³⁹ Ibid. S. 300.

¹⁰⁴⁰ За сучасною періодизацією це пам'ятки епішнурового горизонту доби бронзи.

¹⁰⁴¹ PMA (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-4-1-2. Wcz. śred. Gródek (Horodok) – szkic Michała Drevko do opracowania badań wykopaliskowych, część wstępna. S. 1; Sawicka I. Sprawozdanie z badań archeologicznych wykonanych w lecie 1925 r. na Wołyniu. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1923–1927. T. 3. 1923–1927. S. 203–209; Sawicka I. Nowe odkrycia archeologiczne w Gródku na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1927. R. 2. Z. 4. S. 61–62; Scheur-Sawicka I. Sprawozdanie z badań archeologicznych terenowych przeprowadzonych w 1925 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 292–293.

¹⁰⁴² Drevko M. Sprawozdanie z czynności Państwowego Konserwatora zabytków przedhistorycznych na okręg Lubelski. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 285.

¹⁰⁴³ Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток... С. 78.

розкопки (рис. Д. 13.)¹⁰⁴⁴. Однак самі дослідники матеріали до наукового обігу не ввели – їх значно пізніше опублікувала Христина Мусянович (1908–1998), подаючи історію досліджень пам'ятки, рухомий матеріал, а також велику кількість ілюстрацій¹⁰⁴⁵. Міхал Древо залишив лише розгорнутий консерваторський звіт про ці дослідження¹⁰⁴⁶.

У 1926 р. Л. Савицький, отримавши добре фінансування, продовжив розкопки на палеолітичній стоянці в Городку. У польовому сезоні 1927 р. пошуки тривали і, як відзначає сам автор, це були найбільші за обсягом роботи, на які він отримав 3 500 зл. Однак і цієї суми забракло, щоб вивчити все заплановане¹⁰⁴⁷. Дослідження в Городку були наймасштабнішими в міжвоєнний період на території Західної Волині, і дали багатий археологічний матеріал, навколо якого точилися дискусії в середовищі палеолітознавців, зокрема Ю. Полянського, С. Круковського й ін.¹⁰⁴⁸.

Серед пам'яток, на яких проводив археологічні дослідження та обстеження Я. Гофман, варто виокремити Холонів Горохівського повіту, Борочиці, Новосілка й ін.¹⁰⁴⁹.

В останній рік роботи Державного об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток люблінський консерватор М. Древо провів невеликі пошукові роботи на Волині. У його звіті вказані археологічні й остеологічні знахідки, зокрема кістки мамонта в Ковелі¹⁰⁵⁰. Серед архітектурно-археологічних пам'яток треба відмітити оборонні вали замку середньовічного Любомля¹⁰⁵¹.

¹⁰⁴⁴ PMA (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-3-209-1. Zestawienie finansowe wkładu konserwatora Ludwika Sawickiego na badania wykopaliskowe Gródka pow. Równe w 1926 r. S. 1; PGKZP-493-3-206-1. Pismo z Zarządu Majątku Gródek pow. Równe z dnia 2 maja 1929 r. do konserwatora Michała Drowko w sprawie uregulowania wypłat odszkodowań za 1928 r. S. 1.

¹⁰⁴⁵ Musianowicz K. Zespół osadniczy z Gorodka obwód Rowieński (USRR) w świetle wczesnośredniowiecznego osadnictwa Wołynia. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1979. T. 44. Z. 2. S. 168–205.

¹⁰⁴⁶ Drowko M. Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lubelskiego za lata 1927 i 1928. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 295–297.

¹⁰⁴⁷ Sawicki L. Sprawozdanie Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhist. na Województwa Wschodnie za 1927 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 298–299.

¹⁰⁴⁸ Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток... С. 78.

¹⁰⁴⁹ Hoffman J. Sprawozdanie z działalności delegata Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych na obszar województwa wołyńskiego za lata 1924, 1925 i 1928. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 303–304.

¹⁰⁵⁰ ДАВО. Ф. 46. Спр. 3354. Арк. 99, 141.

¹⁰⁵¹ Там само. Спр. 3366. Арк. 18–24.

Іноді між консерваторами різних округів виникали суперечки. Так, наприклад, консерватор Волині був невдоволений тим, що скарб римських монет, виявлений біля Горохова, забрав львівський консерватор Ю. Піотровський, який в обґрунтуванні свого вчинку вказував, що знахідка перебувала на межі Львівського й Волинського округів і він перший відреагував. На це консерватор Волині невдоволено відповів: «Піотровський як історик мистецтва, а не преісторик оминув цілу низку першочергових деталей зберігання скарбу у землі, деталей наукових, яких з'ясування пізніше вже не було можливим»¹⁰⁵².

Незважаючи на певні дії консерватора М. Древка, а також присутність відповідальних за це Я. Гофмана й І. Сівека, охорона пам'яток Волині все-таки велася не достатньо. Свідчення цього – окремо винесене питання на XII Загальнопольському з'їзді Ради консерваторів, який відбувся у Луцьку 20–24 вересня 1927 р., про призначення окремого окружного консерватора для Волинського воєводства, а не єдиного на три, з місцеперебуванням у Любліні¹⁰⁵³. Це клопотання подав волинський воєвода (1926–1928) Владислав Мех¹⁰⁵⁴.

А попри те, саме Державне об'єднання консерваторів доісторичних пам'яток поступово входило в період кризи і 14 березня 1928 р. було ліквідоване указом президента Польщі Ігнація Мосціцького.

Підсумовуючи восьмирічну діяльність організації на території Львівського консерваторського округу, необхідно наголосити, що від початку вона була спланована доволі конструктивно, посади консерваторів обіймали фахівці-археологи, які знали, що і як потрібно робити, щоби зберегти доісторичні пам'ятки. Інша справа, що це не завжди вдавалося зреалізувати. А причин було чимало: і відсутність належного фінансування, і недостатня підтримка

¹⁰⁵² PMA (Dział dokumentacji naukowej). Notatka o znalezieniu zkarbu monet rzymskich.

¹⁰⁵³ Archiwum Państwowe w Lublinie. Urząd Wojewodzki Lubelski. Zjazdy Konserwatorów 1926–1927. Sygn. 3255.

¹⁰⁵⁴ Каша М. Є. Середньовічні замки та фортеці Західної Волині як об'єкти пам'ятко-охоронної діяльності (1920–1930-і рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 784: Держава та армія. Львів, 2014. С. 150.

місцевого населення, і непорозуміння з головним консерватором, який не завжди належно оцінював доісторичні пам'ятки. Проте документи, що збереглися у формі листів, звернень, звітів, свідчать, що за цей короткий час багато археологічних пам'яток заходу України внесено до реєстрів, досліджено, а результати робіт опубліковано. Матеріали з розкопок чи випадкові знахідки потрапляли до музеїв, завдяки чому не були втрачені для науки. Натомість, ситуація на території Волині, що належала до VI Любельсько-Волинського округу з центром у Любліні, була дещо іншою. Найперше, відчувалася віддаленість консерватора, адже, зважаючи на недостатнє фінансування, велику територію округу, відсутність доброї комунікації, М. Древо навіть при найбільшому бажанні не міг забезпечити однакової опіки доісторичними пам'ятками всього округу.

5.4. Діяльність археологів у контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 року

Охорона доісторичних пам'яток упродовж тривалого часу була під прицільною увагою не лише археологів, істориків, діячів культури, а й державних чиновників. Кожна наступна влада намагалася внести щось нове в законодавство, яке мало на меті забезпечити збереження історичних/доісторичних пам'яток. Не завжди нове законодавство було кращим, але поступово реалізовувалося і мало прихильників. Повною мірою це стосується реформи в пам'яткоохоронній галузі 1928 р.

Нове законодавство було помітним кроком назад, порівняно з австрійським і польським у перше десятиліття Другої Речі Посполитої. Потрапивши під охорону воєводських чиновників, археологічні пам'ятки фактично перестали охороняти, консерваторами при воєводствах були винятково історики мистецтва (наприклад Ю. Піотровський). Щодо критичного стану охорони археологічних пам'яток влучно висловився Стефан Носек: «Охорона археологічних пам'яток практично на теренах всієї держави перестала існувати, хоча робилися спроби з боку Державного археологічного музею у Варшаві

врятувати ситуацію створенням т. зв. делегатів музеїв, до яких входили зазвичай аматори археології, які могли стати помічниками консерваторів, але не могли їх замінити»¹⁰⁵⁵.

Указом президента Польщі І. Мосціцького від 14 березня 1928 р. ліквідовано Державне гроно консерваторів доісторичних пам'яток, а за кілька днів утворено Державний археологічний музей у Варшаві, на який була покладена роль збереження археологічних пам'яток на всій території держави. Його директором призначено Р. Якімовіча, який мав досвід роботи в попередньому консерваторському уряді і став паралельно Генеральним консерватором археологічних пам'яток¹⁰⁵⁶. У 1929 р. створено уряд Генерального консерватора пам'яток на чолі з Єжи Ремер¹⁰⁵⁷ (рис. Д. 15). Йому підпорядковувались усі консерватори воєводств, а також консерватор археологічних пам'яток. Генеральний консерватор очолював Центральне бюро інвентаризації пам'яток мистецтва¹⁰⁵⁸.

Аналіз документів дає підстави твердити, що це не були зміни на краще, адже якщо в попередні роки округові консерватори могли самі стежити за станом пам'яток і до цього залучати кореспондентів, то зараз їх охорона покладалася на людей, які не були фахівцями в археології і тому не могли належно оцінити значення пам'ятки та її наукову вартість. За новим законом «консерваторською владою першої інстанції є воєводські чиновники загальної адміністрації. Консерваторською владою другої інстанції є Міністр віровизнань і народної освіти». Найсуттєвіша відмінність від попередніх років полягала насамперед в тому, що «консерватори належали до персонального складу

¹⁰⁵⁵ Nosek S. *Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce*. Wrocław, 1967. S. 108.

¹⁰⁵⁶ Kozłowski S. K. *Muzeum. Stefan Krukowski i jego przygoda z PMA* / Red. S. K. Kozłowski. Warszawa–Łódź, 2014. S. 25.

¹⁰⁵⁷ Єжи Ремер (1888–1979) – польський історик мистецтва, Генеральний консерватор пам'яток, багатолітній директор Округового музею в Торуні. З осені 1928 р. був радником при Міністерстві віровизнань і народної освіти, а з 6 березня 1930 р. йому довірено функції Генерального консерватора пам'яток, які він виконував до 26 червня 1937 р. Завдяки йому була реорганізована консерваторська служба. З його ініціативи виникло Центральне бюро інвентаризації пам'яток, завданням якого стало створення Центрального архіву фотографій і зображень пам'яток, а також опрацювання та публікація інвентарів в окремих томах для кожного повіту (Mazurkiewicz J. *Curriculum vitae Jerzego Ludwika Adama Remera (1888–1979). Wobec zabytku... tradycje i perspektywy postaw. Studia dedykowane pamięci prof. Jerzego Remera*. Toruń, 2010. S. 11–26).

¹⁰⁵⁸ Remer J. *Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. Ochrona Zabytków*. Warszawa, 1948. Nr 1/2. S. 62–64.

воєводського уряду; один консерватор може виконувати обов'язки в кількох воєводствах»¹⁰⁵⁹.

Для Львівського, Станиславівського та Тернопільського воєводств цю посаду обіймав Збігнєв Горнунг¹⁰⁶⁰ (рис. Д. 16). Після консерваторської реформи 1928 р. для проведення розкопок необхідно було отримати дозвіл від консерватора. Права й обов'язки останнього окреслював міністр віровизнань і народної освіти, але обов'язково за погодженням із міністром внутрішніх справ. Із 1928 р. усі археологи, які проводили польові роботи (незалежно, чи це планові стаціонарні розкопки, чи розвідки, чи просто виїзди після повідомлення про знахідки), мали подати заявку й отримати дозвіл. Найбільшою відмінністю було те, що коли в попередні роки археологічні пам'ятки мали свого консерватора – фахівця з археології, то тепер долю дозволів і пам'яток вирішували чиновники. Нерідко виникали ситуації, коли воєводські чиновники не надто розуміли, про що йдеться і яку загрозу становить руйнування тієї чи тієї пам'ятки. Після реорганізації пам'яткоохоронної системи зі старого складу чиновників залишився колишній воєводський консерватор Ю. Піотровський¹⁰⁶¹, який продовжував працювати в цій галузі.

Серед документів збереглося чимало повідомлень про випадкові знахідки в різних місцевостях Галичини й Західної Волині. Найчастіше інформація стосувалася монет, кісток мамонта та поховань. Для прикладу наведу кілька таких повідомлень, зокрема про монети, знайдені 1933 р. у Кам'янці на Тернопільщині (рис. Д. 17), весною 1936 р. у Під'яркові Бібречького повіту¹⁰⁶², кістки мамонта в Більшівцях на Станиславівщині у квітні 1936 р.¹⁰⁶³ чи бивень

¹⁰⁵⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. O opiece nad zabytkami. *Dziennik Ustaw 1928 r.* Warszawa, 1928. Nr 29. R. 265. S. 538.

¹⁰⁶⁰ Збігнєв Горнунг (1903–1981) – історик мистецтва. У 1929 р. після захисту докторату одержав посаду Округового консерватора пам'яток у Львові, яку обіймав до 1939 р. У 1946 р. виїхав до Польщі, де отримав керівну посаду в Центральному офісі інвентаризації пам'яток при Міністерстві культури і мистецтва. Після габілітації в 1949 р. працював професором у Вроцлавському та Торунському університетах (Draus J. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni.* Kraków, 2007. S. 237; Wrabec J. *Zbigniew Hornung (1903–1981). Rocznik historii sztuki.* Warszawa, 2011. T. 34. S. 114).

¹⁰⁶¹ Юзеф Піотровський (1873–1939) – історик мистецтва. З 1920 р. головний консерватор пам'яток Східної Галичини і Волині.

¹⁰⁶² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 37.

¹⁰⁶³ Там само. Арк. 82–83.

мамонта в Моршині в червні 1938 р. (рис. Д. 18)¹⁰⁶⁴. У більшості випадків на них реагували – виїжджав хтось з археологів і проводив обстеження.

Ставши головною пам'яткоохоронною установою, Державний археологічний музей у Варшаві отримав пріоритетне право на археологічні знахідки. Так, невдовзі після проведення реформи 1928 р. до нього потрапив великий скарб із Борочиць на Волині, випадково виявлений під час прокладання залізниці Стоянів–Стефанівка–Луцьк. До обстеження місця знахідки і запобігання розкрадання скарбу було запрошено львівського консерватора. Перша публікація, добре проілюстрована, присвячена Борочицькому скарбу, належить перу Юзефа Піотровського¹⁰⁶⁵. Він наголосив, що скарб не відразу передано до археологічного музею, початково «золотий медальйон Іовіана, глиняна посудина і біля п'яти кілограм срібних монет наразі зберігається у Воєводському уряді в Луцьку, а обидва срібні глечики та близько 4 кг монет зберігаються в касі Скарбової Палати у Львові. За судовою скаргою Львівський повітовий суд виніс вирок про конфіскацію всієї борочицької знахідки на користь Державного музею»¹⁰⁶⁶. Така ж доля спіткала і Сераховичівський скарб, який у 1930-х роках став експонатом цього ж музею¹⁰⁶⁷. Якщо Львів, маючи свої музеї і давні музейні традиції, ще міг протистояти і залишати знахідки в себе, то з території Волині така доля була більшості знахідок, які мали музейну вартість.

У контексті волинських скарбів, які поповнили музейні збірки далеко за межами Волині, варто згадати й унікальний Хонятівський скарб VI–VIII ст. іранського походження, виявлений на початку XIX ст. у с. Хоняків (тепер – с. Славутського р-ну Хмельницької обл.). Цей скарб високомистецьких срібних речей, до якого входили дві миски з рослинним орнаментом і два ритони у вигляді голів антилопи, потрапив до музеїв Києва, Кракова, Санкт-Петербурга,

¹⁰⁶⁴ Там само. Ч. 6. Арк. 97.

¹⁰⁶⁵ Piotrowski J. Skarb boroczyski powiat Horochów na Wołyniu. Lwów. 1929. 36 s.

¹⁰⁶⁶ Ibid. S. 33.

¹⁰⁶⁷ Левада М. Історія Сераховичівського скарбу. *МДАПВ*. Львів, 2021. Вип. 25. С. 317–332.

Нью-Йорка. Найповніша його публікація належить авторству краківського археолога Піотра Беньковського і вийшла вона після його смерті – у 1929 р.¹⁰⁶⁸.

Археологічний Львів міжвоєнного часу представлений двома установами – НТШ, яке творило українську археологію, та Львівським університетом, що був польським, а з археологів-українців у ньому працювали М. Смішко й І. Старчук. Документи засвідчують, що влади ставлення до цих установ дуже різне.

З українських дослідників практично щороку брали (чи робили спробу взяти) дозвіл на проведення польових робіт Я. Пастернак та Ю. Полянський, М. Смішко та І. Старчук. З польських археологів Львова збереглися дозволи Е. Булянди, К. Маєвського, К. Журовського. Цікаво, що Л. Козловський і Т. Сулімірський дозволів не просили і не отримували, однак звіти про польові виїзди здавали. Ймовірно, це можна пояснити тим, що кафедра виконувала роль консерваторського уряду і для її керівника він був суто формальним. На кожен дозвіл після закінчення польових робіт археологи складали звіти, повідомляли про виїзди, отриманими матеріалами поповнювали колекції музеїв.

5.4.1. НТШ і регламентація археологічних досліджень: чи суперечили політичні мотиви науковим?

Проведення реформи в пам'яткоохоронній сфері збіглося в часі з переїздом до Львова із Праги Я. Пастернака. Це була весна 1928 р. Як зазначав сам Я. Пастернак: «... рік цей був дуже неприхильний веденню плянових археологічних розкопок та систематичному досліджуванню давних культур наших земель. Після звинення уряду дотичного краєвого консерватора на східну Галичину годі було й є дістати на це дозвіл від міністерства освіти, а також є певні труднощі в роздобуванні коштів на цю ціль»¹⁰⁶⁹. Цей запис не випадковий. На початку травня 1928 р. директор Національного музею І. Свенціцький підготував і надіслав до Департаменту науки Міністерства віровизнань і народної освіти подання, у якому висловлював обґрунтовану

¹⁰⁶⁸ Beńkowski P. O skarbie srebrnym z Choniakowa na Wołyniu. *Światowit*. Warszawa, 1929. T. 13. S. 149–181.

¹⁰⁶⁹ Пастернак Я. Середньовічні розкопки на Празькьім Граді та майбутні в Крилосі. *Діло*. Ч. 91. 26.04.1928.

пропозицію надавати місцевим археологам самостійний дозвіл консерватора на розкопки, а знайдені в результаті експонати залишати в музеях Львова, натомість, до Державного археологічного музею у Варшаві надсилати детальні звіти, фотоматеріали і рисунки.

Першим із перешкодою отримати такий дозвіл зіткнувся Я. Пастернак, який був уповноважений Національним музеєм проводити розкопки у Крилосі¹⁰⁷⁰. Варто зауважити, що їх учений анонсував одразу по приїзді до Львова. У квітні 1928 р. на сторінках часопису «Діло» з'явилася стаття, де він писав: «... з приємністю можу поділитися з читачами вісткою, що Національний музей задумав саме тепер розглянути докладно терен в Крилосі і почати негайно пробні розкопки на місці дотеперішніх найцінніших знахідок як вступ до систематичного обсліду цілого історичного терену»¹⁰⁷¹. Було підготовлено клопотання для отримання дозволу на розкопки, які мали проходити під патронатом Національного музею, зокрема митрополита Шептицького. Однак офіційна відповідь затримувалася, натомість почалося різностороннє листування навколо постаті дослідника.

Начальник відділу безпеки воєводського уряду 16 травня 1928 р. надіслав відгук до Міністерства віровизнань і народної освіти, у якому акцентував не на фаховій підготовці (чи її відсутності) Я. Пастернака, а на його політичній «ненадійності», зокрема мовилося: «Я. Пастернак відомий як поручник “Укр. Галицької Армії”», після ліквідації якої перемістився на територію Чехословаччини, де в таборах б. військових укр. розвинув активну діяльність, головню в культурно-освітньому напрямку, а потім перебрався до Праги, де посвятив себе навчанню в Університеті. До польської державності настроений вороже»¹⁰⁷². Слідом за цим характеристику мав дати директор музею Р. Якімовіч. На основі цих двох документів «Міністерство з наукових поглядів не ставить перешкод проведенню археологічних пошуків др. Пастернаком на теренах

¹⁰⁷⁰ На терени Крилоса і Залукви Національний музей мав виняткове право на дослідження.

¹⁰⁷¹ Пастернак Я. Середновічні розкопки на Празькім Граді ...

¹⁰⁷² За: Piotrowska D. Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na zachodniej Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2006. T. 54. S. 77.

Крилоса і Залукви під Галичем. В разі позитивного рішення Львівського воєводства др. Пастернак повинен надсилати річні звіти з проведених досліджень»¹⁰⁷³.

Львівське воєводство з наданням дозволу не поспішало, постійно знаходилися нові й нові причини, щоб затягнути час. Для прикладу, львівський воєвода В. Голуховський¹⁰⁷⁴ у листі від 26 лютого 1929 р. до Міністерства віровизнань і народної освіти писав: «Др. Пастернак дуже нелояльно поступив з випадково виявленим скарбом золотих і срібних монет, виявленим у Зашкові, пов. Львів, відмовивши не тільки місцевому уряду право першості при купівлі, але навіть детального дослідження знахідки»¹⁰⁷⁵.

Звичайно, Я. Пастернак не міг передбачити, що надання йому дозволу затягнеться не на місяці, а на роки. 11 червня 1929 р. він, будучи переконаним, що питання з дозволом вирішене, писав до Р. Якімовіча листа з проханням переслати його поштою, оскільки не може особисто забрати з Варшави з кількох причин (із головних – це гроші та час)¹⁰⁷⁶. Дозволу в 1929 р. Я. Пастернак так і не отримав.

У листі до Департаменту науки і вищої школи від 6 червня 1929 р. Р. Якімовіч відзначав, що справа скарбу із Зашкова не може стояти на перешкоді отриманню дозволу, оскільки це явище не поодиноке, а також наголошував, що відмова в дозволі на розкопки у Крилосі та Залукві ніяк не вплине на «розвиток антипольської діяльності др. Пастернака, який для того має широке поле в самому Львові», серед іншого згадував, що Л. Козловський пропонував Я. Пастернакові проводити розкопки під його дозволом¹⁰⁷⁷. Зрозуміло, що ця пропозиція була недопустимою і він її відхилив. Проте, незважаючи на проблеми з дозволами, під 1928 р. Я. Пастернак згадував розкопки тілопального поховання доби неоліту в Перечині на Закарпатті.

¹⁰⁷³ PMA (Dział dokumentacji naukowej). Nr inw. V.PZ.: 4506/28. Pismo z dnia 28.XII.1928 r.

¹⁰⁷⁴ Войцех Голуховський – львівський воєвода (9.07.1928–29.08.1930).

¹⁰⁷⁵ PMA (Dział dokumentacji naukowej). List do Ministerstwa WRiOP z 26 lutego 1929 r.

¹⁰⁷⁶ Ibid. List J. Pasternaka do R. Jakimowicza z 11 czerwca 1929 r.

¹⁰⁷⁷ PMA (Dział dokumentacji naukowej). List R. Jakimowicza do Departamentu Nauki i Szkół Wyższych od 6.06.1929. Nr 487-IV.

Улітку 1931 р. НТШ знову підготувало клопотання за підписом голови товариства К. Студинського, у якому просило дозволу на дослідження для Я. Пастернака та Ю. Полянського¹⁰⁷⁸. У листі чітко розписано попередній доробок обох українських дослідників, зокрема, «маючи на меті тільки наукові інтереси, звертаємось з проханням видати нам на підставі 26 пункту Щоденника законів № 29 від 14.03.1928 дозвіл на польові дослідження в галузі археології та палеонтології на території трьох воєводств. Охоронцем відділу історії культури, а в тому й археології нашого музею є др. Ярослав Пастернак, кваліфікований польовий дослідник з 9-річним досвідом польових робіт на території Чехословаччини. Він проводив систематичні археологічні дослідження на Градчанах в Празі, які на сьогодні є підставою для встановлення хронології від ранньоісторичного до історичного періоду до XVII ст. охопно. Керівником природничого відділу, а в тому і палеонтології, є др. Юрій Полянський, фахівець в палеонтології, геології і культури палеолітичної, також польовик з кількالكітнім досвідом»¹⁰⁷⁹. Відповіді не було, свідчення чого – лист НТШ від 15.01.1932 р. до консерватора при воєводському уряді, де його голова просив «поінформувати, у якому стані знаходиться подання Наукового Товариства ім. Шевченка про дозволи для д-ра Пастернака Ярослава і д-ра Полянського Юрія на проведення археологічних розкопок на терені трьох воєводств»¹⁰⁸⁰. Нарешті питання зрушилося з місця і у квітні 1932 р. навколо нього вели таємну кореспонденцію начальник воєводського відділу громадської безпеки та адміністративний відділ Львівського воєводства, де йшлося, зокрема про таке: «... якщо минулі і сучасні ідеологічні погляди обох осіб, пропонованих Науковим товариством імені Шевченка для археологічних досліджень, не говорять про те, щоб їм довіряти роботи такого напрямку, які дозволяють непокору перед законами і приписами, то з огляду на дуже позитивні відгуки як науковців обох – як др. Полянського, так і д-ра

¹⁰⁷⁸ Про Юрія Полянського детальніше див.: Томенюк О., Богуцький А., Ситник О. В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і Музей НТШ. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 11–40.

¹⁰⁷⁹ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 100.

¹⁰⁸⁰ Там само. Арк. 101.

Пастернака – не заперечую проти видання дозволу згаданим на проведення планових археологічних робіт. Одночасно прошу пана начальника зазначити на воєводському рескрипті (а не на дозволі чи посвідченні), щоб згадані особи подали прізвища осіб, яких мають працевлаштувати як сталих співробітників при розкопках»¹⁰⁸¹ (рис. Д. 19). На місцевих тимчасових працівників це рішення не поширювалося.

У 1931 р., ще не маючи на руках офіційних дозволів на проведення польових робіт, Я. Пастернак досліджував гальштатське селище в Новосілці-Костюковій (повіт Заліщики), яке відкрив Ю. Полянський¹⁰⁸². Роботи проводив спільно з Т. Сулімірським після інформації небайдужих мешканців про знахідки «чорненого глиняного посуду». Завдяки цьому вдалося розкопати поселення ранньозалізного віку (Х ст. до н.е.)¹⁰⁸³. Підтвердження цього і результати досліджень збереглися на унікальних скляних фотонегативах¹⁰⁸⁴ (рис. В. 12).

Відрядно, що поступово населення Галичини усвідомлювало важливість археологічних пам'яток і проведення на них досліджень, повідомляло чиновникам про знахідки, оберігаючи цим їх від руйнації. Наприклад, 17 червня 1933 р. таке повідомлення з Почапів і Хильчиць отримало Тернопільське воєводство. Інженер Зигмунт Похль, який обіймав посаду комісара охорони лісів, повідомив, що на піщаній дюні перебуває велика кількість фрагментів урн, а також «погорбів у формі гробів, що свідчить про те, що терен цей був давнім цвинтарем за поганських часів», оскільки після заліснення цієї території дослідження стануть важкодоступні, просив приїхати й обстежити територію¹⁰⁸⁵.

Повертаючись до проблеми отримання дозволів на розкопки, відзначу, що, зважаючи на добру фахову підготовку Я. Пастернака та Ю. Полянського, щоб

¹⁰⁸¹ Там само. Арк. 97.

¹⁰⁸² Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10, Z. 2. S. 20–28.

¹⁰⁸³ Пастернак Я. З археологічних проблем Поділля. *Діло*. Ч. 209. 18.06.1931. С. 2–3.

¹⁰⁸⁴ НА ВА ІУНАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака.

¹⁰⁸⁵ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 115.

дотриматись закону, після дворічної затримки справа зрушилася з місця (рис. Д. 21). Міністерство віровизнань і народної освіти 29 квітня 1932 р. надіслало розпорядження на ім'я львівського воєводи Юзефа Рожнецького¹⁰⁸⁶, у якому зобов'язало дотриматися розпорядження президента від 6 березня 1928 р. і одночасно, з «огляду на особу др. Я. Пастернака і інституції, яку він представляє, Міністерство рекомендує дати дозвіл на археологічні дослідження і просить Пана Воєводу порозумітися з Воєводами Станиславівським і Тернопільським»¹⁰⁸⁷. Мабуть, воєвода не поспішав, тому тільки у вересні 1932 р. видав розпорядження про проведення польових робіт на території Львівського воєводства терміном на рік. Одночасно дозвіл видано і Ю. Полянському. У наступні роки цей документ вдавалося поновити. Слідом за ним дозволи надали Тернопільське і Станиславівське воєводства¹⁰⁸⁸.

Влітку 1932 р. Я. Пастернак, все ще очікуючи дозволу, провів невеликі розкопки могильників носіїв культури шнурової кераміки в селах Дусанів та Якторів Перемишлянського повіту¹⁰⁸⁹. У 1934 р. археолог дослідив ще одну могилу в Дусанові та подав консерваторові короткий звіт, з якого довідуємося, що «в днях 31.V–1.VI розкопав в Дусанові пов. Перемишляни на полі Яна Верстина одну могилу і знайшов в ній лише пару дрібних фрагментів кераміки, і кілька спалених (?) людських кісток. Виходячи з того, що розкопана могила знаходилася досі під спеціальною консерваторською опікою п. конс. Піотровського, ласкаво прошу повідомити відповідні органи влади, що власник поля може це місце зорати і засіяти, не маючи надалі права самостійно розкопати другу могилу, яка знаходиться поруч з першою (розкопаною)»¹⁰⁹⁰ (рис. Д. 22). Серед небагатого поховального інвентаря виявлено уламок бурштинової підвіски у вигляді диска з отвором у центрі¹⁰⁹¹.

¹⁰⁸⁶ Юзеф Рожнецький (1890–1944) – доктор права, Львівський воєвода (22.07.1931–30.01.1933).

¹⁰⁸⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 99.

¹⁰⁸⁸ Там само. Арк. 96, 103, 105.

¹⁰⁸⁹ Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1929–1932 р. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 124.

¹⁰⁹⁰ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 44–45.

¹⁰⁹¹ Свешніков І. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. Київ, 1974. С. 61

У 1933 р. на запрошення Володимира Кобільника Ярослав Пастернак проводив польові роботи неподалік Самбора, де розкопав під час літніх канікул три могили: одна з них досліджена на громадській толоці, а дві – в ур. Війтова Гора¹⁰⁹². Короткий анований звіт консерваторові не забарився, археолог писав: «... з приємністю повідомляю, що під час цьогорічних канікул (липень–серпень) я розкопав в Кульчицях коло Самбора три доісторичні могили з шнуровою керамікою і досліджував культурний шар на городищі там же. Отримані з однієї могили і з городища знахідки є в музеї “Бойківщина” в Самборі, а з двох могил в нашому музеї»¹⁰⁹³. Документ датовано 28 серпня 1933 р. Про ці розкопки збереглися замітки і на сторінках преси, зокрема детальний опис одного з досліджених поховань. «Самого небіжчика роз’їли теж гумусові кислоти, так що лишилися тільки його посмертні дари: кремінний ніжик, пугар з шнуровим орнаментом кругом шиї та частина більшої двоухої форми від дна. Це, мабуть, знову слід ощадности супроти небіжчика, якому може казали – мабуть, уже все одно, чи дадуть йому до гробу їсти в цілому горщику чи лише в черепку», – писав Я. Пастернак в статті «Доісторичні Кульчиці»¹⁰⁹⁴. Також збереглося шість негативів на склі, на яких зафіксовано процес археологічних розкопок, знахідки та місцевість, де проводилися роботи¹⁰⁹⁵.

Труднощі, з якими доводилося стикатися Я. Пастернакові, можна простежити на прикладі польових досліджень 3–4 жовтня 1933 р., які той проводив зі слухачами Богословської академії на поселенні та могильнику липицької культури в Заліссі поблизу Бібрки (рис. В. 39–40). Ярослав Пастернак одразу привернув увагу коменданта місцевої поліції, який написав дуже детальне донесення Бібрському старості С. Бернатовичу, де зазначав, що «дня 3.10.1933 проводив в селі Заліссі професор археології зі Львова Юзеф»¹⁰⁹⁶ Пастернак зі Львова дослідження каміння спаленого вулканом на землях Теодора Шведа сина Антона і Івана Яремка сина Василя. Він відкопав два

¹⁰⁹² Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 7. Р. 6. С. 2.

¹⁰⁹³ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 120.

¹⁰⁹⁴ Пастернак Я. Доісторичні Кульчиці. *Діло*. Ч. 221. 24.08.1933.

¹⁰⁹⁵ НА ВА ІУ НАНУ. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака.

¹⁰⁹⁶ Тут представник поліції неправильно подав ім'я археолога.

горщики старого походження, які мають мати історичне значення, які забрав до Львова. Пастернак обіцяв повернутися за Залісець з метою дальших пошуків. Згадуваний мав дозвіл від Воєводського уряду на проведення досліджень на цілій території Львівського воєводства. Дозвіл дійсний до грудня 1934 р»¹⁰⁹⁷.

Не дивно, що працюючи в Музеї НТШ, яке на той час було єдиною української науковою установою, Я. Пастернак змушений був реагувати на інформацію про відкриття пам'яток, що надходила із сіл Галичини і негайно виїжджати в терен¹⁰⁹⁸, щоб не втратити для науки пам'ятку, бо траплялися випадки, коли, не дочекавшись нікого «з музею», місцеві мешканці самі її розкопували, тим самим руйнуючи. Зафіксовано випадок у с. Пилипи на Станіславівщині, коли за самовільні розкопки могили на своєму полі місцевого мешканця було ув'язнено. Ярослав Пастернак усвідомлював, наскільки важливе порозуміння з простими людьми, тому при розкопках пояснював значення кожної знахідки, що справляло позитивне враження на робітників та об'єднувало навколо нього і досліджень усіх мешканців села¹⁰⁹⁹.

У 1934 р. Я. Пастернак нарешті розпочав масштабні польові дослідження давнього Галича в межах сучасного с. Крилос, які тривали майже 10 років. Роботи остаточно розв'язали столітню проблему локалізації столичного Галича завдяки епохальному відкриттю фундаментів головної святині князівства – Успенського собору. «Мої перші розкопи в 1934 р. були досить короткі. Залишаючи розшуки самого собору на час після ознайомлення з загальним культурно-історичним підложжям давньої столиці, провів я тоді тільки пробні розкопи в двох місцях»¹¹⁰⁰. У звіті консерваторові занотовано коротко: «... в часі 11–19.08 проводив теренові дослідження на городищі в Крилосі Станіславівського повіту» (рис. В. 24)¹¹⁰¹.

¹⁰⁹⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 121.

¹⁰⁹⁸ Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 4. С. 72.

¹⁰⁹⁹ Кобринський В. Важні викопалини в Коломийщині. *Діло*. Ч. 209. 17.09.1936. С. 5.

¹¹⁰⁰ Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). С. 72.

¹¹⁰¹ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 82.

Доволі несподіваним, з огляду на велику кількість перешкод із боку влади, є той факт, що в січні 1935 р. Воєводський уряд запросив Я. Пастернака на посаду члена-кореспондента «Окружної Консерваторської комісії для трьох східньо-галицьких воєводств»¹¹⁰².

У 1935 р. Я. Пастернак продовжив роботи у Крилосі і розкопав дві Мадярські могили в ур. Діброва¹¹⁰³, які, за його твердженням, «є першими досі в Галичині пам'ятками старих літописних угрів та першим слідом їх переходу на переломі IX–X століття з Київщини через Подністров'я й територію старого Галича в сторону Карпат»¹¹⁰⁴. Результати цих досліджень у травні 1936 р. він апробував у Будапешті, виголосивши в Державному археологічному музеї «ілюстрований світлинами доклад про розкопані ним торік у Крилосі дві старомадярські “золоті” могили із X ст.»¹¹⁰⁵.

Доволі результативним у дослідженнях Крилоса був 1936 р. Тоді Я. Пастернак натрапив на фундаменти Успенського собору й одразу був упевнений у тому, із чим має справу. Попередня інформація про результати польового сезону з'явилася на сторінках «Діла»¹¹⁰⁶.

У січні 1937 р. Я. Пастернак просив продовжити дозвіл на поточний рік. Польовий сезон 1937 р. на терені княжого Галича тривав півтора місяця. Головним його завданням було дослідити фундаменти Успенського собору, з чим він успішно впорався і цим поставив крапку в питанні локалізації літописного Галича (рис. В. 27–30). Тоді ж під поверхнею підлоги виявив кам'яний монолітний саркофаг (рис. В. 33) з останками чоловічого скелета і поховання молодої жінки із золотим чільцем. Ці відкриття стали справжньою сенсацією (рис. В. 31–32). З'явилася низка публікацій на сторінках газет. 4 серпня 1937 р. на шпальтах «Діла» опубліковано повідомлення «Митрополича катедра княжого Галича віднайдена». В її основі лежав лист від Я. Пастернака,

¹¹⁰² Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.1.1935–25.XII.1937. Львів, 1937. Ч. 73. С. 100.

¹¹⁰³ Pasternak J. Moje badania terenowe w 1935 r. *Z Otchłani Wieków*. 1936. R. 11. Z. 10–11. S. 132.

¹¹⁰⁴ Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні досліді у 1850–1943 рр.). Івано-Франківськ, 1998. С. 78.

¹¹⁰⁵ Старомадярські могили в Крилосі. *Діло*. Ч. 114. 24.05.1936. С. 7.

¹¹⁰⁶ Пастернак Я. Княжими слідами. *Діло*. Ч. 181. 13.08.1936. С. 5–6.

який стверджував, що «мені справді пощастило найти остаточно довго пошукувану найбільшу святість, а водночас найбільшу святиню Галицько-Волинської держави – митрополичу катедру княжого Галича (тепер – Крилоса), побудовану князем Ярославом Осмомислом у пол. XII ст.»¹¹⁰⁷.

До Крилоса розпочалося справжнє паломництво (рис. В. 35). Чудовий спогад про ці дні залишила письменниця Катря Гриневичева, яка мала особисті контакти з Ярославом Пастернаком й одного дня, як і сотні інших відвідувачів, прибула до Крилоса разом із братом: «Повідомлений д-р Пастернак спішить на зустріч (він знайомий з братом з часів цуцилівських розкопів) – його лице сяє успіхом. Він пояснює невтомно все гідне завваги від перших хвилин своїх тут зусиль. Глибоченні ями, де дрімають фундаменти собору, дишуть імпонуючою міццю ... аж тепер господар дому вказує на дорогий клейнот розкопів. Це темний як брунатний алябастр череп молоденької княжни в золотім чільці ... Череп із золотим чільцем, з візантійським узором, що самотужки вінчає чоло, є живим твором великого, що задаровує себе нащадкам. Зворушує видний у щічці здоровий, міцний зуб мудрости. Він втулений ще цупко до середини, – смерть перебила»¹¹⁰⁸.

Такий ажітаж навколо княжого Галича і Я. Пастернака привернув увагу поліції, і 22 серпня 1937 р. «в зв'язку з націоналістичною пропагандою, пов'язаною з розкопками в Крилосі» на місце прибув начальник слідчого відділу Станиславівського воєводства, який у звіті про цей візит зазначав, що присутніх було близько 3 000 і для них д-р Ярослав Хмілевський виголосив доповідь на тему «розкопок, які походять з XIII ст. і доводять існування в тому часі української держави»¹¹⁰⁹.

Галич став місцем паломництва українців з усієї Галичини, адже знахідки з Крилоса виступали переконливим доказом української належності Галичини (рис. В. 33, 36). Як влучно відзначив історик Роман Голик: «Так археологія ставала не лише спеціальною дисципліною, але й ідеологічним елементом

¹¹⁰⁷ Митрополича катедра княжого Галича віднайдена. *Діло*. Ч. 169. 4.08.1937. С. 7.

¹¹⁰⁸ Гриневичева К. Над яром Мозолевого потока. *Діло*. Ч. 201. 12.09.1937. С. 3–4.

¹¹⁰⁹ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Спр. 420. Арк. 10, 19.

ширшого українського національного проекту»¹¹¹⁰. Ці події навколо Галича спричинилися до того, що Я. Пастернаку дозвіл на польові археологічні роботи на теренах трьох воєводств заходу України видавали знову з усією прискіпливістю.

У 1937 р. Я. Пастернак отримав відмову на розкопки на території Тернопільського воєводства. Однак незначні за масштабами дослідження у Терєбовлі вчений провів 19–26 вересня, «і розкрив при цьому високо на горбі кам'яні фундаменти дерев'яної церкви св. П'ятниці з XIV ст. та кілька надгробних плит з датованими написами. В іншому місці розкопав тілопальну могилу т. зв. “нордійської культури” з кінця кам'яної доби та просліджував просторе селище народу “мальованої кераміки” з початку бронзової доби (к. 2000 до Хр.)»¹¹¹¹. Він виявив фундаменти колишньої василіанської церкви Святої Параскеви-П'ятниці XVI–XVII ст., під якими віднайшов енкалпійон XI–XII ст. та уламки глиняного посуду того ж часу. Про ці роботи Я. Пастернак звітував консерватору і відзначав, що всі знахідки зберігаються у Музеї НТШ¹¹¹².

У наступні роки ситуація була аналогічна: Я. Пастернак одержав своє законне право на професійну діяльність, однак змушений був докладати для цього чимало зусиль і супроводжувати кожен виїзд у поле численними звітами. У 1938 р. він звітував перед консерватором З. Горнунгом щодо робіт у Крилосі (26.06–03.09), де розкопав фундаменти Успенського собору і проводив роботи на Золотому Тоці. Звідти 4 вересня подався в с. Бринь, де впродовж двох днів розкопував пізньоримські тілопальні поховання¹¹¹³. Розкопки 1938 р. у Крилосі відбувалися за фінансової підтримки митрополита Шептицького, а роботи на Золотому Тоці фінансувало Товариство прихильників Музею НТШ¹¹¹⁴. З розвідок у Крилосі збереглося чимало фотографій окремих знахідок. Цікаві вони й тим, що містять шифри Я. Пастернака (рис. В. 36)¹¹¹⁵.

¹¹¹⁰ Голик Р. Археологія галицької археології: наука, ментальність та суспільні стереотипи в світлі історії культури. *МДАПВ*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 433.

¹¹¹¹ Археологічні дослідження у Терєбовлі. *Діло*. Ч. 213. 29.09.1937. С. 3.

¹¹¹² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. Арк. 32.

¹¹¹³ Там само. Ч. 7. Арк. 91.

¹¹¹⁴ С. Г. Дальші археологічні розкопки в княжому Галичі. *Діло*. Ч. 152. 15.07.1938. С. 3.

¹¹¹⁵ Негативи на склі з розкопок Я. Пастернака у Крилосі та Белзі зберігаються в НА ІА НАН України (Ф. 57).

Окрім Я. Пастернака, дозвіл на проведення археологічних досліджень на теренах заходу України брав Ю. Полянський. Цей дослідник більше відомий у середовищі геологів і географів, однак його внесок в археологію також доволі помітний. Із документів, що збереглися у фонді «Консерваторський уряд Львівського воєводства», можна переконатися, що археологія в 1930-х роках відійшла на задній план у його наукових зацікавленнях. Збереглося, фактично, по одному прохання про надання дозволу і самі дозволи. Жодного звіту, спроб взяти дозвіл на наступні дослідження чи результатів польових робіт за цей час немає. Коротку інформацію, яка засвідчує, що Ю. Полянський мав стосунок до археології у 30-х роках ХХ ст. подав Т. Сулімірський у звіті, опублікованому на сторінках часопису «*Z otchłani wieków*». З нього видно, що 1934 р. Ю. Полянський відкрив і частково дослідив низку палеолітичних пам'яток на Поділлі, зокрема «Касперівці пов. Заліщики – стоянку раннього палеоліту... Новосілка Костюкова пов. Заліщики – стоянку пізнього палеоліту, дуже бідну. Багато кісток, відсутні крем'яні вироби. Більче Злоте пов. Борщів – стоянка середнього ориньяку»¹¹¹⁶. Треба зазначити, що на стоянках Касперівці та Новосілка-Костюкова дослідження проводили і в попередні роки. З цього приводу Юрій Полянський написав колезі-археологу Стефанові Круковському доволі розгорнутого листа, датованого 10 грудня 1928 р. Із цього документа можна припустити, що після ліквідації Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток, при якому С. Круковський був консерватором, йому ще деякий час вдавалося залагоджувати справи розкопок і знаходити на них кошти. «Маю честь зарепортувати, що цього року на канікулах розкопав, дякуючи субвенції, яку ласкавий Пан здобув для мене в Міністерстві – пізньомустьєрську стоянку в Касперівцях (повіт Заліщики)», – писав Ю. Полянський¹¹¹⁷.

¹¹¹⁶ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 21.

¹¹¹⁷ РМА (Dział dokumentacji naukowej). Nr. inw. 6205. List J. Polańskiego do S. Krukowskiego z dnia 10.XII.1928.

Сучасні дослідники вважають Касперівці однією з найцікавіших пам'яток середнього палеоліту у Східній Європі¹¹¹⁸.

З огляду на те, що фонд «Управління консервації» доволі добре укомплектований і збереглися звітні документи, можна припустити, що Ю. Полянський натрапив на археологічні пам'ятки під час геологічних відряджень, для яких дозволи не були необхідні, а потім інформацію про нововідкриті місцезнаходження передавав археологам, і вже вони продовжували їхнє вивчення. Низка таких згадок залишилася в нотатках Т. Сулімірського й інших дослідників.

Підбиваючи підсумки археологічної діяльності НТШ у контексті пам'яткоохоронного законодавства після реформи 1928 р., і зокрема Я. Пастернака в 1928–1939 рр., відзначу, що перешкоди і заборони влади не дали реалізувати всіх задумів. Так, у 1936–1937 рр. тривали розкопки в Давидгородку на Поліссі. Це – важлива пам'ятка, яку дослідники пов'язують із Давидом Ігоровичем. Ярослав Пастернак намагався отримати дозвіл на ці роботи, «однак на перешкоді цьому стоїть брак покищо дозволу для мене на такі дослідження в терені поза трьома східно-галицькими воєвідствами»¹¹¹⁹. Очевидно, що дослідження на цій пам'ятці повинні були провести українські археологи, однак через відсутність дозволів їх проводив Р. Якімович¹¹²⁰. У колекції НТШ з них збереглося чотири фото, які подарував суддя Володимир Іванець 1938 р.¹¹²¹. Три з них зберігається в архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича (рис. Д. 23)¹¹²².

Незважаючи на такі перешкоди влади, 1930-ті роки були надзвичайно успішними і плідними для археології у НТШ. Дозволи, різні дописи, заборони, звіти про дослідження дають змогу побачити, як виглядало професійне життя

¹¹¹⁸ Ситник О., Томенюк О. Юрій Полянський та Стефан Круковський – геологічно-палеолітичний тандем. *АДЛУ*. Львів, 2010. Вип. 13. С. 13.

¹¹¹⁹ Пастернак Я. Давидгородецькі князі. *Діло*. Ч. 293. 30.12.1936. С. 4.

¹¹²⁰ Незвичайні розкопки в Давидгородку. *Українські вісти*. Ч. 99. 8.05.1937. С. 3; Княжі могили в Давидгородку. *Українські вісти*. Ч. 116. 28.05.1937. С. 3; Ще про Давидгородок. *Українські вісти*. Ч. 228. 15.10.1937. С. 4.

¹¹²¹ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарні книги Музею НТШ. Ч. 9. Інв. н. 28803/1, 28803/2, 28803/3, 28803/4. Арк. 132.

¹¹²² НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака. 28803/1, 28803/2, 28803/4.

українських археологів у міжвоєнний період. Із кількох цитат, наведених у тексті, можна вкотре переконатися, що, незважаючи на задекларовані тези про відокремленість науки (в цьому випадку археології) від політики, на практиці було по-іншому. Відрадно, що, незалежно від офіційної політики, у більшості випадків дослідники були солідарними, і свідчення цього – стосунки в археологічному середовищі, яким не стали на заваді міжетнічні суперечки – на першому місці стояли наукові інтереси.

5.4.2. Університетська археологія міжвоєнного Львова крізь призму пам'яткоохоронного законодавства

Суттєво відрізнялася ситуація з дозвільною документацією на археологічні дослідження, порівняно з НТШ, у Львівському університеті. Документи, що збереглися у фонді 26 відділу рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника, переконливо засвідчують, що археологи університету користувалися певними привілеями, мали «розв'язані руки» для професійної діяльності, щобільше, фактично виконували роль консерваторського уряду для охорони доісторичних пам'яток. Округовий консерватор З. Горнунг покладався на фаховість археологів і не ініціював зайвих перевірок¹¹²³. Навпаки, про нововідкриті пам'ятки інформацію надсилали паралельно до консерваторського уряду та Львівського університету.

У міжвоєнний період на гуманітарному факультеті Львівського університету існувало дві археологічні кафедри й обидві мали право на проведення археологічних досліджень на території Галичини і Західної Волині.

З огляду на те, що наукові працівники кафедр класичної та доісторичної археології були у привілейованому становищі, про їхні охоронні роботи збереглося значно менше документів, адже вони далеко не завжди просили дозволу чи здавали звіт. Щоправда, іноді в листі консерваторові був припис, що звіт у додатку, однак останні не збереглися¹¹²⁴. А випадки інформування місцевої поліцію чи повітових чиновників про ті чи ті роботи зовсім відсутні.

¹¹²³ Wrabec J. Zbigniew Hornung (1903–1981). *Rocznik Historii Sztuki*. Warszawa, 2011. Т. 34. S. 114.

¹¹²⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. Арк. 7.

Отримання дозволів для вчених університету було радше формальністю. На археологічних кафедрах навчалося і працювало кілька українців, зокрема М. Смішко, І. Старчук, М. Клапчук. Їхня співпраця із владою для отримання дозволів на польові роботи іноді наштовхувалися на труднощі.

Якщо українські археологи НТШ буквально випрошували дозвіл на право займатися археологією і постійно перебували під пильним наглядом, то університетські навпаки – могли без особливих бюрократичних перешкод виїжджати на пам'ятки, тісно співпрацювали з консерваторськими службами, їх повідомляли про знахідки і вони відповідно до своїх наукових інтересів мали змогу робити виїзди й їх обстежувати. Навіть студент університету мав змогу проводити самостійні польові дослідження, якщо його підтримував професор.

Такий стан справ ще до реформи 1928 р. спричинив невдоволення консерватора Львівського округу Б. Януша, який зазначав, що університетські археологи мали неписані переваги й могли собі дозволити навіть без погодження з консерватором проводити польові роботи. Наступними роками викладачі університету часто користувалися таким правом і висилали кращих студентів на розкопки самостійно. Приклад – М. Смішко, Й. Вогель, М. Клапчук, дозволи яких залишилися серед архівних документів¹¹²⁵.

Після ліквідації Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток і проведення консерваторської реформи 1928 р. неофіційну відповідальність за охорону пам'яток поклали на кафедру праісторії Львівського університету і безпосередньо на її керівника Л. Козловського. Із переходом на державні посади цей привілей мав його наступник Т. Сулімірський.

Кафедра праісторії Університету Яна Казимира тісно співпрацювала з консерватором і фактично виконувала роль консерваторського уряду. Підтвердження цього є у звіті Т. Сулімірського за 1935 р., який у час перебування на державних посадах Л. Козловського виконував обов'язки завідувача кафедри: «Дільниця наша, на жаль, не має давно консерваторського уряду для охорони археологічних пам'яток, ані також постійного делегата

¹¹²⁵ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1–6.

Державного Археологічного музею, який би на місці виконував функції. Охороною пам'яток займається Кафедра праісторії університету Я. К. в погодженні з консерватором пам'яток мистецтва др. Зб. Горнунгом. Кілька років виїжджаємо в терен як делегати консерватора, рятуючи для науки пам'ятки, які перебувають під найбільшою загрозою»¹¹²⁶. Підтверджують привілейоване становище праісториків університету повідомлення з різних місцевостей про випадково виявлені археологічні пам'ятки і необхідність їх дослідження, адресовані кафедрі праісторії¹¹²⁷. У січні 1935 р. львівський воєвода Владислав Беліна-Пражмовський з подання Округової консерваторської комісії призначив Тадеуша Сулімірського членом-кореспондентом Львівського, Станиславівського і Тернопільського воєводств¹¹²⁸. Відстежуючи дозволи на розкопки, варто звернути увагу на те, що Т. Сулімірський здавав короткі звіти про виїзди, отримувач фінансування, однак не просив дозволів на ці роботи, хоча інші працівники кафедри такі отримували¹¹²⁹.

Серед представників кафедри праісторії одним із перших дозвіл на польові роботи отримав М. Смішко, який на 1928 р. був ще студентом. У дозвільному документі зазначена назва місцевості – «у Руднику й околиці»¹¹³⁰ (рис. Д. 24). Жодних нотаток про роботи не збереглося ні серед звітної консерваторської документації, ні у приватному архіві дослідника, тому сказати щось більше неможливо.

Маркіян Смішко на початку квітня 1932 р. одержав посаду асистента на кафедрі праісторії Львівського університету¹¹³¹, йому видавали дозвіл на 5 років для дослідження усіх воєводств заходу України (рис. Д. 25)¹¹³². Не останню роль у цьому відіграло й те, що до нього дуже прихильно ставився і директор

¹¹²⁶ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 27.

¹¹²⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 85.

¹¹²⁸ Rojek W. W służbie Polski i nauki. Tadeusz Sulimirski (1898–1983). *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego* / Red. Jan Chochorowski. Kraków, 2004. S. 34.

¹¹²⁹ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 52, 55.

¹¹³⁰ Там само. Спр. 17. Ч. 2. Арк. 385.

¹¹³¹ Kronika. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1932. R. 7. Z. 2–3. S. 49.

¹¹³² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 52, 55.

Державного археологічного музею у Варшаві Р. Якімовіч. Маркіян Смішко мав змогу безперешкодно проводити дослідження на пам'ятках, які передовсім входили до сфери його наукових зацікавлень. Варто згадати пам'ятки в Малих Грибовичах на Львівщині, Стопчатові, Трачі й Буківні на Станиславівщині.

У 1932 р., незважаючи на мізерне фінансування, працівники кафедри праісторії провели низку польових досліджень. За підтримки воєводського фонду для безробітних у Львові відбулося дослідження курганів у с. Колпець поблизу Дрогобича. Роботи вели Т. Сулімірський і М. Смішко. Досліджено 10 курганів зі скорченими похованнями та шнуровою керамікою. Сокирки дали змогу датувати їх ранньонеолітичним часом. Тадеуш Сулімірський розкопав два неолітичні кургани в Дашаві (повіт Стрий) та один у Кульчицях Шляхетських (повіт Самбір)¹¹³³ (рис. Д. 26). У його нотатках збереглися фото і креслення трьох курганів із Кульчиць із позначкою «Розкопки ТС в 1932 р.»¹¹³⁴.

У більшості випадків археологічні роботи з державної/воєводської казни не фінансувалися, однак зафіксовані й інші, що засвідчують привілейоване становище університету. Частина робіт відбувалася за підтримки консерваторської служби. Кошти виділяли воєводство, консерватор або Державний археологічний музей у Варшаві. Так, у жовтні 1929 р. Т. Сулімірський отримав від Державного археологічного музею у Варшаві фінансування і проводив розкопки частини великого могильника у Висоцьку на Львівщині. Цей могильник відкрив, але не розкопав І. Шараневич, який досліджував подібну пам'ятку в с. Чехи¹¹³⁵. Всього, за нумерацією Т. Сулімірського, на площі близько 250 м² розкрито 133 поховання. Загалом, археолог у 1929 р. розкопав менше 1/5 площі могильника.

У розкопках Т. Сулімірського брав участь абсолювент антропології Університету Яна Казимира С. Чортковер, який працював з остеологічними матеріалами, однак результати досліджень не опубліковані. Такий підхід до

¹¹³³ Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 1–2. S. 24.

¹¹³⁴ Archiwum MAK. SP 33/9.

¹¹³⁵ Sulimirski T. Cmentarzysko w Wysocku, powiecie brodzkim (Małopolska Wschodnia). *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 2. S. 22–23.

організації роботи свідчив про те, що львівські дослідники в міжвоєнний період застосовували міждисциплінарні методи.

До польових досліджень кафедри праісторії Львівського університету широко залучали студентів, що служило їм доброю практикою. Для прикладу, Т. Сулімірський 30 квітня – 6 травня 1931 р. за фінансової підтримки Регіональної виставки в Тернополі проводив розкопки у Збараському повіті («Доісторичні цвинтариська» в Чагарях Старозбараських, Романове Село та середньовічний цвинтар у Грицівцях). Тадеуш Сулімірський не просто залучив до робіт студентку Гелену Цегак, а й дозволив опублікувати результати досліджень у Чагарях і Романовому Селі¹¹³⁶. Ця праця вийшла завдяки підтримці Студентського гуртка антропологічних наук Університету Яна Казимира. Матеріали з розкопок в Романовому Селі збереглись у колекції негативів на склі (рис. Д. 27).

Із Т. Сулімірським також співпрацювала Ю. Вогель, яка навчалася на кафедрі праісторії в 1930–1934 рр. За коротку наукову кар'єру вона встигла одержати дозвіл на розкопки і провести самостійні археологічні дослідження в Новосілці та Грабнику Скалатського повіту на Тернопільщині 1933 р. Загальне керівництво роботами здійснював Т. Сулімірський¹¹³⁷. У 1934 р. вона захистила магістерську роботу, присвячену сокиркам культури шнурової кераміки з Галичини, була учасницею студентських з'їздів у Львові та Вільно.

Упродовж серпня 1933 р. Т. Сулімірський здійснив т. зв. консерваторський об'їзд низки пам'яток на території Тернопільського та Станіславівського воєводств, під час яких обстежив 10 місцезнаходжень. Було розкопано два неолітичні кургани у Стратині Рогатинського повіту, артефакти з яких передано Інституту праісторії Університету Яна Казимира¹¹³⁸. Варто зазначити, що до нього в цей час передавали і знахідки, випадково виявлені на теренах заходу України або розкопані нефахівцями. Свідчення – лист Т. Сулімірського до

¹¹³⁶ Cehak-Hońubowiczowa H. Próbnе wykopaliska w powiecie Zbaraskim. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 59–70

¹¹³⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1 (без номера аркуша між 80 і 81).

¹¹³⁸ Там само. Арк. 82.

консерваторства, яким археолог підтверджував, що отримав кілька сокирок і крем'яні вироби з Лотатник Стрийського повіту (рис. Д. 28–29)¹¹³⁹.

Під час консерваторського об'їзду 1933 р. Т. Сулімірський виявив археологічну пам'ятку в Почапах Золочівського повіту і у звіті вказав: «... на пісковій видмі знаходиться доісторичне поселення і могильник з часів бл. 2000–1500 до Хр. З огляду на те, що видма щораз більше покривається лісом, дуже терміновим є дослідження пам'яток і слідів проживання людини ще до лісонасадження»¹¹⁴⁰. Серед документів Державного археологічного музею у Варшаві збереглися повідомлення про те, що в Почапах відбувається планове насадження лісу і власне там дуже часто трапляються фрагменти урн та інші археологічні знахідки. Аби врятувати від нищення пам'ятку, лісництво теж пропонувало провести дослідження¹¹⁴¹. Все це відбувалося за участю Золочівської повітової ради, яка зобов'язалася їх профінансувати. Кошти мали виплатити Золочівському відділу Подільського туристично-краєзнавчого товариства, яке займалося дослідженням у Почапах. Товариство в цій справі звернулося до кафедри праісторії Львівського університету, зокрема до доц. Т. Сулімірського¹¹⁴². У документі від 11 травня 1934 р. зазначено, що з повітового бюджету Золочева не вдалося переказати кошти безпосередньо кафедрі праісторії Львівського університету. Розкопки в Почапах проведено у травні 1934 р. Під час досліджень Т. Сулімірський розкопав «рештки хати з висоцькою керамікою, а також знайшов в ній залізну шпильку»¹¹⁴³.

Багатим на пам'яткоохоронні польові роботи був 1934 р. Упродовж травня–червня Т. Сулімірський об'їздив 10 місцевостей і зафіксував стан багатьох археологічних пам'яток. Траплялися випадки, коли він довідувався, що хтось із колег у тій місцевості проводить чи планує найближчим часом проводити розкопки, і вже туди не їхав. Прикладом може бути фрагмент звіту,

¹¹³⁹ Там само. Арк. 85.

¹¹⁴⁰ Там само. Арк. 83.

¹¹⁴¹ РМА (Dział dokumentacji naukowej). L.II-4/129, 25 listopada 1932 r.

¹¹⁴² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 19.

¹¹⁴³ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 23.

де йдеться про розкопки в с. Перерісль Надвірнянського повіту: «... довідався, що в найближчому часі має туди їхати для проведення археологічних досліджень др. Я. Пастернак, дир. Муз. Шевченка у Львові, на місце вже я не поїхав. Дослідження ці звичайно відбулися»¹¹⁴⁴.

У звіті консерваторові за польовий сезон 1934 р. Т. Сулімірський дає перелік із 13 пам'яток. У документі зазначено, що це пункти, на яких він здійснював консерваторський нагляд, та одночасно вказано, що ці пам'ятки розкопували фахівці кафедри праісторії Університету Яна Казимира¹¹⁴⁵.

Кафедра праісторії Львівського університету постійно спілкувалася з консерваторським урядом на тему нововиявлених пам'яток і їхнього належного збереження. До прикладу, у с. Корнич Коломийського повіту на приватному орному полі в 1934 р. зафіксовано пам'ятку трипільської культури, цікаву насамперед своїм розташуванням безпосередньо в підніжжі Карпат. Тадеуш Сулімірський листом від 20 червня 1934 р. звернувся до воєводського уряду, щоб залагодити питання її збереження (рис. Д. 30)¹¹⁴⁶.

Також вчений подав інформацію про розкопки двох збережених курганів у с. Дебеславці Коломийського повіту на Станиславівщині¹¹⁴⁷. Ще чотири кургани розкопав у с. Корнич, про які писав: «... щоб врятувати перед остаточним знищенням розкопав там кілька могил. Решті впродовж цього року не грозить жодна небезпека»¹¹⁴⁸.

У 1934 р. Т. Сулімірський розкопав могильник із п'яти курганів культури карпатських курганів у с. Ганнів Коломийського повіту на Станиславівщині¹¹⁴⁹. У консерваторському звіті про них дослідник згадує коротко: «... розкопав 5 могил римського часу»¹¹⁵⁰. Результати досліджень опублікував М. Смішко. Він також зберіг цікаві фотоматеріали, які демонструють тодішню методику

¹¹⁴⁴ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 8.

¹¹⁴⁵ Там само. Арк. 10.

¹¹⁴⁶ Там само. Арк. 15.

¹¹⁴⁷ Там само. Арк. 8–9.

¹¹⁴⁸ Там само. Арк. 8.

¹¹⁴⁹ Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери. Київ, 1960. С. 12.

¹¹⁵⁰ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 10.

вивчення курганних пам'яток Т. Сулімірського¹¹⁵¹. Знахідки з розкопок зберігалися в кабінеті-музеї при кафедрі праісторії університету (рис. Д. 30).

Доволі часто про випадкові знахідки артефактів інформували повітові старости. На такі повідомлення реакція була практично миттєвою – археологи виїжджали на пам'ятку. Так, староста Борщівського повіту 14 червня 1934 р. вказав на відкриття печери з доісторичними знахідками в с. Королівка Борщівського повіту. Одночасно про це з'явилася інформація на сторінках преси, де було зазначено, що виявлено «дві глиняні урни, бронзовий браслет, старий перстень і сокирка... Перші дослідження вказують, що предмети походять з римського часу»¹¹⁵². Виїхавши на місце, Т. Сулімірський встановив, що печеру впродовж XII–XIV ст. використовували як місце для захоронення покійників, «пробні розкопки не дали жодних нових знахідок, окрім кісток. Знайдені відкривачами гроту посудини, металеву сокирку і бронзові браслети забрав до колекції кафедри праісторії Університету Я. К.»¹¹⁵³.

Також 1934 р. Т. Сулімірський досліджував один із ранніх могильників висоцької культури біля с. Гончарівка Золочівського повіту, де розкопав інгумаційне поховання, інвентар якого складався з посуду і прикрас¹¹⁵⁴.

На 1934 р. припадає початок досліджень на епонімній пам'ятці комарівської культури біля с. Комарів на Станиславівщині. Упродовж 1934–1936 рр. Т. Сулімірський досліджував тут великий могильник і залишив доволі детальну інформацію щодо цих розкопок¹¹⁵⁵. У 1934 р. роботи проводив спільно з тодішнім директором Покутського музею Юзефом Грабовським, під час яких «розкопано 23 кургани неолітичних і бронзових»¹¹⁵⁶.

Наступного року д-р Ю. Грабовський самостійно проводив розкопки, але під науковим керівництвом Інституту археології Львівського університету. У

¹¹⁵¹ НА ВА ІУ НАНУ. Матеріали М. Смішка.

¹¹⁵² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 57.

¹¹⁵³ Там само. Арк. 9.

¹¹⁵⁴ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 23.

¹¹⁵⁵ Sulimirski T. Cmentarzysko kurhanowe w Komarowie koło Halicza i kultura komarowska. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umijętności*. Kraków, 1936. T. 16. Nr 9. S. 273–277.

¹¹⁵⁶ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 10.

курганах виявлено посуд, прикраси з бурштину, знаряддя з кременю. Останні розкопані кургани дали цікавий тілопальний матеріал¹¹⁵⁷. У 1936 р. Т. Сулімірський продовжував роботи вже без Ю. Грабовського. При цих дослідженнях він мав двох помічників із кафедри праісторії – І. Сібек і К. Журовського. Загалом, за 3 роки досліджено 65 поховань¹¹⁵⁸. Серед виявлених частіше траплялися інгумаційні, однак були і кремаційні. В окремих випадках померлих ховали в наземних могилах, обкладених дубовими колодами, навколо ставили глиняний посуд з їжею і розкидали залишки поховального вогнища, яке було елементом церемонії-тризни чи жертвопринесення. Після цього над похованням насипали курган. А в інших – спалення проводили на місці майбутнього кургану: небіжчика клали на невелике вогнище, ставили довкола горщики з їжею і після спалення насипали над згарищем курган. У таких похованнях виявлено недогорілі кістки¹¹⁵⁹.

Цікаво, що в опублікованій статті у станиславівському часописі «*Złoty szlak*» Т. Сулімірський дуже детально описав дослідницький процес, розписав методику досліджень і наголосив на тому, що після трьох років роботи місцеві робітники вже добре володіли технікою і копали доволі професійно та з великим зацікавленням¹¹⁶⁰. Окрім цього, з розкопок у Комарові збереглася велика кількість світлин¹¹⁶¹ і польових нотаток, які є безцінним джерелом для вивчення історії та методики досліджень у міжвоєнні роки (рис. Д. 32–33).

Після повернення на кафедру праісторії Л. Козловського питанням отримання дозволів на дослідження для археологів університету займався керівник. Так, 1937 р. Л. Козловський надіслав клопотання до львівського воєводи, у якому відзначено, що «у зв'язку з плановими доісторичними дослідженнями в серпні і вересні ц. р. на теренах Карпат і Прикарпаття керівництво кафедри праісторії Університету Яна Казимира у Львові просить

¹¹⁵⁷ W Komarowie pod Haliczem. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 4–5. S. 70.

¹¹⁵⁸ Sulimowski T. Kurhany komarowskie. *Złoty szlak*. 1938. R. 1. Z. 4. S. 26.

¹¹⁵⁹ Ibid.

¹¹⁶⁰ Ibid. S. 29.

¹¹⁶¹ Частина світлин зберігається у фонді Т. Сулімірського в архіві Краківського археологічного музею, інша – на негативах на склі в архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича. Ці фотодокументи вперше опрацьовано і введено до наукового обігу.

дозвіл на вільне пересування, розкопки та фотофіксацію на території Львівського воєводства. Керівником досліджень буде ст. асистент кафедри праісторії У. Я. К. др. М. Смішко»¹¹⁶² (рис. Д. 34). Цього ж року М. Смішко отримав і від консерваторського уряду у Станиславові дозвіл на їх терени терміном на 5 років¹¹⁶³.

Ще один напрям діяльності, який не можна залишити поза увагою, – роботи на місці випадкових знахідок, зокрема скарбів. Приклад – с. Грушка Тлумацького повіту. У листопаді 1935 р. на полі місцевого солтиса Івана Шкромеди виявлено скарб бронзових виробів із 142 предметів. Усі вони були у глиняній посудині. Влада повіту намагалася забезпечити охорону місцевості від любителів легкої наживи. Про знахідку повідомили місцеву поліцію. Воєводський уряд у співпраці з місцевою поліцією поінформував мешканців, що законом самовільні розкопки заборонені, а робітник власника поля Максим Міхал отримав винагороду в розмірі 20 зл.¹¹⁶⁴. Тадуеш Сулімірський на це відрядження від консерваторського уряду отримав 50 зл., які покривали витрати на дорогу (аналізуючи документи консерваторської служби, можу ствердити, що після 1928 р. це був один із небагатьох винятків) (рис. Д. 35)¹¹⁶⁵.

Тадеуш Сулімірський як член-кореспондент консерваторської комісії кілька разів виїжджав на місце віднайдення скарбу, де зафіксував, що його виявлено в ур. Могилки між двома курганами. Його виїзди фінансувалися з державної казни. Крім експедиційної діяльності, Т. Сулімірський турбувався про пам'ятки, які з певних причин не міг розкопувати під час їхнього виявлення. Так, 30 червня 1934 р. він підготував обґрунтоване клопотання до консерваторського уряду при Львівському воєводстві, щоб пам'ятку «культури мальованої кераміки з часів бл. 2000 років до Христа» в Корничу Коломийського повіту на Станиславівщині захистити від нищення і

¹¹⁶² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 51.

¹¹⁶³ Там само. Арк. 52.

¹¹⁶⁴ Там само. Арк. 27.

¹¹⁶⁵ Там само. Арк. 23.

розкопування, зважаючи на те, що вона перебуває на приватному полі й існує загроза її перекопування¹¹⁶⁶.

Варто зазначити, що до археологічних пам'яток здебільша відповідально ставилися повітові старости. Якщо на території повіту траплялися пам'ятки не внесені до реєстру, не досліджені археологами або просто виявлені під час земляних робіт, староста вважав своїм обов'язком повідомити воєводу та консерватора. Серед документів натрапляємо на низку таких. Приклад – лист рогатинського повітового старости д-ра Янецького від 29 квітня 1937 р., який повідомляв, що в місцевості Перенівка Рогатинського повіту ніхто не знає про існування доісторичного кладовища і просить якусь інформацію. Відповідь надійшла в серпні, у ній зазначено, що на місце відправлено фахівця з кафедри праісторії університету для з'ясування ситуації та детального обстеження¹¹⁶⁷.

Окремої уваги заслуговує підхід до питань охорони пам'яток самими археологами. За кожної необхідності вони зверталися до консерватора З. Горнунга із проханням забезпечити збереження пам'ятки, на якій частково проведено дослідження або яка виявлена, однак недосліджена¹¹⁶⁸. Комунікація між кафедрами археології Львівського університету була налагоджена добре. Крім офіційних листів, вони комунікували й безпосередньо на пам'ятках. Цікавою видається і світлина археологів Львівського університету з консерватором З. Горнунгом. На жаль, вона не підписана і важко встановити, з якої нагоди зроблена, але достеменно відомо, що це Львів середини 1930-х років. Світлина перебуває у приватному архіві І. Старчука (рис. Д. 36).

З окремих польових робіт збереглися детальні звіти, які є важливим джерелом для відтворення подій того часу. Так, у квітні 1939 р. консерваторський уряд повідомив кафедру праісторії Львівського університету, що в с. Урмань Бережанського повіту під час земляних робіт відкрито підплатові поховання. 16 квітня керівництво кафедри скерувало туди асистента К. Журовського, який у звіті зафіксував, що обстежив ранньосередньовічне

¹¹⁶⁶ Там само. Ч. 2. Арк. 15.

¹¹⁶⁷ Там само. Ч. 5. Арк. 36.

¹¹⁶⁸ Там само. Ч. 6. Арк. 6.

городище і в «пробному розкопі на городищі натрапив також на підплитові поховання. Поруч з городищем коло лісу на полі “Церквисько” зустрічаються уламки кераміки, які свідчать, що там існувало укріплене поселення»¹¹⁶⁹. Одночасно обстежено сусідню місцевість – Пліхів, де також зафіксовано підплитові поховання і фрагменти ранньосередньовічної кераміки.

Фактично, до початку війни археологи кафедри праісторії намагалися забезпечити збереження доісторичних пам'яток. Вони за кожним повідомленням виїжджали на місце, проводили дослідження, надавали консультації. А ще, тісно співпрацювали з кафедрою класичної археології.

Кафедра класичної археології, яку після смерті Кароля Гадачека очолив Едмунд Булянда (1916–1939), проводила незначні за обсягом польові роботи, що відображено в документах. Як стверджує О. Ситник, керівник кафедри археологічних розкопок не проводив¹¹⁷⁰. Під його очільництвом працювали Казимир Маєвський, Казимир Міхаловський, Єжи Кульчицький, Іван Старчук, Яніна Орошувна, Роман Петеленз-Лукасевіч і позаштатний асистент Володимир Тисс. Пріоритетним напрямом досліджень кафедри було античне мистецтво й історія античних цивілізацій. Археологічні експедиції її працівників – це радше виняток. Деякі збережені документи засвідчують, що археологи-класики Львівського університету долучалися до польових досліджень на теренах Галичини. Доказ – дозволи, які за клопотанням Е. Булянди видавали керівникові кафедри, а також К. Маєвському й І. Старчукові, здебільша без перешкод. Варто звернути увагу, що, незважаючи на те, що І. Старчук був працівником університету, у питаннях отримання дозволів на польові дослідження його національність створювала певні труднощі. Так, на прохання університету видати дозвіл на польовий сезон 1938 р. на дослідження території Тернопільського та Станіславівського воєводств Е. Булянді, К. Маєвському й І. Старчуку перші два одержали його відразу, а щодо І. Старчука начальник суспільно-політичного відділу

¹¹⁶⁹ Там само. Ч. 7. Арк. 64.

¹¹⁷⁰ Ситник О. С. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття... С. 102.

Львівського воєводства З. Харевіч написав дуже неоднозначну характеристику, в якій вказував: «...др. Старчук ... раніше задекларований український націоналіст, сьогодні є з погляду морального і політичного бездоганний і до політики Польської держави лояльний. Однак, в свій час був студентом Українського Таємного університету, після ліквідації якого записався до Університету Яна Казимира. Був він також членом українських націоналістичних студентських організацій...

З огляду на це з боку Відділу не ставиться питання проти надання проф. др. Булянді і доц. др. Маєвському дозволу на проведення археологічних досліджень на території Тернопільського і Станіславівського воєводств, натомість коли йдеться про дозвіл др. Старчуку Івану то питання це залишаю для розгляду і рішення урядів воєводських в Тернополі і Станіславі, не висловлюю одночасно з свого боку застережень в цьому питанні»¹¹⁷¹. Дозвіл на проведення робіт І. Старчук отримав, однак такі неоднозначні коментарі лунали впродовж усього часу його праці в університеті до 1939 р.

Документи засвідчують, що проводилися і спільні експедиції кафедр класичної археології та праісторії. Як приклад наведу розвідкову на Борщівщину, що відбулася в липні 1937 р. Дозвіл на неї одержав асистент кафедри класичної археології К. Маєвський (рис. Д. 37), а до робіт, окрім І. Старчука, залучили асистента кафедри праісторії М. Смішка¹¹⁷². У 1938 р. її результати опублікував К. Маєвський, акцентуючи, що метою їхньої роботи було дослідження курганів і валів на Поділлі. Він також наголошував на ролі класичної археології для вивчення античних імпортованих, яка полягала в їхньому стилістичному аналізі та спробі локалізації майстерні виготовлення¹¹⁷³. З цього виїзду на Борщівщину в архіві І. Старчука залишилися світлини (рис. Г. 9). Кафедра класичної археології з 1932/1933 н. р. мала фотографічну лабораторію, у штаті якої був учитель фотографії Юзеф Світковський. Фотороботи в 1933–

¹¹⁷¹ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 7. Арк. 79.

¹¹⁷² Там само. Ч. 5. Арк. 61.

¹¹⁷³ Majewski K. Badania terenowe Zakładu Archeologii Klasycznej U.J.K. w powiecie borszowskim. *Eos*. T. 39. Lwów, 1938. S. 92–96.

1939 рр. виконував позаштатний асистент магістр філософії та історії Володимир Тисс¹¹⁷⁴. Він працював не лише для потреб кафедри класичної археології та інших інститутів, Університету Яна Казимира, музеїв Львова, а й воєводських консерваторів¹¹⁷⁵. Світлини з виїздів на Борщівщину влітку 1937 р. теж належать авторству В. Тисса. Загалом, польова діяльність не була серед пріоритетних напрямів роботи кафедри класичної археології, тому й не дивно, що інформації про пам'яткоохоронні чи інші дослідження небагато.

При розгляді проблем надання дозволів на археологічні дослідження в 1930-х роках у Галичині увагу привертає кілька дещо незвичних документів. Вони не мають стосунку до Львівського університету та НТШ, однак дуже цікаві для дослідника. Йдеться про дозвіл на роботи в Уричі. Неоднозначність ситуації в тому, що не завжди фахові археологи могли отримати право на польові роботи, а у випадку з пам'яткою Тустань восени 1936 р. дозвіл на розкопки в Уричі просив Маркус Йозенфсберх із Трускавця¹¹⁷⁶. Він надав усі необхідні документи, які підтверджували його фінансову спроможність провести роботи, а також обґрунтування їхньої доцільності, де відзначав, що «характерною ознакою стародавнього будівництва в середземноморських країнах є кам'яна архітектура (цегла, камінь переважали над деревом). Виходить це з того, що південні країни споконвіку були позбавлені лісів. Одночасно з впливом римлян на середню Європу розпочалося кам'яне будівництво, яке дійшло аж до Відня. За зразком цісарства дійшов до Польщі вплив Риму, про що свідчать чисельні знахідки предметів щоденного вжитку. Досі зберігся так званий вал Андріана над Збручем. Одним з замків римських на теренах Польщі є легендарний замок в Уричу»¹¹⁷⁷. Головний консерватор Єжи Ремер не був до кінця впевнений, що дозвіл можна надати. Він вів тривалі

¹¹⁷⁴ Архів ЛНУ. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 588. Арк. 1.

¹¹⁷⁵ Котлобулатова І. Українські фотографії Львова. URL: https://zaxid.net/mi_pamyatayemo_ukrayinski_fotografi_lvova_n1090832

¹¹⁷⁶ Маркус Йозенфсберх був власником комерційного підприємства в нафтовидобувній галузі, що знаходилось у Дрогобичі, за адресою вул. Собеського, 25 (Filozof T. Przemysł naftowy na terenie zachodniej Ukrainy w XX wieku. *Nowa Ukraina*. Kraków–Przemysł, 2013. № 13. S. 97); ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 147.

¹¹⁷⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 148.

перемовини і консультації з Міністерством віровизнань і народної освіти та врешті його видав¹¹⁷⁸. Чи відбулися ці розкопки і які їх результати, – мені відстежити не вдалося. Зазвичай, усі дослідження закінчувалися звітом на ім'я консерватора. У цьому випадку немає більше жодного документа, який би наштовхував на якісь висновки.

Підсумовуючи, зазначу, що археологи Львівського університету після реформи 1928 р. тісно співпрацювали з воєводськими чиновниками і докладали зусиль для збереження пам'яток археології. Вони мали змогу відправляти на пам'ятки фахівців, які займалися досліджуванням періодом. Роботи проводили доволі фахово, більшість результатів опубліковані. Користуючись привілейованим становищем, археологи Львівського університету мали змогу миттєво реагувати на повідомлення про те чи те відкриття, бо їм не доводилося чекати дозволу. Такий стан справ сприяв тому, що в міжвоєнний період археологічна наука у Львівському університеті славилася великою кількістю досліджених пам'яток, до яких археологи повертаюся досі.

5.4.3. Охорона археологічних пам'яток Західної Волині

Після реформи 1928 р. і створення Державного археологічного музею у Варшаві, уповноваженого координувати охорону пам'яток на всій території Польщі, його делегатом на Волині став Олександр Цинкаловський¹¹⁷⁹. Як вказано в його автобіографії: «... від 1928 р. я став на постійну працю в Державному Археологічному Музеї в Варшаві. Одночасно почав студії на Вищій політичній школі політичних наук. У міжчасі Державний Археологічний Музей у порозумінні Міністерством Вищого шкільництва постійно почав делегувати мене на Волинь і Полісся, іноді й на Підляшшя з метою збирати археологічні та історичні пам'ятки»¹¹⁸⁰. Одне з перших важливих доручень О. Цинкаловського – виїзд до Рудки на повідомлення про випадково виявлене

¹¹⁷⁸ Там само. Арк. 146.

¹¹⁷⁹ Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 82.

¹¹⁸⁰ Цит. за: Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Олександр Цинкаловський та праісторія Волині* / ред. Г. Охріменко [та ін.]. Луцьк, 2007. С. 19.

багате поховання: «... висилаю доручення зайнятися тією справою нашому волинському делегату п. Олександру Цинкаловському, який зараз проводить пошуки на теренах Кременецького повіту. ... П. Цинкаловський повинен прибути найближчими днями і прошу о всіляке сприяння для нього в його роботі», – писав Р. Якімовіч до в'їта гміни¹¹⁸¹ (рис. Д. 38). Олександр Цинкаловський як представник Державного археологічного музею у Варшаві в 1929–1939 рр. проводив археологічні дослідження м. Пересопниця¹¹⁸².

У 1934–1938 рр. делегатом Державного археологічного музею у Варшаві на Волині був Юрій Шумовський. Він дослідив кілька неолітичних пам'яток. Матеріали з розкопок намагався передавати до музеїв Львова і залишати в Луцьку¹¹⁸³. Сенсаційним було поховання, відкрите в Мирогощі зі скелетами чоловіка та жінки. Вони лежали у скорченому положенні й навколо був багатий інвентар із шнуровим орнаментом. На відкриття Ю. Шумовського приїжджали подивитися археологи з Вільна, Кракова, Львова, Познані й Варшави¹¹⁸⁴.

Після проведення реформи і створення Державного археологічного музею кращі археологічні знахідки з території Західної Волині потрапляли до Варшави. Яскраве підтвердження – Борочицький скарб, який став експонатом цього музею невдовзі після відкриття (рис. Д. 39).

Консерватором від воєводства від початку 1936 р. був відомий фахівець у галузі архітектури та краєзнавець Збігнєв Ревський (1905–1989). У цьому часі проводилися реставраційні роботи в Луцькому замку. Відрадно, що більшість заходів супроводжувалася археологічними дослідженнями¹¹⁸⁵. Під час цих археологічних робіт були відкриті фундаменти палацу XVI ст. і частина фундаментів церкви Святого Івана Богослова¹¹⁸⁶. Незважаючи на те, що

¹¹⁸¹ Dokumentacja w zbiorach PDN PMA. Teczka Rudka. Pisma l.dz. 466-IX/36 i 471-IX/36 z dnia 6 czerwca 1936 r.

¹¹⁸² Цинкаловський О. Пересопниця. *Наша Батьківщина*. 1937. Ч. 1. С. 16–20.

¹¹⁸³ Скакальська І. Б. Просопографічний портрет українських вчених Західної Волині у першій половині ХХ ст. [Електронний ресурс]. *Історія науки і біографістика*. 2015. № 3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2015_3_13

¹¹⁸⁴ Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності: Монографія. Тернопіль, 2012. С. 101–102.

¹¹⁸⁵ Fitzke J. Cenne odkrycia na zamku Lubarta w Łucku. *Ziemia Wołyńska: Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym*. Łuck, 1939. R. 2. Nr 6–7. S. 103.

¹¹⁸⁶ Малєончук Г., Шваб А. Міжвоєнний Луцьк: суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток (1919–1939 рр.). Луцьк, 2022. С. 143.

консерватор був архітектором, він іноді виїжджав у товаристві праісториків на археологічні пам'ятки. Так, за його участю в с. Холоневичі Луцького повіту в січні 1937 р. зафіксовано п'ять курганів, які потребували обстеження в польовому сезоні 1937 р.¹¹⁸⁷.

На Волині за охороною та збереженням археологічних пам'яток стежило кілька установ, зокрема Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини (1927), Волинське товариство приятелів наук (1935) та Волинський музей, відкритий 1929 р.

На початку 1930-х років Волинське товариство краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини стало фактично загальнопольською організацією у справі охорони культурної спадщини¹¹⁸⁸. У звіті про роботу Волинського музею за 1931 р. зазначено, що працівники Волинського товариства краєзнавців створили картотеку городищ, замчиськ і валів на території Волині¹¹⁸⁹. У 1933 р. воно ввійшло до складу Польського товариства краєзнавців і опіки над пам'ятками минулого, яке діяло з 1906 р. у Варшаві.

Свідчення того, що Волинське товариство приятелів наук діяло під егідою Волинського консерваторського уряду, містить кілька документів. У серпні 1937 р. із власної ініціативи Я. Фітцке був направлений для обстеження городища в Пересопниці. Одночасно дослідження там проводив Габріель Ленчик, делегований Польською академією науки і мистецтв¹¹⁹⁰. Польові роботи академії і товариства на городищі відбулися у травні 1938 р.

Не остання роль в організації пам'яткоохоронної роботи на Волині після реформи 1928 р. належала Волинському музею у Луцьку, який мав у своєму штаті фахових археологів. Вони й виконували польову та камеральну роботу.

¹¹⁸⁷ НА ВА ІУ НАН України. Do Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego. Otdział sztuki. 6 stycznia 1937.

¹¹⁸⁸ Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.). *Краєзнавство*. Київ, 2008. Вип. 1–4. С. 22.

¹¹⁸⁹ ДАВО. Ф. 46. Оп. 8. Спр. 707 (Адміністративний відділ. Звіти про діяльність Волинського краєзнавчого товариства за 1931 р. та програма діяльності на 1932 р.). 8 арк.; детальніше див.: Каша М. Середньовічні замки та фортеці Західної Волині як об'єкти пам'ятко-охоронної діяльності (1920–1930-і рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 784: Держава та армія. Львів, 2014. С. 151.

¹¹⁹⁰ НА ВА ІУ НАН України. Do Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego. Otdział sztuki. L.353/37.

У серпні 1936 р. головним хранителем Волинського музею став Ян Фітцке. Окрім нього, в музеї працювали археологи Зигмунд Леський, Казимир Пшемиський, Якуб Гофман. Усі вони були залучені до виїздів на археологічні пам'ятки з метою проведення рятівних досліджень. На початку діяльності Волинського музею привертають увагу роботи Я. Гофмана. У 1930 р. його відрядили на місце випадково виявленої кам'яної гробниці с. Стадники на Рівненщині. Він оглянув місце знахідки, описав поховальний інвентар, склав звіт про проведену роботу і надіслав його директорові Державного археологічного музею у Варшаві Р. Якімовічу. Такі виїзди продовжувалися і в наступні роки. Наприклад, 1931 р. Я. Гофман обстежив давньоруське городище на г. Святої Трійці в с. Стежок, що поблизу Шумська, а в 1933 р. – у лісі біля с. Бечаль на Рівненщині провів розкопки кургану, який завдяки виявленій кераміці датував XI ст.

Ян Фітцке провів розкопки на низці археологічних пам'яток Волинського воєводства, зокрема в м. Луцьк та його околицях – біля сіл Гнідава¹¹⁹¹, Дворець, Кримне, у с. Городок Луцького повіту та Городку на Рівненщині. У польовому сезоні 1937 р. він згадує про кілька розкопаних середньовічних поховальних пам'яток у Луцьку й околицях¹¹⁹² (рис. Д. 40).

Важливими були дослідження, проведені в жовтні 1937 р. у м. Торчин, де розкопано могильник культури шнурової кераміки. Ці роботи Я. Фітцке проводив за підтримки Волинського товариства приятелів наук¹¹⁹³. Причетним до них був Зигмунд Леський, який залишив короткий звіт про перший виїзд на пам'ятку у квітні 1937 р.¹¹⁹⁴. Результати досліджень також зафіксовано у звіті гуманістичної комісії Волинського товариства приятелів наук про її діяльність упродовж 1935–1937 рр., де відзначено, що інвентар могильника був представлений крем'яними виробами, керамікою, кістяними проколками,

¹¹⁹¹ НА ВА ІУ НАН України. Odkrycie osady z X wieku po Chrystusie na przedmieściu Łucka Hnidawie.

¹¹⁹² Там само. Wczesnohistoryczne kurchany z XI–XII w. po Chr. na Wołyniu.

¹¹⁹³ Там само. Звіти з археологічних розкопів Яна Фітцке на території Волинського воєводства.

¹¹⁹⁴ Там само. Археологічні розкопки Яна Фітцке в Торчині біля Луцька 1937.

мідними кільцями, амулетами з ікла кабана¹¹⁹⁵. Торчинський могильник віднесли до однієї з головних пам'яток стрижівської культури¹¹⁹⁶. Результати робіт археологи не опублікували і не популяризували, за винятком виступу Я. Фітцке на засіданні комісії антропології та праісторії ПАН у Кракові в січні 1938 р.¹¹⁹⁷. Матеріали згодом опублікував В. Засядчук, який використав польові щоденники З. Леського та Я. Фітцке¹¹⁹⁸. Він подав доволі детальний аналіз поховального інвентаря з 19 поховань. Цікаво, що збереглися й оригінальні рисунки з цих розкопок (рис. Д. 41).

Охорона археологічних пам'яток Волині відбувалася синхронно з охороною іншої історико-культурної спадщини: пам'ятками архітектури, пам'ятними місцями, зразками народної творчості. У створеному магістратом Луцька 1926 р. переліку визначних місць серед меморіальних знаків, архітектурних комплексів, різного роду пам'ятників числилися і кургани¹¹⁹⁹.

Для археологічних пам'яток Волині в 1920–1930-х роках ситуація змінилася на краще, порівняно з попереднім періодом. Якщо до 1914 р. на волинських землях не було жодної установи, яка опікувалася археологією, то між світовими війнами ці терени мали свого консерватора, кореспондентів і менш-більш добре налагоджену пам'яткоохоронну мережу. А після реформи 1928 р. опіку над пам'ятками покладено на Волинське товариство приятелів наук та Волинський музей, навколо яких зосередили роботу фахові археологи (О. Цинкаловський, З. Леський, Я. Гофман, Я. Фітцке), що дало результати і наповнило археологічну карту Волині новими даними різних археологічних епох. Матеріали з цих розкопок залишалися у Волинському музеї, потрапляли до Державного археологічного музею у Варшаві, а також окремі експонати О. Цинкаловський передавав до Музею НТШ у Львові.

¹¹⁹⁵ Державний архів Рівненської області. Ф. 160. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 7.

¹¹⁹⁶ Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.). *Краєзнавство*. Київ, 2008. Вип. 1–4. С. 25.

¹¹⁹⁷ НА ВА ІУ НАН України. Засядчук В. Неолітичний Торчинський могильник (Матеріали з археологічних розкопок під Торчином біля Луцька, Волинської обл.) рукопис.

¹¹⁹⁸ Польові щоденники частково втрачені під час війни. НА ВА ІУ НАН України. Засядчук В. Неолітичний Торчинський могильник (Матеріали з археологічних розкопок під Торчином біля Луцька, Волинської обл.) рукопис.

¹¹⁹⁹ ДАВО. Ф. 158. Оп. 1. Спр. 249. Арк. 289.

Висновки до розділу 5

Пам'яткоохоронна робота в Галичині між двома світовими війнами значною мірою ґрунтувалася на організаційних, методичних, методологічних засадах, закладених ще в довоєнний період традиціями, законами та законодавчими актами Австро-Угорської імперії. Відроджена Польська держава не тільки успадкувала всю історико-культурну спадщину приєднаних західноукраїнських земель Галичини та Західної Волині, а й пристосувала свою пам'яткоохоронну діяльність до власних потреб та інтересів. Виняток у межах міжвоєнної Речі Посполитої склала Волинь, де в довоєнний період у складі Російської імперії не було налагодженої пам'яткоохоронної мережі, а після входження до складу Другої Речі Посполитої ці терени отримали свого консерватора, кореспондентів і менш-більш налагоджену пам'яткоохоронну мережу.

Загалом, пам'яткоохоронну роботу в міжвоєнний період можна розділити на два етапи: дореформенний, тобто від входження західноукраїнських земель до Другої Речі Посполитої до прийняття реформи 1928 р. (1919–1928), і пореформенний, що тривав від впровадження реформи до початку Другої світової війни (1928–1939).

Етнокультурний склад населення краю в умовах існування міжвоєнної Польщі сприяв появі в середовищі охоронців і дослідників історико-культурної спадщини представників двох національних гілок – польської та української, які презентували українські й польські наукові, навчальні, культурно-освітні, мистецькі та інші заклади.

Українські й польські археологи в міжвоєнний період тісно співпрацювали та обмінювалися інформацією щодо збереженості пам'яток і випадкових знахідок. Археологи також тісно взаємодіяли з воєводськими чиновниками і докладали чимало зусиль для збереження пам'яток археології.

Серед науково-дослідних установ Галичини та Західної Волині виділялася археологічна робота НТШ, Львівського університету, низки профільних музеїв,

товариств, закладів. Тому археологічні роботи у справі збереження спадщини часто були успішними.

Ставлення влади до українських і польських археологів суттєво відрізнялося. Нерідко щодо українців воно було упередженим та прискіпливим. Зокрема, їм обмежували участь у дослідженнях, блокували видання дозволів на проведення археологічних робіт, створювали різні додаткові вимоги й дописи, періодично проводили контроль діяльності, видавали заборони, прискіпливо вимагали детальної звітності про проведені роботи тощо, однак це не могло стати на заваді розвитку української археології.

Поза тим, законодавство, спрямоване на збереження археологічної спадщини, посприяло тому, що велика кількість пам'яток була досліджена, збережена та введена до наукового обігу. Воно також вберегло від вивезення за кордон артефактів із території Галичини і Західної Волині. Правда, це не стосувалося польських музеїв, тому сьогодні велика кількість знахідок із розкопок, проведених у міжвоєнний період, перебуває в музеях Кракова та Варшави.

РОЗДІЛ 6

МІЖВОЄННА МУЗЕЙНА АРХЕОЛОГІЯ

6.1. Загальний стан музейництва на теренах заходу України

В останні роки доволі часто й гостро піднімається питання долі музейних колекцій, утрачених експонатів, проблеми виникнення та трансформації музеїв і їх окремих відділів. Особливо актуальні вони для Львова, та й загалом для Галичини і Західної Волині першої половини ХХ ст. Адже різні політичні режими, які приходили на зміну один одному, не могли не залишити сліду у житті краю, зокрема й культурному. Особливо це торкнулося львівських музеїв, які славилися тривалою історією та багатими археологічними збірками¹²⁰⁰. Оскільки з ХІХ ст. Львів здобув славу потужного археологічного осередку, який проводив польові дослідження на всій території Галичини, то й музейні колекції наповнювалися доволі стрімко артефактами з розкопок. На початку ХХ ст. львівські музеї стали відомими археологічними інституціями поряд із Львівським університетом і НТШ. Одночасно виникали в маленьких містечках, навколо яких зосереджувалися археологічні дослідження і більшість знахідок осідала там. Долю таких дрібних повітових музейних збірок відстежити важче, оскільки не завжди належно велася документація і музейні предмети передавалися до більших установ.

При дослідженні археологічної діяльності музейних установ Галичини і Західної Волині буде використано термін «музейна археологія». Деякі науковці, зокрема А. Яненко, вживають його для опису польових робіт за участю працівників музеїв¹²⁰¹. Натомість авторка розглядає «музейну археологію» як сукупність усіх видів археологічної діяльності музейних працівників і за участю музеїв, зокрема роботу з археологічними колекціями, поповнення фондів та інвентаризацію, участь музейників у різного роду наукових заходах

¹²⁰⁰ Булик Н. М. Археологічні колекції у музеях Львова (1823–1914). *МДАІВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 407–428; Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014.

¹²⁰¹ Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Київ, 2016. С. 8.

тощо. Звичайно, польові роботи тут теж взяті до уваги і мають першочергове значення.

Аналіз звітів, архівних документів, публікацій у пресі дають підстави стверджувати, що від кінця XIX ст. музейні установи не лише накопичували, зберігали та експонували матеріали, а й зосереджували навколо себе фахових археологів, що працювали на їхній науковий імідж і популяризували результати наукових студій.

Музеї завжди були особливо вразливі до політичної чи соціально-економічної нестабільності. Не стала винятком і перша половина XX ст., коли змінювалися політичні режими і точилися воєнні перипетії, частина музейних цінностей була втрачена назавжди. Інколи навіть губляться сліди, у якій державі вони могли опинитися (приклад – Михалківські скарби, матеріали з дослідження могильника Злота тощо).

У 20-х роках XX ст. формується чітке розуміння, яким має бути музей. Окрім зберігання та експонування, важливе місце відводиться реставрації, інвентаризації і фаховому науковому опрацюванню. У цей час гостро постає питання про те, що в музеї на постійній основі мусить працювати фахівець-музеолог та потрібне відповідне приміщення: «Мусить бути на ту ціль кілька абсолютно сухих, ясних кімнат з відповідним освітленням та ogrіттям зимою, мусять бути відповідно ошклені щільні шафи і габльоги та доконче окрема кімната на консерваційну робітню. Важним постулатом кожного музею є тепер також фотографічна темниця та власний (серед персоналу) фотограф»¹²⁰². Не завжди вдавалося цього досягти, але за допомогою співпраці між установами й особистої комунікації між археологами ця висока планка була досяжною.

У міжвоєнний період мережа музейних установ у різних місцевостях Галичини і Західної Волині набула значного розгалуження. Музеї виникали при товариствах та як окремі приватні збірки, дуже відрізнялися розмірами, кількістю експонатів і діяльністю. Однак усі вони були покликані зберегти та популяризувати історико-культурну спадщину. Закономірно, що з'являлися

¹²⁰² Пастернак Я. Дещо про обласні музеї. *Діло*. Ч. 240. 27.10.1929. С. 2.

українські та польські музеї, дуже часто в одному містечку. Ставлення до них влади не було однаковим.

Діяльність цих культурно-освітніх закладів регламентував тимчасовий закон про музеї, який розробив у квітні 1918 р. Департамент мистецтва Міністерства віросповідань і народної освіти. У проєкті закону було прописано, що музеєм можна вважати «цільово зібрані колекції або музейні збірки усіх видів у природничій або культурній галузі (археологічні, історичні, природничі, етнографічні, мистецькі та промислові тощо), які мають характер інституції публічного блага, та які підтримуються державою, містом, гміною, духовною владою, товариствами або приватними особами»¹²⁰³. І лише 19 вересня 1932 р. на VIII З'їзді Союзу музеїв Польщі, який проходив у Перемишлі, цей проєкт закону було затверджено¹²⁰⁴.

Після затвердження сеймом 8 березня 1933 р. закону «Про опіку над публічними музеями» в музейництві відбулися певні зміни. Для заснування українських музеїв із 28 березня обов'язковим був дозвіл міністра віровизнань і народної освіти¹²⁰⁵, статут кожного закладу затверджувало воєводство.

Кілька музеїв існувало у воєводських центрах (Львові, Станіславові, Тернополі та Луцьку). Ці інституції мали відповідати за функціонування усієї музейної мережі й бути належно укомплектовані не лише експонатами, а й відповідним приміщенням і фахівцями. «Всі вони мусять мати відповідні умовини до життя, з чим повинні заздалегідь рахуватися їх основники. Аби якась збірка заслуговувала взагалі на назву обласного музею, об'єднуючого в собі пам'ятки з кільканацятьох повітів, мусить нею завідувати передовсім постійний фахівець-музеолог та його помічник, будучий наслідник, які були б також науковими спеціалістами бодай у двох відділах музею», – писав Я. Пастернак на етапі виникнення українських музеїв¹²⁰⁶. Траплялося, що

¹²⁰³ Mansfeld B. Sprawy muzealne u progu II Rzeczypospolitej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*. Torun, 1980. Vol. 9. S. 156.

¹²⁰⁴ Захарчин Н. Нормативно-правове регулювання діяльності музеїв в Другій Речі Посполитій. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020. Вип. 1. С. 39.

¹²⁰⁵ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 51.

¹²⁰⁶ Пастернак Я. Дещо про обласні музеї. *Діло*. Ч. 240. 27.10.1929. С. 2.

українські й польські музеї мали однакові назви. Як наприклад, у Тернополі існували польський Подільський музей товариства «Народна школа» (1913) та український Подільський музей при кружку «Рідна школа» (1932)¹²⁰⁷. Більшість музеїв з археологічними відділами виникали в невеличких повітових містечках. На З'їзді музеологів В. Кобільник висловлював думку, що зібрані на периферії експонати потрібно залишати в місцевих музеях: «Треба більшу увагу звернути на етнографію; археологічних розкопок не можна самим переводити, а радше задоволитися принагідними знахідками. Треба велику увагу звернути на комплектування народньої ноші, котра на очах вигибає. Обласні музеї повинні переводити збірки тільки в своєму терені. Треба не тільки збирати експонати, треба їх також науково опрацьовувати та праці публікувати. На провінції можна також науково працювати»¹²⁰⁸. Музейні установи в повітових містечках орієнтувалися на більші осередки і брали активну участь у наукових та культурних заходах, серед яких варто виокремити з'їзди музеологів.

Українські та польські музеї в міжвоєнний період часто виступали організаторами з'їздів, які мали на меті координувати всю діяльність у галузі, працювати над створенням законодавчих актів і виходити із пропозиціями до Міністерства віровизнань і народної освіти з ініціативою щодо покращення роботи установ. За міжвоєнне двадцятиліття відбулося 15 з'їздів польських музеологів і 6 з'їздів українських музейників. Кілька разів місцем проведення ставав Львів. Уже для резолюції I З'їзду, що мав відбутися у вересні 1920 р. у Львові, поставлено доволі амбітну мету – створення публічних музеїв на зразок європейських¹²⁰⁹.

Очевидно, що не всі плани вдалося реалізувати, але галицьке і волинське музейництво в міжвоєнний період розвивалося доволі динамічно, що позитивно впливало на розвиток музейної археології й археологічної науки загалом.

¹²⁰⁷ Рябчикова Ф. Музейництво на західноукраїнських етнічних землях у 1939–1941 рр. *Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. Вип. 4.* / упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 12–18.

¹²⁰⁸ Скорик М. Розвиток українського музейництва. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. Ч. 154. 13.06.1935. С. 4.

¹²⁰⁹ Kopera F. Przed zjazdem muzeologów. *Przegląd Muzealny*. 1920. T. 2. S. 23–24.

У міжвоєнний період українські музеї існували у воєводських центрах – Львові, Тернополі та Станиславові, зокрема Національний музей у Львові, Подільський музей при кружку «Рідної школи», Покутський музей при товаристві «Просвіта». Лише Луцьк такого не мав.

На периферії музеї виникли у Самборі, Перемишлі, Сяноку, Стрию, Коломиї, Тереховлі, Заліщиках тощо¹²¹⁰. Деякі з них проводили археологічні дослідження і заслуговують уваги не лише як установи, що зберігали археологічні знахідки. Всі ці заклади культури становили мережу й підпорядковувалися Комітету обласних музеїв, створеному на з'їзді представників українських музеїв у Львові 9 червня 1935 р.¹²¹¹. Функцію цього комітету мав виконувати щороку інший музей.

Після створення Союзу музеїв Польщі українські музейники 1930 р. заснували Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові, що був, фактично, професійною спілкою бібліотечних та музейних працівників Львова і Галичини. Ярослав Пастернак став одним з авторів його статуту¹²¹². Об'єднання виконувало цю ж функцію, що для загальнопольських – Союз музеїв Польщі. Серед основних завдань, окреслених статутом, була організація курсів для підготовки музейників. До найважливіших заходів у діяльності Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові належить проведення з'їздів українських музейників Галичини. Впродовж 1931–1938 рр. організовано шість таких. Ці форуми відіграли важливу роль у координації та підвищенні ефективності музейницької праці, виступали майданчиком для комунікації та підтримки музеїв, що працювали далеко від Львова.

¹²¹⁰ Руда О. Мультикультурний простір Галичини. *Проект «Україна». Галичина і Волинь у складі міжвоєнної Польщі*. Харків, 2017. С. 364–378.

¹²¹¹ Скорик М. Розвиток українського музейництва. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. № 154. 13.06.1935. С. 4.

¹²¹² ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 1 (Статут товариства «Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові»). Арк. 1–6.

6.2. Галицьке і волинське археологічне музейництво до Першої світової війни

У міжвоєнний період музейницька інституціональна мережа на заході України розвивалася на ґрунті науково-популярних осередків, що виникли в австрійський період у містах, а також на базі невеликих музейних установ на периферії. Для розуміння розвитку музейної археології в перші повоєнні роки варто кількома штрихами окреслити музейні колекції в довоєнний період. На етапі зародження галицького музейництва формування археологічних колекцій було тісно пов'язано з музеями Любомирських та Дідушицьких. Зі середини ХІХ ст. утворюються перші українські музеї. Серед них для розвитку археології вирішальне значення мали Народного дому, Ставропігії, НТШ та Національний музей.

Львівські музеї від часу виникнення не були установами, які лише накопичували експонати, – навколо них формувалося ґроно дослідників, що намагалися забезпечити наукове опрацювання представлених у музеях артефактів. Один із перших прикладів такого підходу – виставка старожитностей у Львові 1861 р., що відбулася з ініціативи та у приміщенні Національного закладу імені Оссолінських. Археологічна експозиція розміщувалася в окремому залі. Артефактів, які виявили під час розкопок львівські дослідники, було подано обмаль¹²¹³, бо таких досліджень ще не проводили. Більшість вітрин демонструвала випадкові знахідки. Значна частина з них не мала паспорта музейного предмета¹²¹⁴. Експонати для огляду були згруповані за територіальним принципом. Окрему групу становили різночасові керамічні вироби, які походили зі Звенигорода над Дністром, срібні вироби з Олеська, два золоті перстені зі Звенигорода під Львовом, шведські остроги, викопані на Знесінні у Львові¹²¹⁵, тощо. Згодом усі матеріали з виставки

¹²¹³ Przewodnik wystawy starożytniczej Lwowskiej urządzonej przez Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w r. 1861. Lwów, 1861.

¹²¹⁴ Abramowicz A. Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek. Warszawa–Łódź, 1991. S. 17–19.

¹²¹⁵ Przewodnik wystawy starożytniczej... S. 30.

поповнили експозицію приватного Музею Любомирських¹²¹⁶. Уже тоді дослідники чітко окреслили проблему для подальшого формування музейних колекцій – це облік та опрацювання археологічних знахідок, оскільки навіть далеко не кожен археологічний експонат можна було прив'язати до місцевості, з якої він походив.

Друга важлива установа з археологічними колекціями до Першої світової війни – Музей Дідушицьких. На етапі його формування археологія зосереджувалася в геологічно-палеонтологічному відділі і її основу становили бивні та кістки мамонта, а також керамічні вироби, отримані під час розкопок. До матеріалів, що мали чітко встановлене місце походження, належали знахідки з Городниці¹²¹⁷. Збірка постійно поповнювалася цікавими й унікальними предметами. У серпні 1878 р. В. Дідушицький придбав для музею золоті речі з Михалківського скарбу, які становили найціннішу частину колекції¹²¹⁸. Археологічні збірки розміщувалася у двох залах. Багато речей було закуплено з рук аматорів. Колекції Музею Дідушицьких поповнювалися також матеріалами з розкопок у Галичині. Зокрема, частина знахідок походить із розкопок К. Гадачека та Г. Оссовського. Вагоме місце серед них посідають матеріали з Городниці над Дністром¹²¹⁹. Значну кількість експонатів отримано під час планомірних досліджень наприкінці 1870-х років, які проводили А. Шнайдер, В. Пшибиславський, І. Коперницький, А. Кіркор та ін.¹²²⁰.

У ХХ ст. Музей Дідушицький увійшов із новим ординатом. У 1899 р. II Ординатом Потурицько-Заріцької ординації став Тадеуш Дідушицький, який продовжив справу свого тестя і впродовж усього ординатства піклувався про науковий рівень та кількісний приріст колекцій. Музей на початку ХХ ст. перетворився на потужну наукову установу міста, свідченням чого є той факт,

¹²¹⁶ Wystawa Starożytności ojczyźtych we Lwowie urządzona przez Zakład narodowy imienia Ossolińskich. *Biblioteka Warszawska*. Lwów, 1861. S. 690–698.

¹²¹⁷ Шухевич В. Музей Дідушицьких. *Діло*. 1892. Ч. 75.

¹²¹⁸ Przybysławski W. Dwa złote skarby w Michałkowie. *Teka konserwatorska*. Lwów, 1900. R. 2. S. 31.

¹²¹⁹ Hadaczek K. Dział przedhistoryczny muzeum im. Dzieduszyckich. Lwów, 1907. S. 90–100; Шухевич В. Музей Дідушицьких. *Діло*. 1896. Ч. 73.

¹²²⁰ Przybysławski W. Repertoryum zabytków przedhistorycznych na obszarze szesnastu powiatów Galicji Wschodniej. Lwów, 1906. S. 16.

що з 1903 р. науковим співробітником працював єдиний львівський фаховий археолог К. Гадачек, який відбув археологічні студії у Відні (1897–1900)¹²²¹. Показово, що саме він займався впорядкуванням музейних збірок та організацією відділу археології¹²²². З 1896 р. музей мав сім відділів. Окремо в шостий – «доісторичний» – виокремлено археологічні матеріали¹²²³. Кароль Гадачек долучився до підготовки путівника, де виступив автором розділу «Доісторичний відділ музею Дідушицьких»¹²²⁴, а також опублікував одну з найцінніших археологічних збірок – Михалківські скарби (1904)¹²²⁵. Альбом добре ілюстрований. Ілюстрації підготували кращі тогочасні художники Львова та Кракова. Серед документів збереглася позитивна рецензія за підписом відомого історика мистецтв, музеолога Фелікса Копера із Кракова, датована 3 червня 1902 р., у якій зазначено: «Опис Михалківських скарбів призначений на вступ до видання знахідок з Михалкова, які знаходяться у музеї Дідушицьких у Львові підготував п. др. Кароль Гадачек настільки детально, що цей опис впевнено заслуговує на публікацію»¹²²⁶.

Експедиції проводив і Мар'ян Ломницький, який поповнював головно палеонтологічні колекції. Зокрема, восени 1907 р. у с. Старуня на Івано-Франківщині виявлено забальзамовані озокеритом кістки мамонта, які 7 листопада цього ж року перевезли до Музею Дідушицьких. Тоді ж розкопано великий фрагмент забальзамованого волохатого носорога. Все передано до палеонтологічних збірок та розміщено в одній із найбільших зал другого поверху. У доробку М. Ломницького є й археологічні роботи. Ярослав Пастернак згадує про розкопки директора Музею Дідушицьких на території Львова «на Левандівці, між головним дворцем і янівською рогачкою. Вже з

¹²²¹ Vienna University Archive. PN 1268. Fol. 68.

¹²²² Kostrzewski J. Karol Hadaczek i jego działalność naukowa. *Kosmos*. Lwów, 1916. T. 41. S. 96–97.

¹²²³ Шухевич В. Музей Дідушицьких. *Діло*. 1896. Ч. 73.

¹²²⁴ Hadaczek K. Dział przedhistoryczny muzeum im. Dzieduszyckich. Lwów, 1907. S. 90–100.

¹²²⁵ Hadaczek K. *Złote skarby michałkowskie*. Kraków, 1904.

¹²²⁶ Цей документ зберігається в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича серед документів Л. Козловського, у невеличкій папці з позначкою «Роман Хорошкевич 15.XII.1922». Всього папка містить чотири документи, об'єднані вже після смерті К. Гадачека (детальніше про Л. Козловського див.: Woźny M. Leon Kozłowski (1892–1944): the Kraków phase in the life of the researcher, soldier, and politician. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2021. Vol. 69. P. 243–278).

кінцем мин. століття знайшов там львівський геолог проф. Ломницький доісторичні огнища, а біля них багато дрібного череня та кремінні відщипи. У 1910 р. викопали в тамтій околиці гарну кремінну сокирку, яка переховується в музею Дідушицьких»¹²²⁷. На початку ХХ ст. у Природничому музеї зберігалося 8 000 археологічних знахідок¹²²⁸.

У цей час виникали й українські музейні установи з археологічними відділами. Одним із перших був музей української громади при Народному домі (1873). Засновники відразу ж розпочали його структурування. Основною її умовою було створення археологічного, природничого, нумізматичного відділів та картинної галереї. Археологічний відділ мав одну з найбагатших колекцій у Львові. Збірки музею формувалися за рахунок знахідок зі Львова, княжого Звенигорода, Галича, Бубнища. Фондові збірки археологічного відділу на 1900 р. нараховували близько 2 000 одиниць збереження. У 1904 р. вдалося відкрити музей для відвідувачів під назвою Археологічний музей Народного дому. У 1882–1914 рр. щомісяця видавався «Вісник Народного дому». На його сторінках публікували статті про археологічні розкопки та знахідки, які отримувала установа.

Наприкінці 1880-х років у Львові відкрили український музей при Ставропігійському інституті. Іларіон Свенціцький датою його заснування називає 1886 р., відзначаючи, що при Ставропігії створено «музей галицько-української старовини»¹²²⁹. Вирішальне значення для подальшої його діяльності мала Археологічно-бібліографічна виставка 1888–1889 рр. у Ставропігії, яка згодом переросла в постійну експозицію. Відомий львівський археолог І. Шараневич у звіті про її проведення датою заснування музею вказує 1889 р.¹²³⁰.

Волинське археологічне музейництво зародилося дещо пізніше. У 1896 р. власник маєтку в Городку Ровенського повіту барон Федір Штейнгель запросив

¹²²⁷ Пастернак Я. З археології околиць Львова. *Діло*. Ч. 97. 5.05.1932. С. 2.

¹²²⁸ Wiczkowski J. Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście. Lwów, 1907. S. 523–524.

¹²²⁹ Свенціцький І. Опис музею Ставропігійського інституту у Львові. Львів, 1908. С. 248.

¹²³⁰ Szaraniewicz I. Muzeum Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1892. R. 1. S. 55–60.

київського дослідника старовини, згодом відомого археолога та музейника Миколу Біляшівського для формування історико-археологічного музею¹²³¹. За кошти Ф. Штейнгеля були організовані археологічні експедиції, зокрема до Пересопниці, Корости, Городця, які поповнювали колекції музею¹²³². Одне з найбільших досягнень в археології Ф. Штейнгеля – відкриття та дослідження на території маєтку в с. Городок 1898 р. стоянки та майстерні доби неоліту¹²³³. Ще один музей з археологічним відділом на Волині існував при сільськогосподарському товаристві в Рівному (1906)¹²³⁴. Обидва в час Першої світової війни розграбовані та знищені, тому більшість експонатів втрачено.

Свідчення того, що на початку ХХ ст. Львів потребував українського музею, який би об'єднав етнографію, археологію та мистецтво, – стаття Івана Труша «Потреба українського музею», де автор наголошував на необхідності «заложити народний музей у Львові для української етнографії, а при тім для археології і української штуки, се пекуча потреба останніх літ нашого культурного розвитку»¹²³⁵.

З українських музейних установ в австрійський період помітно виділялася діяльність Музею НТШ. У 1912 р. товариство купило нову кам'яницю на вул. Чарнецького, 24 (тепер – Винниченка) і перенесло туди музей. Для нього було відведено п'ять залів, два з яких займала археологія: 4-й – передісторична археологія; 5-й – історична¹²³⁶. У 1913 р. відбувся стрімкий зріст кількості експонатів – вона перевищувала 19 тис. одиниць зберігання, тоді як на 1909 р. їх налічувалося менше 2 тис.

На роботу в музей було прийнято талановитого молодого дослідника, студента археології Львівського університету Володимира Гребеняка, який

¹²³¹ Булига О. Городоцький музей Федора Штейнгеля як плід колективної праці. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 10.

¹²³² Шевчук С. Українознавча спадщина Городоцького музею. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 17.

¹²³³ Миронець Н. Барон Федір Рудольфович Штейнгель: біографічний нарис. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 24–25.

¹²³⁴ Романчук О. Барон Федір Штейнгель – засновник першого музею на Рівненщині. Етапи музейного будівництва краю. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 33

¹²³⁵ Труш І. Потреба українського музею. *Артистичний вісник*. Львів, 1905. № 6. С. 65.

¹²³⁶ ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 8; Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Мюнхен–Париж, 1986. С. 142.

займався впорядкуванням експонатів: «Гребеняк уложив у габльотах археологічні збірки та зладив точний інвентар цього відділу. На жаль, вибух війни припинив на довгі роки гарно почате діло»¹²³⁷. Особистими зусиллями й стараннями В. Гребеняк підготував тимчасовий каталог музею. Тоді археологічна колекція налічувала 5 012 одиниць зберігання¹²³⁸ і дуже швидко кількісно зростала. Підсумовуючи роботу музею за 1913 р., він звітував про 6 500 експонатів в археологічному відділі¹²³⁹. Напередодні Першої світової війни археологічна збірка Музею НТШ була найбільшою у Східній Галичині.

Напередодні та в роки Першої світової війни особливою активністю міг похвалитися і Національний музей у Львові¹²⁴⁰. У 1913–1914 рр. інвентаризацію його фондів проводив згодом відомий археолог Я. Пастернак, який у спогадах писав про своє перше враження від цієї роботи: «... на кількасот музейних предметів, не вчислюючи книжок та рукописів, мало лиш шість свою “метрику”, а більшість решти (прим. археологія) стратила без неї цілу свою документально-доказову чи історичну вартість»¹²⁴¹. Тепер каталогізація велася за групами збереження предметів, виділених за матеріалом, технікою виконання, хронологією та іншими критеріями. Кожен експонат фіксувався на окремій картці за встановленою уніфікованою схемою. Упродовж 1914 р. Я. Пастернак вів інвентарну книгу та інформував про його діяльність і нові надходження громадськості Львова в місцевій пресі («Діло», «Руслан»)¹²⁴².

Наприкінці 1913 р. зусиллями наукових працівників Національного музею під керівництвом І. Свенціцького видано невеликий ілюстрований музейний путівник, у якому зафіксовано, що серед експонатів є археологічні знахідки¹²⁴³.

¹²³⁷ Полянський Ю. Стан Музею у 1914–1920 рр. *Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Ч. 63–64. Львів, 1920. С. 102.

¹²³⁸ ЦДІА України у Львові. Ф. 391. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 219.

¹²³⁹ Гребеняк В. Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у 1913-тім році. *Діло*. 1914. Ч. 38. С. 6.

¹²⁴⁰ Берест І. Втрати Національного музею у Львові в часи Першої світової війни. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 429–434.

¹²⁴¹ Пастернак Я. Моя праця в Національному музею 1913–14 рр. *Двадцять п'ять-ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 29.

¹²⁴² Там само. С. 30.

¹²⁴³ Ілюстрований Провідник по Національному Музеєві у Львові / зладив д-р І. Свенціцький. Жовква, 1913. 36 с. (Детальніше див.: Гаврилюк С., Надольська В. Музеєзнавчі студії Іларіона Свенціцького (1905–1930-ті рр.). *Культурологічний альманах*. Київ, 2024. Вип. 1 (9). С. 283–292).

Однак у той час археологічні надходження були поодинокими. Увагу дослідників привернув унікальний бронзовий хрест, знайдений у грудні 1911 р. біля с. Яксманичі¹²⁴⁴. Ще одна археологічна знахідка, що мала неабияку наукову та музейну цінність, – срібний скарб VI ст., який походив із Крилоса біля Галича. До нього входили масивні гривни та позолочена тарілка візантійського походження¹²⁴⁵. Кількість надходжень предметів археології збільшилася в час роботи в музеї Я. Пастернака. Так, за 1913–1914 рр. інвентарні номери та своє місце у фондах та експозиції отримали 68 предметів¹²⁴⁶.

На початку Першої світової війни музей майже повністю згорнув роботу¹²⁴⁷. Рідко відбувалися виставки, майже припинилося надходження експонатів, а єдиний штатний археолог установи – Я. Пастернак – опинився у війську. Для підтвердження наведу цифри: у 1908 р. надійшло 65 археологічних знахідок, у 1913 р. – 39, 1914 р. – 29, а впродовж 1915–1917 рр. – лише 1¹²⁴⁸.

Напередодні війни провідне місце серед музеїв з археологічними колекціями належало Музею НТШ. У 1913 р. керівництво Музею НТШ і Національного музею у Львові домовилося про спеціалізацію установ. Музей НТШ мав стати археологічно-етнографічним, а Національний – історико-культурним¹²⁴⁹. Тоді в Національному музеї працював Я. Пастернак, який відіграв важливу роль у діяльності Музею НТШ, зокрема його археологічного відділу. У червні 1914 р. між музеями уклали угоду про поділ прав на збирання експонатів. Музей НТШ мав збирати етнографічні, археологічні та фізіографічні експонати¹²⁵⁰. Однак через війну угода не була реалізована.

¹²⁴⁴ Петегирич, В. Значення Перемишля в утвердженні християнства на південно-західних рубежах Київської Русі в XI–XIII ст. *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*. Rzeszów, 1996. С. 127.

¹²⁴⁵ Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель. Львів, 1932. С. 56.

¹²⁴⁶ Свенціцький І. Про музеї і музейництво: нариси і замітки. Львів, 1920. С. 76.

¹²⁴⁷ Детальніше див.: Берест І. Втрати Національного музею у Львові в часи Першої світової війни. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 429–434.

¹²⁴⁸ Свенціцький І. Про музеї та музейництво... С. 76–77.

¹²⁴⁹ Свенціцький І. XXV літ діяльності Національного музею. *Двадцять п'ять-ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 18.

¹²⁵⁰ Там само; Хить М. Історія музею Наукового товариства імені Шевченка у документах фонду НТШ ЦДІА України у Львові. *Матеріали II наукової краєзнавчої конференції «Історичні пам'ятки Галичини»*. 21 листопада 2002 р. Львів, 2003. С. 93; Олійник В. Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914–

Складною в час війни була ситуація і в Музеї Дідушицьких. До її початку археологічний відділ розвивався і поповнювався новими експонатами. Ним опікувався К. Гадачек. Він проводив археологічні дослідження за кошти родини Дідушицьких, а матеріалами з розкопок поповнював фонди музею¹²⁵¹. З-поміж останніх передвоєнних робіт К. Гадачека варто згадати вивчення трипільського поселення в Кошилівцях (1908–1912), монографічно результати з якого опубліковано 1914 р.¹²⁵². Достеменно не відомо, чи всі матеріали з цієї пам'ятки потрапили до Музею Дідушицьких. Зокрема, кілька ліпних керамічних посудин експонувались у кабінеті-музеї Львівського університету, що існував при кафедрі класичної археології та праісторії. Частина приватної колекції знахідок, яка належала К. Гадачеку, лише після його смерті поповнила збірку Музею Дідушицьких. У травні 1915 р. до останнього передано знахідки з Кошиловець у кількості 212 експонатів¹²⁵³. Про унікальну колекцію з Кошиловець ще раз згадали 1918 р. Тоді до Львова делегували польського археолога В. Антоневича, який розглядав можливість перевезення кошиловецьких матеріалів до Кракова. Серед львівських установ теж було кілька претендентів на наукову спадщину К. Гадачека. Однак створена з цією метою комісія вирішила питання на користь Музею Дідушицьких, оскільки недоцільно було розпорошувати колекції, а велика частина експонатів із цих пам'яток, що перебували у приватній колекції археолога, розміщувалася саме в ньому¹²⁵⁴.

Упродовж війни до музею іноді потрапляли випадкові експонати, знайдені під час копання оборонних окопів, траншей. Доля багатьох археологічних пам'яток і знахідок залишилася невідомою та невстановленою. На сторінках часопису «*Rozprawy i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*» поміщено повідомлення про пам'ятку в Незвиську, де автор Б. Буяльський, геолог за фахом, наголошував, що артефакти, які він зібрав, втрачено 1914 р. унаслідок

1918 pp.). *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 13.

¹²⁵¹ Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 78–79.

¹²⁵² Hadaczek K. Osada przemysłowa w Koszyłowcach z epoki eneolitu. Lwów, 1914.

¹²⁵³ Papiery po prof. K. Hadaczku. *НА ВА ІУ НАН України*.

¹²⁵⁴ Licytacja zbiorów archeologicznych ś.p. profesora K. Hadaczka. *Wiek Nowy*. 1918. 8 czerwca.

воєнних дій. Поодинокі знахідки, що збереглися, він передав до Музею Дідушицьких¹²⁵⁵.

Під час російської окупації Галичини наукова праця в музеї призупинилася. Ординація під керівництвом Т. Дідушицького намагалася знаходити фінанси на базові потреби музею і його працівників. Незважаючи на складні умови, продовжував виходити часопис «*Rozprawy i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*», проте том за 1919–1920 рр. виявився останнім.

У роки війни музей зазнав непоправних людських втрат – не стало археолога Кароля Гадачека, директора музею Мар'яна Ломницького й ордината Тадеуша Дідушицького. Проте ті археологи, які не потрапили на військову службу, продовжували опрацьовувати музейні колекції. Свідчення цього – спогади Ю. Костжевського про перебування у Львові на початку 1918 р., де в очікуванні на габілітацію він опрацьовував колекції в музеях Любомирських і Дідушицьких, «оскільки то було в лютому, в часі війни обидва музеї не опалювалися, то промерз добре, оскільки проводив в обох інституціях багато годин. Охрип так, що вже переживав, що не зможу виголосити габілітаційну доповідь»¹²⁵⁶.

З польських історичних музейних установ з археологічними відділами варто згадати Подільський музей товариства «Народна школа» в Тернополі. Він був відкритий 1913 р. Проте початки формування перших музейних колекцій закладу належать до 1907 р.¹²⁵⁷. У першому путівнику музеєм, що вийшов 1913 р., дуже детально описано експонати доісторичного відділу, зокрема до найважливіших віднесено знахідки з Теробовлі, Чернелиці, Остап'я, Городниці й інших місцевостей краю¹²⁵⁸. На діяльності установи позначилася Перша світова війна – її пограбували російські окупанти і велика кількість експонатів

¹²⁵⁵ Bujalski B. Prehistoryczna osada w Niezwiskach. *Rozprawy i Wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*. Lwów, 1920. T. 4. R. 1918. S. 102.

¹²⁵⁶ Kostrzewski J. Z mego życia. *Pamiętnik*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970. S. 101–102.

¹²⁵⁷ Regionalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. *Przewodnik po zbiorach*. 1930. Nakładem Tarnopolkiego kola T.S.L. Odbito w drukarni podolskiej w Tarnopolu. S. 3.

¹²⁵⁸ *Przewodnik po Muzeum Podolskiem TSL w Tarnopolu*. Tarnopol, 1913. S. 2.

опинилася в Росії, де перебувала до 1929 р., а решта – знищили солдати на місці, зокрема кераміку¹²⁵⁹. У міжвоєнний період музей відновив діяльність.

Звичайно, війна і фінансово-економічні негаразди після її закінчення вкрай негативно вплинули на ситуацію в музейних установах. Фактично довелося заново розпочинати роботу, налагоджену в попередні роки. Передовсім це стосувалося поповнення колекцій, інвентаризації та побудови експозицій. Дуже відчутним став брак кваліфікованих кадрів.

Підсумовуючи, варто зацентрувати, що напередодні Першої світової війни розпочалася певна спеціалізація в галицькому музейництві, і тут провідним осередком став Музей НТШ. Національний музей та Музей Дідушицьких теж намагалися втримати свої позиції, збільшуючи археологічні колекції та налагоджуючи співпрацю з фаховими археологами. У квітні 1914 р. створено Союз музеїв Польщі¹²⁶⁰, який згодом координуватиме всю музейну діяльність на теренах Галичини і Західної Волині.

6.3. Польські музейні установи Галичини і Західної Волині

У період між двома світовими війнами функціонування музейних закладів Польщі було досить чітко врегульоване. Спочатку вони діяли на підставі положень, які уклав Союз музеїв Польщі (з листопада 1918 р.), а від 28 березня 1933 р. – закону «Про опіку над публічними музеями»¹²⁶¹. Останній визначав статус кожного музею в роки Другої Речі Посполитої та взаємовідносини між музеями й органами влади. Його дія поширювалася на державні й відомчі музеї при різних інституціях, а також приватні музеї, якщо їхні колекції були доступними громадськості (Любомирських, Дідушицьких)¹²⁶². Цей закон встановлював, що всі наукові, мистецькі, організаційні, технічні й інші питання покладалися на міністра віровизнань і народної освіти, який затверджував

¹²⁵⁹ Гаврилюк О. Музей у Тернополі: історія заснування та розвитку. *Збірник праць: том 8. музеї Тернопільщини*. Тернопіль, 2013. С. 130.

¹²⁶⁰ Свою інституційну діяльність Союз музеїв Польщі започаткував лише на V З'їзді музеологів, що відбувся в Тарнові 12–13 червня 1930 р.

¹²⁶¹ Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi. *Dziennik Ustaw*. 1933. Nr 32. Poz. 279.

¹²⁶² Ibid.

статут музеїв і надавав дозволи на їх відкриття. Керуючись законодавством, доволі поширеною була думка, що «повітові музеї повинні мати насамперед пам'яткоохоронний характер, цікавитися всіма видами пам'яток, але не всіма поповнювати власні колекції; недопустимо зберігати у маленьких музеях чи приватних збірках пам'ятки археології, яким найбільше загрожує зникнення чи рівнозначна зникненню депаспортизація; за винятком кількох зразків предмети археології, як і архівні збірки, мають передаватися у великі наукові центри»¹²⁶³. На практиці цього не дотримувалися, і повітові музеї часто мали досить цікаві археологічні колекції.

Про значимість музеїв у міжвоєнний період свідчить той факт, що коли виробляли головні засади в пам'яткоохоронній сфері, їх розглядали як потенційні центри консерваторських округів¹²⁶⁴. Згодом консерватори тісно співпрацювали з музейними інституціями і брали участь у заходах, які організовували музейники. Приклад – IV З'їзд музеологів Польщі, який відбувся у Львові у вересні 1924 р. Його учасником був консерватор доісторичних пам'яток Б. Януш¹²⁶⁵. На наступному з'їзді, що відбувся у Тарнові 12–13 червня 1930 р., він також був присутній і ввійшов до комісії, що мала виробити його підсумкову резолюцію¹²⁶⁶. Для українського музейництва важливою була доповідь, яку виголосив І. Свенціцький на цьому з'їзді про загальні тенденції розвитку музеїв у Львові. Відтоді Союз музеїв Польщі почав об'єднувати не лише всі польські музеї, а й національних меншин.

З польських музеїв, що акумулювали та зберігали археологічні експонати в міжвоєнне двадцятиліття уваги заслуговують: Дідушицьких, новостворений праісторії «Червенської землі» (1936), Покутський у Станиславові та Волинський у Луцьку. Зазначу, що в Західній Волині саме Волинський музей

¹²⁶³ Fitzke J. Muzeum ks. Ostrojskich Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki muzealnej na Wołyniu. *Zemia Wołyńska*. Nr 1. Łuck, 1939. S. 56.

¹²⁶⁴ Demetrykiewicz W. W sprawie gruntownej reformy i nowego urzadzenia instytucji publicznych przeznaczonych do badan naukowych nad wykopaliskami archeologicznymi w Polsce, jako tez dla umiejętnej ich ochrony. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 6.

¹²⁶⁵ Mansfeld B. Dwa zjazdy muzealne we Lwowie. *Muzealnictwo*. Warszawa, 1993. T. 35. S. 8

¹²⁶⁶ Kopera F. Protokoł V Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce odbytego w Tarnowie w dn. 12–13.06.1930 r. Pamiętnik V Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce odbytego w Tarnowie w dn. 12–13.06.1930 r. Kraków, 1930. S. 5.

був провідною інституцією в розвитку археології. Менші колекції акумулювали повітові музеї (Заліщики, Теремовля, Чортків).

Музей Любомирських при Оссолінеумі в цей час не накопичував нових археологічних артефактів. Сюди потрапляли лише поодинокі випадкові знахідки, як-от на початку 1930-х років бронзовий скарб із с. Неділиська Перемишлянського повіту¹²⁶⁷. Загалом, до 1939 р. він залишався на тих самих позиціях, що й до Першої світової війни.

6.3.1. Музей Дідушицьких: археологічний напрям діяльності

З Першої світової війни Музей Дідушицьких вийшов із людськими і матеріальними втратами. 5 серпня 1918 р. нестало ордината Тадеуша Дідушицького. На кілька місяців його функції перейняв старший син Павло, а після нього – Володимир Дідушицький (молодший), який здобув добру освіту, але не мав управлінських здібностей. На це наклалася післявоєнна економічна криза. Володимирові Дідушицькому не вдалося продовжити розвиток музею. Ба більше, в окремих моментах можна говорити про його занепад. Свідчення цього – низка документів, які розгляну далі.

Однак, незважаючи на такий стан, авторитет музею, здобутий за попередні роки, ще деякий час працював на нього. Відразу після війни на Музей Дідушицьких покладали доволі серйозні надії для подальшого розвитку археології всієї Східної Галичини. Зокрема, він був опорним пунктом у концепції В. Деметрикевича щодо охорони доісторичних пам'яток¹²⁶⁸. До нього планували передати археологічні колекції з інших, менших, музеїв, зокрема Оссолінеуму. Вкотре це питання на порядку денному стояло на VIII З'їзді Союзу музеїв Польщі, який проходив у Перемишлі 18–19 вересня 1932 р. З українських археологів на ньому був присутній Я. Пастернак. Володимир Антоневич висловив думку, що у Львові необхідно створити окремий польський Державний археологічний музей. Він схилився до того, що найпростіше в цей

¹²⁶⁷ Sulimirski T. *Brazowy skarb z Niedzielisk, pow. Przemyslany. Swiatowit*. Warszawa, 1938. T. 17. S. 255.

¹²⁶⁸ Demetrykiewicz W. *W sprawie gruntownej reformy...* S. 6

музей об'єднати археологічні колекції музеїв Дідушицьких, Любомирських та Львівського університету¹²⁶⁹. Однак без погоджень із власниками колекцій це могло спричинити спротив, тому було ініційовано приступити до формування нового закладу¹²⁷⁰.

Куратором археологічного відділу музею Дідушицьких 1 вересня 1920 р. став Леон Козловський¹²⁷¹. Ця практика, що керівник кафедри праісторії Львівського університету очолює праісторичний відділ Музею Дідушицьких, була започаткована ще за К. Гадачека. Впродовж 1921–1925 рр. в археологічному відділі музею вирувало життя, оскільки його активно використовували для проведення занять з археології студенти Львівського університету. Тут Л. Козловський читав такі курси: «Огляд доісторичних пам'яток Східної Малополющі», «Праісторичний семінар», «Вступні відомості з праісторії», «Музейництво і польові дослідження з праісторії включно з подорожами», «Лужицька культура в Польщі», «Типологічний аналіз кераміки» та ін.¹²⁷². Згодом Стефан Кароль Козловський відзначав, що музейницька діяльність Леона Козловського полягала у «проведенні занять зі студентами у Музеї Дідушицьких і реорганізації його праісторичного відділу»¹²⁷³. Як конкретно виявлялася ця реорганізація, – важко сказати, оскільки відповідні документи не збереглися.

Для опрацювання колекцій музею до Львова приїжджали відомі вчені. Підтвердження того, що Музей Дідушицьких продовжував користуватися популярністю серед археологів, – візит влітку 1923 р. відомого англійського археолога Гордона Чайльда, який працював тут як гість проф. Леона Козловського¹²⁷⁴. Однак це чи не єдиний успіх установи в міжвоєнний період.

¹²⁶⁹ Згодом ці колекції таки було об'єднано в Музей праісторії Червенської землі.

¹²⁷⁰ Antoniewicz W. *Muzea archeologiczne w Polsce. Pamiętnik muzealny*. Kraków, 1933. Z. 2. S. 51.

¹²⁷¹ *Sprawy personalne. Rozprawy i wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*. Lwów, 1922. C. 233.

¹²⁷² Білас Н. Леон Козловський – професор кафедри доісторичної археології. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. C. 256–258.

¹²⁷³ Kozłowski S. K. Leon. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 277.

¹²⁷⁴ Lech J. Gordon Childe (1892–1957) w poszukiwaniu źródeł cywilizacji europejskiej. *Gordon Childe i archeologia w XX wieku*. Warszawa, 1999. S. 34.

У 1925 р. Ординація Дідушицьких потрапила у фінансову скруту. Нерегулярною стала оплата праці співробітникам. Припинилася наукова співпраця з іншими установами, наукові стажування, фахове навчання¹²⁷⁵. Після 1925 р. у музеї перестали проводити заняття для студентів. На сторінках львівської періодики з'явилися повідомлення не лише про науковий занепад, а й критичний стан будинку музею. Він був зачинений для відвідувачів, працівників було звільнено, будівля не опалювалася, не було грошей навіть для оплати сторожу¹²⁷⁶.

Варто нагадати, що в цей час всі пам'ятки, а також музейні колекції, перебували під контролем консерваторів, головним завданням яких було зберегти їх від втрати і нищення. Навесні 1932 р. доволі гостро постало питання належного стану Музею Дідушицьких і збереження Михалківських скарбів. На сторінках краківської і варшавської преси з'явилася низка публікацій про загрозу експонатам через критичний стан будівлі музею¹²⁷⁷. До воєводського уряду було скероване судове рішення, за яким відділ культури і мистецтв при Львівському воєводстві мав перевірити приміщення, а також стан речей скарбу і чи зберігаються вони в повному обсязі (рис. Е. 1). До складу комісії, якій доручили перевірку, ввійшли, зокрема, професор класичної археології Е. Булянда та д-р О. Чоловський. Засідання відбулося у приміщенні музею 25 квітня 1932 р., оглянувши «музейні фонди і стан будинку, комісія дійшла до висновку, що поголос про небезпеку, що загрожує колекціям у значній мірі, перебільшений»¹²⁷⁸. У липні 1932 р. комісія склала експертний висновок, де зазначила, що не все було настільки занедбано і критично, як це дозволили собі описати газети, і що у важкій економічній ситуації В. Дідушицький вклав чималі власні кошти, аби протримати музей на плаву¹²⁷⁹.

Одне з найсуттєвіших зауважень комісії – те, що після смерті Ярослава Ломницького (1915–1931) музей функціював без директора, а це було

¹²⁷⁵ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 35.

¹²⁷⁶ Там само. Арк. 17.

¹²⁷⁷ Там само.

¹²⁷⁸ Там само. Арк. 16.

¹²⁷⁹ Там само. Арк. 20.

неприпустимо для установи такого рівня. Ще одна рекомендація стосувалася пам'яток мистецтва, які зберігалися в палаці Дідушицьких на вул. Курковій, 15. Їх радили перенести в головний корпус музею, а тут залишити лише Потурицьку бібліотеку. Дрібні зауваження були щодо стану доісторичного і етнографічного відділів. Загальний висновок щодо першого був доволі втішний: «... доісторичний відділ не є під загрозою, однак вимагає інвентарної звірки номерів і означення місць розташування»¹²⁸⁰. Для цього рекомендовано ввести посаду стипендиста, який би міг у короткі терміни це зробити¹²⁸¹.

Однак під час перевірок так і не вдалося з'ясувати долю Михалківського скарбу. Єдиним описом залишався документ 1900 р., у якому представлено всі його предмети, вказано їхню кількість – 42 одиниці зберігання, вагу – 3 321 г і місце зберігання: «... всі перелічені предмети з чистого золота, поміщені в скриньках в шкіряній оправі, всередині яких є по чотири відділи оброблені оксамитом “Михалківський скарб” знаходиться на збереженні ц. к. галицькому Іпотечному банку, а ключі від них знаходяться у руках Тадеуша Дідушицького. Перелічені предмети – переважив»¹²⁸². Ординат В. Дідушицький (молодший) не надав жодної інформації щодо Михалківського скарбу і навіть не міг вказати, чи він надалі зберігається в Іпотечному банку у Львові. Єдине, що повідомив, – у час Першої світової війни скарби переховувала певна особа, прихильна до Ординації Дідушицьких, щоб перешкодити їх вивезенню. У цей час скарб мали забрати з Іпотечного банку, де згідно з інвентарем, був закладений у 1900 р. Володимира Дідушицького комісія зобов'язала в 60-денний термін з'ясувати, де перебуває скарб, і повідомити про стан його збереження. Чим закінчилися пошуки, – невідомо.

Це доволі цікавий момент з огляду на те, що на початку 1930-х років Музей Дідушицьких перебував у стані кризи і навколо його колекцій точилися різні непорозуміння, що доходили аж до судових справ. І, власне, Михалківські скарби, місце їхнього зберігання і стан спричинили чи не найбільше

¹²⁸⁰ Там само. Арк. 20.

¹²⁸¹ Там само. Арк. 21.

¹²⁸² Там само. Арк. 23; Арк. 10–12.

занепокоєння. Згадка у звіті про огляд скарбів учасниками IV З'їзду студентів праісторії польських університетів у травні 1933 р. дає підстави вважати, що в цей час вони не тільки перебували ще у Львові, а й їх надійно зберігали нащадки В. Дідушицького. Після відкриття з'їзду і завершення ранкового засідання 25 травня Т. Сулімірський провів учасників до палацу Дідушицьких на вул. Курковій, щоб оглянути «золотий Михалківський скарб», опісля вони відвідали археологічний відділ музею. Оскільки цю інформацію подав у звіті про з'їзд один із його учасників, піддавати її сумніву немає підстав¹²⁸³. Однак, чи бачили молоді археологи справжній Михалківський скарб, чи дуже точну, виконану із золота його копію, – не відомо¹²⁸⁴.

Однак 1933 р. уже велися переговори про їхню передачу/продаж державі. Зберігся документ під назвою «Виникнення, сучасний стан та значення Музею Дідушицьких у Львові», адресований Львівському воєводству з датою на штемпелі – 2 травня 1933 р.¹²⁸⁵ (рис. Е. 2). У ньому ординат В. Дідушицький детально описував ситуацію в музеї від 1925 р. і пропонував передати державі Михалківські скарби, а взамін отримати фінансову підтримку для музею. «На випадок не прийняття урядом пропозиції віддати державі Михалківський скарб, Ординація не отримає жодних можливостей порятунку музею ... В цьому випадку його майбутнє може бути вирішено виключно на підставі закону..., у якому описано, що у випадку, якщо пам'ятці загрожує нищення чи пошкодження, його може бути вилучено на користь держави... за пам'ятки можуть бути визнані колекції предметів, які зберігаються у музеях», – ішлося в документі¹²⁸⁶.

З подальшої долі «львівської» частини Михалківського скарбу відомо, що в 1940 р. її вивезли до Москви¹²⁸⁷. Підтвердження цьому є у приватному листуванні, що зберігається у відділі археології Інституту українознавства

¹²⁸³ Wardzała K. Sprawozdanie z IV zjazdu studentów prehistorii uniwersytetów polskich. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 6. S. 99.

¹²⁸⁴ Бандрівський М., Крушельницька Л. Золоті Михалківські скарби та їх доля. Львів, 2012. С. 139–144.

¹²⁸⁵ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 32.

¹²⁸⁶ Там само. Арк. 37.

¹²⁸⁷ Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1961. С. 440–441.

ім. І. Крип'якевича. Зокрема, у листі від акад. Б. Піотровського¹²⁸⁸ до І. Свешнікова від 2 вересня 1964 р. зазначено: «Бажаю успіху в роботі над Михалківським скарбом, до війни я бачив його в Держфондах СРСР і торкався усіх чудових предметів, подальша доля його мені невідома [переклад – Н. Б.]»¹²⁸⁹. Імовірно, що зараз він зберігається в Петербурзі¹²⁹⁰. На жаль, на сьогодні скарб вважається втраченим, оскільки навіть достеменно не відомо, чи предмети, що зберігалися в Іпотечному банку у Львові напередодні Другої світової війни були автентичними чи добре виготовленою копією¹²⁹¹.

Після непорозумінь із Музеєм Дідушицьких Головний статистичний уряд вирішив провести інвентаризацію музейних колекцій на території всієї Галичини. Відповідні листи було надіслано до Львівського та Станіславівського воєводств. Відповідальність за її проведення покладалася на консерваторів¹²⁹².

У час, коли Л. Козловський виконував функції міністра, а потім прем'єра (1934–1935), опікою археологічних колекцій Музею Дідушицьких займався Т. Сулімірський. За інформацією Яна Кінеля, який тоді був секретарем музею, на 1 січня 1937 р. праісторичний відділ нараховував 8 055 експонатів разом із фондovими матеріалами. Фактично, з 1907 р. їхня кількість не збільшилася або нові надходження не були заінвентаризовані, що більш імовірно. Таким був стан справ у Музеї Дідушицьких перед початком війни. У 1940 р. його заторкнули всі зміни, які відбувалися у львівських музеях у радянський період.

Можна ствердити, що Музей Дідушицьких, будучи, за основним задумом засновника, природничим, у першій половині ХХ ст. долучився до розвитку археологічної науки. Ця установа не просто збирала й експонувала археологічні предмети, а й зосереджувала навколо себе вчених, які забезпечували науковий рівень функціонування доісторичного відділу. Варте уваги те, що музейні

¹²⁸⁸ Борис Піотровський (1908–1990) – археолог, сходознавець, довголітній директор Державного Ермітажу.

¹²⁸⁹ Цит. за: Павлів Д., Петегрич В. Московський слід Михалківського скарбу. *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2002 році: інформаційний бюлетень*. Львів, 2003. С. 62.

¹²⁹⁰ Brzęk G. Muzeum im. Działuszyckich we Lwowie i jego twórca. Lublin, 1994. S. 88.

¹²⁹¹ Бандрівський М., Крушельницька Л. Золоті Михалківські скарби та їх доля. Львів, 2012. С. 139–144.

¹²⁹² ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 49, 52.

колекції слугували доброю навчальною базою для студентів Львівського університету. Події воєнних років, а також міжвоєнна нестабільна економічна ситуація, спричинили поступовий занепад музею, з якого він вийшов уже без відділу археології (у 1940 р. більшість археологічних експонатів передали до Львівського історичного музею).

6.3.2. Музей праісторії Червенської землі¹²⁹³

У середині 1930-х років у Львові виникла ідея створення окремого археологічного муніципального міського музею, який мав мати назву Музей праісторії Червенської землі¹²⁹⁴. Як писала газета «Діло» 1936 р.: «Музей праісторії “червінської” землі (новий польський термін на східно-галицькі українські землі) обійме збірку, зложену тепер у львівському університеті, та збірку музею ім. Дідушицьких»¹²⁹⁵. Музей отримав приміщення колишнього палацу Бєсядецьких. Дослідниця Алла Кротоус зазначає, що музейний заклад створено 1933 р.: «Одним з них став Етнографічний музей, основу збірок якого склала колекція Олександра Прусевича і етнографічна частина фондів музею Дзедушицьких. Другий – музей минулого землі Червенської, заснований меценатом Леоном Козловським. Обидва музеї містилися в колишньому палаці Бєсядецьких»¹²⁹⁶. Директором призначено О. Чоловського. На етапі планування концепції був задум створити три відділи: антропологічний, археологічний та етнографічний, консультантами в яких мали стати професори Львівського університету антрополог Ян Чекановський, археолог Леон Козловський та етнограф Адам Фішер. Відкриття планували на 1940 р. Археологічну експозицію будували в партері. Експозиційні вітрини для відділу археології було виготовлено в майстерні батька Ірини Сівек на Підзамчі у Львові.

¹²⁹³ Щодо назви музею, то трапляються два варіанти: Музей праісторії Червенської землі та Музей старожитностей Червенської землі. У тексті буде використано перший.

¹²⁹⁴ Czołowski A. Lwowskie zbiory muzealne. *Pamiętnik Muzealny*. Kraków, 1937. Nr 7. S. 17–24.

¹²⁹⁵ Нові музеї у Львові. *Діло*. № 272. 2.12.1936. С. 8; *Нау прапор*. № 139. 4.12.1936. С. 6.

¹²⁹⁶ Кротоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у XIX – I третині XX ст. *Наукові записки ЛІМ*. Вип. 7. Львів, 1998. С. 7.

Консультант археологічного відділу Л. Козловський передав до музею матеріали кабінету праісторії Львівського університету. На 1939 р. майже всі експонати, які перебували у власності кафедри (2 340 інвентарних позицій), були передані міському археологічному музею на депозит¹²⁹⁷. Леон Козловський також «домовився з власниками приватних музеїв Любомирських і Дзедушицьких про передачу у Музей Червеньких городів археологічних колекцій цих музеїв»¹²⁹⁸.

Серед цінних експонатів із Музею Дідушицьких 1938 р. передали бронзове навершя XI–XIII ст. зі Сокаля чи околиць. Володимир Петегирич припускає, що ця знахідка може походити з Переходова, а в літературі ранішого часу відзначено, що це – підвіска у вигляді голови птаха скіфського часу¹²⁹⁹ (рис. Е. 3). У 1940 р. навершя передано до Львівського історичного музею, а звідти, воно потрапило до відділу археології Інституту українознавства¹³⁰⁰. Колекцію знахідок із Городниці з Музею Дідушицьких, зокрема матеріали трипільської культури, також передали до Музею праісторії Червенської землі (рис. Е. 4). Серед пам'яток варто виокремити Грушківський скарб та копії Михалківських скарбів.

Усі студенти кафедри археології, за розпорядженням Л. Козловського, на базі Музею праісторії Червенської землі обов'язково відбували тритижневу практику з консервації і реставрації речей. Щоб опанувати головні принципи реставрації та консервації музейних предметів і навчати цьому студентів, у 1932 р. М. Смішко проходив тривале стажування в музеях, зокрема Кракова. У 1938–1939 рр. керували студентською практикою ад'юнкт кафедри археології М. Смішко та асистент І. Сібек, допомагав їм студент І. Свешніков. Так, І. Свешніков працював з І. Сібек над частиною експозиції, що охоплювала період доби бронзи та ранньозалізного віку¹³⁰¹. На початку 1939 р. вона вже була частково готова: «... в деяких залах стоять вже габльотки з викладеними знахідками з часу народження Христа і перших століть християнства. Вістря,

¹²⁹⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1583. Арк. 53; Спр. 1547. Арк. 35; Спр. 1616. Арк. 167.

¹²⁹⁸ Свешніков І. Спогади музейного працівника. *Пам'ятки України: історія та культура*. Київ, 2008. № 2. С. 7.

¹²⁹⁹ Петегирич В. Дві рідкісні знахідки княжої доби із Сокаля на Львівщині. *Наукові студії: збірник наукових праць. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2011. С. 254–256.

¹³⁰⁰ АМУ. Інв. № 1077.

¹³⁰¹ Зарубій Е. Історія Відділу археології Львівського історичного музею. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Київ, 2009. Вип. 13. С. 153.

наконечники, сережки, гребені, фігурки, горщики... Кремень, бронза, залізо... І кістки»¹³⁰².

Музею праісторії Червенської землі так і не судилося запрацювати. Восени 1939 р. відбулася радянська окупація Заходу України. Зміна політичного режиму була відчутна у всіх сферах науки та культури. Суттєві трансформації відбулися і в музейництві Львова. 10 березня 1940 р. ухвалено остаточне рішення про реорганізацію львівських музеїв, унаслідок якого замість 21 мало залишитися лише 6¹³⁰³. Демонтували музей у приміщенні палацу Бєсядецьких у варварський спосіб. Цікаві спогади залишив І. Свєшніков, який брав участь у створенні його експозиції: «... частину експонатів покинули у цьому приміщенні, звідки вони потім були викинуті на смітник. Багато речей музею НТШ було залишено у новоствореному етнографічному музеї, частину загублено»¹³⁰⁴. Археологічні колекції передали до Львівського історичного музею, де вони з відповідними шифрами перебувають до нині, а наказом від 11 квітня 1940 р. Музей праісторії Червенської землі остаточно ліквідовано¹³⁰⁵.

6.3.3. Покутський музей у Станиславові

Важливим осередком розвитку музейної археології був Покутський музей у Станиславові, заснований 1928 р. У відозві до громадськості зазначено, що він буде продовженням Покутського музею в Коломиї, що припинив діяльність 1914 р. Важливий акцент у цій відозві зроблено на археологічних знахідках усіх археологічних епох із теренів Покуття¹³⁰⁶. Зі середини 1928 р. Покутським музеєм у Станиславові керував Б. Януш. Саме він випрацював програму роботи установи. Однак дослідник із невідомих причин не затримався на Покутті і за кілька місяців повернувся до Львова, щоб посвятити себе науковій праці¹³⁰⁷.

¹³⁰² Grekowicz M. Muzeum w pałacu diamentowej wróżki. *Gazeta Polska*. 1939. 30 stycznia. S. 6.

¹³⁰³ Дзюбан Р. Культурні цінності установ Львова у 1939–1953-х рр.: переміщення і втрати. Львів, 2020. С. 84–85.

¹³⁰⁴ Свєшніков І. Спогади музейного працівника... С. 9.

¹³⁰⁵ Архів ЛІМ. Книга наказів по Львівському Державному Історичному Музею. 1940–1941 рр. Арк. 6.

¹³⁰⁶ Odezwa «Muzeum Pokuckiego» przy Komitecie Regionalnym Województwa Stanisławowskiego w sprawie ratowania zabytków kultury i zasilania zbiorów muzealnych. Stanisławów, 1928. S. 1–2.

¹³⁰⁷ Jakimowicz R. Ś. P. Bohdan Janusz. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa 1935. T. 13. S. 312–318; Burchard H. Janusz Bogdan. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962. S. 587.

Археологія посіла важливе місце в діяльності Покутського музею в час директорства Юзефа Грабовського (1901–1977), який очолював установу в 1930–1935 рр. Як зазначає сучасна дослідниця О. Цівкач: «Як директор Покутського музею він сприяв поповненню його колекцій та домогся відкриття закладу для широкого загалу. З його ініціативи велися пошуки пам'яток у Станіславівському воєводстві»¹³⁰⁸. Роботу в музеї Ю. Грабовський розпочав у червні 1930 р. Як і Б. Януш, він очолював одночасно музей і бібліотеку¹³⁰⁹. Юзеф Грабовський налагодив співпрацю з Польським краєзнавчим товариством, філія якого виникла у Станіславові 1932 р., та львівськими археологами (рис. Е. 5). Ця співпраця сприяла тому, що він почав проводити археологічні дослідження на теренах Станіславівського воєводства і матеріалами з цих розкопок поповнювати фонди Покутського музею. Самостійних дозволів на польові роботи він не отримував. Здебільша проводив розкопки, якими керував Т. Сулімірський. З першого року на цій посаді Ю. Грабовський стежив, щоби знахідки, виявлені на території Станіславівського воєводства, потрапляли до Покутського музею. Приклад цього – випадково відкрита під Березовом, що неподалік Коломиї, печера з людськими кістяками, фрагментами посуду та виробами з кременю, «найдені річи віддано до покутського музею, де буде стверджено, з якої доби вони походять»¹³¹⁰. Взимку 1932 р. музей поповнили археологічні знахідки з поховання в Делієві¹³¹¹, випадково виявлені на каменоломні¹³¹². Про ці дослідження найбільше інформації містять тогочасні українські та польські газети.

Весною 1933 р. Покутський музей поповнився археологічними знахідками, випадково виявленими на місці печери у Вовчинці восени 1932 р.¹³¹³ (рис. Е. 6). Тоді різні державні органи влади та поліція вели листування, у якому

¹³⁰⁸ Ciwkacz O. Działalność dr. Józefa Grabowskiego w Stanisławowie w latach 1930–1935. *Kurier Galicyjski*. Nr 5 (297). 13–26.03.2018. S. 22.

¹³⁰⁹ Nowa instytucja kulturalna w Stanisławowie. *Kurier Stanisławowski*. Stanisławów, 1930. Nr 519. S. 1.

¹³¹⁰ Цікава печера під Коломиєю. *Діло*. № 200. 10.09.1930. С. 5.

¹³¹¹ У 1932 р. дослідження в Делієві проводили спільно Т. Сулімірський та Я. Пастернак. (Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з рамени гр. кат. Богословської академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 2–3. С. 167).

¹³¹² Передісторична могила в Станіславівщині. *Правда*. № 3. 24.01.1932. С. 10; Cenne znalezisko w Stanisławowskim. *Ilustrowany kurjer codzienny*. № 20. 20.01.1932.

¹³¹³ ДАІФО. Ф. бсз. Оп. 2. Спр. 471. Арк. 5.

обговорювали можливість Ю. Грабовському самостійно провести розкопки на пам'ятці. Очевидно, його не було надано, і дослідження доручили Т. Сулімірському, а забезпечення її збереження до початку розкопок покладалося на повітового старосту¹³¹⁴. У короткому звіті консерваторові Т. Сулімірський залишив нотатку про свій консерваторський об'їзд влітку 1933 р., де лаконічно зазначив, що відвідав місце розваленої печери у Вовчинці, «яка вказувала на сліди її заселення в XII ст. по Хр. Знахідки потрапили до Покутського музею в Станіславові»¹³¹⁵.

З масштабних робіт варто відзначити розкопки у Братишеві Тлумацького повіту, які проходили під керівництвом Т. Сулімірського¹³¹⁶. На проведення наукових досліджень, завдяки особистим старанням Ю. Грабовського, вдалося отримати кошти із Воєводського фонду праці¹³¹⁷. У 1934 р. на пам'ятці було розкопано шість могил скіфського часу. Серед унікальних, цікавих і цінних знахідок, що тоді поповнили фондові збірки Покутського музею, можна виділити бронзові дзеркала, різноманітні вироби з кераміки, золоті прикраси та намистини¹³¹⁸.

А проте впродовж 1934–1936 рр. Ю. Грабовський брав участь у розкопках Т. Сулімірського на епонімній пам'ятці комарівської культури в Комарові поблизу Галича. Про повну довіру Т. Сулімірського Ю. Грабовському свідчить той факт, що в польовому сезоні 1935 р. у Комарові «др. Грабовський (директор покутського музею) проводив розкопки могильника доби неоліту» самостійно¹³¹⁹.

Як директор, Ю. Грабовський дбав не лише про збільшення фондів музею, а й про його популяризацію. Зокрема, був активним учасником музейних з'їздів¹³²⁰. Часто виголошував доповіді про розкопки на території Станіславівщини, а також

¹³¹⁴ Там само. Арк. 3.

¹³¹⁵ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 86.

¹³¹⁶ Детальніше див.: Бандрівський М. Пам'ятки середньодністровської (західноподільської) групи ранньозалізного віку в центральноєвропейській хронологічній шкалі та проблеми періодизації. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 95–97.

¹³¹⁷ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10 Z. 2. S. 27.

¹³¹⁸ Археологічні розкопки. *Діло*. Ч. 162. 22.06.1934. С. 6; Цінні знахідки в Коломийщині та Товмаччині. *Діло* Ч. 173. 03.07.1934. С. 4.

¹³¹⁹ W Komarowi pod Haliczem. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935 R. 10. Z. 4–5. S. 70.

¹³²⁰ З'їзд музеологів. *Діло*. Ч. 170. 30.06.1934. С. 1.

ділився з учасниками з'їздів результатами діяльності установи. На посаді директора доклав максимум зусиль для збільшення музейних колекцій, організовував виставки і сприяв перетворенню музею на наукову локацію.

У 1935 р. Ю. Грабовський виїхав до Варшави, а 1 грудня 1939 р. Тимчасове управління Станиславської обл. прийняло рішення про створення обласного історичного музею в м. Станислав на базі Покутського музею. Документація музею та інвентарні книги безслідно зникли після 1939 р. Де вони зберігаються і чи зберігаються, – залишається загадкою.

6.3.4. Волинський музей у Луцьку

На Західній Волині не було фахових археологів, тому роботи проводили дослідники львівського, краківського та варшавського осередків. Археологічні знахідки з цієї території відповідно теж вивозили дослідники до наукових установ, які представляли. Необхідно наголосити, що до заснування Волинського музею тривали довгі дискусії щодо того, як має виглядати музейна мережа на Волині. Ці питання обговорювала українська і польська інтелігенція. Було очевидно, що Волинь потребує музею, який у своїх мурах може гідно репрезентувати «всю доісторичну історію і усі прояви історичного життя»¹³²¹.

Після створення Волинського музею у Луцьку вся міжвоєнна археологія Західної Волині зосереджувалася, головню, навколо цієї установи. Тут працювали фахові археологи і була налагоджена співпраця з львівськими, варшавськими та краківськими вченими.

Одночасно ідею заснування свого музею обговорювала й українська еліта. Передовсім для того, щоби вберегти від вивезення за межі Волині різні історико-культурні пам'ятки. Зокрема, обговорювали можливість створення музею при місцевій «Просвіті»: «... з огляду на те, що численні пам'ятки старовини попадають у чужі руки і вивозяться за межі Волині, започаткувати Волинський музей тимчасово у формі музейної секції чи підсекції при секції

¹³²¹ Znaczenie i możliwości rozwoju Muzeum Wołyńskiego w Łucku. *Wołyń*. Nr 13. Łuck, 1937. S. 5.

культурно-освітній, з тим, щоби зібраний матеріал у майбутньому перейшов до окремого музею Волині»¹³²².

Початки Волинського музею пов'язані із заснованим у Луцьку 1927 р. Волинським товариством краєзнавців і опіки над пам'ятками старовини¹³²³. З ініціативи товариства 16 червня 1929 р. відкрито Волинський музей¹³²⁴. У цій події брав участь тодішній президент Польщі І. Мосціцький¹³²⁵. Музей мав затверджений Статут, який визначав основні завдання його діяльності, зокрема накопичення музейних предметів, формування фондів та наукові дослідження.

Серед засновників музею були Якуб Гоффман і Олександр Прусевич, який став його директором. Від початків існування археологія тут зайняла поважне місце – була виокремлена в самостійний відділ. У музеї також існували природничий, історико-мистецький та етнографічний відділи. На чолі кожного стояли кустоші (хранителі), які здійснювали керівництво науковою і музейною роботою, інвентаризували музейні збірки, контролювали роботу працівників установи¹³²⁶. За пропозицією музейної ради для роботи у відділах призначали асистентів¹³²⁷.

Першим керівником доісторичного відділу в музеї був археолог Зигмунт Леський (1896–1965). Він обіймав цю посаду з 1929 р. по 1938 р. Дослідник періодично проводив польові дослідження археологічних пам'яток Волині, перші з яких відбулися у с. Коршів, де він мав маєток. Усі отримані матеріали З. Леський віддав до новоствореного музею. Упродовж усього часу перебування на посаді керівника археологічного відділу музею він проводив самостійні дослідження або у співпраці з Я. Фітцке.

¹³²² Луцьк (Загальні збори повітової «Просвіти»). *Діло*. Ч. 120. 1.06.1929. С. 5.

¹³²³ Детальніше див.: Кінд-Войтюк Н. Діяльність Волинського товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини та Волинського товариства друзів наук щодо виявлення, вивчення і збереження історико-культурних пам'яток Волині у міжвоєнний період. *Наука і техніка сьогодні*. № 10 (10). Київ, 2022. С. 247–257.

¹³²⁴ Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк, 2015. С. 258.

¹³²⁵ Ковальчук Є. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2014. Вип. 25. С. 112.

¹³²⁶ Державний архів Рівненської області. Ф. 160. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 8.

¹³²⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Zesp. 14. Sygn. 7030. Ark. 44.

Сучасний дослідник історії Волинського музею Т. Верба простежив історію формування археологічних колекцій на основі періодики і це дуже вдалий підхід, оскільки не всі інвентарні книги та документація збереглися після Другої світової війни¹³²⁸. Часто публікації на сторінках преси служать єдиним джерелом для досліджень.

Одну з перших археологічних збірок у 1929–1931 рр. передав до музею Олександр Прусевич. Налічувала вона понад 300 знахідок. До поповнення колекцій причинилося Волинське товариство краєзнавців, до якого надходила інформація про пам'ятки, або мешканці Волині самі привозили знахідки. Збереглася згадка, що Волинське товариство краєзнавців передало до музею кам'яну плиту зі середньовічного поховання з території Губківського замку¹³²⁹. Ще одне джерело поповнення – випадкові знахідки. Найбільше інформації про археологічні роботи та матеріали поміщено в коротких замітках на сторінках тогочасної преси. Наприклад, наприкінці 1934 р. «під Берестечком підчас корчування кількасотлітньої липи селяни викопали старинний скарб, золотих і срібних монет, які походять з 16 і 17 віку. Скарб мають забрати до волинського музею»¹³³⁰.

З головним завданням, яке стояло перед музеєм ще на етапі заснування, – збирати і популяризувати найдавніші пам'ятки з території Волині, установа успішно впоралася. «Археологічні експонати уявляють тим більшу цінність, що це все майже виключно місцевий матеріал, який дає прекрасну картину життя людини на Волині вже приблизно від 5000 літ до Р. Хр.», – писав А. Дублянський¹³³¹.

На 1935 р. музей мав близько 4 500 експонатів і користувався популярністю серед відвідувачів. Для опрацювання його колекцій приїжджали

¹³²⁸ Верба Т. Формування фондів Волинського музею (за матеріалами періодичного видання «Wołyń» 1933–1939 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка*. Серія Історія. Луцьк, 2021. Вип. 8/50. С. 196–214.

¹³²⁹ Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyń*. Nr 7. Łuck, 1934. S. 11.

¹³³⁰ Що де сталося. *Правда*. Ч. 50. 16.12.1934. С. 12.

¹³³¹ Дублянський А. Волинський музей в Луцьку. *Український голос*. Луцьк. № 1. 1.01.1942. С. 4.

дослідники з різних міст. Зокрема, колекції візантійських і римських монет досліджував професор Ягеллонського університету Л. Піотрович¹³³².

З 1935 р. Волинський музей підпорядковувався очолюваному Я. Гоффманом Волинському товариству приятелів наук, який розумів необхідність залучення фахового археолога. Саме Якуб Гоффман вів листування із Краківським археологічним музеєм в особі Тадеуш Реймана про переїзд до Луцька Яна Фітцке¹³³³. У цій справі вдалося досягти успіху і з літа 1936 р. центральною постаттю у музеї стає вихованець Ягеллонського університету, молодий магістр археології Я. Фітцке. У серпні 1936 р. він став науковим співробітником музею і відтоді був відповідальним за розвиток археології в установі. Перше, що зробив археолог на новій посаді, – це переніс і впорядкував фонди, зокрема археологічні¹³³⁴. Він налагодив добру комунікацію із працівниками музею, зокрема З. Леським, який, на його думку, «знається на багатьох речах і буде допомагати, особливо в терені»¹³³⁵. Перша нагода для таких теренових робіт Я. Фітцке випала на серпень 1936 р., розкопки відбулися у Луцьку¹³³⁶. Археолог розкопав сім жител неолітичного часу, які сучасні дослідники відносять до культури лінійно-стрічкової кераміки.

Одночасно Я. Фітцке велику увагу приділяв популяризації науки й активно налагоджував контакти із громадськістю. Цей напрям діяльності був спрямований передовсім на публікацію результатів досліджень у різних наукових і періодичних виданнях.

Упродовж 1937–1939 рр. Я. Фітцке був головним хранителем Волинського музею. Тепер «музей отримав фахового керівника»¹³³⁷. При закладі існувала невеличка реставраційна майстерня¹³³⁸. Після переїзду із Кракова до Луцька

¹³³² Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів, 2010. С. 76.

¹³³³ Archiwum MAK. Sygn. SP 30/49. List Jakuba Hoffmana Muzeum Archeologicznego w Krakowie z 16.VI.1936 w sprawie pracy dla Jana Fitzke w Łucku.

¹³³⁴ Archiwum MAK. Sygn. SP 30/49. List J. Fitzke do T. Rejmana. 17.VIII.1936.

¹³³⁵ Ibid.

¹³³⁶ Ibid.

¹³³⁷ Nieć J. Prace naukowo-badawcze Wołyńskiego Tow-wa Przyjaciół nauk w r. 1936. *Znicz*. № 1–2. Łuck, 1937. S. 10.

¹³³⁸ Ковальчук Є. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2014. Вип. 25. С. 115.

Я. Фітцке «відбулась ґрунтова реорганізація виставкової діяльності, облаштовано археологічну лабораторію, де проводиться консервація зброї та інших металевих предметів, здійснено реконструкцію кахлів та інших предметів»¹³³⁹. Тому можна стверджувати, що з цього часу Волинський музей стає чи не найбільшим науковим археологічним осередком Західної Волині. Відомий польський археолог Т. Сулімірський вважав, що саме завдяки наполегливій роботі Я. Фітцке в міжвоєнний період Луцьк можна прирівнювати до таких потужних археологічних центрів, як Краків, Львів, Варшава чи Познань¹³⁴⁰. Адже, очоливши музей у 1937 р., Ян Фітцке розгорнув активну організаційно-наукову роботу, яка зосереджувалася, найперше, навколо інвентаризації знахідок, а також стала організатором археологічних досліджень на теренах Волинського воєводства¹³⁴¹. «Цілою душею віддавався магістр Фітцке археологічним дослідженням на Волині. Проводив сам археологічні дослідження, запрошував до участі в них краківських археологів, вишукував об'єкти для досліджень»¹³⁴², – писав згодом сучасник Яна Фітцке Володимир Засядчук¹³⁴³.

Упродовж 1936–1939 рр. відбулася низка археологічних експедицій під керівництвом Я. Фітцке та З. Леського, що суттєво поповнила археологічні колекції музею, а також збагатила археологічну карту Західної Волині нововідкритими пам'ятками. Частина архіву Я. Фітцке з рукописними матеріалами та кресленнями з різних пам'яток зберігається у Львові¹³⁴⁴. Загалом, на Волині він розкопав 13 пам'яток, зробив понад 20 розвідкових виїздів, а також залучив до археологічних робіт Т. Сулімірського зі Львова, Г. Леньчика із Кракова, а також Я. Гоффмана з Варшави¹³⁴⁵.

¹³³⁹ Nieć J. *Prace naukowo-badawcze...* S. 10–11.

¹³⁴⁰ Suliminski T. *Polska przedhistoryczna. Cz. 1: od epoki lodowej do około 2000 przed Chr.* Londyn, 1955. S. 17.

¹³⁴¹ Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. *Z Wołynia 1936–1939.* Biały Dunajec–Ostrog, 2009. S. 78, 83.

¹³⁴² Zasiadczuk W. Mgr Jan Fitzke na Wołyniu: wspomnienie. *Z Otchłani Wieków.* Poznań, 1965. T. 31. Nr 2. S. 162.

¹³⁴³ У НА ВА ІУ НАН України зберігаються машинописи текстів В. Засядчука, написані на основі матеріалів з розкопок Я. Фітцке.

¹³⁴⁴ НА ВА ІУ НАН України. *Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej odbytej po powiecie łuckim.* 1937.

¹³⁴⁵ Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia... S. 100.

Серед перших археологічних робіт Я. Фітцке варто виокремити розкопки на пам'ятці лінійно-стрічкової кераміки в Луцьку та дослідження курганів у Боратині. У звіті за 1936–1937 рр. він подав інформацію про роботи на таких археологічних пам'ятках Волині: Берестяне¹³⁴⁶, Боратин, Бугрин, Городок, Коршів, Кульчин, Любомль, Валентинів, Вільгір¹³⁴⁷. Створення археологічної карти Волині, оскільки «існуючу карту українського вченого, проф. В. Антоновича вважав вже застарілою»¹³⁴⁸, було одним із нереалізованих задумів Я. Фітцке.

Багатим на польові дослідження під афіліацією Волинського музею став 1937 р. У цей час відбулися одні з найважливіших теренових робіт Я. Фітцке на могильнику доби бронзи в Торчині біля Луцька. Вони розпочалися навесні і були передовсім рятівними, бо місцева поліція передала до Волинського музею три добре збережені посудини культури шнурової кераміки, виявлені поблизу Торчина¹³⁴⁹. Найважливіше, що під час цього розвідкового виїзду вдалося добитися повної заборони будь-яких земляних робіт, які би продовжили нищення пам'ятки. У жовтні Я. Фітцке провів на пам'ятці дослідження, відкривши 19 захоронень із багатим поховальним інвентарем (зброя, прикраси, посуд). Виїзд, датований 29 квітня 1939 р., сприяв відкриттю восьми нових поховань. Кожне з них мало по два людські кістяки¹³⁵⁰.

Не менш цікаві роботи відбулися в польовому сезоні 1937 р. у с. Устя Костопільського повіту, де розкопано дві групи ранньосередньовічних курганів¹³⁵¹ (рис. Е. 9), та с. Валентинів Луцького повіту (матеріали культури шнурової кераміки та культури лінійно-стрічкової кераміки).

У 1938 р. Я. Фітцке досліджував давньоруські кургани біля с. Берестяни, які, за його словами, були «невеликих розмірів, ховали в собі поодинокі

¹³⁴⁶ Розкопки могильників у с. Берестяне провела у 1980-х роках археолог Віра Гупало. Результати досліджень трьох повністю розкопаних могильників із підкурганними похованнями княжої доби опубліковані окремою монографією (Гупало В. Берестянські курганні могильники кінця X–XII ст. Львів, 2006. 108 с.)

¹³⁴⁷ Sprawozdanie z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za lata 1935–1937. Łuck, 1938. S. 13–18.

¹³⁴⁸ Zasiadczuk W. Mgr Jan Fitzke na Wołyniu: wspomnienie. *Z Otchłani Wieków*. 1965. T. 31. Nr 2. S. 162.

¹³⁴⁹ Fitzke J. Cenne zabytki neolityczne na Wołyniu. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Kraków, 1937. № 76.

¹³⁵⁰ НА ВА ІУ НАН України. Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej do Torczyna z dnia 29.IV.37 r.

¹³⁵¹ Там само. Матеріали В. Ауліха. Устя. Архів Я. Фітцке.

скелети, покладені у витягнутій позиції, при них знайдені окремі срібні персні та колти, один з них датується XI–XII століттями»¹³⁵².

У 1939 р. Я. Фіцке провів розкопки на території Луцького замку. Ці роботи передували виготовленню документації на реставрацію архітектора із Варшави Я. Захватовича. Ян Фіцке прокопав чотири траншеї поряд із в'їзною вежею. Про ці розкопки археолог пише: «... фундаменти такого пізнього замку... не є глибокими і сягають глибини ледве 4 м. Відкрито виразні сліди земляної фортифікації ранньосередньовічного городища, а трохи нижче валів, можливо – неолітичних. Сліди ранньосередньовічного городища, найцікавіше для нас з огляду на історію замку, збереглися відносно добре»¹³⁵³. Рукопис статті, присвяченої замку Любарта в Луцьку, зберігається у Львові¹³⁵⁴.

Ян Фіцке намагався налагодити співпрацю Волинського музею з іншими профільними установами. Закономірно, що одним із перших став Краківський археологічний музей. Було розроблено проєкт такої співпраці. В одному з перших листів до краківського колеги Т. Реймана, датованому 17 серпня 1936 р., він повідомляв, що його проєкт співпраці між Волинським музеєм та Краківським археологічним підтримано і наступного року можна буде проводити спільні археологічні дослідження¹³⁵⁵.

Із Волинським музеєм тісно співпрацював Т. Сулімірський, який тоді був представником краківського археологічного середовища й очолював кафедру археології Ягеллонського університету. Він мав добрі контакти з Я. Фіцке, що вилилося в низку спільних археологічних досліджень, проведених на території Волині у 1937–1938 рр. Із цих робіт варто виокремити розкопки Т. Сулімірського в Заборолі Кременецького повіту та Майдані Моквинському Костопільського повіту¹³⁵⁶. До археологічних робіт залучалися студенти Ягеллонського університету.

¹³⁵² Цит. за: Охріменко Г., Дмитрук В., Златогорський О. Ян Фіцке дослідник минувшини Волині. Археологічна спадщина Яна Фіцке / за заг. ред. Г. Охріменка. Луцьк, 2005. С. 13.

¹³⁵³ Fitzke J. Cenne odkrycia na zamku Lubarta w Łucku. *Ziemia Wołyńska: Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym*. Łuck, 1939. R. 2. Nr 6–7. S. 103–104.

¹³⁵⁴ НА ВА ІУ НАН України. Cenne odkrycia na zamku Lubarta w Łucku.

¹³⁵⁵ Archiwum MAK. Sygn. SP 30/49. List J.Fitzke do T.Rejmana. 17.VIII.1936.

¹³⁵⁶ Fitzke J. Tegoroczne badania archeologiczne na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. 1938. T. 13. Z. 9–10. S. 125.

Окрім розкопок, перебуваючи на Волині, Т. Сулімірський читав публічні лекції в Луцьку. Зокрема, 10 червня 1937 р. у залі засідань воєводського уряду виголосив доповідь, присвячену скіфській культурі, першокласним фахівцем якої був¹³⁵⁷. Варто наголосити, що краківські археологи проводили розкопки на археологічних пам'ятках Волині з метою поповнення краківських музейних колекцій. Це чітко простежується в листах Я. Фітцке до Т. Реймана¹³⁵⁸.

Тадеуш Сулімірський також був рецензентом докторату Яна Фітцке «Краківська група культури шнурової кераміки»¹³⁵⁹, який так і не вдалося захистити через початок війни. У листі до Т. Реймана Я. Фітцке писав, що, якщо «п. проф. Сулімірський візьме мою роботу, то в травні, мабуть, заскочу до Кракова»¹³⁶⁰. Професор роботу прорецензував, і наприкінці травня 1939 р. Я. Фітцке працював над переформатуванням докторату відповідно до його зауважень¹³⁶¹. Цій праці високу оцінку давав відомий археолог Я. Махнік, який відзначив, що «була вона підсумком досліджень і камеральних студій Я. Фітцке періоду неоліту»¹³⁶². Проте захистити докторат та продовжити наукову роботу не судилося. На початку війни він був мобілізований і 18 вересня 1939 р. потрапив у радянський полон. У квітні 1940 р. його замордували в Катині¹³⁶³.

Під час роботи Я. Фітцке на посаді кустоша Волинського музею часто поповнювалися археологічні фонди. Сюди потрапляла більшість знахідок із його розкопок, а також випадкові, які приносили селяни з різних місцевостей, зокрема крем'яні та кам'яні знаряддя, фрагменти посуду, монети, пряслиця.

Власне, Я. Фітцке надавав важливого значення популяризації археології серед громадськості, і це позитивно впливало на збільшення фондів музею¹³⁶⁴.

¹³⁵⁷ Gaczoł A. Związki Krakowa i Łucka na przestrzeni wieków XIX i XXI (przyczynek do dziejów służby ochrony zabytków w Polsce w okresie międzywojennym). *Wiadomości Konserwatorskie*. Warszawa, 2009. T. 25. S. 132.

¹³⁵⁸ Archiwum MAK. Sygn. SP 30/49. List J. Ficzke do T. Rejmmana. 24.X.1937.

¹³⁵⁹ T.R. (Reyman). Op. Mgr. Jan Józef Ficzke. *Przegląd Archeologiczny*. 1948. T. 8. Z. 1. S. 137.

¹³⁶⁰ Archiwum MAK. Sygn. SP 30/49. List J. Ficzke do T. Rejmmana. 5.IV.1939.

¹³⁶¹ Ibid. List J. Ficzke do T. Rejmmana. 27.V.1939.

¹³⁶² Machnik J. J. Bartys i J. Ficzke jako badacze neolitu i początków epoki brązu. *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk*. Kraków, 1990. T. 34. S. 8.

¹³⁶³ Jan Ficzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia... S. 88; Blombergowa M. Uczeni polscy rozstrzelani w Katyniu, Charkowie i Twerze. *Analecta*. Romae, 2000. Nr 9/2 (18). S. 7–62.

¹³⁶⁴ Верба Т. Формування фондів Волинського музею (за матеріалами періодичного видання «Волюн» 1933–1939 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. Львів, 2021. Вип. 8/50. С. 205–206.

Впродовж усього часу він залишався вірним краківському археологічному середовищу і, навіть перебуваючи на посаді кустоша Волинського музею, намагався ділити археологічні знахідки з Волині між Луцьком і Краковом.

Вибух Другої світової війни, мобілізація і смерть Я. Фітцке призупинили польові та камеральні роботи, перестали поповнюватися фонди. З війни музей вийшов зі значними матеріальними втратами. У 1940 р. на базі Волинського музею було організовано обласний історико-краєзнавчий.

6.3.5. Археологія в польських повітових музеях

Невеличкі археологічні колекції існували в повітових музеях Галичини (Заліщики, Чортків) і Волині (Кременець). Ці інституції співпрацювали з львівськими археологами, проводили незначні дослідження в терені і матеріалами з них поповнювали колекції музеїв.

Музей у Заліщиках створений 1929 р. з ініціативи професора місцевої гімназії Юзефа Шварца. Ця установа отримала неабияку підтримку старости і секретаря повітової ради. Тадеуш Сулімірський у звіті про діяльність львівського археологічного осередку відзначав, що «в Заліщиках при повітській Раді виник малий регіональний музей, в якому зібрано багато артефактів з Поділля заліщанського»¹³⁶⁵. Про підтримку свідчить і його розміщення у приміщенні повітової ради. Сюди потрапляли речі з археологічних розкопок, а також експонати, подаровані місцевими краєзнавцями. У літературі зафіксовано цікавий випадок 1930 р. неподалік Заліщик, у с. Слобідка. Під час польових робіт випадково виявили поховання в кам'яній гробниці з двома кістяками. На місце виїхав директор музею Ю. Шварц, який обстежив пам'ятку і виявив у похованні фрагменти посуду та цілі форми, які згодом археологи датували культурою кулястих амфор (другою половиною III тис. до н. е.). Вироби зараз зберігаються в Львівському історичному музеї¹³⁶⁶. Ще один випадок того, що Ю. Шварц брав участь у розкопках, зафіксовано 1934 р., коли

¹³⁶⁵ Suliminski T. Sprawozdanie z działalności... S. 27.

¹³⁶⁶ Свешников И. К. Культура шаровидных амфор. *Археология СССР. Свод археологических источников*. Москва, 1983. Вып. 1–27. С. 44.

поблизу с. Городок Заліщицького повіту він почав розкопки найбільшого з чотирьох скіфських курганів, відомих у цій місцевості. Продовжив дослідження Т. Сулімірський. Ці розкопки поповнили Заліщицький музей виробами із заліза, бронзовими наконечниками стріл, фрагментом бронзової шпильки та посуду¹³⁶⁷.

Про підтримку наукових контактів Ю. Шварца з археологами Львівського університету свідчить згадка про археологічні обстеження на місці випадково виявленого «скринькового» поховання у Слобідці Кошиловецькій, де «був присутній учитель гімназії в Заліщиках п. Ю. Шварц», який урятував археологічні матеріали і мав надіслати на кафедру класичної археології Львівського університету детальний опис проведених робіт¹³⁶⁸ (рис. Е. 10). Сліди комунікації Ю. Шварца простежуються і з Я. Пастернаком. У колекції негативів на склі Я. Пастернака зберігся горщик із підписом «Із збірки проф. Шварца у Заліщиках»¹³⁶⁹ (рис. Е. 10).

Загалом, музейна збірка була нечисельною – 715 експонатів, які охоплювали археологію, природу та ремесла. У 1931 р. Ю. Шварц опублікував путівник «Заліщики і околиці», де приділив увагу й археології¹³⁷⁰. На початку 1940-х років музей спіткала така ж доля, що й більшість повітових – нова влада його ліквідувала, а експонати передала до Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Про міський музей у Чорткові та його діяльність у міжвоєнний період є ще менше інформації. Зі скупих повідомлень у тогочасній пресі відомо, що його фонди наповнювались і випадковими знахідками з території Чортківського повіту. Так, у липні 1934 р. у с. Біле випадково виявили зуб мамонта, який передали до музею. На місце запросили спеціальну комісію, яка мала провести розкопки і встановити, чи немає цілого скелета¹³⁷¹.

¹³⁶⁷ Sulimirski T. Scytowie na Zachodniem Podolu. Lwów, 1936. S. 67.

¹³⁶⁸ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności... S. 21; Antoniewicz W. Z dziedziny archeologii ziem Polski (szkice, przyczynki, notanki). *Światowit*. Warszawa, 1938. T. 17. S. 397.

¹³⁶⁹ НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

¹³⁷⁰ Schwartz J. Zaleszczyki i okolica. Przewodnik krajoznawczy. Tarnopol, 1931. S. 17–21.

¹³⁷¹ Розкопки в Чортківщині. *Діло*. № 180. 11.07.1934. С. 7.

На Волині такою повітовою іституцією, що збирала, зберігала і науково опрацьовувала археологічні знахідки в міжвоєнний період був Волинський музей при Кременецькому ліцеї, який із 1937 р. діяв як самостійна установа¹³⁷².

На становлення та розвиток археології у цьому музеї важливий і вирішальний вплив мало те, що 1936 р. до нього був делегований тодішній працівник Державного археологічного музею у Варшаві Олександр Цинкаловський. «В 1936 р. мене призначено директором музею¹³⁷³ при Ліцеум Крeм'янецькому, де я працював 5 років, аж до 1939 р.», – писав археолог в автобіографії¹³⁷⁴. Одним із головних напрямів роботи музею в цей час стало наукове комплектування фондів збірок, поповнення колекцій і вивчення матеріалів.

Олександр Цинкаловський значно посилив акцент на систематичне та ретельне збирання експонатів, що дало змогу створити багату й різноманітну колекцію. Головним його завданням у Кременці було сформувати археологічний відділ у музеї і йому це вдалося. У спогадах сучасників зафіксовано, що «дуже багато також представлено в музеї місцеву етнографію й археологію. Тут представлено й найдавніші епохи людського життя на землі і часи стародавнього Риму, Греції та Візантії. Наша княжа доба, Литва і Польща, нові часи та сучасні нам події. Любляча рука і пильне око знавця, зокрема Цинкаловського, все те розшукувало, викопувало, випрошувало, купувало і купчило»¹³⁷⁵. У музеї були доволі цінні археологічні колекції, які вчений ретельно опрацьовував і використав для майбутніх праць («Матеріали до праісторії Волині і Волинського Полісся» (1961), «Стара Волинь та Волинське Полісся» (1984, 1986))¹³⁷⁶.

¹³⁷² Ярмошик І. Основні напрямки історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках. *Волинські історичні записки*. Луцьк, 2010. Т. 4. С. 40.

¹³⁷³ Олександр Цинкаловський, очевидно, був кустошем археологічного відділу, оскільки директором у 1936–1939 рр. був Францішек Мончак. Посаду директора О. Цинкаловський обіймав у 1939–1943 рр.

¹³⁷⁴ Цит. за: Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 32.

¹³⁷⁵ Холмський А. Крeм'янець – волинські атени. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1961. Ч. 5. С. 68.

¹³⁷⁶ Прищепя Б. А., Прищепя О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне, 2011. С. 47.

Важливе значення мали польові дослідження О. Цинкаловського, результати яких він публікував в українських і польських часописах¹³⁷⁷. Серед них наймасштабнішими були розкопки на пам'ятці трипільської культури у с. Бодаки на Кременеччині. Однак було б помилково вважати, що всі матеріали з розкопок поповнювали фонди Кременецького музею. Частина знахідок із Волині, зокрема з Кременеччини, О. Цинкаловський продовжував надсилати до Музею НТШ¹³⁷⁸. Найефектніші потрапляли до Державного археологічного музею у Варшаві. Приклад – Скарб зі Серахович¹³⁷⁹, а також поховання в Рудці¹³⁸⁰. Знахідки з Рудки належали до вельбарської культури і були дуже цінним надбанням для музеїв. Тому директор Кременецького музею Ф. Мончак просив дирекцію Державного археологічного музею у Варшаві виготовити копію «готського гробу знахідок» з Рудки і відзначав, що «для доісторичного відділу нашого музею матимуть дуже велику цінність»¹³⁸¹.

На жаль, не збереглося документів, які б дали змогу встановити кількість археологічних знахідок у фондах Кременецького музею і наскільки вона збільшилася в час роботи О. Цинкаловського, але, поза сумнівом, наукове комплектування, започатковане під його керівництвом, заклало фундамент для подальшого розвитку музею, зробивши значним центром наукової і культурної діяльності.

6.4. Українські музеї – осередки розвитку археології

6.4.1. Національний музей у Львові

Відродження науково-дослідної діяльності Національного музею у Львові припадає на перші повоєнні роки. Заснований ще 1905 р. митрополитом А. Шептицьким, він продовжував роботу і під час війни. Одним із перших у ці

¹³⁷⁷ Цинкаловський О. Готський гріб римської доби в селі Рудки на Кременеччині. *Життя і знання*. Львів, 1937. Ч. 5 (116). С. 141–142; Sunkałowski A. Grob gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego. *Życie Krzemienieckie*. Krzemieniec, 1936. № 8–9. S. 349–353.

¹³⁷⁸ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 8. Арк. 84–86.

¹³⁷⁹ Левада М. Історія Сераховичівського скарбу. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 2021. Вип. 25. С. 317–332.

¹³⁸⁰ PMA (Dział dokumentacji naukowej). Teczka Rudka. Pisma 466-IX/36 i 471-IX/36 z dnia 6 czerwca 1936 r.

¹³⁸¹ PMA (Dział dokumentacji naukowej). Teczka Rudka. Pisma R. Jakimowicza do dyrekcji PMA z 23.XI.1936.

роки військово-політичного неспокою його діяльність підтримав Я. Пастернак. Дослідник не припиняв контактів із музеєм в особі його директора І. Свенціцького, навіть перебуваючи на фронті. Ярослав Пастернак не уявляв життя без книжок, про що в січні 1917 р. писав І. Свенціцькому: «... без книжок чоловік дуже дичіє в поли та ширу спрагу відчуває вернути до давнішого, культурнішого заняття»¹³⁸². У травні 1917 р. поручник 41-го полку піхоти Я. Пастернак отримав важке поранення в битві біля р. Соча на південному Італійському фронті. Восени 1917 р. він повернувся з лікування у чеському місті Брно до Львова і відразу приступив до обов'язків урядника Національного музею. У цей час Я. Пастернак займався музеєм двічі на тиждень по кілька годин. Його ініціативу підтримав митрополит А. Шептицький, відтак двічі на тиждень по дві години сюди впускали відвідувачів¹³⁸³.

Роботи Я. Пастернака мали велике значення для порятунку захованих від грабіжників історичних цінностей. Він був одним із перших, хто в час війни відшукував, інвентаризував, просушував, рятував від загибелі безцінні історичні раритети. Окрім того, працював над докторатом з антропології. Про все це дослідник писав митрополитові А. Шептицькому в листі від 25 листопада 1917 р., у якому також висловлював занепокоєння, що «прийшла відповідь міністерства краєвої оборони на збірну реклямацію; звільнений на пів року до кінця мая др. Пеленський і проф. Тершаковець, та моє ім'я взагалі не згадане. Супроти того осьмілююсь просити Вашу Ексцеленцію по можности о личне вставлення в Міністерстві ... най приділять мене на довший час до льокальної служби у Львові (рано в компанії, пополудни для музея)»¹³⁸⁴.

Ця музейна робота тривала недовго. У січні 1918 р. Я. Пастернак знову повернувся до війська. Однак увесь час за підтримки митрополита А. Шептицького та І. Свенціцького він активно домагався звільнення з військової служби. Після Брестської угоди 1918 р. у складі союзницьких армій

¹³⁸² Національний музей у Львові. Відділ рукописів. Лист Я. Пастернака до І. Свенціцького від 18.01.1917.

¹³⁸³ Пастернак Я. Моя праця в Національному музею 1913–14 рр. *Двайцять'ять-ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 31.

¹³⁸⁴ ЦДІАУ у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 33.

він опинився на Катеринославщині. Однак навіть у час війни, далеко від наукових установ продовжував студії над минулим. «Де б Я. Пастернака не заносили воєнні лихоліття: чи то на італійський фронт, чи у Катеринослав на півдні України – усюди його супроводило непогамовне бажання студіювати, читати, збирати пісні, оглядати музеї, пам'ятки архітектури та народного побуту», – влучно зауважив сучасний дослідник Т. Романюк¹³⁸⁵.

Після створення ЗУНР Я. Пастернак добровольцем вступив до УГА. Серед документів збереглося посвідчення старшини оперативного відділу штабу 5-ї херсонської дивізії видане на період із 7 червня по 31 грудня 1920 р. У літературі також є згадка, що археолог був призначений амуніційним референтом 7-ї Львівської бригади¹³⁸⁶. У вересні 1920 р. разом із залишками УГА Я. Пастернак перейшов через Карпати на територію Чехо-Словацької Республіки і деякий час перебував із тисячами стрільців і старшин у таборах інтернованих у Ліберцях та Йозефові¹³⁸⁷. В архіві Національного музею збереглося кілька листів і дві листівки до І. Свенціцького з цих місць. До роботи в Національному музеї у Львові Я. Пастернак повернувся після приїзду з Праги – аж 1928 р.

У березні 1928 р. Я. Пастернак розпочав працю у штаті Національного музею у Львові, де впорядковував «археологію і всякі викопалини»¹³⁸⁸. У 1931 р. археолог писав: «І прийшлося вертати до Нац. Музею аж після повних десяти років уже з Чехії. За це з еміграції, де я був асистентом Народного Музею та Державного Археологічного Інституту в Празі, привіз я докторський диплом з археології та знання західних метод музейної праці і теренових розкопів із спеціальною увагою для княжої доби»¹³⁸⁹. Ці нові музейні методики він успішно застосував при впорядкуванні археологічних колекцій Національного музею у Львові. Зокрема, було надруковано картки для кожного

¹³⁸⁵ Романюк Т. Одинадцять листів Ярослава Пастернака до Володимира Гнатюка. *Записки НТШ*. Львів, 1995. Т. 230. С. 453.

¹³⁸⁶ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. С. 157.

¹³⁸⁷ Пастернак С. Заговорили і земля і каміння. *Літопис Червоної калини*. Львів, 1992. № 4–5. С. 41.

¹³⁸⁸ Свенціцький І. Національний музей за 1928 р. *Діло*. № 15. 23.01.1929. С. 3.

¹³⁸⁹ Пастернак Я. Моя праця в Національному музею 1913–14р. *Двадцять п'ять-ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 31.

музейного предмета, де, окрім опису, розмішувалося його зображення¹³⁹⁰. Така методика інвентаризації застосовується донині. У спогадах археолог писав: «Мені дісталася тепер в уділі передовсім опіка над відділом доісторичної, ранне історичної та історичної археології, який я мусів передовсім сам собі зорганізувати, себто зібрати предмети з різних музейних сховків та їх інсталювати у габ льотах-шафах. Рівночасно надруковано в Жовкві 50.000 листків рухомого каталогу по відділах згідно з привезеним мною загально-чеським зразком, на яких став я поміщувати науковий опис предметів, а рисівники (спершу Качмарська, відтак Халус і Яців) зарисовували їх у рубриці “вигляд”»¹³⁹¹.

Національний музей у Львові ніколи не був вузькопрофільним, однак археологічна збірка, закладена до Першої світової війни, продовжувала поповнюватися. Часто сюди потрапляли унікальні знахідки з різних місцевостей Галичини, а після відновлення на посаді Я. Пастернака – кращі пам'ятки з розкопок, які фінансував митрополит А. Шептицький у Крилосі, Комарові та Якторові¹³⁹². Серед археологічних надходжень до музею варто відзначити поховальний інвентар із «мадярських могил» біля Крилоса (рис. Е. 11), меч із Якторова. Цінні археологічні збірки музею цікавили археологів, зокрема їх опрацьовував професор варшавського університету В. Антонєвич¹³⁹³.

У міжвоєнний період знову постало питання про вужчу спеціалізацію львівських музеїв, зокрема розмежування археологічних та етнографічних колекцій із творами мистецтва, тому що «не маємо ще у Львові відповідного монументального будинку на один великий Національний Музей, повинні б оба тепер чинні наші львівські музеї: Музей Наукового Товариства ім. Шевченка та Національний, поділитися працею так, аби одні відділи були лише в одному, другі лише в другому музею, прим. покищо бодай археольогія доісторична та

¹³⁹⁰ Там само. С. 32.

¹³⁹¹ Там само.

¹³⁹² Літопис Національного музею за 1936 р. Львів, 1936. С. 44–45.

¹³⁹³ Свенціцький І. XXV літ діяльності... С. 15.

раннеісторична й етнографія у Шевченківським, а національне мистецтво у його історичному ході в Національній Музею. Тоді оба музеї творитимуть разом, хоч під різною управою, один великий Український Національний Музей»¹³⁹⁴.

Національний музей у Львові був установою, яка об'єднувала навколо себе музейників із провінційних містечок, насамперед через проведення з'їздів. І З'їзд українських музейників відбувся 25 квітня 1931 р. у Національному музеї у Львові і його учасниками були 25 осіб. Ярослав Пастернак виголосив доповідь про організацію та основні засади діяльності обласних музеїв¹³⁹⁵. На цьому форумі було проговорено питання членських внесків і можливість їхнього використання для відряджень на загальнопольські з'їзди для делегованих представників українських музеїв¹³⁹⁶.

Національний музей став майданчиком для комунікації і під час III З'їзду представників українських музеїв, що відбувся 9 червня 1935 р. у Львові. На ньому були представлені всі українські установи¹³⁹⁷. Одне з найважливіших напрацювань – створення Комітету українських обласних музеїв, завдання якого – «скоординувати працю музеїв в одноцільному напрямку, інформувати українські обласні музеї про всі справи, що відносяться до музеїв і музейництва взагалі, заступати справи обласних музеїв, редагувати річні звіти з їх діяльності та бути лучником між обласними і львівськими українськими музеями»¹³⁹⁸. Головним координатором Комітету українських обласних музеїв став Музей «Бойківщина».

Помітні зміни в Національному музеї відбулися після вересня 1939 р., коли розпочалася реорганізація львівських музеїв. У травні 1940 р. його було перетворено на відділ Львівської державної картинної галереї з об'єднаною дирекцією на чолі з І. Свенціцьким.

¹³⁹⁴ Пастернак Я. Дещо про обласні музеї. *Діло*. Ч. 240. 27.10.1929. С. 2.

¹³⁹⁵ Перший З'їзд Українських Музейників у Львові. *Діло*. Ч. 99. 7.05.1931. С. 3.

¹³⁹⁶ Там само.

¹³⁹⁷ III З'їзд українських музеологів у Львові. *Діло*. Ч. 153. 12.06.1935.

¹³⁹⁸ ДАЛО. Ф. 1242. Оп. 1. Спр. 92. Арк. 53.

6.4.2. Археологія в музеях Тернополя і Станиславова

Не було на маргінесі в міжвоєнний період і тернопільське музейництво. У 1932 р. професор Тернопільської гімназії Яким Ярема (1884–1964) заснував Подільський музей при кружку «Рідна школа». Ідея його створення виникла дещо раніше, і Я. Ярема «звернувся листом 3.XI.1931 до др. Ярослава Пастернака, директора Музею Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові, з прошенням вказівок та інформацій. Дня 25.XI.1931 надіслав др. Пастернак зразок статуту Музейного Т-ва й свій реферат про “Обласні музеї, їх завдання й організацію”, виголошений на І з’їзді укр. музеологів у Львові 25.IV.1931»¹³⁹⁹. Однак добитися права на його офіційне відкриття так і не вдалося. Консерваторський уряд 16 травня 1932 р. відмовив у створенні українського музею при гуртку «Рідна школа»¹⁴⁰⁰. Головним аргументом було те, що в Тернополі існує «Подільський музей» при товаристві «Народна школа»: «... воєвідський уряд спротивився заснуванню самостійного українського музею в Тернополі покликуючи ся на те, що в Тернополі існує вже обласний музей (т-ва “Школи Людовой”»¹⁴⁰¹. Ще однією із причин відмови було те, що пропонуванний директор музею д-р Я. Ярема не мав відповідної освіти в галузях «наук геологічних, археологічних, палеонтологічних, мистецтва, наук нумізматичних, архітектурних і т. п.»¹⁴⁰². Однак це не завадило установі працювати, брати участь у різних заходах музеологів і формувати колекції. У червні 1931 р. опубліковано відозву до населення із закликом приносити для виставок і зберігання предмети музейної вартості, зокрема «археологічних знахідок з передісторичної давнини»¹⁴⁰³. Музей товариства «Рідна школа» розміщувався в будинку тернопільської філії товариства «Просвіта» на вул. Міцкевича, 11¹⁴⁰⁴. Музейна збірка, закладена навесні 1932 р., уже в перший рік існування

¹³⁹⁹ Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Ф. 12 (Ярема Яким Якимович (1884–1964) – літературознавець, педагог, психолог, громадський діяч). Оп. 1. Спр. 111. Арк. 2.

¹⁴⁰⁰ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 54.

¹⁴⁰¹ Свенціцький І., Пастернак Я., Кобільник В., Драган М. Другий з’їзд українських музеологів. *Діло*. № 176. 9.07.1933. С. 2.

¹⁴⁰² ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 54.

¹⁴⁰³ НА НБ НаУКМА. Ф. 12, Оп. 1. Спр. 111. Арк. 4.

¹⁴⁰⁴ Подільський музей. *Діло*. Ч. 284. 22.12.1932. С. 5.

налічувала 130 одиниць зберігання археологічних знахідок, а на кінець 1934 р. ця кількість зросла до 198¹⁴⁰⁵ (рис. Е. 12). Влітку 1936 р. фонди музею містили 2 340 предметів, що були розміщені в 10 збірках, археологічна містила 216 експонатів¹⁴⁰⁶.

У фонді керівника музею Я. Яреми зберігся зошит із назвою «Музей Кружка “Рідна школа” в Тернополі», який є своєрідним літописом установи. У ньому зафіксовано, що 19 жовтня 1932 р. музей відвідав Я. Пастернак¹⁴⁰⁷, а у травні 1935 р. археологічні збірки опрацьовував Т. Сулімірський¹⁴⁰⁸ (рис. Е. 13).

Музей проіснував у напівофіційному статусі до 1939 р. Упродовж усього цього часу його управа намагалася домогтися затвердження статуту воєводством. Підтримку Я. Яремі в цьому надавали І. Свенціцький та керівник музею у Коломиї В. Кобринський. Однак позитивного рішення так і не вдалося досягти. Незважаючи на відсутність затвердженого статуту, він брав участь у музейних з'їздах, а його засновник розглядав варіант про входження до Союзу музеїв Польщі.

Не менш актуальним було питання заснування українського музею і у Станиславові. Початково ця ідея виникла 1920 р. у середовищі «Просвіти», і перші надходження були з розкопок Л. Чачковського та Я. Хмілевського¹⁴⁰⁹. На цьому етапі головною перешкодою стала відсутність приміщення. Згодом це питання неодноразово виникало в середовищі музеологів. Зокрема, у квітні 1934 р. Я. Пастернак під час доповіді про археологію княжого Галича, виголошеної для товариства «Учительська громада» у Станиславові, виступив з ініціативою заснувати археологічний музей при одному з товариств міста. «Думка, яку колись почав реалізувати бл. п. Лев Чачковський¹⁴¹⁰, при реальній

¹⁴⁰⁵ НА НБ НаУКМА. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 14.

¹⁴⁰⁶ Свенціцький І., Пастернак Я., Кобільник В. Драган М. Другий з'їзд українських музеологів... С. 2; НА НБ НаУКМА. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 21.

¹⁴⁰⁷ НА НБ НаУКМА. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 8.

¹⁴⁰⁸ Там само. Арк. 15.

¹⁴⁰⁹ Петегрич В. Лев Чачковський – дослідник княжої Тербовлі. *Галицька брама*. Львів, 1996. № 10 (січень). С. 3.

¹⁴¹⁰ Лев Чачковський (1867–1933) – правник за освітою, археолог-аматор; дослідник княжих міст Галича-Крилоса (1925–1930), Тербовлі (1931), Звенигорода (1932), Белза (1932) та Буська (1933). У 1927 р. заснував у Станиславові історико-археологічний музей (Драбчук І. Йосиф Чачковський та його діти. URL: <https://web.archive.org/web/20160426164553/http://www.galychyna.if.ua/publication.iosif-chachkovskii-ta-iogo-diti/>

підтримці всіх станиславівських культурно-освітніх товариств повинна діждатися свого вирішення. Найвищий час, щоби Станиславівщина для виявлення археологічних цінностей Покуття та для заховання побуту такої голосної нині у світі Гуцульщини пішла слідами самбірської Бойківщини»¹⁴¹¹, – зазначав Я. Пастернак. Під час з'їзду 1935 р. у Львові це питання знову було на порядку денному: «... завданням комітету було б зреалізувати думку бл. п. Чачковського та подбати про заложення музею в Станиславові, де започатковане ним діло так безславно пропало»¹⁴¹². Заснування українського музею не вдалося домогтися, однак після сенсаційних відкриттів Я. Пастернака у Крилосі 1937 р. при товаристві «Просвіта» прийнято рішення заснувати музейну секцію «для збирання та зберігання пам'яток рідної культури у Станиславівщині»¹⁴¹³. Організаційною роботою займався Я. Хмілевський, якому були близькі археологічні пошуки. Допомагав йому фотограф Маріян Гавдяк. Для розміщення експонатів з археології, етнографії та церковного мистецтва приміщення надала «Рідна школа». До кінця 1938 р. в інвентарну книгу внесено 978 предмети¹⁴¹⁴. Незважаючи на відсутність офіційно затвердженого статуту (як і у випадку з тернопільським), музей було прийнято до Українських обласних музеїв¹⁴¹⁵.

Єдине місто серед воєводських центрів, що не мало власного українського музею, – це Луцьк. Тут діяв польський музей, і з яким співпрацювали українські археологи О. Цинкаловський, Ю. Шумовський, а також можна відстежити співпрацю волинських археологів із Музеєм НТШ. Завдяки їм археологічні колекції НТШ поповнювалися знахідками із Західної Волині¹⁴¹⁶ і ставали доступні до опрацювання в українському науковому середовищі.

¹⁴¹¹ М. П. З культурного життя Станиславова. Відчити і проєкт заснування музею. *Діло*. Ч. 130. 20.05.1934. С. 5.

¹⁴¹² Скорик М. Розвиток українського музейництва. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. Ч. 154. 13.06.1935. С. 4.

¹⁴¹³ Початки українського музейництва у Станиславові. *Діло*. Ч. 28. 8.02.1939. С. 4

¹⁴¹⁴ Там само.

¹⁴¹⁵ НА НБ НаУКМА. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 33.

¹⁴¹⁶ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 6. Інв. 22425–22430; Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 7. Інв. 24130–24138.

6.4.3. Археологія в українських повітових музеях

Поза воєводськими центрами існувала мережа українських музеїв з археологічними колекціями. Варто наголосити, що ці невеличкі установи в повітових містечках часто відігравали роль не просто місця збереження й експонування музейних предметів, а повноцінного наукового осередку, де проводилися дослідження, наукові з'їзди та лекції, публікувалися наукові праці. До творення музеїв у повітових центрах найбільше долучалася місцева інтелігенція і селянство. Один із провідних українських фотографів міжвоєнного часу М. Гавдяк зауважив: «... як свідчать про це голоси музейних працівників, наше селянство часто з пожертвою своїх матеріальних інтересів радо складає всякі предмети та широ радіє, оглядаючи різноманітні ділянки рідної культури»¹⁴¹⁷. Поступово з'явилося гроно музейників, які, заручившись підтримкою фахових археологів зі Львова (Я. Пастернака, М. Смішка, Т. Сулімірського), проводили самостійні археологічні розкопки, незважаючи на те, що «розкопок самостійно невідповідно підготовані люди преводити не повинні, бо можуть зробити для науки шкоду, що вже ніколи не дасться справити»¹⁴¹⁸.

З українських музеїв, що виникли поза обласними центрами, перший і найпотужніший осередок був у Самборі. 10 квітня 1927 р. з ініціативи місцевої інтелігенції – учителів Івана Филипчака та Михайла Скорика, лікаря Володимира Кобільника, адвоката Володимира Гуркевича – засновано товариство та однойменний музей «Бойківщина». Статут товариства Львівське воєводство затвердило 12 червня 1928 р. Тоді ж відбулося обрання правління. Головою став В. Гуркевич, секретарем – М. Скорик, скарбником – В. Кобільник. Директором музею призначено І. Филипчака¹⁴¹⁹. Початково музей розміщувався в чотирьох кімнатах кам'яниці місцевого адвоката Данила Стахури. Четвертою, невеликою кількісно, але «найцікавішою його частиною є

¹⁴¹⁷ Гавдяк М. Із наших обласних музеїв. *Наша Батьківщина*. Квітень 1938. Ч. 4. Р. 2. С. 1–2.

¹⁴¹⁸ Що збирати для обласних музеїв? Самбір, 1935. С. 2.

¹⁴¹⁹ Данчин Р. Діяльність товариства і музею «Бойківщина»: історія та сучасність. *Вісник Закарпатського художнього інституту*. Ужгород, 2014. Вип. 5. С. 39.

передісторичний відділ, який стверджує, що в долині горішнього Дністра й на Підкарпаттю існували вже від неоліту найрізноманітніші культури»¹⁴²⁰. Габльоти для археологічної експозиції виготовляв за власні кошти В. Кобільник¹⁴²¹. Археологічні колекції представлені знахідками з околиць Самбора¹⁴²². Однак, незважаючи на те, що археологічні колекції (рис. Е. 15) були нечисельними, про музей дуже позитивно відгукувалися археологи й акцентували на тому, що його суть не зводилася до колекціонування – він виступав повноцінною науковою установою¹⁴²³.

На початковому етапі діяльності Музею «Бойківщина» певне невдоволення самбірських музейників спричиняла відсутність тіснішої комунікації з Музеєм НТШ: «Як бачимо, провінція під науковим і музейницьким оглядом сама організується. Ініціативи і плянового проводу зі Львова якось не видно, не можна теж ніде побачити видань Н. Т. ім. Ш. в комплекті. Зате польські вчені, як д-р Домбковський, д-р Чоловський, д-ф Сулімірський, д-р Фальковський, цікавляться живо Бойківщиною, присилають свої видання і спомагають вказівками Т-во»¹⁴²⁴. Ці звинувачення видаються безпідставними, і це підтверджує подальша співпраця Я. Пастернака із самбірським осередком. Зрештою, сам Я. Пастернак на сторінках преси їх спростовував і радив, що «перед писанням таких статей належало б поінформуватися у “Бойківщині” про фактичний стан річей, щоби не робити їй цим ведмежої послуги та не змушувати й її до спростувань»¹⁴²⁵.

Варто наголосити, що до заснування музею та зацікавлення археологією його членів, насамперед В. Кобільника, ці терени не були досліджені. Будучи лікарем за фахом, але маючи широкі зацікавлення археологією, на початку своєї музейної та наукової діяльності В. Кобільник налагодив добру співпрацю з львівськими археологами. Він запрошував до польових робіт Я. Пастернака,

¹⁴²⁰ Самбірський музей: земля все записала. *Голос Підкарпаття*. № 3. 13.09.1942. С. 6.

¹⁴²¹ Самбірський музей. *Голос Підкарпаття*. № 4. 20.09.1942. С. 6.

¹⁴²² Відкриття Бойківського Музею в Самборі. *Діло*. Ч. 97. 6.05.1932. С. 2–3.

¹⁴²³ Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności... S. 26.

¹⁴²⁴ Мик В. З наших музеїв. *Діло*. Ч. 278. 15.12.1932. С. 4.

¹⁴²⁵ Пастернак Я. Відповідь у справі «Бойківщини». *Діло*. Ч. 290. 30.12.1932. С. 5.

Т. Сулімірського та М. Смішка. На початку 1930-х років організував розкопки в околицях Самбора (Ступниця, Спас, Городище, Кульчиці), які відбувалися за підтримці та з консультаціями на місці львівських археологів. За кожної нагоди виїжджав на Самбірщину Я. Пастернак, де проводив незначні за обсягом роботи. Серед його світлин збереглися унікальні негативи досліджень у Ступниці та Кульчицях, які якнайкраще ілюструють співпрацю з В. Кобільником¹⁴²⁶. Інформація та фотоматеріали з розкопок курганів у Кульчицях збереглися і в архіві Т. Сулімірського¹⁴²⁷.

У 1931–1932 рр. В. Кобільник проводив розкопки на городищі у Ступниці. Він локалізував дитинець городища округлої у плані форми. Результати періодично публікував на сторінках часопису «Літопис Бойківщини». Особливий акцент у статтях зробив на знахідках кераміки з характерними клеймами майстрів, відбитими на денцях посудин¹⁴²⁸. Так, до фондів Музею НТШ потрапила невеличка збірка кераміки XI ст. Сьогодні частина знахідок зберігається у Музеї «Дрогобиччина», а ті, що потрапляли до Музею НТШ – у Львівському історичному музеї.

Джерела свідчать, що в 1933 р. керівництво Музею «Бойківщина» офіційно звернулося до Виділу НТШ у Львові із проханням «провести розкопки в околиці Самбора коштом товариства “Бойківщина” для музею товариства»¹⁴²⁹. Керувати дослідженнями просили директора Я. Пастернака. Музей НТШ дав згоду на проведення, але за умови, що частина могильників буде розкопана коштом НТШ, а знайдені артефакти поповнять колекцію його музею¹⁴³⁰. Цієї домовленості вдалося досягти, що підтверджує запис рукою Я. Пастернака в інвентарній книзі НТШ від 16 серпня 1933 р. про розкопки в Кульчицях Шляхетських «кремінні скребачки з відщипків, трикутних у перекрої знайдені в насипі могили IV з охрою на громадському вигоні»¹⁴³¹. Із них до Музею НТШ

¹⁴²⁶ НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака. Негативи на склі.

¹⁴²⁷ Archiwum MAK. SP 33/9.

¹⁴²⁸ Кобільник В. Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці пов. Самбір. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 8. С. 1–11.

¹⁴²⁹ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 6 зв.

¹⁴³⁰ Там само.

¹⁴³¹ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 7/ 23912.

потрапило кілька горщиків¹⁴³², а також збереглися світлини, на яких відображено процес досліджень¹⁴³³. Тоді проведено розкопки кількох курганів у Кульчицях і продовжено в Котовані, Чукві, Дублянах, Сільці, Спасі, Кружиках, Лужку Долішньому та Медвежій.

Водночас розгорнулася співпраця Музею «Бойківщина» і з археологами Львівського університету Т. Сулімірським та М. Смішком. Їхній внесок в археологію Бойківщини відзначений на сторінках «Літопису Бойківщини»: «Завдяки невтомній праці згаданих панів, вдалося нам перевести дуже цікаві археологічні дослідження бойківської землі»¹⁴³⁴. Як влучно зазначає Н. Білас, ця співпраця була швидше приватною і не відображалася в офіційних документах, оскільки співпраця університету з українськими науковими установами в цей час не належала до пріоритетних¹⁴³⁵.

У польовому сезоні 1932 р. Т. Сулімірський проводив нетривалі розкопки в Кульчицях. Він заручився фінансовою допомогою В. Кобільника і розпочав вивчення могильника культури шнурової кераміки. Тоді дослідник розкопав 1 із 19 курганів¹⁴³⁶. Роботи в Кульчицях самостійно продовжив у наступні роки В. Кобільник, який на городищу на глибині 130 см під давньоукраїнським культурним шаром виявив доісторичні залишки двох землянок із доби бронзи. Знайдено велику кількість посудин лужицької культури. В середині землянок було вогнище, обкладене камінням¹⁴³⁷.

У 1932 р. Т. Сулімірський дослідив два кургани культури шнурової кераміки на громадській толоці біля с. Велика Озими́на, що поблизу Самбора¹⁴³⁸, один – біля Стебника (тепер – Дрогобицького р-ну), де виявив залишки вогнищ і фрагменти кераміки¹⁴³⁹.

¹⁴³² Там само. Ч. 7/24052.

¹⁴³³ НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака. Негативи на склі.

¹⁴³⁴ *Літопис Бойківщини*. 1934. Ч. 3. С. 28

¹⁴³⁵ Білас Н. Археологи Львівського університету та їхня участь у краєзнавчо-музейницькій роботі галицьких українців у 20–30-х роках ХХ ст. *АДЛУ*. Львів, 2002. Вип. 5. С. 160–161.

¹⁴³⁶ *Archiwum MAK*. SP 33/9.

¹⁴³⁷ *Badania archeologiczne w Kulczycach pod Samborem. Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 1. S. 17; *Wykopiska przedhistoryczne pod Samborem. Ilustrowany kuryer codzienny*. 26.01.1934. Nr 26.

¹⁴³⁸ Sulimirski T. *Sprawozdanie z działalności...* S. 22; Войтович М. Дослідження пам'яток культур шнурової кераміки на Прикарпатті у міжвоєнний період. *АДЛУ*. Львів, 2012. Вип. 14–15. С. 274–284.

¹⁴³⁹ Sulimirski T. *Cordet ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians*. London, 1968. S. 138.

Співпраця В. Кобільника та Т. Сулімірського з музеєм тривала кілька років і дала добрі результати. Вона була взаємовигідною. Володимир Кобільник одержував консультації, фахову наукову інтерпретацію знахідок і датовані експонати з різних місцевостей до Музею «Бойківщина», натомість Тадеуш Сулімірський мав змогу проводити розкопки, не витрачаючи багато часу на розвідкові роботи, не шукаючи на це кошти, а також використовуючи отриманий під час цих робіт матеріал в узагальнювальних працях.

Траплялося, що Т. Сулімірський надавав консультації В. Кобільнику у випадку виконання самостійних досліджень. До прикладу, розкопки трьох курганів культури фракійського гальштату в Городищі В. Кобільник проводив самостійно, Т. Сулімірський його лише консультував¹⁴⁴⁰. Окрім кісток, виявлено мідні браслети, кам'яні намистини і керамічний посуд. Датовано матеріал 800–500 рр. до Р. Хр.¹⁴⁴¹. Тадеуш Сулімірський також реставрував урну із впускного поховання у Городищі в лабораторії Львівського університету. Археолог постійно надсилав свої наукові праці до Музею «Бойківщина»¹⁴⁴².

Член товариства «Бойківщина» Михайло Скорик під 1932 р. вказує, що впродовж лише одного року відбулося 33 розвідкові археологічні виїзди, під час яких обстежено 22 населені пункти. Крім В. Кобільника та М. Скорика, у них брали участь доцент Львівського університету Т. Сулімірський та асистенти М. Смішко і Я. Фальковський, директор Музею НТШ Я. Пастернак¹⁴⁴³. Внаслідок досліджень відкрито досі невідомі курганні могильники поблизу сіл Болахівці (вісім насипів), Биків (два), Брониця (чотири), Сіде (п'ять) (тепер – Дрогобицького р-ну) і два невеликі курганні насипи біля с. Дубляни (тепер – Самбірського р-ну)¹⁴⁴⁴.

¹⁴⁴⁰ Кобільник В. Могили. Ч. 1, II, III в Городищі. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 32.

¹⁴⁴¹ Siekawe znaleziska historyczne w Samborskim. *Pustrowany kuryer codzienny*. № 266. 25.09.1932.

¹⁴⁴² Мик В. З наших музеїв. *Діло*. Ч. 278. 15.12.1932. С. 4.

¹⁴⁴³ Хроніка. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Р. 3. Ч. 2. С. 79; Гілевич І. Михайло Скорик – етнолог, історик, фольклорист. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. істор.* Львів, 2014. Вип. 50. С. 215.

¹⁴⁴⁴ Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 3–48.

Чимало археологічних знахідок, що потрапляли до фондів, були виявлені випадково. З найцікавіших увагу привертають три залізні вістря на списи з Розвадова, знайдені під час будівельних робіт 1932 р. У 1933 р. В. Кобільник передав їх М. Смішкові для реставрації, наукового опрацювання та публікації. Під час виконання консервації одного з цих мечів М. Смішко розгледів сліди орнаменту, інкрустованого сріблом. Це дало підстави археологові вважати, що знахідка є рідкісним випадком у Середній Європі¹⁴⁴⁵.

Результати археологічних досліджень публікували на сторінках журналу «Літопис Бойківщини», який виходив із 1931 р.¹⁴⁴⁶. Окрім звітних статей В. Кобільника, у журналі друкували роботи Я. Пастернака¹⁴⁴⁷ та М. Смішка¹⁴⁴⁸. Після створення Комітету українських музеїв Музей «Бойківщина» став провідним серед них і в такому статусі залишався до 1937 р. На З'їзді представників українського музейництва в Національному музеї у Львові, що відбувся 9 червня 1935 р. прийнято рішення вважати «Літопис Бойківщини» органом обласних музеїв¹⁴⁴⁹.

З початку 1930-х років спостерігається збільшення кількості археологічних знахідок, що відображено на сторінках преси. У невеличкій замітці в газеті «Діло» є інформація про нові надходження до Музею «Бойківщина» на середину 1931 р.: «Головно поширився археологічний відділ (дві крем'яні сокирки і 200 куснів кераміки з княжої доби з Городища, з Ступниці)¹⁴⁵⁰. Зі шпальт преси лунали також заклики передавати йому експонати¹⁴⁵¹.

Варто зазначити, що організатори музею зуміли налагодити роботу так, що українські селяни самі повідомляли про знахідки і приносили їх. Наприклад, «селянин Олекса Кишакевич з Сільця віддав до Музею “Бойківщини” знайдену

¹⁴⁴⁵ Смішко М. Вістря на спис із рунічним написом з Розвадова. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1935. С. 1–14.

¹⁴⁴⁶ Журнал виходив регулярно з 1931 р. по 1939 р. За неповних 10 років вийшло 11 випусків. Головна аудиторія, на яку орієнтувались видавці, – місцеве населення. (Детальніше див.: Голик Р. Краєзнавство та етнокультурне життя Самбірщини першої третини ХХ ст. *Краєзнавство*. Київ, 2012. № 4. С. 5–15).

¹⁴⁴⁷ Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 7. С. 1–4; Струтинське городище. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1938. Ч. 10. С. 23–26.

¹⁴⁴⁸ Смішко М. Вістря на спис... С. 1–14.

¹⁴⁴⁹ З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. Ч. 154. 13.06.1935. С. 4.

¹⁴⁵⁰ Обласний бойківський музей. *Діло*. Ч. 159. 19.07.1931. С. 3.

¹⁴⁵¹ Музей «Бойківщина». *Народня справа*. Ч. 18. 01.05.1932. С. 7.

камінну сокирку, а бойко Іван Гавдан з Журавина біля Лютовиськ знайшовши на своєму полі під час орки римський гріш з написом цісаря Антонія, дуже добре захований, не жалів труду йти цілий день до Самбора, щоб передати його як давню монету в дарі нашому Музеєві. Інший селянин, знайшов камінну сокирку, віддав її учительці з просьбою передати її Музеєві «Бойківщини»¹⁴⁵². Ба більше, до польових робіт, зокрема у Ступниці та Спасі, В. Кобільник залучав учнів, і «навіть діти дуже пильно пошукували за глиняними начинями і старою цеглою та приносили йому для розсліду їх»¹⁴⁵³.

Від часу заснування товариство і Музей «Бойківщина» існували за рахунок членських внесків. Однак поступово витрати зростали і коштів катастрофічно бракувало. У січні 1933 р. товариство звернулося до Міністерства віровизнань і народної освіти із проханням фінансової підтримки діяльності його та музею, оскільки витрати в рази перевищували доходи (членські внески становили 400 зл., а для покриття видатків, серед яких друк журналу, закупівля експонатів, проведення археологічних досліджень, необхідно було 3 650 зл.)¹⁴⁵⁴.

Важливим епізодом у діяльності «Бойківщини» був II З'їзд українських музеологів, що відбувся 3–4 червня 1933 р. у Самборі. На ньому з метою координації роботи музеїв Галичини розглянуто проєкт організації «Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові» і прийнято рішення увійти до Союзу музеїв Польщі окремою секцією¹⁴⁵⁵. Цю ідею підтримали Я. Пастернак, І. Свенціцький, В. Кобринський, М. Драган. Головним аргументом українських музейників було те, що світові тенденції розвитку музейництва ґрунтуються на контролі державою всіх музейних установ. Важливо, що на таких з'їздах часто розглядали археологічні теми в середовищі музейників та діячів культури. Приклад – лекція Я. Пастернака під час екскурсії учасників самбірського з'їзду до с. Лаврів (рис. Е. 16), де археолог

¹⁴⁵² Зацікавлення українського селянства музейництвом. (Допис із Самбірщини). *Діло*. Ч. 43. 27.02.1932. С. 2.

¹⁴⁵³ Там само.

¹⁴⁵⁴ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 66–67.

¹⁴⁵⁵ Свенціцький І., Пастернак Я., Кобільник В., Драган М. Другий з'їзд українських музеологів... С. 1–2.

вдався до «фахових пояснень дотично способу хоронення у княжій добі та пізніше»¹⁴⁵⁶.

Після смерті В. Кобільника в 1937 р. археологічний напрям діяльності Музею «Бойківщина» призупинився. Головою товариства став інженер Володимир Кордуба (1937–1938), а потім – викладач гімназії Антон Княжинський. У 1939 р. радянська влада ліквідувала товариство «Бойківщина», а музей перейменувала і перенесла в інше приміщення.

Не менш важливим культурно-науковим осередком був Музей «Лемківщина» в Сяноку. Його установчі збори відбулися 27 лютого 1931 р.¹⁴⁵⁷. Цікаво, що при затвердженні Статуту обов'язковим було погодження і підтвердження від Музею НТШ, що у випадку ліквідації останній стане його майновим правонаступником¹⁴⁵⁸.

Першим і єдиним директором музею був уродженець Львова, який прибув до Сянока 1924 р., Лев Гец¹⁴⁵⁹. Велику підтримку на етапі заснування надавав Музей «Бойківщина», охопно зі зразками статуту, рекомендаціями щодо кількості членів і підходу до формування музейних колекцій. У листуванні, що зберігається в архіві Історичного музею в Сяноку, є перелік предметів, які музей мав на меті збирати й експонувати. Серед них особливо зацентровано на «предмети викопані в землі»¹⁴⁶⁰. Згодом у спогадах Л. Геца писав про колекції музею: «Колись в мене був музей в Сяноці, в якому відзеркалювався широкий світ. Була археологія, етнографія, звичаї будівництво, строї, архітектура, іконографіка, нумізматики, тканини...»¹⁴⁶¹ (рис. Е. 17). Окрім Лева Геца, тут працювала археологиня Ірина Добрянська. Музей налагодив зв'язки з Я. Пастернаком, який кілька разів відвідував Сянок. Також львівський археолог надавав постійні консультації через листування з директором музею.

¹⁴⁵⁶ Там само. С. 2.

¹⁴⁵⁷ Archiwum MHS. Akta Muzeum «Łemkiwszczyzna» w Sanoku z lat 1931–1939. Музей «Лемківщина» у Сяноці. Секретар. № 372. Арк. 33; Нова укр. культурна станиця на Лемківщині. *Діло*. Ч. 203. 11.09.1931. С. 3.

¹⁴⁵⁸ Archiwum MHS. Akta Muzeum «Łemkiwszczyzna»... Арк. 3.

¹⁴⁵⁹ Константинович Е. Музей «Лемкіщина» Сяноці. *Нова зоря*. № 52 (750). 15.07.1934. С. 5.

¹⁴⁶⁰ Archiwum MHS. Akta Muzeum «Łemkiwszczyzna»... Арк. 18.

¹⁴⁶¹ Instytut Pamięci Narodowej. Sygn. nr 010/10948/4. Спогади Лева Геца.

Археологічний відділ музею наповнювався здебільша випадковими знахідками, які приносили селяни з навколишніх місцевостей. Історія археологічної колекція бере витоки з 1932 р., коли сюди передали три зуби мамонта, які вписані в перший інвентар під № 224/36¹⁴⁶². До музею також потрапляли різночасові знахідки керамічних виробів, кам'яних сокирок, виробів із металу, головно з околиць Сянока. Деякі експонати він купував. Приклад – колекція кераміки зі Ступниці біля Дрогобича, викуплена в Музею «Бойківщина» 1934 р.¹⁴⁶³.

Як і самбірська «Бойківщина», музей у Сяноку організовував невеличкі археологічні експедиції. Перші дослідження відбулися на городищі «Замчище» в Мимоню напередодні проведення IV З'їзду українських музеологів у Сяноку¹⁴⁶⁴. На цій пам'ятці 1939 р. побував Я. Пастернак. Згадка про візит львівського археолога збереглася на сторінках преси, де зазначено: «Музей “Лемківщина” відвідав д-р Яр. Пастернак та м-р Р. Гарасимчук з НТШ і разом з головою Т-ва проф. Л. Гецом відбули дослідно-наукову подорож до старих мурів на Мимоню (археольогія)»¹⁴⁶⁵.

У 1936 р. розпочала археологічну діяльність І. Добрянська¹⁴⁶⁶, яка чи не найбільше уваги присвятила родинному селу Межибрід. Розкопки за її участю зафіксовані на світлинах, що зберігаються в архіві Історичного музею в Сяноку і датовані 1938–1939 рр. (рис. Е. 18)¹⁴⁶⁷. Цю пам'ятку відносять до ранньоримського часу¹⁴⁶⁸.

Серед важливих заходів, що їх провів Музей «Лемківщина», уваги заслуговують IV З'їзд українських музеологів та Етнографічна виставка 1939 р. у Музеї НТШ у Львові. Під час останньої відбулася серія наукових доповідей,

¹⁴⁶² Kotowicz P. N. Muzeum Towarzystwa «Łemkiwszczyna» w Sanoku – przyczynek do historii polskiej i ukraińskiej archeologii w okresie międzywojennym. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 308.

¹⁴⁶³ Archiwum MHS. *Книга протоколів зі Загальних Зборів та Засідань Товариства «Лемківщина» у Сяноці*. Teczka 323. S. 23.

¹⁴⁶⁴ Ibid. Teczka Mymoń. Nr MHS/A, nr inw. MHS/F/1370.

¹⁴⁶⁵ Оживлена діяльність Товариства «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. Ч. 105. 10.05.1939. С. 6.

¹⁴⁶⁶ Archiwum MHS. *Книга протоколів зі Загальних Зборів та Засідань Товариства «Лемківщина» у Сяноці*. Teczka 323. С. 42.

¹⁴⁶⁷ Archiwum MHS. Nr inw. MHS/F/2749 i MHS/F/2750.

¹⁴⁶⁸ Kotowicz P. N. Zabytki archeologiczne z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich w zbiorach Muzeum Historycznego w Sanoku. *Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich*. Krosno, 2004. S. 713.

зокрема про археологію та антропологію¹⁴⁶⁹. Важливим для розвитку музейної археології був IV З'їзд українських музеологів, що відбувся 31 травня – 1 червня 1936 р. у Сяноці, під час якого представники 10 українських музеїв мали змогу побачити результати археологічних досліджень Музею «Лемківщина» на городищі Замчище в Мимоню Сяноцького повіту¹⁴⁷⁰. На нього не приїхав Я. Пастернак, який мав виголосити доповідь «Доісторична Лемківщина». Причини відсутності він описав у листі до музею 28 травня 1936 р.¹⁴⁷¹.

Колекція археологічних знахідок у Музеї «Лемківщина» охоплювала всі археологічні епохи і була доволі чисельною. У роки війни працівники музею продовжували археологічні розкопки. Зокрема, у 1940 р. відбулися дослідження в місцевостях Бахір (рис. Е. 19–20) і Ходорівка¹⁴⁷² (рис. Е. 21). За німецької окупації Музей «Лемківщина» і польський Музей Сяноцької землі об'єднано в один і перенесено до замку в Сяноку¹⁴⁷³. Багаті музейні колекції розграбовано та частково вивезено.

Значно менший археологічний відділ мав Музей «Верховина» у Стрию. Час його заснування припадає на лютий 1932 р. Виник він за зразком «Бойківщини». Статути товариств практично не відрізнялися, головні завдання були однакові. Перші загальні збори товариства відбулися 17 квітня 1932 р. Згодом його затвердив Станиславівський воєвода¹⁴⁷⁴. Головою призначено Осипа Сілецького. Музей «Верховина» не відзначався активною науковою роботою. Не належала до пріоритетних напрямів діяльності й археологія – такі експонати тут були поодинокими. Одні з перших, зафіксованих у музеї, походили з тілопального поховання в ур. Похованки поблизу Добрян, які стали його надбанням 1934 р.¹⁴⁷⁵. За 1935 р. тут каталогізовано лише чотири одиниці

¹⁴⁶⁹ Гургула І. Вистава Лемківщини в музею Н. Т. Ш. *Діло*. Ч. 49. 4.03.1939. С. 7.

¹⁴⁷⁰ Букатович Л. IV-ий зїзд українських музейників у Сяноці. *Новий час*. 11.06.1936. С. 6.

¹⁴⁷¹ Archiwum Działu Historycznego Muzeum Historycznego w Sanoku, *akta Muzeum Lemkiwsczyzna w Sanoku z lat 1931–1939*. Nr 272/36.

¹⁴⁷² Archiwum MHS. Протокол з нахідки цвинтарища гром. Бахір, в осені 1940.

¹⁴⁷³ Archiwum MHS. Nr inw. MHS/F/1612.

¹⁴⁷⁴ ДАЛО. Ф. 1245. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 34 зв.

¹⁴⁷⁵ Інвентарна книга експонатів Стрийського краєзнавчого музею № 1. Арк. 8–9. Інв. Н. Арх. 64. Рештки спалених костей і вугілля в тарілці. Добряни, 1934.

збереження археологічних знахідок¹⁴⁷⁶. Однак проведення розкопок все-таки входило в робочі плани управи. Для їхньої реалізації налагоджено співпрацю з львівськими археологами Я. Пастернаком і Т. Сулімірським. Перший провів у Добрянах 1935 р. незначні розкопки¹⁴⁷⁷, другий у товаристві В. Кобільника відвідав музей¹⁴⁷⁸.

Для повноцінного проведення археологічного обстеження терену керівництво музею намагалося знайти кошти, звернувшись до керівництва повітового відділу із проханням внести до бюджету «відповідні квоти на ведення цих розкопок»¹⁴⁷⁹. Весною 1937 р. голова товариства «Верховина» Осип Сілецький та секретар Микола Марковський¹⁴⁸⁰ зверталися до НТШ із проханням надати відпустку Ярославові Пастернаку для проведення розкопок у Стрийському повіті¹⁴⁸¹. Вже влітку цього ж року преса згадує про розкопки під керівництвом Я. Пастернака на Стрийщині, ініційовані товариством «Верховина», під час яких у Добрянах було виявлено «могили часів вандрівки народів VIII–IX віку»¹⁴⁸². Крім Я. Пастернака, до археологічних досліджень долучився і М. Смішко.

VII Музейний з'їзд було заплановано провести у Стрию в червні 1939 р. Однак влада не дозволила його провести з огляду на «непевні часи».

Музей «Стривігор» у Перемишлі засновано 25 липня 1932 р.¹⁴⁸³. Хранителем одразу призначено Івана Шпитковського¹⁴⁸⁴. З жовтня 1935 р. він розміщувався у приміщенні бурси імені св. Миколая у Перемишлі і складався із трьох відділів: церковного, етнографічного й археологічно-історичного¹⁴⁸⁵.

¹⁴⁷⁶ З діяльності музейного товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. Ч. 154. 12.07.1936. С. 5.

¹⁴⁷⁷ Пастернак Я. Стародавня Стрийщина. *Стрийщина. Історико-мемуарний збірник*. Нью-Йорк, 1990. Т. 1. С. 64.

¹⁴⁷⁸ Р. Д. Стрий має свій музей. З діяльності музею «Верховина» у Стрию. *Діло*. Ч. 300. 09.11.1935. С. 2.

¹⁴⁷⁹ З діяльності музейного товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. Ч. 154. 12.07.1936. С. 5.

¹⁴⁸⁰ Знаний колекціонер екслібрисів.

¹⁴⁸¹ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 58.

¹⁴⁸² Архельогічні розкопки. *Наш прапор*. № 83. 2.08.1937. С. 2.

¹⁴⁸³ Шпитковський І. Дещо про історію музейницьких збірок у Перемишлі. *Український Бескид*. 1937. Ч. 20.

¹⁴⁸⁴ Детальніше див.: Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. *Перемиські дзвони*. Перемишль, 1994. № 3. С. 9–12; Шпитковська-Скородинська С. Професор гімназійний. Про долю Івана-Юліяна Шпитковського. Поклик сумління. *Всеукраїнський часопис «Меморіалу» імені Василя Стуса*. Львів, 1995. № 26 (226). С. 6.

¹⁴⁸⁵ Заброварний С. Музей «Стривігор» в Перемишлі. *Варшавські українознавчі записки*. Варшава, 1989. Вип. 1. С. 231.

Лист від Міністерства віровизнань і народної освіти до львівського воєводи у справі Музею «Стривігор» у Перемишлі датований 30 березня 1936 р. У ньому акцентовано, що українське товариство «Стривігор» заклало музей у Перемишлі без згоди міністра¹⁴⁸⁶. 9 квітня консерватор Збігнєв Горнунг надіслав листа до повітового старости із проханням надати детальну інформацію про музей, зокрема, чи має затверджений Статут, коли виник, які експонати і в якій кількості наповнюють музейні фонди, хто входить до складу його ради з «відгуком про діяльність товариства під поглядом політичним»¹⁴⁸⁷. Цього ж року Музей «Стривігор» провів з'їзд українських істориків і музейників, у якому взяли участь Я. Пастернак, І. Крип'якевич та І. Свенціцький зі Львова (рис. Е. 23–24).

У 1939 р. музей розширив свою площу до семи кімнат. Археологічні колекції містилися в окремому залі, однак уже на початку війни і радянської окупації археологічні й етнографічні колекції передали до загальноміського музею в Перемишлі.

Наприкінці 1932 р. засновано Український музей Поділля в Чорткові, який теж серед основних напрямів діяльності мав археологію. Це відображено у Статуті установи. У переліку, які пам'ятки він збиратиме й експонуватиме зазначено: «а) археологічні знахідки, б) історичні документи, в) предмети з обсягу етнографії, г) зразки природи краю, ґ) з обсягу краєзнавства, д) старих друків, е) творів мистецтва»¹⁴⁸⁸.

З українських музеїв міжвоєнного часу уваги заслуговує невеличкий локальний імені князя Василька в Тереховлі. У джерелах є розбіжність з офіційною датою його відкриття. У спогадах, які опублікував 1968 р. брат засновника Маріян Борачок зазначено, що «відкриття музею відбулося святочно 30.8.1933 р. при участі нашого громадянства»¹⁴⁸⁹. Натомість газета

¹⁴⁸⁶ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 51.

¹⁴⁸⁷ Там само. Арк. 51зв.

¹⁴⁸⁸ ЦДІА України у м. Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2722. Арк. 1.

¹⁴⁸⁹ Борачок М. Із скарбів тереховельської давнини. *Тереховельська земля. Історично-мемуарний збірник* / ред. І. Винницький. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1968. С. 482.

«Українські вісти» подає 1936 р.¹⁴⁹⁰. Відомо, що в червні 1933 р. музею у Тереховлі офіційно ще не було, оскільки під час з'їзду музеологів у Самборі Й. Кобринський «висловив побажання, щоби дати ініціативу до заложення музею в Тереховлі, давньому княжому городі»¹⁴⁹¹. Дату, збережену у спогадах М. Борачка, підтверджує і стаття, присвячена музею, І. Чайковського¹⁴⁹².

Ініціатором створення був місцевий художник Северин Борачок¹⁴⁹³, який збирав археологічні знахідки в Тереховлі й околицях і фактично з 1927 р. виношував ідею заснування музею. Цього року він провів археологічні розкопки біля монастиря отців василіан у с. Підгора. Початково музейну колекцію (антропоморфні та зооморфні фігурки¹⁴⁹⁴, посуд трипільської культури, прикраси, зброю) з дозволу місцевого священника Степана Мохнацького розміщено в церковному домі¹⁴⁹⁵.

Згодом музей перенесли до приміщення філії товариства «Просвіта». Першим керівником був професор місцевої гімназії Григорій Тимошук. На час відкриття колекція налічувала 600 експонатів, більшу частину яких становили археологічні знахідки¹⁴⁹⁶.

З Музеєм імені князя Василька в Тереховлі підтримував контакти Я. Пастернак. Із його розкопок у музеї представлено «кам'яні і крем'яні сокири, веретена, ножі, стріли, а далі куски горшків з мальованою орнаментикою»¹⁴⁹⁷. У колекції світлин НТШ збереглися фото з експонатами цього музею, які він виконав під час візитів до Тереховлі для консультацій на розкопках¹⁴⁹⁸.

Особливої уваги заслугоує світлина із зачистки глиняної хати в с. Зеленче біля Тереховлі, де на «глиняній підлозі найдено два глечики з княжих часів і

¹⁴⁹⁰ Музейництво в Тереховельщині. *Українські вісти*. № 208. 20.09.1937. С. 6.

¹⁴⁹¹ Свенціцький І., Пастернак Я., Кобільник В., Драган М. Другий з'їзд українських музеологів... С. 1.

¹⁴⁹² Чайковський І. Музей ім. князя Василька в Тереховлі. *Літературно-науковий додаток «Нового часу»*. Ч. 33 (45). Р. 2. 22.08.1938. С. 3–4.

¹⁴⁹³ Купчинська Л. Северин Борачок – маляр і організатор мистецького музейництва на Поділлі. *Вісник НТШ*. Львів, 2009. Ч. 41. С. 28–29.

¹⁴⁹⁴ НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака. Фото з інвентарними номерами 29676/1, 29676/4, 29676/5, 29676/6.

¹⁴⁹⁵ Борачок М. Із скарбів тереховельської давнини... С. 482.

¹⁴⁹⁶ Музейництво в Тереховельщині. *Українські вісти*. № 208. 20.09.1937. С. 6.

¹⁴⁹⁷ Чайковський І. Музей ім. князя Василька в Тереховлі. *Літературно-науковий додаток «Нового часу»*. Ч. 33 (45). Р. 2. 22.08.1938. С. 3–4.

¹⁴⁹⁸ НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака

кулечко олов'яне з візантійським орнаментом»¹⁴⁹⁹, на якій зафіксовано засновника музею С. Борачка. Також збереглося архівне фото знайдених горщиків¹⁵⁰⁰ (рис. Е. 25). З інвентарної книги НТШ відомо, що ці світлини передав до НТШ 1938 р. С. Борачок¹⁵⁰¹ (рис. Е. 26).

Відомо, що музей був представлений на VI З'їзді українських музеологів у Коломиї влітку 1938 р.¹⁵⁰². Северин Борачок виголосив звіт про роботу музею, у якому зазначав, що з ініціативи музейного закладу в м. Тербовлі «відкопано фундаменти однієї церкви, про яку раніше ніхто не знав»¹⁵⁰³. Також у дискусіях С. Борачок ділився досвідом, як збирати інформацію про експонати з інших музейних установ, що стосуються рідного краю¹⁵⁰⁴.

Подальша його доля не до кінця з'ясована, оскільки 1941 р. надійшла вказівка передати всі колекції з малих локальних установ до новоствореного Історично-краєзнавчого музею в Тернополі. Тербовля від цього відмовилася¹⁵⁰⁵. Тоді Музей імені князя Василька було перевезено до польського музею при Польському товаристві охорони пам'яток, яким керував учитель місцевої гімназії Осип Підгайський¹⁵⁰⁶. Музей перебував у приміщенні старого польського монастиря отців кармелітів до липня 1941 р. За німецької окупації директором був Федір Яровецький. Тоді музей перенесено в нове окреме приміщення, куди перевезено експонати¹⁵⁰⁷. У спогадах М. Борачок зазначає, що «німці вивезли найвартісніші експонати»¹⁵⁰⁸. Збережені світлини з колекції НТШ і кілька заміток у пресі на сьогодні становлять єдине відоме джерело з історії цієї установи.

¹⁴⁹⁹ Там само. Матеріали Я. Пастернака. Фото з інвентарним номером 29676/16.

¹⁵⁰⁰ Там само. Фото з інвентарним номером 29676/13.

¹⁵⁰¹ Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інвентарна книга Музею НТШ–10/51.

¹⁵⁰² Д. Н.[иколишин] Коломия. VI. з'їзд українських музейників відбувся цього року в Коломиї ... *Діло*. Ч. 132. 19.06.1938. С. 13–14.

¹⁵⁰³ Дучимінська О. Нарada українських музейників [у м. Коломиї]. *Жіноча доля*. Ч. 13–14. 1–15.07.1938. С. 16.

¹⁵⁰⁴ Б. Ч.[айковський] Зїзд українських музейників [у м. Коломиї]. *Українські Вісти*. Ч. 125 (751). 9.06.1938. С. 2; Королько А. VI з'їзд українських музеологів Галичини в Коломиї 1938 року: передумови, хід та результати проведення. Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи. *Матеріали науково-теоретичної конференції (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 11.

¹⁵⁰⁵ Смольський Г. З маленької збірки величезне число експонатів. Історично-Краєзнавчий Музей в Тернополі. *Львівські вісті*. № 124. 31.12.1941. С. 4.

¹⁵⁰⁶ З цим учителем співпрацював Я. Пастернак і на його запрошення приїжджав на розкопки до Тербовлі.

¹⁵⁰⁷ «Земле моя, всеплодючая мати...». *Львівські вісті*. № 10. 18.01.1942. С. 4.

¹⁵⁰⁸ Борачок М. Із скарбів тербовельської давнини... С. 483.

Незначні археологічні колекції мав і український народний музей «Гуцульщина» імені Й. Кобринського. Його офіційне відкриття відбулося 31 грудня 1934 р. у м. Коломия¹⁵⁰⁹. Очільником став Володимир Кобринський. Ідея його заснування виникла значно раніше. Тому робота над формуванням мала тривалий підготовчий період¹⁵¹⁰. Ба більше, В. Кобринський представляв установу на музейних з'їздах ще задовго до її офіційного відкриття¹⁵¹¹.

У день урочистого відкриття закладу в першому загальноісторичному відділі розмістили археологічні знахідки. З вітальним словом виступили Я. Пастернак та І. Свенціцький¹⁵¹². Археолог розповів присутнім про свої дослідження останніх років¹⁵¹³. З цього приводу місцева преса писала, що ці виступи «відслонили величаву історичну минувшість цієї закутини української землі – Покуття і Гуцульщини»¹⁵¹⁴.

Попре те, що в час відкриття Музей «Гуцульщина» мав підтримку повітового староства, це не вберегло його від численних труднощів. Уже навесні 1937 р. було прийнято рішення про закриття музею як такого, що несе загрозу Польщі. Підтвердження цього є серед документів щодо деяких знахідок, якими Музей «Гуцульщина» намагався поповнити свої фонди. Зокрема, йшлося про зуб мамонта, знайдений у с. Печеніжин. 9 вересня 1937 р. воєводський уряд у Станиславові надав обґрунтування Музею «Гуцульщина», чому не може вилучити його з Печеніжина у Ю. Рака і передати йому. І наголошує, що зуб не передано до жодного з львівських музеїв¹⁵¹⁵. У листі від 9 вересня 1937 р. до Львівського воєводства зауважено, що примусове вилучення зуба мамонта є порушенням постанови про охорону пам'яток від 1928 р. і цю знахідку до музею можна лише викупити. Крім того, повітове староство в Коломії подало звернення до воєводського уряду у Станиславові,

¹⁵⁰⁹ Посвячення і відкриття Українського Народного Музею «Гуцульщина». *Діло*. Ч. 336. 14.12.1934. С. 6; Музей «Гуцульщина» в Коломії. *Гуцульське слово*. Коломия, 1934. Ч. 2–3. С. 2.

¹⁵¹⁰ В справі «Народного музею» в Коломії. *Діло*. № 150. 9.07.1927. С. 4.

¹⁵¹¹ Свенціцький І., Пастернак Я., Кобільник В., Драган М. Другий з'їзд українських музеологів... С. 1.

¹⁵¹² Музей «Гуцульщина» в Коломії. *Гуцульське слово*. Коломия, 1934. Ч. 2–3. С. 2.

¹⁵¹³ Кобринський В. Зі шпилів Чорногори до музею. З приводу отворення Українського музею ім. Й. Кобринського в Коломії. *Діло*. Ч. 4. 4.01.1935. С. 2.

¹⁵¹⁴ Музей «Гуцульщина» в Коломії. *Гуцульське слово*. Коломия, 1934. Ч. 2–3. С. 2.

¹⁵¹⁵ ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 27.

де зазначено, що український Музей «Гуцульщина» імені Йосафата Кобринського утворено в Коломиї нелегально, і на цій підставі воєводський уряд просить перевірити, на яких приписах тримаються колекції, на що опирається в діяльності керівництво¹⁵¹⁶.

Незважаючи на труднощі, музей проводив дослідницьку роботу, поповнював фонди та налагоджував співпрацю з фахівцями. Популяризація музею і заклик В. Кобринського приносити різні експонати, пов'язані з історією та культурою Гуцульщини, давали результати. Так наповнювалася й археологічна колекція. У спогадах українського археолога М. Клапчука збереглася згадка про те, що в «с. Корнів, де в 1935 р. я почав свою археологічну кар'єру, виявивши трипільське поселення, зібрав свої перші знахідки та передав відтак до Коломийського музею «Гуцульщина»»¹⁵¹⁷.

Ці випадкові знахідки були не єдиним джерелом наповнення фондів музею. Зокрема, навесні 1936 р. його керівництво звернулося до НТШ із клопотанням на ім'я директора Я. Пастернака «провести розкопки в кількох місцевостях Коломиї на кошт нашого Музею»¹⁵¹⁸, які мали відбутися впродовж 20 квітня – 15 травня. Такий поспіх був зумовлений тим, що в околицях міста проводилися археологічні розкопки, матеріали з яких наповнювали польські музеї. «А тим часом цілком незнані одиниці, – йшлося у зверненні, – викопують під боком Коломиї всякі вартісні предмети та забирають їх до своїх музеїв»¹⁵¹⁹. Так, наприклад, 1934 р. у Мишині біля Коломиї¹⁵²⁰ «для польського музею викопали мідяні горшки, кітлики та меч гольштатської доби»¹⁵²¹. Ярослав Пастернак відгукнувся на це прохання й у вересні 1936 р. провів археологічні дослідження в Корничі (рис. Е. 27), під час яких виявив мальовану кераміку

¹⁵¹⁶ Там само. 27 зв.

¹⁵¹⁷ Клапчук В. М. Михайло Клапчук. Український націоналіст і вчений (життєвий, політичний і науковий шлях): до 100-річчя від Дня народження. Делятин–Івано-Франківськ, 2019. С. 27–28.

¹⁵¹⁸ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 40 (Лист до виділу НТШ від 15 березня 1936 р.).

¹⁵¹⁹ Там само. Арк. 40 зв.

¹⁵²⁰ У 1935 р. і 1936 р. археологічні дослідження у с. Мишин проводили науковці кафедри праісторії Львівського університету М. Смішко та Т. Сулімирський. Із цих досліджень збереглися світліни у приватному архіві М. Смішка (Наукові викопки на Гуцульщині. *Діло*. Ч. 178. 9.08.1936. С. 8; Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери. Київ, 1960. С. 27).

¹⁵²¹ ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 40 зв.

(2500–2000 рр. до н. е.) та тілопальні могильники пізньоримського часу¹⁵²². У листі до Івана Раковського, написаного з Коломиї на фірмовому бланку музею «Гуцульщина», він вказував, що планував їхати на ці розкопки весною, у час відпустки, однак обставини склалися по-іншому¹⁵²³.

Дуже важливим для доброї комунікації між музеєм і місцевим селянством було те, що «по кожних розкопках пояснював др. Пастернак значення відкопаних предметів»¹⁵²⁴. Саме під час цих розкопок відбулося знайомство М. Клапчука з Я. Пастернаком. Будучи учнем гімназії і маючи певні зацікавлення археологією, М. Клапчук під час літніх канікул брав участь у розкопках львівського археолога. Це знайомство відбулося завдяки В. Кобринському¹⁵²⁵.

Ще одні розкопки Музею «Гуцульщина» спільні з НТШ було заплановано на 1937 р. у Саджавці, Мишині, Городенці й Торськім¹⁵²⁶. Залежали ці роботи передовсім від Я. Пастернака, який не завжди міг проводити таку кількість досліджень, бо мав численні запити від багатьох українських музеїв і одночасно працював на пам'ятках, які цікавили НТШ та Національний музей у Львові. Іншого українського археолога, що мав дозвіл на польові роботи в Галичині не було: «А на те все у нас лиш дві руки, бо тільки д-р Пастернак має право переводити розкопи в усіх трьох воєводствах»¹⁵²⁷.

У Музеї «Гуцульщина» в Коломиї в червні 1938 р. відбувся останній у міжвоєнний період VI З'їзд українських музейників (рис. Е. 30). Однією з центральних мала бути доповідь Я. Пастернака «Археологічні проблеми Покуття». Однак археолог у цей час популяризував українську археологічну науку та її здобутки за кордоном – виступав у Берлінському університеті з доповіддю про відкриття та результати проведених досліджень у княжій

¹⁵²² Кобринський В. Важні викопалини в Коломийщині. *Діло*. Ч. 209. 17.09.1936; Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери. Київ, 1960. С. 22.

¹⁵²³ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 80. Арк. 48.

¹⁵²⁴ Кобринський В. Важні викопалини...

¹⁵²⁵ Кулаковська Л. Михайло Клапчук (1920–1984). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 285.

¹⁵²⁶ ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 58.

¹⁵²⁷ Кобринський В. Важні викопалини... С. 5.

столиці Галичини – у с. Крилос¹⁵²⁸. Його відсутність не могла залишитися поза увагою і О. Дучимінська констатувала: «Жаль тільки, що відпав реферат др. Пастернака, знаного археолога й дослідника нашої старовини, якого ім'я тісно зв'язане з нашим минулим»¹⁵²⁹.

Не можна оминати увагою і повітовий музей у Сокалі, який розпочав діяльність 1936 р. Його кустошем був Богдан Чайківський. На урочисте відкриття прибув Я. Пастернак, який тоді проводив розкопки в Белзі. Музей мав невеличку колекцію археологічних знахідок. Сліди контактів цієї музейної установи з НТШ та Я. Пастернаком можна простежити через негативи на склі, на яких Я. Пастернак зазначає, що це колекція Б. Чайківського¹⁵³⁰.

У «Хроніці подій НТШ» зафіксовано також причетність Я. Пастернака до створення музею у Рогатині. «Дня 13.XII.1936 директор відбув у Рогатині конференцію з представниками всіх місцевих культурно-освітніх установ у справі заснування місцевого музею при повітовому Кружку Р. Ш»¹⁵³¹. Однак даних про цей музей обмаль.

Українських і польських музейників об'єднав XIII З'їзд у Львові 1937 р. Кількісно він став найбільшим. Із львівських археологів його учасниками були Я. Пастернак, К. Журовський, І. Сівек, з Волині Я. Фітцке, Р. Якімовіч із Варшави. Також брали участь кустоші музеїв у Коломиї та Сяноку¹⁵³².

Проте початок війни припинив діяльність практично всіх музейних інституцій. 28 вересня 1939 р. відбулося одне з останніх засідань Союзу українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові. Зважаючи на події, найпершим завданням, яке постало перед присутніми, було «збереження мистецької старовини Західної України»¹⁵³³. Відразу вирішено створити управу

¹⁵²⁸ Б. Ч [айковський]. Зїзд українських музейників [у м. Коломиї]. *Українські вісти*. Ч. 125 (751). 9.06.1938. С. 2; Ч. 126 (752). 10.06.1938. С. 2; Учасник [Лукань Р.]. 6-ий Зїзд Українських Музейників. *Нова Зоря*. Ч. 45 (1145). 19.06.1938. С. 6–7; Ч. 53 (1153). 17.06.1938. С. 6–7.

¹⁵²⁹ Дучимінська О. О. Нарада українських музейників [у м. Коломиї]. *Жіноча доля*. Ч. 13–14. 1–15.07.1938. С. 16.

¹⁵³⁰ НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

¹⁵³¹ Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.I.1935–31.XII.1937. Культурно-історичний музей *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.I.1935–25.XII.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 100.

¹⁵³² Mansfeld B. Dwa zjazdy muzealne we Lwowie. *Muzealnictwo*. Warszawa, 1993. Т. 35. S. 12.

¹⁵³³ ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 13.

крайового консерватора на чолі з М. Драганом, а «нагляд і опіку над доісторичними розкопами» доручити М. Смішкові¹⁵³⁴. Однак в умовах війни та радянської окупації досягти успіху у збереженні музейних колекцій було практично неможливо.

Висновки до розділу 6

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття добре простежується археологічна діяльність музеїв Львова. Певне місце в розвитку археології займали установи Станіславова, Тернополя та Луцька. Цю мережу доповнили українські та польські музеї, що виникли в повітових містечках.

Варто наголосити, що зі середини 1930-х років Львів готувався до відкриття окремого археологічного музею, у якому мали бути представлені колекції польських львівських музеїв, що сформувалися в австрійський період (Дідушицьких, Любомирських, Львівського університету). Вже було створено експозицію і назву – Музей праісторії Червенської землі. Однак через початок війни відкриття так і не відбулося, і підготовлену експозицію передано Львівському історичному музею.

У міжвоєнний період музеї стають важливими осередками культурно-освітнього та наукового життя за межами обласних центрів. Частина установ, головно Львова, продовжила діяльність, розпочату у XIX – на початку XX ст., однак після Першої світової війни їх кількість зросла. Закономірно, що в умовах перебування Галичини і Західної Волині під владою Польщі виникали українські та польські музейні установи.

Польські музеї засновували за підтримки влади і вони не мали жодних перешкод із затвердженням статутів чи з пошуками приміщень для експозиції та фондів, натомість діяльність українських часто наштовхувалася на неможливість затвердити статут і розгорнути діяльність у правовому руслі. Практично всі музеї, що виникли в міжвоєнний період на теренах заходу

¹⁵³⁴ Там само.

України, мали окремі археологічні відділи або колекції археологічних знахідок, що відіграло важливу роль у розвитку археологічної науки.

Підсумовуючи діяльності повітових музеїв з археологічними відділами в міжвоєнний період, відзначу, що відбувалася вона за подібною, чітко окресленою схемою. Археологічна діяльність музеїв не обмежувалася накопиченням та експонуванням артефактів, виявлених під час польових робіт. Деякі з них проводили самостійні археологічні дослідження (Самбір, Сянок, Тереховля), матеріали з яких поповнювали їхні фонди, а більшість запрошувала до археологічних обстежень львівських археологів (Я. Пастернака, М. Смішка, Т. Сулімірського) і з їхньою допомогою проводила незначні польові роботи.

Прикладом польової археології в цих інституціях служать розкопки музеїв «Бойківщина» в Самборі під керівництвом В. Кобільника, «Гуцульщина» в Коломиї, «Верховина» у Стрию у співпраці з археологами НТШ та Львівського університету. У Музеї «Лемківщина» в Сяноку наукові співробітники Л. Гец та І. Добрянська проводили самостійні розкопки, це стосується і керівника Музею імені князя Василька у Тереховлі С. Борачка (рис. Б. 2).

З польських музейних установ археологічні дослідження проводили Покутський музей у Станіславові (Ю. Грабовський) та Волинський музей у Луцьку (Я. Фітцке, З. Леський). У повітових містечках незначний доробок мав музей у Заліщиках, який очолював Ю. Шварц (рис. Б. 2).

Комунікація музейників відбувалася на базі музейних з'їздів, які в міжвоєнний період набули значної популярності. Ці форуми проводили українські музеологи для вирішення найважливіших проблем. Також відбувалися загальнопольські музейні з'їзди, на яких було представлено музейництво Галичини і Західної Волині, зокрема й українське. З українських діячів у загальнопольських форумах брали участь Я. Пастернак та І. Свенціцький.

Підсумовуючи, варто зазначити, що не у всіх музеях були великі колекції археологічних знахідок, більшість із них не публікували результатів своїх досліджень, не документували роботи, погано зберігали архіви. Однак їхній

сумарний внесок у розвиток міжвоєнної археології не можна недооцінювати, хоча б тому, що музейники на периферії привертали увагу місцевого населення до культурної спадщини, вчили селян, на які знахідки варто звертати увагу, і так зберегли чимало артефактів та дослідили значну кількість пам'яток, що ввійшли в історію археологічної науки заходу України.

ВИСНОВКИ

У контексті суспільної та інтелектуальної історії міжвоєнної Галичини і Західної Волині археологія як наукова дисципліна відіграла важливу роль як чинник формування національної ідентичності та збереження культурної спадщини регіону. Після Першої світової війни західноукраїнські землі опинилися у складі Польщі, що створило нові виклики і можливості для археологічних досліджень. У цей період археологія була тісно пов'язана з національними рухами та прагненням українців підтвердити своє історичне право на ці землі – вчені активно досліджували археологічні пам'ятки, щоби знайти докази тривалого проживання українців на цій території. Важливу роль у цьому відігравали як інституціональні, так і приватні ініціативи, спрямовані на підтримку археологічних студій.

Археологія заходу України міжвоєнного періоду перебувала під впливом європейських наукових тенденцій. Вчені співпрацювали з колегами з інших країн, обмінювалися практичним досвідом і методиками досліджень. Це сприяло підвищенню наукового рівня та інтеграції української археології в загальноєвропейський науковий контекст.

В умовах політичних режимів ХХ ст. історія археології як напрям була занедбана та заідеологізована. Відновлення незалежності України 1991 р. дало змогу досліджувати різні аспекти історії археології, а критичне переосмислення історіографії й пошук нових наукових підходів – створити узагальнену інституціонально-просопографічну модель розвитку міжвоєнної археології Галичини і Західної Волині.

Дослідження проводилося крізь чотири зрізи: інституціональний, просопографічний, пам'яткоохоронний та музейний. Такий підхід знівелював недоліки наявної історіографії історії археології, у якій відсутня комплексна, узагальнена модель розвитку міжвоєнної археології на заході України в умовах відсутності власної держави. Традиційно дослідники розглядали роль окремих постатей, які творили археологію або археологічну діяльність провідних

наукових інституцій. Вплив на загальний розвиток археологічної науки периферійних музеїв, пам'яткоохоронних практик, ролі зовнішніх суспільних чинників залишалися зазвичай поза увагою.

Відповідно до мети й основних завдань дослідження, сформульовано такі висновки:

1. Українську та зарубіжну історіографію історії археології Галичини і Західної Волині в роки Другої Речі Посполитої умовно варто розділити на III етапи: I – до 1939 р. – роботи, написані в час, коли історія археологічної науки творилася і її авторами були безпосередньо археологи, історики й музейники, які жили та працювали в міжвоєнне двадцятиліття; II – 1939–1991 рр. – радянський період, що характеризується значною тенденційністю, заідеологізованістю, майже повною відсутністю об'єктивної української історіографії, за винятком праць, написаних й опублікованих у діаспорі (О. Домбровський, П. Курінний), хоча вони також мали власні методологічні недоліки; натомість діяльність польського археологічного середовища представлено роботами польських дослідників (Ю. Костжевський, С. Носек, Б. Столп'як та ін.), написаних із відносно нейтральних позицій; III – від 1991 р. – до сьогодні – після відновлення Україною незалежності дослідження історії археології набуло нових рис. Саме тоді почали повертати в українську науку імена археологів, які в радянській історіографії одержали клеймо «буржуазних істориків» і навіть згадка про яких була небажаною (Я. Пастернак, Ю. Полянський, Л. Козловський і ін.). Цілком закономірно, що дослідження їхнього внеску в науку сьогодні відбувається крізь призму національних інтересів українців та поляків.

Історіографія історії української археології значно збагатилася після 1991 р., коли зріс інтерес до національної гуманітаристики. За цей час з'явилася низка публікацій, присвячених науковим установам та окремим постатям. Історія археології поступово виокремлюється в самостійний напрям досліджень, свідчення чого – проведення міжнародних конференцій, публікації спеціальних випусків збірників і низки монографічних праць.

2. Історіографія історії археології Галичини та Західної Волині охоплює праці українських (М. Бандрівський, Н. Білас, Р. Берест, В. Гупало, Д. Павлів, В. Петегірич, О. Ситник, О. Томенюк, Р. Тарнавський, В. Кушнір, Т. Романюк, Ю Лукомський, А. Яненко та ін.) і польських (А. Абрамовіч, М. Возьки, Я. Лех, С. К. Козловський, А. Щерба, Е. Качмарек) дослідників. Їхній аналіз показує, що всі вони є значним внеском в історіографію західноукраїнської археології, проте висвітлюють лише окремі аспекти досліджуваної теми. Найбільше з них присвячено міжвоєнній археології у Львівському університеті та НТШ, однак вони не вичерпують усіх проблем в археологічних пошуках цих інституцій. Значна кількість публікацій зосереджена на науковій діяльності конкретних дослідників, однак не складений колективний просопографічний портрет археологів. Практично відсутня наукова література про пам'яткоохоронні практики міжвоєнного часу; недостатньо висвітлені питання розвитку археології в музеях Галичини і Західної Волині.

Заповнити прогалини у висвітленні історії археології дають змогу першоджерела, зокрема документи відповідних фондів архівів Львова (ЦДІА України у Львові, ДАЛО, відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника та НА ВА ІУ НАН України), Варшави (Державного археологічного музею у Варшаві, ПАН у Варшаві) та Кракова (Краківського археологічного музею, ПАН у Кракові), опубліковані звіти, еґо-документи, праці археологів міжвоєнного часу, повідомлення преси, візуальні наративи, що забезпечило дисертації широке й різнопланове джерельне підґрунтя. Особливість тематики дослідження – те, що документи розкинуті по архівах України та Польщі, а частина з них зберігається в Австрії, Британії, Канаді, Чехії. Це передовсім особові справи археологів міжвоєнного часу, документи археологічних інституцій, інвентарні книги, дозволи на дослідження, дані про випадково виявлені пам'ятки та велика кількість світлин.

Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить про відсутність на сьогодні узагальненого дослідження теми. Впровадження до наукового обігу нових джерел, узагальнення результатів попередніх робіт та оцінка польової й

кабінетної діяльності окремих діячів, наукових, музейних, пам'яткоохоронних інституцій, вивчення комунікативних практик в археологічному середовищі дали змогу створити цілісну інституціонально-антропоцентричну модель розвитку археології Галичини і Західної Волині.

3. Розвиток археології на теренах заходу України в міжвоєнний період ґрунтувався на наукових засадах, закладених ще зі середини ХІХ ст. Це спричинило відмінності між тогочасною археологією Галичини і Західної Волині. До Першої світової війни Східна Галичина була частиною імперії Габсбургів і в розвитку археології тоді діяли загальні європейські тенденції (наявність кафедри археології у Львівському університеті, виокремлення археології в діяльності НТШ, чисельні археологічні колекції у музеях, участь галицьких учених у міжнародних наукових форумах тощо). Натомість напрями археологічних досліджень Волині, що тоді перебувала у складі Російської імперії, визначали тодішні київські та російські фахівці, які опиралися й орієнтувалися на інші наукові традиції. Суттєві відмінності спостерігалися в організації охорони археологічних пам'яток, розвитку музейної археології, фінансових можливостей археологів. У міжвоєнний період ситуація в певних аспектах не особливо змінилася. Галицька археологія продовжувала розвиватися навколо львівського наукового осередку, який курував усю польову діяльність на території Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств, натомість на території Західної Волині роботи проводили «зовнішні» дослідники з Варшави, Кракова, рідше – Львова.

4. Упродовж міжвоєнного часу в археології Галичини й Західної Волині чітко простежується існування та конкурування українського і польського наукових середовищ. Приклад – діяльність львівського археологічного осередку, який координував усі пошуки на території Галичини. Українська археологія розвивалася навколо НТШ (Ю. Полянський, Я. Пастернак), а польська – кафедр класичної археології (Е. Булянда, К. Міхаловський, К. Маєвський, Є. Кульчицький) та праісторії Університету Яна Казимира у Львові (Л. Козловський, Т. Сулімірський, К. Журовський, І. Сібек й ін.). Треба

виокремити діяльність українських археологів М. Смішка й І. Старчука, які офіційно були працівниками Львівського університету, представляли цю наукову установу й користувались її афіліацією, а одночасно членами НТШ, брали участь у засіданнях його комісій і виголошували наукові доповіді. Тоді наукові дослідження набули вузької спеціалізації. Львівські археологи досліджували всі археологічні епохи і радо ділилися з колегами відкритими пам'ятками не «свого» часу. Палеолітичні пам'ятки вивчав Ю. Полянський; неоліт-енеоліт – Л. Козловський, О. Кандиба, О. Цинкаловський, М. Смішко; добу бронзи – раннього заліза – Я. Пастернак, М. Смішко, Я. Брик, Т. Сулімірський, К. Журовський, І. Сібек; пам'ятки римського – М. Смішко, К. Маєвський, І. Старчук, Я. Пастернак; провідним дослідником середньовіччя в міжвоєнний час був Я. Пастернак. Тут варто наголосити, що хоч археологія була найменш заполітизованою наукою, повністю позбутися політичних чинників було неможливо. В археології такими «політичними темами» були середньовічні пам'ятки, студії над якими провадили винятково дослідники українського НТШ. І це не дивно, адже основними середньовічними пам'ятками Галичини та Волині були об'єкти княжої доби, які для українців стали доказом руської/української генези регіону. Натомість студії над польським («казимирівським») Львовом та середньовічною польською присутністю у краї за часів Корони Польської і давньої Речі Посполитої вели історики радше на рівні архівних, а не археологічних джерел. У 1930-х роках розкопки проводили вузькі фахівці, які надавали значення міждисциплінарності в польових та камеральних пошуках, свідченням чого – тісний зв'язок праісторії з етнологією й антропологією у Львівському університеті. Найкращий вираз цієї міждисциплінарності – діяльність Кола антропологічних наук, створеного для студентів усіх трьох спеціальностей. Ця співпраця забезпечила присутність антропологів практично під час усіх польових робіт на могильниках та опрацювання антропологічних знахідок фахівцями.

У міжвоєнний період відбувалася трансформація археологічних наукових парадигм у кожному з досліджуваних осередків. Це час написання

узагальнювальних праць (Я. Пастернак, Я. Брик, Л. Козловський) і доволі вузької спеціалізації молодого покоління археологів (О. Кандиба, Л. Чикаленко, Г. Цегак).

5. Українська археологія розвивалася навколо НТШ і мала свою специфіку. Передовсім у цій науковій установі не було студентів, натомість вона згуртовувала українських археологів (приклад – співпраця із НТШ М. Смішка, І. Старчука, О. Кандиби, О. Цинкаловського, Ю. Шумовського). На національну археологію працювали й українські музеї в Самборі, Коломиї, Сяноку, Тереховлі. Їх об'єднувала середньовічна тематика наукових зацікавлень. НТШ в особі Я. Пастернака з 1928 р. в археологічній діяльності акцентувало на дослідженнях давньоруських/українських літописних пам'яток (Галич, Белз, Звенигород, Тереховля, Ступниця та ін.). Цій проблематиці присвячена більшість публікацій Я. Пастернака, а також виступів на наукових форумах. Центральне місце в його археологічній праці належало розвідкам у Крилосі, якими він на весь світ заявив про українську археологію в Галичині. Водночас демонстрував важливість досліджень княжої столиці і в наукових середовищах, і серед громадськості. Це слугувало піднесенню національної свідомості західних українців в умовах відсутності власної держави. Тут археологія слугувала елементом національно-культурної пропаганди, що позитивно вплинуло на суспільну свідомість.

6. У міжвоєнний період важливу роль в археологічних студіях на заході України відіграла ГКЦ. Це простежується у ставленні до археології очільника Церкви митрополита А. Шептицького, який забезпечував фінансову підтримку Я. Пастернакові, відстоював його інтереси перед владою для отримання дозволів на проведення польових досліджень, забезпечував збереження археологічних експонатів у Національному музеї у Львові. Однак найважливіший вплив А. Шептицького та Й. Сліпого на формування належного ставлення до археології й археологічних пам'яток серед священників був через навчальні програми слухачів Богословської академії. Упродовж 1929–1939 рр. академія розвивалася як повноцінний науковий і навчальний осередок, де

значну увагу приділяли археології. Свідчення цьому – розкопки на низці пам'яток, діяльність музею, участь у з'їздах і конференціях, а також численні публікації Я. Пастернака як викладача академії на археологічну тематику в богословських часописах. Подальшому розвитку наукових досліджень у Богословській академії у Львові завадила Друга світова війна.

7. Після Першої світової війни частина українських археологів залишилася в еміграції і створила потужне, знане в тодішньому європейському науковому просторі наукове середовище у Празі. Йдеться про Я. Пастернака (до 1928 р.), О. Кандибу, В. Щербаківського, Л. Чикаленка, І. Борковського. Найважливіше, що у Празі вони здобули якісну підготовку, яку могли застосувати в майбутніх дослідженнях. Свій перший самостійний польовий досвід Я. Пастернак здобув на середньовічних архітектурно-археологічних розкопках саме у Празі, одночасно засвоївши мистецтво археологічної фотографії. Міждисциплінарні архітектурно-археологічні дослідження та якісну археологічну фотографію він згодом успішно застосовував на пам'ятках заходу України. Кожен з археологів на еміграції мав контакти з львівським археологічним середовищем головно через НТШ і Національний музей. Вони опрацьовували археологічні колекції з Галичини й Західної Волині, проводили археологічні дослідження на цих теренах, популяризували українську археологію на сторінках іноземних видань та міжнародних наукових форумах.

8. У час Першої світової війни відбувся поділ університетської археології на дві кафедри: класичної археології, яку очолив проф. Е. Булянда (1916), та доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель, на яку запрошено проф. Л. Козловського (1921). Перша вивчала античні пам'ятки, організовувала відрядження до Греції, Італії, Румунії, а працівники другої проводили дослідження на території Львівського, Станиславівського, Тернопільського і Волинського воєводств, опрацьовували музейні збірки та на місцевому матеріалі публікували узагальнювальні праці. Важливою віхою розвитку університетської археології в міжвоєнний період було створення Польського праісторичного товариства. Для забезпечення фахових навичок

студентам кафедри праісторії доручали проведення самостійних розкопок (М. Смішко, Ю. Вогель, Г. Цегак) із можливістю опублікувати результати на сторінках журналу «*Z Otchłani Wieków*». У 1920–1939 рр. науковці університету вивчили значну кількість пам'яток, що стали опорними пунктами в дослідженні низки археологічних культур на території України і Польщі (Незвисько, Малі Грибовичі, Комарів, Буківна, Городниця, Колоколин, Гринів, Кульчиці та багато ін.). До них у майбутньому неодноразово зверталися археологи.

9. Стартові умови для розвитку польської археології в Галичині та Західній Волині після їхнього входження до складу міжвоєнної Польщі суттєво різнилися. Головна відмінність – те, що Галичина мала університет із кафедрою археології, а на Волині діяли лише невеликі музейні інституції, які не мали фахівців. Якщо польські археологи зі Львова виїжджали на пам'ятки всіх чотирьох воєводств заходу України, то на Волині працювали запрошені вчені зі Львова, Кракова та Варшави (О. Цинкаловський і Ю. Шумовський були делегатами Державного археологічного музею у Варшаві). Лише після створення Волинського музею у Луцьку туди із Кракова переїхав Ян Фітцке, який організував вивчення пам'яток Волині під егідою музею.

У міжвоєнний період закладено основи сучасної археології, яка послідовно розвивається досі. Можна ствердити, що з Львівського університету вийшло дві наукові школи археології. Це школа проф. Е. Булянди, вихідці з якої продовжили справу вчителя в наступні десятиліття в Україні (І. Старчук) і Польщі (К. Міхаловський, К. Маєвський, Є. Кульчицький). Друга школа – проф. Л. Козловського. Його учні очолили відповідні кафедри та напрями досліджень в Україні (М. Смішко, М. Клапчук, І. Свешніков) і Польщі (Т. Сулімірський, К. Журовський). Після Другої світової війни, визначні діячі польської львівської археології роз'їхалися по університетах Кракова, Познані, Вроцлава, Торуня і стали найвідомішими польськими археологами в ХХ ст., створивши наукові школи.

10. Головною інституцією, відповідальною за збереження пам'яток археології, було Державне гроно консерваторів доісторичних пам'яток (1920–

1928). Терени заходу України входили до двох консерваторських округів. Галичина належала до V округу з центром у Львові (консерватор Б. Януш), а Західна Волинь – до VI із центром у Любліні (консерватор М. Древо). Львівський округ мав найменше фінансування, однак Б. Януш зумів налагодити роботу так, що виїжджав на всі повідомлення про археологічні знахідки і проводив рятівні розкопки (Голинь, Ульвівок). У любельсько-волинському ситуація була гіршою, що зумовлено віддаленістю його центру від території Західної Волині. Міхал Древо не міг забезпечити однакової опіку над доісторичними пам'ятками всього округу. У 1928 р. відбулася пам'яткоохоронна реформа, під час якої ліквідовано консерваторські округи, опіку над пам'ятками передано воєводським чиновникам, а контроль покладено на новостворений Державний археологічний музей у Варшаві (Р. Якімовіч). Найважливішим нововведенням реформи 1928 р. стало впровадження вимоги отримання дозволу від консерватора для проведення розкопок. Якщо в попередні роки археологічні пам'ятки підлягали нагляду консерватора-археолога, то тепер рішення щодо дозволів і охорони приймали чиновники. Українські дослідники (Я. Пастернак, Ю. Полянський, М. Смішко та І. Старчук) майже щороку отримували/намагалися отримати дозволи на проведення польових робіт. Серед польських археологів Львова їх мали Е. Булянда, К. Маєвський і К. Журовський. Леон Козловський та Тадеуш Сулімірський запити на дозволи не робили, але звіти про польові виїзди здавали. Це пояснюється тим, що кафедра виконувала роль консерваторського уряду і для її керівника дозвіл був формальністю. На прикладі видачі дозволів добре простежується ставлення влади до НТШ. Ярослав Пастернак і Юрій Полянський отримували неодноразово відмови й їм чинили різні перешкоди на проведення розкопок, тоді як працівники університету (зокрема й українці) безперешкодно отримували документ. Так, пам'яткоохоронну роботу в міжвоєнний період можна поділити на два етапи: до (1918–1928) та після (1928–1939) реформи.

11. Наприкінці 1920-х років повноцінними науковими інституціями стають музеї, які, крім зберігання та експонування, важливе місце відводять реставрації, інвентаризації і фаховому науковому опрацюванню пам'яток. У міжвоєнний період у Галичині й Західній Волині синхронно виникали українські та польські музеї. Кілька існувало у воєводських центрах (Львів, Станиславів, Тернопіль і Луцьк). Польські музеї мали підтримку від влади, що спрощувало затвердження статутів та пошук приміщень. Водночас українські музеї отримували відмови (Подільський музей при Кружку «Рідна школа» в Тернополі).

У середині 1930-х роках у Львові створено Музей праісторії Червенської землі (Л. Козловський), де готували до експозиції колекції польських музеїв (Дідушицьких, Любомирських, Львівського університету). Однак через початок Другої світової війни його відкриття не відбулося, і підготовлені експонати передали до Львівського історичного музею.

На периферії виникли музеї у Самборі, Перемишлі, Сяноку, Стрию, Коломиї, Тереховлі, Заліщиках тощо. Археологічна діяльність музеїв не обмежувалася накопиченням та експонуванням випадково виявлених артефактів. Деякі з них проводили самостійні археологічні дослідження (Самбір, Сянок, Тереховля, Коломия), матеріали з яких поповнювали їхні фонди, а більшість музеїв запрошували до обстежень львівських археологів (Я. Пастернака, М. Смішка, Т. Сулімірського). Приклад польової музейної археології – розкопки музеїв «Бойківщина», «Гуцульщина», «Верховина» у співпраці з археологами НТШ і Львівського університету. У музеї «Лемківщина» в Сяноку наукові співробітники Л. Гец та І. Добрянська проводили самостійні розкопки, це стосується і керівника Музею імені князя Василька в Тереховлі С. Борачка. З польських музейних установ археологічні дослідження проводили Покутський музей у Станиславові (Ю. Грабовський) та Волинський музей у Луцьку (Я. Фітцке, З. Леський).

Координація музейної діяльності відбувалася через Союз музеїв Польщі, а комунікація між музейниками – музейні з'їзди. Українські музейники заснували

Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові (1930), до найважливіших заходів якого належало проведення з'їздів. У 1931–1938 рр. організовано шість таких. Сумарний внесок музеїв у розвиток міжвоєнної археології значний. Вони привертали увагу місцевого населення до культурної спадщини, навчали розпізнавати важливі знахідки, що допомогло зберегти численні артефакти та дослідити низку пам'яток археології заходу України (рис. Б. 2).

12. Центральним осередком, що визначав розвиток археології заходу України був Львів, де навколо НТШ і Львівського університету відбувалася вся наукова комунікація з консерваторами й кореспондентами, музеями, товариствами, університетами та провідними археологами Європи. З'ясовано, що археологію заходу України творило молоде покоління, яке здобуло відповідну освіту в університетах Львова, Кракова, Варшави, Праги, пройшло наукові стажування у кращих університетах і музеях Європи, де набуло навичок польової археології, камеральної роботи, практик консервації та музейництва. Сфера їхніх наукових зацікавлень охоплювала всі археологічні епохи від палеоліту до середньовіччя; вони щороку проводили польові дослідження, опрацьовували музейні колекції, популяризували результати проведених робіт на сторінках газет і через публічні лекції. Незважаючи на політичні непорозуміння, у міжвоєнний період в археологічному середовищі існувала не лише співпраця (Я. Пастернак – Т. Сулімірський, К. Маєвський; В. Кобільник – Т. Сулімірський), а й дружба між українськими й польськими дослідниками (Б. Януш – В. Антоневич; Я. Пастернак, О. Цинкаловський – Р. Якімовіч; Ю. Полянський – С. Круковський); також реалізувалася модель співпраці «вчитель–учень»: українці М. Смішко, М. Клапчук і І. Старчук були кращими учнями польських професорів Л. Козловського й Е. Булянди. У лабораторії університету та Музею праісторії Червенської землі проводилася консервація артефактів із Музею НТШ. Волинь не мала власного українського наукового осередку, що спеціалізувався на археології. Тут дослідження проводили вихідці з регіону (О. Цинкаловський, Ю. Шумовський,

І. Свешніков), які співпрацювали з львівським археологічним середовищем. Ця співпраця виявлялася, зокрема, у передачі археологічних знахідок із території Волині до Музею НТШ, публікації результатів досліджень на сторінках «Записки НТШ». Під час Другої світової війни більшість археологів покинула терени заходу України (українці Я. Пастернак, Ю. Полянський, О. Цинкаловський, Ю. Шумовський). Так М. Смішко, І. Старчук, І. Свешніков залишилися у Львові і до кінця життя працювали в археології; польські археологи Львівського університету у повоєнний час працювали в університетах Кракова, Познані, Вроцлава, Торуня; О. Кандиба, Я. Фітцке загинули в концтаборах. Однак знання і досвід, які здобули західноукраїнські археологи в міжвоєнний період, заклали добре підґрунтя для майбутнього розвитку сучасної української і польської археології.

Загалом, розвиток археології заходу України в 1920–1930-х роках дає змогу говорити про формування розгалуженої системи археологічних і музейних осередків, що сприяли формуванню й розповсюдженню знань про археологічні дослідження та пам'ятки, а також збереженню історико-культурної спадщини. З одного боку, були помітні різниці генези й еволюції галицької та волинської археології. Перша мала власні університетські коріння й ґрунтувалася на австрійській, загалом європейській науковій традиції, друга – «зовнішне», певною мірою експортоване походження й залежала спочатку від Києва та російських наукових центрів, згодом – від Варшави, Львова й Кракова. Із другого – дослідження, які проводили археологи Галичини й Західної Волині на локальному рівні, уступали тим відкриттям міжвоєнної світової археології, які мали найбільший суспільний резонанс (наприклад, розкопкам Говарда Картера в Єгипті чи Леонарда Вуллі в Месопотамії), хоча археологи західноукраїнських земель брали участь у тогочасних міжнародних проєктах в Європі й на Близькому Сході. Те ж стосувалося й археологічних музейних колекцій, де зберігалися як артефакти, важливі для локальної історії, так і пам'ятки світової археології, які свідчили про постійні контакти між дослідниками, активну комунікацію з іншими європейськими і

неєвропейськими науковими середовищами. Тому й на галицькому та волинському ґрунті розгорталася низка дослідницьких програм, виникали потужні археологічні осередки, формувалися оригінальні наукові напрями та школи, що перепліталися з концепціями історичної думки, доповнювали, верифікували/підтверджували чи заперечували їх. Звісно, західноукраїнська археологія міжвоєнного часу залишалася в межах усталених наукових парадигм, проте також вела до відкриттів, які були революційними – принаймні для української та польської національної свідомості й науки. Саме в цьому полягає її значення для історії наукової думки та суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Архів ЛНУ).

1. Ф. Р-119 (Львівський державний університет імені Івана Франка). Оп. 1 (Особові справи). Спр. 2415 (Старчук Іван Данилович). 48 арк.
2. Ф. Р-119. Оп. 1 (Особова справа Маркіяна Смішка). 40 арк.
3. Ф. Р-119. Оп. 1 (Особова справа Михайла Клапчука). 2 арк.
4. Ф. 119 (Львівський державний університет імені Івана Франка). Оп. 1. Спр. 141 (Особова справа професора Ярослава Пастернак). 22 арк.
5. Ф. 119. Особова справа професора Львівського університету Юрія Полянського, 1939–1940 рр., 9+2 арк.
6. Ф. 119. Оп. 1 (Відділ кадрів). Спр. 588.
7. Ф. 119. Оп. 1. Спр. 490.

Архів Львівського історичного музею (Архів ЛІМ).

8. Архів ЛІМ. Інвентарна книга № 3. 1940 р.
9. Архів ЛІМ. Інвентарна книга № 4. 1948 р. 126 с.
10. Архів ЛІМ. Інвентарна книга кафедри праісторії Львівського університету Яна Казимира. Ч. 3. 1932–1938. 188 арк.
11. Архів ЛІМ. Інвентарна книга. Збірка Т. Сулімірського. Ін. н. 1–388.
12. Архів ЛІМ. Книга наказів по Львівському державному історичному музею. 1940–1941 рр.

Архів Музею при Інституті народознавства НАН України.

13. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 1. 44 арк.
14. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 2. 259 арк.
15. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 3. 158 арк.
16. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 4. 149 арк.
17. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 5. 149 арк.

18. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 6. 150 арк.
19. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 7. 179 арк.
20. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 8. 135 арк.
21. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 9. 159 арк.
22. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 10. 140 арк.
23. Інвентарна книга Музею НТШ. Ч. 11. 136 арк.

Архів Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького.

24. Книга надходжень Національного музею у Львові 1932–1940 років.
25. № 17951 (Листівка Я. Пастернака директору Національного музею

І. Свенціцькому з Праги. 1926 р.).

26. Оп. 1. Спр. 521 (Листування І. Свенціцького).

Державний архів Волинської області (ДАВО).

27. ДАВО. Ф. 46. Оп. 8. Спр. 707 (Адміністративний відділ. Звіти про діяльність Волинського краєзнавчого товариства за 1931 р. та програма діяльності на 1932 р.). 8 арк.

Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО).

28. ДАІФО. Ф. 6 (Станіславівське повітове староство). Оп. 2. Спр. 471 (Переписка з Станіславівським воєводським управлінням і органами поліції по питанню археологічних розкопок в районі села Вовчинець Станіславівського повіту). 15 арк.

29. ДАІФО. Ф. 68 (Станіславське воєводське управління державної поліції, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства). Оп. 2. Спр. 420.

Державний архів Львівської області.

30. ДАЛО. Ф. 1 (Львівське воєводське правління). Оп. 54. Спр. 1252 (Львівське доісторичне товариство). 20 арк.

31. ДАЛО. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца І (1817–1918), Університет ім. Яна Казимира у Львові (1919–1939)). Оп. 2. Спр. 186 (Брик Ян Едвард, справа про закінчення університету, 1930). 9 арк.

32. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 166 (Особова справа асистента Брика Яна, 1925–1934). 36 арк.
33. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 174 (Особова справа професора Булянди Едмунда, 1916–1939). 197 арк.
34. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 336 (Особова справа професора К. Гадачека). 37 арк.
35. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 478 (Особова справа доцента Гостковського Раймунда, 1932–1935). 39 арк.
36. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 688 (Особова справа асистента Журовського Казімежа, 1937–1939). 19 арк.
37. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891 (Особова справа професора Козловського Леона, 1920–1939). 156 арк.
38. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1154 (Особова справа доцента Маєвського Казімежа, 1928–1939). 123 арк.
39. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1269 (Особова справа доцента Міхаловського Казімежа, 1923–1934). 86 арк.
40. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1420 (Особова справа асистентки Орош Яніни, 1920–1936). 37 арк.
41. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1583 (Звіти декана гуманітарного факультету, керівників наукових інститутів і лекторів про наукову роботу у 1937/1938 н. р.). 131 арк.
42. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1725 (Особова справа асистентки Сівек Ірени, 1939). 5 арк.
43. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1758 (Особова справа асистента Смішко Марціана Ореста, 1929–1937). 61 арк.
44. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1802 (Особова справа асистента Старчука Яна, 1930–1937). 29 арк.
45. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1841 (Особова справа доцента Сулімірського Тадеуша, 1931–1938). 95 арк.

46. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 1939 (Ян Фальковський, особова справа). 239 арк.
47. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 2078 (Чортковер Саломон, особова справа, 1930–1939). 3 арк.
48. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7 (Філософський ф-т 1849–1924. Гуманітарний ф-т 1924–1939). Спр. 775.
49. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1039 (Звіти завідуючих кафедрами факультету за 1925–1926 навчальний рік). 46 арк.
50. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1081 (Звіти деканату і керівників кафедр факультету за 1926–1927, 1927–1928 і 1928–1929 навчальні роки). 46 арк.
51. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1421.
52. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 1616.
53. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 15. Спр. 635 (Каталог студентів).
54. ДАЛО. Ф. 26. Оп. 15. Спр. 646 (Деканський каталог філософського факультету на літнє півріччя 1913–1914 навчального року). 392 арк.
55. ДАЛО. Ф. 1242 (Товариство «Бойківщина» в Самборі). Оп. 1. Спр. 92. 142 арк.
56. ДАЛО. Ф. Р-45 (Львівський державний етнографічний музей). Оп. 1. Спр. 4. 99 арк.

Державний архів Рівненської області.

57. Ф. 160. Оп. 1. Спр. 30. 7 арк.

Інвентарна книга експонатів Стрийського краєзнавчого музею.

58. № 1. Шифр Арх. (археологія). Інв. н. 1–228.

**Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника.
Відділ рукописів (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів).**

59. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства). Спр. 13-д. 71 арк.
60. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 17. Ч. 2. 654 арк.
61. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 18. 473 арк.

62. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. 133 арк.
63. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. 85 арк.
64. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 3.
65. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. 154 арк.
66. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. 96 арк.
67. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. 149 арк.
68. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 7. 91 арк.
69. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 59. 347 арк.
70. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 29. Спр. 59. 224 арк.
71. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237 (Цинкаловський О.) Спр. 4 (Спогади автобіографічні). 3 арк.
72. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237. Спр. 12 (Державний археологічний музей у Польщі. Відрядження, видане О. Цинкаловському для поїздки у Кременецький, Здолбунівський та Дубенський повіти з метою збору доісторичних пам'яток. 1936, травня, 5. Варшава). 1 арк.
73. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237. Спр. 23 (Міністерство віросповідань і народної освіти Польщі. Звернення до Волинського обласного управління відділу мистецтва щодо створення комітету для дослідження пам'яток старовини. 22 серпня 1936. Варшава).
74. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237. Спр. 306 (Фотографії різних років).
- Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (НА ВА ІУ НАНУ).**
75. НА ВА ІУ НАНУ. Papieru po prof. K. Nadaczku.
76. НА ВА ІУ НАНУ. Матеріали М. Смішка.

77. НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі кафедри праісторії Львівського університету.

78. НА ВА ІУ НАНУ. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака.

79. НА ВА ІУ НАНУ. Матеріали В. Ауліха (Архів Я. Фітцке).

Науковий архів Інституту археології НАН України.

80. Ф. 17 (Персональний фонд Л. М. Славіна). Спр. 78. Ольвія, 1940.

81. Ф. 57 (Фонд негативів на скляних пластинках, 1897–1941 рр.).

Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (НА ІУ НАНУ).

82. НА ІУ НАНУ. Спр. 253.

83. НА ІУ НАНУ. Наказ № 45 по Інституту суспільних наук АН УРСР від 18 квітня 1973 р.

Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НА НБ НаУКМА).

84. НА НБ НаУКМА. Ф. 12 (Ярема Яким Якимович (1884–1964) – літературознавець, педагог, психолог, громадський діяч). Оп. 1. Спр. 111. 60 арк.

Родинний архів Кирила Свешнікова.

85. Особисті документи, залікова книжка.

Родинний архів Маркіяна Смішка.

86. Особисті документи, листування, польові дослідження, світлини.

Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІА України у Львові).

87. ЦДІА України у Львові. Ф. 309 (Наукове товариство імені Шевченка). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 8.

88. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. 43 арк.

89. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 776.

90. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 778.

91. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 781 (Списки експонатів Музею історично-воєнних пам'яток). 62 арк.
92. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 976. Арк. 126 (Лист О. Кандиби-Ольжича до батька від 2 серпня 1928 р.).
93. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2403. Арк. 63 (Лист Олега Кандиби до Ярослава Пастернака від 29 червня 1928 р.).
94. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2404. Арк. 17 (Лист В. Антоневича до Я. Пастернака від 12 грудня 1928).
95. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2722.
96. ЦДІА України у Львові. Ф. 310 (Український університет, м. Львів). Оп. 1. Спр. 356 (Залікова книжка студента філософського факультету Маркіяна Смішка). 12 арк.
97. ЦДІА України у Львові. Ф. 358 (Шептицький Андрей). Оп. 1. Спр. 129 (Листи українських народних музеїв «Гуцульщина», «Бойківщина» в Коломиї, Самборі, Львові та ін. до Шептицького А. про співпрацю і надання грошової допомоги). 70 арк.
98. ЦДІАЛ України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 317 (Листи Я. Пастернака до митрополита А. Шептицького. Листопад, 1917р.). 40 арк.
99. ЦДІА України у Львові. Ф. 362 (Кирило Студинський). Оп. 1. Спр. 371. Арк. 26–27.
100. ЦДІА України у Львові. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 865 (Звіт з археологічних розкопок літом 1933 р. на терені Катедри Св. Юрія у Львові). 10 арк.
101. ЦДІА України у Львові. Ф. 545 («Т. Skolimowski i Dr. T. Sulimirski», Представництво компаній «Alfa-Romeo», «Chrysler», «Harley-Davidson» у Східній Малопольщі та Волині, м. Львів, 1927–1939 рр.). Оп. 1.
102. ЦДІА України у Львові. Ф. 687 (Професійна спілка «Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв», м. Львів). Оп. 1. Спр. 1 (Статут товариства «Союз українських наукових робітників книгозбірень і музеїв у Львові»). 26 арк.

103. ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 2 (Статут товариства «Бойківщина» в Самборі). 3 арк.

104. ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 3 (Статут товариства «Верховина» в Стрию). 3 арк.

105. ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 4 (Положення про громадські, товариські та приватні бібліотеки). 14 арк.

106. ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 6 (Протоколи засідань загальних зборів. Списки членів товариства). 22 арк.

107. ЦДІА України у Львові. Ф. 687. Оп. 1. Спр. 10 (Справа про діяльність Народного музею ім. Й. Кобринського в Коломиї). 7 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України.

108. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 769. 13 арк.

Цифровий архів Археологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка (Цифровий архів АМ ЛНУ).

109. Матеріали І. Старчука.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

110. AAN. Zesp. 14. Sygn. 7030. 44 арк.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD).

111. AGAD. Nr zespołu 388 (Zbiór Aleksandra Czołowskiego). Sygn. 466.

Archiwum Muzeum Archeologicznego w Krakowie (Archiwum MAK).

112. Archiwum MAK. Sygn. SP 8/36 (Teczka listów do W. Demetrykiewicza).

113. Archiwum MAK. Sygn. SP 30/49 (Jan Fitzke).

114. Archiwum MAK. Dział dokumentacji naukowej. Sygn. SP 33/9 (T. Sulimirski).

115. Archiwum MAK. MAK OINiA. Spuścizna prof. Włodzimierza Demetrykiewicza, Korespondencja wpływająca. W. Demetrykiewicz do Leonf Kozłowskiego 1914, 1930, 6 str.

116. MAK OINiA, Spuścizna prof. Włodzimierza Demetrykiewicza. Korespondencja wpływająca. Marcejan Śmiszko 1930, 2 listy, 8 str.

117. Archiwum MAK. Sygn. 264/32 (Kurhany w Bukównie).

Archiwum Muzeum Historycznego w Sanoku (Archiwum MHS).

118. Archiwum MHS. Akta Muzeum «Łemkiwszczyzna» w Sanoku z lat 1931–1939, Музей «Лемківщина» у Сяноці. Секретар. Nr 372.

119. Archiwum MHS. Akta Muzeum «Łemkiwszczyzna» w Sanoku z lat 1931–1939. Nr 100.

120. Archiwum MHS. Список документів. Nr 323.

121. Archiwum MHS/A. Teczka Bachórz, pow. rzeszowski, woj. Podkarpackie.

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie.

122. Rps PAN Kr. 3851 (Fragment archiwum Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej w Krakowie lat 1850–1928).

123. Sygn. PAU KSG 300/1928 (E. Bulanda).

124. Sygn. PAU KSG 521/1928 (E. Bulanda).

125. Sygn. PAU KSG 411/1925 (B. Janusz).

126. Sygn. PAU KSG 414-415/1919 (Myhałkiw).

127. Sygn. PAU. Akta członków. Nr 856/35 (Leon Kozłowski).

128. Sygn. PAU I-24 (Komisya antropologii i prehistorji).

129. Sygn. PAU I-24a (Komisya antropologii i prehistorji).

130. Sygn. PAU Nr 185/31 (Komisia antropologii i prehistorii).

131. Sygn. PAU KSG 20.1920.

132. Sygn. PAU W I-3 (Protokoły Wydziału I).

133. Sygn. K I-2. PAU W III-46b.

134. Sygn. PAU W I-3 (Protokoły Wydziału I, k. 113; PAU W I-24 Nr 91/30).

135. Sygn. PAU I-24a. Nr 207/31.

136. Sygn. PAU. Akta członków (Circulum vitae. Jan Bryk).

Archiwum PAN w Warszawie.

137. Sygn. III-166 (Bohdan Janusz). Teczka 1 (Notatki antropologiczne).

138. Sygn. III-166. Teczka 26 (Spuscizna po Bohdanie Januszu).

139. Sygn. III-166. Teczka 27 (Korespondencja).

140. Sygn. III-166. Teczka 29 (Wspomnienie o Bohdanie Januszu).

141. Sygn. III-222 (Materiały W. Antoniewicza). Teczka 307 (Fotografii).

142. Sygn. III-222 (Materiały W. Antoniewicza). Teczka 313 (Korespondencja).

143. Sygn. III-275 (Majewski K.). Teczka 39.

144. Sygn. III-275/2 (Majewski K.). Teczka 77 (Edmund Bulanda).

145. Sygn. III-362 (Kazimierz Michałowski (1901–1981); archeologia śródziemnomorska).

Archiwum Państwowe w Lublinie.

146. Sygn. 3255 (Urząd Wojewódzki Lubelski. Zjazdy Konserwatorów 1926–1927).

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

147. Archiwum Sygn. UJ SII-853 (Archeologia klasyczna 1894–1939).

148. Archiwum Sygn. WF II-148.

149. Archiwum Sygn. WF II-149.

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego.

150. Sygn. RK-120 (Bulanda Edmunda).

Biblioteka Narodowa.

151. F. 14962/II (Foto: Z siedziby Archiwum Akt Dawnych wychodzą: A. Czołowski, E. Weberfeld, B. Janusz, S. Zarewicz).

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

152. Edmund Bulanda. Dokumenty ikonograficzne.

Instytut Pamięci Narodowej (IPN).

153. Sygn. № 010/10948/4.

Narodowy Archiwum Cyfrowy (NAC).

154. Sygn. 1-N-1008-2.

155. Sygn. PIC. 1-N-953-10.

156. Sygn. 1-A-2699. Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji.

Państwowe Archiwum w Krakowie.

157. PAK. Grono Konserwatorów. Sygn. 3.

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (PMA w Warszawie).

158. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Sygn. Nr 756-IV.

159. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). List J. Pasternaka do R. Jakimowicza.

160. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Nr inw. V.PZ.: 4506/28 (Pismo z dnia 28.XII.1928 r. podpisane za Dyrektora Departamentu przez J. Wojciechowskiego Naczelnika Wydziału).

161. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Nr. inw. 6205 (S. Krukowski. Dokument 44 List Jerzego Polańskiego do Stefana Krukowskiego z dnia 10.XII.1928 roku. Załącznik do listu – szkic profilu geologicznego Kasperowce).

162. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). List do Ministerstwa WRiOP z 26 lutego 1929 r.

163. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Nr. inw. 3757. Teczka E. Majewski. Notatnik myśli i wrażeń.

164. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka M. Drewki. PGKZP za 1925 r.

165. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka R. Jakimowicz. List J. Pasternaka do R. Jakimowicza z 11 czerwca 1929 r.

166. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka S. Krukowski. Nr. inw. 6205. Dokument 44 (List J. Polańskiego do S. Krukowskiego z dnia 10.XII.1928 roku. Załącznik do listu – szkic profilu geologicznego Kasperowce).

167. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka R. Jakimowicz. Nr 487-IV (List R. Jakimowicza do Departamentu Nauki i Szkół Wyższych od 6.06.1929).

168. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-3-206-1 (Pismo z Zarządu Majątku Gródek pow. Równe z dnia 2 maja 1929 r. do konserwatora Michała Drewko w sprawie uregulowania wypłat odszkodowań za 1928 r.). S. 1.

169. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-4-1-2. (Tytuł «Wcz. śred. Gródek (Horodok)». Szkic Michała Drewko do opracowania badań wykopaliskowych, część wstępna). S. 1.

170. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-3-209-1 (Zestawienie finansowe wkładu konserwatora Ludwika Sawickiego na badania wykopaliskowe Gródka pow. Równe w 1926 r.). S. 1.

171. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). PGKZP-493-7-12-1. (Odpis opinii prof. Dr Jana Lewińskiego z dn. 24 maja 1927 r. o wartości naukowej badań archeologicznych Ludwika Sawickiego w Gródku – przesłane jako załącznik do pisma Ludwika Sawickiego z dnia 27 maja 1927 r. do Wydziału Nauki Ministerstwa ... »).

172. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka Bohdan Janusz.

173. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Nr 756-IV.

174. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka S. Krukowski. Nr. inw. 6205. Dokument 44 (List J. Polańskiego do S. Krukowskiego z dnia 10.XII.1928 roku. Załącznik do listu – szkic profilu geologicznego Kasperowce).

175. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). List do Ministerstwa WRiOP z 26 lutego 1929 r.

176. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka R. Jakimowicz (List J. Pasternaka do R. Jakimowicza z 11 czerwca 1929 r.).

177. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka R. Jakimowicz. Nr 487-IV (List R. Jakimowicza do Departamentu Nauki i Szkół Wyższych od 6.06.1929).

178. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Nr inw. V.PZ.: 4506/28 (Pismo z dnia 28.XII.1928 r. podpisane za Dyrektora Departamentu przez J. Wojciechowskiego Naczelnika Wydziału).

179. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). L.B-41/33 (Poufne pismo starosty powiatowego z Włodzimierza Wołyńskiego do «rąk własnych Pana Dyrektora» PMA z 2 czerwca 1933 r.).

180. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). L.11941/AD.2 (Koszyłowce pow Buczacz. Wykopaliska).

181. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). 514-IX. (O wywóz zabytków z Koszyłowic). Na pismo IVN 6880/28.

182. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). IVN. 3868/29. (Koszyłowce. Wywóz wykopalisk).

183. PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Nr 98 / 198/2/28 od 18 czerwca 1928 r.

The Polish Institute and Sikorski Museum (Londyn).

184. Kol. 458/17 (Tadeusz Sulimirski).

Vienna University Archive.

185. PN 1268. Fol. 68.

II

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

186. Антоновичъ В. Б. Археологическая карта Волынской губернии. Москва, 1900. 131 с.

187. Грушевський М. Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Брідський). *Записки НТШ*. Львів, 1895. Т. 6. С. 11–12.

188. Грушевський М. Дальші розкопки в с. Чехах. *Записки НТШ*. Львів, 1895. Т. 7. С. 1.

189. Грушевський М. Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина). *Записки НТШ*. Львів, 1896. Т. 10. С. 1–4.

190. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. Львів, 1898. Т. 1: До початку XI віка. 628 с.

191. Грушевський М. Звенигород Галицький. *Записки НТШ*. Львів, 1899. Т. 31–32. С. 1–28.

192. Грушевський М. Печатка з Ступниці під Самбором. *Записки НТШ*. Львів, 1899. Т. 31–32. С. 1–4.
193. Грушевський М. Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи. *Статті по славяноведенью*. Санкт-Петербург, 1904. Вып. 1. С. 322–330.
194. Грушевский М. Развитие украинскихъ изученій въ XIX в. и раскрытіе в нихъ основныхъ вопросовъ украиновѣдѣнія. *Украинскій народъ в его прошломъ и настоящемъ*. Санкт-Петербургъ, 1914. С. 1–37.
195. Ілюстрований Провідник по Національному Музеєви у Львові / зладив д-р І. Свенціцький. Жовква, 1913. 36 с.
196. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928–1929. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 1–14.
197. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928 та 1929. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 1–14.
198. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в рр. 1928 та 1929. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 335–345.
199. Кандиба О. Старша мальована кераміка в Галичині. *Збірник Українського Наукового Інституту в Америці* / ред. Олег Кандиба (О. Ольжич). Сент-Пол–Прага, 1939. С. 129–157.
200. Карпович В. Доля галицьких пам'яток в часі війни. *Терем. Літературний збірник*. Львів–Київ, 1919. Вып. 1. С. 171–182.
201. Кобільник В. З археології Бойківщини. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1931. Ч. 1. С. 38–42.
202. Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931 і 1932. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 3–48.
203. Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 3–31.
204. Кобільник В. Могили Ч. 1, II, III в Городищі. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Ч. 2. С. 32–38.

205. Кобільник В. З археології Бойківщини. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1934. Ч. 3. С. 20–22.
206. Кобільник В. Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці пов. Самбір. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 8. С. 1–11.
207. Кобільник В. З археології Бойківщини. II виказ пам'яток. *Літопис Бойківщини*. Львів, 2005. Вип. 1. Ч. 2. С. 248–251.
208. Літопис Національного музею за 1936 р. Львів, 1936. Ч. 3.
209. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.I.1935–31.XII.1937. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.I.1935–25.XII.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 93–21.
210. Пастернак Я. Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 рік. *Записки НТШ*. Львів, 1929. Т. 150. С. 229–242.
211. Пастернак Я. Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини і Волині (з ілюстраціями). *Записки НТШ*. Львів, 1931. Т. 151. С. 1–17.
212. Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель. *Богословія*. Львів, 1932. Т. 10. Кн. 1. С. 38–79; Кн. 2. С. 147–164; Кн. 3. С. 119–258.
213. Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель. Львів, 1932. 130 с.
214. Пастернак Я. Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові. *Богословія*. Львів, 1932. Т. 10. Кн. 4. С. 312–315.
215. Пастернак Я. Перша бронзова доба в Галичині. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 63–112.
216. Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1929–1932 р. *Записки НТШ*. Львів, 1933. Т. 152. С. 113–130.
217. Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з рамени гр. кат. Богословської академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 2–3. С. 165–179. Пастернак Я. Шнурова могила в Кульчицях. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 7. Р. 4. С. 1–4.

218. Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 241–268.

219. Пастернак Я. Галицька катедра в Крилосі (тимчасове повідомлення з розкопів у 1936 і 1937 р.). *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 1–21.

220. Пастернак Я. Перші археологічні розкопки з ремени гр.-кат. Богословської Академії у Львові. *Богословія*. Львів, 1936. Т. 14. Кн. 1–4. С. 165–179.

221. Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка за час від 1.I.1935–31.XII.1937. Культурно-історичний музей. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.I.1935–25.XII.1937*. Львів, 1937. Ч. 73. С. 93–107.

222. Пастернак Я. Музеї Наук. Т-ва ім. Шевченка у 1938 р. *Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.XII.1937–31.XII.1938*. Львів, 1939. Ч. 74. С. 95–100.

223. Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). Краків–Львів, 1944. 219 с.

224. Петрушевич А.С. Археологические находки близ города Галича. *Вестник Народного Дома*. Львов, 1882–1884. № 1–18.

225. Полянський Ю. Стан музею в 1914–1920 рр. [відбитка]. Львів, 1920. 12 с.

226. Полянський Ю. Стан Музею у 1914–1920 рр. *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1918–1920*. Ч. 63–64. Львів, 1920. С. 102–113.

227. Полянський Ю. Підплитовий гріб у Новосілці Костюковій, пов. Заліщики. *Відбитка з Літературно-Наукового Вісника*. Львів, 1926. Кн. 3. Т. 89. С. 1–4.

228. Полянський Ю. Скарб з Межиріча Корецького (пов. Рівне) на Волині. *Записки НТШ*. Львів, 1926. Т. 144–145. С. 216–223.

229. Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини. *Записки НТШ*. Львів, 1928. Т. 149. С. 9–35.
230. Полянський Ю. Завваги до хронології палеолітичної стоянки в Журавці та молодоплейстоценських терас середнього Дніпра. *Відбитка зі зб. Фізιοграф. Комісії НТШ*. Львів, 1932. Вип. 4–5. С. 1–8.
231. Свенціцький І. Опис музею Ставропігійського інституту у Львові. Львів, 1908.
232. Свенціцький І. Про музеї і музейництво: Нариси і замітки. Львів, 1920. 79 с.
233. Смішко М. Вістря на спис із рунічним написом із Розвадова. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1935. Ч. 5. С. 1–13.
234. Сьогочасне і минуле. *Вісник українознавства*. Львів, 1939. № 1. 136 с.
235. Труш І. Потреба українського музею. *Артистичний вісник*. Львів, 1905. № 6. С. 64–66.
236. Устав Киевского общества охраны памятников старины и искусства. Киев, 1910. 17 с.
237. Фонди Волинського краєзнавчого музею. Облікова фондова документація. Інвентарна книга за 1929–1939 рр. Т. 3.
238. Хроніка. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1933. Р. 3. Ч. 2. С. 79.
239. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові. Справоздане за час від 1/7 1914–1/7 1918 р. Львів, 1918. Ч. 60–62. 164 с.
240. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові. Звідомлене за час від 1/7 1918 до кінця 1920 р. Львів, 1920. Ч. 63–64. 114 с.
241. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові. Звідомленне за рр. 1921–1922. Львів, 1922. Вип. 1–2. Ч. 65–66. 102 с.
242. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові. Звідомленне за р. 1923 від 1.VII. по кінець 1925. Львів, 1926. Ч. 67–68. 176 с.

243. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за роки 1926–30. Звідомлення за р. 1926 по кінець 1929. Вип. 1–2. Ч. 69–70. Львів, 1930. 136 с.
244. Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові за час від 1.I.1931–30.IX.1932. Львів, 1932. Ч. 71. 39 с.
245. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка за час від 1.X.1932–31.XII.1934. Львів, 1935. Ч. 72. 100 с.
246. Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.I.1935–25.XII.1937. Львів, 1937. Ч. 73. 126 с.
247. Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 26.XII.1937–31.XII.1938. Львів, 1939. Ч. 74. 152 с.
248. Цинкаловський О. Доісторична Володимирщина. *Життя і знання*. Львів, 1932. Ч. 7. С. 198–200.
249. Цинкаловський О. Людські черепи попробовані цвяхами з Володимира й його околиць. *Життя і знання*. Львів, 1935. Ч. 3. С. 87–88.
250. Цинкаловський О. Готський гріб римської доби в селі Рудки на Кремянеччині. *Життя і знання*. Львів, 1937. Ч. 5. С. 141–142.
251. Цинкаловський О. Матеріяли до археології Володимирського повіту. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 183–240.
252. Цинкаловський О. Пересопниця. *Наша Батьківщина*. Львів, 1937. Ч. 1. С. 16–20
253. Чачковський Л. Княжий город Теробовля. *Життя і знання*. Львів, 1932. Ч. 9 (57). С. 257–259.
254. Чачковський Л. Княжий Звенигород (досліди в поземеллю). Станиславів, 1932. 27 с.
255. Чачковський Л. Княжий Белз. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. 154. С. 15–31.
256. Чачковський Л., Хмілевський Я. Княжий Галич. Чикаго, 1959. 104 с.

257. Чикаленко Л. Нарис розвитку української неолітичної мальованої кераміки (Більче Золоте). *Трипільська культура на Україні*. Т. 1. Київ, 1926. С. 113–118.
258. Чикаленко Л. Справоздання з розкопок в околицях стародавнього Червна влітку 1940 року. *Записки НТШ*. Львів, 1998. Т. 235. С. 623–635.
259. Шараневич І. Известія о результатах исследовательных раскопок в рубежах древне-княжеского города Галича, предпринятых в гг. 1886–1887. *Литературный сборник Галицко-Русской Матицы*. Львов, 1887. С. 71–86.
260. Януш Б. Камінь з загадковим знаком в с. Заздрости (Теребовлянського пов.). *Записки НТШ*. Львів, 1907. Т. 80. С. 125–128.
261. Antoniewicz W. Janusz Bohdan. Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego. Lwów, 1919. 171 s. *Przegląd Archeologiczny* / Red. J. Kostrzewski. Année. Nr 1–2. S. 153–155.
262. Antoniewicz W. O inwentaryzacji zabytków przedhistorycznych. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 30–35.
263. Antoniewicz W. Jak wyzyskać reformę rolną dla prahistorji? *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 24–26.
264. Antoniewicz W. Sprawozdanie z dekegacyj na Podole i do Wilna. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1921. T. 6. S. 184–193.
265. Antoniewicz W. Z badań archeologicznych w górnem dorzeczu Dniestru. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1921. T. 6. S. 79–108.
266. Antoniewicz W. *Wiadomości Konserwatorskie*, miesięcznik poświęcony zabytkom sztuki i kultury, pod redakcją kons. Bohdana Janusza. Lwów X/1924. Rok 1, nrp 1. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1924. T. 9. Z. 1–2. S. 136.
267. Antoniewicz W. Stan i potrzeby badań archeologicznych w Polsce. 1926. 12 s.
268. Antoniewicz W. Z dziedziny organizacji nauki. U podstaw archeologii przedhistorycznej w Polsce. Warszawa, 1926. 136 s.
269. Antoniewicz W. O ochronę zabytków archeologicznych w Polsce. Kraków, 1927. Nr 68. Odb. z *Przegląd Współczesny*.

270. Antoniewicz W. Archeologia Polski. Warszawa, 1928. 341 s.
271. Antoniewicz W. Bohdan Janusz. *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne*. Kraków, 1931–1932. T. 14. S. 165–171.
272. Antoniewicz W. O ochronie zabytków archeologicznych. Odb. z *Wiadomości Ludoznawczy*. Łódź, 1932. Z. 2. 10 s.
273. Antoniewicz W. Muzea archeologiczne w Polsce. *Pamiętnik muzealny*. Kraków, 1933. Z. 2. S. 47–57.
274. Antoniewicz W. Z dziedziny archeologii ziem Polski (szkice, przyczynki, notanki). *Światowit*. Warszawa, 1938. T. 17. S. 341–422.
275. Badania archeologiczne w Kulczycach pod Samborem. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 1. S. 17.
276. Badecki K. Lwowski zbiory naukowe i muzealne. Lwów, 1932. 27 s.
277. Bayer J. Zur Frage des Alters der Paläolithstation von Novosilka-Kostiukowa Podolien. *Eiszeit*. Leipzig, 1926. Vol. 3. P. 2.
278. Beck A. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15. Lwów, 1935. 86 s.
279. Beńkowski P. O skarbie srebrnym z Choniakowa na Wołyniu. *Światowit*. Warszawa, 1929. T. 13. S. 149–181.
280. Ber W. Poszukiwania archeologiczne w pow. Kosowskim wojew. Stanisławowskim. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. 11. Z. 8–9. S. 97–100.
281. Bryk J. Osady epoki kamiennej na wydmach Nadbużańskich. *Wiadomości Archeologiczne*. Lwów, 1924. T. 9. S. 50–68.
282. Bryk J. Kultury epoki kamiennej na wydmach zachodniej części Południowego Wołynia. Warszawa, 1928. 63 s.+ 9 tabl.
283. Bryk J. Neolityczne kurhany z szkieletami skurczonemi w Kaczanówce w pow. skałackim, woj. tarnopolskie. *Księga Pamiątkowa ku czci Prof. Demetrykiewicza*. Poznań, 1930. S. 135–150.
284. Bryk J. Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych we Wschodniej Małopolsce. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 6. S. 92.

285. Bryk J. Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych w Bukównie, pow. Tlumacki. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*. Kraków, 1932. T. 37. Nr 5. S. 21–22.
286. Bryk J. Kurhany w Rusiłowiu i Krasnem. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*. Kraków, 1933. S. 85–102.
287. Bryk J. Badania archeologiczne w Ostapiu na Podolu. *Światowit*. Warszawa, 1936. T. 16. S. 117–144.
288. Bulanda E. Organizacja studium archeologii i historii sztuki starożytnej zagranicą i u nas. *Kwartalnik Klasyczny*. Lwów, 1930. T. IV/1–2. S. 43–47.
289. Cehak H. Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce. *Światowit*. Warszawa, 1930–1931. T. 14. S. 164–252.
290. Cehak-Hołubowiczowa H. Próbné wykopaliska w powiecie Zbaraskim. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 59–70.
291. Chizzola A. Prähistorische Funde aus Westgalizien. *Jahrbuch der Königlich Kaiserlichen Zentralkommission für Kunst und Historische Denkmäler*. Wien, 1903. № 1/1. S. 139–152.
292. C.k. Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letniem 1912/1913. Lwów, 1913. 46 s.
293. Cmentarzysko w Kudryńcach. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1931. R. 6. Z. 6. S. 87.
294. Czarnowski S. Bibliografia archeologii przedhistorycznej polskiej i Polski dotyczącej. *Światowit*. Warszawa, 1905. T. 7. S. 90–114.
295. Czekanowski J. Byt materialny nauki. *Nauka Polska*. Warszawa, 1920. T. 3. S. 138–141.
296. Czekanowski J. Antropologia, etnologia i preistoria. *Lud*. Lwów, 1922. T. 1. S. 3–13.
297. Czekanowski J. Działalność Zakładu antropologiczno-etnologicznego uniwersytetu Jana Kazimierzawie Lwowie. 1914–1928. Lwów, 1929.
298. Czołowski A. Jak giną nasze zabytki? *Protokoły obrad Zjazdu c. k. Konserwatorów i Korespondentów w Przemyślu*. Lwów, 1904. S. 146–152.

299. Czołowski A. Lwowskie zbiory muzealne. *Pamiętnik Muzealny*. Kraków, 1937. Nr 7. S. 17–24.
300. Čikalenko L. Die Bedeutung der Schypenitzer Ansiedlung für das Verständnis der ukrainischen bemalten Keramik. *Księga Pamiątkowa ku czci prof. Demetrykiewicza*. Poznań, 1930. S. 123–134.
301. Cynkałowski A. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Młyniskach w powiecie Włodzimierskim. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 3. S. 51.
302. Cynkałowski A. Grób Gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego. *Życie Krzemienieckie*. Krzemieniec, 1936. Nr 8–9. S. 349–353.
303. Cynkałowski A. Ziemia Krzemieniecka w świetle archeologii. *Życie Krzemienieckie*. Krzemieniec, 1939. Nr 4. S. 119–126.
304. Cynkałowski A. Archeologiczny atlas Wołynia i Polesia Wołyńskiego: 12 map osobnych kultur archeologicznych. Wydany fotostatem. Krzemieniec, 1939.
305. Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1961. 269 s.
306. Czołowski A. Lwowskie zbiory muzealne. *Pamiętnik Muzealny*. Lwów, 1937. Nr 7. S. 17–24.
307. Czołowski A. Lwowskie zbiory muzealne. Kraków, 1938. 10 s.
308. Czołowski A., Janusz B. Przeszłość i zabytki wojewódstwa tarnopolskiego. Tarnopol, 1926. 198 s.
309. Czortkower S. Naddniestrzańskie czaszki historyczne. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 91.
310. Dekret o otworzeniu Ministerstwa Sztuki i Kultury. *Dziennik Praw 1918 r.* Warszawa, 1918. Nr 19. Roz. 52. S. 141.
311. Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. *Dziennik Ustaw 1918 r.* Warszawa, 1918. S. 93–98.
312. Delekta J. Drugi Zjazd Uczniów prehistorji na Wyższych Uczelniach w Poznaniu od 23–26 maja 1931 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1931. R. 4. Z. 3. S. 41–45.

313. Demetrykiewicz W. Opieka prawna w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków galicyjskich. Kraków, 1885. 29 s.
314. Demetrykiewicz W. Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. Kraków, 1886. 74 s.
315. Demetrykiewicz W. W sprawie gruntownej reformy i nowego urządzenia instytucji publicznych przeznaczonych do badań naukowych nad wykopaliskami archeologicznymi w Polsce, jakoteż dla umiejętnej ich ochrony. *Wiadomości Archeologiczne*. 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 3–20.
316. Drewko M. Sprawozdanie z działalności Państwowego urzędu Konserwatorskiego na okręg Lubelski. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1921. T. 6. S. 180–184.
317. Drewko M. Sprawozdanie z czynności Państwowego Konserwatora zabytków przedhistorycznych na okręg Lubelski. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 281–285.
318. Drewko M. Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lubelskiego za lata 1927 i 1928. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 295–297.
319. Działalność muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku Łuck, 1938. 34 s.
320. Falkowski J. Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Studium paleo-etnologiczne. Lwów, 1931. 132 s.
321. Fitzke J. Pierwszy Zjazd Uczniów prehistorji na Wyższych Uczelniach. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 6. S. 81–86.
322. Fitzke J. Wczesnohistoryczne kurgany w Poddebcach pod Luckiem. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1939. T. 16. S. 335–363.
323. Fitzke J. Badania archeologiczne na Wołyniu. *Wołyń*. Łuck, 1936. Nr 41. S. 13.
324. Fitzke J. Niezwykłe ciekawe i cenne znalezisko pod Torczynem pow. Łuck. *Wołyń*. Łuck, 1936. Nr 51–52. S. 12.

325. Fitzke J. Cenne zabytki neolityczne na Wołyniu. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Kraków, 1937. Nr 76.
326. Fitzke J. Badania archeologiczne na tereni Wołynia w 1938 r. *Wołyń*. Łuck, 1938. Nr 37. S. 5.
327. Fitzke J. Tegoroczne badania archeologiczne na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1938. T. 13. Z. 9–10. S. 125–128.
328. Fitzke J. Cenne odkrycia na zamku Lubarta w Łucku. *Ziemia Wołyńska: Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym*. Łuck, 1939. R. 2. Nr 6–7. S. 103–104.
329. Fitzke J. Muzeum ks. Ostrogskich Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Ostrogu i uwagi na temat polityki musealnej na Wołyniu. *Ziemia Wołyńska: Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym*. Łuck, 1939. R. 1. S. 56.
330. Fitzke J. Luboml przedhistoryczny. *Ziemia Wołyńska: Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym*. Łuck, 1939. R. 2. S. 92.
331. Gajek J. Sprawozdanie z czynności «Koła Nauk Antropologicznych» studentów U. J. K. za r. 1928/9. *Lud. Organ Polskiego towarzystwa etnologicznego, wydawany przez Polskie towarzystwo ludoznawcze we Lwowie*. Lwów, 1928. T. 7 (27). Z. 1–4. S. 191–192.
332. Gębarowicz M. Archeologia historyczna. Lwów, 1937. 15 s.
333. Hadaczek K. Dział przedhistoryczny muzeum im. Dzieduszyckich. Lwów, 1907. S. 90–100. Odbitka z «Przewodnika po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie».
334. Hadaczek K. Grabarka Niesłuchowska. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1900. R. 2. S. 71–86.
335. Hadaczek K. Z badań archeologicznych w dorzeczu Dniestru. *Materyały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*. Kraków, 1903. T. 6. S. 27–35.
336. Hadaczek K. Złote skarby michałkowskie. Kraków, 1904. 30 s.

337. Hadaczek K. Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego. *Materyały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne*. Kraków, 1912. T. 12. S. 23–28.
338. Hansen-Kucharska I. Sprawozdanie z V-go Zjazdu Delegatów Kół Prehistoryków Studentów Uniwersytetów Peczypospolitej Polskiej, który się odbył w Wilnie w dniach od 20 do 23 maj 1934 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 3. S. 47–50.
339. Hoffman J. Sprawozdanie z działalności delegata Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych na obszar województwa wołyńskiego za lata 1924, 1925 i 1928. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 300–304.
340. Hutchinson R. W. and Preston J. P. Excavations et Nieswiska, Poland, Juli 1926. *Annales of Archeology and Antropology*. London, 1930. Vol. 17. Nos. 1–2. P. 19–26.
341. IV Zjazd muzeologów we Lwowie. *Wiadomosci Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 28–32.
342. J. St. Przegląd wykopalisk archeologicznych. *Kwartalnik klasyczny*. Lwów, 1932. Nr 6. S. 353–360.
343. Jakimowicz R. Sprawozdanie z VI Konferencji konserwatorów zabytków przedhistorycznych, odbytej w Warszawie w dn. 15, 16 i 17 grudnia 1923 roku. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1924–1925. T. 9. Z. 1–2. S. 127–131.
344. Jakimowicz R. Działalność Polskiego Towarzystwa Przedhistorycznego w latach 1900–1950. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1950. Z. 1–2. S. 2–6.
345. Janusz B. Z paleoantropologii Galicyi Wshodniej. Warszawa, 1911. 49 s.
346. Janusz B. Z pradziejów ziemi Lwowskiej. Lwów, 1913. 92 s.
347. Janusz B. Prehistorja Galicji wschodniej w świetle prac najnowszych. *Wszechświat*. Warszawa, 1914. Nr 12–13.
348. Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915). Lwów, 1915. 262 s.

349. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. Lwów, 1918. 310 s.
350. Janusz B. Kultura przedhistoryczna Podola Galicyjskiego. Lwów, 1919. 171 s.
351. Janusz B. Państwowy urząd konserwatorski dla zabytków przedhistorycznych we Lwowie. Lwów, 1924. 16 s.
352. Janusz B. Z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych. Lwów, 1924. 15 s.
353. Janusz B. Przedhistoryczna pracownia garncarska w Hołyniu pod Kałuszem. Lwów, 1924. 15 s.
354. Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1923 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1924–1925. T. 9. Z. 3–4. S. 344–353.
355. Janusz B. Zniszczone cmentarze Lwowskie. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1925. Nr 5–6.
356. Janusz B. Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1923 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1925. T. 9. Z. 3–4. S. 344–352.
357. Janusz B. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego Urzędu Konserwatorskiego dla zabytków przedhistorycznych za 1924 i 1925 rok. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 255–270.
358. Jażdżewski K. Podzwonne dla śp. Profesora Tadeusza Sulimirskiego. 1.IV.1898–20. VI.1983. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna*. Łódź, 1991 (1993). Nr 28. S. 293–297.
359. Kamieniecka W. Sprawozdanie z III ogólnopolskiego zjazdu studentów prehistorji szkół wyższych w Warszawie od 25 do 27.V.1932. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 3. S. 41–45.

360. Kandyba O. The Dnistro-Danubian Region. *Proceedings of the First International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, London, August 1–6, 1932*. Oxford, 1933. P. 27.
361. Kandyba O. Schipenitz – Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes. *Bücher zur Ur- und Frühgeschichte V*. Wien, 1937. 129 c.
362. Kółko starożytników lwowskich. *Przegląd Archeologiczny* / Red. J. Kostrzewski. Année, 1919. Nr 1–2. S. 157–158.
363. Kopera F. Protokoł V Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce odbytego w Tarnowie w dn. 12–13.06.1930 r. *Pamiętnik V Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce odbytego w Tarnowie w dn. 12–13.06.1930 r.* Kraków, 1930. S. 5–16.
364. Kostrzewski J. Karol Hadaczek i jego działalność naukowa. *Kosmos*. Lwów, 1916. T. 41. S. 95–97.
365. Kostrzewski J. Janusz Bohdan: Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wshodniej (Prace naukowe). Lwów, 1918. 310 s. *Przegląd Archeologiczny* / Red. J. Kostrzewski. Année, 1919. Nr 1–2. S. 66–68.
366. Kostrzewski J. Praca naukowa na prowincji w zakresie archeologii przedhistorycznej. *Nauka Polska*. Warszawa, 1923. T. 4. S. 218.
367. Kostrzewski J. Opieka nad zabytkami przedhistorycznymi w świetle nowych przepisów prawnych. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1928. R. 3. Z. 3. S. 42–45.
368. Kostrzewski J. II zjazd prehistoryków polskich w Krakowie. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 4–5. S. 53–56.
369. Kostrzewski J. Śp. prof. dr Leon Kozłowski. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1947. T. 7. Z. 2. S. 311–312.
370. Kozłowski L. Młodsza epoka kamienna w Polsce. Lwów–Kraków, 1924. 242 s.
371. Kozłowski L. Co mówią wykopaliska? *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 10–13.

372. Kozłowski L. Wczesna, starsza i środkowa epoka brązu w Polsce w świetle subborealnego optimum klimatycznego i jego wpływy na ruchy etniczne i zaludnienie Polski. Lwów, 1928. 158 s.
373. Kozłowski L. Metodyka kartograficzna w prehistorii. Lwów, 1928. 22 s.
374. Kozłowski L. Budowie kultury ceramiki malowanej w świetle badań przeprowadzonych w Koszyłowcach, Niezwiskach i Buczaczu. Lwów, 1930. 62 s.
375. Kozłowski L. Chaty kultury Czechy-Wysocko odkryte w Niezwiskach w pow. horodeńskim. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza*. Poznań, 1930. S. 206–224.
376. Kozłowski L. Zarys pradziejów Polski południowo-wschodniej. Lwów, 1939. 104 s.
377. Kronika. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1932. R. 7. Z. 2–3. S. 49.
378. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923/1924 za rektora prof. d-ra Juliusza Makarewicza. Lwów, 1924. 74 s.
379. Leńczyk G. Rozmieszczenie grodzisk i zameczysk w województwie Wołyńskim. *Ziemia Wołyńska*. Łuck, 1938. R. 1. S. 35–38.
380. Leńczyk G. O współpracę w inwentaryzacji zabytków. *Ziemia Wołyńska*. Łuck, 1938. R. 1. Z. 6–7. S. 97–98.
381. Leski Z. Prace archeologiczne na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. 11. Z. 4–5. S. 60–61.
382. Leski E. Nowe nabytki i badania działu prehistorycznego muzeum Wołyńskiego T-wa Przyjaciół Nauk w Łucku. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1938. T. 13. S. 1–2.
383. Majewski K. Badania terenowe Zakładu Archeologii Klasycznej U.J.K. w powiecie borszowskim. *Eos*. Lwów, 1938. T. 39. S. 92–96.
384. Majewski K. Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach Lwowskich. *Swiatowit*. Warszawa, 1938. T. 17. S. 63–88.
385. Majewski K. Edmund Bulanda. *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. Wrocław, 1955. Nr 6. S. 4–10.

386. Michałowski K. O sztuce doryckiej. *Kwartalnik Klasyczny*. Lwów, 1930. R. 4. Z. 1–2. S. 169–203.
387. Mękicki R. Skarby monet odkryte w Lwowskim Okr. kons. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 21–24.
388. Nieć J. Prace naukowo-badawcze Wołyńskiego Tow-wa Przyjaciół nauk w r. 1936. *Znicz*. Łuck, 1937. Nr 1–2. S. 10–11.
389. Notatka Muzeum Wołyńskiego Tow. Przyjaciół Nauk w Lucku. *Wiarus*. Warszawa, 1938. Nr 2. S. 41.
390. Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1932. R. 7. Z. 2–3, S. 46–49.
391. Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 1–2. S. 21–25.
392. Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1937. R. 12. Z. 11–12. S. 81–82.
393. Od redakcji. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Nr 1. S. 1.
394. Oddział Lwowski Pol. Tow. Prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1933. R. 8. Z. 1–2. S. 27.
395. Odezwa «Muzeum Pokuckiego» przy Komitecie Regionalnym Województwa Stanisławowskiego w sprawie ratowania zabytków kultury i zasilania zbiorów muzealnych. Stanisławów, 1928. S. 1–2.
396. Odkrycie groty w Korolówce w pow. borszczowskim. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 32.
397. Okińska Z. Sprawozdanie z VI-go Zjazdu Młodych Prehistoryków Stud. Uniwersyt. Polskich odbytego w Sąsiadce (pow. zamojski) w dn. od 27 do 29 czerwca 1937 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1937. R. 12. Z. 11–12. S. 160–162.
398. Oleksin E. Koło Nauk Antropologicznych Studentów U. J. K. we Lwowie. *Lud*. Lwów, 1927. T. 26. S. 130–132.
399. Organizacja ochrony zabytków przedhistorycznych w Polsce. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 77.

400. Organizację archeologii przedhistorycznej w Polsce. (Memoriał Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie wniesiony do Ministerstwa W. R. i O. P.). *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 21–23.
401. Ossowski G. Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*. Kraków, 1890. T. 14. S. 19–22.
402. Pasternak J. Moje badania terenowe w 1935 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. 11. Z. 10–11. S. 131–133.
403. Pasternak J. Moje badania terenowe w 1936 r. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1937. T. 12. S. 109.
404. Pawłowski A. Wykopaliska Moszczanieckie. *Światowit*. Warszawa, 1934/1935. T. 16. S. 175–182.
405. Pierwszy Zjazd Uczniow prehistorji na Wyższych Uczelniach. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 6. S. 81–83.
406. Piotrowski J. Skarb boroczycki powiat Horochów na Wołyniu. Lwów. 1929. 36 s.
407. Polański J. Lessy warstwowane w świetle archeologicznych badań Ludwika Sawickiego. *Nadbitka z Wiadomości Archeologicznych*. Warszawa, 1928. T. 10. S. 1–12.
408. Polanskyj G. Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpaläolithikums der podolisch-bessarabischen Provinz. *Відбитка з Праць Географічної комісії НТШ*. Вип. 1. Львів, 1936. 23 s.
409. Przewodnik wystawy starożytniczej Lwowskiej urządzonej przez Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w r. 1861. Lwów, 1861.
410. Przewodnik po Muzeum Podolskiem TSL w Tarnopolu. Tarnopol, 1913. 15 s.
411. Projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie utworzenia Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 1–2. S. 78–83.
412. Pruchnik J. Wykopaliska w Gródku na Wołyniu. *Wołyńskie Wiadomości Techniczne*. Łuck, 1926. R. 2. Nr 8. S. 10–11.

413. Przybysławski W. Repertoryum zabytków przedhistorycznych na obszarze szesnastu powiatów Galicji Wschodniej. Lwów, 1906. 77 s.

414. Regionalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach. 1930. Nakładem Tarnopolkiego kola T.S.L. Odbito w drukarni podolskiej w Tarnopolu. 16 s.

415. Reskrypt Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 2 sierpnia 1911, dotyczący Najwyższego zatwierdzenia nowego statutu c.k. Komisji centralnej dla pieczy nad zabytkami. *Dziennik ustaw państwa królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych*. Wiedeń, 1911. Z. 64. S. 490–492.

416. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. O opiece nad zabytkami. *Dziennik Ustaw 1928 r.* Warszawa, 1928. Nr 29. R. 265. S. 537–542.

417. Sawicka I. Badania archeologiczne na Polesiu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1927. Z. 1. S. 60–61.

418. Sawicka I. Nowe odkrycia archeologiczne w Gródku na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1927. R. 2. Z. 4. S. 61–62.

419. Sawicka I. Sprawozdanie z badań archeologicznych wykonanych w lecie 1925 r. na Wołyniu. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1923–1927. T. 3. S. 203–209.

420. Scheur-Sawicka I. Sprawozdanie z badań archeologicznych terenowych przeprowadzonych w 1925 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 292–293.

421. Sawicki L. Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków. Przedhistorycznych na Kresy Wschodnie za rok 1922. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1923. T. 8. Z. 2–4. S. 229–234.

422. Sawicki L. Sprawozdanie Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistor. Na województwa: wileńskie, nowogródzkie i poleskie za rok 1923. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1925. T. 9. Z. 3–4. S. 355.

423. Sawicki L. Z przedhistorji Wojewodstwa Wołyńskiego. *Ziemia*. Warszawa, 1932. Nr 4–5.

424. Sawicki L. Sprawozdanie Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhist. na Województwa Wschodnie za 1927 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 298–299.
425. Siwkówna I. Tymczasowe wyniki badań terenowych w Bukównej, pow. Tłumacki. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1938. R. 13. Z. 5/8. S. 67–70.
426. Siwkówna I. Wczesnohistoryczny srebrny skarb ze Zbaraża Starego w pow. Zbaraskim. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1939. T. 16. S. 257–262.
427. Śmiszko M. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów, 1932. 192 s.
428. Śmiszko M. Nove wykopaliska Małopolska Wschodnie. *Z Otchłani Wieków*. Poznań–Warszawa, 1933. T. 8. Z. 1–2. S. 24–25.
429. Śmiszko M. Osady kultury lipickiej. Przyczyunki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowowschodniej Polsce. Lwów, 1934. 32 s.
430. Śmiszko M. Osady ludzkie z przed trzech tysięcy sześciuset lat w okolicy Lwowa. *Zbliżka i Zdaleka*. Lwów, 1934. R. 2. Z. 1 (9). S. 3–6.
431. Śmiszko M. Nowe wykopaliska Małopolska Wschodnia. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 1. S. 1–20.
432. Śmiszko M. Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. Rogatyński. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 155–164.
433. Śmiszko M. Stan i potrzeby badań nad okresem cesarstwa rzymskiego w południowo-wschodniej Polsce. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 125–140.
434. Śmiszko M. Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres*. Cracovie, 1939. Nr 1–3. S. 67–73.
435. Śmiszko M. Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. Kraków, 1939. T. 44. S. 38–40.
436. Śmiszko M. Duże naczynia baniaste okresu rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1939. T. 16. S. 211–233.

437. Śmiszko M., Sulimirski T., Myczkowski K. Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego południowo-wschodniej Polski. Lwów, 1934. 62 s.
438. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1921. R. 1. Z. 1.
439. Sprawozdanie Dyrekcji Wyższego i Realnego Gimnazjum im. A. Mickiewicza we Lwowie za lata szkolne 1915/16 i 1916/17. Lwów, 1917. 28 s.
440. Sprawozdanie z działalności kierownictwa państwowego Grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1924. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 184–189.
441. Sprawozdanie z działalności kierownictwa Państwowego grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1925. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 198–203.
442. Sprawozdanie z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za lata 1935–1937. Luck, 1938. 61 s.
443. Sprawozdanie z działalności państwowego Grona konserwatorów zabytków przedhistorycznych za rok 1927. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 216–232.
444. Sprawozdanie z działalności Prezydium Państwowego Grona Konserwatorów zabytków przedhistorycznych w r. 1920. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1920. T. 5. Z. 3–4. S. 222–227.
445. Sprawy personalne. *Rozprawy i wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich*. Lwów, 1922. C. 233.
446. Stojanowski K. Szkice do prehistorycznej antropologii Europy północnej. *Kosmos*. Lwów, 1926. T. 51. S. 861–924.
447. Stojanowski K. Stosunki nad ujściem Dniepru pomiędzy VI w. przed Chr. a I w. po Chr. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. Dr. Włodzimierza Demetrikiwicza*. Poznań, 1930. S. 376–384.
448. Stowarzyszenie Przyjaciół Państwowego Muzeum Archeologicznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. 11. Z. 4–5. S. 68.

449. Sulimirski T. Cmentarzysko w Wysocku, powiecie brodskim (Małopolska Wschodnia). *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1930. R. 5. Z. 2. S. 22–24.
450. Sulimirski T. Skarby bronzowe z Kamionki Wielkiej, w pow. Kołomyjskim i z Potoczysk, w pow. Horodenka. *Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza*. Poznań, 1930. S. 177–186.
451. Sulimirski T. Kultura wysocka. Kraków, 1931. 202 s.
452. Sulimirski T. Die schnurkeramischen Kulturen und das indoeuropäische Problem. *La Pologne en VIIe Congrès des Sciences Historiques*. Warszawa, 1933. Vol. 1. S. 287–308.
453. Sulimirski T. Trzy chaty przedhistoryczne. *Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego Południowo-Wschodniej Polski*. Lwów, 1934. S. 33–48.
454. Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 2. S. 20–28.
455. Sulimirski T. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego ośrodka przahistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. T. 10. S. 70.
456. Sulimirski T. Cmentarzysko kurhanowe w Komarowie koło Halicza i kultura komarowska. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umijętnosci*. Kraków, 1936. R. 16. Z. 9. S. 273–277.
457. Sulimirski T. Z zagadnień archeologii historycznej na Podolu. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 71–90.
458. Sulimirski T. Zagadnienie ekspansji kultury łużyckiej na Ukrainę. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 40–54.
459. Sulimirski T. Notatki archeologiczne z Małopolski Wschodniej. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1936. T. 14. S. 189–197.
460. Sulimirski T. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Małopolsce Wschodniej i na Wołyniu. *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. Kraków, 1937. R. 8. Z. 42. S. 226–227.
461. Sulimirski T. Brazowy skarb z Niedzielisk, pow. Przemysłany. *Swiatowit*. Warszawa, 1938. T. 17. S. 255–282.

462. Sulimirski T. Kurhany komarowskie. *Złoty Szlak*. 1938. R. 1. Z. 4. S. 25–33.
463. Światowid: ilustrowany kurjer tygodniowy. Kraków, 1926. R. 3. Nr 10 (83). 20 s.
464. Szaraniewicz I. O źródłach służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego. Rzecz czytana na posiedzeniu oddziału Lwowskiego Towarzystwa Pedagogicznego dnia 15.IV.1870. Lwów, 1870. S. 1–16.
465. Szaraniewicz I. Muzeum Instytutu Staupigijskiego we Lwowie. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1892. R. 1. S. 55–60.
466. Szczerbowski B. Działność Grona konserwatorów Galicyi Zachodniej w latach 1889–1900. *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne*. 1901. R. 13. Nr 2 (48). S. 369–374.
467. Świencickij I. Z dziejów organizacyi muzeów ukraińskich w Polsce. *Pamiętnik V Zjazdu Delegatów Związku Muzeów w Polsce odbytego w Tarnowie w dn. 12–13.06.1930 r.* Kraków, 1930. S. 34–35.
468. T. R. (Reyman). Op. Mgr. Jan Józef Fitzke. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1948. T. 8. Z. 1. S. 137–138.
469. *Teka Konserwatorska*. Lwów, 1892. R. 1.
470. Tymieniecki K. VII Międzynarodowy kongres historyczny. *Roczniki Historyczne*. Poznań, 1933. R. 9. S. 305–312.
471. UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. Lwów, 1917. 66 s.
472. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928. Lwów, 1927. 52 s.
473. UJK. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33. Lwów, 1932. 170 s.
474. UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. Lwów, 1917. 68 s.
475. UJK. Skład uniwersytetu Jana Kazimierza w latach akademickich 1928/29 i 1929/30. Lwów, 1930. 76 s.

476. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1933/1934 i 1934/1935. Lwów, 1934. 99 s.
477. UJK. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/1936. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Lwów, 1935. 98 s.
478. UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/1939. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Lwów, 1938. 106 c.
479. Ustawy Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1919. T. 1. R. 1. Z. 3–4. S. 152.
480. VII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych. *Młodzieńczy Lot*. Łódź, 1933. R. 5. Nr 21. S. 4–5.
481. W Komarowie pod Haliczem. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1935. R. 10. Z. 4–5. S. 70.
482. Wardzała K. Sprawozdanie z IV zjazdu studentów prehistorii uniwersytetów polskich. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1934. R. 9. Z. 6. S. 98–101.
483. Wojciechowski J. Historia powstania i rozwoju organizacji opieki nad zabytkami sztuki w Polsce. *Ochrona Zabytków Sztuki*. Warszawa, 1930–1931. S. 5.
484. Wystawa Starożytności ojczytych we Lwowie urządzona przez Zakład narodowy imienia Ossolińskich. *Biblioteka Warszawska*. Lwów, 1861. S. 690–698.
485. Zachariewicz W., Szaraniewicz I. Plan robot podjęć się mający w celu odszukania i bliższego zbadania starodawnych budowli lub innych historycznych pomników w Załukwi, w Haliczu i na Kryłosie. *Przegląd Archeologiczny*. Lwów, 1883. Z. 2. S. 36–38.
486. Zieliński J. Aleksander Czołowski, w czterdziestolecie pracy archiwalnej, konserwatorskiej i naukowej, 1891–1931. Lwów, 1932. 19 s.
487. Żurowski J. Sprawozdanie z działalności Konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Poznańskiego za 1924, 1925, 1926 r. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1929. T. 10. S. 215–229.
488. Żurowski J. Badanie przeszłości przedhistorycznej Polski w latach 1919–1924. Kraków, 1925. 13 s.

489. Żurowski K. Skarb brązowy z Gruszki, pow. tłumacki. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1938–1939. T. 6. R. 20–21. Z. 2–3. S. 204–221.

490. Żurowski K. Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu zelaza z dorzecza gurnego Dniestru. *Przegląd Archeologiczny*. Poznań, 1949. T. 8. S. 155–247.

491. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o opiece nad muzeami publicznymi. *Dziennik Ustaw*. Warszawa, 1933. Nr 32. Poz. 279.

III

МЕМУАРНА ЛІТЕРАТУРА

492. Андрусак М. Жмуток спогадів у зв'язку з редагуванням д-ром Олегом Кандибою Збірника Українського Інституту в Америці». *Український Історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1976. Ч. 1–4. С. 110–113.

493. Борачок М. Из скарбів теребовельської давнини. *Теребовельська земля. Історично-мемуарний збірник* / ред. І. Винницький. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1968. С. 478–483.

494. Домбровський О. Декілька недрукованих листів професора Ярослава Пастернака. *Український історик*. Нью-Йорк–Мюнхен, 1971. № 3–4 (31–32). С. 106–113.

495. Клапчук М. Спогади. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 289–305.

496. Крушельницька Л. Епістолярна спадщина Ярослава Пастернака. Львів, 2013. Зош. 1. 308 с.

497. Крушельницька Л. Замість заспіву. *МДАПВ*. Львів, 2014. Вип. 18. С. 11–14.

498. Кубійович В. Мемуари. Роздуми. Вибрані листи. Т. 2 / упор. Шаблій О. І. Париж–Львів, 2000. 1024 с.

499. Листи Митрополита Андрея Шептицького до Іларіона Свенціцького з архіву Національного музею у Львові / упор. С. Дяків. Львів, 2005. 108 с.

500. Наріжний С. 15 літ діяльності Українського Історично-філологічного Товариства в Празі (1923–1938). Прага, 1940. 16 с.

501. Наулко В., Руденко Н., Франко О. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. Львів, 2001. 216 с.
502. Ольжич О. Листування. *О. Ольжич. Незнаному воякові*. Київ, 1994. С. 314–350.
503. Пастернак Я. Стародавня Стрийщина. *Стрийщина. Історико-мемуарний збірник*. Нью-Йорк, 1990. Т. 1. С. 60–68.
504. Пастернак Я. Моя праця в Національному музею 1913–14 рр. *Двадцятьп'ять –ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 29–31.
505. Пастернак, Я. Наукове товариство ім. Шевченка в час другої світової війни. *Сьогочасне й минуле*. Мюнхен–Нью-Йорк, 1948. Вип. 1. С. 37–40.
506. Пастернак Я. Наукове товариство ім. Шевченка в час Другої світової війни і його історична секція. *Вісник НТШ*. Львів, 2006. Ч. 36. С. 9–11.
507. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 63–75.
508. Пастернак Я. Мої зустрічі зі старовиною. *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 4. С. 64–82.
509. Свенціцький І. XXV літ діяльності Національного музею. *Двадцять п'ять-ліття Національного музею у Львові*. Львів, 1931. С. 4–18.
510. Свешніков І. Спогади музейного працівника. *Пам'ятки України: Історія та культура*. Київ, 2008. Вип. 2. С. 1–38.
511. Світильник Істини. Джерела до Історії Української Католицької Богословської академії у Львові. 1928–1944. (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). Торонто–Чікаго, 1971. Ч. 1. 718 с.
512. Світильник Істини. Джерела до Історії Української Католицької Богословської академії у Львові. 1928–1944. (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). Торонто–Чікаго, 1976. Ч. 2. 663 с.
513. Світильник Істини. Джерела до Історії Української Католицької Богословської академії у Львові. 1928–1944. (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). Торонто–Чікаго, 1971. Ч. 3. 960 с.

514. Смішко Р. Спогади про Маркіяна Смішка. *МДАПВ*. Львів, 2011. Вип. 15. С. 11–18.
515. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи. Київ, 2009. 544 с.
516. Старовойтенко І. Із мемуарної спадщини Левка Чикаленка: Спогади про дитячі та студентські роки. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Київ, 2020. Вип. 23–24. С. 683–718.
517. Старчук О. Спогади про батька. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 10. С. 329–334.
518. Теробовельська земля. Історично-мемуарний збірник / ред. І. Винницький. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1968. 913 с.
519. У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / упоряд. О. Гайова, У. Єдлінська, Н. Сварник. Київ, 1993. С. 460–461.
520. Шах С. Львів – місто моєї молодости. Мюнхен, 1955. Ч. 1 і 2. 267 с.
521. Шах С. Львів – місто моєї молодості. Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія. Львів, 2010. 240 с.
522. Шептицький Андрей. Мої спомини про предмети музейних збірок. *Двадцять п'ять-ліття музею у Львові* / під ред. І. Свенціцького. Львів, 1931. С. 1–3.
523. Шпитковська-Скородинська С. Професор гімназійний. Про долю Івана-Юліяна Шпитковського. *Поклик сумління. Всеукраїнський часопис «Меморіалу» імені Василя Стуса*. Львів, 1995. № 26 (226). С. 6.
524. Antoniewicz W. Karol Hadaczek jako prehistoryk. W drugą rocznicę zgonu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. Lwów, 1917. S. 481–488.
525. Antoniewicz W. Na 70-lecie Tadeusza Sulimirskiego. *Silesia Antiqua*. Wrocław, 1969. T. 11. S. 341–344.
526. Dynowski W. Kazimierz Majewski (1903–1981). Wspomnienie pośmiertne. *Etnografia Polska*. Warszawa, 1982. T. 26. Nr 2. S. 9–13.

527. E. K[onik]. Iwan Starczuk (1884–1950). *Archeologia*. 1950–1951. Wrocław, 1953. T. 4. S. 165.
528. Jakimowicz R. Ś.P. Bohdan Janusz. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1935. T. 13. S. 312–318.
529. Janusz B. Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku. *Wiadomości Konserwatorskie*. Lwów, 1924. Z. 3. S. 73–76.
530. Janusz B. Senior prehistoryków polskich. *Gazeta Lwowska*. Lwów. 6 lipca 1930.
531. Jażdżewski K. Pamiętniki: wspomnienia polskiego archeologa z XX wieku. Łódź, 1995. 282 s.
532. Kostrzewski J. Z mego życia. Pamiętnik. Wrocław, 1970. 356 s.
533. Łempicki S. S. p. Bohdan Janusz. *Gazeta Lwowska*. 1930. Nr 265. S. 3–4.
534. Michałowski K. Wspomnienia. Warszawa, 1986. 350 s.
535. Majewski K. Wspomnienie o Ryszardzie Gansińcu. *Archeologia*. 1957. Wrocław, 1959. T. 9. S. 204–210.
536. Majewski K. Edmund Bulanda. W trzydziestą rocznicę śmierci . *Archeologia*. 1981. Wrocław, 1984. T. 32. S. 165–167.
537. Michałowski K. Edmund Bulanda (28.X.1882–15.IV.1951). *Archeologia*. 1952–1953. Wrocław, 1955. T. 5. S. 377–381.
538. Mydlarski J. Śp. Karol Stojanowski profesor antropologii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu. *Przegląd Antropologiczny*. Poznań, 1949. T. 16. S. 207–214.
539. Parnicki-Pudęłko S. Lepik-Kopaczyńska Wilhelmina (6.VI.1915–3.II.1962). *Archeologia*. Warszawa–Wrocław, 1962. T. 13. S. 195–196.
540. Reymanowa O. Ze wspomnień o Janie Fitzkem. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1951. R. 9–10. S. 167.
541. Rühle E. Wspomnienie o profesorze Ludwiku Sawickim (1893–1972). *Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego*. Kraków, 1973. T. 43. Z. 4. S. 570–577.

542. Woźny M. Pan Kolega i ja. Korespondencja między prehistorykami Włodzimierzem Demetrykiewiczem i Józefem Kostrzewskim z lat 1913–1933. Kraków, 2019. 236 s.

IV

ПЕРІОДИКА ТА ПУБЛІЦИСТИКА

543. Андрієвський А. Стан Українського університету у Празі. *Діло*. Ч. 44. 23.02.1933. С. 2.

544. Археологічні розкопки. *Діло*. Ч. 162. 22.06.1934. С. 6.

545. Археологічні розкопки. *Наш прапор*. Ч. 83. 2.08.1937. С. 2.

546. Археологічні розкопки в західних областях України. *Вільна Україна*. 18.06.1940.

547. Археологічні джерела української історії. *Мета*. Ч. 51. 20.12.1936. С. 6–7.

548. Археологічні жерела української історії. *Нова зоря*. Ч. 98. 20.12.1936. С. 6.

549. Археологічні дослідження у Тербовлі. *Діло*. Ч. 213. 29.09.1937. С. 3.

550. Археологічні розкопки у князівстві Белзі. *Діло*. Ч. 230. 13.10.1936. С. 3–4.

551. Археологічні розшуки Олександра Цинкаловського на Волині. *Діло*. Ч. 131. 11.06.1939. С. 11.

552. Б. Ч.[айковський] Зїзд українських музейників [у м. Коломиї]. *Українські Вісти*. Ч. 125 (751). 9.06.1938. С. 2; Ч. 126 (752). 10.06. С. 2.

553. Букатович Л. IV-ий зїзд українських музейників у Сяноці. *Новий Час*. 11.06.1936. С. 6.

554. Борковський І. Дослідження над преісторією Східної Галичини. *Діло*. Ч. 16. 21.01.1934. С. 3.

555. Важне археологічне відкриття. *Діло*. Ч. 196. 4.09.1925. С. 2.

556. Відкриття Бойківського Музею в Самборі. *Діло*. Ч. 97. 6.05.1932. С. 2–3.

557. Віднова архикатедрального собору Св. Юра. *Діло*. Ч. 237. 10.09.1933. С. 2–3.
558. Гавдяк М. Із наших обласних музеїв. *Наша Батьківщина*. Ч. 4. Р. 2. Квітень 1938. С. 1–2.
559. Голубець М. Над могилою Богдана Януша. *Діло*. Ч. 251. 11.11.1930. С. 4.
560. Гординський С. Створім Галицький акрополь! *Діло*. Ч. 179. 15.08.1937. С. 1–2.
561. Гриневичева К. Над яром Мозолевого потоку. *Діло*. Ч. 201. 12.09.1937. С. 3–4.
562. Гургула І. Вистава Лемківщини в музею Н.Т.Ш. *Діло*. Ч. 49. 4.03.1939. С. 7.
563. Д. Н.[иколишин] Коломия. VI з'їзд українських музейників відбувся цього року в Коломиї. *Діло*. Ч. 132. 19.06.1938. С. 13–14.
564. Дублянський А. Волинський музей в Луцьку. *Український голос* (Луцьк). Ч. 1. 1.01.1942. С. 4.
565. Дучимінська О. О. Нарада українських музейників [у м. Коломиї]. *Жіноча доля*. 1–15.07.1938. Ч. 13–14. С. 16–17.
566. З відчитової салі. Д-р Яр. Пастернак: «Археологічні розкопи у 1935 р.». *Діло*. Ч. 58. 14.03.1936. С. 5.
567. З дійльності музейного товариства «Верховина» у Стрию за 1935 рік. *Діло*. Ч. 154. 12.07.1936. С. 5.
568. З українського наукового життя за кордоном. *Діло*. Ч. 31. 11.02.1931. С. 5.
569. Залозецький В. Розкопи в Крилосі. *Діло*. Ч. 192. 2.09.1937. С. 2.
570. Зацікавлення науковими працями галичан. *Діло*. Ч. 71. 31.03.1929. С. 3.
571. Зацікавлення українського селянства музейництвом (Допис із Самбірщини). *Діло*. Ч. 43. 27.02.1932. С. 2.
572. Зварич М. Галич. *Станиславівські вісті*. Ч. 25. 1937. С. 3–4.

573. «Земле моя, всеплодючая мати...». *Львівські вісті*. Ч. 10. 18.01.1942. С. 4.
574. З'їзд музеологів. *Діло*. Ч. 258. 2.10.1933. С. 5.
575. З'їзд музеологів. *Діло*. Ч. 170. 30.06.1934. С. 1.
576. З'їзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. Ч. 154. 13.06.1935. С. 4.
577. І. К. Богдан Януш (посмертна згадка). *Діло*. Ч. 249. 7.11.1930.
578. Історичний Музей у Львові. *Львівські вісті*. Р. 1. Ч. 101. 4.12.1941. С. 3.
579. Княжі могили в Давидгородку. *Українські вісти*. Ч. 116. 28.05.1937. С. 3.
580. Кобринський В. Зі шпилів Черногори до музею. З приводу отворення Українського музею ім. Й. Кобринського в Коломиї. *Діло*. Ч. 4. 4.01.1935. С. 2.
581. Кобринський В. Важні викопалини в Коломийщині. *Діло*. Ч. 209. 17.09.1936.
582. Конечно потрібне Товариство. *Українські вісти*. Ч. 229. 16.10.1937. С. 2.
583. Константинович Е. Музей «Лемкіщина» Саноці. *Нова зоря*. Ч. 52 (750). 15.07.1934. С. 5.
584. Крип'якевич І. Слідами археологів. *Діло*. Ч. 223. 6.10.1928. С. 2.
585. Лев Володимир Чачковський. *Діло*. 1933. Ч. 136. 29.05.1933. С. 5.
586. Луцьк (Загальні збори повітової «Просвіти»). *Діло*. Ч. 120. 1.06.1929. С. 5.
587. М. П. З культурного життя Станиславова. Відчити і проєкт заснування музею. *Діло*. Ч. 130. 20.05.1934. С. 5.
588. Мик В. З наших музеїв. *Діло*. Ч. 278. 15.12.1932. С. 4.
589. Митрополича катедра княжого Галича віднайдена. *Діло*. Ч. 169. 4.08.1937. С. 7.
590. Музей «Бойківщина». *Народня справа*. Ч. 18. 1.05.1932. С. 7.

591. Музей «Гуцульщина» в Коломиї. *Гуцульське слово*. Коломия, 1934. Ч. 2–3. С. 2.
592. Музейництво в Теробовельщині. *Українські вісти*. Ч. 208. 20.09.1937. С. 6.
593. Наукові викопки на Гуцульщині. *Діло*. Ч. 178. 9.08.1936. С. 8.
594. *Наш прапор*. Ч. 139. 4.12.1936. С. 6.
595. Незвичайні розкопи в Давигородку. *Українські вісти*. Ч. 99. 8.05.1937. С. 3.
596. Нова укр. культурна станиця на Лемківщині. *Діло*. Ч. 203. 11.09.1931. С. 3.
597. Нові археологічні розкопи у Надвірнянщині. *Діло*. Ч. 99. 6.05.1936. С. 6.
598. Нові музеї у Львові. *Діло*. Ч. 272. 2.12.1936. С. 8.
599. Нові сліди готів у Галичині й на Волині. *Діло*. Ч. 95. 1.05.1937. С. 19.
600. Обласний бойківський музей. *Діло*. Ч. 159. 19.07.1931. С. 3.
601. Обласний бойківський музей. *Рада (Львів)*. Ч. 3. 19.01.1930. С. 4.
602. Оживлена діяльність Товариства «Лемківщина» в Сяноці. *Діло*. Ч. 105. 10.05.1939. С. 6.
603. Опіка над українською старовиною. Комунікат «Товариства Прихильників Музею НТШ». *Діло*. Ч. 239. 29.10.1937. С. 4.
604. Пам'яті археолога д-ра Олега Кандиби. *Промінь*. Ч. 11. 13.06.1948. С. 4.
605. Пастернак С. З чого була збудована княжа катедра в Крилосі? *Наша Батьківщина*. Ч. 9. 1938. С. 199.
606. П. Я. Нові археологічні нахідки. *Діло*. Ч. 234. 3.09.1934. С. 4.
607. Пастернак Я. Середновічні розкопки на Празькім Граді та майбутні в Крилосі. *Діло*. Ч. 91. 26.04.1928.
608. Пастернак Я. Дещо про обласні музеї. *Діло*. Ч. 240. 27.10.1929. С. 2.

609. Пастернак Я. Музей Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові у 1928 р. I. Відділ археологічно-етнографічний. *Діло*. Ч. 28. 7.02.1929. С. 3.
610. Пастернак Я. Про знання рідної старовини. *Діло*. Ч. 170. 2.08.1929. С. 3.
611. Пастернак Я. З археологічних проблем Поділля. *Діло*. Ч. 209. 18.09.1931. С. 2–3.
612. Пастернак Я. З археології околиць Львова. *Діло*. Ч. 97. 5.05.1932. С. 2–3.
613. Пастернак Я. Відповідь у справі «Бойківщини». *Діло*. Ч. 290. 30.12.1932. С. 5.
614. Пастернак Я. Хильчицько-Почапська надма у світлі археологічних дослідів. *Золочівське слово*. Ч. 1. 1.01.1933. С. 2–3.
615. Пастернак Я. Доісторичні Кульчиці. *Діло*. Ч. 221. 24.08.1933.
616. Пастернак Я. Давидгородецькі князі. *Діло*. Ч. 293. 30.12.1936. С. 3–4.
617. Пастернак Я. Новий чинник в українській археології. *Діло*. Ч. 261. 30.09.1934. С. 4.
618. Пастернак Я. Цінне археологічне відкриття з княжих часів. *Діло*. 29.06.1935. С. 5.
619. Пастернак Я. Княжими слідами. *Діло*. Ч. 181. 13.08.1936. С. 5–6.
620. Пастернак Я. Прихильникам Музею НТШ. *Діло*. Ч. 226. 14.10.1937. С. 4.
621. Пастернак Я. За місце катедри Осьмомисла. *Діло*. Ч. 185. 24.08.1937. С. 2–3.
622. Пастернак Я. На слідах княжого Белза. *Діло*. Ч. 224. 9.10.1938. С. 7.
623. Передісторична могила в Станиславівщині. *Правда*. Ч. 3. 24.01.1932. С. 10.
624. Перший з'їзд українських музейників у Львові. *Діло*. Ч. 99. 7.05.1931. С. 3.
625. Подільський музей. *Діло*. Ч. 284. 22.12.1932. С. 5.

626. Попович Б. По залах Тернопільського музею. *Тернопільський голос*. Ч. 41. 10.10.1943. С. 6.
627. Посвячення і відкриття Українського Народнього Музею «Гуцульщина». *Діло*. Ч. 336. 14.12.1934. С. 6.
628. Посмертні згадки. Лев Володимирович Чачковський. *Діло*. Ч. 136. 29.05.1933. С. 5.
629. Початки українського музейництва у Станиславові. *Діло*. Ч. 28. 08.02.1939. С. 4.
630. Праця українського археолога. *Діло*. Ч. 160. 20.06.1934. С. 6.
631. Р.Д. Стрий має свій музей. З діяльності музею «Верховина» у Стрию. *Діло*. Ч. 300. 9.11.1935. С. 2–3.
632. Розкопки в Чортківщині. *Діло*. Ч. 180. 11.07.1934. С. 7.
633. Самбірський музей: земля все записала. *Голос Підкарпаття*. Ч. 3. 13.09.1942. С. 6.
634. Самбірський музей. *Голос Підкарпаття*. Ч. 4. 20.09.1942. С. 6.
635. Самогубство архіваря Богдана Януша. *Діло*. Ч. 248. 6.11.1930.
636. Свенціцький І. Національний музей за 1928 р. *Діло*. Ч. 15. 23.01.1929. С. 3.
637. Свенціцький І., Пастернак Я., Кобільник В., Драган М. Другий з'їзд українських музеологів. *Діло*. Ч. 176. 9.07.1933. С. 1–2.
638. Скорик М. Розвиток українського музейництва. Зїзд представників українських музеїв у Галичині. *Діло*. Ч. 154. 13.06.1935. С. 4.
639. С. Г. Дальші археологічні розкопи в княжому Галичі. *Діло*. Ч. 152. 15.07.1938. С. 3.
640. Сліди римської культури у Сх. Галичині. *Українські вісти*. Ч. 147. 6.07.1937. С. 4.
641. Смішко М. Досліди над преісторією Східної Галичини. Нова теорія про шнурову кераміку. *Діло*. Ч. 270. 14.10.1933. С. 2.

642. Смольський Г. З маленької збірки величезне число експонатів. Історично-Краєзнавчий Музей в Тернополі. *Львівські вісті*. Ч. 124. 31.12.1941. С. 4.
643. Старомадярські могили в Крилосі. *Діло*. Ч. 114. 24.05.1936. С. 7.
644. Сулімірський Т. Досліди над преісторією Східної Галичини (Спростування на заміти п. доц. Борковського). *Діло*. Ч. 22. 27.01.1934. С. 5.
645. Українське Історично-Фільольогічне товариство в Празі. З Приводу 5-літнього існування (1923–1928). *Діло*. Ч. 150. 7.07.1928. С. 2.
646. Український природознавчий музей. *Вільне слово*. Ч. 61. 27.11.1941. С. 4.
647. Учасник [Лукань Р.]. 6-ий Зїзд Українських Музейників. *Нова зоря*. Ч. 45 (1145). 19.06.1938. С. 6–7; Ч. 53 (1153). 17.07.1938. С. 6–7.
648. Филипчак І. Музей «Бойківщина» у Самборі. *Життя і знання*. 12.1935. С. 310–311.
649. Филипчак І. Про музейництво та про наші музеї. *Життя і знання*. 05.1935. С. 168–170.
650. Цікава печера під Коломиєю. *Діло*. Ч. 200. 10.09.1930. С. 5.
651. Цінні знахідки в Коломийщині та Товмаччині. *Діло*. Ч. 173. 3.07.1934. С. 4.
652. Чайковський І. Музей ім. князя Василька в Тербовлі. *Літературно-науковий додаток «Нового часу»*. Ч. 33 (45). Р. 2. 22.08.1938. С. 3–4.
653. Шпитковський І. Дещо про історію музейницьких збірок у Перемишлі. *Український Бескид*. Ч. 20. 1937.
654. Шухевич В. Музей Дідушицьких. *Діло*. Ч. 75. 1892.
655. Шухевич В. Музей Дідушицьких. *Діло*. Ч. 73. 1896.
656. Ще про Давидгородок. *Українські вісти*. Ч. 228. 15.10.1937. С. 4.
657. Що де сталося. *Правда*. Ч. 50. 16.12.1934. С. 12.
658. Що збирати для обласних музеїв? Самбір, 1935. 4 с.

659. Щурат С. На руїнах катедри Осмомисла. *Наша Батьківщина*. Ч. 9. 1937. С. 181–187.
660. Януш Б. Старі львівські цвинтарі. *Стара Україна*. № 6. 1924. С. 89–92.
661. Cenne znalezisko w Stanislawowskim. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Nr 20. 20.01.1932.
662. Ciekawe znaleziska historyczne w Samborskim. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Nr 266. 25.09.1932.
663. Ciekawe wykopaliska. *Wołyń*. Nr 30. 1937. S. 2.
664. Flach G. Jaskinie nad Dniestrem. *Słowo Polskie*. Nr 2114.VIII.1923.
665. Grekowicz M. Muzeum w pałacu diamentowej wróżki. *Gazeta Polska*. 30.01.1939. S. 6.
666. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Nr 298. 1931.
667. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Nr 168. 1935. S. 7.
668. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*. Nr 144. 1938.
669. Janusz B. Badania archeologiczne w latach 1900–1908, dokonane w Galicji wschodniej. *Kurjer Lwowski*. Nr 406, 408, 410, 412, 423. 1909.
670. Janusz B. Z ruskich muzeów we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. Nr 17. 08.1909.
671. Janusz B. Pochodzenie i zastosowanie ornamentu geometrycznego w ceramice przedhistorycznej. *Ziemia*. Nr 27. 1910. S. 418–419.
672. Janusz B. Muzeum Narodowe Ruskie. *Na ziemi naszej*. Nr 5. 1911. S. 7.
673. Licytacya zbiorów archeologicznych ś.p. profesora K. Hadaczka. *Wiek Nowy*. Nr 5117. 8.06.1918.
674. Nowa instytucja kulturalna w Stanisławowie. *Kurier Stanisławowski*. Nr 519. 1930. S. 1.
675. Nowi profesorowie na Uniwersytecie lwowskim. *Gazeta Lwowska*. Nr 245. 24.10.1936. S. 2.
676. Sąd okręgowy zajął się sprawą Muzeum Dzieduszyckich. *Słowo Polskie*. Nr 100. 13.04.1932. S. 7.

677. Sprawa odbudowy zamku w Łucku. *Ziemia Wołyńska: Miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym*. R. 2. 1939. S. 32.
678. Szkilety mamutów przedpotopowych. *Kurjer Lwowski*. Nr 250. 22.10.1923. S. 5.
679. Wiadomości Konserwatorskie. *Gazeta Lwowska*. Nr 285. 10.12.1924.
680. Wiadomości Konserwatorskie. *Słowo Polskie*. Nr 342. 15.12.1924.
681. Wiadomości Konserwatorskie. *Ziemia Przemyska*. Nr 1. 3.01.1925.
682. Wykopaliska archeologiczne na Wołyniu są jedynymi w Polsce. *Ilustrowany Kurier Codzienny*. R. 18. Nr 249. 10.09.1927. S. 5.
683. Wykopaliska przedhistoryczne pod Samborem. *Ilustrowany Kuryer Codzienny*. Nr 26. 26.01.1934.
684. Wykopaliska we Wsch. Małopolsce. *Gazeta Lwowska*. Nr 129. 18.06.1922. S. 8.
685. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyń*. 1934. Nr 7. S. 11.
686. Zielyński J. Wykopaliska w Krylosie pod Haliczem. *Kurier Stanisławowski*. Nr 88. 1937. S. 4.
687. Znaczenie i możliwości rozwoju Muzeum Wołyńskiego w Łucku. *Wołyń*. Nr 13. 1937. S. 5.

V

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

688. Адамишин О. Поховальні пам'ятки археології у дослідженнях Маркіяна Смішка. *Наукові записки. Серія Історія*. Тернопіль, 2014. Вип. 1 (2). С. 98–102.
689. Алешо О. Федір Кіндратович Вовк як антрополог. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 10–13.
690. Археологічна спадщина Яна Фіцке / за заг. ред. Г. Охріменка. Луцьк, 2005. 488 с.

691. Ауліх В. Пам'яті Маркіяна Юліановича Смішка. *МДАПВ*. Львів, 1995. Вип. 6. С. 4–6.

692. Банах В. Міжмузейна співпраця в Галичині у міжвоєнний період (1921–1939). *Історико-культурна спадщина: європейський вимір: Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції, 1 червня 2018 року* / упор. Ю. Курдина. Львів, 2018. С. 9–13.

693. Бандрівський М. Все ще недооцінений археолог Володимир Гребеняк (1892–1915). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 79–81.

694. Бандрівський М. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX–XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук. Львів, 2001. 20 с.

695. Бандрівський М. Печерний могильник висоцької культури в Куликові поблизу Кременця (за матеріалами розкопок О. Цинкаловського і К. Яджевського 1937 р.). *Волинь незабуття: Тези VI регіональної науково-практичної конференції «Нові краєзнавчі дослідження у контексті національного відродження України»*. Рівне, 1995. С. 14–16.

696. Бандрівський М. Ярослав Пастернак і антропологічні студії у Львові. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 99–101.

697. Бандрівський М. Пам'ятки середньодністровської (західноподільської) групи ранньозалізного віку в центральноевропейській хронологічній шкалі та проблеми періодизації. *МДАПВ*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 76–113.

698. Бандрівський М. Культурно-історичні процеси на Прикарпатті і Західному Поділлі в пізній період епохи бронзи – на початку доби раннього заліза. Львів, 2014. 573 с.

699. Бандрівський М., Данчин Р. Основні етапи археологічного дослідження бойківського краю. *Бойківщина: історія та сучасність*. Львів–Самбір, 1995. С. 5–8.

700. Бандрівський М., Крушельницька Л., Купчинський О. Від редакторів тому. *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 1998. Т. 235. С. 5–16.
701. Бандрівський М., Крушельницька Л. Золоті Михалківські скарби та їх доля. Львів, 2012. 242 с.
702. Баран В. Ранньослов'янські пам'ятки Верхнього Подністров'я і Південно-Західної Волині. *МДАПВ*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 95–114.
703. Баран В. Дослідник давньої історії слов'ян (до 70-річчя від дня народження М. Ю. Смішка). *МДАПВ*. Львів, 2002. Вип. 8. С. 8–9.
704. Бардецький А., Ткач В. Поховальні пам'ятки, відкриті Ю. Ф. Шумовським у 1930-х роках в с. Мирогоща Дубенського р-ну Рівненської обл.: аналіз та інтерпретація даних. *Волино-Подільські археологічні студії*. Луцьк, 2012. Вип. 3. С. 153–162.
705. Баукова А. Антична археологія у Львівському університеті. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2014. Вип. 50. С. 123–138.
706. Берест І. Втрати Національного музею у Львові в часи Першої світової війни. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 429–434.
707. Берест І. Перша світова війна на землях Східної Галичини і Західної Волині: люди, події, факти. Львів, 2015. 324 с.
708. Берест Р. Нові дані про Городище біля с. Рокитне. *АДЛУ*. Львів, 1997. Вип. 2. С. 22–28.
709. Берест Р. Археологічні дослідження давнього монастирського комплексу в Уневі 2000 р. *АДЛУ*. Львів, 2002. Вип. 5. С. 267–290.
710. Берест Р. Історичне минуле Прикарпаття та гірських районів Львівщини в поховальних пам'ятках і знаках. *Туристичними шляхами Прикарпаття*. Львів, 2012. С. 33–53.
711. Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 78–79.
712. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло і побут. Львів, 2011. 332 с.

713. Берест Р., Берест І. Краєзнавчі студії Богдана Януша. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 204–212.

714. Берест Р., Таравська Л. До питання про формування археологічних збірок Музею НТШ у Львові в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. *АДЛУ.* Львів, 2000. Вип. 4. С. 228–231.

715. Білас Н. Пошуки праслов'янських старожитностей вченими Львівського університету протягом другої половини ХІХ – в першій третині ХХ ст. *Етногенез та рання історія слов'ян: новінаукові концепції на зламі тисячоліть: матеріали Міжнародної наукової конференції.* Львів, 2001. С. 277–280.

716. Білас Н. Археологи Львівського університету та їхня участь у краєзнавчо-музейницькій роботі галицьких українців у 20–30-х роках ХХ ст. *АДЛУ.* Львів, 2002. Вип. 5. С. 156–172.

717. Білас Н. Розвиток археології у Львівському університеті у міжвоєнний період (1919–1939). *Археологія.* Київ, 2002. № 2. С. 151–156.

718. Білас Н. Кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель: напрямки наукових досліджень *АДЛУ.* Львів, 2004. Вип. 7. С. 72–86.

719. Білас Н. Археологічна наука у Львівському університеті (ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.). *АДЛУ.* Львів, 2005. Вип. 8. С. 46–114.

720. Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії Львівського університету у 1921–1939 рр. *АДЛУ.* Львів, 2009. Вип. 12. С. 204–225.

721. Білас Н. Леон Козловський – професор кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (1921–1939) Університету Яна Казимира у Львові. *Професор Леон Козловський / ред. С. К. Козловський, О. Ситник.* Львів–Варшава, 2010. С. 328–367.

722. Білас Н. Археологічна освіта у Львівському університеті: здобутки минулого, завдання сьогодення. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри.* Київ, 2012. Вип. 9. С. 38–44.

723. Білас Н. Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди у Львівському університеті. *АДЛУ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 350–381.
724. Білас Н., Лаврецький Р. Козловський Леон. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 631–631.
725. Бод Р. Забуті науки. Історія гуманітарних наук / перекл. з нідерланд. Я. Довгополого. Київ, 2016. 376 с.
726. Бужанський А. Ріка Прип'ять та її допливи. Старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком (географічно-археологічна студія). Вінніпег, 1966. 40 с.
727. Булига О. Городоцький музей Федора Штейнгеля як плід колективної праці. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 9–14.
728. Булик Н. Археологічні осередки Львова (1875–1914): наукові пошуки та польові здобутки. *АДЛУ*. Львів, 2008. Вип. 11. С. 209–237.
729. Булик Н. М. Археологічні колекції у музеях Львова (1823–1914). *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 407–428.
730. Булик Н. Львівська археологія до Першої світової війни. *Професор Леон Козловський* / ред. С. К. Козловський, О. Ситник. Львів–Варшава, 2010. С. 18–82.
731. Булик Н. Археологія у науковій спадщині Антона Петрушевича. *МДАПВ*. Львів, 2011. Вип. 15. С. 415–428.
732. Булик Н. До питання про наукові контакти львівських археологів у ХІХ – на початку ХХ ст. *МДАПВ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 478–503.
733. Булик Н. Наукове товариство імені Шевченка та археологічні студії на заході України до Першої світової війни. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 58–67.
734. Булик Н. Кароль Гадачек і його внесок у розвиток львівської археології. *МДАПВ*. Львів, 2013. Вип. 17. С. 251–266.
735. Булик Н. Львівська археологія ХІХ – початку ХХ століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів, 2014. 304 с.

736. Булик Н. Археологічний вимір пам'яткоохоронних практик у Галичині (1918–1928). *МДАПВ*. Львів, 2016. Вип. 20. С. 394–413.

737. Булик Н. Археологія і влада: діяльність археологів Наукового товариства імені Шевченка в контексті пам'яткоохоронної реформи 1928 року. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 258–284.

738. Булик Н. З'їзди студентів-археологів польських університетів у 1930-х рр.: львівський вимір. *Вісник ХНУ. Серія історія*. Харків, 2018. Вип. 54. С. 82–95.

739. Булик Н. Життя і діяльність Богдана Януша в контексті інтелектуального середовища Галичини. *МДАПВ*. Львів, 2014. Вип. 18. С. 442–468.

740. Булик Н. «Вмів він розбудити серед молоді запал до вивчення класичного мистецтва і доісторичної культури»: Кароль Гадачек в оцінці сучасників. *МДАПВ*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 58–68.

741. Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *МДАПВ*. Львів, 2018. Вип. 22. С. 426–453.

742. Булик Н. В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка. *МДАПВ*. Львів, 2020. Вип. 24. С. 11–46.

743. Бурдуланюк В. Музеї Наукового товариства імені Шевченка. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2009. Вип. 15. С. 3–10.

744. Вайдахер Ф. Загальна музеологія / перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. Львів, 2005. 632 с.

745. Верба Т. Діяльність Зигмунта Леського із дослідження та збереження археологічної спадщини на Волині (1929–1938 рр.) *Волинський музейний вісник*. Луцьк, 2020. Вип. 10. С. 80–83.

746. Верба Т. Формування фондів Волинського музею (за матеріалами періодичного видання «Wołyń» 1933–1939 рр.). *Проблеми гуманітарних наук*:

збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич, 2021. Вип. 8/50. С. 196–214.

747. Верига В. Дослідник підземного архіву України (Пам'яті проф. д-р Ярослава Пастернака). *Український історик*. Нью-Йорк–Мюнхен, 1972. Ч. 3–4. С. 94.

748. Винар Л. Головний період наукової діяльності Олега Кандиби: 1931–1940. *Український історик*. Нью-Йорк–Мюнхен, 1986. Т. 23. Ч. 1–2 (89–90). С. 37–54.

749. Возни М. Археологічні дослідження Володимира Деметрикевича (1859–1937) на території Східної Галичини. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. С. 19–41.

750. Войтович М. Дослідження пам'яток культур шнурової кераміки на Прикарпатті у міжвоєнний період. *АДЛУ*. Львів, 2012. Вип. 14–15. С. 274–284.

751. Войтович М. Поховальний обряд населення культури шнурової кераміки Верхнього Придністер'я. *Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми): колект. моногр. / відп. ред. Н. Булик*. Львів, 2020. С. 100–171.

752. Волинська О. Музейництво Галичини першої третини ХХ століття. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2004. Вип. 7. С. 30–36.

753. Гавінський А. Поселення культури лійчастого посуду в Малих Грибовичах. *МДАПВ*. Львів, 2009. Вип. 13. С. 172–197.

754. Гавінський А., Пастеркевіч В. Археологічні пам'ятки культури лійчастого посуду на території України. Львів, 2016. 196 с.

755. Гаврилюк О. Музей у Тернополі: історія заснування та розвитку. *Збірник праць: музеї Тернопільщини*. Тернопіль, 2013. С. 129–135.

756. Гаврилюк О. Пам'яткоохоронна діяльність волинських громадських товариств у 1920-ті – 1980-ті рр. *Краєзнавство*. Київ, 2015. № 3–4. С. 234–239.

757. Гаврилюк С. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок ХХ ст.). Луцьк, 2002. 532 с.

758. Гаврилюк С. Археологічні дослідження Волинської і Рівненської областей у другій половині 1940-х – 1980-х рр. *Старий Луцьк*. Луцьк, 2023. Вип. 18. С. 267–276.
759. Гаврилюк С., Надольська В. Музезнавчі студії Іларіона Свенціцького (1905–1930-ті рр.). *Культурологічний альманах*. Київ, 2024. Вип. 1 (9). С. 283–292.
760. Гілевич І. Михайло Скорик – етнолог, історик, фольклорист. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2014. Вип. 50. С. 206–243.
761. Глушко М. Антропологічні студії в Науковому Товаристві імені Шевченка (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2010. Вип. 45. С. 413–436.
762. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Мюнхен–Париж, 1986. 244 с.
763. Голик Р. Між Асклепієм, Марсом і Кліо. Володимир Кобільник та його епоха. *Дзвін*. 2006. Ч. 11–12. С. 104–108.
764. Голик Р. ЗУНР чи Małopolska Wschodnia?: образ Галичини 1918 року в ментальності українців та поляків. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 62–75.
765. Голик Р. Археологія галицької археології: наука, ментальність та суспільні стереотипи в світлі історії культури. *МДАПВ*. Львів, 2010. Вип. 14. С. 428–439.
766. Голик Р. Легенда львівського Оссолінеуму: постаті, видання та соціальна роль бібліотеки Оссолінських в уявленнях галичан ХІХ–ХХ ст. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника: зб. наук. праць*. Львів, 2010. Вип. 2 (18). С. 674–689.
767. Голик Р. Краєзнавство та етнокультурне життя Самбірщини першої третини ХХ ст. *Краєзнавство*. Київ, 2012. № 4. С. 5–15.
768. Голик Р. Ворожнеча і/як/чи толерантність?: дилеми культурної пам'яті галицьких українців та поляків у міжвоєнний час. *Українсько-польські відносини. Новітня доба* / відп. ред. Микола Литвин. Львів, 2017. С. 384–406.

769. Гонтар Т. Етнографічні колекції музею НТШ. *Записки НТШ*. Львів, 1992. Т. 223. С. 417–427.
770. Горняткевич В. Сторінки історії музею «Бойківщина» у Самборі. *Бойківщина: науковий збірник*. Дрогобич, 2002. Т. 1. С. 107–111.
771. Гринюка Б. Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950 рр.). *Вісник Інституту археології*. Львів, 2013. Вип. 8. С. 114–130.
772. Гринюка Б. Музейна діяльність Івана Старчука (1930–1950 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2014. Вип. 22. С. 137–145.
773. Гринюка Б. Наукова діяльність Івана Старчука у Львівському університеті (1939–1950 рр.). *Вісник Інституту археології*. Львів, 2014. Вип. 9. С. 65–75.
774. Грицак Я. Й. Формування академічного статусу НТШ. *Т. Шевченко і українська національна культура: матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8–9 червня 1989 р.)*. Львів, 1990. С. 70–74.
775. Гупало В. З історії дослідження ранньосередньовічної кераміки Прикарпаття та Західної Волині. *МДАПВ*. Львів, 2005. Вип. 9. С. 353–372.
776. Гупало В. Берестянські курганні могильники кінця X–XII ст. Львів, 2006. 108 с.
777. Гупало В. Ігор Кирилович Свешніков: віхи життєпису. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 7–13.
778. Гупало В. Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII ст. Львів, 2014. 532 с.
779. Гаскел А. Візуальна історія. Нові підходи до історіописання / ред. П. Берк. Київ, 2010. С. 221–256.
780. Гурба Я. Казимир Маєвський – польський дослідник трипільської культури. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 163–168.
781. Давидюк Р. Проблема толерантного співіснування етносів у другій Речі Посполитій (30-ті роки XX століття). *Народознавчі зошити*. Львів, 2007. № 3. С. 429–432.

782. Данильян О. Г. Дзьобань О. П. *Методологія наукових досліджень*. Харків, 2019. 368 с.
783. Данчин Р. Діяльність товариства і музею «Бойківщина»: історія та сучасність. *Вісник Закарпатського художнього інституту*. Ужгород, 2014. Вип. 5. С. 38–45.
784. Дашкевич Я. Богдан Януш як вірменознавець. *Галицька брама*. Львів, 1996. № 21–22. С. 18.
785. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Матеріали науково-практичної конференції (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.)*. Львів, 1997. С. 40–47.
786. Демедюк М. Дійсний член НТШ – Юрій Полянський. *Вісник НТШ*. Львів, 1995. Ч. 12–13. С. 10–22.
787. Дзюбан Р. Культурні цінності установ Львова у 1939–1953-х рр.: переміщення і втрати / відп. ред. Л. Сніцарчук. Львів, 2020. 344 с.
788. Дольницький М. Визначний археолог проф. др. Ярослав Пастернак *Терем. Проблеми української культури*. Дітройт, 1962. Ч. 1. С. 3–6.
789. Домбровський О. До історії української науки під час другої світової війни. *Український історик*. Нью-Йорк, 1975. № 1/2. С. 100–113.
790. Домбровський О. Іван Старчук – видатний класичний археолог. *Український історик*. Нью-Йорк, 2005. Т. 42. № 2/4. С. 229–233.
791. Домбровський О. Маркіян-Орест Смішко. *Український історик*. Нью-Йорк, 1993. Т. 30. С. 136–141.
792. Дорошенко Д. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. *Записки НТШ. Збірник філологічної секції*. Т. 171. Нью-Йорк–Париж, 1961. С. 7–58.
793. Дорошенко В. Огнище української науки – наукове Товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк–Філадельфія, 1951. 147 с.
794. Дяченко В. М. Наукова та культурно-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського. Дисертація на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2021. 271 с.

795. Журба О. Київська археографічна комісія 1843–1921: нарис історії і діяльності. Київ, 1993. 184 с.

796. Заброварний С. Музей «Стривігор» в Перемишлі. *Варшавські українознавчі записки*. Варшава, 1989. Вип. 1. С. 230–232.

797. Закошьцельна А., Гурба Я. Діяльність польських археологів з кафедри праісторії Львівського університету після Другої світової війни. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 134–146.

798. Зарубій Е. Історія Відділу археології Львівського історичного музею. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Київ, 2009. Вип. 13. С. 152–172.

799. Заставецька Н. Діяльність Польського товариства краєзнавчого у сфері збереження пам'яток історії та культури на західноукраїнських землях (1920–1930-ті рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 275–281.

800. Заставецька Н. Дослідження пам'яткоохоронного руху 1920–1930-х рр. на території Західної України в сучасній українській історіографії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2009. Вип. 3. С. 300–310.

801. Захарчин Н. Нормативно-правове регулювання діяльності музеїв в Другій Речі Посполитій. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020. Вип. 1. С. 38–41.

802. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів, 1996. 96 с.

803. Зашкільняк Л. Наука. *Історія Львова*. Львів, 2007. Т. 3. С. 86–94.

804. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. 752 с.

805. Іванівська Т. Л. Є. Чикаленко як археолог. *Український історик*. Нью-Йорк–Мюнхен, 1970. Т. 1–3 (25–27). С. 132–139.

806. Ісаєвич Я. Д. Біографічний словник – національний пріоритет. *Українська біографістика: зб. наук. праць*. Київ, 1996. Вип. 1. С. 7–9.

807. Ісаюк О. Викладацькі та наукові кадри Львівського університету у роки Першої світової війни. *TeKa Komisji Historycznej*. Lublin, 2012. Т. 9. С. 171–184.

808. Історичне джерелознавство / авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; гол. ред. С. В. Головка. Київ, 2002. С. 144–154.

809. Калакура Я. Історичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни. *Українознавство*. Київ, 2001. № 1. С. 20–25.

810. Качковська Л. Пам'яткоохоронна діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини й мистецтва впродовж 1910–1913 рр.: становлення та розвиток. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки*. Луцьк, 2016. Вип. 3 (328). С. 143–148.

811. Каша М. Середньовічні замки та фортеці Західної Волині як об'єкти пам'ятко-охоронної діяльності (1920–1930-і рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 784: Держава та армія. Львів, 2014. С. 148–152.

812. Кінд-Войтюк Н.В. Організація пам'яткоохоронної роботи у Другій Речі Посполитій у 1921–1939 рр. (на прикладі Волинського воєводства). *Питання історії України*. Чернівці, 2003. Т. 6. С. 325–328.

813. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.). *Краєзнавство*. Київ, 2008. Вип. 1–4. С. 22–27.

814. Кінд-Войтюк Н. Музейна політика Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1920–1930-х роках. *Волинський музей: історія і сучасність*. Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 17–21.

815. Кінд-Войтюк Н. XII З'їзд Ради консерваторів Другої Речі Посполитої (20–24 вересня 1927 року): дослідження, збереження та каталогізація пам'яток народно-побутової культури Волині. *Минуле і сучасне*

Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимира-Волинського та Волині. Луцьк, 2013. Вип. 47. С. 298–302.

816. Кінд-Войтюк Н. Діяльність Волинського товариства краєзнавців і охорони пам'яток старовини та Волинського товариства друзів наук щодо виявлення, вивчення і збереження історико-культурних пам'яток Волині у міжвоєнний період. *Наука і техніка сьогодні.* Київ, 2022. № 10 (10). С. 247–257.

817. Клапчук В. М. Михайло Клапчук. Український націоналіст і вчений (життєвий, політичний і науковий шлях): до 100-річчя від Дня народження. Делятин–Івано-Франківськ, 2019. 641 с.

818. Коваль І. Дослідник підземного архіву України. Галич–Львів, 1999. 176 с., 44 вкл.

819. Коваль І., Пахолок Р. Студентська науково-дослідницька робота в системі чоловічої богословської освіти Галичини (1929–1939 роки). *Обрії.* Івано-Франківськ, 2013. № 1 (36). С. 21–24.

820. Коваль І., Миронюк І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. Івано-Франківськ, 2006. 144 с.

821. Ковальчук Є. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства.* Київ, 2014. Вип. 25. С. 108–120.

822. Козицький А. «Кружок любителів Львова» (1921–1923). *Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка.* Львів, 1999. С. 152–155.

823. Козицький А. Українські краєзнавчі музеї Галичини в міжвоєнний період. *Вісник львівського університету. Серія історична.* Львів, 1999. Вип. 34. С. 467–477.

824. Козловський С. К. Польські українці і українські поляки у львівській археології 1905–1945 років. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри.* Київ, 2012. Вип. 9. С. 116–122.

825. Колеснікова В. Історія археології у світлинах: проблеми збереження та використання фотоархівів *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. Вип. 6. С. 171–178.
826. Колос М. Палеолітичні колекції Ю. Полянського в чорнових нотатках О. Черниша. *МДАПВ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 519–534.
827. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст.* Київ, 2008. Вип. 14. С. 259–264.
828. Кононець П. Ян Фітцке – дослідник минулого Волинської землі. *Острозький краєзнавчий збірник*. Остріг, 2010. Вип. 4. С. 312–317.
829. Корзонюк М. Подвиг Олександра Цинкаловського. *Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині*. Луцьк, 2007. С. 33–38.
830. Королько А. VI з'їзд українських музеєологів Галичини в Коломиї 1938 року: передумови, хід та результати проведення. *Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи. Матеріали науково-теоретичної конференції (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.)*. Івано-Франківськ, 2018. С. 5–18.
831. Костюк С. Колекції музею НТШ у Львові. *Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди*. Львів, 1996. С. 51–59.
832. Котлобулатова І. Львів в об'єктиві фотографа. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Edukacja plastyczna. Fotografia*. Częstochowa, 2014. Z. 9. С. 89–108.
833. Котлобулатова І. Єврейські фотографі та фотостудії Львова (1860–1939). Львів, 2023. 672 с.
834. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк, 2015. 404 с.
835. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. Львів, 1991. 167 с.

836. Крип'якевич І. Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського в 1894–1913 рр. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 392–411.
837. Кротоус А. Львівські музеї і Олександр Чоловський. *Наукові записки ЛІМ*. Вип. 6. Львів, 1997. С. 3–13.
838. Кротоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у ХІХ – І третині ХХ ст. *Наукові записки ЛІМ*. Вип. 7. Львів, 1998. С. 3–13.
839. Крохмалюк Р. Археологічні розкопи на території княжого Галича. *Альманах Станиславівської землі*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. Т. 2. С. 177–181.
840. Крушельницька Л. Праця українських археологів в еміграції (В. Щербаківський, Л. Чикаленко, І. Борковський). *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 1998. Т. 235. С. 639–642.
841. Крушельницький Б. Науковий здобуток палеолітознавця з Волині Ю. Шумовського (до 90-річчя з дня народження). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 38–39.
842. Кубійович В. Нарис історії НТШ (1873–1949). Львів, 1991. 52 с.
843. Кулаковська Л. Дослідник палеоліту Михайло Клапчук. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 31–33.
844. Кулаковська Л. Західноукраїнський археолог Михайло Клапчук. *Записки НТШ*. Львів, 1998. Т. 236. С. 649–654.
845. Кулаковська Л. Михайло Клапчук (1920–1984). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 285–288.
846. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ, 2001. 228 с.
847. Купчинська Л. Северин Борачок – маляр і організатор мистецького музейництва на Поділлі. *Вісник НТШ*. Львів, 2009. Ч. 41. С. 28–29.
848. Курінний П. Історія археологічних знань про Україну. Полтава, 1994. 140 с.

849. Кучінко М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині. Нариси культури давньої Волині. Луцьк, 2006. С. 12–31.
850. Кушнір В. Західноукраїнські музейні з'їзди 1930-х рр. *Народознавчі зошити*. Львів, 2003. № 5–6. С. 827–834.
851. Кушнір В. Збірка Львівського музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка у 1920–1939 рр.: структура і розвиток. *Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник*. Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 198–201.
852. Кушнір В. Створення львівського музею Наукового товариства імені Шевченка: суспільно – політичний та культурний контекст. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали третьої наук. краєзнавчої конф. 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 19–25.
853. Кушнір В. Формування археологічних колекцій українських музеїв Галичини (1918–1939 рр.). *Народознавчі зошити*. Львів, 2012. № 1. С. 150–159.
854. Кушнір В. Музей Наукового товариства ім. Шевченка у Львові: від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. *Народознавчі зошити*. Львів, 2012. № 5 (107). С. 824–832.
855. Кушнір В. Джерела фінансування та видатки музею Наукового товариства ім. Шевченка у 1920–1930-х рр. *Народознавчі зошити*. Львів, 2013. № 4 (112). С. 586–590.
856. Кушнір В. Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892–1940 рр.). Львів, 2021. 192 с.
857. Кушнір В., Марискевич Т. Проблема предмету та методів музеєлогії та альтернативні погляди. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2018–2019. Вип. 19–20. С. 151–167.
858. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. 469 с.
859. Литвин М. Партійно-політичне протистояння на західних землях України у міжвоєнний період ХХ століття. *Українсько-польські відносини. Новітня доба* / відп. ред. Микола Литвин. Львів, 2017. С. 421–429.
860. Левада М. Історія Сераховичівського скарбу. *МДАПВ*. Львів, 2021. Вип. 25. С. 317–332.

861. Левкун Я. Історичний портрет археолога І. Борковського. *Галичина*. Івано-Франкіськ, 2011. № 18–19. С. 199–207.
862. Лешкович Н. Тисс Володимир Васильович. *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*. Львів, 2000. С. 162.
863. Лех Я. З історії польсько-українських зв'язків в археології (кінець XVIII ст. – 1939 р.). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 17–53.
864. Лильо І. Пеленський Йосип Гаврилович. *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*. Львів, 2000. С. 242–243.
865. Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича (За результатами нових досліджень 1992–2000 років). *Записки НТШ*. Львів, 2002. Т. 243. С. 578–607.
866. Лукомський Ю., Романюк Т. Сторінки життя і діяльності Йосипа Пеленського. *Записки НТШ. Праці Археологічної комісії*. Львів, 2002. Т. 244. С. 312–319.
867. Луцик І. Черепи, пробиті цвяхами, з Володимира-Волинського та його околиць. *Вісник Інституту археології*. Львів, 2017. Вип. 12. С. 44–69.
868. Лях С. Р. *Методологія історії: класика і практика*. Запоріжжя, 2021. 130 с.
869. Масик Р. Діяльність Львівського доісторичного товариства (1932–1939). *Схід*. Донецьк, 2009. № 5 (96). С. 58–61.
870. Махнік, Я., Павлів, Д., Петегирич, В., Принада, І. Кургани крайнього заходу Подільської височини. *Записки НТШ. Праці Археологічної комісії*. Львів, 2002. Т. 244. С. 481–505.
871. Мацкевий Л. Маркіян Смішко – видатний дослідник археології України. *МДАПВ*. Львів, 2002. Вип. 8. С. 12–20.
872. Мазурик Ю. Дослідники археологічних пам'яток Волині та їх археологічні колекції у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Волинський*

музей: історія і сучасність: наук. зб. Вип. 3. Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. Луцьк, 2004. С. 155–160.

873. Малеончук Г., Шваб А. Міжвоєнний Луцьк: суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток (1919–1939 рр.). Луцьк, 2022. 216 с.

874. Малес Л. В. Образний ряд усної історії. Феномен фотографії. *Схід – Захід. Історико-культурологічний збірник*. Харків, 2008. Вип. 11/12. Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень. С. 77–82.

875. Мизак Н. Діяльність Богословського наукового товариства української греко-католицької церкви у 1923–1939 рр. *Релігія та соціум*. Чернівці, 2013. № 3–4 (11–12). С. 109–117.

876. Милян Т. Дослідження пам'яток ранньослов'янського періоду вченими Львівського університету *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 122–131.

877. Милян Т. Музей археології Львівського університету. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 221–226.

878. Миронець Н. Барон Федір Рудольфович Штейнгель: біографічний нарис. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 22–32.

879. Мішалова О. Питання об'єктивності історичного знання: роздуми з позиції аналітичної нарративної філософії історії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. Львів, 2022. Вип. 43. С. 117–125.

880. Мороз М. Матеріали до хронології діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (1873–1944). *З історії Наукового товариства ім. Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові*. Львів, 1998. С. 260–319.

881. Надопта А. Музей «Верховина» в Стрию: досвід збереження, вивчення та популяризації надбань народної культури українців (1932–1939 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 23–24. С. 401–406.

882. Надопта А. Роль громадських наукових організацій та церкви у формуванні та становленні українського етнографічного музейництва Галичини кінця XIX – 30-х років XX ст. *Народознавчі зошити*. Львів, 2012. № 4 (106). С. 758–774.

883. Найда О. Окремі аспекти діяльності Історико-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка. 1913–1940-ві роки. *З історії Наукового товариства ім. Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові*. Львів, 1998. Вип. 10. С. 24–33.

884. Наулко В. Епістолярна спадщина Ф. К. Вовка – важливе джерело наукових знань. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 181–185.

885. Олійник В. Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914–1918 рр.). *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали Третьої наук. краєзнавчої конф., 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 12–19.

886. Олійник В. Археологічні дослідження Олега Кандиби на Заліщанщині. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 415–417.

887. Ольжич О. *Археологія*. Київ, 2007. 486 с.

888. Омельчук І. В. Теоретико-методологічний потенціал принципу плюралізму в гуманітарно-науковому дискурсі. *Філософія науки: традиції та інновації*. Суми, 2014. № 2 (10). С. 99–106.

889. Онищук Я. Археологічні дослідження Львівського університету в межиріччі Західного Бугута Ікви. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 147–156.

890. Онищук Я. До історії вивчення пам'яток першої половини I тисячоліття н. е. на території Західного Поділля та Волині (друга половина XIX ст. – 1941 р.). *АДЛУ*. Львів, 2016. Вип. 20. С. 110–132.

891. Онищук Я. І. Населення Західної Волині та Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект. Львів, 2018. 568 с.

892. Орлевич І., Пашук В. Українські товариства. *Історія Львова у трьох томах*. Львів, 2007. Т. 2. С. 371–383.

893. Отрощенко В. В. Українські археологи-нонконформісти тоталітарної доби. *Археологія*. Київ, 2022. № 3. С. 131–146.
894. Охріменко Г., Дмитрук В., Златогорський О. Ян Фітцке дослідник минувшини Волині. *Археологічна спадщина Яна Фіцке* / за заг. ред. Г. Охріменка. Луцьк, 2005. С. 9–14.
895. Охріменко Г., Скляренко Н. Вивчення енеоліту та бронзового віку у міжвоєнні роки. *Нариси культури давньої Волині*. Луцьк, 2006. С. 32–39.
896. Охріменко Г., Скляренко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк, 2007. 740 с.
897. Павлів Д. Олег Кандиба-Ольжич – археолог. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 97–99.
898. Павлів Д. Перша муза Олега Кандиби. *МДАПВ*. Львів, 2007. Вип. 11. С. 11–24.
899. Павлів Д. Пам'ятки кінця доби бронзи–початку ранньозалізної доби із с. Ульвівок на Сокальщині. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 10. С. 154–165.
900. Павлів Д. Пам'ятки археології села Ульвівок та околиць у дослідженнях львівських вчених. *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 337–361.
901. Павлів Д., Петегирич В. Московський слід Михалківського скарбу. *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2002 році: інформаційний бюлетень*. Львів, 2003. С. 59–62.
902. Павлів Д., Петегирич В. Археологія і давня історія Рогатинщини. *Старожитності Рогатинщини*. Львів, 2015. С. 16–96.
903. Павлів Д., Петегирич В., Принада І. Археологія Бойківщини: нові відкриття. *Бойківщина. Науковий збірник*. Дрогобич–Трускавець, 2004. Т. 2. С. 40–69.
904. Падох Я. Археолог Іван Борковський: Дослідник Празького королівського замку. *Harvard Ukrainian Studies*. Cambridge, 1980. Vol. 3–4. P. 627–637.
905. Пастернак Я. Археологія України. Торонто, 1961. 789 с.

906. Пастернак Я. Княжий город Перемишль. *Перемишль – західний бастион України*. Нью-Йорк–Фладельфія, 1961. С. 7–18.
907. Пастернак Я. Ті, що розкрили підземний архів України (Пам'яті видатних археологів України). *Терем*. Детройт, 1962. Р. 1. Ч. 1. С. 7–12.
908. Пастернак Я. Олег Кандиба – археолог і дослідник. *Український історик*. Нью-Йорк–Мюнхен, 1969. Т. 4 (24). С. 5–11.
909. Пастернак Я. Доісторичні та ранньоісторичні часи Комарна й околиці. *Комарно і Рудки та околиця*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1987. С. 40–46.
910. Пастернак Я. Праісторичні та княжі часи Белзької землі у світлі археології. *Надбужаничина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмищина і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1986. Т. 1. С. 149–164.
911. Пастернак Я. Старий Галич (Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.). Івано-Франківськ, 1998. 347 с.
912. Пахолок Р. Реформа Богословської освіти в Галичині (1929–1944 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль, 2012. № 4. С. 64–69.
913. Пацай Т. Діяльність Болеслава Росінського на кафедрі антропології університету Яна Казимира. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. Київ, 2014. Вип. 43. С. 15–20.
914. Петегрич В. Пам'ятки часу навали золотоординців на Галицьку землю. *Археологія*. Київ, 1983. Вип. 42. С. 47–51.
915. Петегрич В. Значення Перемишля в утвердженні християнства на південно-західних рубежах Київської Русі в XI–XIII ст. *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu*. Rzeszów, 1996. С. 125–132.

916. Петегирич В. Внесок НТШ у дослідження давньоруської археології. *Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наукового симпозиуму*. Львів, 8–9 червня 1989 р. Львів, 1990. С. 80–81.
917. Петегирич В. Доля археологічної колекції музею НТШ. *Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди*. Львів, 1996. С. 59–67.
918. Петегирич В. Лев Чачковський – дослідник княжої Теробовлі. *Галицька брама*. Львів, 1996. № 10. С. 3.
919. Петегирич В. Археолог Левко Чикаленко (до 110 річниці з дня народження). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 26–27.
920. Петегирич В. Іван Борковський – видатний археолог з Прикарпаття. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 86–87.
921. Петегирич В. Валявський могильник. Галич і галицька земля. Київ–Львів, 1998. С. 114–119.
922. Петегирич В. Белзька земля у дослідженнях Ярослава Пастернака. *Белз і Белзька земля*. Белз, 2006. Вип. 2. С. 67–70.
923. Петегирич В. Дві рідкісні знахідки княжої доби із Сокаля на Львівщині. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2011. С. 254–267.
924. Петегирич В. Городниця над Дністром – невідоме місто княжої доби в Галицькій землі. *МДАПВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 126–153.
925. Петегирич В. Міхаловський Казімеж-Юзеф. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 21. Київ, 2019. С. 195–196.
926. Петегирич В. М. Лев Чачковський і його рукописна праця про Теробовлю. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2023. Вип. 4. С. 67–70.
927. Петегирич В., Павлів Д. Археологія у дослідженнях членів НТШ. *Записки НТШ. Праці історико-філософської секції*. Львів, 1991. Т. 222. С. 412–426.

928. Петегрич В., Павлів Д. розкопки кургану «Могила Святослава» у Карпатах 1971 р. та їх інтерпретація. *Фортеця: збірник заповідника «Густань»*. Львів, 2018. Кн. 3. С. 94–116.

929. Петегрич В., Павлів Д., Филипчук М. Ярослав Пастернак і українська наука. *Studia archaeologica*. Львів, 1993. № 1. С. 5–11.

930. Петегрич В., Филипчук М. Лев Чикаленко. Післямова. *Записки НТШ*. Львів, 1998. Т. 235. С. 636–637.

931. Петровський О. М. Взаємодія органів влади та громадських організацій на території Східної Галичини з питань охорони пам'яток історії та культури (1921–1939 рр.). *Сторінки історії. Збірник наукових праць*. Київ, 2006. Вип. 23. С. 111–117.

932. Петровський О. М. Нормативні та організаційні засади становлення системи охорони пам'яток історії та культури в Польщі та її поширення на західноукраїнські землі (1919–1920 рр.). *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ, 2007. Т. 15. С. 374–381.

933. Петровський О. М. Пам'яткоохоронна справа у міжвоєнній Польщі як внутрішньополітичний чинник. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2003. Вип. 3. С. 295–298.

934. Петровський О. М. Формування органів охорони культурної спадщини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1919–1929 рр.). *Ефективність державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України*. Львів, 2006. Вип. 10. С. 229–235.

935. Підмогильний С. Стежками археологічних досліджень О. Кандиби в Заліщицькому районі. Подорож через 70 років. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 418–421.

936. Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 роках. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 67–88.

937. Піх О., Чебан М. Наука у міжвоєнній Польщі: до історії взаємин українських і польських учених. *Українсько-польські відносини. Новітня доба* / відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. С. 354–375.
938. Погоральський Я. Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 133–151.
939. Погоральський Я. Археологічний музей Львівського університету – 40 років з часу відновлення діяльності. *АДЛУ*. Львів, 2007. Вип. 10. С. 321–325.
940. Погоральський Я. Брик Ян. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 241.
941. Погоральський Я. Булянда Едмунд Ян. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 250–251.
942. Погоральський Я. Журовський Казимир. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. Т. 1. С. 502.
943. Полянський Ф. Слідами О. Кандиби на Борщівщині. *Спадщина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: Збірник матеріалів Міжнародної національної конференції*. Тернопіль, 1999. С. 103–107.
944. Прищепка Б. А., Прищепка О. П. Історичне краєзнавство Волині: навч. посіб. Рівне, 2008. 352 с.
945. Радієвська Т. М. Археологія у науковому доробку Хведора Вовка, матеріали його досліджень у зібранні Національного музею історії України. *Археологія і давня історія України. Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 213–220.
946. Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 29–33.
947. Ратич А. А. Раскопки кургана «Могила Святослава». *Археологические открытия 1971 года*. Москва, 1972. С. 382.
948. Рікер П. Історія та істина / пер. з фр. В. І. Шовкун. Київ, 2001. 393 с.

949. Рижов С. О. Кандиба (Ольжич) – славетний український археолог. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 5–17.
950. Романчук О. Барон Федір Штейнгель – засновник першого музею на Рівненщині. Етапи музейного будівництва краю. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 33–34.
951. Романюк Т. Одинадцять листів Ярослава Пастернака до Володимира Гнатюка. *Записки НТШ*. Львів, 1995. Т. 230. С. 451–453.
952. Романюк Т. Внесок Володимира Гребеняка у розвиток української археології. *Записки НТШ. Праці археологічної комісії*. Львів, 2007. Т. 253. С. 716–725.
953. Романюк Т. Наукова діяльність Івана Борковського в Чехословаччині. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 448–453.
954. Романюк Т. Ярослав Пастернак: популяризація історичних знань і досягнень історичної науки. *Галич і Галицька земля в доісторії і середньовіччі. Проблеми методології*. Галич, 2010. С. 92–99.
955. Романюк Т. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого (Серія монографічна, число 4). Львів, 2018. 423 с.
956. Руда О. Національне питання в Польщі в 20–30 роках ХХ століття. *Українсько-польські відносини. Новітня доба* / відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. С. 305–336.
957. Руда О. Мультикультурний простір Галичини. *Проект «Україна». Галичина і Волинь у складі міжвоєнної Польщі*. Харків, 2017. С. 364–408.
958. Руденко С. Музей як технологія. Київ, 2021. 436 с.
959. Рябчикова Ф. Музейництво на західноукраїнських етнічних землях у 1939–1941 рр. *Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель*. *Наук. зб.* Вип. 4. / упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 12–18.
960. Саламаха І. Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 73–79.

961. Самчук У. Волинь незабутня. Слово до ювілею 25-річчя Інституту дослідів Волині у Вінніпезі (25.5.1977). *Літопис Волині*. Вінніпег, 1977–1978. Ч. 12. С. 17–25.
962. Сварник І. Богдан Януш: історик, консерватор доісторичних пам'яток Східної Галичини. *Пам'ятки України*. Київ, 1996. № 3–4. С. 110–115.
963. Свешніков І. Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі. *МДАПВ*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 40–66.
964. Свешніков І. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. Київ, 1974. 208 с.
965. Свешников И. К. Культура шаровидных амфор. *Археология СССР. Свод археологических источников*. Москва, 1983. Вып. 1–27. С. 44.
966. Свинко Й. М. Основні штрихи тернистого життєвого шляху. *Професор Юрій Полянський / за ред. О. Шаблія*. Львів, 2010. С. 12–19.
967. Ситник О. Біля витоків формування палеолітичної науки в Україні (Ю. Полянський). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 16–20.
968. Ситник О. Архівні матеріали археологічних досліджень Маркіяна Смішка. *МДАПВ*. Львів, 2002. Вип. 8. С. 20–23.
969. Ситник О. «Батько західноукраїнського палеоліту» Юрій Полянський. *Геоморфологічні дослідження в Україні: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 50-річчя кафедри геоморфології і палеогеографії Львівського національного університету імені Івана Франка (18–20 жовтня 2000 р.)*. Львів, 2002. С. 269–274.
970. Ситник О. С. Юрій Полянський – перший дослідник західноукраїнського палеоліту. *Археологія*. Київ, 2003. Вип. 1. С. 140–144.
971. Ситник О. Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 11–45.
972. Ситник О. Львівська археологічна школа у період потрясінь та випробувань (1939–1951). *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 106–133.

973. Ситник О. Польові дослідження Львівського відділу археології АН УРСР (1940–1950). *АДЛУ*. Львів, 2007. Вип. 10. С. 254–286.
974. Ситник О. Культурно-історичне тло розвитку археологічних досліджень у Львові у період між двома світовими війнами. *Professor Leon Kozlovski*. Lviv–Warsaw, 2010. S. 82–204.
975. Ситник О. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ ст. Львів–Жешів, 2012. 365 с.
976. Ситник О., Томенюк О. Юрій Полянський та Стефан Круковський – геологічно-палеолітичний тандем. *АДЛУ*. Львів, 2010. Вип. 13. С. 7–52.
977. Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності: монографія. Тернопіль, 2012. 180 с.
978. Скакальська І. Історія України в особах: волинська сторінка міжвоєнного періоду ХХ ст. Київ, 2017. 94 с.
979. Скородинська-Шпитковська С. Український етнографічний, регіональний музей «Стривігор» в Перемишлі та його засновники. *Перемиські дзвони*. Перемишль, 1994. № 3. С. 9–12.
980. Семчишин В. Сторінки історії Т-ва і Музею «Бойківщина» в Самборі. *Літопис Бойківщини*. Торонто, 1993. Ч. 1/53 (64). С. 3–7.
981. Смішко М. Ю. Селище доби «полів поховань» у Вікнинах Великих. *Археологія*. Київ, 1947. Вип. 1. С. 112–122.
982. Смішко М. Ю. Доба полів поховань в західних областях УРСР. *Археологія*. Київ, 1948. Вип. 2. С. 107–109.
983. Смішко М. Ю. Курганний могильник ранньозалізного часу в с. Білках Закарпатської області. *Археологічні пам'ятки УРСР*. Київ, 1956. Вип. 6. С. 24–28.
984. Смішко М. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери. Київ, 1960. 186 с.
985. Смішко М. Ю. Сарматські поховання біля с. Острівець Станіславської області. *МДАПВ*. Київ, 1962. Вип. 4. С. 54–70.

986. Смішко М. Ю. Поселення III–IV ст. н. е. із слідами скляного виробництва біля с. Комарів, Чернівецької області (попереднє повідомлення). *МДАПВ*. Київ, 1964. Вип. 5. С. 67–80.
987. Смішко М. Ю., Пелецишин М. А. Поселення культури лійчастого посуду в с. Малі Грибовичі Львівської області. *МДАПВ*. Київ, 1962. Вип. 4. С. 28–43.
988. Смішко О. Тридцять років у науковій діяльності Маркіяна Смішка. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 50–52.
989. Соляр І. Освіта. Історія Львова. Т. 3: Листопад 1918 – поч. ХХІ ст. Львів, 2007. С. 81–85.
990. Соляр І. Між ідеями негачії Польської держави і зобуття автономії. *Проект «Україна». Галичина і Волинь у складі міжвоєнної Польщі*. Харків, 2017. С. 44–110.
991. Сороковський А. Ольжич як науковець. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 406–411.
992. Сохацький М. Археологічні розкопки Олега Кандиби на Тернопільщині та їх наукове значення. *Ольжич О. Археологія*. Київ, 2007. С. 412–414.
993. Сприса Т. Пам'яткоохоронна та реставраційна діяльність у Львові від середини ХІХ-го століття до початку Другої світової війни (1939 року). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Львів, 2011. С. 269–273.
994. Страдлінг Р. Викладання історії Європи ХХ століття. Страсбург, 2004. 298 с.
995. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2006. Вип. 13. С. 6–27.
996. Старовойтенко І. Наукова діяльність Лева Чикаленка: період еміграції (1920–1965). *Наукові записки*. Острогоз, 2008. № 11. С. 280–291.
997. Стефанович М. З історії антропологічних студій на заході України. *Записки НТШ. Праці Археологічної комісії*. Львів, 2002. Т. 244. С. 320–333.

998. Стефанович М., Яницький О. Західноукраїнський археолог Богдан Януш (1887–1930). *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 82–84.

999. Строцень Б. Історія археологічних досліджень на Тернопільщині. *Археологія Тернопільщини*. Тернопіль, 2003. С. 6–16.

1000. Сус І. Олександр Миколайович Цинкаловський – історик-археолог та етнограф Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф.: зб. наук. пр.* Луцьк, 2003. Ч. 2. С. 64–65.

1001. Тарабукін О. О. Археологічні дослідження Товариства дослідників Волині та Волинського науково-дослідного музею на Житомирщині в першій третині ХХ ст. *Матеріали і тези наукової конф. до сторіччя Житомирського краєзнавчого музею*. Житомир, 1995. С. 31–35.

1002. Тарас Я. Відтворити минуле задля майбутнього: фотонегативи музею наукового товариства ім. Шевченка у фондах Інституту народознавства НАН України (до 150-річчя заснування НТШ). *Народознавчі зошити*. Львів, 2024. № 1 (175). С. 56–64.

1003. Тарнавський Р. Антропологічно-етнологічний (антропологічний) інститут (заклад). *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2011. С. 148.

1004. Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2013. Вип. 48. С. 410–431.

1005. Тарнавський Р. Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського. *Народознавчі зошити*. Львів, 2014. Вип. 1. С. 18–28.

1006. Тарнавський Р. Етнологічний інститут Львівського університету (1924–1939) як основа формування наукової школи Адама Фішера. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття*

створення історичного факультету) / ред. Л. Зашкільняк, П. Серженга. Львів, 2015. С. 167–173.

1007. Тарнавський Р. Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947). Львів, 2016. 236 с.

1008. Тарнавський Р. Особливості викладання антропології у Львівському університеті наприкінці ХІХ – в першій третині ХХ ст. *Народознавчі зошити*. Львів, 2022. № 2 (164). С. 460–472.

1009. Тарнавський Р. Наукові товариства студентів-народознавців Львівського університету в першій половині ХХ ст.: особливості організаційних засад та діяльності. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів, 2022. Вип. 23. С. 341–352.

1010. Темірова Н. Р. Історія історичного знання: від зародження до статусу науки. Вінниця, 2019. 132 с.

1011. Терський С. В. Розвиток археології та історичного краєзнавства на Волині в міжвоєнний період. *Наукові записки. Львівський історичний музей*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 158–179.

1012. Терський С. З історії колекціонування археологічних пам'яток львівськими науковими та музейними осередками у ХІХ – 1-а половина ХХ ст. (за архівними матеріалами та колекціями Львівського історичного музею). *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 43–55.

1013. Терський С. В. Музеї. *Історія Львова. Т. 3: Листопад 1918 – поч. ХХІ ст.* Львів, 2007. С. 111–116.

1014. Терський С. В. Михайло Іванович Островський – дослідник пам'яток княжої доби на Волині (до 110-річчя від дня народження). *Минуле і сучасне Волині і Полісся: Олександр Цинкаловський і край*. Луцьк, 2008. С. 283–285.

1015. Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів, 2010. 380 с.

1016. Терський С. В. Княже місто Володимир. Львів, 2010. 320 с.

1017. Терський С. В., Омельчук Б. А. Археологічні матеріали Ярослава Пастернака у музейних колекціях. *Historical and cultural studies*. Львів, 2014. № 1. С. 89–94.
1018. Томенчук Б. Галич і Мала Галицька земля XII–XIII ст. Історична топографія городищ. Івано-Франківськ, 2016. 596 с.
1019. Томенюк О. Палеогеографічні та археологічні дослідження Юрія Полянського. *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 438–443.
1020. Томенюк О. Наукові ідеї Юрія Полянського та їхній вплив на розвиток геоморфології і палеогеографії в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спеціальністю 11.00.04 – геоморфологія та палеогеографія. Львів, 2013. 20 с.
1021. Томенюк О. Наукові контакти професора Юрія Полянського (за матеріалами епістолярної спадщини). *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів, 2013. Вип. 41. С. 336–357.
1022. Томенюк О., Богущкий А., Ситник О. В опіці над українською старовиною: Юрій Полянський і Музей НТШ. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 11–40.
1023. Турен А. Повернення дієвця / пер. з фр. О. Гуджен. Київ, 2003. 320 с.
1024. Феданків В. Археологія Скиту. *Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 744–745.
1025. Филипчук М. Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука. *Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції*. Львів, 1993. Т. 225. С. 97–103.
1026. Франко О. Неопублікована епістолярія Михайла Грушевського з Федором Вовком (1895–1913). *Михайло Грушевський і Західна Україна: доповіді й повідомлення наукової конференції (Львів, 26–28 жовтня 1994 р.)*. Львів, 1995. С. 44–47.

1027. Франко О. Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Шевченка. *З історії Наукового товариства імені Шевченка: збірник доповідей і повідомлень наукових сесій НТШ у Львові*. Львів, 1997. С. 84–101.

1028. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. Київ, 2001. 378 с.

1029. Франко А., Франко О. Аналіз документів та матеріалів особистого наукового архіву Вадима Щербаківського. *Вісник Інституту археології Львівського університету*. Львів, 2012. Вип. 7. С. 62–74.

1030. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун. Київ, 2003. 326 с.

1031. Хить М. Музей НТШ 1914–1939 рр. *Історичні пам'ятки Галичини: матеріали Третьої наук. краєзнавчої конф., 19 листопада 2004 р.* Львів, 2005. С. 26–35.

1032. Цвек О., Скакун Н., Терьохіна В. Вивчення пам'яток трипільської спільності Верхнього Подністров'я. *Археологія*. Київ, 2017. № 2. С. 90–109.

1033. Цигилик В. Маркіян Смішко – видатний український вчений. *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 1992. Вип. 2. С. 3–5.

1034. Цигилик В. Робота спільної українсько-польської археологічної експедиції у Прикарпатті. *Бойківщина: історія та сучасність*. Львів–Самбір, 1995. С. 101–103.

1035. Цигилик В. Маркіян Смішко – дослідник римської доби на Прикарпатті і Волині. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 47–50.

1036. Цигилик В. Вчений, педагог, людина (до 100-річчя від дня народження М. Смішка). *МДАПВ*. Львів, 2002. Вип. 8. С. 10–12.

1037. Цигилик В. Маркіян Смішко як науковець і педагог. *АДЛУ*. Львів, 2005. Вип. 8. С. 158–162.

1038. Цигилик В. З історії досліджень пам'яток перших століть нашої ери в басейні Верхнього Дністра. *МДАПВ*. Львів, 2005. Вип. 9. С. 340–352.

1039. Цигилик В. До питання зародження скляного виробництва на Прикарпатті. *МДАПВ*. Львів, 2006. Вип. 10. С. 100–106.

1040. Чебан М. Українські студенти-історики в Університеті Яна Казимира (1919–1939). *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)* / ред. І. Соляр. Львів, 2018. Кн. 1. С. 278–293.

1041. Черниш О. Археологічна діяльність Юрія Полянського. *МДАПВ. Постаті української археології*. Львів, 1998. Вип. 7. С. 14–16.

1042. Чикаленко Л. Хведір Кіндратович Вовк як передісторик. Археологія і давня історія України. *Історія археології: дослідники та наукові центри*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 21–25.

1043. Чопек С. Тадеуш Сулімірський та його внесок у дослідження епохи бронзи і раннього заліза Поділля та Волині. *АДЛУ*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 97–105.

1044. Чернописька Л. Професор Юрій Шумовський (до сторіччя з дня народження). *МДАПВ*. Львів, 2008. Вип. 12. С. 444–447.

1045. Шевчук С. Українознавча спадщина Городоцького музею. *Наукові записки*. Рівне, 2010. Вип. 8. С. 15–22.

1046. Шишак В., Погоральський Я., Ляска В. Городище X–XI ст. Рокитне II на Розточчі. *МДАПВ*. Львів, 2012. Вип. 16. С. 307–330.

1047. Шляхтиченко М. До біографії д-ра Олега Кандиби-Ольжича. Український історик. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1978. Ч. 1–3. С. 119–127.

1048. Шовкопляс І. Г. Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966). Київ, 1969. 344 с.

1049. Шумовський Ю. Старовинні пам'ятки Волині. *Церква і нарід*. 1936. Ч. 10. С. 310.

1050. Шумовський Ю. Зруйноване гніздо, чи Історія однієї священицької родини на Волині. Саванна, 1994. Т. 2.

1051. Шуст Р. Монетні скарби у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 395–405.

1052. Юхимчук К. Ігор Свешніков: нові штрихи до наукового портрета. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2014. Вип. 50. С. 244–255.

1053. Юхимчук К. Український вчений-археолог Ігор Свешніков: основні етапи біографії та наукова спадщина. *Історіографічні дослідження в Україні: зб. наук. пр.* Київ, 2016. Вип. 26. С. 182–206.

1054. Ягодинська М. Археологічні пам'ятки Тернопільщини: Давньоруські пам'ятки Західного Поділля у X–XIII століттях. Тернопіль, 2018. 288 с.

1055. Яковишина Я. Поселення Бучач-I та його місце серед трипільських пам'яток Середнього Придністров'я. *АДЛУ*. Львів, 2008. Вип. 11. С. 25–34.

1056. Яковишина Я., Куценяк О. Трипільська антропоморфна пластика у фондах Львівського історичного музею. Львів, 2021. 165 с.

1057. Яненко А. Музеї Західної України і перспективи археологічних досліджень регіону в 1945–1946 рр. (за матеріалами архіву М. Рудинського). *МДАІВ*. Львів, 2013. Вип. 17. С. 295–300.

1058. Яненко А. Музей як науково-дослідний осередок з вивчення археології (досвід музеїв УСРР 1920-х – першої половини 1930-х рр.). *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Львів–Винники, 2013. Вип. 6. С. 135–149.

1059. Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Київ, 2016. 368 с.

1060. Яремчук В. Юрій Шумовський – етнограф, археолог: історіографічний аспект. *Народознавчі зошити*. Львів, 2018. № 4 (142). С. 967–975.

1061. Яремчук В. Філософія життя і творчості етнографа, археолога, священика Юрія Шумовського. *Народознавчі зошити*. Львів, 2019. № 3 (147). С. 557–562.

1062. Ярослав Пастернак. Бібліографічний покажчик / упоряд. І. Лучків. Ювілейний збірник наукових праць з нагоди 100-річчя НТШ і 25-річчя НТШ в Канаді. Торонто, 1977. С. 162–222.
1063. Ярослав Пастернак і локальна історія. До 130-річчя від дня народження (1892–1969) / автор і упоряд. І. Кіянка. Львів, 2022. 70 с.
1064. Abramowicz A. Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek. Warszawa–Łódź, 1991. 206 с.
1065. Antoniewicz W. Dotychczasowy dorobek archeologii polskiej. *Zapiski Archeologiczne*. Warszawa, 1953. Z. 4. S. 3–63.
1066. Archaeology, Ideology and Society: The German Experience / Ed. H. Harke. Bern–Frankfurt am Main, 2000. 430 p.
1067. Archeologia i starożytnicy: studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin. Łódź, 1997. 329 s.
1068. Arct M. Nowoczesna encyklopedia ilustrowana. Warszawa, 1936. Cz. 1. S. 397.
1069. Berest I., Berest R., Pasichnyk M., Zachepa A., Zubko N. Pedagogical Ideas and System of Eastern Galicia in the Second Half of the XIXth Century on an Example of the Professional Activity of «Towarzystwa pedagogicznego we Lwowie». *Journal of complementary medicine research*. 2020. Nr 1. Vol. 11. P. 373–379.
1070. Blombergowa M. Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 115–133.
1071. Blombergowa M.-M. Badania archeologiczne Polaków na terytorium imperium Rosyjskiego w XIX i początku XX wieku. Łódź, 1993. 126 s.
1072. Blombergowa M. Uczni polscy rozstrzelani w Katyniu, Charkowie i Twerze. *Analecta*. Romae, 2000. Vol. 9/2 (18). S. 7–62.
1073. Boháčová I., Podliska J. Archeologie středověku v Praze mezi dvěma světovými válkami – zapomenuté kapitoly z historie oboru. *Archaeologia historica*. Brno, 2020 Vol. 45/2. P. 641–682.

1074. Brézillon M. Dictionnaire de la préhistoire. Paris, 1969. 256 p.
1075. Brzęk G. Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego twórca. Lublin, 1994. 200 s.
1076. Bulyk N. The Life and Work of Bohdan Janusz (1887–1930) in the Context of the Intellectual Environment of the Galicia Region. *Between History and Archaeology: Papers in honour of Jacek Lech*. Oxford, 2018. S. 403–418.
1077. Bulyk N., Berest R. Lviv Archaeological Environment During World War I. *Archaeologia Polona*. Warsaw, 2023. Vol. 61. P. 75–104.
1078. Bulyk N., Berest R. The Didushytsky Family's Mission in Conservation and Research of Galician Historical and Archaeological Heritage. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2023. Вип. 27. С. 81–89.
1079. Bulyk N., Lech J. Karol Hadaczek (1873–1914) and the Beginnings of Archaeology in Universities of the North-East Borderland of the Austro-Hungarian Monarchy. *Archaeologia Polona*. Warsaw, 2009. Vol. 47. P. 59–89.
1080. Burchard H. Janusz Bogdan. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962. S. 587–588.
1081. Burdukiewicz A., Burdukiewicz J. M. Profesor Leon Kozłowski jako człowiek, uczonek, polityk i jego wpływ na archeologię wrocławską. *Wychowanie w rodzinie*. Wrocław, 2012. T. 5. S. 193–213.
1082. Childe G. Schipenitz: a Late Neolithic Station with Painted Pottery in Bukowina. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. London, 1923. T. 53. S. 263–288.
1083. Ciwkacz O. Działalność dr. Józefa Grabowskiego w Stanisławowie w latach 1930–1935. *Kurier Galicyjski*. Nr 5 (297). 13–26.03.2018. S. 22–23.
1084. Czekanowski J. Sto lat antropologii polskiej. 1856–1956. Ośrodek Lwowski. *Materiały i Prace Antropologiczne*. Wrocław, 1956. Nr 34. 69 s.
1085. Dagnan A., Zaitz M. Gotfryd Ossowski (1835–1897). Kraków, 1997. 16 s.
1086. Daniel G. The idea of prehistory. New York, 1963. 241 p.
1087. Daniel G. A Hundred and Fifty Years of Archaeology. Hardcover, 1975. 410 p.

1088. Daniel G. 150 Years of Archaeology. Harvard, 1976. 381 p.
1089. Daniel G. From Worsaae to Childe. The Models in Prehistory. *Proceedings of Prehistoric Society*. London, 1971. Vol. 37. P. 140–153.
1090. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni. Kraków, 2007. 328 s.
1091. Engelking A., Linkiewicz O. Jan Falkowski (1901 – ok. 1940) / A. Engelking, O. Linkiewicz. *Etnografowie i ludoznawcy polscy: sylwetki, szkice biograficzne*. Wrocław–Kraków, 2010. T. 3. S. 61–72.
1092. Filozof T. Przemysł naftowy na terenie zachodniej Ukrainy w XX wieku. *Nowa Ukraina*. Kraków–Przemyśl, 2013. Nr 13. S. 97.
1093. Gaczoł A. Związki Krakowa i Łucka na przestrzeni wieków XIX i XXI (przyczynek do dziejów służby ochrony zabytków w Polsce w okresie międzywojennym). *Wiadomości Konserwatorskie*. Warszawa, 2009. T. 25. S. 122–136.
1094. Gediga B. Prof. dr Helena Cehak-Hołubowiczowa. *Archeologia Polski*. Warszawa, 1980. T. 25. Z. 2. S. 455–457.
1095. Gurba J. Ochrona zabytków archeologicznych województw Lubelskiego i wołyńskiego – VI okręgkonserwatorski lubelski w latach 1920–1928. *Zamojszczyzna i Wołyń w minionym tysiącleciu: historia, kultura, sztuka: konferencja naukowa (Zamość, 25–26 lutego 2000 r.)*. Zamość, 2000. S. 159–162.
1096. Gurba J. Kazimierz Majewski – badacz kultury trypolskiej (w 100-lecie urodzin uczonego oraz wyodrębnienia tej kultury przez Wikientego Chwojke). *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. Lublin, 2005. T. 7. S. 286–288.
1097. Gurba J. Profesor Tadeusz Sulimirski (1.IV.1898–21.VI.1983) . *Rocznik Polonijny*. Lublin, 1984/1987. T. 5/8. S. 356–359.
1098. Gurba J., Kowowski A. Działalność naukowa Marcjana Śmiszki w okresie przed II wojną światową. *Spotkania polsko-ukraińskie* / Red. Z. Mańkowski. Lublin, 1992. S. 87–94.
1099. Gurba J., Malejew J. Pamięci Prof. Igora K. Swiesznikowa. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. Lublin, 2006. T. 8. S. 426–428.

1100. Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku) / Red. nauk. Jerzy Maternicki, Joanna Pisulińska i Leonid Zaszkiłniak. Rzeszów, 2016. 661 s.
1101. Iłowiecki M. Okręty na oceanie czasu: historia nauki polskiej do 1945 roku. Warszawa, 2001. 376 s.
1102. Jaczewski B. Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1978. 247 s.
1103. Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. Z Wołynia 1936–1939 / Zebr., oprac. A. Gaczol, W. J. Kowalów. Biały Dunajec–Ostrog, 2009. 308 s.
1104. Jarowiecki J. Lwowskie pisma dla ludu oraz prasa ludowa w okresie autonomii galicyjskiej. *Kraków–Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*. Kraków, 2003. T. 6. S. 89–109.
1105. Jarowiecki J. Prasa we Lwowie w latach Drugiej Rzeczypospolitej. *Lwów – miasto, społeczeństwo, kultura*. T. 1: Studia z dziejów Lwowapod / Red. H. W. Żalińskiego i K. Karolczaka. Kraków, 1996. S. 149–167.
1106. Jarowiecki J., Góra B. Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym. Próba bibliografii. Kraków, 1994. 422 s.
1107. Jażdżewski K. 30 lat istnienia Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1950. R. 19. Z. 1–2. S. 1–2.
1108. Jażdżewski K. Ochrona zabytków archeologicznych. Zarys historyczny. Warszawa, 1966. 104 s.
1109. Jażdżewski K. Z okazji 70-lecia urodzin profesora Tadeusza Sulimirskiego. *Prace i materiały Muzeum archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna*. Łódź, 1968. Nr 15. S. 7–14.
1110. Jażdżewski K., Jędruszczak T. Kozłowski Leon. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa–Kraków, 1994. T. 35/1. Z. 144. S. 19–21.
1111. Kaczmarek J. E., Prinke A. Żywot długi, pracowity i spełniony. Profesor Józef Kostrzewski (1885–1969) – prehistoryk, patriota, Europejczyk. Poznań, 2021. 460 s.

1112. Kaczorowski G. Badania terenowe i publikacje Leona Kozłowskiego. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 409–439.
1113. Kamińska-Kwak J. Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym. Rzeszów, 2005. 456 s.
1114. Kapeluś H. Fischer Adam. *Literatura polska. Przewodnik bibliograficzny*. Warszawa, 1984. T. 1. S. 262.
1115. Karczewski M. Państwowe Grono Konserwatorów Zabytków Archeologicznych i Państwowe Muzeum Archeologiczne: ich rola w ochronie zabytków archeologicznych. *Seminare*. Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław, 2015. T. 36. Nr 4. S. 183–197.
1116. Karolczak K. Dzieduszyccy. Dzieje rodu. Linia poturzycko-zarzecka. Kraków, 2001. 329 s.
1117. Kočka W. Prof. dr Karol Stojanowski jako archeolog. *Archeologia*. Wrocław, 1948. T. 2. S. 475.
1118. Kokowski A. W 60-lecie odkrycia grobu «książęcego» w miejscowości Rudka na Wołyniu. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь: Матеріали ІХ наук. іст.-краєзнав. міжнар. конф.* Луцьк, 1998. S. 157–160.
1119. Kolendo J. Kazimierz Majewski we Lwowie – okres kształtowania się osobowości naukowej badacza. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. C. 526–540.
1120. Konopka M. Tadeusz Roman Żurowski – konserwator, badacz, twórca. *Tadeusz Roman Żurowskii konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / Red. Z. Kobyliński, J. Wysocki. Warszawa, 1999. S. 15–30.
1121. Kostrzewski J. Od mezolitu do okresu wędrówek ludów. *Encyklopedia Polska*. Kraków, 1939–1948. T. 4.

1122. Kostrzewski J. *Dzieje polskich badań prehistorycznych*. Poznań, 1949. 221 s.
1123. Kotowicz P. N. Zabytki archeologiczne z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich w zbiorach Muzeum Historycznego w Sanoku. *Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich* / Red. J. Gancarski. Krosno, 2004. S. 711–725.
1124. Kotowicz P. N. Muzeum Towarzystwa «Łemkiwszczyzna» w Sanoku – przyczynek do historii polskiej i ukraińskiej archeologii w okresie międzywojennym. *МДАПВ*. Львів, 2017. Вип. 21. С. 296–323.
1125. Kowalczyk J. Polskie Towarzystwo Prehistoryczne w latach 1920–1939. *Polskie Towarzystwo Archeologiczne społeczeństwu* / Red. W. Sarnowska. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1970. S. 17–28.
1126. Kozłowski M. *Sprawa premiera Leona Kozłowskiego. Zdrajca czy ofiara?* Warszawa, 2005. 319 s.
1127. Kozłowski S. K. Pierwsi profesorowie. *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*. Warszawa, 1993. S. 53–70.
1128. Kozłowski S. K. *Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy*. Warszawa, 2009. 315 s.
1129. Kozłowski S. K. Leon. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 205–302.
1130. Kozłowski S. K. *Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928*. Warszawa–Łódź, 2012. 280 s.
1131. Kozłowski S. K. Polscy Ukraińcy i ukraińscy Polacy w lwowskiej archeologii lat 1905–1945. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2013. Vol. 61. P. 233–241.
1132. Kozłowski S.K. *Muzeum. Stefan Krukowski i jego przygoda z PMA.* / Red. S. K. Kozłowski. Warszawa–Łódź, 2014. S. 19–58.
1133. Kozłowski S. K. *Kwiat Królestwa. Archeologów polskich pokolenie trzecie*. Warszawa–Łódź, 2015. 303 s.
1134. Krajewska M. Józef Ignacy Kraszewski na Wołyniu. *МДАПВ*. Львів, 2007. Вип. 11. С. 394–398.

1135. Królczyk K. Polscy badacze starożytności na Uniwersytecie Lwowskim (1873–1939) szkic do portretu. *Haec mini in animis vestris templa Studia Classica in Memory of Professor Lesław Morawiecki* / Ed. by P. Berdowski and B. Błahaczek. Rzeszów, 2007. S. 23–46.

1136. Królczyk K. Historia starożytna na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)* / за ред. Л. Зашкільняка та П. Серженги. Львів, 2015. С. 122–132.

1137. Krotoszyński M. Architektura przeszłości. Muzea jako nośnik narracji historycznej. *Sensus Historiae*. Bydgoszcz, 2019. Vol. 36. No 3. S. 83–99.

1138. Krzyśko M. Czekanowski Jan (1882–1965). *Statystycy polscy. Główny Urząd Statystyczny i Polskie Towarzystwo Statystyczne*. Warszawa, 2012. S. 74–82.

1139. Kuśnierz J. Zygmunt Leski (1896–1965), archeolog z Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku – szkic biografii czny. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.* Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 21–30.

1140. Kuśnierz J., Urbański A. Wybrane zagadnienia w zakresie współpracy Aleksandra Cynkałowskiego z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie w świetle polskich publikacji oraz dokumentów archiwalnych. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край: Матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.)*. Луцьк, 2008. С. 54–57.

1141. Laszak E. Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944). Łódź, 2004. 185 s.

1142. Lech J. Gordon Childe (1892–1957) w poszukiwaniu źródeł cywilizacji europejskiej. *Gordon Childe i archeologia w XX wieku*. Warszawa, 1999. S. 19–66.

1143. Lech J. Przyczynki do badań historii archeologii w Polsce. *Archeologia i starożytnicy*. Łódź, 1997. S. 157–165.

1144. Lech J. Between Captivity and Freedom. Polish Archaeology in the 20th Century. Warsaw, 1999. 222 p.

1145. Lech J. Kultura archeologiczna: z dziejów jednego pojęcia. *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa* / Red. S. Tabaczyński. Warszawa, 2000. S. 151–183.
1146. Lech J. On Polish Archaeology in the 20th Century: Remarks and Polemic. *Archaeologia Polona*. Warszawa. 2002. V. 40. P. 185–252.
1147. Lech J. Z badań polsko-ukraińskich związków w archeologii do II wojny światowej. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2006. T. 54. P. 5–57.
1148. Lech J., Piotrowska D. Z historii badań nad Słowiańszczyzną w archeologii polskiej do wczesnych lat 1940. *МДАІВ*. Львів, 2019. Вип. 23. С. 301–324.
1149. Machnik J. J. Bartys i J. Fitzke jako badacze neolitu i początków epoki brązu. *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk*. Kraków, 1990. T. 34. S. 8.
1150. Majewski E. Wskazówki do konserwowania przedmiotów starożytnych. *Wisła*. Warszawa, 1897. S. 17.
1151. Lipińska J. Kazimierz Michalowski. *Bulletin du Musée National de Varsovie*. Warsaw, 2001. Vol. 42. Nr 1–4. S. 7–13.
1152. Majewski K. Archeologia klasyczna w Polsce. Dorobek i plan. Wrocław, 1952. 32 s.
1153. Malina J., Vašíček Z. *Archaeology Yesterday and Today. The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities*. Cambridge, 1990. 336 p.
1154. Malinowski A. Karol Stojanowski – sylwetka w setną rocznicę urodzin. *Acta universitatisLodziensis. Folia Anthropologica*. Łódź, 1996. Nr 3. S. 3–15.
1155. Makarowicz P. Ziemiaństwo w służbie archeologii w II Rzeczypospolitej. Wojciech Komornicki – członek Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego i badania na cmentarzysku kurhanowym w Bukównej nad Dniestrem. *Fontes Praehistorici Posnanienses*. Poznań, 2017. Vol. 53. S. 331–344.
1156. Mansfeld B. Dwa zjazdy muzealne we Lwowie. *Muzealnictwo*. Warszawa, 1993. T. 35. S. 6–17.

1157. Mansfeld B. Sprawy muzealne u progu II Rzeczypospolitej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*. Toruń, 1980. Vol. 9. S. 147–172.
1158. Mazurkiewicz J. Curriculum vitae Jerzego Ludwika Adama Remera (1888–1979). Wobec zabytku... tradycje i perspektywy postaw. *Studia dedykowane pamięci prof. Jerzego Remera*. Toruń, 2010. S. 11–26.
1159. Metzner-Nebelsick C. Karol Hadaczek's stay in Vienna (1897–1900) and its Effect on his Contribution to Polish Archaeology. *Archaeologia Polona*. Warsaw, 2012 (2019). Vol. 50. P. 7–25.
1160. Michałowski J. Profesor Mieczysław Gębarowicz. Uczony, strażnik dóbr narodowych, obywatel miasta «zawsze wiernego». *Rocznik Lwowski: 1991*. Warszawa, 1991. S. 43–67.
1161. Mitkova-Szubert K. Zawartość, losy i próba interpretacji skarbu rzymskiego z Boroczyc na Wołyniu. *Wiadomości Numizmatyczne*. Warszawa, 1999. R. 43. Z. 1–2. S. 137–152.
1162. Musianowicz K. Zespół osadniczy z Gorodka obwód Rowieński (USRR) w świetle wczesnośredniowiecznego osadnictwa Wołynia. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1979. T. 44. Z. 2. S. 168–205.
1163. Nosek S. Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce. Wrocław, 1967. 268 s.
1164. Ostoja-Zagórski J. Archeologia a historia. Refleksje nad myśleniem historycznym archeologów. Bydgoszcz, 2015. 176 s.
1165. Pietrzak S. Podróże naukowe prof. Leona Kozłowskiego. *Profesor Leon Kozłowski* / Red. S. K. Kozłowski, O. Sytnyk. Lwów–Warszawa, 2010. S. 449–465.
1166. Pilecki J. Stefan Krukowski. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1970. R. 36. Z. 2. S. 182–185.
1167. Pilecki J. Włodzimierz Antoniewicz. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1970. R. 36. Z. 1. S. 80–82.
1168. Pilecki J. Kazimierz J. Żurowski. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1970. R. 36. Z. 3. S. 208–210.

1169. Pilecki J. Helena Cehak-Hołubowiczowa. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1970. R. 36. Z. 2. S. 328–329.
1170. Pilecki J. Tadeusz Sulimirski. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1971. R. 37. Z. 1. S. 41–43.
1171. Pilecki J. Tadeusz Żurowski. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1971. R. 37. Z. 2. S. 121–123.
1172. Piotrowska D. Biskupin 1933–1996: Archaeology, Politics, and Nationalism. *Archaeologia Polona*. Warszawa, 1997–1998. Vol. 35–36. S. 255–285.
1173. Piotrowska D. Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na zachodniej Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2006. T. 54. S. 61–98.
1174. Piotrowska D. Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 2003. T. 56. S. 61–99.
1175. Pisulińska J. Doktoraty historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza 1918–1939. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku / pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka*. Rzeszów, 2004. T. 1. S. 233–249.
1176. Pisulińska J. Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939). Rzeszów, 2012. 358 s.
1177. Poczet archeologów polskich. Helena Cehak-Hołubowiczowa. *Z Otchłani Wieków*. Wrocław–Poznań–Warszawa, 1970. R. 36. S. 328–329.
1178. Pomian K. Archeologia, historia, naród. *Archeologia Toruńska. Historia i terażniejszość*. Toruń, 2002. S. 9–15.
1179. Pomian K. Zbieracze i osobliwości. Warszawa, 1996. 424 s.
1180. Press L. Karzimirz Majewski. *Dzieje archeologii na Uniwersytecie Warszawskim*. Warszawa, 1993. S. 319–330.
1181. Press L., Kolendo J. Kazimierz Majewski (1903–1981). *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 L–R 1816–2016*. Warszawa, 2016. S. 153–172.
1182. Pruszyński J. Ochrona zabytków w Polsce. Geneza. Organizacja. Prawo. Warszawa, 1989. 375 s.

1183. Pruszyński J. Organizacja ochrony zabytków w dwudziestoleciu międzywojennym. *Ochrona Zabytków*. Warszawa, 1988. Nr 2. S. 75–85.
1184. Przewoźna-Armon K. Życie poświęcone ochronie zabytków archeologicznych i studiom nad wczesnym średniowieczem. Roman Jakimowicz (1889–1951). *Slavia Antiqua*. Poznań, 1991/92. T. 33. S. 187–218.
1185. Radzik T. Profesor Tadeusz Sulimirski archeolog. *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci: księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego* / Red. Jan Chochorowski. Kraków, 2004. S. 17–19.
1186. Radzik T. Tadeusz Sulimirski. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa–Kraków, 2007. T. XLV/1. Z. 184. S. 457–461.
1187. Rauhut L. Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. *Materiały wczesnośredniowieczne*. Warszawa, 1960. T. 5. S. 231–259.
1188. Renfrew C., Bach P. Archeologia: Teorie, metody, praktyka. Warszawa, 2002. 600 s.
1189. Remer J. Trzydziestolecie konserwatorstwa polskiego. *Ochrona Zabytków*. Warszawa, 1948. Nr 1/2. S. 62–64.
1190. Rezler-Wasielewska V. Profesor Kazimierz Michałowski (1901–1981). *Łambinowicki Rocznik Muzealny. Jeńcy wojenni w latach II wojny światowej*. Opole, 2009. T. 32. S. 47–86.
1191. Rojek W. W służbie Polski i nauki. Tadeusz Sulimirski (1898–1983). *Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego* / Red. Jan Chochorowski. Kraków, 2004. S. 33–42.
1192. Rybicka A. Instytut Niemieckiej Pracy Wschodniej. Institut für Deutsche Ostarbeit. Kraków 1940–1945. Warszawa, 2002. 196 s.
1193. Sierżęga P. Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie. Rzeszów, 2011. 446 s.
1194. Sklenář K. Archeology in Central Europe: the First 500 Years. Leicester, 1983. 182 s.
1195. Sontag S. On Photography. New York, 2005. 165 p.

1196. Stevenson A. Introduction: Museum Archaeology. *The Oxford Handbook of Museum Archaeology*. Oxford: Oxford University Press, 2022. P. 1–26.
1197. Stolpiak B. Rozwój prehistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. 1: 1918–1928. Poznań, 1984. 193 s.
1198. Sulimirski T. Polska przedhistoryczna. Cz. 1: od epoki lodowej do około 2000 przed Chr. Londyn, 1955.
1199. Sulimirski T. Polska przedhistoryczna. Londyn, 1957–1959. Cz. 2. 397 s.
1200. Sulimirski T. Cordet ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians. London, 1968. 227 s.
1201. Suchmiel J. Działalność naukowa kobiet w uniwersytecie we Lwowie do roku 1939. Częstochowa, 2000. 367 s.
1202. Szczerba A. Problem ochrony zabytków archeologicznych na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (pod panowaniem rosyjskim) w XIX i na początku XX w. Łódź, 2012. 287 s.
1203. Szczerba A. Urban archaeology in the activities of the Management of Research on the Beginnings of the Polish State (1949–1953). *МДАПВ. Львів*, 2019. Вип. 23. С. 379–387.
1204. Sztetyło Z. Kazimierz Michałowski (1901–1981). *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945 L–R 1816–2016*. Warszawa, 2016. S. 257–264.
1205. Taborski A. Geneza i dzieje Muzeum Przyrodniczego im. Dzieduszyckich we Lwowie. *Opuscula Musealia*. Kraków, 2013. T. 21. S. 189–207.
1206. Toczek A. Czasopiśmiennictwo historyczne we Lwowie (1867–1918). Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. Rzeszów, 2005. T. 3. S. 175–198.
1207. Toczek A. Lwów – historycy w działalności towarzystw naukowych miasta (1867–1918). *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka. Rzeszów, 2007. T. 5. S. 211–239.

1208. Toczek A. Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918). Kraków, 2013. 465 s.
1209. The Organization of Museums: Practical Advice. Paris: Unesco, 1960. 232 p.
1210. Topolski J. Teoretyczne problemy wiedzy historycznej. Antologia tekstów/wybrała, do druku przygotowała i wstępem opatrzyła E. Domańska. Poznań, 2016. 346 s.
1211. Trigger B. A History of Archaeological Thought. Cambridge, 1989. 500 p.
1212. Trigger B. Romanticism, Nationalism, and Archeology. *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*. Cambridge, 1995. P. 263–279
1213. Wiczkowski J. Lwów, jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście. Lwów, 1907. 587 s.
1214. Winnicka H. Lwowskie środowisko historyczne 1918–1939. *Środowisko historyczne II Rzeczypospolitej*. Cz. 5. Warszawa, 1990. S. 121–137.
1215. Woźny M. «Wielki szkodnik naukowy» czy «jedna z najwybitniejszych postaci»? Leon Kozłowski w ocenie współczesnych. *МДАІВ*. Львів, 2015. Вип. 19. С. 69–81.
1216. Woźny M. Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937). Prehistoryk z przełomu epok. Kraków, 2018. 558 s.
1217. Woźny M. Leon Kozłowski (1892–1944): the Kraków Phase in the Life of the Researcher, Soldier, and Politician. *Przegląd Archeologiczny*. Wrocław, 2021. Vol. 69. P. 243–278.
1218. Wrabec J. Zbigniew Hornung (1903–1981). *Rocznik historii sztuki*. Warszawa, 2011. T. 34. S. 113–125.
1219. Wrzosek A. Jan Czekanowski jako badacz etnogenezy Słowian. *Przegląd Antropologiczny*. Poznań, 1955. T. 21. S. 1035–1037.
1220. Wrzosek W. O myśleniu historycznym. Bydgoszcz, 2009. 144 s.

1221. Wysocki J. Konserwatorstwo archeologiczne w Polsce w latach 1920–1940. *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku* / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. Warszawa, 1999. S. 133–145.

1222. Zakościelna, A., Gurba, J. Wkład Marcjana Śmiszki w badania nad eneolitem Podkarpacia i Wołynia. *МДАПВ. Львів*, 2002. Вип. 8. С. 24–26.

1223. Zasiadczuk W. Mgr Jan Fitzke na Wołyniu: wspomnienie. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1965. T. 31. Nr 2. S. 162–163.

1224. Zięba A. Bohdan Janusz albo astwadzadur howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii ormian polskich. *Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom ormian polskich*. Kraków, 2015. T. 3. S. 133–176.

1225. Zima I. Aleksander Czołowski 1865–1944: luminarz lwowskiej kultury. Gdynia, 2011. 357 s.

1226. Żaki A. Tadeusz Sulimirski, uczony, nauczyciel, człowiek. *Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*. Londyn, 1983/1984. T. 27. S. 130–136.

1227. Umiński J. Angelowicz Antoni (1756–1814). *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1989. S. 112.

VI

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1228. Архів музею історії українського жіночого руху Львівської міської громадської організації «Союз Українок». Фото зі сторінки «Жива історія». URL:

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0KRhiyxCtEFc4rKCwipW6ft2BJc3ZF262y1safw9vPsi4piSjwnyvzhCSz6fdc5vGl&id=100095061190352

(дата звернення: 4.07.2024).

1229. Володимир Гребеняк (1892–1915). URL: <https://violity.com/en/114696543-volodimir-grebennyak> (дата звернення: 16.11.2023).

1230. Гах І. Національний Музей у Львові: часи воєнні. URL: <https://zbruc.eu/node/23080> (дата звернення: 6.09.2022)

1231. Драбчук І. Йосиф Чачковський та його діти. URL: <https://web.archive.org/web/20160426164553/http://www.galychyna.if.ua/publication.i-osif-chachkovskii-ta-iogo-diti/> (дата звернення: 06.04.2021).

1232. Ісаєвич Я. Д. Крип'якевич Іван Петрович. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kripyakevich_I (дата звернення: 23.08.2024).

1233. Історія в Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. URL: <https://hutsul.museum/museum/history/> (дата звернення: 23.08.2024).

1234. Котлобулатова І. Українські фотографи Львова. URL: https://zaxid.net/mi_pamyatayemo_ukrayinski_fotografi_lvova_n1090832 (дата звернення: 22.03.2023).

1235. Петегірич В. М. Борковський Іван. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ, 2004. URL: <https://esu.com.ua/article-37229> (дата звернення: 22.09.2023).

1236. Презентація фотовиставки «Юрій Шумовський (1908–2004)». URL: <http://museum.rv.gov.ua/news/2018/04/05/prezentaciya-fotovistavki-yurij-shumovskij-1908-20/> (дата звернення: 23.08.2024).

1237. Роль історика Олександра Цинкаловського в дослідженні минулого міста Володимира. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/566440-rol-istorika-oleksandra-tsinkalovskogo-v-doslidzhenni-minulogo-mista-volodimira> (дата звернення: 23.08.2024).

1238. Adamczyk K. Bohdan Janusz – człowiek, który kochał zabytki. URL: <http://histmag.org/Bohdan-Janusz-czlowiek-ktory-kochal-zabytki-8571> (дата звернення: 21.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А
Портретні фото археологів Галичини і Західної Волині

Рис. А. 1. Кароль Гадачек (1873–1914)
(Архів Державного природознавчого музею
НАН України)

Рис. А. 2. Володимир Гребеняк (1892–1915)
(URL: [https://violety.com/en/114696543-
volodimir-grebenyak](https://violety.com/en/114696543-volodimir-grebenyak))

Рис. А. 3. Ярослав Пастернак (1892–1969)
(7 квітня 1931 р., Архів ЛІМ)

Рис. А. 4. Юрій Полянський (1892–1975)
(Томенюк О., Богущкий А., Ситник О. В
опіці над українською старовиною... С. 26)

Рис. А. 5. Олег Кандиба (1907–1944)
(Інститут енциклопедичних досліджень
НАН України)

Рис. А. 6. Левко Чикаленко (1888–1965)
(Старовойтенко І. Євген Чикаленко:
людина на тлі епохи. Київ, 2009. С. 460)

Рис. А. 7. Ярослав Пастернак (1892–1969)
(Архів Національного музею у Львові)

Рис. А. 8. Іван Борковський (1897–1976)
(Петегрич В. М. Борковський Іван.
Енциклопедія сучасної України)

Рис. А. 9. Леон Козловський (1892–1944)
(НА ВА ІУ НАН України)

Рис. А. 10. Едмунд Булянда (1882–1951)
(Archiwum PAN w Warszawie.
Sygn. III-275/2. Т. 77)

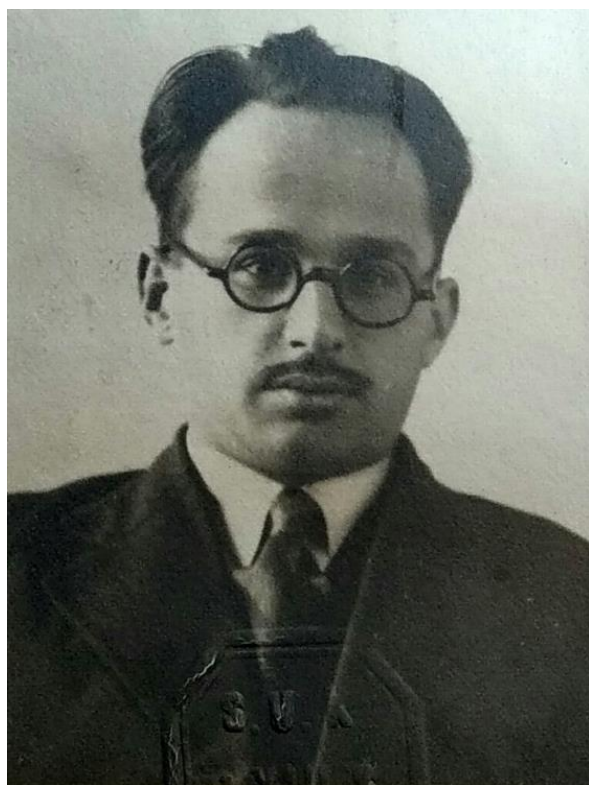

Рис. А. 11. Казимир Маєвський (1903–1981)
(Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275)

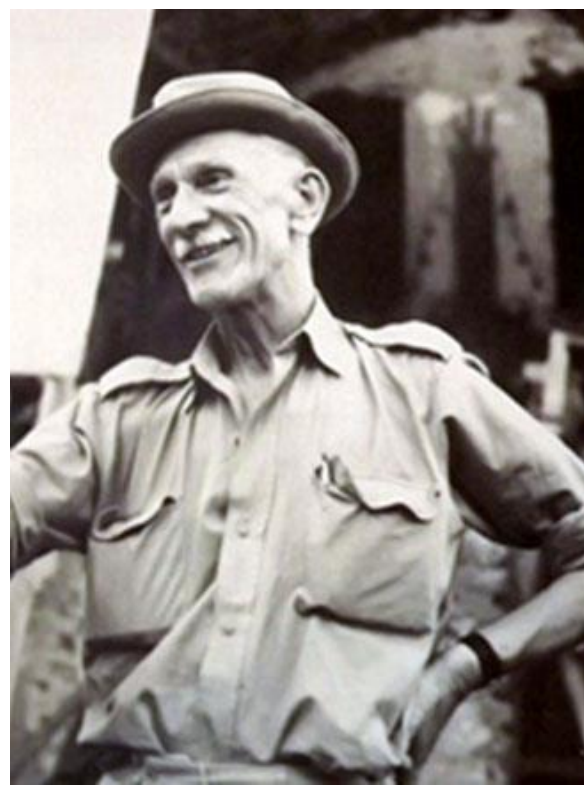

Рис. А. 12. Казимир Міхаловський
(1901–1981)

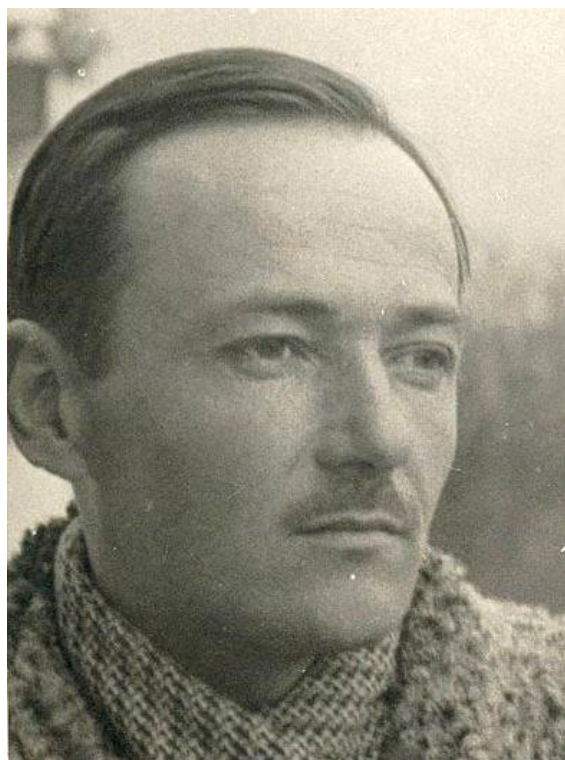

Рис. А. 13. Єжи Кульчицький (1898–1974)
(НА ВА ІУ НАН України)

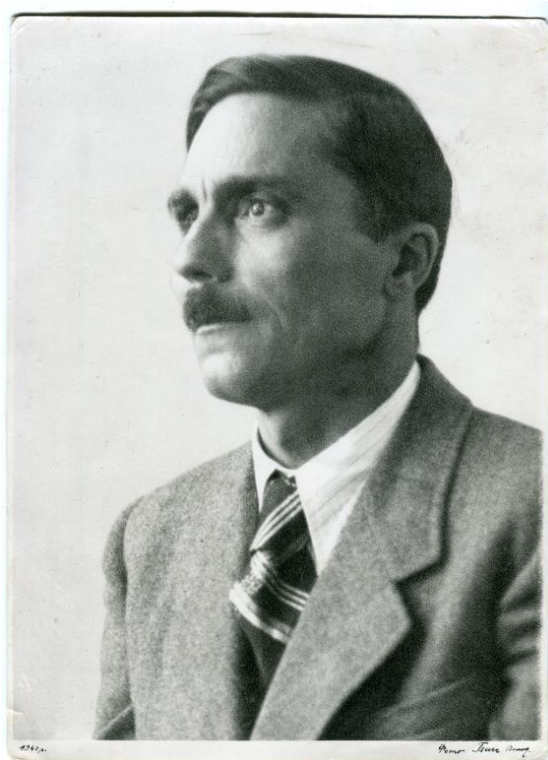

Рис. А. 14. Іван Старчук (1894–1950)
(Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали
І. Старчука)

Рис. А. 15. Тадеуш Сулімірський (1898–
1983) (Kozłowski S. K. Kwiat Królestwa.
Archeologów polskich pokolenie trzecie.
Warszawa–Łódź, 2015)

Рис. А. 16. Ян Брик (1898–1974)
(НА ВА ІУ НАН України)

Рис. А. 17. Маркіян Смішко (1900–1981)
(Родинний архів М. Смішка)

Рис. А. 18. Казимир Журовський (1909–1987)
(НА ВА ІУ НАН України)

Рис. А. 19. Михайло Клапчук (1920–1984)
(Клапчук В. М. Михайло Клапчук.
Український націоналіст і вчений (життєвий,
політичний і науковий шлях): до 100-річчя
від Дня народження. Делятин–Івано-
Франківськ, 2019. С. 84)

Рис. А. 20. Ігор Свешніков (1915–1995)
(Родинний архів К. Свешнікова)

Рис. А. 21. Юрій Шумовський (1908–2004)
(Презентація фотовиставки «Юрій Шумовський (1908–2004)».
Електронний ресурс)

Рис. А. 22. Олександр Цинкаловський (1898–1983)
(Роль історика Олександра Цинкаловського в дослідженні минулого міста Володимира. Електронний ресурс)

Рис. А. 23. Ян Фітцке (1909–1940)
(Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. Z Wołynia 1936–1939. Biały Dunajec–Ostrog, 2009. S. 57)

Рис. А. 24. Богдан Януш (1887–1930)
(НА ВА ІУ НАН України)

Додаток Б

Картосхеми розташування досліджених у міжвоєнний період археологічних пам'яток Галичини і Західної Волині

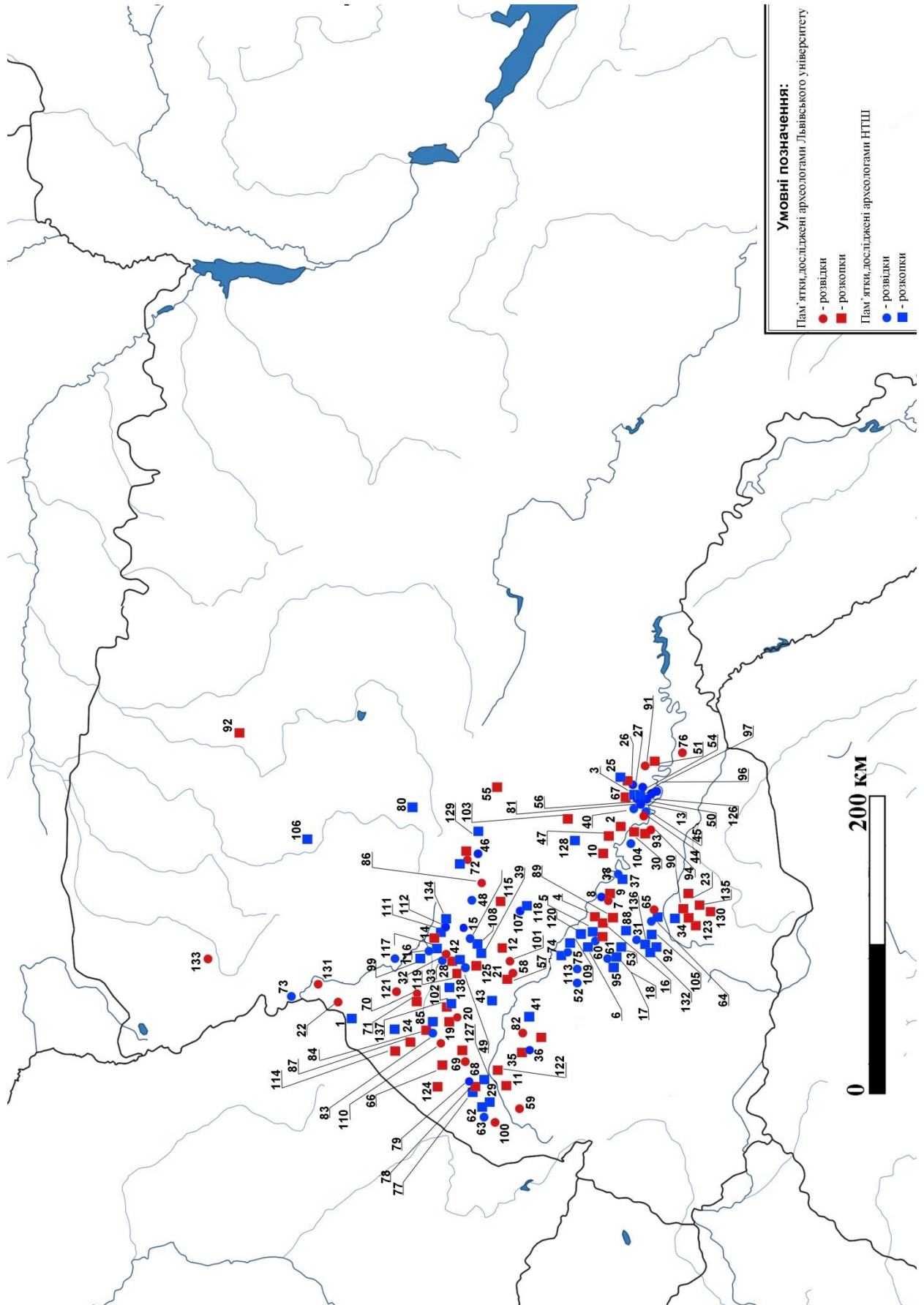

Рис. Б. 1. Картохема розташування різночасових пам'яток заходу України, які дослідили українські та польські археологи львівського археологічного осередку в міжвоєнний період: 1 – Белз; 2 – Берем'яни; 3 – Більче Золоте; 4 – Братишів; 5 – Братківці; 6 – Бринь; 7–9 – Буківна; 10 – Бучач; 11 – Велика Озимина; 12 – Велика Плавуча; 13 – Винятинці; 14 – Висоцько; 15 – Виспа; 16 – Вікняни (кол. Білогірка); 17–18 – Вікторів; 19–20 – Вільхове; 21 – Волиця; 22 – Волсвин; 23 – Ганнів; 24 – Глинсько; 25–27 – Голігради; 28 – Гончарівка; 29 – Городище; 30 – Городниця; 31 – Грабовець; 32–33 – Гринів; 34 – Грушів; 35–36 – Дашава; 37–38 – Делева; 39 – Денисів; 40 – Добрівляни; 41 – Добряни; 42 – Дусанів; 43 – Заліски (кол. Залісці); 44–45 – Заліщики; 46 – Заложці; 47 – Зелений Гай (кол. Жежава); 48 – Зборів; 49 – Звенигород; 50 – Зозулинці; 51 – Іване Пусте; 52 – Калуш; 53 – Камінне; 54 – Касперівці; 55 – Качанівка; 56 – Козаччина; 57–58 – Колоколин; 59 – Колпець; 60–61 – Комарів; 62–63 – Комарно; 64–65 – Корнич; 66 – Коропуж; 67 – Кошилівці; 68–69 – Красів; 70–71 – Красне; 72 – Кретівці; 73 – Кречів; 74–75 – Крилос; 76 – Кудринці; 77–79 – Кульчиці; 80 – Ланівці; 81 – Лисичники; 82 – Лотатники; 83–85 – Львів; 86 – Максимівка; 87 – Малі Грибовичі; 88 – Манява; 89 – Марківці; 90 – Мишин; 91 – Мушкатівка; 92 – Моквинський Майдан (суч. Моквин); 92 – Надвірна; 93–94 – Незвисько; 95 – Нижній Струтень; 96–97 – Новосілка-Костюкова; 99 – Новосілки Ліські; 100 – Озимина (Самбір); 101 – Осівці; 102 – Осталовичі; 103 – Остап'є; 104 – Передівання; 105 – Перерісль; 106 – Пересопниця; 107 – Підгора; 108 – Підгороддя; 109 – Побережжя; 110 – Поляна; 111–112 – Почапи; 113 – Протеси; 114 – Рокитне; 115 – Романове Село; 116 – Русилів; 117 – Сапанів; 118 – Семенів; 119 – Серники; 120 – Сокіл; 121 – Спас; 122 – Стебник; 123 – Стопчатів; 124 – Стоянці; 125 – Стратин; 126 – Стрілківці; 127 – Ступниця; 128 – Теробовля; 129 – Терпилівка; 130 – Трач; 131 – Ульвівок; 132 – Фітьків; 133 – Хвоянка (суч. Грушівка); 134 – Хильчиці; 135 – Цицулин; 136 – Цицилів; 137 – Чижиків; 138 – Якторів (кол. Ясенівка)

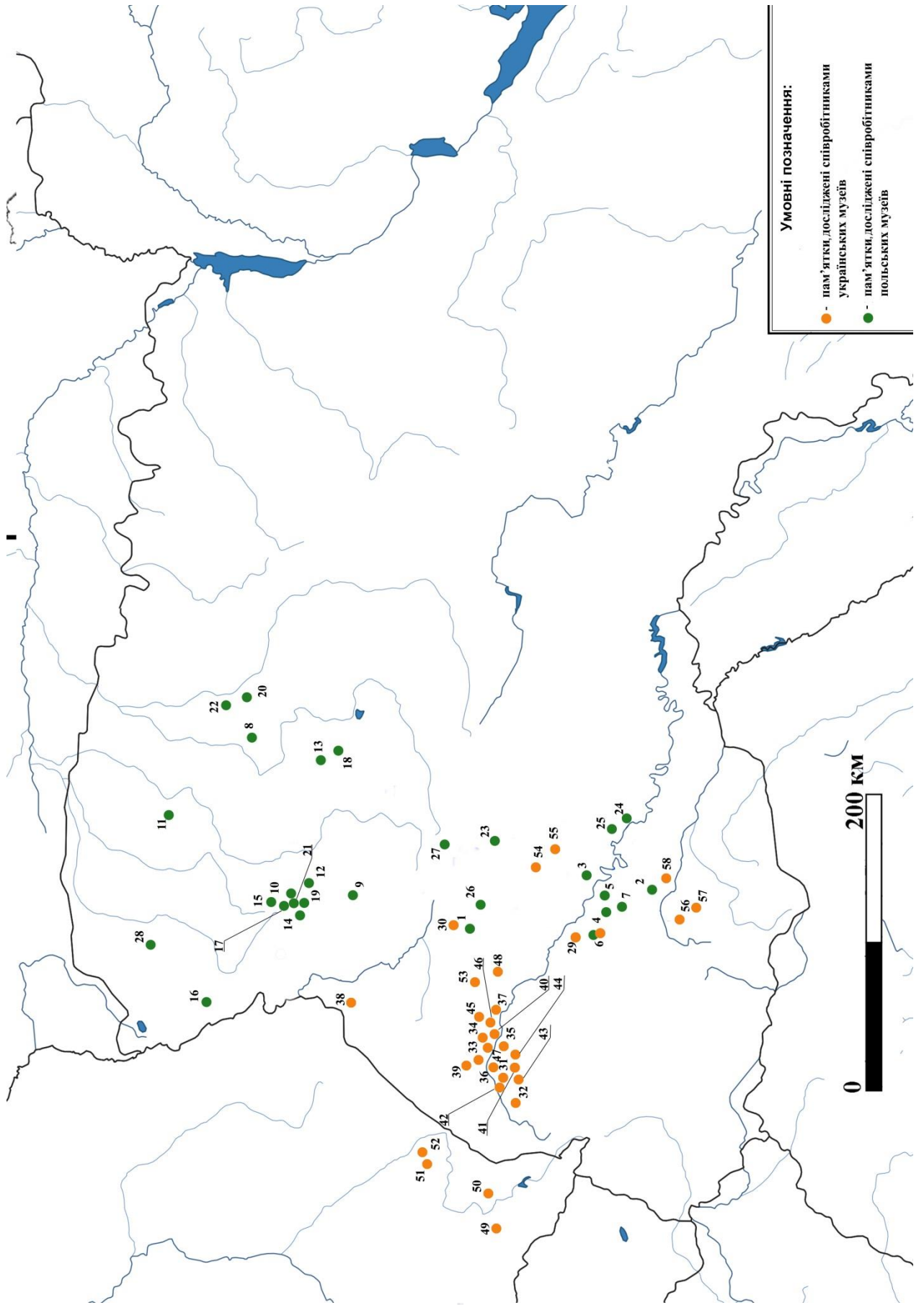

Рис. В. 2. Карта археологічних пам'яток Галичини та Західної Волині, досліджених співробітниками музейних установ: 1 – Неділіська; 2 – Березів; 3 – Делієв; 4 – Вовчинець; 5 – Братишів; 6 – Комарів; 7 – Коршів; 8 – Губківський замок; 9 – Берестечко; 10 – Луцьк; 11 – Берестяне; 12 – Боратин; 13 – Бугрин; 14 – Городок (Волинська обл.); 15 – Кульчин; 16 – Любомль; 17 – Валентинів (Усичі); 18 – Вільгір; 19 – Торчин; 20 – Устя; 21 – Заборолі; 22 – Майдан Моквинський; 23 – Слобідка (Тернопільська обл.); 24 – Городок (Тернопільська обл.); 25 – Слобідка Кошиловецька; 26 – Біле; 27 – Бодаки; 28 – Сераховичі; 29 – Крилос; 30 – Якторів; 31 – Ступниця; 32 – Спас; 33 – Городище; 34 – Кульчиці; 35 – Котоване; 36 – Чуква; 37 – Дубляни; 38 – Сілець; 39 – Кружики; 40 – Лужок Долішній; 41 – Медвежа; 42 – Велика Озими́на; 43 – Стебник; 44 – Болехівці; 45 – Биків; 46 – Брониця; 47 – Сіде; 48 – Розвадів; 49 – Мимонь; 50 – Межибрі́д; 51 – Бахі́р; 52 – Ходорівка; 53 – Добряни; 54 – Підгора; 55 – Зеленче; 56 – Печеніжин; 57 – Мишин; 58 – Корнич.

Додаток В

Архівні документи та світлини українських археологічних інституцій

Рис. В. 1. Будинок НТШ у Львові в міжвоєнний період

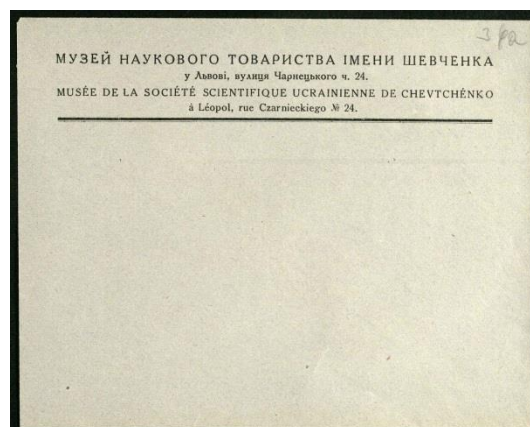

Рис. В. 2. Етикетка і бланк Музею НТШ (НА ВА ІУ НАН України; ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1)

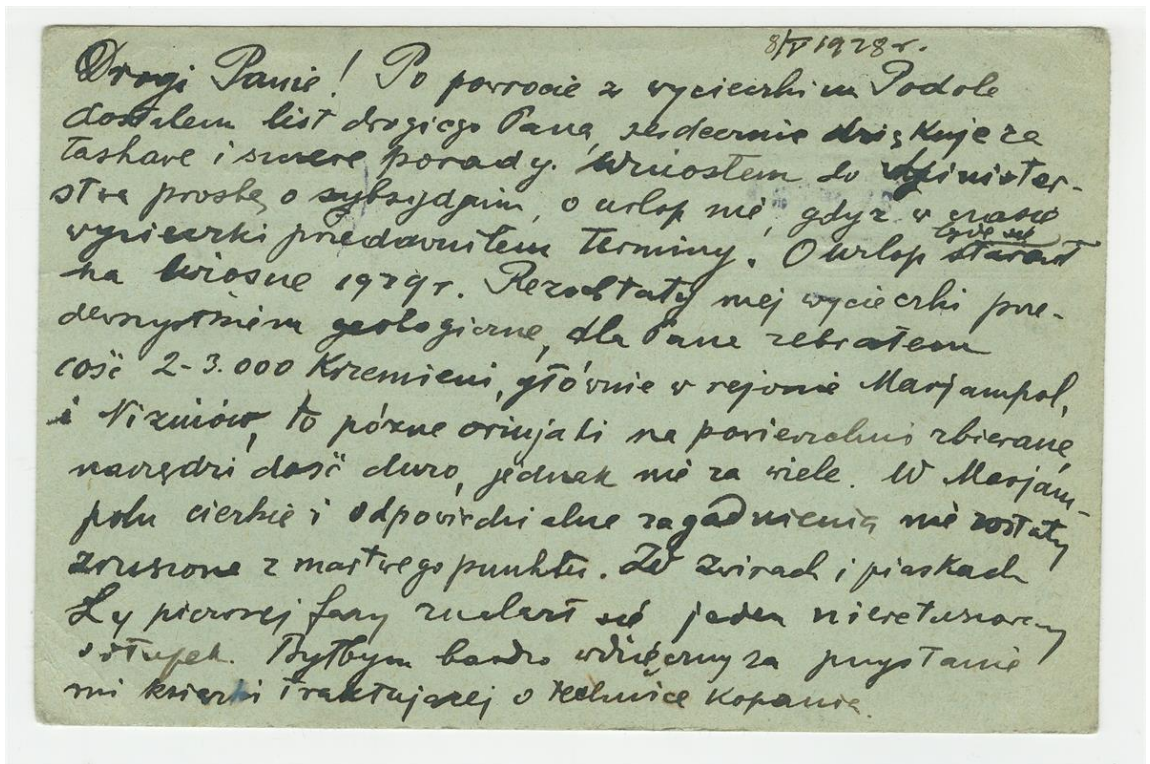

Рис. В. 3. Лист Ю. Полянського до С. Круковського від 8 травня 1928 р. (РМА в Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). Teczka S. Krukowski)

Рис. В. 4. Ю. Полянський за опрацюванням остеологічного матеріалу. 1920-ті роки (Томенюк О., Богущький А., Ситник О. В опіці над українською старовиною... С. 12)

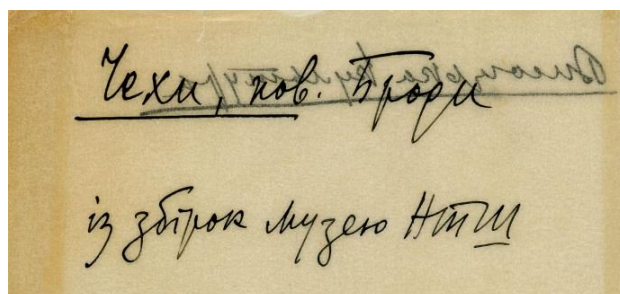
Рис. В. 5. Археологічні експонати Музею НТШ з різних місцевостей Галичини (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ)

<i>горнячківко глиняне</i>		Черга <i>23095</i>	<i>1</i>
<i>Зимно, пов. Володимир вол.</i>		Приміщення <i>археолог.</i>	
<i>ракетка (?) зоба</i>	<i>1932</i>	Вигляд:	
<i>попівина посудини з щільним профілем, ручної грубої роботи — найдрене на «гороричці».</i>			
<i>φ дна 52 мм</i>			
Публік.		Виміри <i>вис. 84 мм</i>	
		Ч. світлин	

Рис. В. 6. Інвентарна картка Музею НТШ (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

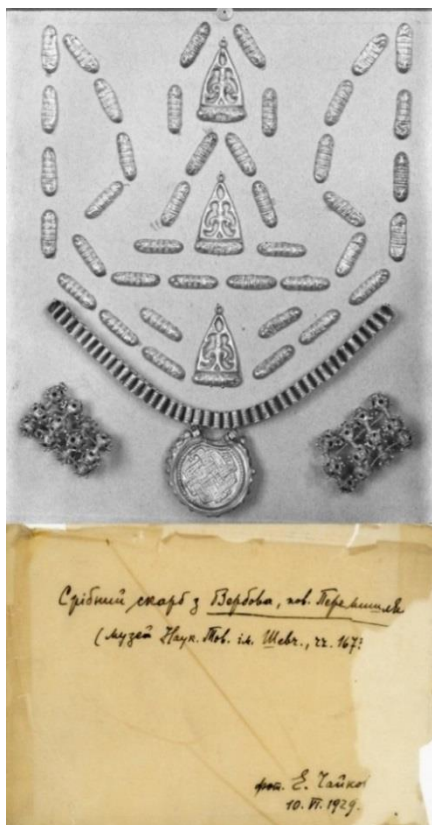
Рис. В. 7. Фрагмент археологічної експозиції (А) та окремі експонати Музею НТШ (Б) (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ)

Рис. В. 8. Матеріали трипільської культури з археологічної експозиції Музею НТШ (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ)

Рис. В. 9. Теракотова фігурка «Княжна з Крилосу» (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

Рис. В. 10. Експонати Музею НТШ. А – Срібний скарб княжої доби з Вербова Перемишлянського повіту з Музею НТШ. 1929 р.; Б – кістяна пластина з антропоморфним зображенням зі Звенигорода Бібрського повіту (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі НТШ. Матеріали Я. Пастернака)

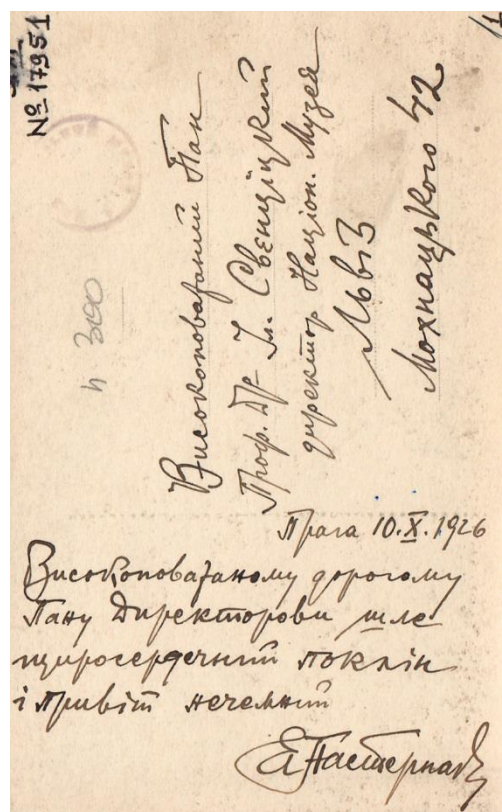

Рис. В. 11. Листівка Я. Пастернака директору Національного музею І. Свенціцькому з Праги. 1926 р. (Архів Національного музею у Львові. № 17951)

Рис. В. 12. Розкопки Я. Пастернака у Празі (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака; Архів Музею при Інституті народознавства НАН України. Інв. книга Музею НТШ. Ч. 4. Інв. н. 20109/19)

Рис. В. 13. Розвідки Я. Пастернака у Зборові на Тернопільщині. «Татарська могила». 1929 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

Рис. В. 14. А. – Я. Пастернак і Т. Сулімірський під час досліджень у Новосілці-Костюковій на Тернопільщині; Б – дослідження підплитового поховання XIII ст. на полі «Чагор». Серпень 1931 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Handwritten notes in Ukrainian and English:
Катаф. 1931
с.р. Сулімський
Новосілка Костюкова
19 Climate & Population, Toronto 1925
№ 20 Універсали 1931-р. Садівна
Річка Петрівська - мова висуво діабазова, діабазова
діабазова при 2 ф. булі супр. Північ на ~ 1000 фт.
- крістал на тій самій порівняє з Лотер Північ
Північ мова супр. Конютовського. Проф. на
р. 3. Висота 100 м ~ 10 см сср. мідь + мідь ст.

Holliday р. 20 p. w. подібне уявленню - ми чорно
місяч мідь - тільки ємні слоту і руду - мідь і мідь

13: Problems of the Bronze Age and the Beginning
of the Early Iron Age in Eastern Europe. Conference
on the Problems and Prospects of European Archaeology,
London 1944.
р. 43 с. 193 Садівна в Подольську Нов. К. і Нб
ф. 43 р. 1931 - в обох місцях те саме тип мова
2 2 species simultaneously: група рудова - одна - друга
підлісок Подольська с.р. 1931 - одна. Подольська
та с.р. 1931 та подольська до т.р. і. Нб. 1931
і я. 1931 с.р. 1931 на Подольську
в обох місцях с.р. 1931 - ф. 43

Рис. В. 15. Археологічні знахідки і польова документація з розкопок Я. Пастернака і Т. Сулімського в Новосілці-Костюковій на Тернопільщині. Серпень 1931 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака; Archiwum MAK. Sygn. SP 33/9. T. Sulimirski)

Рис. В. 16. Я. Пастернак під час досліджень поховання доби бронзи в Почапах Золочівського повіту. Вересень 1931 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

*Пастернак Яр.
На ужешцькій погребниці
в Почапах 1931/IX*

Рис. В. 17. Дослідження поховання доби бронзи в Почапах Золочівського повіту. Вересень 1931 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 18. Розкопки могильника культури шнурової кераміки в Якторові Перемишлянського повіту. Літо 1932 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

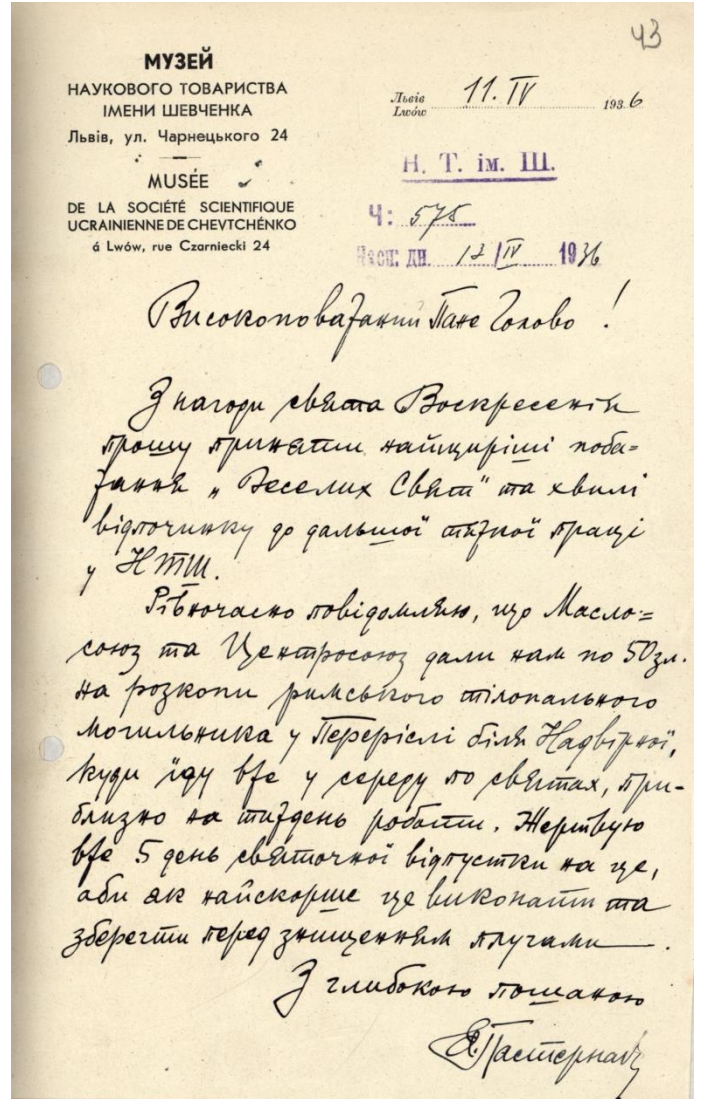
Рис. В. 19. Я. Пастернак під час досліджень могильника культури шнурової кераміки в ур. Митрополічий ліс у Якторові Перемишлянського повіту. Літо 1932 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 20. Археологічні знахідки культури карпатських курганів із розкопок Я. Пастернака в селах Перерісль і Струтин Нижній на Станіславівщині (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

Рис. В. 21. Археологічні знахідки з досліджень Я. Пастернака на пам'ятці культури карпатських курганів (А) і лист голові НТШ К. Студинському у справі розкопок у с. Перерісль на Станиславівщині (Б) (НА ВА ІV НАН України. Матеріали Я. Пастернака, ЦДА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 180. Арк. 43)

Рис. В. 22. Фрагменти глиняної обмазки та кераміки з розкопок Я. Пастернака у Ступниці Дрогобицького повіту (Фонди Музею «Дрогобиччина»)

Рис. В. 23. Я. Пастернак і В. Кобільник на валу городища у Ступниці Дрогобицького повіту. Вересень 1932 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

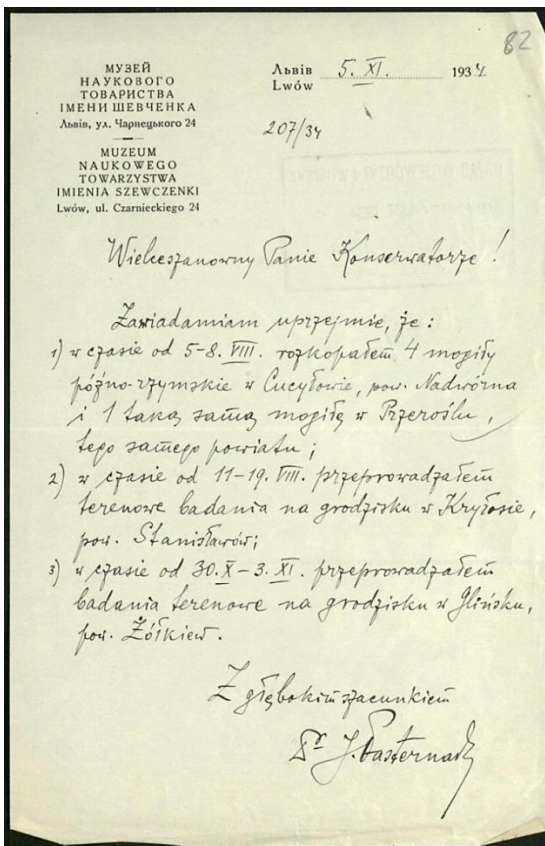
Рис. В. 24. Я. Пастернак під час досліджень у Ступниці Дрогобицького повіту. Вересень 1932 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 25. Фотофіксація досліджень на замку в Тербовлі під час виїздів Я. Пастернака на пам'ятку (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

В

Рис. В. 26. Розкоп (А), короткий звіт консерваторові (Б) та археологічні знахідки (В) із польового сезону 1934 р. у Крилові Я. Пастернака (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42; НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 27. Я. Пастернак з учасниками експедиції у Скиті Манявському. Крайня праворуч – дружина Я. Пастернака Марія. 1935 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 28. Дослідження Я. Пастернака у Скиті Манявському. 1935 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

Рис. В. 29. А – Археологічні дослідження у Крилосі в польовому сезоні 1936 р.; Б – Я. Пастернак на фундаменті Успенського собору у Крилосі (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Космар, 8. VII. 1936. 46
39

Ваша Ексцеленціє!

Отримав дозволення собі подати до
ласкавого відома Вашої Ексцелен-
ції успішний вислід моїх самоорі-
чних дослідів у Крилосі, які звітча-
лих несподівано відкриттям біля
нижньої церкви у значній глибині
двох мурів, належних по великій
імовіроподібності до давньо пошу-
куваної катедрі князя Ярослав
Святишесла. Нафаль завдягає ціле
те місце два метри густа веретва

різного будівельного руковича, що
значно утруднює розкопки та побіль-
шує їх коштом, а щойно під ними є
терен з киянських часів, до якого є гли-
боко вкопані згадані мури.

Велика шкода, що це незвичай-
но інтригуюче відкриття не припало
на сам початок самоорічних роз-
копів, бо тоді мали бисмо досі впе-
цїлі ті мури відкрити і була б фе-
селка відповідей дошвидко їх позо-
дженя. А так, хоч як напиль не-
не зрозуміла цікавість дослідника
дійти як найскорше правди та
в разі здійсненя моїх оправданя

Рис. В. 30. Лист Я. Пастернака до митрополита А. Шептицького про результати польового сезону 1936 р. у Крилосі (ІДІА України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 39–40)

Рис. В. 31. Фундаменти Успенського собору у Крилосі під час досліджень Я. Пастернака. 1937 р. (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

Рис. В. 32. Фундаменти Успенського собору (А) й археологічні знахідки з досліджень Я. Пастернака в Крилосі. 1937 р. (Б) (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

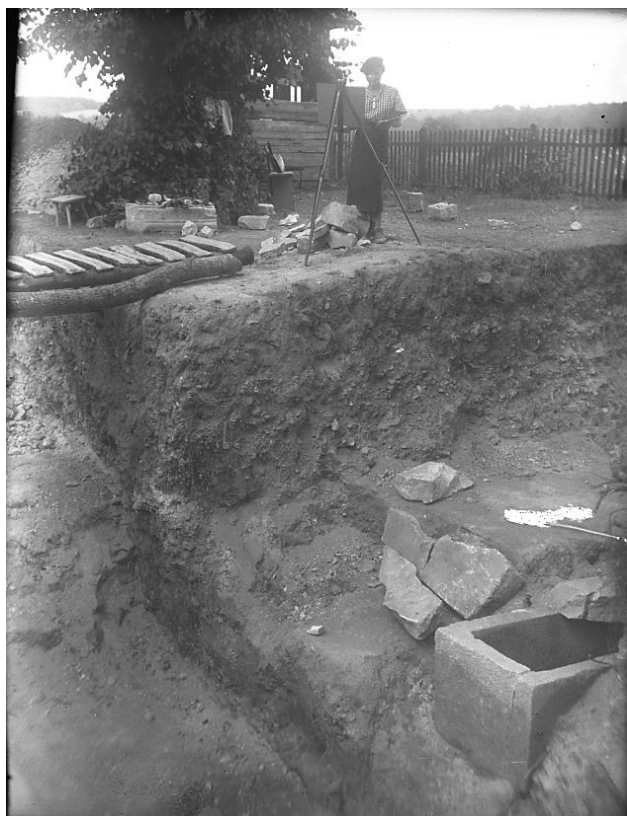

Рис. В. 33. Кам'яний саркофаг. Розкопки Я. Пастернака у Крилосі. Літо 1937 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 34. Перший музей археологічних знахідок у Крилосі (Коваль І. Дослідник підземного архіву України. Галич–Львів, 1999)

Рис. В. 35. Паломництво до Крилоса влітку 1937 р. Світлина Я. Бойкевича

Рис. В. 36. Археологічні знахідки з розкопок Я. Пастернака у Крилосі (Науковий архів Інституту археології НАН України. Ф. 57 (Фонд негативів на скляних пластинках, 1897–1941 рр.))

Рис. В. 37. Українська делегація на VII Міжнародному конгресі істориків у Варшаві 20–24 серпня 1933 р. Перший ряд зліва направо: о. Й. Скрутень, М. Кордуба, Д. Дорошенко; за ними: М. Чубатий, В. Щербаківський, Я. Пастернак, І. Свенціцький (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів)

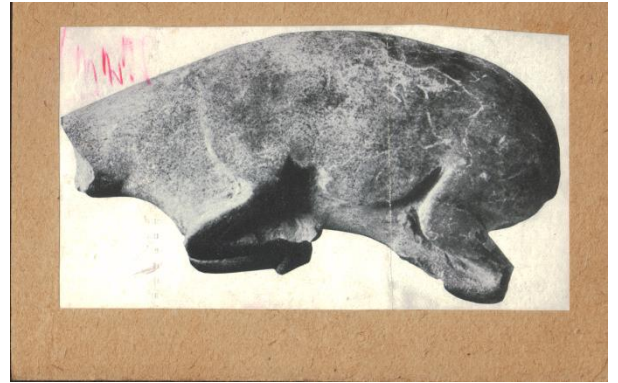

Рис. В. 38. Ілюстрації до лекційного курсу Я. Пастернака в Богословській академії «Археологія Палестини» (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

Рис. В. 39. Посуд з експозиції музею у Берліні (А) та Бухаресті (Б) з наукової подорожі Я. Пастернака до музеїв Європи за підтримки Богословської академії (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 40. Розкопки церкви Святого Юрія у Львові (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

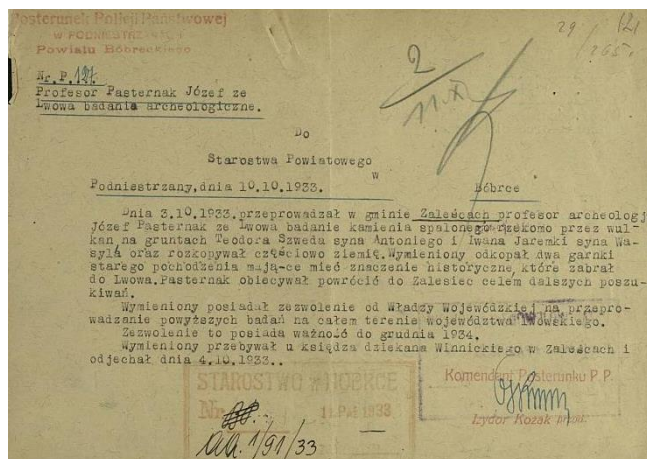

Рис. В. 41. Розкопки могильника липицької культури в с. Залісці Бібрського повіту. Жовтень 1933 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 42. Інформація коменданта поліції про розкопки Я. Пастернака в Залісцях Бібрського повіту (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 121)

А

Б

В

Рис. В. 43. А–Б – Дослідження ротонди XIII ст. у Побережжі на Станиславівщині. В – М. Драган (сидить другий справа) та Я. Пастернак (сидить третій справа) під час розкопок ротонди в Побережжі. 1935 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

А

Б

В

Рис. В. 44. А – Я. Пастернак зі слухачами Богословської академії під час археологічних досліджень на городищі у Глинську Жовківського повіту. Осінь 1934 р.; Б – кам'яна стежка вздовж валу на городищі; В – житло на городищі (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

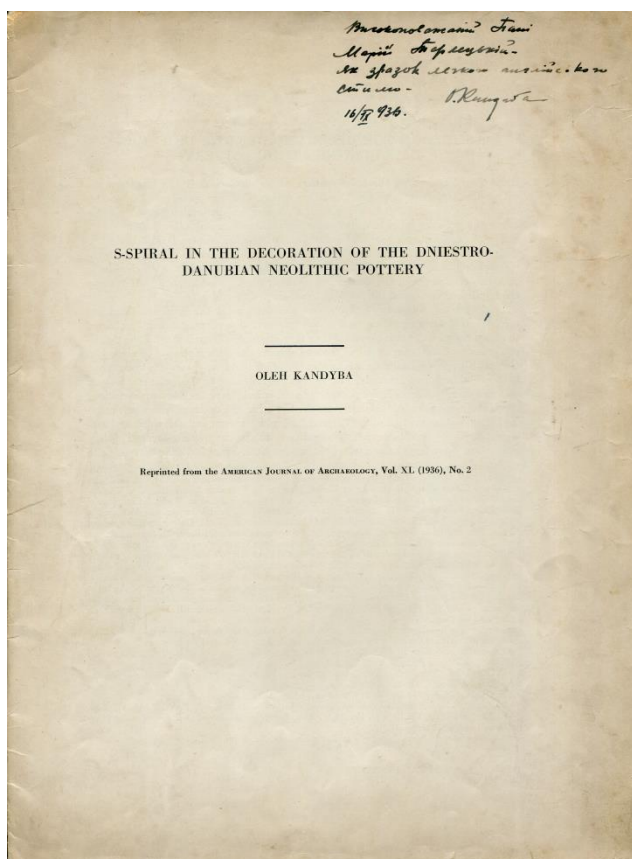

Рис. В. 45. Титульна сторінка праці О. Кандиби з дедикацією М. Терлецькій (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

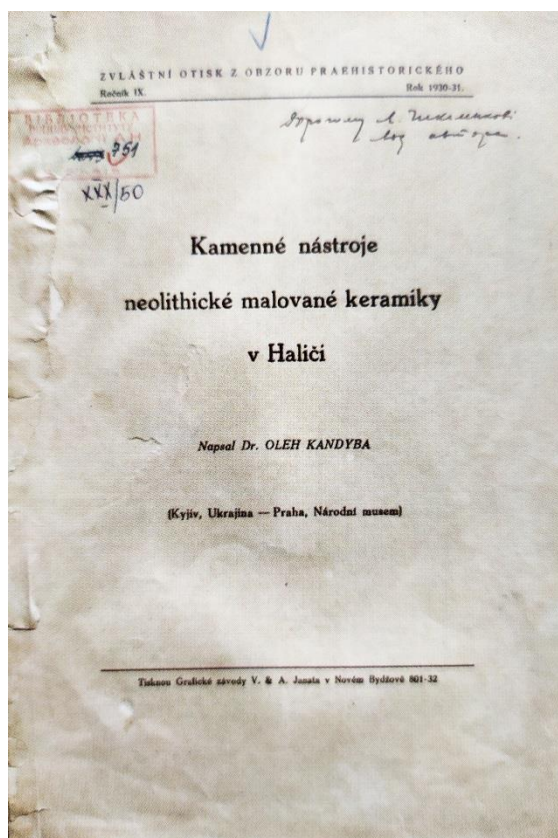

Рис. В. 46. Відбиток статті О. Кандиби з дедикацією Л. Чикаленку (НА ВА ІУ НАН України)

621

Великий поважаний пане Докторе!
 Кандиба

За порадою проф. Симоновича зле-
 жуєся до Вас з великим захопленням.
 Малою за форму інсертуючи „Малю-
 ванна галицька кераміка на впро-
 шення її до сувоїх кувалд“, я
 хотів би просити вас про вступити
 музейні зборки галицьких, свідують
 вступити. Чи ми би з надійшли,
 що в польських музеях побачу також
 мажоріє невисокий рівень публіка-
 ції публікації? Себто, чи можна
 сказати, що ми, студенти-ученики
 вступити ширше на шари, як це
 і знаємо в геті? Може ви,
 пане Докторе, могли б зробити мені
 пропозицію, або порадили, до кого
 з польських археологів мушу з

63

звернутися з листівкою запитом?
 Не вступити наскамо мені на-
 тисати, бо в професійному разі я
 мушу зрештою зрештою і
 не сидіти втратити до бездіяльності.
 Прому вступити за вступити.
 Покорно пан Олександр Вас
 Олександр Кандиба.

29. VI. 28.

Кеоніє і Прагу, б. 416

Рис. В. 47. Лист О. Кандиби до Я. Пастернака (ЦДІАУ у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2403. Арк. 62–63)

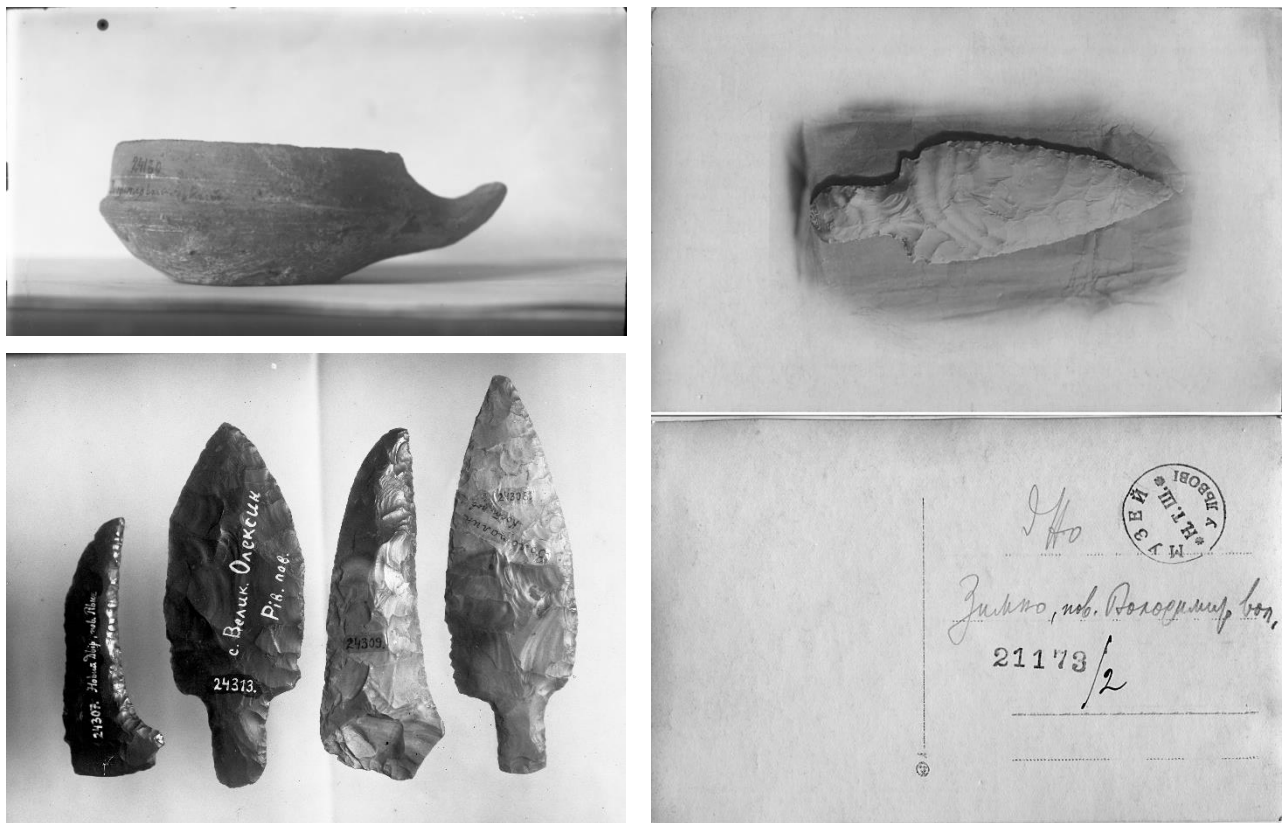

Рис. В. 48. Археологічні знахідки з Волині, які передав до Музею НТШ О. Цинкаловський (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Діоритовий топір в порай-
ковім обробленні, ще без діри,
знайдений над р. Луз біля
Долоршмира волни.
(у збірках Музею НТШ у
Львові) 1/1 793

Неолітичне череп'я глиня-
ного посуду, знайдене
над р. Луз біля Долорш-
мира волни. (у збірках
Музею НТШ у Львові).
1/1 793

Рис. В. 49. Археологічні знахідки з Волині, які передав до Музею НТШ О. Цинкаловський (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. В. 50. Перші дослідження І. Сवेशнікова. Поселення висоцької культури біля с. Полуничне на Волині. 1936 р. (НА ВА ІУ НАН України. Фотоархів)

Рис. В. 51. О. Цинкаловський. 1940 р. (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237 (Олександр Цинкаловський). Спр. 306)

Рис. В. 52. Олександр Цинкаловський (у центрі) з учасниками експедиції в ур. Чорна Криниця у Бодаках (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237 (Олександр Цинкаловський). Спр. 306)

Рис. В. 53. О. Цинкаловський біля кам'яного хреста під час досліджень на місці Пересопницького монастиря. 1936 р. (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237 (Олександр Цинкаловський). Спр. 306)

Рис. В. 54. О. Цинкаловський на Лисій горі у Кременці (Світлина з фондів Кременецького краєзнавчого музею)

Додаток Г

Архівні документи та фотографії польських археологічних інституцій

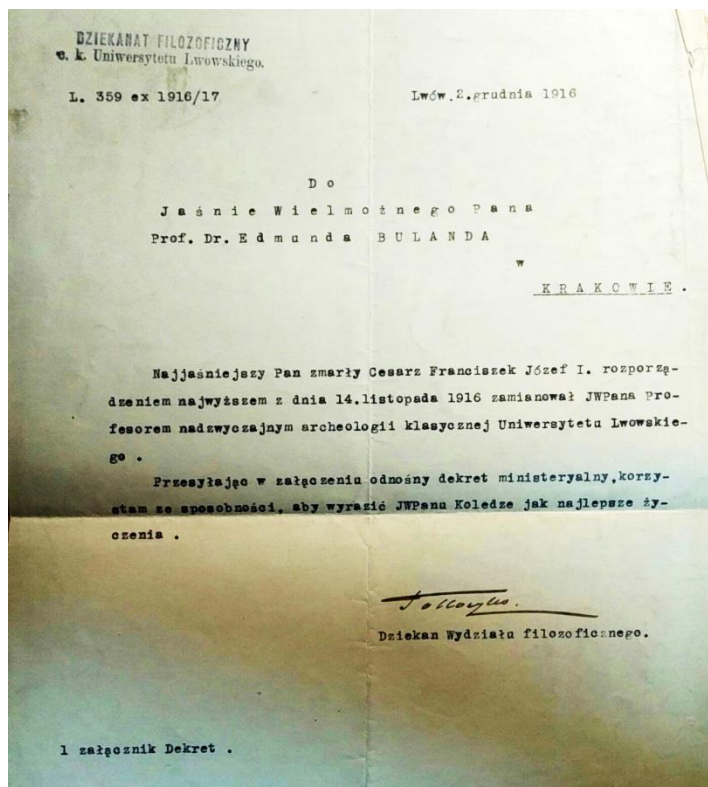

Рис. Г. 1. Документ про затвердження Е. Булянди надзвичайним професором кафедри класичної археології Львівського університету (ДАЛО. Ф. 26. Спр. 174. Арк. 5)

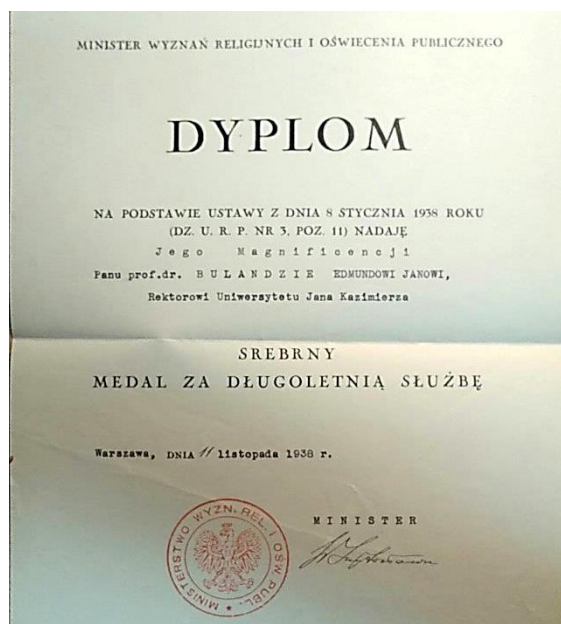

Рис. Г. 2. Документ про нагородження ректора Львівського університету Е. Булянди срібною медаллю за довголітню службу (Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275/2. T. 77)

Рис. Г. 3. Асистенти на кафедрі класичної археології Львівського університету. Зліва направо: К. Маєвський, В. Тисс, Г. Цегак, І. Старчук. Сидить – Р. Петеленз-Лукасевич (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

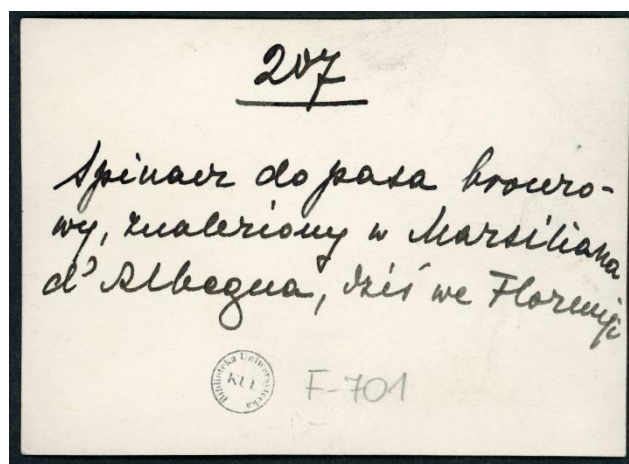

Рис. Г. 4. Фотографія пряжки ремня із зображенням людини і тварини з Флоренції із колекції проф. Е. Булянди (Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Edmund Bulanda. Dokumenty ikonograficzne)

Рис. Г. 5. Кафедра класичної археології Львівського університету. Зліва направо: ?, І. Старчук, Е. Булянда, Я. Орош (?), К. Міхаловський, Г. Цегак, К. Маєвський, Р. Петеленз-Лукаевич, В. Тисс. Фото до 1933 р. (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

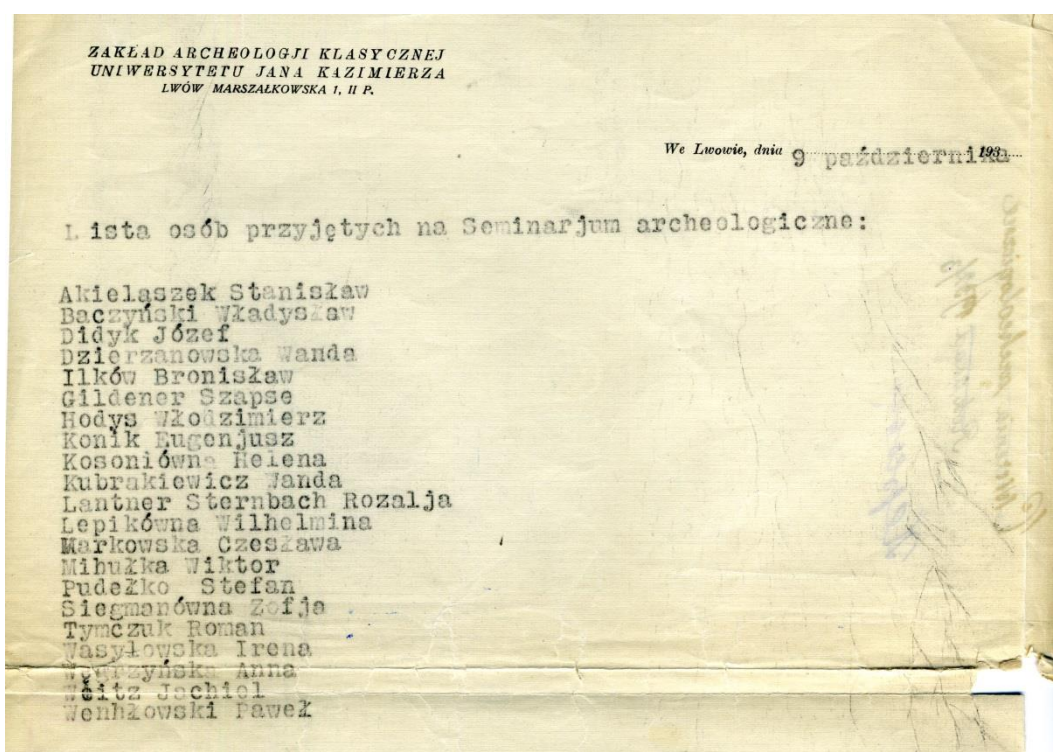

Рис. Г. 6. Список слухачів археологічного семінару Е. Булянди (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

Рис. Г. 7. Р. Гостковський та І. Старчук (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

Рис. Г. 8. В. Тисс та І. Старчук. (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

Рис. Г. 9. В. Тисс, І. Старчук і візник (верхнє фото); І. Старчук, М. Смішко, візник (нижнє фото) під час розвідкової експедиції на Тернопільщину. Літо 1937 р. (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

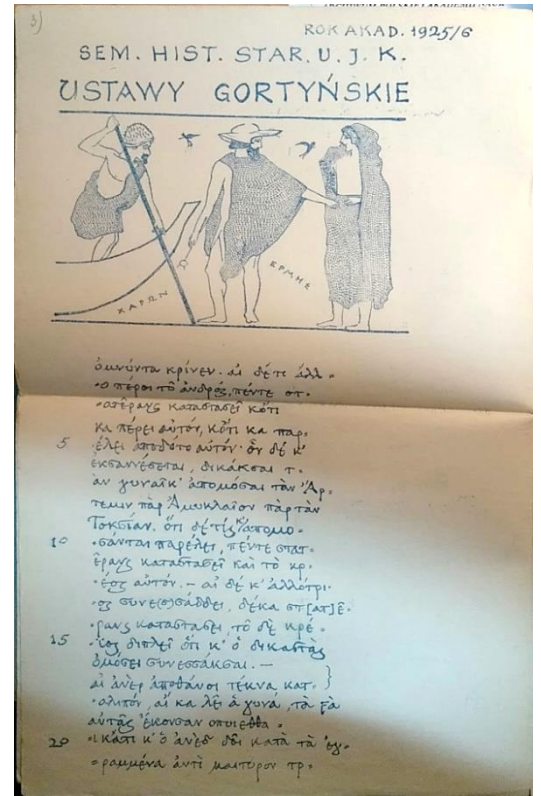
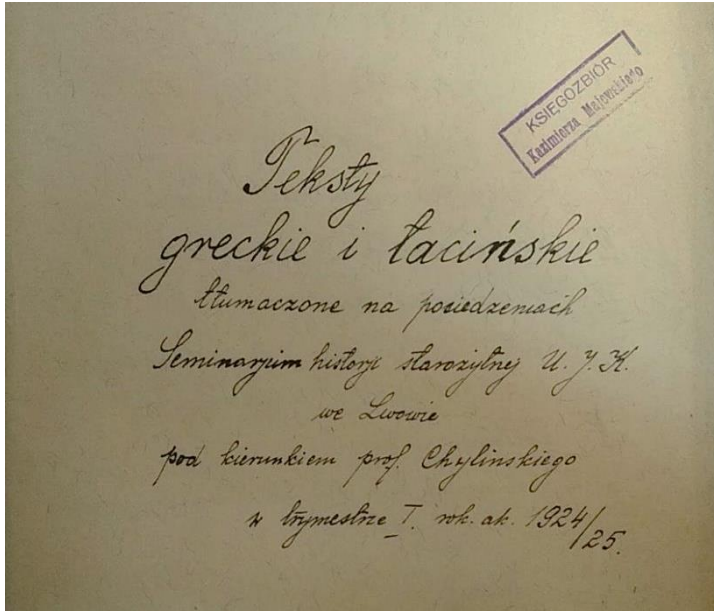

Рис. Г. 10. Конспекти студента К. Маевського з навчання у Львівському університеті (Archiwum PAN w Warszawie. Sygn. III-275. Teczka 39)

Рис. Г. 11. Ілюстративний матеріал до статті К. Масвського про трипільську пластику з колекцій львівських музеїв (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі кафедри праісторії Львівського університету)

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie.

Wydział *Humanistyczny*

Rok akademicki 1925/26 L. 18267

Bieżący rok studjów studenta 1

Nazwisko wykładowego	I. trymestr				II. trymestr				III. trymestr				
	Ilość godzin	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)	Potwierdzenie zgłoszenia się Poświadczenie profesora ewent. uzyskany postęp	Ilość godzin	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)	Potwierdzenie zgłoszenia się Poświadczenie profesora ewent. uzyskany postęp	Ilość godzin	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)	Potwierdzenie zgłoszenia się Poświadczenie profesora ewent. uzyskany postęp	Ilość godzin	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)	Potwierdzenie zgłoszenia się Poświadczenie profesora ewent. uzyskany postęp	Ilość godzin
Dr. Karlel	1.	Kultura Polki w epoce oświecenia	Karlel	1	Kultura Polki w epoce oświecenia	Karlel	1.	Kultura Polki w epoce oświecenia	Karlel	1	Kultura Polki w epoce oświecenia	Karlel	1
Dr. Charczewowa	2.	Wprowadzenie do nauk historycznych	Charczewowa	2	Wprowadzenie do nauk historycznych	Charczewowa	2.	Wprowadzenie do nauk historycznych	Charczewowa	2	Wprowadzenie do nauk historycznych	Charczewowa	2
Dr. Fischer	3.	Kultura sportowa w kulturze umyślnych sławian	Fischer	3.	Kultura sportowa w kulturze umyślnych sławian	Fischer	3.	Kultura sportowa w kulturze umyślnych sławian	Fischer	3	Kultura sportowa w kulturze umyślnych sławian	Fischer	3
Dr. Wostawski	1.	Początki sztuki	Wostawski	1.	Początki sztuki	Wostawski	1	Początki sztuki	Wostawski	1	Początki sztuki	Wostawski	1
Dr. Wostawski	2.	Analiza typologiczna ceramiki	Wostawski	2.	Analiza typologiczna ceramiki	Wostawski	2.	Analiza typologiczna ceramiki	Wostawski	2.	Analiza typologiczna ceramiki	Wostawski	2.
Dr. Bulanda	3.	Teater starożytny	Bulanda	3	Teater starożytny	Bulanda	3.	Teater starożytny	Bulanda	3.	Teater starożytny	Bulanda	3
Dr. Bulanda	2.	Ćwiczenia archeologiczne	Bulanda	2	Ćwiczenia archeologiczne	Bulanda	2	Ćwiczenia archeologiczne	Bulanda	2	Ćwiczenia archeologiczne	Bulanda	2

Рис. Г. 12. Залікова книжка І. Старчука (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

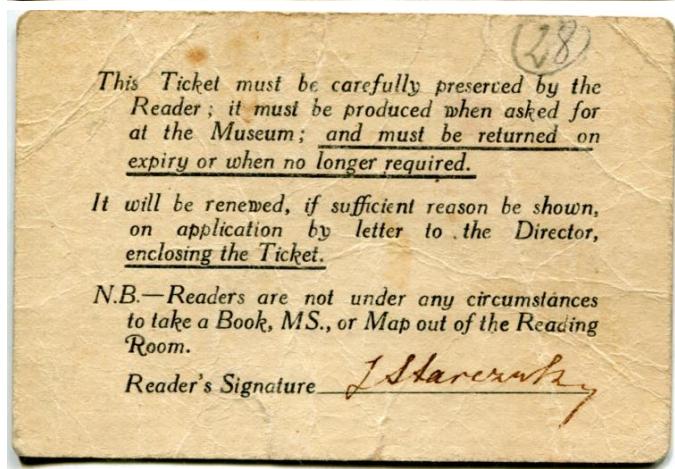

Рис. Г. 13. Вхідний квиток І. Старчука до Британського музею. Літо 1932 р. (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

Рис. Г. 14. І. Старчук під час наукової подорожі 1932 р. (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

Рис. Г. 15. І. Старчук зі студентами (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

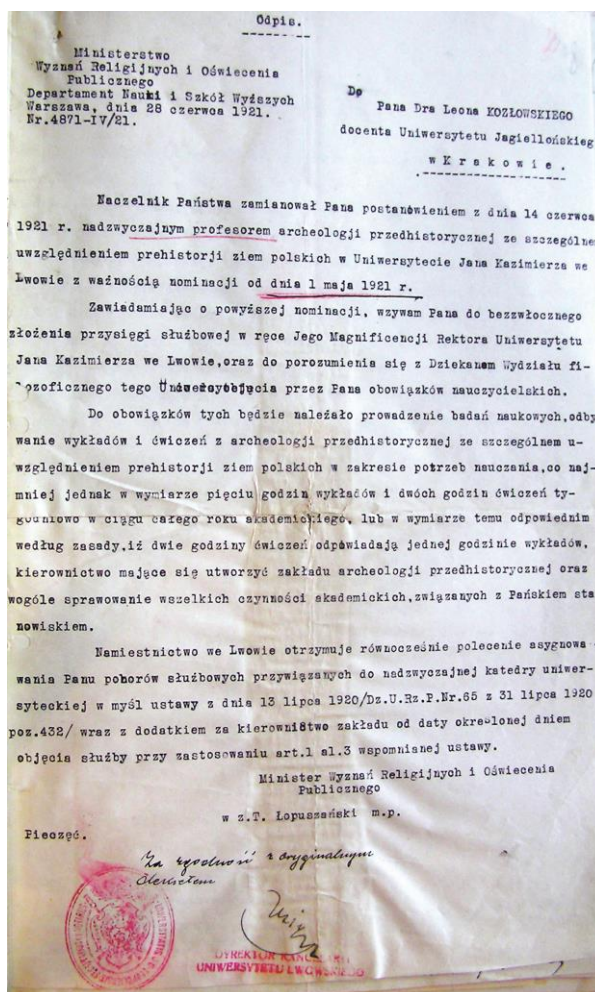

Рис. Г. 16. Лист Міністра віровизнань і народної освіти про призначення Л. Козловського надзвичайним професором кафедри праісторії Львівського університету (ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 891. Арк. 80)

Рис. Г. 17. На кафедрі праісторії Львівського університету. Зліва направо: М. Смішко, І. Сівек, Т. Сулімівський, ?, ? (Родинний архів М. Смішка)

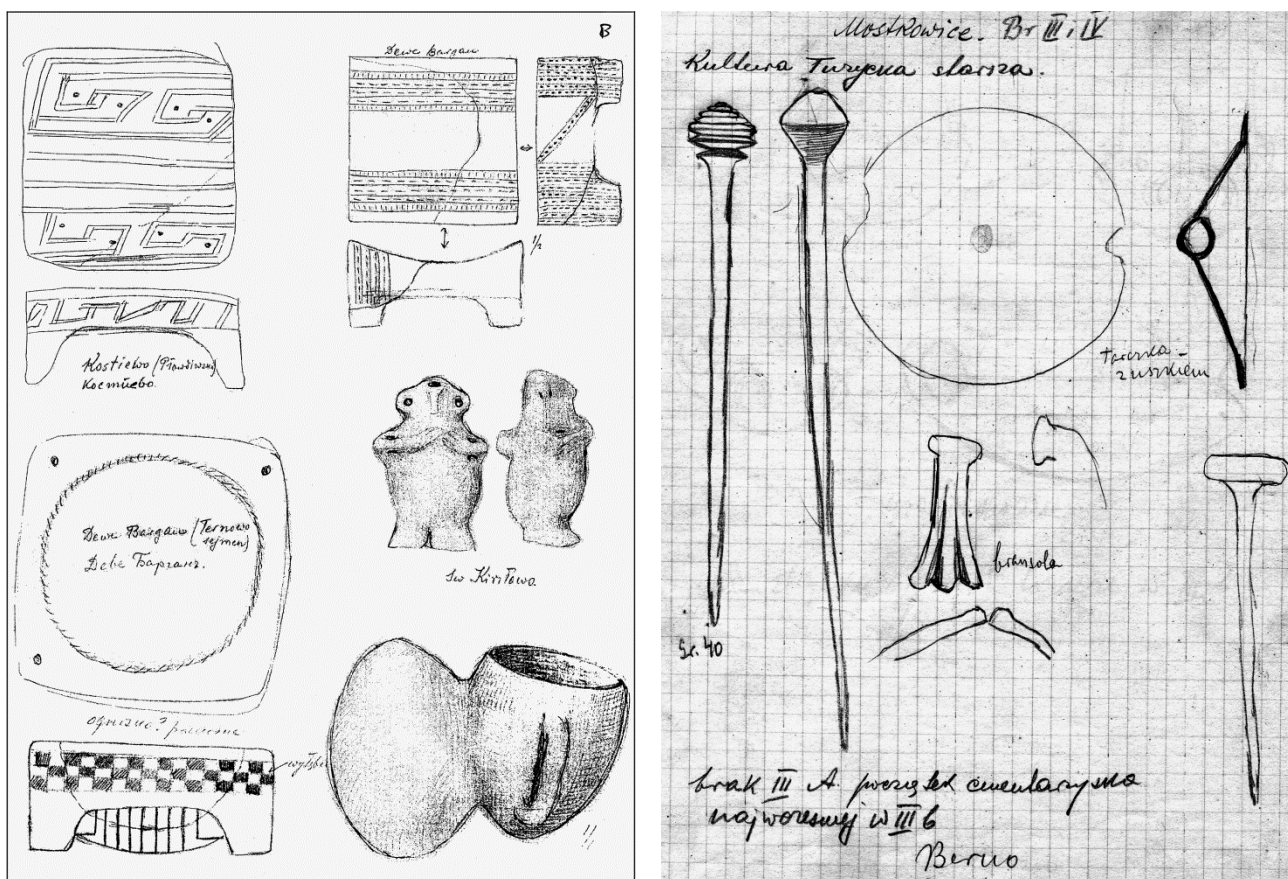

Рис. Г. 18. Рисунки Л. Козловського виконані під час наукових подорожей у Болгарію та Чехію (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Л. Козловського)

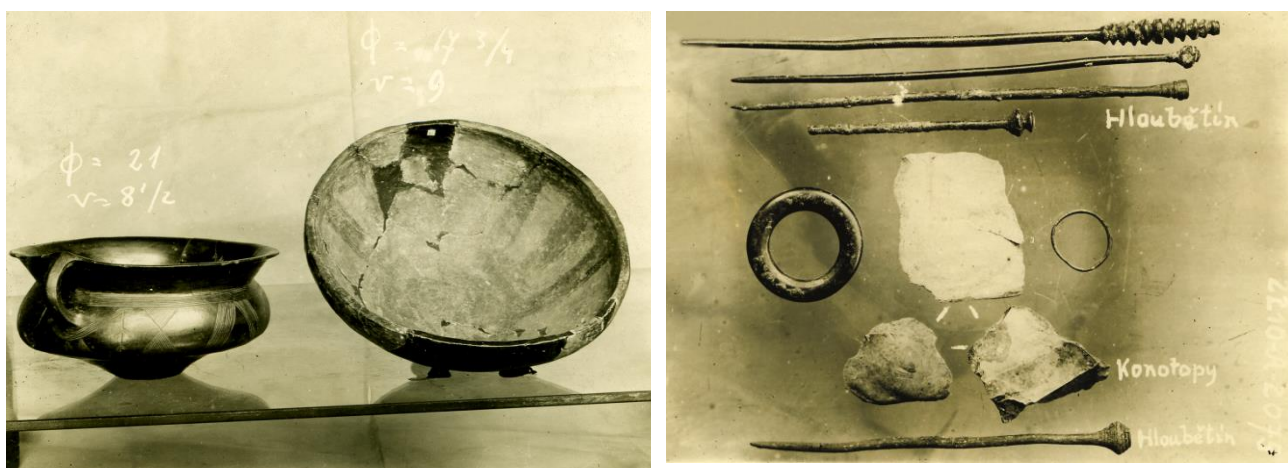

Рис. Г. 19. Фото археологічних матеріалів із наукових подорожей Л. Козловського до музеїв Європи (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Л. Козловського)

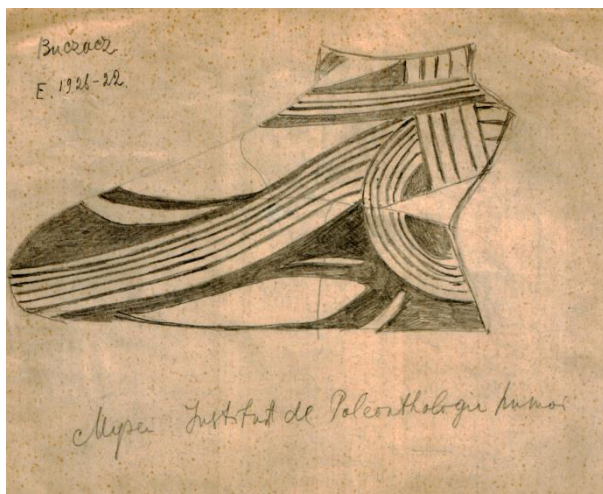

Рис. Г. 20. Кераміка трипільської культури з досліджень Л. Козловського пам'ятки Бучач на Тернопільщині (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Л. Козловського)

Рис. Г. 21. Археологічні знахідки з досліджень Л. Козловського в Кошилівцях (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Л. Козловського)

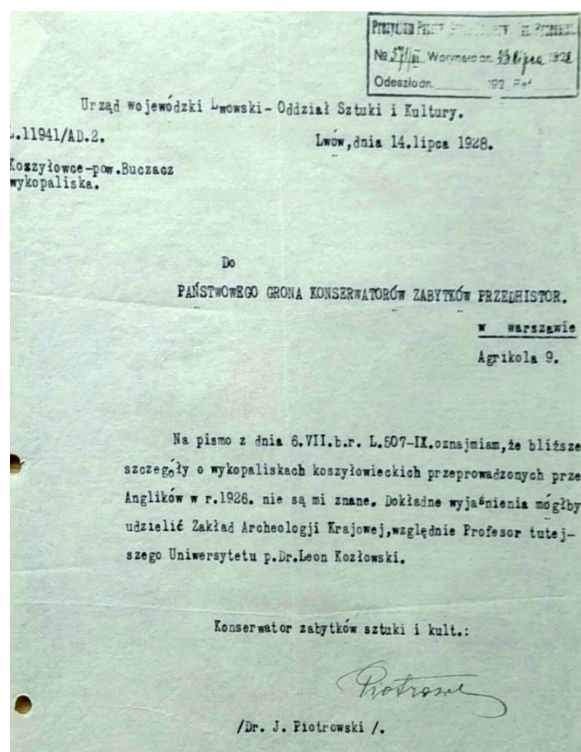
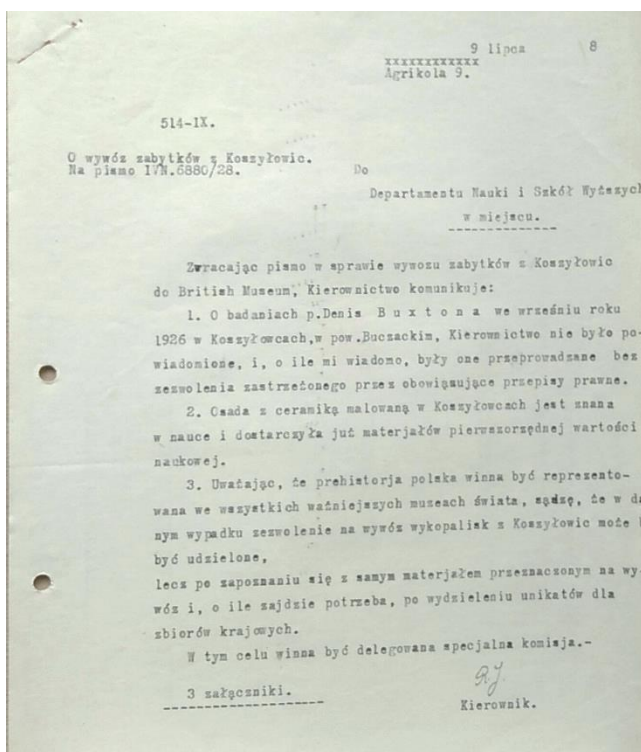

Рис. Г. 22. Документи, що засвідчують вивезення археологічних знахідок із Кошиловець до музеїв Британії (PMA w Warszawie (Dział dokumentacji naukowej). 514-IX. O wywóz zabytków z Koszyłowic. Na pismo IVN 6880/28; IVN. 3868/29. Koszyłowce)

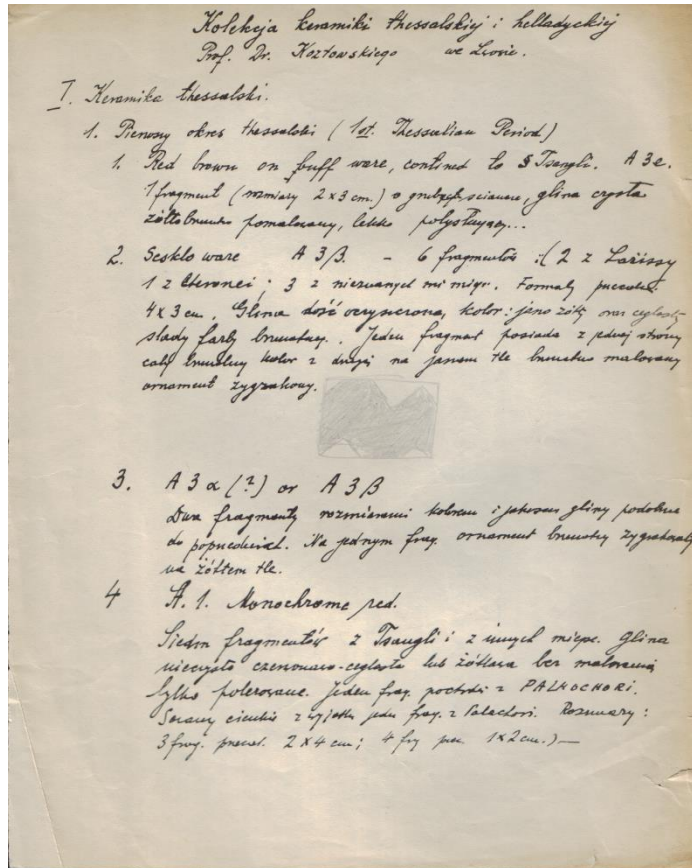

Рис. Г. 23. Сторінка лекції Л. Козловського (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Л. Козловського)

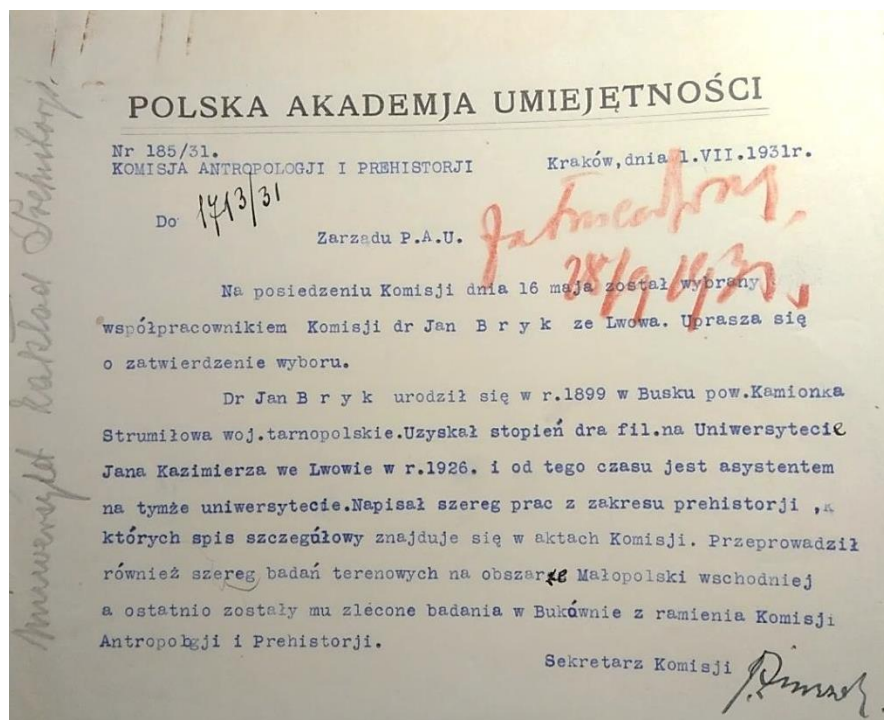
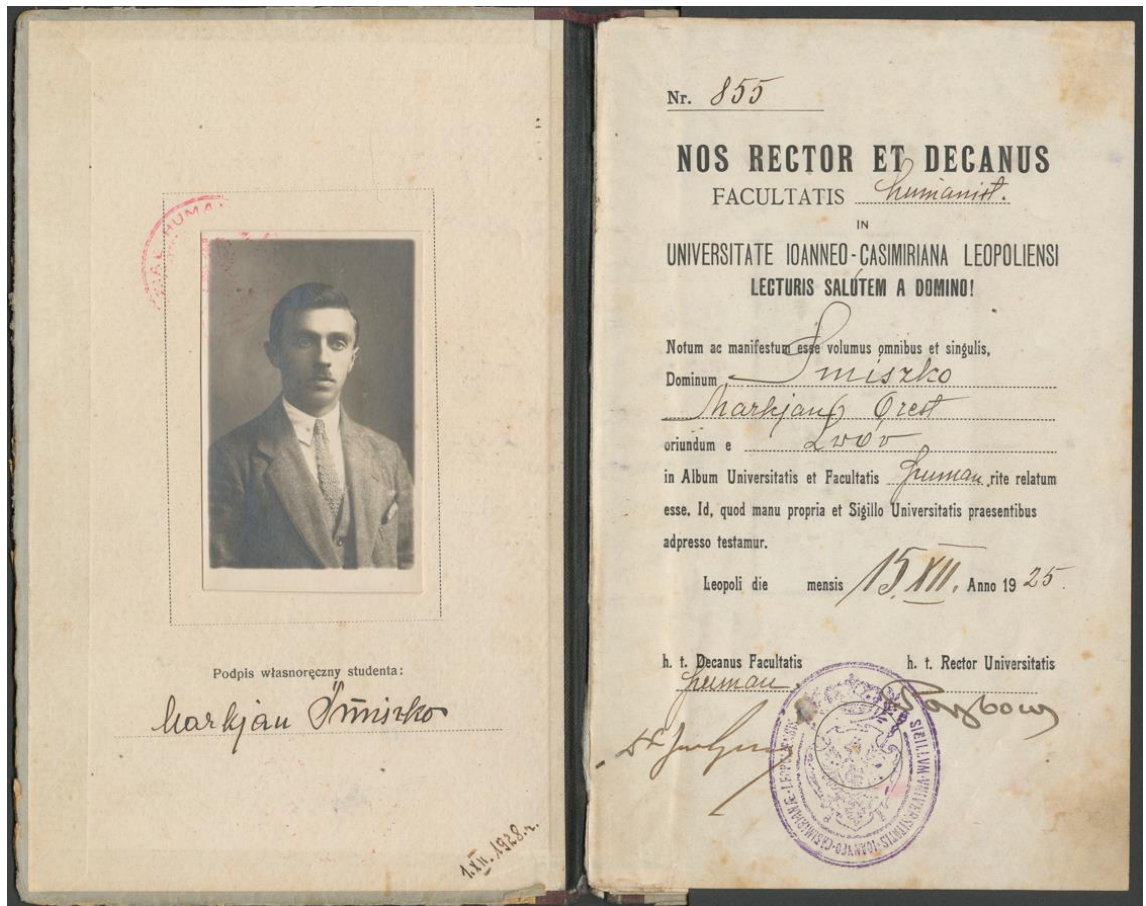

Рис. Г. 24. Документ, що засвідчує обрання Я. Брика членом Антропологічної та праісторичної комісії Польської академії науки і мистецтв (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Nr 185/31. Komisja antropologii i prehistorii)

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie.
Wydział humanistyczny

Rok akademicki 1925/26 L.13713
Bieżący rok studjów studenta I

Nazwisko wykładowego	I. trymestr			
	Ilość godzin	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)	Potwierdzenie zgłoszenia się Poświadczenie profesora ewent. uzyskany postęp	Ilość godzin
Stasiuk Jan Dr. Prof.	2	Historia rycerstwa w wiekach średnich		2
Brujak Franciszek Dr. Prof.	2	Historia gospodarcza powroczna		2
Brujak Franciszek Dr. Prof.	2	Historia gospodarcza do połowy XVIII w.		2
Rhylinski Konstanty Prof.	4	Historia okresu hellenistycznego.		4
Górka Olgierd Dr. Doc.	2	Przeje Ruśniny do roku 1601.		2
Kozłowski Leon Dr. Prof.	2	Problemat pochodzenia Słowian w świetle prehistorji		2
Chodacki Madytan Dr. Lektor	4	Wzrost elementarnej gramatyki greckiej		4

II. trymestr		III. trymestr	
Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)	Potwierdzenie zgłoszenia się Poświadczenie profesora ewent. uzyskany postęp	Ilość godzin	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub seminarjum)
Historia rycerstwa w wiekach średnich.		2	Historia rycerstwa w wiekach średnich.
Historia gospodarcza powroczna.		2	Historia gospodarcza powroczna.
Historia gospodarcza do połowy XVIII w.		2	Historia gospodarcza do połowy XVIII w.
Historia okresu hellenistycznego.		4	Historia okresu hellenistycznego.
Przeje Ruśniny do roku 1601.		2	Przeje Ruśniny do roku 1601.
Problemat pochodzenia Słowian w świetle prehistorji		2	Wzrost elementarnej gramatyki greckiej

Wydział humanistyczny

Рис. Г. 26. Залікова книжка М. Смішка (Родинний архів М. Смішка)

Pan Śmieszko Marcjan Orest drugi rok pracuje
 w moim seminarjum, Pracuje bardzo pilnie
 zamierza się on poświęcić całkowicie pracy naukowej.
 i już obecnie przystępuje do opracowania kultury
 greckiej na obrządku świeckim pod kierunkiem
 województwa. Jest on poważnym i sumiennym
 i jego dalsza praca naszkolona jest waleczna
 od uwzględnienia stypendjum. Dlatego jego najgorzej
 popieram i uważam go za bardzo odpowiedniego
 kandydata na to stypendjum.

28 września 1927 r. Leon Kozłowski.

Рис. Г. 28. Рекомендація Л. Козловського на державну стипендію для М. Смішка (Родинний архів М. Смішка)

PREZYDJUM
 RADY MINISTRÓW
 WARSZAWA, DN. 4 listop. 1932 r.
 № 34-Si.7/3.
 Do
 Pana Dr. Marcjana Śmieszko
 Lwów - Zniesienie
 ul. Mickiewicza 26.

Zarząd Funduszu Kultury Narodowej zawiadamia, że
 zostało przyznane Panu jednorazowe bezzwrotne stypendjum
 na studia nad zabytkami odnoszącymi się do epoki cesar-
 stwa rzymskiego. Stypendjum to w ogólnej sumie 700 zł.
 /siedemset/ będzie płatne na ręce Pańskie za pośredni-
 ctwem P.K.O. czekiem Nr. 29 Ser. 425 z dn. 2.XI.1932 r.
 Do niniejszego dołącza się zobowiązanie dla sty-
 pendystów krajowych z prośbą o podpisanie i zwrot.

Dyrektor
 Zarządu Funduszu Kultury Narodowej
 zał.

Sygnum Nr. 7. 6.VI.32. 5.000.
 Drukarnia Państwowa Nr. 60038.

Рис. Г. 29. Документ про призначення наукової стипендії для М. Смішка 1932 р. (Родинний архів М. Смішка)

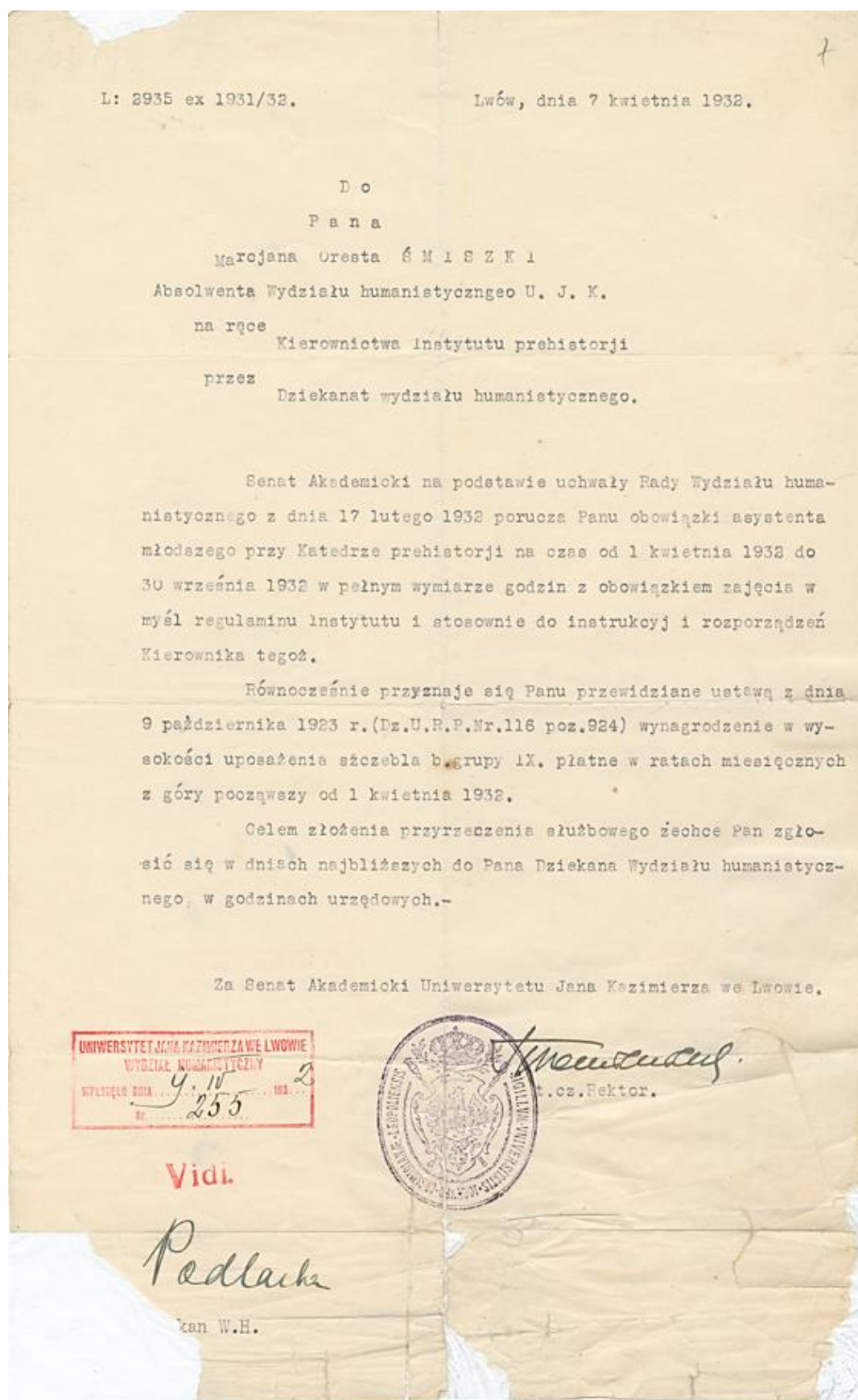

Рис. Г. 30. Документ про прийняття М. Смішка на посаду асистента кафедри праісторії Львівського університету з 1 квітня 1932 р. (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 31. Фрагмент експозиції Археологічного музею при кафедрі праісторії Львівського університету. 1930-ті роки (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

Рис. Г. 32. Розкопки М. Смішка в с. Гринів на Львівщині. Осінь 1930 р. М. Смішко в білому плащі, у центрі – Т. Сулімірський (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 33. Дослідження курганів енеолітичного часу Т. Сулімірського та М. Смішка в Колпці Дрогобицького повіту. 1932 р. (Archiwum MAK. SP 33/9; НА ВА ІУ НАН України. Картотека П. Завади; Негативи на склі Львівського університету)

Рис. Г. 34. Польова документація, розкоп і керамічні вироби з археологічних досліджень М. Смішка у Малих Грибовичах на Львівщині (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали М. Смішка; НАС. Sygn. 1-N-1008-2)

Рис. Г. 35. Викладачі кафедри праісторії Львівського університету на археологічній пам'ятці у Малих Грибовичах. 22 травня 1936 р. Стоїть другий ліворуч М. Смішко, сидять зліва направо: В. Лепік-Копачинська, І. Сівек, Л. Козловський; у верхньому ряду другий ліворуч – К. Журовський (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 36. Розкопки Т. Сулімівського в с. Комарів на Станиславівщині. 1934–1936 рр. (Archiwum MAK. Dział dokumentacji naukowej. Sygn. SP 33/9)

Рис. Г. 37. Ю. Грабовський під час археологічних досліджень на Станиславівщині. 1930-ті роки (НА ВА ІV НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

Рис. Г. 38. Експедиція кафедри праісторії у складі М. Смішка, К. Журовського та І. Сівек у Колоколині на Рогатинщині. Справа наліво: М. Смішко, К. Журовський, І. Сівек (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 39. К. Журовський, І. Сівек, М. Смішко біля печери з рідкісними похованнями доби енеоліту в Колоколині на Рогатинщині. Червень 1935 р. (Родинний архів М. Смішка)

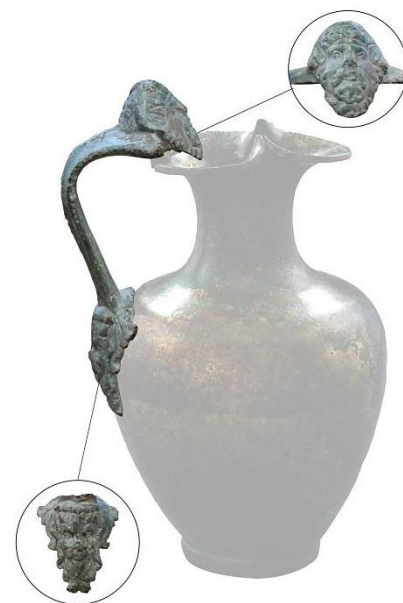

Рис. Г. 40. Бронзова ручка від ойнохої із зображеннями античного бога Пана з розкопок у Колоколині на Рогатинщині (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету; Археологічний музей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Інв. № 2035. Фото І. Луцик)

найдорожчо!
 Косів 20. VII. 1936.
 Користуючись з короткою поштою в Косові хочу тобі дати зна-
 менство. Дякуючи скінчивши коням друку мого в Косові,
 пов. Коломиш і маючу шукати куди далі своїх си-
 дів, очіки тири ванко. Ще до неділі правдоподібно буду
 крутитися в твій околиці, відтак поїду на Короско
 до Текури і Арешор, сіл положених внаслідок в горах.
 там ми маю переконавшись про деякі інерформациї. Відтак
 правдоподібно верну до Львова і зоймо відси поїду в околиці
 Надвірної. Коли в твій тири займи якийсь змін, проща
 яюсь тобі повідомити. Наразі не можу навікати на
 пошту, бо тільки з самого початку мали триденну
 слону. Коли хочеш цюсь написати, то прошу тебе

Рис. Г. 44. Поштівка М. Смішка до дружини від 20 серпня 1936 р. (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 45. Бронзовий скарб із Грушки Тлумацького повіту (Львівський історичний музей)

Рис. Г. 46. Археологічні знахідки з досліджень М. Смішка та К. Журовського 1938 р. у Городниці на Станиславівщині (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали М. Смішка)

Рис. Г. 47. Негативи на склі з експонатами з Марковець Тлумацького повіту. Дослідження К. Журовського. 1938 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

Рис. Г. 48. Львівські археологи Л. Козловський, Т. Сулімівський та Г. Цегак на ювілеї В. Деметрикевича. Краків, 1930 р. (Woźny M. Włodzimierz Demetrykiewicz (1859–1937). Prehistoryk z przełomu epok. Kraków, 2018)

Рис. Г. 49. Т. Сулімівський, М. Смішко й І. Сівек серед учасників II З'їзду польських праісториків у Кракові. 29 червня – 1 липня 1935 р. (NAC. Sygn. PIC. 1-N-953-10)

Рис. Г. 50. Наукова подорож викладачів і студентів Львівського університету до Біскупіна й Познані в червні 1937 р. (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 51. Т. Сулімський, Ю. Костжевський і М. Смішко в Біскупіні. 1937 р. (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 52. Професор Л. Козловський (посередині, з капелюхом) у супроводі викладачів Львівського університету в Біскупіні. 1937 р. (Lech J., Piotrowska D. Z historii badań nad Słowiańszczyzną w archeologii polskiej do wczesnych lat 1940. МДАПВ. Львів, 2019. Вип. 23)

Рис. Г. 53. Антропологи та праісторики Львівського університету. 1938 р. Стоїть у верхньому ряду крайній ліворуч К. Журовський (Czekanowski J. Sto lat antropologii polskiej. 1856–1956. Ośrodek Lwowski. Materiały i Prace Antropologiczne. Wrocław, 1956. Nr 34)

Рис. Г. 54. Учасники IV З'їзду студентів праісторії у Львові. На фото: сидить в центрі – Я. Чекановський, праворуч від нього – Т. Сулімірський, за ним – І. Сівек. У другому ряду крайній ліворуч – Я. Фітцке; у третьому ряду зліва направо: Т. Рейман, А. Фішер, В. Голубович; у четвертому ряду зліва направо: Р. Ямка, М. Смішко, Г. Ленчик (Родинний архів М. Смішка)

Рис. Г. 55. Учасники IV З'їзду студентів праісторії польських університетів у Львові (Родинний архів М. Смішка)

Додаток Д

Пам'яткоохоронні практики в документах і світлинах

Рис. Д. 1. Мапа тимчасових консерваторських округів на 1920 р. (Stolpiak B. Rozwój prahistorii polskiej w okresie 20-ia międzywojennego. Cz. 1: 1918–1928. Poznań, 1984. S. 56)

Рис. Д. 2. Інформація президії Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток про початок його діяльності (ЛННБ ім. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 18. Арк. 115)

<u>EPOKA.</u>	
Pow.	Wojew.
Jaskinia, schronisko skalne
Cmentarz, grób szkieł., ciałop.....
Osady, nasypy ziemne.....
Ceramika.....
Broń, narzędzia.....
Ozdoby, skarb

Рис. Д. 3. Інвентарна картка (ЛННБ ім. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 18)

Nr.85/22.

Do
Wydziału Nauki Ministerstwa W.R.i O.P.w W a r s z a w i e.

Wobec zbliżającego się sezonu wydatnych prac konserwatorskich w terenie i wobec marnowania się od lat dużej ilości cennych zabytków na obszarach wschodniej Małopolski, czemu zapobiedz może jedynie energiczna działalność Konserwatora okręgu lwowskiego, -- zwraca się Prezydjum P.G.K.Z.P. do Wydziału Nauki z uprzejmą prośbą o odpowiedź na następujące pytania:

1/ Czy kandydatura p.B. Janusza na Konserwatora z.p. okręgu lwowskiego, zaproponowana przez I Konferencję konserwatorów okr. dnia 30.X.1921, będzie przez Ministerstwo W.R.i O.P. zatwierdzona i od jakiego terminu?

2/ Czy są i ewentualnie jakie są powody nienominowania p.B. Janusza Konserwatorem z.p.?

3/ jaki inny sposób pragnie Ministerstwo W.R.i O.P. zaradzić gwałtownej i nieodzownej potrzebie zaopiekowania się niszczącymi na Podolu zabytkami przedhistorycznymi?

Pytania powyższe nasunęła Prezydjum P.G.K.Z.P. głęboka troska o ocalanie przed bezprzykładną zagładą wykopalisk przedhistorycznych w jednej z najbogatszych w zabytki przeddziejowe części Polski. Jedynym zaś kompetentnym kandydatem na Konserwatora z.p. okręgu lwowskiego - według zdania Prezydjum - jest p. B. Janusz.

Warszawa dn. 22 lutego 1922.

Za Prezydjum P.G.K.Z.P.

R. Jakimowicz.

Wł. Antoniewicz.

J. Kostrzewski.

Рис. Д. 4. Клопотання президії Державного грона консерваторів доісторичних пам'яток до Міністерства віровизнань і народної освіти про призначення Б. Януша консерватором львівського округу (PAN w Warszawie. III-166)

Рис. Д. 5. Біля архіву давніх актів у Львові. У центрі – О. Чоловський, ліворуч від нього – Б. Януш. Січень 1915 р. (Biblioteka Narodowa. F.14962/II)

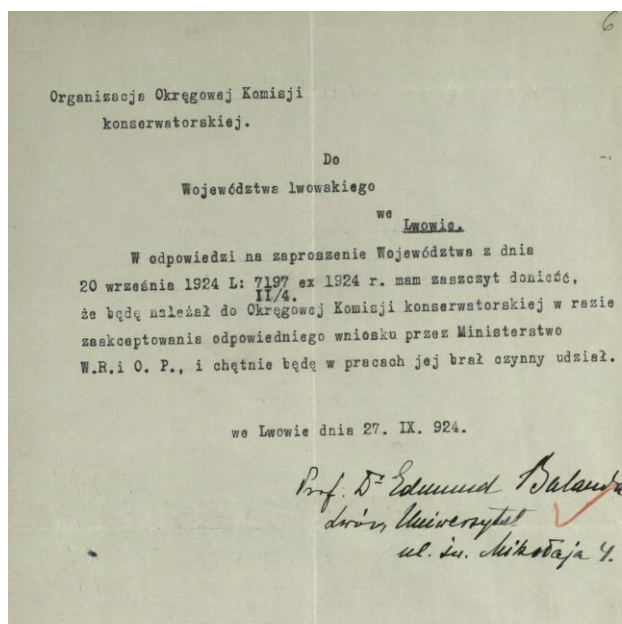
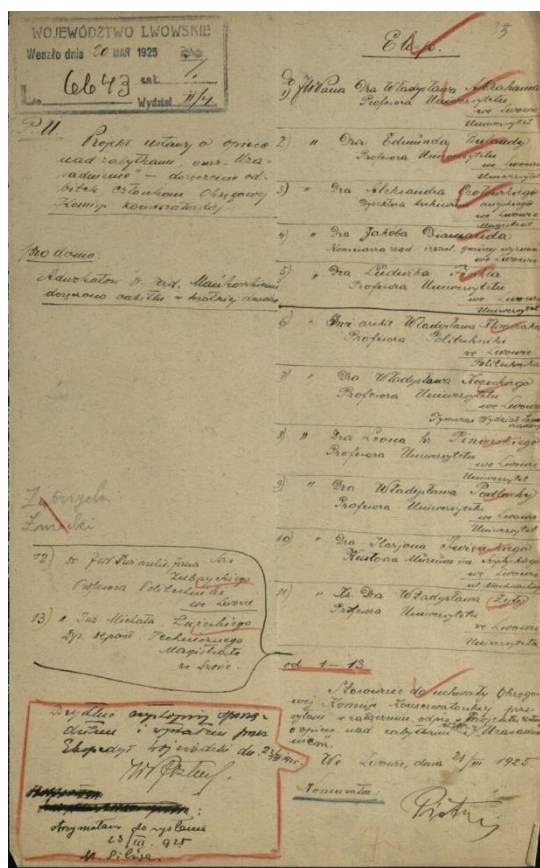

Рис. Д. 6. Документи окружної консерваторської комісії. Перелік запрошених консерваторів і погодження Е. Булянди (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 59. Арк. 6)

Рис. Д. 7. Археологічні знахідки з Ульвівка на Львівщині (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі)

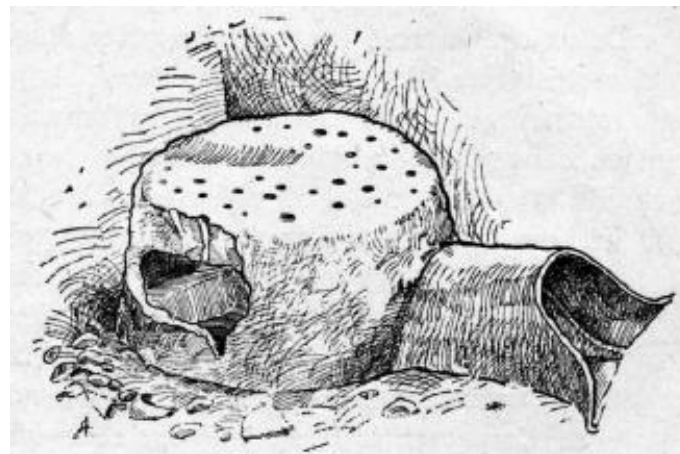

Рис. Д. 8. Реконструкція печі з розкопок у Голині (Janusz B. *Przedhistoryczna pracownia garncarska w Hołyniu pod Kałuszem*. Lwów, 1924)

Рис. Д. 9. Розкопки в Голині біля Калуша (Janusz B. *Przedhistoryczna pracownia garncarska w Hołyniu pod Kałuszem*. Lwów, 1924)

Рис. Д. 10. Музей на місці розкопок у Голині біля Калуша (Janusz В. Przedhistoryczna pracownia garncarska w Hołyniu pod Kałuszem. Lwów, 1924)

Рис. Д. 11. Інвентар із пшеворського поховання, с. Лучка на Тернопільщині. 1926 р. (НА ВА ІУ НАН України)

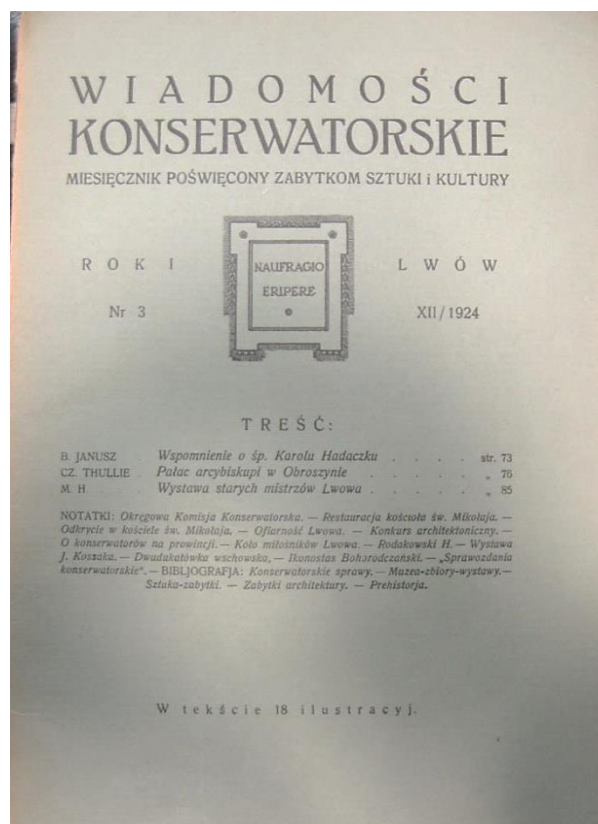

Рис. Д. 12. Титульна сторінка журналу «Відомості консерваторські»

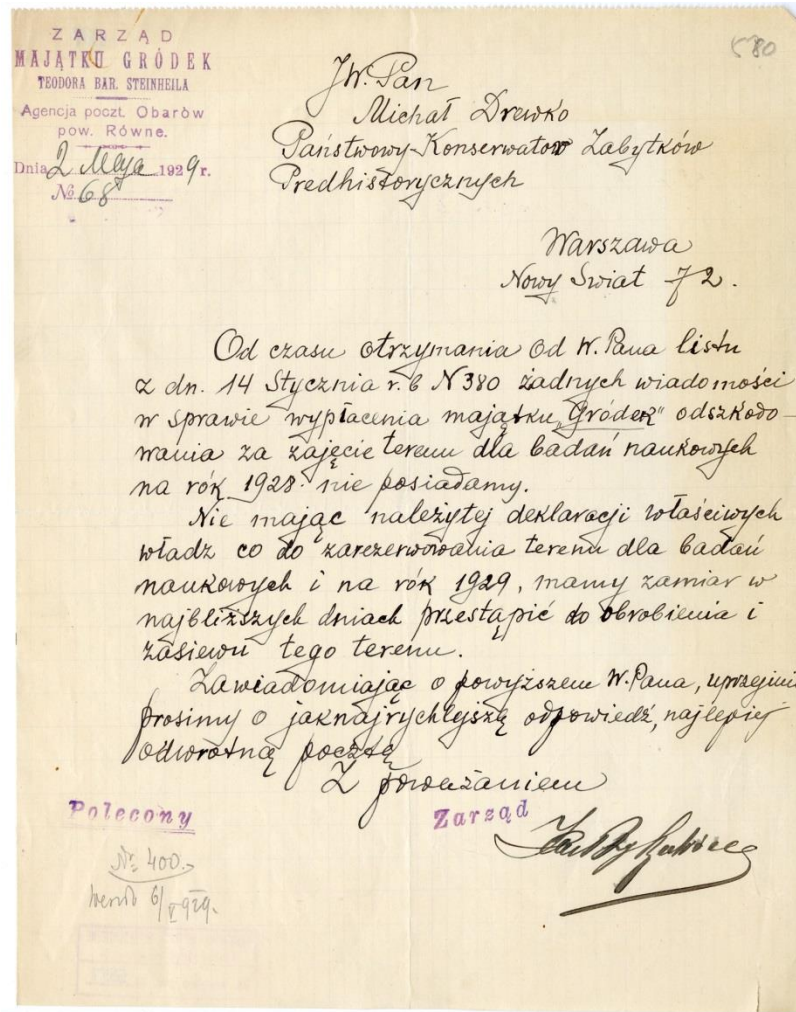

Рис. Д. 13. Лист Управи Маєтку Городок Рівненського повіту від 2 травня 1929 р. до консерватора М. Древка щодо регламентації компенсаційних виплат за 1928 р. (РМА. PGKZP-493-3-206-1)

Рис. Д. 14. Археологічні дослідження Л. Савицького палеолітичної стоянки в Городку Рівненського повіту. 1920-ті роки (РМА. PGKZP-493-7-21-1)

Рис. Д. 15. Генеральний консерватор Є. Ремер (НАС. Sygn. 1-A-2699)

Рис. Д. 16. Консерватор З. Горнунг

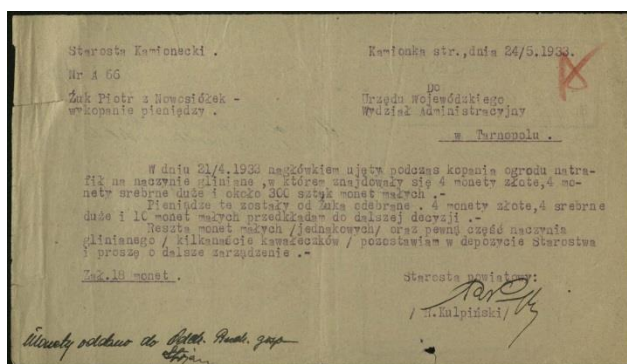

Рис. Д. 18. Інформація консерваторові про монети, знайдені 1933 р. у Кам'янці на Тернопільщині (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 150)

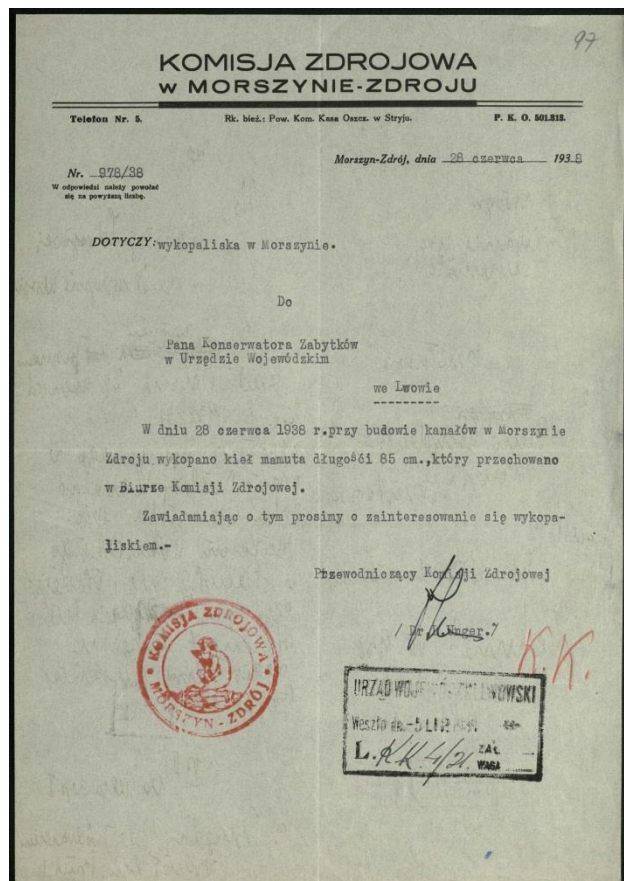

Рис. Д. 18. Повідомлення консерватору про бивень мамонта, відкритий у Моршині в червні 1938 р. (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 6. Арк. 97)

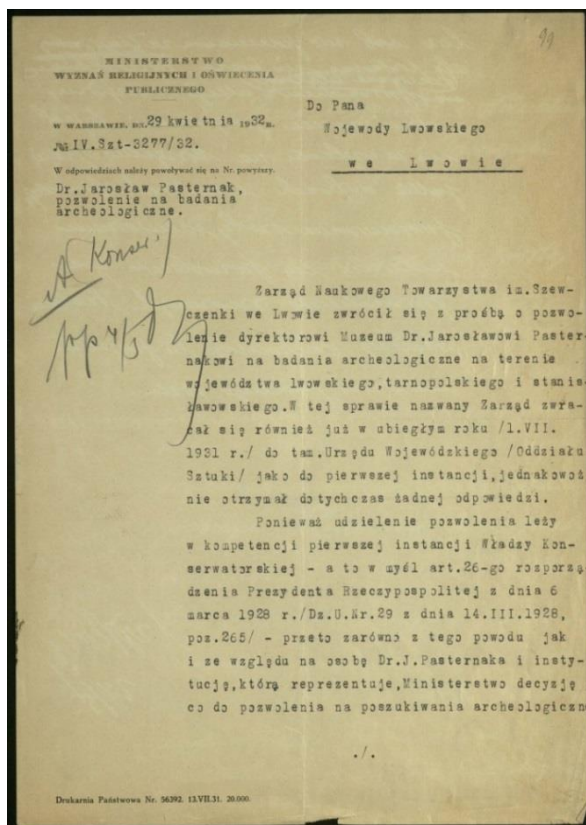

Рис. Д. 19. Консерваторська документація щодо отримання дозволу на розкопки Я. Пастернаку (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 90)

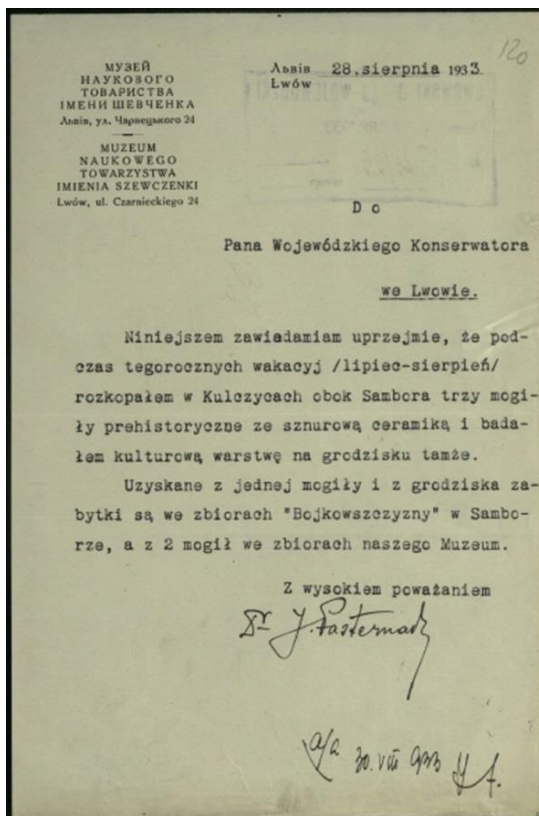

Рис. Д. 20. Короткий звіт консерватору Я. Пастернака про дослідження в Кульчицях біля Самбора 1933 р. (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 120)

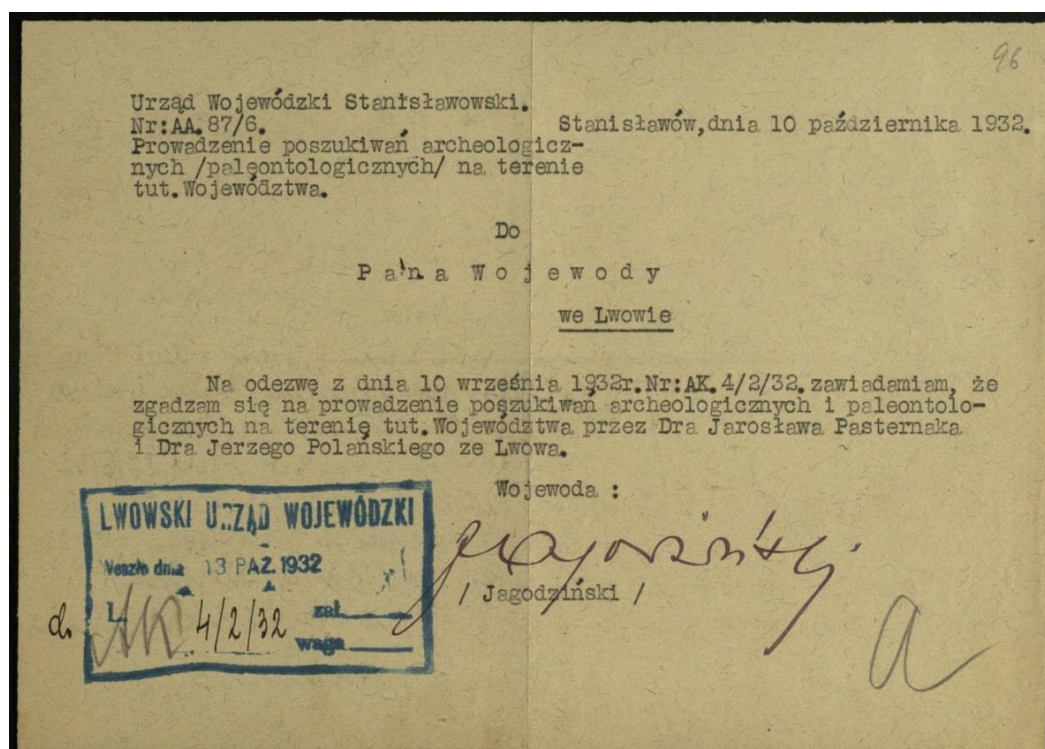
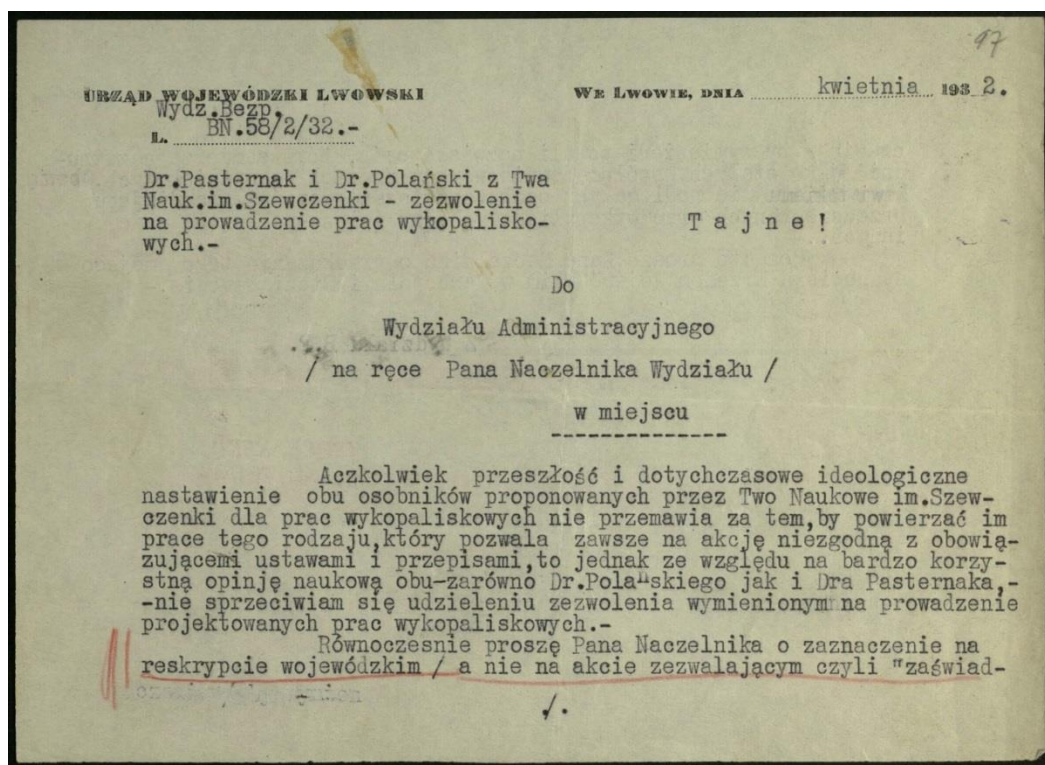

Рис. Д. 21. Дозволи на проведення археологічних робіт для Я. Пастернака та Ю. Полянського на території Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 96-97)

МУЗЕЙ
НАУКОВОГО
ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
Львів, ул. Чарнецького 24

MUZEUM
NAUKOWEGO
TOWARZYSTWA
IMIENIA SZEWCZENKI
Lwów, ul. Czarnieckiego 24

Львів 2. VI. 1934
Lwów

95/34

A

Do
Urzędu Wojewódzkiego
(wydział sztuki i kultury)
w Tarnopolu.

Niniejszym zawiadamiam, że w dniach
31. V - 1. VI. rozkopaniem w Dusanowie, pow. Prze-
myślany, na polu Jana Werstyna jedna
możila i znalazłem w niej tylko parę skoru-
pek glinianych, drobnych, prehistorycznych,
i parę spalonych ludzkich (?) kości.

Wobec tego, że rozkopana możliwa znajdo-
wała się dotąd pod specjalną opieką konser-
watorską, na piśmie zarządzenie p. kons.
Piotrowskiego, proszę o łaskawe zawiado-
wienie dotyczących władz administracyjnych,
je właściciel pola może to miejsce już zabrać

Рис. Д. 22. Звіт Я. Пастернака консерватору про розкопки в Дусанові Перемишлянського повіту (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 44)

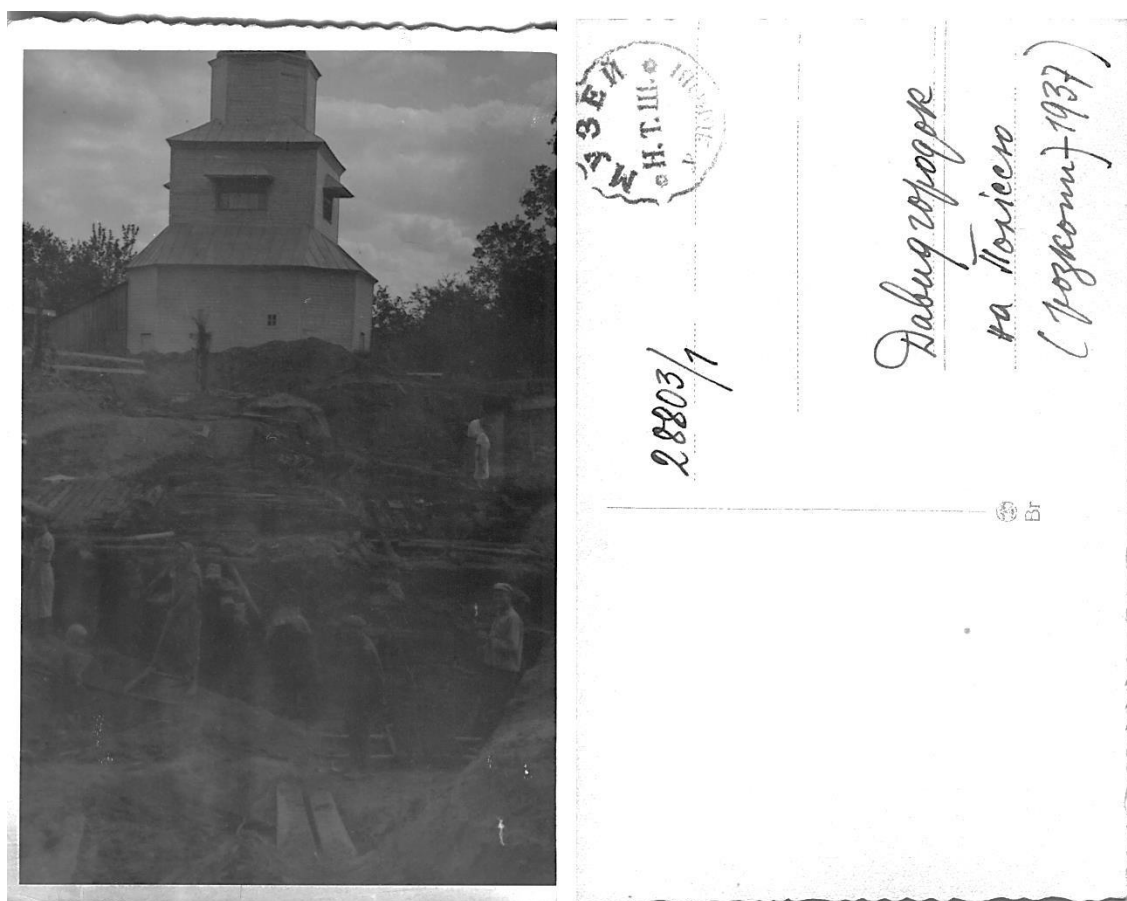

Рис. Д. 23. Розкопки Р. Якимовича в Давидгородку на Поліссі (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака. 28803/1, 28803/2)

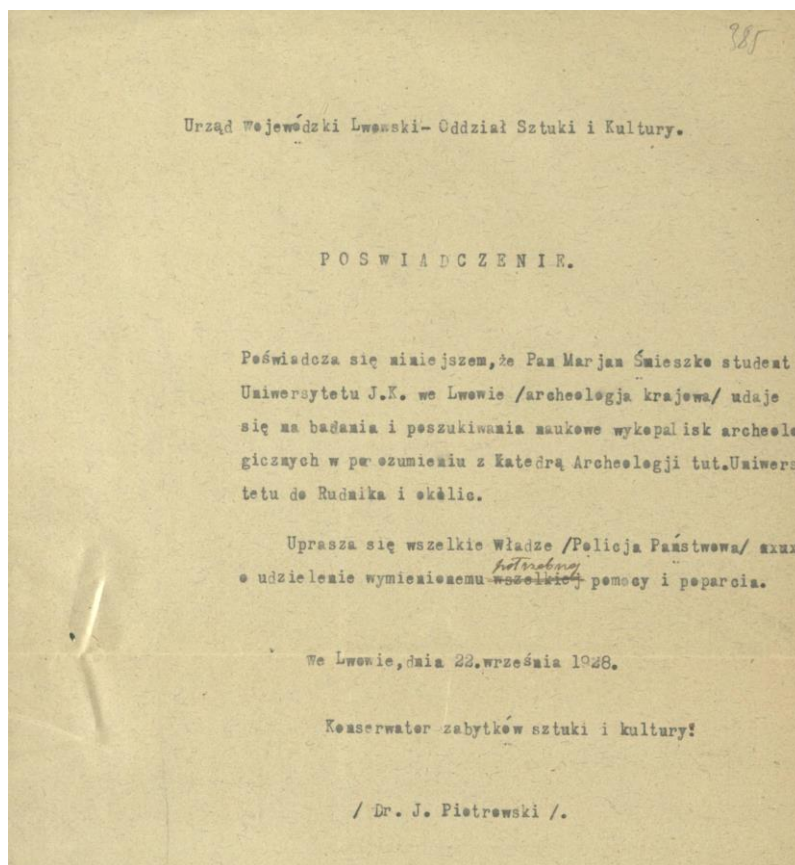

Рис. Д. 24. Перший дозвіл на польові дослідження М. Смішка. 1928 (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 17. Ч. 2. Арк. 385)

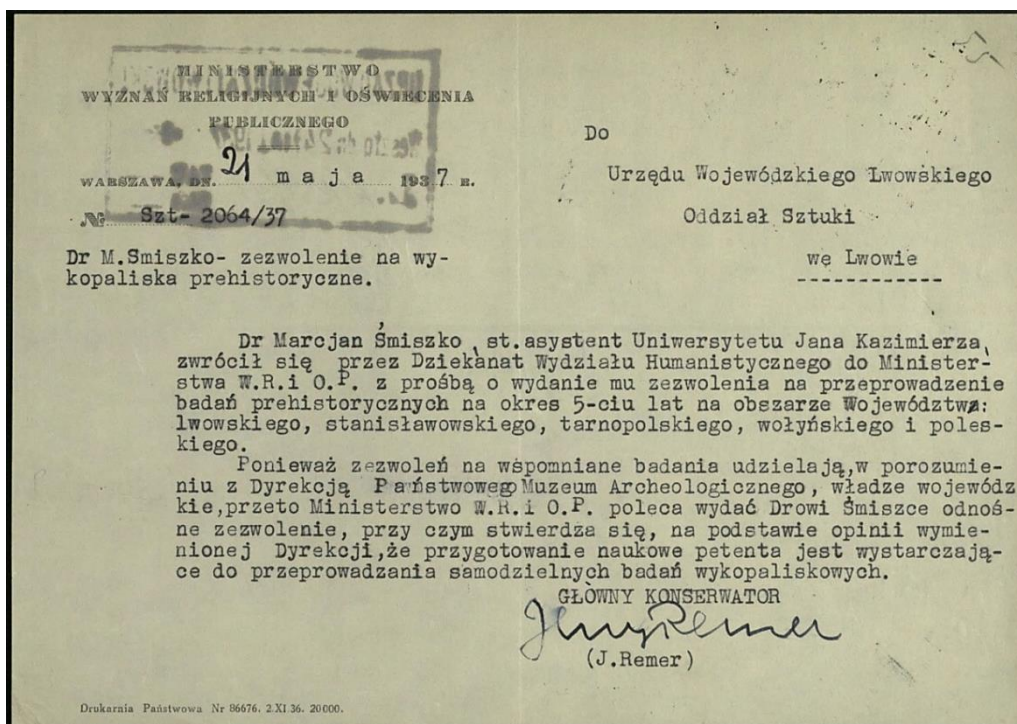

Рис. Д. 25. Дозвіл асистентові кафедри археології Львівського університету М. Смішку на 5 років для дослідження всіх воєводств заходу України (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 55)

Рис. Д. 26. Дослідження кургану в Кульчицях Самбірського повіту. Розкопки Т. Сулімирського. 1932 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

Рис. Д. 27. Керамічний посуд із досліджень Т. Сулімирського та Г. Цегак у Романовому Селі на Тернопільщині (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

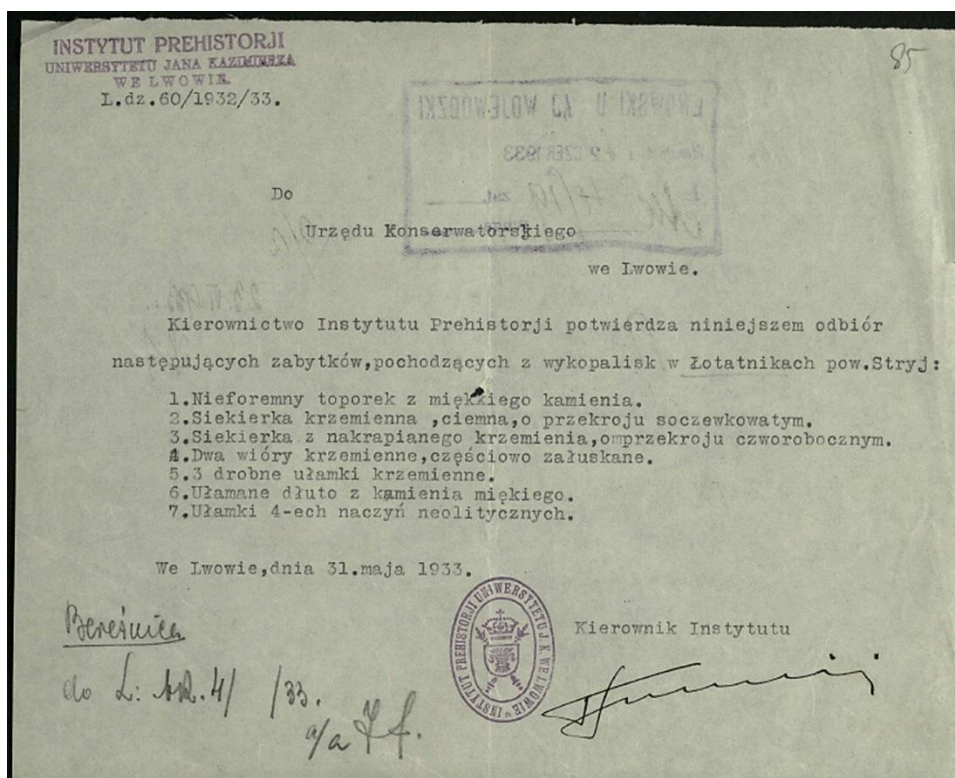

Рис. Д. 28. Інформація Т. Сулімівського консерватору про передані археологічні знахідки з Лотатник Стрийського повіту до Інституту праісторії Львівського університету (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 85)

Рис. Д. 29. Кам'яні та крем'яні вироби з Лотатник Стрийського повіту з колекції Львівського університету (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

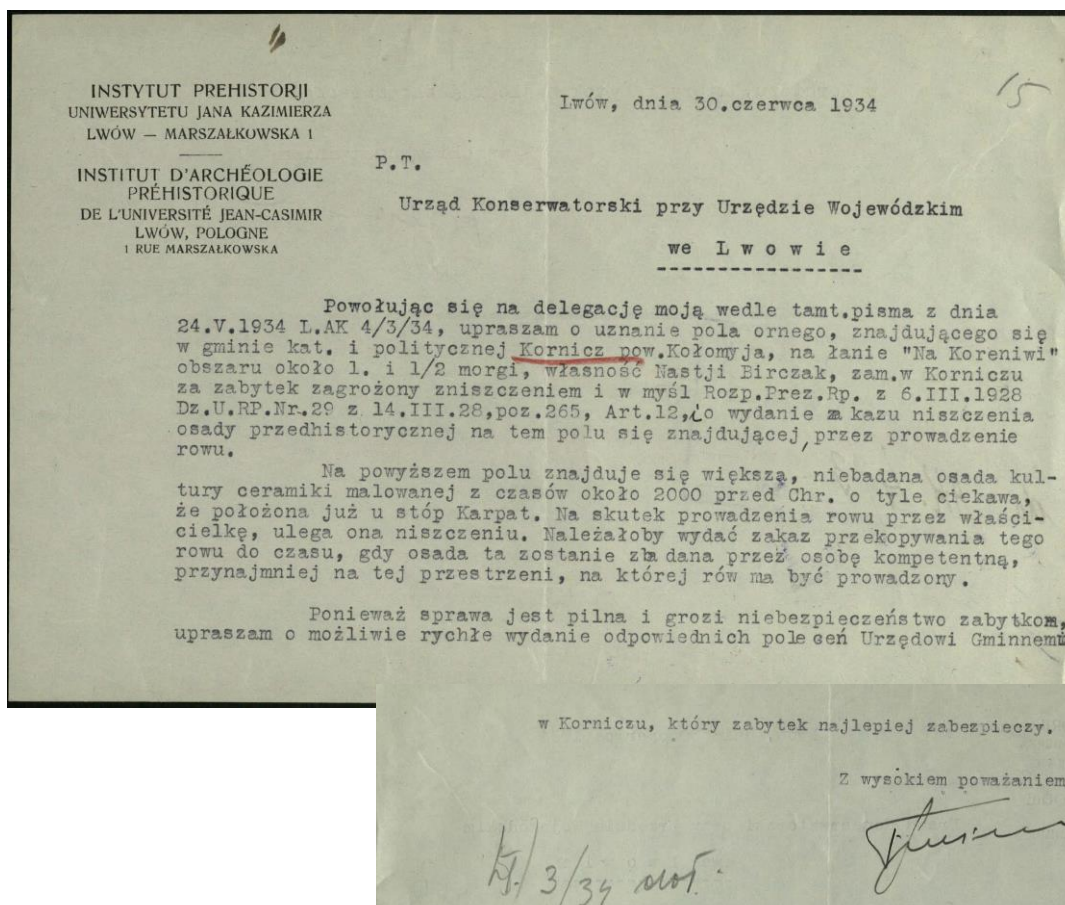

Рис. Д. 30. Інформація Т. Сулімірського до воєводського уряду у Львові від 20 червня 1934 р. щодо збереження унікальної пам'ятки трипільської культури в Корниці на Станиславівщині (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 2. Арк. 15)

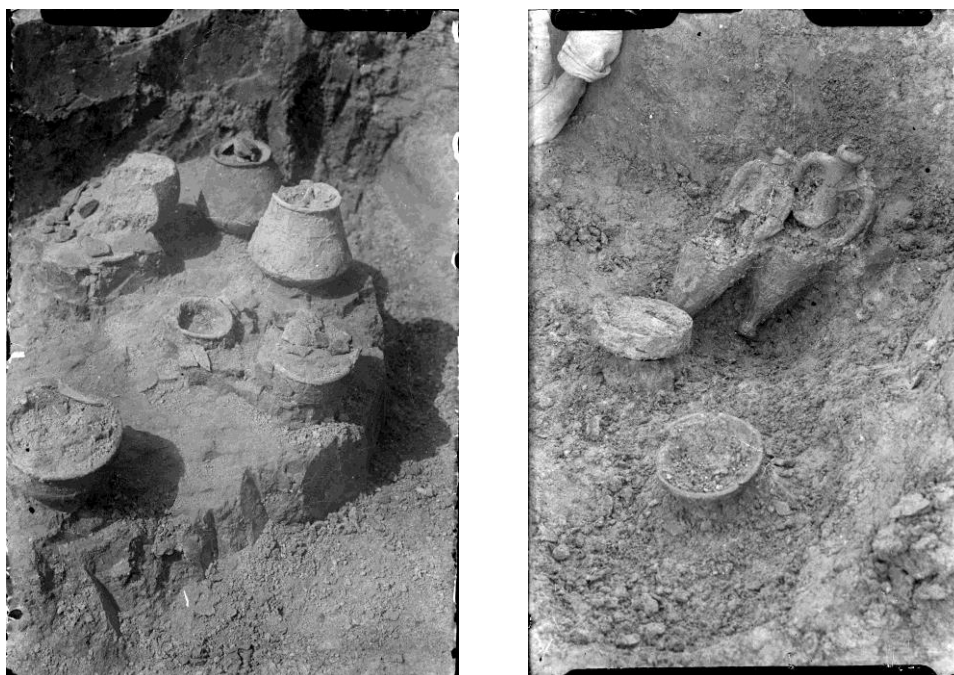

Рис. Д. 31. Дослідження Т. Сулімірського на могильнику культури карпатських курганів у с. Ганнів на Станиславівщині 1934 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

Рис. Д. 32. Дослідження Т. Сулімського на епонімній пам'ятці комарівської культури біля с. Комарів на Станиславівщині. 1934–1936 рр. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

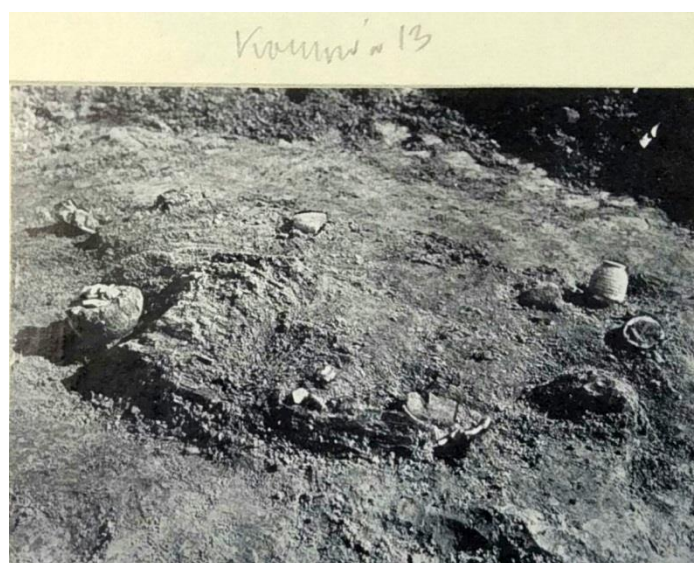
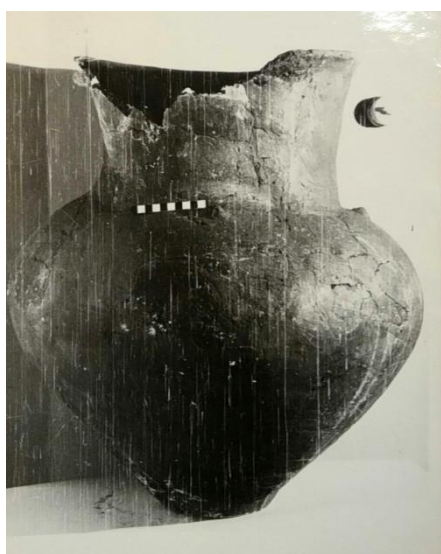

Рис. Д. 33. Дослідження Т. Сулімського біля с. Комарів на Станиславівщині. 1934–1936 рр. (Archiwum MAK. Dział dokumentacji naukowej. Sygn. SP 33/9)

INSTYTUT PREHISTORJI
UNIwersYTETU JANA KAZIMIERZA
LWÓW — MARSZAŁKOWSKA 1

INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE
PRÉHISTORIQUE
DE L'UNIVERSITÉ JEAN-CASIMIR
LWÓW, POLOGNE
1 RUE MARSZAŁKOWSKA

L.dz. 136 ex 1936/37.

We Lwowie, dnia 3° czerwca 1937.

Do

Urzędu Wojewódzkiego

we Lwowie.

W związku z planowanymi badaniami prehistorycznymi w miesiącu sierpniu i wrześniu b.r. na terenie Karpat i Podkarpacia Kierownictwo Zakładu Prehistorii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie prosi o zezwolenie na swobodne poruszanie się, prace wykopaliskowe i Fotografowanie w pasie granicznym na obszarze Województwa Lwowskiego. Kierownikiem badań będzie st. asystent Zakładu Prehistorii U. J. K. dr. Marcjań Śmiszko, na którego nazwisko prosimy wystawić potrzebne dokumenty.

L. Kozłowski

/Prof. Dr. Leon Kozłowski/

Kierownik Zakładu Prehistorii
U. J. K.

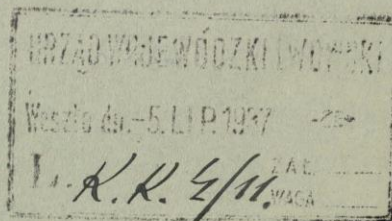

Рис. Д. 34. Клопотання Л. Козловського до львівського воєводи щодо отримання дозволу для М. Смішка 1937 р. (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 51)

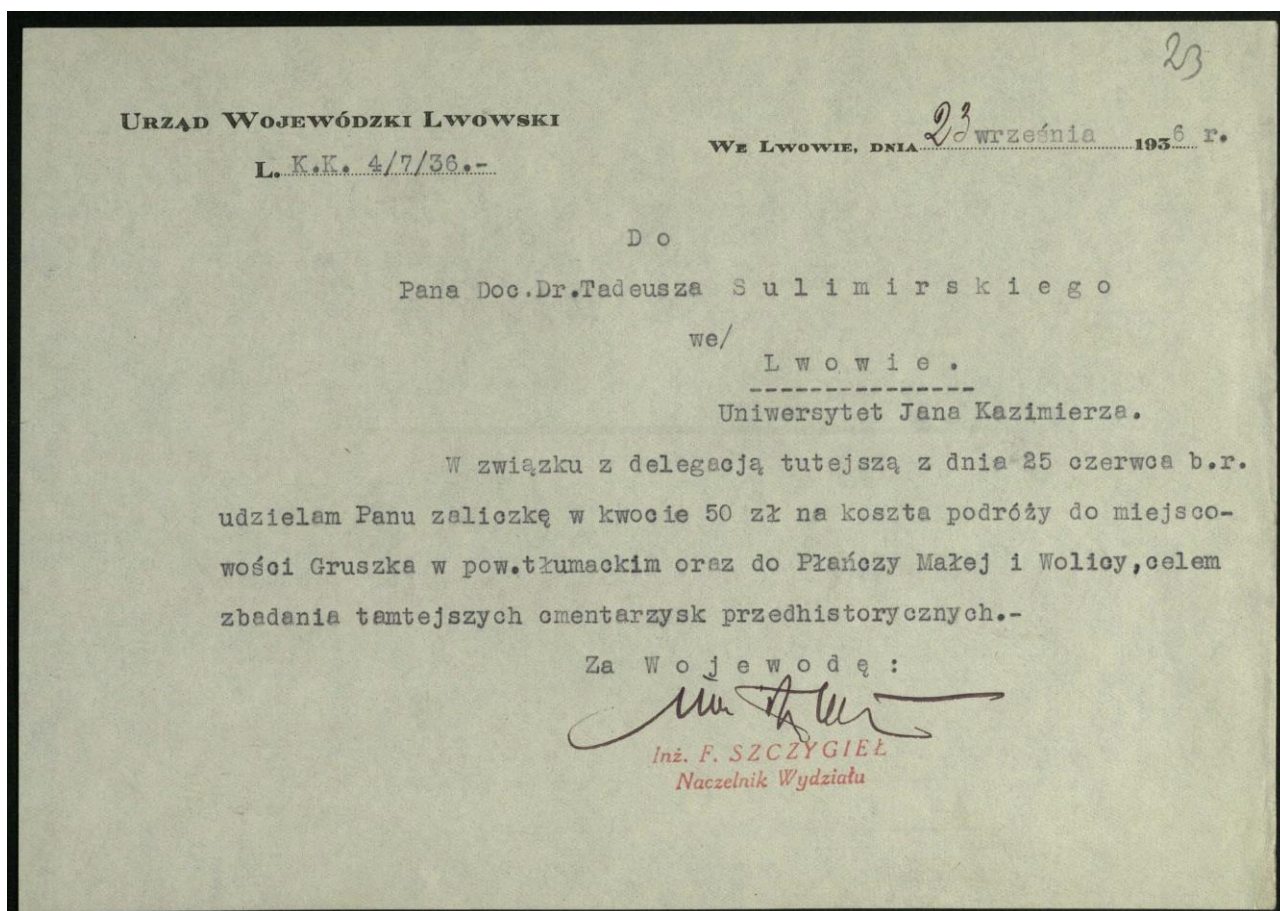

Рис. Д. 35. Підтвердження фінансування подорожі Т. Сулімірського до с. Грушка на Станиславівщині з метою проведення археологічних досліджень (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 23)

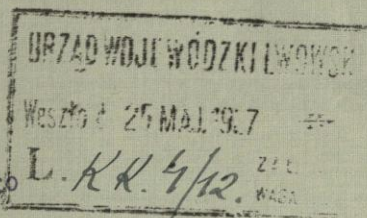
Рис. Д. 36. З. Горнунг (стоїть у другому ряді крайній ліворуч) у товаристві І. Старчука, Р. Петеленз-Лукасевича, М. Драгана, К. Маєвського (сидять справа наліво) (Цифровий архів АМ ЛНУ. Матеріали І. Старчука)

ZAKŁAD ARCHEOLOGJI KLASYCZNEJ
UNIwersytetu JANA KAZIMIERZA
LWÓW MARSZAŁKOWSKA 1, II P.

L.13/37

We Lwowie, dnia 24 maja 1937

Do
Pana Konserwatora
Urzędu Wojewódzkiego
we

L w o w i e .

Zarząd Funduszu Kultury Narodowej, pismem z dnia 21 maja b.r./Nr.35-522/1/, przyznał Kierownictwu Zakładu Archeologii Klasycznej U.J.K. we Lwowie zasiłek na badania archeologiczne w Małopolsce Wschodniej a to w powiatach Borszczów, Horodenka, ^{Romyśno} Husiatyn, Sniatyn i Zaleszczyki.

Badaniami temi kierować będzie z ramienia Kierownika Zakładu st. asystent Zakładu Dr Kazimierz Majewski, docent U.J.K.

Kierownictwo Zakładu prosi Pana Konserwatora o wystąpienie się pozwolenia od Władz cywilnych i wojskowych do prowadzenia we wspomnianych powiatach w miesiącu lipcu b.r. badań wykopaliskowych, zapisek naukowych, dalej ewentualnie robienia zdjęć fotograficznych, pomiarów, rysunków itd.

Kierownik Zakładu

Bulanda
/ Prof. Dr Edmund Bulanda. /

Рис. Д. 37. Клопотання Е. Булянди для отримання дозволу на археологічні дослідження кафедри класичної археології під керівництвом К. Маєвського (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5. Арк. 61)

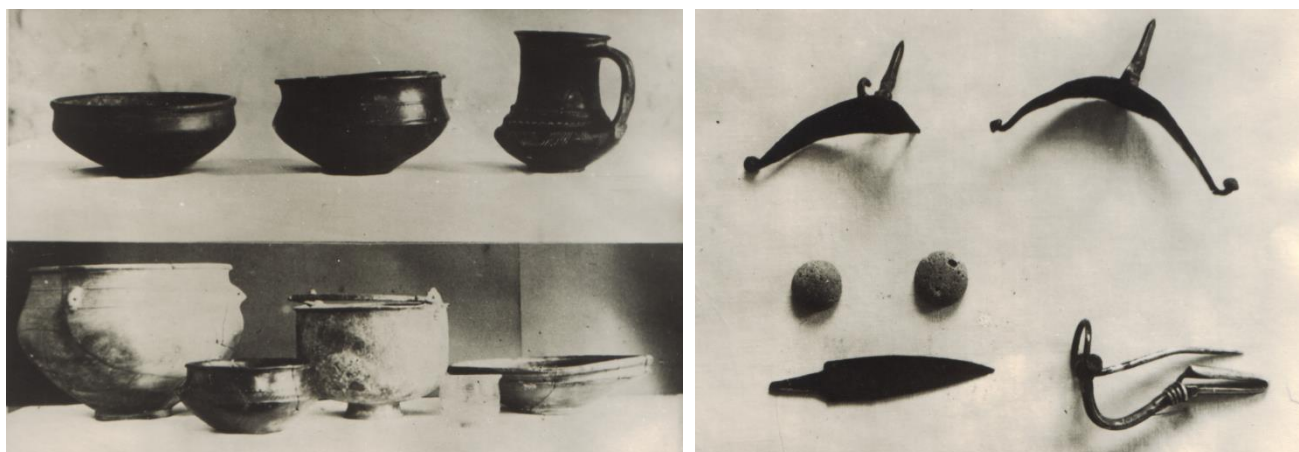

Рис. Д. 38. Археологічні знахідки з багатого поховання в Рудці Кременецького повіту (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі Львівського університету)

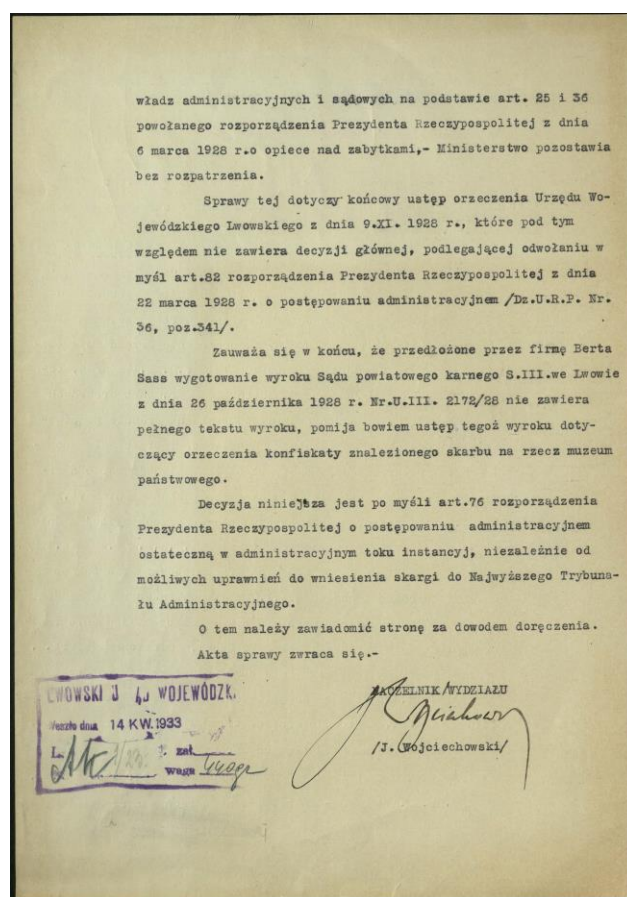
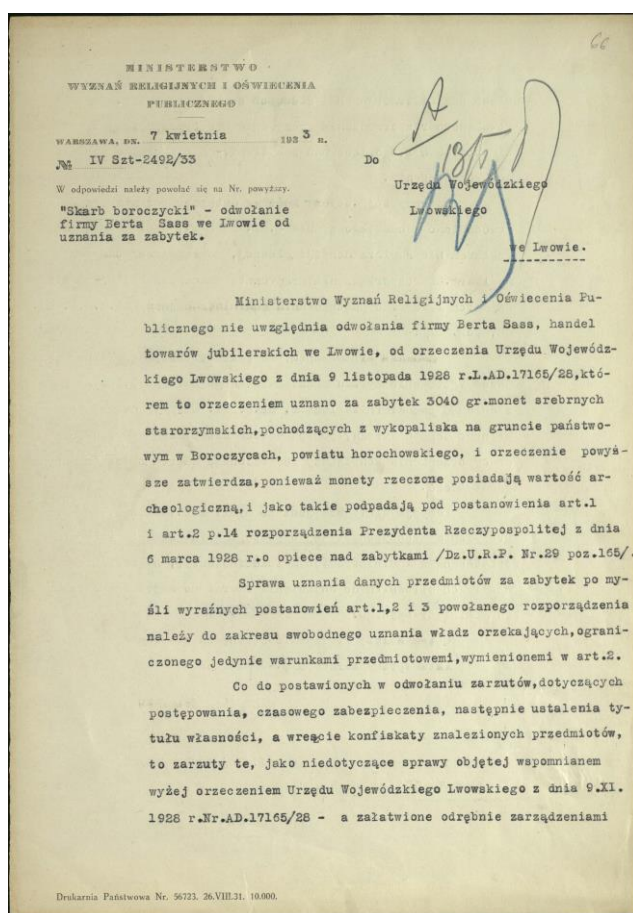

Рис. Д. 39. Консерваторські документи у справі Борочицького скарбу (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 29. Ч. 1. Арк. 66)

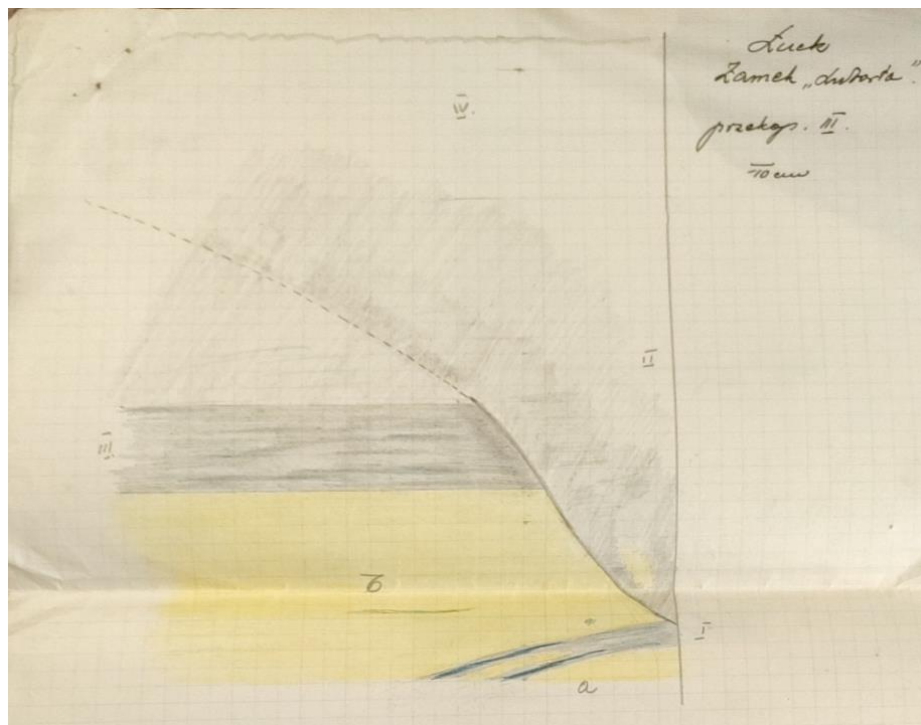
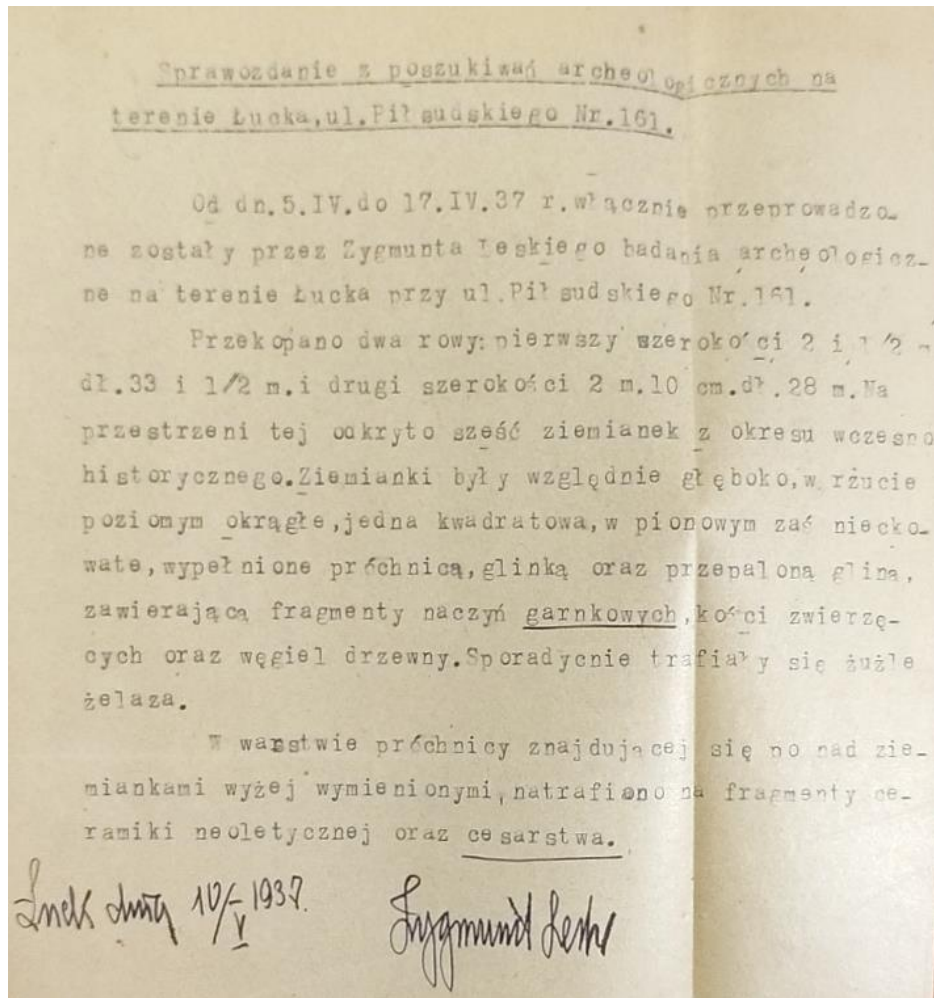
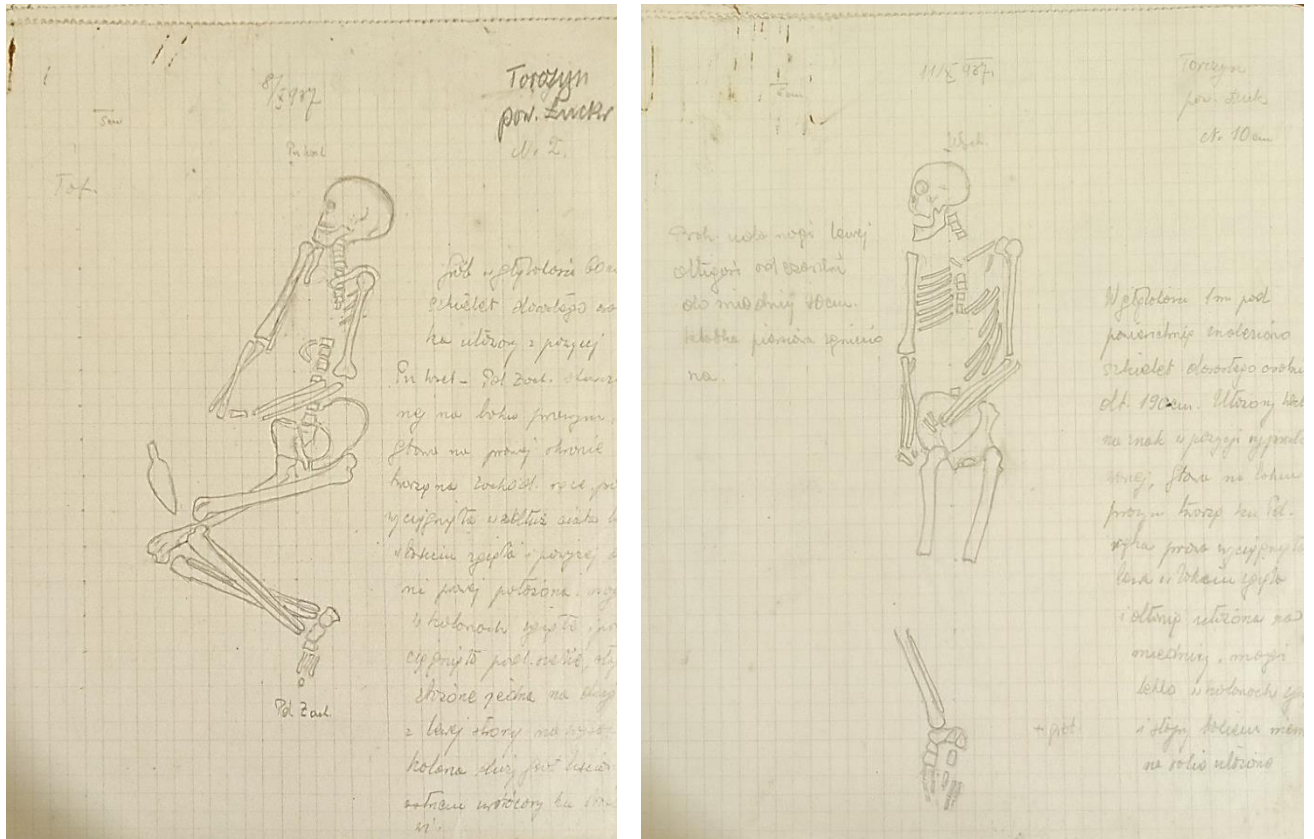

Рис. Д. 40. Короткий звіт З. Леського про результати досліджень у Луцьку 1937 р. Рисунок Я. Фітцке (НА ВА ІУ НАН України. Звіти з археологічних досліджень на території Волинського воєводства)

Продовження з надані
 провідкою у Волеському повіті Торчин. пові. Зуч.
 4 року 1938. коніжмочоно до дельт мурри прографе 41937
 вадоні на полі. Кобинка у Волеському. Вадоні то
 обрмочоку до обрмочоку обрмочоку килку меміонет неолі-
 тическ одверісес до килку обрмочоку моческ
 по тоє рмочоку обрмочоку по тоє рмочоку. і килку меміонет
 меміонет обрмочоку.

Zuch III 1939

Рис. Д. 41. Польова документація Я. Фітцке з досліджень могильника в Торчині (НА ВА ІУ НАН України. Звіти з археологічних досліджень на території Волинського воєводства)

Додаток Е

Візуальні джерела музейної археології заходу України

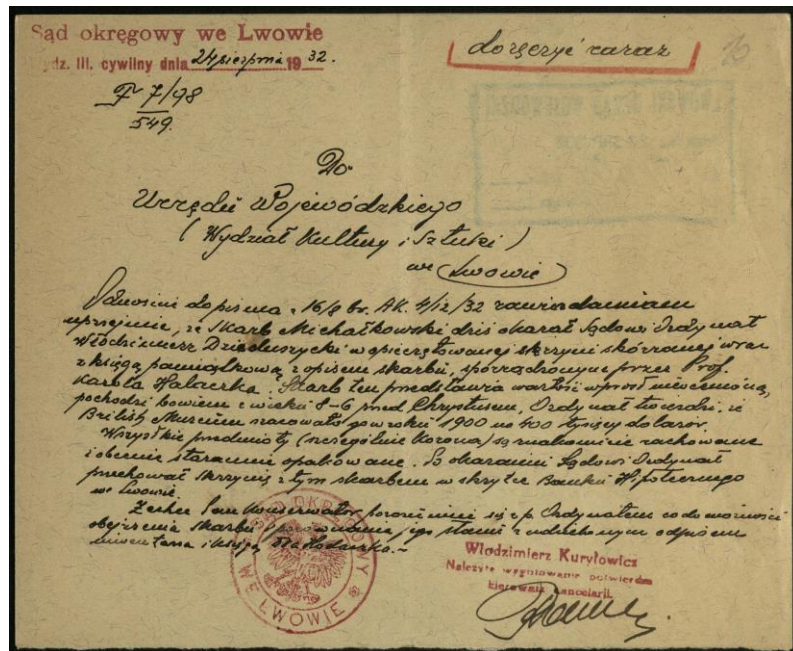

Рис. Е. 1. Судова справа щодо неналежного зберігання Михалківських скарбів у Музеї Дідушицьких (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 10)

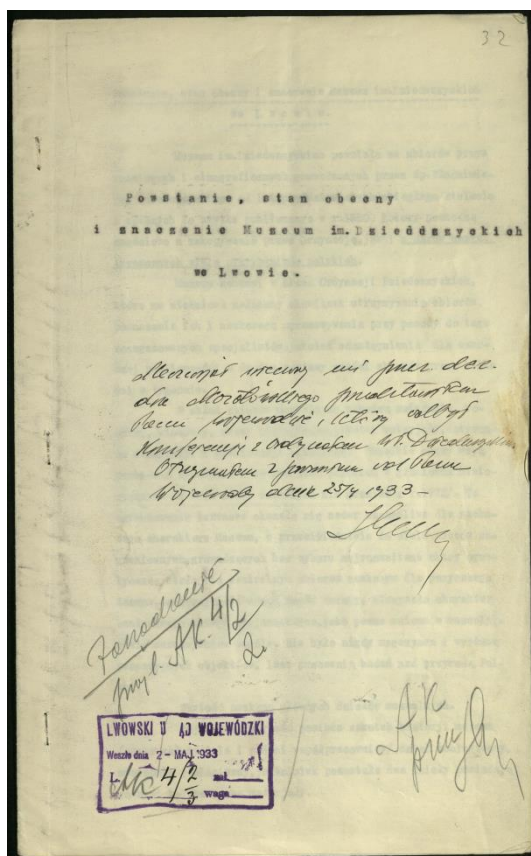

Рис. Е. 2. Документ з описом стану музею та пропозицією передати Михалківські скарби державі, адресований Львівському воєводству (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 1. Арк. 32)

Рис. Е. 3. Бронзове навершя зі Сокаля (АМІУ. Інв. № 1077. Фото Д. Павліва)

Рис. Е. 4. Матеріали доби раннього заліза з розкопок у Городниці. 1938 р. (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали М. Смішка)

Рис. Е. 5. М. Смішко і Ю. Грабовський під час археологічних досліджень на Станиславівщині. 1930-ті роки (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі кафедри праісторії Львівського університету)

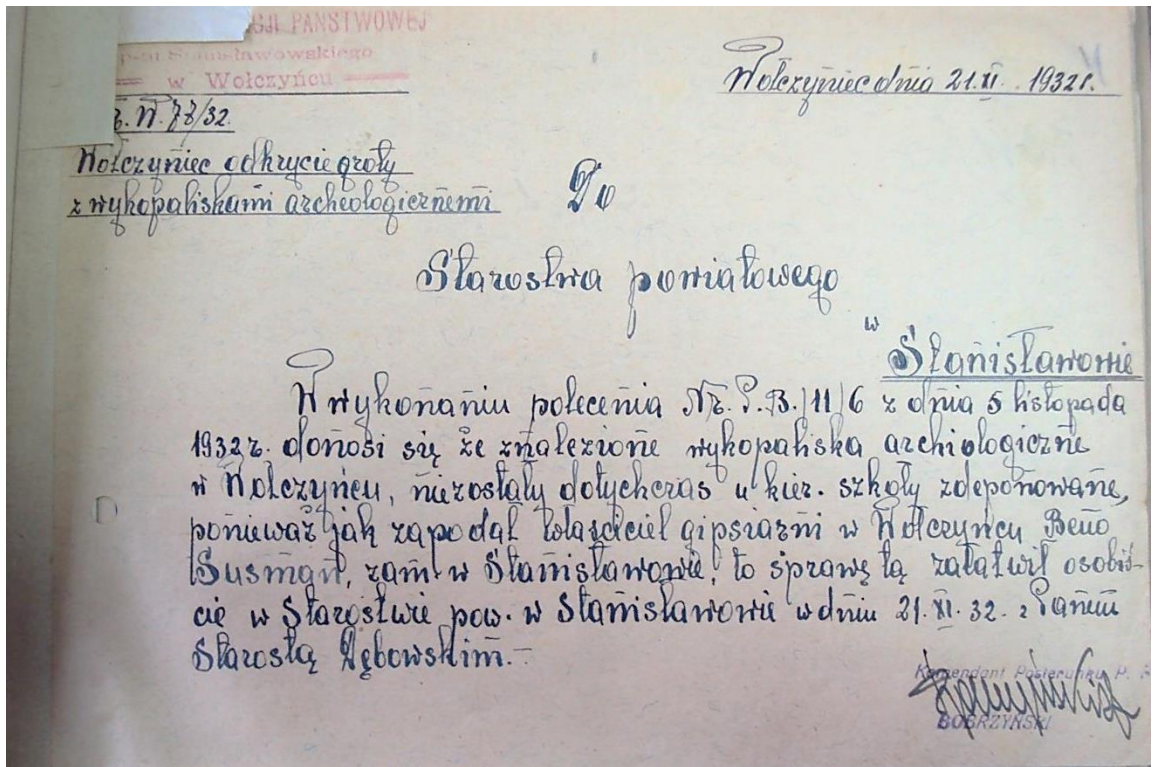

Рис. Е. 6. Документи у справі досліджень Ю. Грабовського у Вовчинці на Станіславівщині (ДАІФО. Ф. 6 cz. Оп. 2. Спр. 471. Арк. 5)

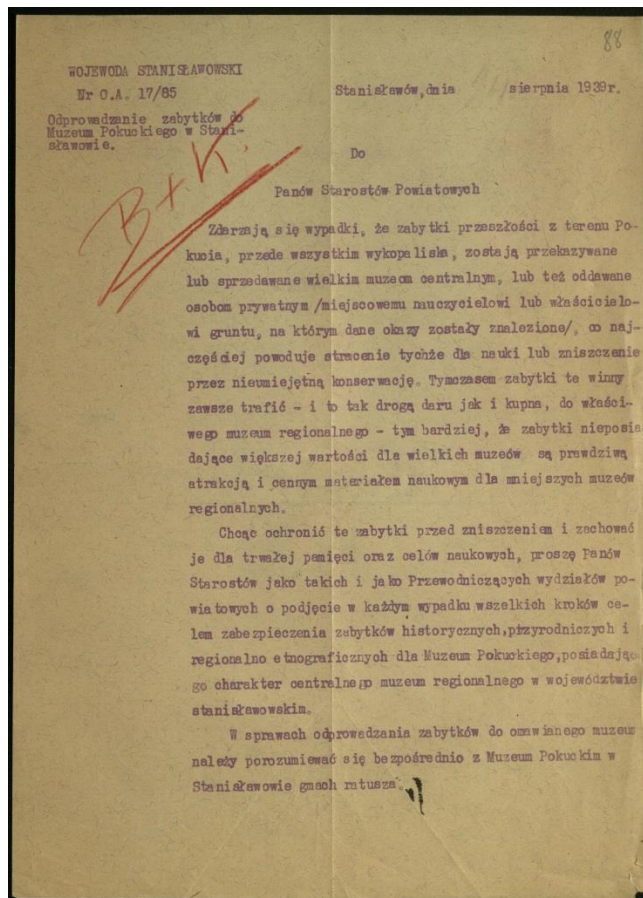

Рис. Е. 7. Заклик воєводи передавати археологічні знахідки до Покуцького музею у Станіславові (ЛІННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 7. Арк. 88)

А

Б

Рис. Е. 8. А – Ян Фітцке (зліва) біля замку в Луцьку (Архівум МАК, Sygn. SP 30/49 (Jan Fitzke)); Б – Фрагмент експозиції Волинського музею (Notatka Muzeum Wolynskiego Tow. Przyjaciół Nauk w Lucku. Wiarus. Warszawa, 1938. Nr 2. S. 41)

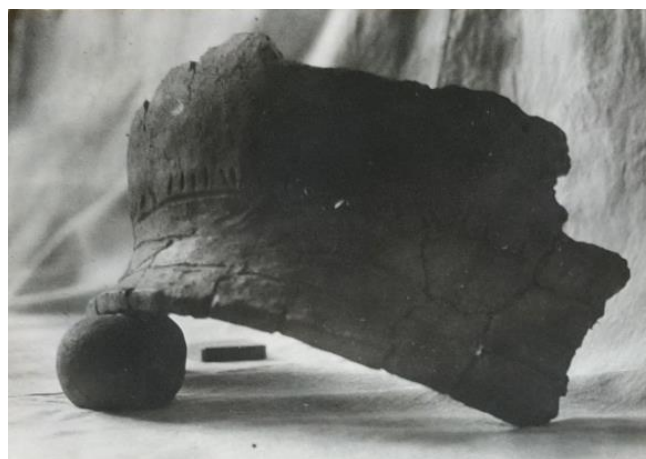
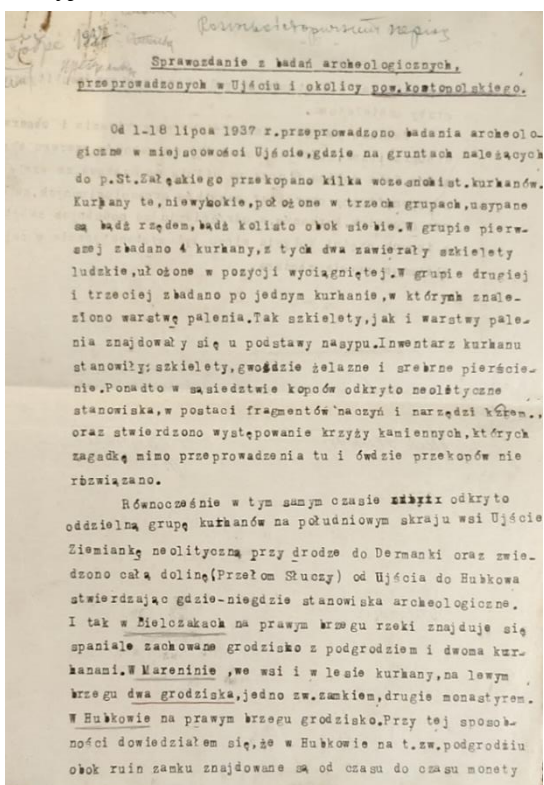

Рис. Е. 9. Звіт і фрагмент горщика з досліджень Я. Фітцке в с. Устя Костопільського повіту (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали В. Ауліха. Архів Я. Фітцке)

Рис. Е. 10. Археологічні знахідки зі Слобідки Кошиловецької і невідомої місцевості з досліджень Ю. Шварца (НА ВА ІУ НАН України. Колекція негативів на склі кафедри праісторії Львівського університету; Матеріали Я. Пастернака)

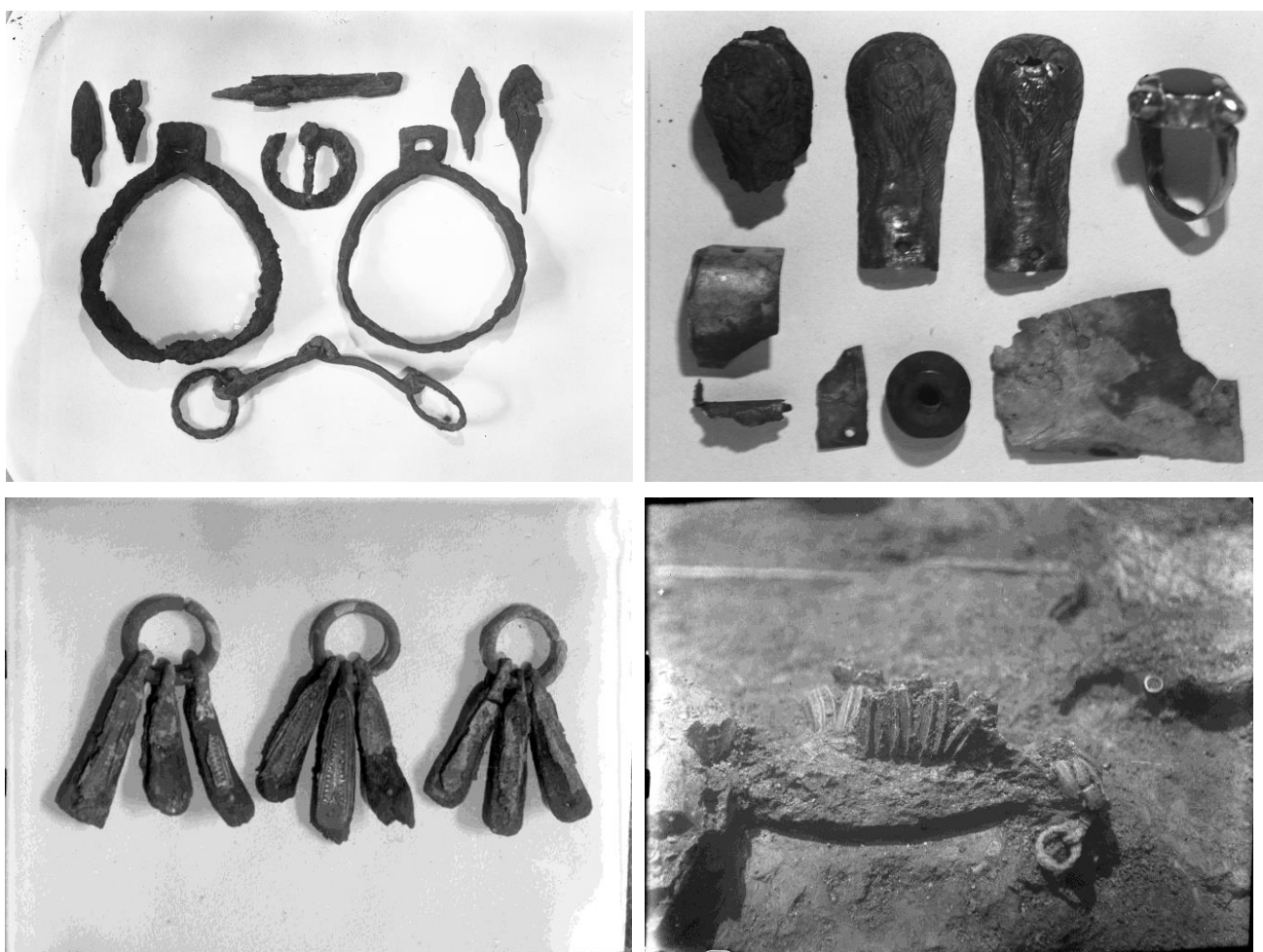

Рис. Е. 11. Поховальний інвентар із «мадярських могил» біля Крилоса з розкопок Я. Пастернака (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. Е. 16. Учасники II З'їзду українських музейників у Самборі (3–4 червня 1933 р.) під час виїзного засідання у Лаврові. Зліва направо стоять: В. Кордуба, І. Свенціцький, Я. Пастернак, сьомий – Л. Гец (директор Музею «Лемківщина» в Сяноку). У другому ряду сидить перший зліва М. Драган. У нижньому ряду третій зліва сидить Михайло Скорик. Стоїть крайній праворуч В. Кобільник, біля нього – В. Кобринський, із метеликом І. Филипчак, попереду нього справа – О. Дучимінська (Архів музею історії українського жіночого руху Львівської міської громадської організації «Союз українок»)

Рис. Е. 17. Фрагменти експозиції Музею «Лемківщина» в Сяноку (Archiwum MHS, nr inw. MHS/F/1011 i MHS/F/972)

Рис. Е. 18. І. Добрянська під час досліджень у Меджибожі (Archiwum MHS, nr inw. MHS/F/2749)

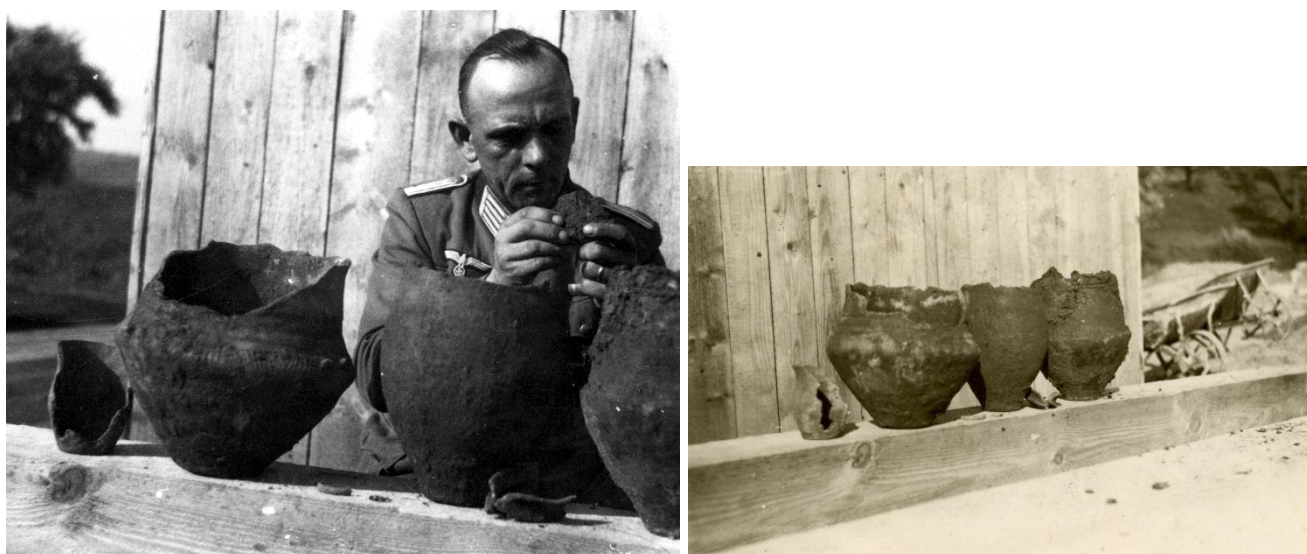

Рис. Е. 19. Л. Гец опрацьовує знахідки з місцевості Бахір (Archiwum MHS)

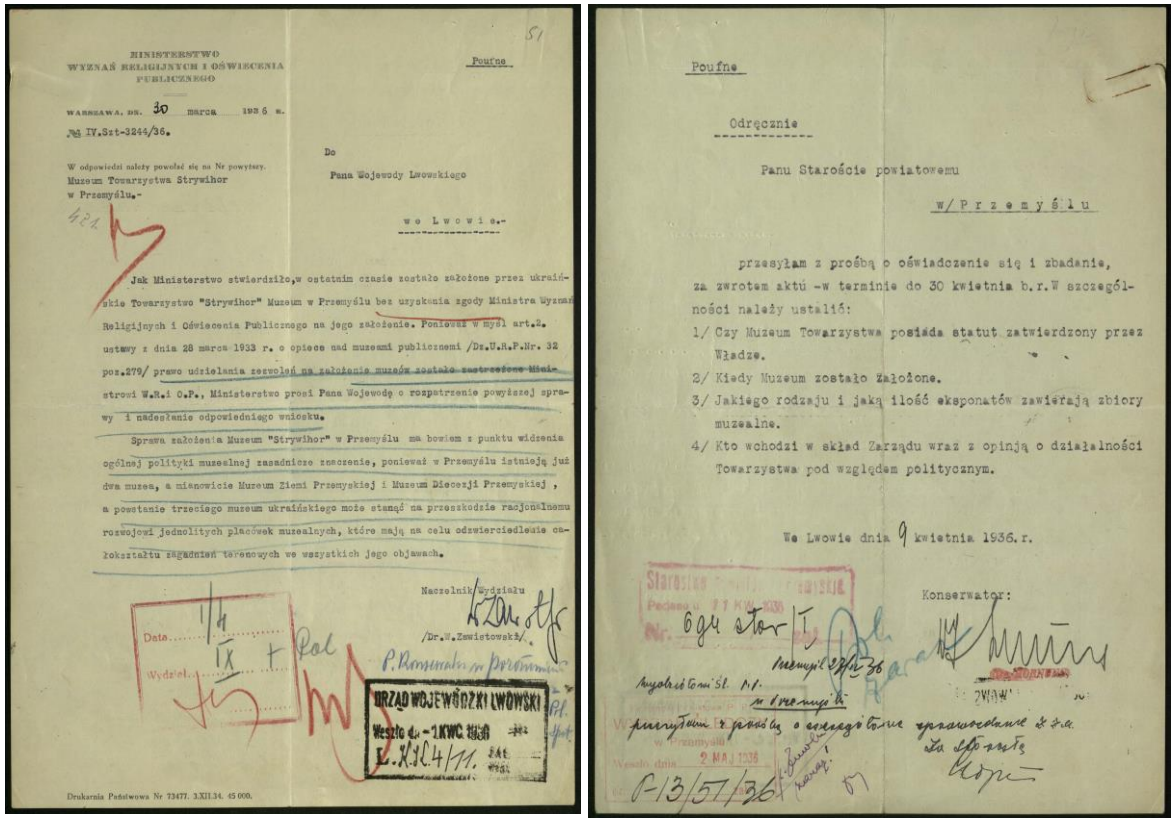

Рис. Е. 22. Консерваторські документи щодо законності діяльності Музею «Стривігор» у Перемишлі (ЛННБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 4. Арк. 51–51зв.)

Рис. Е. 23. Учасники 3'їзду українських музейників у Перемишлі. 1937 р. (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. Е. 24. Учасники V З'їзду українських музейників у Перемишлі 16–17 травня 1937 р. (Архів Національного музею у Львові. Фото 7299)

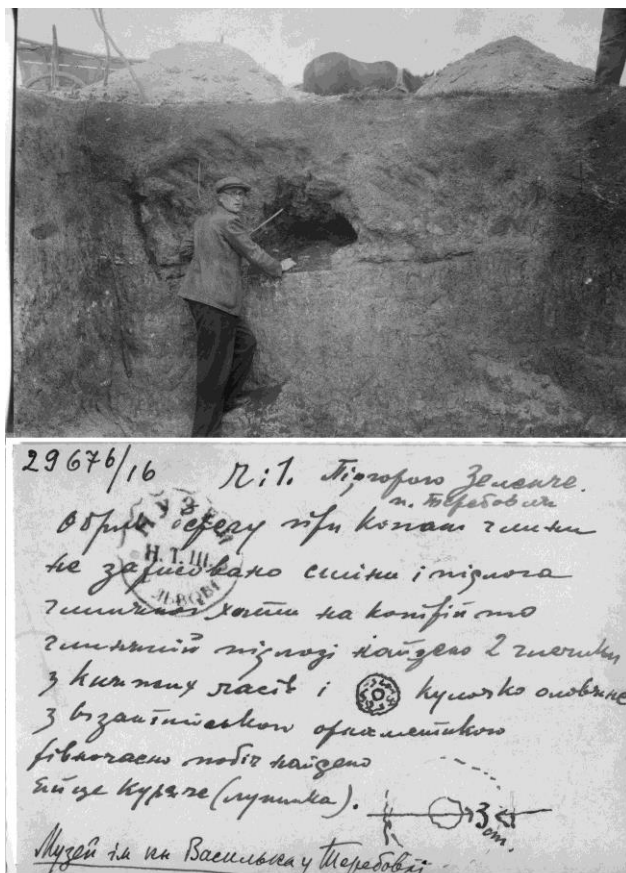

Рис. Е. 25. Засновник Музею імені князя Василя в Терещівці С. Борачок під час археологічних досліджень (НА ВА ІV НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. Е. 26. Археологічні експонати Музею імені князя Василька в Терешовці на світлинах колекції НТШ (НА ВА ІУ НАН України. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. Е. 27. Археологічні дослідження Я. Пастернака на запрошення Музею «Гуцульщина» в Корничі 1936 р. (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. Е. 28. Поштівка Музею «Гуцульщина», адресована консерватору З. Горнунгу (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26. Спр. 42. Ч. 5)

Рис. Е. 29. Археологічні експонати музею у Коломиї (НА ВА ІУ НАН України. Негативи на склі. Матеріали Я. Пастернака)

Рис. Е. 30. Учасники VI З'їзду українських музейників у Коломиї. Червень 1938 р. (<https://hutsul.museum/museum/history/>)